HRVATSKA PROSVJETA

GODIŠTE

XI

1924

HRVATSKA PROSVJETA

GODINA XI.

UREDIO:

D[R] LJUBOMIR MARAKOVIĆ

IZDALO

KOLO HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

U ZAGREBU 1924.

NADBISKUPSKA TISKARA U ZAGREBU.

SADRŽAJ:

U stihovima:

U nevezanom slogu:

U dramskom obliku:

Prevedeno:

Članci:

LISTAK:

Feuilleton:

Kazalište i umjetnost:

Književni pregled:

Kronika:

Nove knjige:

(po imenima autora)

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. SIJEČNJA 1924. BROJ 1.

Dr. Velimir Doželić:

Dr. Đuro Arnold.

Iz mojih uspomena.

Stajao je u šestom razredu gimnazije pred našim klupama. Bilo je to godine 1879. Mlad, slabunjav, blijed, suh! Lijepa, idealna, pjesnička pojava. Miran, blag, sjetan stajao je uz prvu klupu i tumačio. To je bio njegov običaj da svrati pozornost đaka na sebe, da vidi slušaju li ga, a možda i zato, da ga bolje čuju, jer njegov je glas bio tih i slab. Tko ga je onda gledao, za cijelo bi uzdahnuo: Bože, tom blijednom mladom čovjeku smrt je sa svojom ledenom kosom blizu. Ne ima mu duga vijeka! Bilo mu tek dvadeset i pet godina. Ta, rodio se je 24. travnja 1854. u Ivancu, kraj Varaždina, gdje mu je otac bio kr. poreznikom. Mlad, pa već tako bolestan!

Mi smo nekako sa sažaljenjem promatrali njegov bolni, ali simpatični lik i sve nas je hvatao strah, da ćemo ga skoro izgubiti. Sve nas je već prvim svojim nastupom, kao profesor, osvojio. I njegovo ime već je bilo poznato. Nama je imponiralo, što je tankoćutni pjesnik hrvatski, miljenik davnoga pjesnika Augusta Šenoe i zato smo se radovali, da je upravo on dobio zadaću da nam predaje povijest i zemljopis. Nadali smo se, da će njegova predavanja biti lijepa. Naši pogledi bili su upereni na njegova blijeda usta i napeto smo očekivali, kako će predavati. I eto proteklo je od onoga časa punih četrdeset i pet godina i ja ga još danas vidim pred sobom. I Bogu hvalim, da mi je bio profesorom. On je svoje đake znao oduševiti kao malo tko, jer su njegova predavanja bila prave umjetnine, pune zanosa i ljubavi za predmet. Mi smo ga zatravljeno slušali, kao da slušamo nekoga maga, koji nam priča tajanstvene priče dalekih strana i svojim magičkim štapom dočarava život vremena.

Mi smo ga slušali košto slušaju djeca majku svoju, kad im priča mile priče i bajke, mi smo ga slušali pobožno, košto stara bakica sluša glas uskršnjega zvona. I pred nama se stao uzvijati novi pogled u svijet i simpatični profesor porasao je u našim očima i postao velik kao zvonik svetoga kralja. Govorim suštu istinu. Đaci su svi mramorkom šutjeli i miša bi čuo kad ide po sobi, tako je bilo tiho. Pa ako bi se ipak dogodilo, da je tko uznemirio do-

broga profesora, to nije našemu dragomu učitelju trebalo, da ga kazni, đaci bi takovog renitentnog druga iza sata sami izlemali ili, kako smo mi to u svojem đačkom žargonu nazivali, dali smo takvome »zločincu« prevalemus.

Ja se uostalom niti ne sjećam, da je Arnold ikada koga kaznio kakovom oštrijom kaznom. To bi se posvema protivilo njegovoj nježnoj i blagoj duši. Pa ipak je znao steći i te kaki autoritet, ali nesamo autoritet već i poštovanje i ljubav svojih učenika! To što pišem nije samo moje lično uvjerenje, već mi to potvrđuju svi oni, koji su bilo kad mu drago bili njegovi učenici bilo u gimnaziji, bilo u preparandiji, bilo u zagrebačkom sveučilištu, gdje je 21. kolovoza g. 1894. imenovan profesorom teoretike i pedagogije. Svima mio, svakomu drag i kao vješt, vrstan, uzoran i znanjem i vladanjem pedagog, on je ostavio trajnu spomen kao takov u srcima svih nas, koji ne ćemo nikada zaboraviti njegove svijetle i bijele duše. Na stazi njegova života bilo je više trnja, nego li ruža. Trnovit je bio njegov put i često oblačno nebo zastrlo je njegovo sunce, ali on je svojom pjesničkm dušom prenio svoje boli u svoje stihove. I kad smo htjeli da napiše svoj život, on je rekao: Čitajte zbirke mojih pjesama. Eto tamo ćete točno naći moj život. I uistinu rijetko je tko u našoj, hrvatskoj literaturi iznio ispovijest svojih boli, svojih osjećaja, konfesiju svoje duše kao Arnold. Ja se ovdje sjećam samo još vrloga moga, pokojnoga pobratima, — patnika Milana Grlovića, koji je u svojoj knjizi: »Moj život« pribrao pjesme, koje su prikaz njegova života. Dakako da se Grlović ne može uporediti pjesničkim talentom našemu Arnoldu. Jest, Arnold je svoje srce stavio u svoje stihove, on nije pjevao »da ugodi svijetu i da pribere zlata«. Sam je rekao da pjeva, »da ublaži sjetu sa prostote ljudi, što ga hvata«. Njegove pjesme govore od srca k srcu, od duše k duši, ali samo onima koji imadu srca i samo onima, kojima nije pusta duša otrovana i prezasićena od razvratnih strasti, od kupanja u smradnim kaljužama modernih orgijastičkih trzaja. U njegovoj poeziji ima nješto one tople, nježne i blage poezije, koja nas osvaja u njemačkoga pjesnika Eichendorffa, poezija, koja nije slatkovodna nit šećerna poslastica za dame, ali je ipak puna žive, iskrene topline srca.

Razumljivo je, da ga zato ne mogu shvaćati pojedini književnici od onih, koji su za tu stranu poezije naprosto »farbenblind« slijepi, da ne mogu prepoznati pojedine boje i misle, da je samo ona poezija prava, koja govori o pijanoj omami strasti, o bujnim bokovima frine i o golotinji i sirotinji modernoga, iskvarenoga svijeta.

Arnold je u više navrata iznio svoje ideje o pjesničkome radu, naročito u svojim pozdravnim govorima, kojima je otvarao skupštine, kao predsjednik «Matice Hrvatske«.

Jednom je izrekao ove riječi:

»Nije narod tu poradi književnosti i književnika, nego su književnici i književnost tu poradi naroda. Najmanje dakle, što narod od književnosti može zahtijevati, jest da budu razumljivi; a to će biti, bude li se u njihovim tvorevinama ogledao sasvim način njegova mišljenja i čuvstvovanja. Mene je strah, da smo se u tom pogledu previše udaljili od naroda — zašto se slabo zanimanje za lijepu knjigu ne će smjeti odbijati samo na analfabete i otuđenu inteligenciju. Neka se ne kaže, da narod nema razumijevanja za književno umijeće; jer se prije svega baš o tom i radi, da to umijeće bude i svima razumljivo; a onda rečeno mišljenje pobija najsjajnije narod vlastitim nedostojnim tvorevinama.«

Na mnogim mjestima njegovih govora nalazimo slične misli. O tima i takovim mislima, ja sam sa svojim dobrim profesorom razgovarao i kao odbornik »Matice Hrvatske« naročito kad bi se sastajali iza odborskih sjednica po koji put na književnički domjenak, da u ugodnom razgovoru pretresemo glavnija pitanja u književnom svijetu. Meni su oni razgovori, oni krasni domjenci u miloj uspomeni i nikada ih ne ću zaboraviti. Bilo je ono doba žive borbe između mladih i starih. Tko onu borbu bez srdžbe razmatra mora ipak priznati, da u čitavoj oštrini borbe ipak nije Arnold izgubio otmjene i fine poze evropskoga kritičara. U njemu nije bilo zlobe niti cinizma. On je i onda ostao tankoćutni pjesnik. I zato me je bolilo, kad su na nj napadali. Znao sam, da ga taki napadaji bole, ali on u svojoj skromnosti nije bio kao Milan Ogrizović, koji je jednom svome napadaču rekao: »Ti mi izgledaš kao pseto, koje na uglu kuće vreba i na svakoga laje. Ipak tvoje će lajanje prestati, a moje će ime ostati pokoljenjima«.

U ono burno doba izrekao je dr. Arnold:

»Današnji pripovjedač odabire ponajviše ljude, u kojima svim eksperimentalnim sredstvima može otkriti la bête humaine, te nas time nužno prikiva uz sadašnjost i napaja dušu ogorčenjem.« Tim riječima osuđuje zolaizam, naturalizam i brutalno čeprkanje po buništu. Pa ima i pravo! Kako bismo osudili čovjeka koji bi nam donio u sobu izmetine i bljuvotine pijanice u porcelanskoj vazi za imendan, a kako se veselimo kad nam se donesu ruže! To je u običnom životu i prirodnom tako razumljivo. Ali kad nam moderni pisac na papiru donosi moralne izmetine i bljuvotine, onda je to — moderno. Zašto to ne osuđujemo? Bilo bi žalosno da je čitav svijet samo bunište i smetište, a svi ljudi da su sami govnovalji. Zar ima toliko bijelih ljiljana, toliko svetačkoga sjaja, toliko požrtvovnosti na svijetu, zar ima toliko svetih duša samo zato, da se ignorira? Zato mi je simpatično, kad Arnold veli, da vrijeme može zahtijevati, što ga je volja, ali ono ne može učiniti razum osnovom poezije mjesto čuvstva i mašte. Zato mi je drago, što je Arnold napisao: »Poezija mora da ostane, što je nedjelja među danima: neko odmaranje u višim sferama. Uzme li se k tomu, da je to značajna crta velike poezije od pamtivijeka — onda se ipak pitati treba, je li uputno bilo pincetu, mikroskop i eksperimenat prenijeti na poeziju ili bi bolje bilo poeziju opet navratiti na stazu, koju je narod utro.«

I još je jednu anomaliju naše književnosti osudio Arnold: »Averzija, što ju danas pjesnici prema obrađivanju historijske građe pokazuju, u svezi je s duhom vremena, koji nam trajno toliko novih stvari dočarava, da ih ne možemo ni probaviti. Tako smo navikli zanimati se samo za savremeno ili aktuelno — zaboravljajući pri tom sasvim, da su to tek prolazni oblici i raspoloženja. Pošto pak svatko svoje potrebe i brige smatra najaktuelnijima razumljivo je: zašto ljudi ponajviše misle na sebe i ćute za sebe. Misliti i ćutiti historijsko znači — obrnuto misliti na druge i ćutjet za druge: poimence pak za narod, koji nije tu od danas nego od tisućljeća, koji je dakle u neku ruku trajne savremenosti ili aktuelnosti. Nu zato se hoće drugi moral, nego li ga diktira egoizam; zato se hoće samoprijegora i samozataje«.

Pokojni slavni naš pjesnik August Šenoa ubrajao je Arnolda u svoje najmilije učenike i cijenio je veoma njegovu pjesničku nadarenost. On je već g. 1876. u svoju »Antologiju pjesništva hrvatskoga ili srbskoga« uvrstio tri njegove pjesme. Među ovima heroidu »Ljudeviti«, u kojoj pjesnik navodi razlog sjeti svojih pjesama, jer se je na nj za mlada srušilo teško breme boli. Od prvoga časa, kad je stao pjevati, do danas Arnold je ostao vjeran svojim idealima i uvijek blago, milo i sjetno zvuče žice s njegove lire pune najplemenitijih osjećaja, prema svemu što je lijepo, dobro i istinito. Već g. 1885. Arnoldovo se je ime slavilo; naročito njegova pjesnička pripovijest »Damjan Juda, knez dubrovački« donijela mu je one godine hvalu »da je ovo najbolja i najljepša pjesma, što je u nas spjevana iza smrti Šenoine«. U »Vijencu« od g. 1898. (br. 13.) čitamo, da je o toj pjesmi jedan ozbiljni učenjak rekao, »da bi jamačno pjesnika uvrstili među »neumrle« akademike, da je u Francuskoj taku pjesmu ispjevao. Kako se je ova pjesma u nas duboko dojmila svakoga, najbolje dokazuje to, što su njezine završne riječi: »Za dom tek živi, koji umre za nj«, u kojima je ujedno izražena osnovna misao ove velepjesme, upravo pririječjem ostala u Hrvatskoj«.

Ja sam s drom Arnoldom često razgovarao i raspravljao i bile su mi dobro poznate njegove ideje, pak me je ljutilo, što njegovi protivnici osvajaju teren.

Nekoliko dana iza glavne skupštine »Matice Hrvatske« g. 1913. pohodio sam u kr. zemaljskom arkivu svog prijatelja Emilija Laszowskoga, ali ga nijesam više našao u uredu, već mjesto njega prof. Rudolfa Horvata hrv. povjesničara i za onda dodijeljena arkivu. Govoreći o događajima u »Matici Hrvatskoj«, kad me je pitao za mnijenje, rekoh mu da nas naš poraz ne straši, već oduševljava na novi rad, jer taj je poraz tako malen, da je pobjeda naših protivnika »Pyrhova pobjeda«. Budemo li ozbiljno radili, »Matica« će opet doći u ruke naše. Drugo je pitanje sa »Društvom Hrvatskih Književnika«. To je teško predobiti, jer oni imadu za sebe to, što mogu u odboru stvoriti novih svojih članova, koliko ih je volja, i uvijek nas nadglasati. Proti tomu je jedini lijek — rekoh ja — da stvorimo novo društvo«. I to je bio zarod »Kola hrvatskih književnika«. Ali povijesti našega društva pisat ću drugom zgodom. »Društvo hrvatskih književnika« kome sam bio od 9. veljače 1902. odbornikom, u svom organu »Savremeniku« stalo je priopćivati takove radnje, koje su stajale u opreci s kršćanskim idejama i katoličkim moralom i dogmama. Zato je novo društvo, koje je osnovano g. 1913. pribralo oko sebe pobornike kršćanskih ideja. Koje čudo, da su nam oči pale, kad se je radilo o predsjedniku novoga društva; na časnu osobu dra. Đure Arnolda. I Arnold je uistinu simpatično pozdravio društvo, pa je primio privremeno predsjedništvo provizornog odbora za stvaranje pravila, ali poslije se radi preopterećenosti nije dao birati u odbor. Ipak je on u »Kolu hrvatskih književnika«, kojemu je članom utemeljiteljem, bio u prvim godinama, u našem časopisu »Hrvatskoj Prosvjeti« revan suradnik. »Kolo Hrvatskih Književnika« izdalo mu je god. 1918. u svojoj nakladi i zbirku pjesama: »S visina i dubina«. To je bila treća zbirka njegovih pjesama. Prve dvije zbirke bile su: »Izabrane pjesme« u izdanju »Matice Hrvatske« g. 1899. i »Čeznuća i maštanja« (god. 1907.). Sada sprema »Matica« svome dugogodišnjem predsjedniku izdanje izabranih Arnoldovih pjesama.

Potkraj budi mi dozvoljeno priopćiti pjesmu, koju mi je dr. Arnold god. 1906. upisao na uspomenu u moj spomenar.

Milomu vilin-drugu,

Dru. VELIMIRU DEŽELIĆU.

Već dugo gledam u taj vir,
Iz koga naša pjesma zvoni —
I pitam: otkud blažen mir,
Što tvojom toplom pjesmom roni?

Taj vilinski nam mladi rod
Po tlima samo traži sreću...
Ti hvataš okom zvjezdan svod,
Kud idejali viječni lijeću.

Za pjesmom mladih zato tek
Dok strasti pako često vreba —
Iz tvoga nam se smješka vijek
Bar jedan komad vedra neba!

U Zagrebu, 5. ožujka 1906.

Đuro Arnold

I ova pjesma pokazuje čovjeka Arnolda i onu njegovu težnju za idealima i njegovo gledanje na zvjezdani svod. I u toj pjesmi odrazuje se njegovo zdravo i pravo pjesničko srce.

Prije nego li završim moram spomenuti, da je radio mnogo i na znanstvenom polju kao filozof i pedagog. Spominjem radnje: Etika i povijest — Logika za srednja učilišta — Psihologija za srednja učilišta — »Filozofija - prirodne nauke i socijologija« — Zadnja bića. Metafizička rasprava. — O Psihologiji bez duše — Monizam i kršćanstvo — Umjetnost prema znanosti — Može li umjetnost zamijeniti vjeru — Jedinstvena hrvatska narodna kultura.

Sada, o pedesetgodišnjici književnikovanja bogodanoga pjesnika Arnolda »Hrvatska Prosvjeta« i »Kolo Hrv. Književnika« čestita vrlome i plemenitome tome čovjeku, koji je sav svoj vijek posvetio hrvatskoj knjizi i uvijek ostao vjeran svojim idealima prema onoj: Stara garda umire, ali se ne predaje.

Joso Benac:

Slava va višnjih . . .

Ti živiš u meni, ko moja duša,
što se rasplela žiljem i puni
atome mirisa, misli i snova.
Ti živiš ko srž kostiju mojih,
ko Tvorac moje sreće i bolova.
Ja Te ćutim u večeri, dok se runi
sa zvijezda kiša zvukova
Tvoje glazbe, gdje mi govoriš;
i u jutra rana, dok se zemlja sanovna
ovija bijelom maglicom, gdje me dozivaš.
U meni zuje tonovi Tvoga glasa
ko daleki odjeci skladnih lira
i ječe zvonovi
himnu, kada iz visina
slaziš, da mi dušu razastreš
svemirskim prostorom i opojiš
sva joj čula na vrelu ljepote, te zuji
ko glazbalo dirnuto titrajem
nevidnih žica.
Znadem, da si Ti Onaj,
što ispunja sada moje noći i dane
slašću, od koje živim, a ne znam da živim.
Strepim, jer se bojim, da će se opojnog sna
sklad razići, a život mi postati
uveli cvijet.
Al ti si Onaj,
što si mi dušu očistio vjetrovima,
isprao pljuscima, oplodio sunčanim trakama
i dirnuo strune njezine lire,
da Tebi, Svesilni, pjevaju slavu.

Dr. Ivo Blažević:

Istočna pseudomistika i reforma društva.

I.

O tome, da je duša naše savremene inteligencije neizrađena i prazna, da jedan dobar dio još uvijek uživa u otpacima teorijskog i praktičnog materijalizma, a drugi da su se u duši odvojili od kršćanstva, ne može se ni sumnjati. Umno i ćudoredno rasulo opaža se baš u naobraženijim i višim slojevima našega društva. Dnevna iskustva iz života odviše su jaka, a da im ne bi vjerovali. Ipak zapaža se u novije vrijeme i neka reakcija. Zanimljivo je konstatovati da raste broj onih, kojima se sve to zgadilo, koji traže nove vidike i jače ideje, koje će čovjeka opet povratiti k sebi. Javljaju se glasovi: ostavimo vanjštinu i gojimo dušu!

Ali kako?

Ex oriente lux! Otvorimo oči i primimo svijetlo, što nam dolazi čudnim i zamamljivim sjajem iz sunčanih krajeva istoka.

Izdanje »Vid« hoće preko g. M. Marjanovića da zainteresuje naš inteligentniji svijet za okultne i exoterijske probleme, s kojim se kulturni zapadni svijet davno pozabavio. Dosta nam je monističke filozofije jednoga E. Haeckela, pukog formalnog vršenja obreda, Marxovog materijalizma i isticanja slobodne misli u nebrizi za religiozne i duhovne pokrete! Želimo jedan istinski spritualni pokret, koji će proizvesti temeljiti moralni preporod svih slojeva našega naroda u danima moralne i intelektualne degeneracije poratnih i surovih običaja. Stara dogmatika i crkvena vjera nije dovoljna za duhovnu obnovu kao ni plitki pozitivizam. Elementi exoterijskih nauka garancija su za bolje i sretnije dane. U »bijeloj magiji« leže faktori velike duhovne obnove života. Pod njihovim uplivom iz čisto duhovne pobude težit ćemo za spoznajom istine, izdisciplinirati svoje strasti, svoje nerve i svoj intelekat; toliko se naučit koncentraciji misli, harmonizaciji osjećaja i dominaciji volje, da svladavši potpuno sebe, vladamo i svim nepoznatim silama u sebi i tako vršimo blagotvorni utjecaj oko sebe, nu uvijek jedino drugima za volju i korist napretka ljudi i svijeta. (Sravni: M. Marjanović, Okultizam i exoterija, 14 s.)

Zar će zbilja istočne religije dati i našoj inteligenciji viši duševni pogled i jači moralni oslon?

Nemirni duh Evropejca počeo je u zadnje stoljeće, udaljujući se od kršćanstva, da kopa u religijskom blagu istočnih naroda. Markantna je to pojava kod rastrojenog protestantizma. Komparativno ispitivanje religija, isprva pitanje obične mode i želje za nečim novim i tajinstvenim, dovelo je do pojave — slično kao što kod neohumanizma — da se danas u kršćanskim (protestantskim) zemljama bolje poznaju teoretske i praktične nauke Brahme i Budhe nego domaće, kućne religije. Šta više, uz osobno se oduševljenje i izvršivanje praktikâ povela i svestrana misijska agitacija. U tu

svrhu osnovala se brojna teosofska i antroposofska društva po svim većim gradovima našeg kontinenta, a na drugoj strani svijeta, odakle zapljuskuju propagandistički valovi, obrazovana su dva duhovna centra: Point Lom, poluotok Californije kod San Diega i Adyar kod Madrasa u Indiji. Tu su naročiti laboratoriji, škole, dvorane, kazalište, parkovi, tiskare i uredništva s iškolovanim ljudima iz Evrope, koji pišu, drže govore, konferencije i primaju objave od svog »Meštra« iz okultne hierarhije svijeta. (Ibidem, 32 s.) Financijalna pozadina čitavom pokretu vrlo je jaka.

Indijski intelektualci primaju ovakvi religijski interes Evropljana velikom susretljivošću i pružaju im kao gotov kapital svoje duševne energije. Istina, ne biva to iz vjerskih, koliko iz političkih motiva. Radi se o tome, da se 300 milijuna Indijaca osposobe za samostalan i savremen život. Domaća religija uz ustrojstvo kasta, koje se dijamentralno protivi takvim težnjama, ometa njihove ciljeve. Treba stvoriti Indiju bez kasta, jer će onda porasti svijest Indijaca da su jedno, i zreli za nacionalnu i državnu samostalnost. S druge strane valja pripraviti i duh Evropljana na taj čas. Najzgodniji je put, ako se život i mišljenje Evropljanina, osobito anglosaske rase — Enlgezi i Amerikanci — azijatiziraju ili bolje hinduiziraju temeljnim naukama o duši, o ljubavi, bratstvu i sreći. Ovaj novoindijski pokret jest u velike zamišljena osnova za borbu na vjerskoj podlozi protiv nasilnog zatiranja rase. Kao da je neka sličnost s židovsko-kabalističkim pokretom srednjega vijeka, koji je htio svojim idejama judaizirati kršćanski svijet, da izvede svoj nacionalni imperijalistički mesianizam kao osvetu za progonstva Židova iz Španije. Na taj način, makar da Englezi vladaju fizički nad Indijcima, zavladat će indijski duh evropskim duhom. Konačno će duh pobijediti fizičku silu i eto, oslobođenje i samostalnost Indije je ostvarena sve bez ikakvog krvoprolića. S tim u vezi osnovala je A. Besant red »Zvijezda Istoka«, da se što prije ostvari posebna indoevropska kultura i civilizacije. Karakteristično je, da engleska vlada ne gleda ovaj pokret s posebnim zadovoljstvom, te je poduzela i stvarne odredbe (uapšenja, konfiskacije).

II.

Rabindra Nath Tagore, kojega su Nijemci pred neko vrijeme primili s velikim oduševljenjem, ima najjasnije čitav indijski pokret izgrađen u duši. Obitelj Tagore potječe iz Kalkute. Brahmani su, ali su izgubili kastu i vode brahmanski liberalni pokret. U brahmanstvu su dvije struje: jedna napredna i tolerantna, slobodnozidarske boje, osnovana 1830. od Rammohun Roya, a druga konzervativna, koja drži do autentičnosti Veda. Rabindra Nath Tagore ima svoju školu pod vedrim nebom u Bolpuru u Bengaliji, gdje vježba učenike u svojim praktičnim zasadama. Rado putuje, drži predavanja, piše knjige, agitira za svoje ideje simbolikom i bez simbolike. Radi među svojim zemljacima a trudi se, da što više duhovnog blaga svoje domovine saspe u Evropu. Njemu je to

sveti rad za zapadno-istočno ujedinjenje. Indijac će uzeti od Evropljanina formu, slobodu misli, a Evropljanin će dobiti za uzvrat mnogo novih vjerskih nazora i ideja, te će zatomiti i utišati sve protivštine i probleme, što mu se izdižu u vlastitoj duši. Tada će se poništiti sve zapreke što stoje među Istokom i Zapadom.

Rabindra Nath Tagore drži da je našao ključ riješenju svih poteškoća u ljubavi. Sva je priroda jedan bog. Svaki dah, svako biće, sve što opstoji — dio je boga. A mi smo ljudi najsavršeniji i najidealniji dijelovi boga, pa makar mi pripadali bilo kojoj kulturi, rasi i narodu. U dobrom organizmu nije dio nikada smetao drugoj česti bilo čime. Zato ćemo se međusobno ljubiti, jer ljubeći drugoga ljubimo sebe kao dijelove najsavršenijega božanstva. Gledaj u svome bližnjemu božansko Sebe i ne ćeš bližnjega nikada mrziti. Imat ćeš u sebi potpun sklad i nailazit ćeš na njega svagdje u širokom svijetu. Eto kako ljubav sve posvećuje i usrećuje.

Tagore je panteist pa je na panteizmu i sagradio svoju nauku »pomirenja«.

Spekulativna kritika ne priznaje realnu opstojnost panteističkog sistema, pa zato je i ljubav, deducirana iz takvog sistema, lišena jednog pozitivnog i uporabivog značenja. Onda je ona bajoslovna i ishitrena. Shvaća li Rabindra ljubav budhistički, jer on u svoj sistem rado unaša i budhističke koncepcije, postaje mu teorija negativnom i dobiva notu, koja je onesposobljuje za preporod. Budhistička se ljubav sastoji u potpunoj beščuvstvenosti. Čovjek ne smije ni ljubiti ni mrziti, jer je ljubav i mržnja izljev želje za životom. A svaka želja za životom je griješna, jer osporuje zalaz u nirvanu a uzrok je neprestanom tumaranju u ponovnom životu poslije smrti. I zato princip ljubavi — inače najaktivniji — kod Tagore nije aktivan nego potpuno pasivan. Njegova teorija ne bi proizvela bolnice, sirotišta, ubožnice i druge humanitarne zadruge i zavode. Pravda ne bi tražila sankciju povređenog moralnog reda, niti bi se istina digla na nužnu samoobranu. Takovo raspoloženje njemu konvenira, ali je zato ipak jedno bolesno raspoloženje, baš kao što je to i onaj dio Tagorine ljubavi, kojim iskazuje životinjama i cvijeću božansku čast. Hoće li se doista proizvesti duboki socijalni pokret, koji će uvesti red u dušu svakog pojedinca, u obitelj i u društvu, među narodima i državama, onda taj pokret mora proizlaziti iz kud i kamo dubljih motiva nego što je R. Tagorina šećerna i »noli me tangere« ljubav i nebulozni, panteistički pojam boga, koje zgodno ocjenjuje P. Sinthern D. I. kao »ein pantheistisches Nebelmeer, das sich bei jedem festen Zugreifen des Verstandes in ein wesenloses Nichts auflöst«. (Religionem und Konfessionen š. 42. Herder 1923.) Tim manje će Tagore uspjeti u zdravoj i savremenoj reformi, što je on evolucionist te se daleko udaljio od predkršćanske indijske filozofije, koja je u većoj mjeri bila teosofska i reformatorska nego li njegov sistem. Zaostao je i za grčkom teosofijom, koja je uvela askezu kao filozofsku propedeutiku, da joj bude lakša spoznaja sebe i veza s Bogom. Najbolji umovi ra-

dili su u oba pokreta, pa ipak je plod svih tih nastojanja, težnja i borba ostao vrlo jalov: Novoplatonik Plotin koji je proizašao iz rimsko-helenističkog svijeta i Budha, prvijenac indijskog naroda, bila bi možda ona dvojica, koji bi se po izvještajima, u nekoj savršenijoj mjeri dovinuli do vlastite obnove i veze s Bogom. A tragično je kod svega, da i ova dvojica nijesu mogla trajno reformatorski djelovati. »Es liegt eine geradezu erschütternde Tragik darin, dass Jahrhunderte und Millionen von Menschen ihre besten Kräfte erschöpfen musten, um in einem einzigen Individuum zu verwirklichen, was das Ziel der Sehnsucht aller war. Alle anderen blieben unerlöst in ihrem Sehnen. Sowohl die neuplatonische als die indische Theosophie waren in sich ausserstande, den einzelnen das Gut zu vermitteln, das Plotin und Buddha zuteil ward«. (A. Mager O. S. B., Theosophie u Christentum. s. 35. Berlin 1922.) Nema dublje i jezgrovitije ideje za uređenje naših odnošaja prama Bogu i prama bližnjemu, nego što je kršćanska nauka, da smo djeca Božja po milosti otkupljenja, braća da smo jedan drugome po stvorenju i tim što imamo zajedničkog oca na nebu. Imamo i najidealniji uzor veze između Boga i čovjeka u osobi Isusa Krista. Pa kad kršćanstvo ovako dubokom i stvarnom etikom radi naše slabosti i otpornosti i djelovanja tamnih sila nije moglo da proizvede savršenu obnovu, onda se manje možemo ozbiljno nadati od indijske ideologije, odakle R. Tagore vadi svoja reformna načela. Našli bi se pred činjenicom, da smo potratili mnogo vremena u studiju, a da ne bi mogli pokazati skoro ni na kakve pozitivne rezultate u vlastitoj obnovi i obnovi svoje okolice. Konstatovano je, da su baš struje, kao primjerice teosofija i antroposofija, dakle one, koje imaju očevidno indijsko porijetlo, unijela zbrku u vjerske i ćudoredne pojmove i pogodovala praznovjerju u obilnoj mjeri. Kršćanin, koji razumno vjeruje »Credo« i drži se istinski dekaloga više čini za osvježenje duhovne atmosfere u Evropi nego sva maštanja i samosvjesni izvodi R. Tagore. Jer Rabindra Nath Tagore jest i ostaje poganin.

III.

Od Tagorinog bramanstva još je mutnije vrelo budhizam, odakle želi Zapad da srče sokove za duhovnu obnovu. Budhistička filozofska nauka već je i zato nepodesna za nutarnju izgradnju, jer ne postavlja nikakvog ideala bez kojega nije moguće u reformi konstruktivno operirati. Ona je u svom originalu potpuno ateistička, bez spoznaje jednog apsolutnog bića, koji bi bio Bog. Istom kasnije formacijom do religije postaje ona teistička i to politeistička. Ni u jednoj od obadviju formi ne može da udovolji nama prirođenoj i realnoj težnji za praizvorom Ljepote, Dobrote i Istine. Temeljna dogmatska budhistička nauka jest nauka o seobi duše. Ni ta nema znanstveno-filozoske podloge, nego je niknula iz posve egoističnog motiva. Pozadina joj je zakon karma. Karma je želja za životom. I dok bude zadnja želja, bila ona bol, srdžba, ljubav, nada tinjala u grudima čovjeka, dotle će usudna karma vršiti nad njim svoju moć, te će duša po rastavi s tijelom poći u drugo tijelo, a ne u ništavilo nirvane. Kad uništi u sebi svaku aktivnost, uništena je i karma i prestaje seoba duše. Takova je nauka amoralna. Već radi toga, što se posvema psihofizički pojavi uzimaju kao crimen za okajanje seljenjem i što okajavamo tobožnje grijehe, za koje nijesmo nikako svjesni, da smo ih počinili u našoj tobožnjoj predeksistenciji. Konačno i radi toga, što zlo i dobro izjednačuje u jednakom svršetku u povratku u ništavilo.

Prirodno je, da ovakovi nauci ostaju bez ploda, jer ne sadržavaju u sebi ni motiva ni sredstava za aktivni duhovni i kulturni život. A de facto je moralni život budhista na niskom stupnju zbog čestih umorstva, samoubijstva, poligamije, i polijandrije i opijanja morfijem. Makar da se Englezi trude, da narod dignu u kulturi, ostade on ipak pod uplivom budhizma već tisuće godina na istom stupnju bez znanosti, umjetnosti i općenitog napretka. Ako ima nekoliko savremenih etičkih zapovijedi: uzdržljivost, milosrđe, bratstvo, posljedica je to praobjave ili postulat razumne ljudske naravi. Spoljašnost, razvratnost, praznovjerje i neprirodna askeza iskrivljuju i potamnjuju i te svijetle strane.

Pa onda da idemo piti vodu života iz ovakovih vrela? Takve nauke ne mogu tvoriti jezgru jednog dubokog i svestranog religioznog pokreta, koji bi renovirao dušu pojedinca i društva. Savremeni Evropljanin treba danas religiju, koja mu rješava dovoljno sve probleme njegovoga intelekta, koja zadovoljuje moralni osjećaj i daje zdrave i plodne osnovice za socijalni život. Ako netko drži, da istočne religije ostvaruju ove ideale, te ih hoće k nama prenijeti, stvorit će još veću nesrećnost u našim dušama.

Antun Franulović:

Susret.

Večeras ću opet, dok će zvijezde plahe
Po svemiru posut svoje zlatne prame
Susresti te krasna. Na dnu tvoje duše
Makar jedna čežnja čekati će na me.

I kad budem s Tobom ne ću moć ni jedne
Riječi da ti kažem. Tek ću jedno znati
Da si tako lijepa i samo ću ćutit,
Ko zvijezde plahe, što će nebom sjati.

Bar da one hoće u noćnoj tišini,
Kada svaki treptaj na dobro im sluti
Da ti kažu krasna, koliko te volim
I što srce moje sve za tobom ćuti.

Antun Matasović:

Povratak.

Ne ću da Vam čestitam, nego Vam posve iskreno izjavljujem, da mi veoma laska, što ste me odlikovali povjerenjem, da zajedno s Vama izvedem zasnovani nacrt. Koliko sam vidio iz poslanih spisa, Vaše bi iznašaće bilo kadro stvoriti novu epohu u kemijskoj industriji, a napose kod dobivanja kovina i ostalih elemenata iz ruda i zamršenih spojeva, koje je stvorila Priroda kroz duge eone. Čini se, da ste iznašli kamen mudraca, kojim je čovjek u stanju, da razriješi svaki čvor, koji zamršavaju elementi po čudnoj svojoj srodnosti u raznim kemijskim spojevima.

Vi se ne zadržavate kod same materije, nego znadete, da njom dirigiraju razne energije. Vi hoćete, da energije same razluče ono, što su spojile, te da čist elemenat na pr. kovinu izlučite od ostalih elemenata. Na taj ste način zašli u tajne energija, koje su zapravo ključ svakog kemijskog spoja. Primarne energije kao kalor i elektrina trebaju da izazovu druge, koje danas u netočnom poznavanju nazivljemo zrakama raznih imena po posljednjim slovima alfabeta.

Vaša je zamisao ženijalna u svojoj jednostavnosti, a čini se i razmjerno lakó izvediva u praktičnoj primjeni. Praktičnost, a i rentabilnost se specijalno ističe u tome, što se kao sirovine za dobivanje raznih elemenata mogu upotrijebiti najrazličnije rude, kamenje, pače svaki komadić zemlje ili tvari, u kojemu se nađu makar samo tragovi željenog elementa. Na taj način je cijela zemlja jedan ogroman rudnik, a ne kako su dosada to bila samo neka privilegovana brda, koja u svojoj utrobi kriju rudače s velikim procentom kojeg elementa potrebnog ljudima. Osim toga za dobivanje energije, u prvom redu topline, po Vašoj metodi može se upotrijebiti svaka tvar sposobna za oksidiranje, dakle i ugalj s najmanje kalorija bez obzira na njegovu starost i čistoću.

Ja bih kao arhitekt suradivao kod osnove i izgradnje zdanja, u kojima bi se razvijali po Vašoj metodi kemijski procesi. Po svoj prilici da mi to ne bi bilo teško, jer se zamišljene zgrade ne razlikuju mnogo od visokih peći i talionica, koje sam prije pet godina za naše poduzeće izgradio. Budite uvjereni, da će me zaista veseliti, ako budem tako sretan te zajednički s Vama privedem u život Vaš naum, jer Vaše iznašašće moglo bi značiti jedan veliki korak čovječanstva naprijed.

Ali, prije nego se definitivno vežemo jedan s drugim, smatram dužnošću, da od Vas zatražim neka razjašnjenja, koja će Vam se možda kao kemičaru u prvi kraj učiniti čudnim, a moguće i neumjesnim. Međutim još ste mlad, jako mlad, duh Vam je elastičan, pa ćete moći shvatiti iskrenoga prijatelja, koji doduše još nije imao prilike, da Vam zasvjedoči svoje prijateljstvo, a koji je odmakao pred Vama skoro za dvadeset godina i to ne djetinjstva, ili mladosti, nego za dvadeset godina okrutnog i brutalnog života.

Ja se naime ne mogu nikako prihvatiti zajedničkog rada, ako naše djelo ne će biti od opće važnosti za napredak čovječanstva, jer lične me ambicije više ne zanose, a već je i previše kasno, da sam primoran služiti materijalnom uspjehu jedne grupe ljudi ili pojedinaca. Vi mi morate jasno razložiti, u koliko će naš rad poslužiti spomenutom cilju, pa ako smo iste misli, nema zapreke, da Vam pružim ruku pomoćnicu.

Međutim, da me pravo shvatite, ne ćete zamjeriti, ako budem indiskretan prema samom sebi, te iznesem jednu epizodu iz svoga života, koja mi je dala povoda, da sam danas mišljenja, kojega nijesam bio, kad sam brojio odprilike toliko ljeta, koliko danas Vi. Tada sam bio čovjek ispod trideset godina, dakle mlad, obrazovan, moguće talentiran, a svakako bogat.

Netom sam svršio studije, došao sam, da preuzmem s bratom, što su nam namrli predi; naime rudnik, koji je bio vlasništvo naše obitelji još od šukundjeda. Poduzeće je bilo dobro uvedeno, ali način iskorišćivanja je bio dosta primitivan, što se osobito isticalo u razmjerno slaboj rentabilnosti radi konkurence, koja je stajala na visini vremena. Radi toga nas je otac dao izobraziti, kako bi poduzeću što više koristili. Stariji brat je svršio montaniku. Od naravi imade mnogo poduzetnog duha, a osim toga neobična sposobnost za stvaranje kapitala. Već prije mog dolaska privukao je strani kapital našem poduzeću i učinio ga dioničkim društvom, te proveo predradnje za proširenje poslovanja.

Kad sam došao, već se gradile nove talionice i nove peći i bušili se novi rovovi. Ja kao jači od dioničara dobio sam referadu o zgradama i gradnjama, dok je moj brat usprkos svojih godina dobio položaj prvoga šefa.

Nadzirući gradnje i općeći s iskušanim arhitektima i inžinirima zapravo sam učio. Da pak kao stručnjak pred počinjenima sačuvam svoju reputaciju, preuzeo sam gradnje stanbenih zgrada, te sam uložio sav trud i znanje u taj posao. Bio sam iškolovani protivnik stilova i t. zv. estetiziranja, kakvo je bilo u tečaju sredinom prošloga vijeka, jer gotiku, renesansu i ostale stilove stvorilo je vrijeme, u kojem su se javili, a također je bio odlučan i materijal, koji se za gradnje upotrebljavao. Danas, u doba željeznih konstrukcija, cementa i betona romanski i gotski lukovi za nas su gotovo igrarija. Prema materijalu, koji nam je na raspolaganju, trebamo stvoriti nešto novo, što odgovara i vremenu i materijalu.

Za naš su vijek značajne ekonomske nauke, pa je stoga i naš način života ekonomičniji, a u graditeljstvu se to očituje temeljitim izrabljivanjem prostora. Mi imademo vrlo malo smisla za monumentalnost i impozantnost, jer smo previše poslovni. Ja sam imao sagraditi zgrade, u kojima će ljudi živjeti i sklapati poslove. Te okolnosti su mi postavile probleme, koje sam trebao kao umjetnik riješiti računajući na materijal, kojim ću graditi.

U ravnateljstvu sam bio jednak među jednakima, pa sam mogao iznijeti svoje misli i bez zapreka druge za njih predobiti.

Sam sam izabrao mjesto, pravio nacrte i troškovnike, te sam mogao raditi i graditi, kako sam htio i svoje ideje provesti u praksi do zadnjih konzekvenca.

Gradio sam stanove za činovnike i ostale funkcionare poduzeća. Velikoj i bogatoj gospodi pravio sam kuće s velikim prostorijama, po kojima je lagano bilo izložiti sve znakove imanja i blagostanja pojedinaca, kojima je stalo, da sami u tom uživaju i posjetnike bez ijedne riječi na to upozore. Težište tih kuća bilo je dvorište, koje je zapravo bilo cvijetnjak ili mali sjenoviti park. Tim ljudima, koji samo s brojevima rade, kuća je udoban zamak za smirenje i sabranost, nakon napetog traženja konjunkture iz mršavih izvještaja zavidnog poslovnog svjetskog aparata, koji u svojoj biti nije ništa drugo, nego nesmiljena i brutalna konkurenca.

Činovničke kuće bile su mnogo manjega stila, ali ipak takve, da se u njima mogao razviti čedni konfort. Njihovo je težište većinom bila ulica, jer to je zadovoljavalo njihov interes za ostali svijet, nakon šablonskog rada od više sati po uredima.

Međutim najvrednije moje djelo bio je svakako direktorij: reprezentativna zgrada na uzvisini iznad stanova i ureda, malo po strani, ali ipak u dovoljnoj blizini tvorničkih uređaja, da je međusobna veza na prvi pogled bila očita. Ta je zgrada lubanja poduzeća. Odlikuje se izvana i iznutra poslovnom elegancijom, koja zabacuje sve nepotrebno, nego traži samo ono, što je najnužnije i najpotrebnije. Veliki ulaz, koji podsjeća donekle na jezoviti ulaz u rov, vodi u vestibil, na koji sam bio najviše ponosan. Poslovna otmjenost iz njega najviše izbija, a nutarnji raspoređaj cijele zgrade odmah se vidi, da gotovo nije potreban nikakav čičerone, koji će stranca uputiti, kamo da pođe. Kod svih tih zgrada sav vanjski ukras sam po sebi otpada: mirne četverouglate plohe raznih veličina razapete između željezne konstrukcije skladno se izmjenjuju, to je sve. Tu i tamo ima finog kamena, nešto mramora i bronca, ali samo ondje, gdje je potrebno, da se diskretno upozori na sjaj kapitala, koji predstavlja cjelokupno poduzeće.

To prvo moje djelo većega stila, bilo je za ljude. Kod svake zgrade morao sam držati na umu, čemu služi i koliko sam više u tom uspio, toliko sam bio zadovoljniji. Kao umjetnik, nijesam bio toliko umjetnik materijala i forme, koliko svrhe. I kad je moje djelo potpuno udovoljavalo svojoj svrsi, osjetio sam posebnu skladnost u duši, osjećaj skladnosti umjetnika, koji je svjestan, da je stvorio umjetninu.

Za tri godine dovršio sam u glavnom cio kompleks zgrada, kojim sam rekao sve, što sam kao graditelj u toj periodi svoga života imao da reknem. U to vrijeme uspjelo je mome bratu smanjiti konkurencu karteliranjem svih rudarskih poduzeća u zemlji i zainteresiravši državu za naše poduzeće. Imao je u planu, da tečajem vremena stvori jaki trust ili možda da sjedini sve talionice u jedno jedino poduzeće, koje bi proširilo svoje djelovanje i u inozemstvu, kad bi imalo monopol u zemlji. Trebao je jedan čovjek od položaja, koji će sve pripraviti za buduće veze.

Brat je odlučio, da to budem ja, a naslov, s kojega bih putovao, bio je proučavanje tehničke organizacije sličnih poduzeća. Tada je došla epizoda, o kojoj Vam kanim pisati, a koja je pospješila moj odlazak.

Za te tri godine moj odnošaj prema podčinjenima bio je u glavnom odnošaj feudalca prema kmetovima. Činovnici i radnici bili su moja svojina, samo demokratski odgoj našeg vremena sam po sebi nije dopustio, da to dođe jasnije do izražaja. Posljedica moga shvaćanja bijaše, da sam jednog jutra pred vratima svoje sobe mjesto cipela našao novorođenče jedne radnice od sedamnaest godina, koja je u porodu umrla. Afera je bila za onda za me malo drastična i osim dvodnevnoga uzrujavanja ne bi me baš puno tuširala, jer dijete je predano materinoj majci, a ostale formalnosti, napose novčano pitanje uredio je bez ikakve buke jedan advokat. Međutim, da se o stvari odmah u početku zašuti, otputovao sam odmah na zasnovani put.

Najprije sam se zadržavao u poduzećima angažiranih kapitalista kod nas, za tim sam stekavši poznanstva prelazio drugima držeći se plana i savjeta svoga brata. — Tako sam proveo oko deset godina imajući za zadaću osim sticanja i podržavanja veza proučavati tvorničke uređaje i organizaciju raznih poduzeća, zatim pojedine sisteme visokih peći i talionica, čim bih mogao koristiti našem poduzeću, kad se vratim. Ali u tome sam veoma malo našao što za sebe. Kao arhitekt za talionice nijesam se nikad mogao pravo oduševiti, jer su moj graditeljski instinkt interesovale samo zgrade, koje neposredno služe ljudima. Moja pak djela kod kuće daleko su natkrililo slične gradnje, što sam ih vidio u inozemstvu.

To me je dakako u prvo vrijeme napunilo ponosom, ali samo u prvo vrijeme. Graditelj stvara direktno za ljude, pa nije onda čudo, da su me i oni sami u formalnoj besposlici počeli više zanimati, to više, što je prava svrha moga odsustva bila sticanje znanaca i prijatelja.

Zašao sam u metež velikog poslovnog svijeta, u kojemu sam bio na oko i sam možda odličniji član, ali zapravo tek postranski posmatrač. Promatrao sam grozničavi rad svojih novih prijatelja, u kojemu svu duševnu energiju apsorbira uočavanje zgodnog momenta za odlučni čin, kod kojega jedna jedina riječ često znači dobiti milijune ili ih izgubiti. Cilj je svima isti: dobitak! i sva okolina tih ljudi, svako njihovo i najmanje djelo, svaka pojava u njihovom životu, kao na pr. razonođenje i bolest ima da posluži samo tome cilju. Živio sam s tim ljudima po poslovnicama, sretao sam se s njima u privatnom životu, promatrao sam ih, kad rade i kad miruju, ali uvijek sam vidio jedno, što ih miče, što ih goni, a to je neki apstraktni pojam, koji se može realizirati samo brojčanom veličinom, koja reprezentira možda samo jednorednu knjigovodstvenu stavku, ali koja ipak znači često velik kup banknota.

Taj cilj im je pred očima uvijek: i kad se razbacuju novcem i kad gube velike svote na okladama kod konjskih utrka, kad pomažu humanitarne ustanove, kad vele, da ljube, — uopće taj cilj dirigira cijelim njihovim životom i kad sniju i kad su na javi.

Vrlo malo sam našao kod njih momenata pravoga veselja, blaženog smiješka gotovo nikad, a pogotovo ne nagle provale iskrenog čuvstva ili tihe sreće. Mjesto toga nad njima je vladala jezivost, neka tajna bojazan, nejasni strah. Život njihov nema jedinstvenog kontinuiteta, nego je iskidan i nervozan. Nemaju svoje volje, nego je nešto izvan njih, što dirigira svakom njihovom činidbom držeći ih vječno stegnute u jakim okovima, — a to je kapital. Ti ljudi, što im se domovi sjaju u svili i mramoru, kojima su ruke otešćale od dijamanata i zlata, bili su poput dugog niza robova okovanih jedan uz drugog, koje oštri bič nesmiljeno tuče, da u njima ubije i posljednji trag onog, što čovjeka čovjekom čini.

Počeo sam ih iskreno sažaljevati, to više, što sam se i ja osjetio u njihovu nizu, — tek što je slučaj htio, da se na čas prekinula spona, koja me prikivala uz njih, pa iz distancije mogu da ih promatram. Moje izbivanje od kuće bilo je doduše plandovanje, ali u toj dokolici trebao sam izdjelati jaram, u koji ću kasnije biti upregnut. Jer dok moj brat i njegovi komilitoni žive po istom receptu kao moji novi znanci praveći planove, ja utirem putove, kojima će ti planovi doći do ostvarenja. Za to me nagrađuju na način, koji je sam po sebi naravan, ali na koji nijesam reflektirao. Točno četiri puta na godinu slao mi je brat izvještaj, kako je raspolagao mojim prihodima, koji su proisticali u glavnom od dividende na dionice i tantijema našeg poduzeća. Tu dakako nije bio uračunan konorar, što mi je redovito slan u inozemstvo i od kojega sam živio.

Moje prihode ulagao je brat u nove dionice, te se tako moj imutak s godine u godinu povećavao tako, da su mi prihodi rasli gotovo u geometrijskoj progresiji, — međutim moj honorar za život mi je bio dosta. Ja upravo od toga obogaćivanja nijesam ništa drugo primijetio, nego da su brojke u bratovim izvještajima rasle. — On i ja nijesmo pokazivali jedan prema drugom običajnih sentimentalnih nastrojenja, nego bijasmo dva čovjeka, od kojih svaki radi svoj posao osjećajući ipak, da su izrasli iz istog podanka. Kod njega se očitovalo to u tome, da je evidenciju o mom imutku vodio savjesno i sa stanovitom nesebičnošću, ali meni su ipak bile jasne njegove namjere. Htio je, da nas dvojica budemo što jači dioničari poduzeća, te da tako vodimo u njemu glavnu riječ.

Meni to nije konveniralo, jer što dalje, cijela mi se narav sve više protivila, da na se uzmem jaram, koji tišti poslovni svijet. Imutak, koji mi ne bi povećao blagostanje, nije za me imao privlačive moći, jer sam stekao iskustvo, da povećanje imutka ne znači povećanje blagostanja. Vidio sam tolike ljude, koji su udobno živjeli s imutkom s par milijuna, a kad im se imutak podvostručio, ne samo što se nije opažalo, da im se blagostanje nije razmjerno

povećalo, nego je naprotiv bilo očito, da traže više energije u radu oko sačuvanja stečenog viška.

Osim toga kao arhitekt moderne škole instinktivio sam bio protiv svega, što nije nužno, što se ne može racionalno privesti sređenoj svrsi. — Međutim ja sam ipak posjedovao velik imutak kod kuće. Što će mi on? Što ću s njime? Kako ću ga upotrijebiti? Kojoj ću ga svrsi privesti? To su pitanja, koja su mi nesvjesno sama od sebe dolazila i na koja je moja duša tražila odgovor.

Tada mi se javlja neodređena jedna ideja, koja me je sve više zaokupljala — moj sin! To dijete uzdržavano je iz mojih prihoda. Brat je davao potreban novac advokatu, djetetovom skrbniku, koji se je pobrinuo za sve: i za diskreciju i da umiri našu savjest, t. j. da nas uvjeri, da sam se u čitavoj stvari ponio kao korektan čovjek. I o tome sam dobivao redovite izvještaje, pače mi je poslao i dječju fotografiju, koju je pribavio advokat. Kad sam primio taj komadić papira, prostu vašarsku fotografiju, koju je dala načiniti radničina mati, djetetova baka, osjetio sam dotada jedno nepoznato čuvstvo: to malo bucmasto derište pobudilo je u meni samilost i probudilo osjećaj, da imade još nešto, što je vrednije od cijelog moga imutka. Fotografiju sam spremio u pisaću mapu i često sam instinktivno posizao za njom, dok se nije jasno ispoljio u duši jedan novi osjećaj, snažniji, nego ikoji drugi. Bio sam čovjek, list ili sporedni isperak na deblu čovječanstva, koji će svoju ulogu svršiti dobro ili loše. Kad nju odigram, nestat će me kao lista, što u jesen spade s drveta, a da iza mene ne će prolistati nova grančica i novom se proljeću okiti cvijetom. Ovo dijete bilo je stanica, koja me je vezala za stablo, bilo je karika u dugom lancu, kojom se veže jedan čovječji život za prošlost i budućnost ljudskoga roda. Prema tome djetetu nijesam osjećao drugih dužnosti, osim onih, koje su mi propisali moj brat i advokat, ali osjećajem, da sam otac, nijesu oni mogli dirigirati.

S kasnijim izvještajima poslao mi je brat opet par puta nove fotografije. Što je dijete više raslo, to je moj očinski osjećaj bio intenzivniji. Ja sam to dijete, koje nijesam da tako reknem ni vidio, iskreno zavolio i bavio sam se mišlju, da mu nešto više učinim, nego što zakon propisuje, — ali —! Jest, taj »ali« počeo me uznemirivati. Ja moram da sačuvam stanovitu diskreciju, jer njegova je mati radnica, a moj je položaj visoko iznad nje. Po općem shvaćanju, koje je sankcionirano i građanskim zakonikom, između nas je nepremostiv jaz i da je mati živa, mogla bi najviše tražiti alimentaciju primjerenu njenom položaju, dok bi, da sam radnik ili obrtnik, mogla tražiti čak i ženidbu. Tu sam došao do jednog novog saznanja, koje mi je otkrilo jednu društvenu laž, u kojoj živi današnje ljudstvo, a to je t. zv. jednakost, ravnopravnost ili, ako hoćete, t. zv. demokratizam. Prema normiranom shvaćanju današnjeg društva, moj sin, krv moje krvi, može da bude samo radnik ili u najboljem slučaju kakav niži činovnik, dok se njegov otac broji među prve među prvima. On ne smije biti intelektualac, da možda kasnije ne pravi

smetnja životnom toku svoga oca kakvim zahtjevima, koji bi se mogli javiti u formi društvenih škandala.

Mi smo podijeljeni u kaste kao i prije pet hiljada godina s tom razlikom, da nas danas ne dijeli porod ili pleme, nego opet — kapital. Razlika je samo ta, što nije isključena mogućnost, da će se moj sin u budućnosti sretnim slučajem u svom položaju izdići do oca ili iznad njega, kako su se izdigli mnogi radnički sinovi, — i to je jedini napredak pred Indijcima ili Egipćanima, o kojima je naše znanje još danas dosta mršavo. Ovo saznanje postalo mi je mjerodavno za promatranje svih društvenih pojava današnjeg vremena kao i regulativ za kasniji moj rad.

Dijete je imalo već pet godina, kad mi je brat javio, da se jedan dio njegovih planova počinje ostvarivati, te da se imam ozbiljno prihvatiti proučavanja velikih tvorničkih uređaja. U tome je upravo sastojao moj rad za drugih pet godina.

Kako sam spomenuo, što osobito nova, što bi moj interes osobito privuklo, nijesam našao. Peći, talionice, zgrade bile su u glavnom poput naših, u koliko tehnički napredak nije pokročio naprijed, — ali i tu nije bilo nesavladivih novosti. Jedina osobitost, koja mi je od prvog dana uprla u oči, bili su uređaji za radnike i njihovi stanovi, — toga nije bilo kod nas. Mi smo imali razmjerno malo profesionista radnika, jer se naš radnički kader rekrutirao ponajviše iz slojeva siromašnog seljačkog svijeta, koji je dolazio na rad da nešto zaradi, a ne da stalno živi od toga. Stoga radnički pokret još nije imao pravog odjeka kod nas, dok se u stranom svijetu s njime računalo kao s činjenicom.

Stoga su se tamo oko rovova i među tvorničkim zgradama nalazile prostorije za radnike, gdje su se zadržavali za vrijeme odmora. U godišnjim izdacima bila je stavka za pravljenje i uzdržavanje radničkih stanova, te rubrika za radničko osiguranje, — čega svega nije bilo kod nas. Na sjednicama i vijećima kao i u privatnom razgovoru raspravljalo se o radnicima jednako temeljito i ozbiljno kao i proširenju posla ili o plasiranju robe. Radnik je bio činbenik s kojim se je računalo i koji je važan za uspjeh poduzeća.

Ali smjer tih rasprava dirigiralo je samo jedno, a to je pitanje dobitka. Kapitalisti gradili su radničke stanove, davali su im razna beneficija, ali samo radi toga da osiguraju miran tok posla, iz kojega su nastojali povući što veći materijalni uspjeh za svoja poduzeća, — jer jaka radnička organizacija bila je neman, koja je od vremena do vremena, kad je osjetila svoju moć, prijetila da ugrozi ne samo dobitak, nego čak i opstanak ovog ili onog pothvata.

Bilo je momenata, u kojima su sva pitanja do nedavna vitalne naravi zašla u pozadinu, da nastupe duge rasprave o radničkim zahtjevima. Tada su lica kapitalista bila zabrinutija nego obično, govor im je bio nervozniji, a rad grozničaviji, — jer se javljala masa, koja im je prijetila borbom na život i smrt i koja je bila kao vulkan, koji svaki čas prijeti provalom.

Na pregovorima između poslodavaca i radnika dobio sam uvid u stanje ove klase ljudi, kraj koje sam nekad prolazio zatvorena oka. Moje simpatije nesvjesno su se priklanjale k njoj, jer bila je jedna žilica, koja me je vezala uz nju — moj sin! I dalje sam ostao nepristran promatrač, ali pitanje odnošaja radnika prema poduzeću sve više je privlačilo moju pozornost. Moji drugovi nijesu shvaćali radničkih zahtjeva, gdje im je čedno blagostanje bilo osigurano i očito su se tužili, što nemaju shvaćanja za njih. Radničko je vodstvo isto predbacivalo njima i za daljnje dvije tri godine, uočio sam dvije vojske, koje se bore na istom terenu, a nigdje nema bijele zastave, koja bi bila vijesnik primirja.

Uz novi rad, koji me je faktično sve više okupljao, dao sam se ozbiljno i na proučavanje radničkog pitanja to više, što me je na to upozorio i moj brat, jer da i kod nas počinje vreti. — Moj je sin imao dotle već osam godina, te je polazio u školu. Jedamput sam ga pače i vidio, gdje se igra i tuče s djecom, kad sam na kratko vrijeme bio kod kuće. Nitko me nije upozorio na nj, — poznao sam ga po slikama. Dječačić od osam godina pobudio je u meni ugodno čuvstvo, a nešto, kao da mu činim nepravdu, zatitralo je u dnu moje duše. I od toga momenta još sam jače osjećao vezu s tim malim stvorenjem.

Daljnje dvije ili tri godine proveo sam u marljivom studiju svoga predmeta. Graditeljske probleme novih peći u koliko su me interesirali dosta sam brzo svladao, te sam se dao na omiljeli svoj predmet: ljudske stanove i to u prvom redu radničke. Proučavajući razne tipove s kasarničkim sistemom nijesam bio od prvog časa zadovoljan. U ogromnim zgradama zbijeni ljudi ne osjećaju se dobro; odbijaju se jedan od drugoga, jer previše im se ukrštavaju interesi. Mnogo su mi bili simpatičniji separatni stanovi, gdje se svaka familija za se razvija, pogotovo gdje imade komadić zemlje, na kojoj se može razviti čedno gospodarstvo i na kojem ima mjesta, da djeca mogu skakati i igrati se.

Kod svih tih zamisli pred okom mi je bio jedan mladi radnički bračni par s nekoliko zdrave djece oko sebe, koji se smjestio u dvije čedne sobice pune svijetla i zraka, s kuhinjom u kojoj je provedena ventilacija, da se u njoj moglo prebivati i spavati. Uz kuhinju i malu smočnicu bila je prostorija za pranje i kupanje. Kuhinja i jedna soba gledale su na dvorište i na ulicu, da se omogući majci nadzor nad djecom pri igri. Taj bračni par bio mi je srcu blizu, jer on je bio krv moje krvi, a i djeca njegova bila su mi blizu. Čuvstvo tihe poezije ispunilo je moje srce, jer sam radio za jedan dio svoga ja i bio sam uvjeren, da će se u tom domu osjećati ugodno i voljko.

Uz ovu kućicu zamišljao sam drugu, treću cio niz većih i manjih za veće i manje obitelji, a svaka je bila jednako udobna i lijepa. Uložio sam svu svoju energiju, da mali prostor što bolje izgradim, te da iznađem način, kako bi sa što manje sredstava pružio stanovnicima što više udobnosti. — Ove kućice su me sve to više odu-

ševljavale, te su me na koncu tako zaokupile, da se više ne bih mogao prihvatiti zgrada, kod kojih bih se smio razbacivati materijalom i prostorom. Jer ove kućice odgovarale su posve mome shvaćanju graditeljske vještine, kojemu je prvi princip, udesiti ljudske stanove, da se čovjek u njima što ugodnije osjeća, a drugi je tražio ekonomičnost u prostoru i u materijalu; kod njih su ova dva principa došla najjače do izražaja.

Baveći se problemom radničkih stanova, studirao sam i dalje radničko pitanje kao težnje i ciljeve njihovih organizacija. Meni se činilo, da te težnje sumarno uzete većinom ne idu ni za čim drugim, nego da maknu kapitaliste i da radnici sjednu na njihovo mjesto, kao što je buržoazija maknula feudalce nakon francuske revolucije. Pogotovo me nije mogao oduševiti način, koji su propisivale neke organizacije, kako da izmijene kapitaliste, — revolucija. Graditelj kad radi, radi postepeno, njemu je nemoguće da pravi skokove. Revolucija može da dade pobudu, da se ovo ili ono stanje promijeni, ali nikada ne može da ustali za duže vremena jedan sistem bilo politički, bilo socijalni. Ona je u životu ljudi uvijek sporadičkog značaja, kao što je i u prirodi, jer planine, oceani i velike ravnice razvijaju se postepeno kroz duge eone poput kemijskih spojeva, koje vjekovi sastave. Nagle kemijske promjene tek su u laboratoriju moguće, a u prirodi su uvijek sporednog značaja, kao što nagla provala vulkana, potres ili iznenadna poplava mogu da promijene tek jedan mali komad zemlje, a ne lica čitavih kontinenata.

U toj periodi svoga života postao sam prijatelj radnika, ali nikako protivnik velikog kapitala, jer sve tekovine današnje dobe imademo samo njemu zahvaliti. Ali vidio sam još nešto, što radničke vođe nijesu htjele da vide, a to je, kako su duševno deformirani oni, koji vrijede, da posjeduju kapital. Predstavnici radništva imadu više ili manje srca za radnika kao čovjeka, koji stenje od rizika za svoj život, jer nije nikad siguran, da će za godinu dana moći živjeti onako kao danas i nije nikad siguran, da će po današnjoj kalkulaciji moći za godinu dana moći opskrbiti svoju djecu. Ali kao što riziko golog življenja (kako sam to nazvao u svojoj terminologiji) stoji nad glavom većine radnika, tako nad glavama t. zv. kapitalista stoji kao Damoklov mač riziko poduzeća, odnosno rentabiliteta. Svaki posjednik kapitala strepi, da ne izgubi, ako ne može polučiti dobitka. On pače ne smije da izgubi, jer ga društvo isto tako žigoše nečasnim imenom, kao zdrava radnika, koji je bez posla, pa prosi. Jer današnje kulturno društvo sastoji od dvije kaste: jedna je, što ima ono, što se kapitalom zove, a drugo ima ono, što se zove snagom za rad. I kao što članovi druge kaste ne shvaćaju radničke težnje da smanje riziko života, tako ni radnici ne shvaćaju svoje protivnike i nikada ih ne požale, što i oni stenju pod jednakim teretom, koji se kapital zove, ali u drugoj formi.

Uočivši te dvije kaste, učinilo mi se današnje društvo kao ogromna zgrada kakvog feudalca sagrađena u tradicijonalnim formama, koje zahtijevaju mnogo materijala i još više prostora, — kao što i potrebe posjednika kapitala imadu značaj nepotrebne rasipnosti. Ta se pak zgrada izdiže iznad brojnih potleušica, koje svaki snažniji vjetar može da obori. I dok vlasnik palače troši silu energije da je uzdrži, siromaci gube uzaludno najbolje sile, da sačuvaju krov nad glavom. Ta energija izrabljena za čuvanje krova jednih i drugih jest u tutanj potrošena sila, koja bi se lijepo mogla upotrijebiti za boljak jednih i drugih.

Do ove sam spoznaje došao zadnje godine svoga boravka u tuđini. Vidio sam dvije grupe, koje se bave problemom materijala, — da se graditeljski izrazim, — a energije, koje su ih ovakvim načinile još nijesam uočio, za to su trebale daljnje godine radinog života.

Vraćajući se kući poslije dugog vremena prispio sam kolima upravo u podne. Slika našeg poduzeća iz dobe moga djetinjstva ostala mi je jasno u pameti i kad ga nijesam imao pred sobom, uvijek sam ga vidio u tom opsegu, koji je već davno povećan. Zato mi se sada učinilo silno velikim. Ispunilo je kotlinu među brdima obraslim šumom, na kojoj se opažali razorni tragovi dima, koji već trideset godina i više truje konstantno dan na dan okolišno raslinstvo. Velika tvornička zdanja razbacivala se bahato svojom veličinom, da su se ljudski stanovi gubili ispred njih. Napuhnuti trbusi visokih peći izbacivali su od vremena do vremena nešto plamena i smeđeg dima, dok su dimnjaci ponosno stršili u zrak dimeći se ležerno poput ogromnih cigareta. Njihovi dimovi spajajući se tekli su istim smjerom preko ljudskih kućica lijepeći se i rasplinjujući se po drveću na susjednom brdu, a masa je ljudi ispod njih gmizala poput crvi, koji su ostali bez lešine. Ispod dimenih traverza, koje su spajale osam dimnjaka prolazili su ljudi kućama na ručak, kao pobijeđena vojska ispod jarma od tri koplja u klasično doba. U ovoj vojsci nijesu bili samo radnici, nego i činovnici, intelektualci, pače i po koji dioničar, — svi su bili utučeni, izrabljeni od posla i jedva da se koji smiješak nazreo oko kojih ustiju.

Ljudi! robovi ste, ne idola, ne drugih ljudi, nego onog, što ste sami stvorili kroz posljednje vjekove! — tako ih je pozdravila moja duša, sretna zbog nove spoznaje, koja joj je u svoj svojoj jasnoći sinula. Treba sagraditi novu zgradu ljudskog društva po principima moderne škole, koja će poslužiti samo jednoj svrsi: blagostanju ljudi! Ja sam sam čovjek, ja ne mogu sam, — tko će da gradi? — vrijeme!

Šest mjeseci bio sam gotovo bez posla, jer ugovori i nove emisije nijesu bile gotove. Za to sam vrijeme proučavao prilike kod kuće ispoređujući ih s onima, koje su bile drugdje. Koliko smo zaostali? — jer dok su se naše talionice takmile s najmodernijim uređajima sličnih poduzeća, naši rudari, koji nijesu mogli poći na objed kući, pojeli bi sirotinjsku hranu, što su im njihove žene donijele, u rovovima ili posjedavši kojekuda po kamenju. Rudari i radnici bili su prljavi, izrađeni i iz njihovih očiju sjala je samo duša

čovjeka-životinje, koja živi poput zvijeri u čoporu, kojoj je jedina briga — želudac.

Uspjelo mi je odmah, da sam u sjednici ravnateljstva predobio direktorij za gradnju baraka, u kojima će se radnici zadržavati, kad ne rade. Uz njih su bile primitivne kupaonice. — Za godinu dana vrlo je malo radnika objedovalo kod kuće, nego u tim barakama, ali sada redovno umiveni i oprani. Ova na oko mala stvar učinila ih je zadovoljnijim, te su im pogledi bili mirniji i sredeniji. U tim prostorijama su se razgovarali, debatirali i čitali novine.

Često sam se sreo sa svojim sinom. Dijete je išlo na zanat, jer nije imalo volje za školu. Godinu dana prije moga dolaska umrla mu je baka, pa su ga smjestili kod jedne radničke obitelji. — Kolikoput sam ga sreo, toliko sam se puta sam sebe zastidio radi moga odnošaja prema njemu. U očima svijeta trebao je biti nahod, kojega ja uzdržavam, dakle sam plemeniti dobrotvor jedne sirote, — jer svijet ne smije znati za pravo stanje stvari. Taj neprirodni odnošaj htio sam popraviti tako, da sam povisio prinose za dijete, ali opet po bratovoj želji i advokatovu savjetu nijesam smio dati, koliko sam mislio. Htio sam ih kapacitirati, da se dijete školuje, ali kod te pomisli, došla mi je uvijek slika množine intelektualnih proletera, koji ili se bane kojekakvim idejama, što ih nijesu prokuhali, ili pune kader birokrata bez volje i inicijative, — jer dijete nije imalo smisla za knjigu. Još mi je gore bilo, kad sam pomislio, da ostane, što jest, a ja ću mu ostaviti svoj imutak iza smrti. Što će početi s njime? — Sudba moga djeteta često me je potakla na razmišljanje, jer prema tome derančiću, kojemu su žive oči prodirale kroz garavo lice s lakom sanjarskom maglicom, nijesam mogao biti ravnodušan, makar da su me paragrafi zakonika na to ovlastili. — Tako sam došao do energije koja pokreće čovjeka i ljudstvo, ali još nijesam pravo uočio njihove važnosti. — Zato je trebalo još rada i iskustva; trebala je doći jedna epizoda, koja će me uvući u njihovo carstvo te mi otkriti tajne njihove moći, kojima vezu i pletu čovjeka uz čovjeka, kao što prirodne energije veže jedan elemenat s drugim.

Bez mnogo zapreka izgrađena su s ostalim zdanjima tri nova dimnjaka kod nas čim je znatno proširena matica poduzeća, a pogotovo filijale na drugim mjestima. Moj mi je brat s oduševljenem čovjeka, koji je uspio, često razlagao u koliko su se ostvarile njegove osnove, te je sa smirenim veseljem umjetnika, koji dovršava zasnovano veliko djelo, govorio o budućnosti, jer za nj bijaše naše poduzeće, što ocu sin, koji rad njegovog napretka zaboravlja na samog oca.

Pet godina sam utrošio zajedno s njime nadzirući inžinire i graditelje, s kojima sam zajednički izgradio nova zdanja. Kako se posao povećavao, sve je više pridolazilo radnika, a osobito nakon zadnjeg proširenja. To ne bijaše više sirotinja željna da zaradi koji novčić, nego većinom radnici, kojima su ruke jedini kapital, iz kojega mogu pribaviti, što treba za život njima i njihovima. Oni su se

brzo vezali u jaku organizaciju, koja nije oklijevala, da stavi svoje zahtjeve vodstvu poduzeća. Prvi put sam vidio uzdrman bratov optimizam, kad je pregovarao s radnicima, — bio je kao graditelj, koji primijeti da se ispod gradjevine, u koju je uložio svu dušu svoju i koja bi skoro trebala biti gotova, pojavila vodena žila. Prvi taj jači sukob s masom, koja ima samo ruke i želudac, a nema jasnih planova kao on, navorao je njegovo čelo, te je ponizno prignuo glavu, da primi na leđa jaram rentabiliteta, za koji se činilo, da ga nije još osjetio. Uvidio je, da će u svojim planovima morati računati s još jednim faktorom, na koji se nije gotovo ni osvrtao.

Prvi pregovori nijesu uspjeli, nijesu ni drugi, nego je buknuo štrajk, koji je trajao četiri tjedna. Za sve to vrijeme štrajka bio sam neke vrsti tumač obiju zavađenih stranaka, koje jedna drugu nijesu mogle da razumiju. Kroz tri tjedna gotovo dan na dan bio sam svjedok žučljivih ispada radničkih vođa i prividno hladnog cinizma članova našeg direktorija, iza kojeg je ipak titrala bojazan. Prvi dani bili su puni vike i galame, kasniji podmetanja i zabadanja, koja se nijesu dala svesti na jedinstvenu nit. Prvog tjedna radnici su bili nepopustljivi, dok se na sjednicama ravnateljstva trijezno raspravljalo o koncesijama, koje su se mogle dati radnicima. Drugoga su tjedna mirnije govorili, dok je direktorij bio agresivniji. Treći tjedan pokazivao je očiti uzmak radnika, dok je direktorij nastojao što više smanjiti koncesije, na koje se na svojim sjednicama odlučio. Slijedećeg tjedna vratiše se radnici na posao većinom s bijesom nemoćne životinje, koji se dosta brzo utažio u napornom ručnom djelu. Međutim čelo moga brata jače se smrklo, jer su utanačenja s radnicima predviđala osim povišice i osiguranja još i velike investicije, u kojima će ležati veliki kapital mrtav. Noći i noći nije spavao, nego ih je provodio u računima, kod kojih nije operirao postocima, nego permilima. Tim je sasvim dostigao svoje kolege u inozemstvu, s kojima sam proveo deset godina života.

Ali prije nego sam se dao definitivno na posao, koji mi je povjerilo ravnateljstvo, imao sam par tjedana, u kojima sam mogao razmišljati i pravo procijeniti dojmove, koje sam dobio za vrijeme spora s radnicima.

Bio sam svjedok okršaja dviju vojska, koje vječno biju potajan boj. U okršaju je izbio jasno povod njihovog boja, — ne čista ideja, ne političke granice, nego jedno sredstvo, koje su izmislili ljudi, odnosno koje je stvorilo vrijeme, — kapital, duša današnjeg socijalnog i ekonomskog sistema. Radnici, čija je snaga samo u masi, uzmakli su, dok su Pyrhovu pobjedu slavili kapitalisti, koji su manjima, ali ipak intelektualno jači. I kod jednih i kod drugih nakon okršaja oštrac se zaoštrio, potajna je borba intenzivnija, dok ne dođe opet do jačega izražaja. Niz tih okršaja pojačava neprijateljstvo, izaziva nove borbe, koje konačno nužno vode do sloma, — do revolucije. Onda? Rušiti je lagano, ali graditi teško.

I ja kao čovjek, koji znade, što znači graditi, nijesam mogao biti miran, nego sam tražio čvrstu točku, s koje ću da promatram

igru, u kojoj sam i sam prisiljen sudjelovati. Kapitalisti se bore, da uščuvaju ono, što imaju i da od mrtve stvari stvore živu, koja će rađati i množiti se, dok radnik traži osiguranje kruha, kojim će podmirivati dnevni zahtjev želuca. Ali osim želuca ima čovjek još srce i mozak. I dok kapitalisti udovoljavaju želucu radnika, zaboravljaju sami na sebe, zaboravljaju, da su i oni ljudi, koji imaju isto srce i um, da imadu duh, koji isto ima svojih zahtjeva jačih nego zahtjevi želuca, ali kod mase mora pred njim da uzmakne.

Kapitalisti su dalekovidniji: kad se javilo radničko pitanje, pošli su i preko radničkih zahtjeva, jer im nijesu dali povišicu uz osiguranje i stanove, nego uz njih i komadić zemlje. Oni su forsirali osnutak radničkog konzuma, poduzeće je imalo u planu, da ga samo opskrbljuje živežnim namirnicama, jer kad udovolje želucu, radnici će i sami zaboraviti na duh. Svoje perfidije nijesu bili svijesni, jer ih je tako okupio mrtvi kapital, kojemu će posuditi svoju dušu da ga ožive, te nijesu vidjeli, kako su se sami zaglibili i kako sami zarobljuju svoj duh.

Ja sam se pako prihvatio novog posla s mladenačkim oduševljenjem, jer mi je postalo jasno, da treba staviti u gibanje primarne energije čovjekovog duha, koje će onda same uz pomoć vremena rasplesti čvor, koji su splele. Ne znajući moje namjere, pomogli su me zastupnici stranog kapitala u svemu, što sam predlagao. Odabrao sam brežuljak na strani sjevero-zapadno od tvorničkih zgrada zaklonjen donekle brdskom uvalom, da na njemu izgradim hiljadu radničkih kućica. Ispitao sam teren i napravio projekat za radnički grad, koji će od podnožja prema vrhu u spirali teći jednom jedinom ulicom. Svaka kućica za se bit će samostalna, bit će za jednu ili najviše za dvije obitelji, koje će se u njoj moći samostalno razvijati. Iza kućica bit će komadić vrta podesan, za čedno gospodarstvo i za život na čistom zraku, a majka priroda će se već pobrinuti, da vjetrovima s brijega konstantno puni grad svježim zrakom, dok će otrovni dim i dalje nositi prema jugu i istoku.

U tim kućicama razvijat će se smisao za svoje, razvijat će se smisao za red, za čistoću, za zdravlje. Sjeme, koje bude u vrtu posijano, izniknut će i donijeti plod, a to će pobuditi radnika, da ulaže svoje sile u ono, što se množi, a ne da ih uludo troši u preživljavanje s dana u dan. Moje kućice s velikim prozorima bit će širom otvorene, da priroda nastani u njima puno zraka i sunca i da svoju izgubljenu ljudsku djecu primi natrag u svoje krilo. Nekada je vrijedila riječ: »Vratimo se prirodi«, a smisao joj je bio boj protiv kulture, moje su pak kućice glasno vikale: »Vratimo se s kulturom prirodi!«

Jer osim svega drugog one su bile građene, kao da su u prvom redu načinjene radi djece. Po svim prostorijama mogli su ti mali stvorovi da trče, da diraju sve, jer na čvrstim lakovanim predmetima nijesu mogli ostaviti neugodnih tragova. Oni su imali i svoju sobu s pokućtvom, koje za njih najbolje odgovara, — a sve-

to, materijal, pokućtvo i ostali predmeti, pravilo se pod mojim nadzorom kod nas. Dvorište s kokošima i kunićima bilo je za djecu, koja je već od malih nogu tu mogla dobiti smisao za gospodarenje i za brigu oko nečega, što smatra svojim.

Spirala se omatala godinu dana oko brežuljka i već mu je donji dio oživio zdravim licima i veselom vikom male deriščadi. Žurio sam se, da je dovršim, da i druge privedem iz nečistih i stjeničavih stanova u čisti zrak. I treće godine približio sam se k vrhu, s kojim sam trebao da završim svoje djelo. Tu sam odmah počeo s tržnicom, s prostorijama za konzum i s uredom za radničke organizacije s jedne strane i s velikom gostionom, te prostorijama za kino, za gimnastičke vježbe, za čitaonicu i slično s druge strane. Zgrade su bile velike, obilovale prostorom, da za svaku potrebu mogu odgovarati, ali još je nešto falilo. Spiralu je trebalo završiti s nečim, što je dostojno, da se k njoj diže i što bi bilo dovoljno veliko, da cjelokupnum mome djelu dade umjetnički završetak. Pomišljao sam na kazalište, ali me ta misao nije zadovoljila, jer ono može da ide samo u širinu, a ne da se diže. Osim toga nema nikakva osobitog značenja. Tamo bi trebalo biti zdanje, koje će po svojoj svrsi moći da okupi i staro i mlado i roditelje i djecu i koje će reprezentirati jednu ideju, što može da skupi težnje čitavog života cijele spirale.

Život, i to ljudski a ne radnički život, već se razvijao u spirali, koja se savijala prema gore, prema praznom prostoru, na kojemu nije bilo ništa, a nijesam imao nikakve ideje. Primarne sile već su djelovale, samo je trebalo još naći ono, što je u stanju, da te sve sile okuplja i dirigira njima.

Jedne nedjelje, kad sam jutrom prolazio kroz bližnje selo, zvonilo je zvono, a svijet je hrpimice išao u crkvu. Dugi šareni trakovi dolazili su iz svih ulica i gubili se u staroj crkvi, čiji me je stil zanimao. Pregledavši je iz vana, pošao sam i unutra. Svijet je bio skupljen, razni slojevi, što ih selo može dati, izmiješali su se. Nekoji su zajedno pjevali, nekoji molili, neki su klečali, a neki se razmjestili po klupama.

Kad je zvonce javilo, da će početi služba Božja, svi su se bacili na koljena, prestali pjevati i čekali, da uđe svećenik. Taj prizor me sjetio jednog događaja, koji sam doživio pred više godina. Službeno sam prisustvovao nekoj vojničkoj svečanosti, koja se svršila s pričešću. Na glas zvonca klekli su pred oltarnu ogradu odredi vojnika, uz njih njihovi časnici sve do generala. Svećenik je dijelio kruh Gospodnji jednako svakom, iste je riječi ponovio svima i svi su odlazili od oltara smireni udarajući se u prsa za počinjene grijehe. Tada sam prvi puta u životu prisustvovao jednoj besprimjernoj manifestaciji ravnopravnosti ljudske. Kruh Gospodnji za sve je jednak, svakom se daje, tko ga hoće. Tu se ne pazi na generala, niti na običnog vojnika, svi su ljudi braća i djeca jednoga Boga, pred kojim su svi jednaki. Taj prizor zasjeko mi se živo u

dušu i sada sam ga se sjetio, — a tim je i zadnji problem moga djela riješen.

Još istog dana zamislio sam sliku crkve, koja će kruniti moje djelo i koja će se svojom veličanstvenosti izdizati iznad cijele dolline, iznad kuća, iznad visokih peći i iznad golih tvorničkih dimnjaka. Ogromna kupola prekrit će velik prostor, kao nebeski svod, koji blagohotno pokriva i bogate i siromašne, a uz nju će se dizati zvonik, koji će jasno označivati cilj, prema kojemu se svija spirala.

Neočekivano oduševljenje obuzelo mi je dušu i znao sam, kad ovo dovršim, da sam svršio sve, što kao čovjek i umjetnik imadem učiniti ljudima, a ideja, koju crkva predstavlja, razbistrila mi je sve pojmove. Ne, nije čovjek za ovaj svijet, nije za trbuh, — ali ako i je, ne smije toga da zna. Temeljna premisa današnjeg doba jest, da je sve samo sebi svrhom i to je dovelo današnje ljudstvo do današnjih prilika. Ne, mi nijesmo stvoreni samo sebi za svrhu, drugi nas je netko stvorio, koji ima posebne namjere s nama. Ta misao jedina je u stanju, da odvrati ljude od stvari, koje su na zemlji i da ih digne iznad njih, — a tada sve ostalo samo se po sebi rješava. Ta ideja onaj je prvi poriv naravnih energija u ljudskom duhu, kojima treba samo vremena dati, da razviju sve čvorove, u kojima danas stenjemo.

Dovršujući svoje djelo čvrsto vjerujem, da sam svoje učinio, te sumnjam, da još što drugo mogu uraditi. Vrijeme me je pak također pomoglo, a da toga nijesam pravo primijetio. Jer dok je ravnateljstvo dopustilo gradnju mojih radničkih stanova, učinilo je radnika sastavnim dijelom tvornice, njenim stalnim inventarom, da ne bude više roba, koja se odbacuje, kad se izrabi.

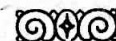
Svoga sina uzeo sam k sebi, kad je postao kovački pomoćnik, t. j. kad je imao 15 godina. Nastanili smo se na dnu spirale kod jedne nadglednikove udove, koja je svojim položajem posrednik između nas dvojice. Uzeo sam ga k sebi, jer će prije ili poslije doznati, tko mu ja otac, pa da eventualno ne kune svoga roditelja. On je danas u dvadesetoj, sve mu je poznato, znade za sve moje namjere i ideje, te se ne veseli mojoj smrti, da postane bogati baštinik. On će za koje vrijeme u vojsku, a nakon toga će osnovati obitelj, u kojoj ću proboraviti posljednje svoje dane. Ja se nadam, da će moj život potrajati još kojih dvadeset godina, a dotle će mi vrijeme pokazati, kako ću najbolje raspoložiti svojim imutkom u korist djece moga sina i sveukupne njihove braće, koja nisu istih roditelja.

Mi koji smo sebi postavili za devizu Slobodu Duha, živimo i radimo za još nerođenu djecu, koja će popraviti našim idejama sve pogreške, u koje su zapali prošli vijekovi. Svoju ćemo zadaću izvršiti time, ako nađemo način, kako će najlakše djelovati među ljudima sile, što proističu iz njihove naravi, da kulturno čovjeka privedu u stanje, koje od njega traži priroda i njegova narav.

Između Vas i mene ima dodirna točka, — jer Vi hoćete, da prirodne sile razmršuju čvorove elemenata, koje su duga vremena

zamrsila. Ako Vaš naum ima štogod, što bi moglo pospješiti gradnju zgrade ljudskog društva, u kojoj bi se čovjek voljko osjećao, evo Vam moje ruke pomoćnice, da zajednički prenemo novo djelo.

Dajte, žurite se, te mi javite, jer na domaku je gradnja spirale, da ostatak života posvetim Vašem i svom novom djelu!

A. V. Mihičić:

Borba.

Vjetar duva rastrganih krila
I u vihoru nosi žuto lišće.
Ptičad zebe. Pod strehom se stišće
Vrabac što ga drskost othranila.

U po neba grdni lešinari
S vjetrima se bore. Perut bije
Izmorena. Orao se vije
Posred vihra — kano Usud stari.

Sve što jače gromovi se prijete,
Iz oblačnih crnih kavezova,
Sve divniju gordost u njem njete.

Krv već hladne prelijeva mu oči
Preko krvi munja piše slova:
— Iznad kobi smionost se koči!

Josip Buturac:

Jutarnja idila.

Kad zarudi zora i crven se ospe
Po istočnom nebu, a s Mihalja zvoni
Kroz jutarnji sumrak Pozdravljenje Gospe,
Tad pastirče s frulom na Dilj stado goni.

Kad na goru dođe i u frulu svirne
Nosi lahor pjesmu kroz mirisne hvoje
Dudova i lîpâ; svako stablo dirne;
I doleti pjesma pod prozore moje.

Na prozoru drhću zvuci po bosilju
I u meni dižu radost i čeznuće.
Dugo tako stojim; gledam prema Dilju;
I sve slušam zvuke i čekam buduće.

Ljubomir Maraković:

O „Vučjaku“.[1]

I.

Na trikolore francuskih armija što su srtale na Marnu, zapisao je, 1914., Maurice Barrès krvavim slovima staroslavno geslo: »L'Amour, la Mort, la Gloire«. 1918., (jer u toj se godini događa »Hrvatska Rapsodija«, »Golgota«, »Vučjak« i još mnogo toga) izvukao je g. Krleža iz mora krvavih i zadimljenih katastrofa koja se zove Svjetski Rat, ispod ruševina carstava i sistema podrtinu jednoga stijega, bez ponosa historije, ali sa živim ranama iskrvavljenog čovječanstva, s bojama isparanim od bajuneta i ispaljenim od baruta i ekrasita; i na taj stijeg je zapisala smiona ruka sa Balkana koji nastaje smrtnim crnilom kobne riječi: »L'Amour, la Mort, la Misère«. Jer to je upravo, za g. Krležu, definicija svjetskog rata.

G. Krleža se brani protiv toga, da bi on bio u literaturi antimilitarist i da bi to bio smisao njegovih djela. Bez sumnje, bilo bi smiješno, misliti da je iscrpljen čitav jedan svijet u takvoj praktičnoj tendenciji. Ali, između ostaloga, on je također antimilitarist. Drukčije ne može ni da bude. Tko to poriče, to; nije ni pročitao na pr. M. K. Honvéd-novelu, pa makar to bio i sam pisac. Pročitao naime kao čitalac. I napokon, valjda o tom nema spora, da je i militarizam jedna od bitnih komponenata svega ovoga, što je skrhalo svijet u svjetskom ratu. Šta je drugo bila »La Gloire«; no ulašteni militarizam predratnih vojničkih parada i naduveni nacionalizam okamenjenih historijskih aspiracija?

Ali, »La Misère« ne pogađa samo ove šimere lažne slave. Ona baca tužno svijetlo na sve, što znači život, na njegov zarod i na njegov suton.

Ljubav — o to nije ona čarobna priča poletne i svježe mladosti — nigdje je nema u g. Krleže. Ratni specificum za g. Krležu je ljubav onih koje je rat najteže pogodio: odnosi srednjih godina. U Golgoti ljubav u krugu porodice, podijeljena između muža, žene i djece, u Vučjaku i drugdje ljubav žena i muževa, preljub i prostitucija, stvoreni stradanjem rata. Ljubav te žene, čiji je muž »nestao u Galiciji«, kojoj autor daje oznaku »velike grešnice« (Magna peccatrix) definirajući tim sve njene ljubavne odnose. Ljubav toga Krešimira Horvata, koji dolazi u jedan svijet paklenske opakosti sa srcem uskucanim od vjere u nešto, što ipak mora da negdje na svijetu postoji, ljubav prostrijeljenog invalida koji uza sve to ima naivnosti da se baci u naručaj ženke, i stradanjem slomljene i rafiniranošću snažne u isti mah; pa ipak toga naivnog mladića »vijaju pisma jedne žene«.

[1] Premijera u zagrebačkom Narodnom kazalištu 30. prosinca 1923. — Štampano: Sabrana dela Miroslava Krleže, knj. II.: Vučjak, Malogradanski događaj u 3 čina sa predigrom i intermecom. Koprivnica 1923., V. Vošicki.

Smrt — to nije ona nazorovski bijela smrt, koja se raspline u harmonijama svemira, to nije Smrt Osloboditeljica, a ni Smrt-apoteoza: za domovinu, za narod, za ideal, za šta bilo. To je nacerena, gadna, sablasna smrt »neznanih junaka«, uistinu poklanih žrtava; strašno umiranje po lazaretima i očajno skapavanje za frontom. Smrt koja uza svu svoju grozu ne može da bude strašnija od samog toga života: i za to ni iza nje ne slijedi drugo no to isto u sumornoj i mračnoj abrevijaturi: vizija nesuđenog pira i neslavnih karmina ovog ispaćenog, burom života smlaćenog čovjeka stapa se u jedno; u jedan grozni srh bespomoćnog i beskrajnog očaja. Danse maccabre je sablasna oznaka svih čemernih epoha rata i opustošenja u čitavoj svjetskoj umjetnosti. U »Vučjaku« se ona vraća kao projekcija jednoga sna — somnium mortis imago — prikazujući, kao u samrtnom času, cio život u kinematografski letimičnom srazu onoga što se zbilo i onoga što se željelo, onoga što se slutilo i onoga čega smo se bojali. I kao što kod umiranja čovjeku u jednom jedinom času bude jasan čitav smisao njegova života: tako ovdje Krešimir Horvat vidi, da je cio život promašen.

II.

Ma da je g. Krleža sam jasno kazao, da je njegov književni rad većinom grupiran oko rata tražeći da riješi to što je pomorilo njegovih toliko vojničkih drugova, svejedno je u jednoj od kritika iza izvedbe »Vučjaka« na to posve zaboravljeno i prikazan je »Vučjak« kao problem malogradskog života.[2] Kako je to moguće? Osim poznate površnosti naše »profesionalne« kritike, ima tu i jedan stvarniji razlog: što je taj problem doista tu i dan. No samo je bitno u stvari to, da on nije postavljen u svojoj općoj, »bezvremenskoj« formi kao jedan od problema života, ako ćemo i našeg života, nego se on odigrava baš posljednje ratne godine, čim je stvar dobila posve drugo lice. Kao što u »Golgoti« nije dano radničko pitanje uopće, nego kobna radnička atmosfera tisućudedevetstotinaosamnaeste, tako ni »Vučjak« nije definicija malogradskog (to je uopće pogrešno, treba da bude: seoskog) života,[3] nego selo u ratnim godinama: jedna općom bijedom deformirana, nacerena, deklasirana slika sela. Gdje su tu seljaci, oni što zaista čine selo? Na fronti. A to je bitno važno. Ono, što je ostalo u selu, bilo je i prije u njemu — to su tipska lica učitelja, učiteljeve žene, školskog odbora i t. d. —, ali bez glavne jezgre: i tako selo lišeno seljaka postaje sablastan fantom bez srca i duše u kojemu

[2] G. S. Parmačević u »Riječi« iza premijere (broj nažalost nisam zabilježio).

[3] Pisac naziva doduše u naslovu dramu »malogradanskim događajem«, ali u tekstu se uvijek govori o »celom selu«, dolazi »cura seoska« i sve su prilike seoske. Razlog ovome naslovu nastojao sam protumačiti nešto dalje.

se, kao ispod površine, razvija nesnosna atmosfera odvratnog ološa, koji se tu nakupio. Učiteljeva žena postaje trafikantica i trgovkinja, »Amerikanka« se pretvara u liferanticu zelenog kadera, a selom gospodare ljudi stari i matori, ili do kraja pokvareni u bezočnoj konkurenciji lihve, pljačke i varanja. Svatko hoće da se digne iz svoje razine i nije čudo, da ta slika lažnog sela više sjeća na malogradsku mizeriju no na faktični seoski život. Uza sve to ona je tačna i ima u tome svoju naročitu jakost.

Ali, ne smijemo biti ni suviše oštri sudije tim ljudima ili bar nekojima od njih: treba da se sjetimo, kakva su ih užarena kliješta ščepala iz kojih, uza sve koprcanje, ne mogu da umaknu. Istina je, da se učiteljica Margetićka, čiji je muž nestao u Galiciji, prostituirala i da je moralno opljačkala novog učitelja Horvata, tek što se pojavio. Ali treba znati, da je to očajna borba za opstanak ne samo njen nego i troje djece kojima je dala život i u ovakvim do očaja stjeranim situacijama, gdje ne preostaje drugo nego: grijeh ili — grijeh, stoji naročita mefistofelska snaga Krležina pera. Ali je pogrešno mišljenje, da je Marijana jedna lukava varalica, željna užitka i ništa drugo: ona je u svojim lažima rafinirana jer je žena (svi pesimisti vide to u ženi), kao žena ona je rođen spletkar, gdje se radi o samoodržanju; no tragičnu pointu njene sudbine pokazuje naročito njeno samoubijstvo, koje je znak teškog moralnog konflikta što se je odigrao duboko ispod površine. Taj konflikt nije predvidao ni sam Horvat, koji je njene prijetnje o prerezivanju žila držao samo sredstvom za iznuđivanje. Ma koliko se ona stavljala u pozu jednog brutalnog razračuna, ona taj razračun ne može da podnese, pa još prije no što je do njega i došlo, ona mu se uklanja samoubijstvom. I tako Magna paccatrix postaje doduše ne Magdalenom, nego tragičnom figurom, upravo tragedijom čitave ove drame.

Jer tragika Krešimira Horvata nije ni u kakvom dramski efektnom momentu, nego u samoj njegovoj hamletovskoj ličnosti. Ratni invalid, doživljujući u redakciji »Narodne Sloge« jedan teški konflikt — koji nije ništa drugo nego jedna krupna tačka u nizu podlosti, laži i brutalnosti kojom je ispunjen grad, — taj čovjek koji je inače apsolviran filosof odlučuje se da ide na selo. Taj sušičavi mladić, koji je vidio frontu i sve što je na njoj, ipak još vjeruje u nešto što je iznad ovoga gadnog života u koji je zapao, vjeruje da ima negdje naivnost, smirenost, iskrenost, istina i traži je na selu. Ali umjesto toga zapada on odmah u prvi čas u zagušljivu atmosferu bjegunaca, švercera i ratnih varalica svake vrsti i u bijedu, beskonačnu bijedu rata. La Misère.

III.

Već sam kod »Golgote« upozorio na naročitu karakteristiku u komponovanju kod g. Krleže: na sastavljanje radnje od više komponenata, na paralelizam kompozicije. Kod »Golgote«, na široko zasnovane drame s psihologijom mase u prednjoj liniji, to

je tehničko sredstvo neobično jako djelovalo, jer su sve tri komponente individualnih sudbina (»glavnih junaka«) kao na svojim ramenima nosila tu golemu sudbinu mase. U »Vučjaku« nije taj isti problem. Ma da se ovdje radi o selu, dakle kao o nekoj kolektivnoj psihologiji, ipak taj momenat i ne dolazi do izražaja i ovdje se radi u prvom redu o individualnim sudbinama, dakako kao tipovima svoje okoline. Scena u masama nema; nema ni općih konflikata sa burnim dramskim momentima; i kad ne bi bilo predigre ni intermezza, glavni junak ove tragedije bila bi učiteljeva žena Marijana Margetićka. Već sam pokazao, da je ona ovdje pravi tragični lik, ali osim toga i lice koje svojim djelovanjem pokreće radnju.

Ali dodavanje predigre i uklapanje fantasmagorijskog intermezza dalo je snažan relief drugoj komponenti radnje: sudbini Krešimira Horvata. Po njima ovo lice koje je inače u samoj radnji pretežno pasivno, postaje crvenom niti jedne naročite tragike, koja se ne sastoji samo iz konflikta Horvata, apsolviranog filosofa i superiornog čovjeka, s tom ruljom lihvara i varalica, nego iz tužne sudbine čovjeka, kojega je u životu izvarala sreća, a kojemu je u djetinjstvu nad glavom sjala sjajna zvijezda nesuđene budućnosti: tragika ratom zadešene inteligencije.

I ma da se ove komponente radnje zgodno poklapaju vodeći spretno do konačnog konflikta u duši Horvatovoj: srce i razum (dakako u veoma deformiranu obliku), idealizam i materijalizam, Snježana i Crvenkosa (kako bi definirao Nazor), sentimentalna Evropa i praktična Amerika — Marijana i Eva: ipak su ove pojedinačne sudbine prekrhke, da same nose tekst tako opsežno zahvaćene radnje i analize milieua. Drugim riječima: radnja je, premda dobro raspoređena, ipak preopširna, sporednih je lica, ma da su vrlo dobro grupirana, ipak previše. To dokazuje i zamorna dužina drame, koja je na pozornici trajala ništa manje no 4 i po sata.

Već sama predigra, šire izgrađena, mogla bi biti drama za sebe. Ona se odigrava u redakciji »Narodne Sloge«, gdje su u »haustoru« našli mrtvaca koji je slučajno tamo izdahnuo. Mrtvac ne ulazi dalje u samu radnju i ma da je na tom motivu vrlo dobro izvedena karakteristika pojedinih članova personala »Narodne Sloge«, on je bez sumnje poglavito za to tu, da se već na pragu ove ratne drame snažno naglasi sablasni problem smrti. Konflikt između bivšeg osnivača lista, Horvatovog nekadanjeg profesora Venger-Ugarkovića, i šefa redakcije (nešto kao motiv Donadinijeve »Igračke oluje«), samo je natuknut i izrabljen za jednu efektnu dramsku pointu, kada šef-redaktor pred čitavim strkanim personalom udari nekadanjeg osnivača, samo da ne izbije na javu skandal o tom, kako je onaj izgubio vlasništvo lista. Ovaj nečovječni momenat ubrza samo Horvatovu već otprije stvorenu odluku, da će ostaviti redakciju, gdje je dotad radio u vjeri u neki nacionalni ideal, i da će pobjeći iz grada na selo.

Dolazeći na svoje novo mjesto u Vučjak, Horvat, usput izranjen u šumi od zelenih kaderaša, upada u školski stan, upravo u društvo koje se skupilo tješeći ženu učitelja Margetića (kojega je nestalo u Galiciji), jer se ova boji da će je novoimenovani učitelj izbaciti iz stana. Društvo je na široko ocrtano: Eva, bivša vlasnica crnačkog hotela u Čikagu, jedan vojni bjegunac, u civilu peštanski konobar, oružnički narednik i ravnajući učitelj iz Svete Nedjelje. Svi se zauzmu za ranjenika i u taj mah zaborave na antagonizam, stvoren između dosadanje gospodarice stana i došljaka. Ali, kad se svi raziđu, Marijanin strah se razlije u paroksizam histeričnog plača iza kojega Marijana, snagom svojih ženskih instinkata, izrabljuje situaciju i baca se Horvatu u naručaj.

Svađa, koja je u drugom činu nastala između Horvata i trojice reprezentanata školskog odbora (izvrsnih seoskih tipova), ma da je vrlo živo i vjerno prikazana, ipak je jedna mrtva tačka u drami, jer je psihološki vrlo istančana, ali dialoški suviše razvučena. Marijana priznaje, da je bez znanja Horvatova prodala školska drva i škaf i opravdava tim optužbu odbora. No učinila je to, da uzmogne njegovati ranjenog Horvata. Uvijek je, dakako, kod toga smjesa istinske ljubavi — jer ta je žena, ma da prilikama iskvarena, po sebi iznad ovog prljavog milieua — i rafinovane proračunanosti u borbi za život. Ona je Horvata njegovala i za to, da ga jače obveže i priveže uza se, a sebe tako uz ovaj stan, o kojemu se radi. A za uzvrat predbacuje ona Horvatu pisma jedne žene iz grada »koja ga vija« i njegove česte pohode Evici. (Sve to je trebalo tek dva mjeseca, da se razvije). U tu napetu situaciju dolazi nenadano jak momenat: vraća se Lazar Margetić, koji je bio u Rusiji, i u Uralu, 800 metara ispod zemlje »našao Boga«. On shvaća situaciju prije no što ju je i vidio; prašta svakomu i klanja se svakomu, hoće da popravlja zablude, i da riješava sve u ljubavi i u Bogu.

»Vješt« bi dramatik ovdje završio komad jednom »efektnom« (dakako vaudevilleskom) scenom općeg izmirenja. Međutim, za g. Krležu nije nenadano vraćeni Lazar nikakvi »deus ex machina« koji riješava čvor na opće zadovoljstvo. On samo daje konfliktu drugi smjer. Horvatu je sada situacija još kompleksnija: ma da on govori o nekoj materijalnoj obvezi, o djetetu koje je na putu, a koje je po Marijaninoj tvrdnji njegovo — dolaskom hranitelja porodica je obezbijeđena i on bi bio riješen svih obveza — no što ga drži, to je faktična ljubav Marijani uza sve brutalne svađe i odvratnost momenata iz njena predašnjega života. Ali nakon svih ovih i bolnih i prljavih i svakojakih objašnjenja i događaja ta je ljubav nemoguća i zato se on opija kod Amerikanke Eve, koja ga hoće da povede sa sobom u Ameriku. Horvat je izvaran od života koji je gledao kroz fantastične slike svojih osjećaja, a prirođeno Hamletstvo njegova karaktera (po simbolici svoga imena Horvat je reprezentat hrvatskog rasnog mentaliteta), tumači još projekcija njegova sna, koji je jedan savršeni cauchemar; jedan bučni skandal na piru Horvatovu, koji se slavi — na njegovu sprovodu. (Vidi motiv »Adama i Eve«.) Evin snažno crtani relief podiže iznova dramsku snagu u trećem činu, premda bi se tu malo šta dogodilo, da nije umetnutog »bjesomučno-skandaloznog sna«. Kroz svu zbrku karakteristične ekspresionističke fantazmagorije, kroz ovaj je san veoma suptilnom umjetnošću bačen retrospektivni pogled na Horvatov život, sve do u djetinjstvo i tako iz drame stvorena jedna nebično zaokružena slika čitave ličnosti i njena unutarnjeg problema. Na tu analizu jedne razdrte mladosti i života koji se još od mladih dana osjećao suvišnim i ravnodušnim, nadovezuje Eva svoje praktične refleksije i forsira put u Ameriku, koji bi finansirala masivnim zlatom ukradenih monstrancija, kaleža i ostenzorija. Za satanski cinični njen lik trebao je upravo još ovaj svetogrdni momenat. Ali u taj čas dolazi Lazar — kasno je u noći —: Marijana je sebi prerezala žile i želi da još jednom vidi Horvata. Mnogo je krvi već isteklo i zastalno ne će preboljeti. Nakon kratke borbe Horvat pohiti za Lazarom, a Eva svojim ciničnim komentarom završuje komad.

IV.

Ako sravnimo »Vučjak« s »Golgotom«, vidjet ćemo u ovom novom djelu i veću konciznost kompozicije nego u »Golgoti«, kako sam već gore istaknuo. »Vučjak« je na oko naturalistička drama, sasvim slivena, tako da gotovo i ne opažamo razmaka između pojedinih činova. Iako je sama radnja gdjegdje nepomična, dijalog je neobično fluidan i tako vjeran, kao doslovni izrezak života. Naročita ekspresionička tehnika svedena je samo na fantasmagorijski intermezzo, no taj, ma koliko na oko — dakako hotimično — konfuzan, upravo je ključ čitave drame. U ovom snu našao je g. Krleža svakako bolje tehničko sredstvo, no što je ono dociranje zagonetnih simbolskih figura, kao što je doktor u »Golgoti«. I dramska i poetska snaga ovoga sna neobično je jaka, a naročito veoma impresivni lik majčin i njena priča o sjajnoj zvijezdi koju je vidala nad glavom svoga nesretnog djeteta. Ne manje čara ima u sebi Horvatova konfesija o »Njoj«: »Stanovala je pod nama u prvome katu, i karamele je jela, i ja sam je za kečke navlačio! I u pivnici smo se celivali! Nije bilo sna modrijeg i tišeg od nje!« I po tu modru Sreću dolazi sjajan oficir i odvodi je nečujno na vjenčanje. Da je g. Krleža u svom ekspresionističkom zahvatu i ovdje tehnički pretjerao, dokazuje preinaka konca ove scene u pozorišnoj izvedbi (kao i kod smrti Pavlove u »Golgoti«), koja je prama autorovim pisanim intencijama u svim pojedinostima ne samo upravo neizvediva, nego i drastično neukusna.

Ali osim ovih vidnih oznaka ekspresionističke tehnike, stil g. Krleže uza sav svoj prividni naturalizam nije verističan: on je dominiran idejom i umije da na zgodan način baci u pozadinu sve, što se ne odnosi tačno na nju, pa makar i napustio pobližu motiva-

ciju inače dosta važnih momenata. Tako je već g. Nehajev[4] u tom smislu istaknuo neizrađenost konflikta između šefa redakcije i Venger-Ugarkovića; a ja bih tome još dodao i samu figuru Lazara.

Lazar unosi jedan sasvim novi idejni momenat u dramu; pa ipak je njegov odnos prama samoj radnji nejasan. Njegov dolazak ublaži samo na neobično jak način silnu napetost na kraju drugog čina; ali njegov dalji boravak u toj sredini vidimo samo kroz sarkastičke poruge Horvata i Eve. Bez sumnje, ovo nije samo tehnički momenat, nego i jedan težak čas za izgradnju ideologije g. Krleže. Reklo se, da Marijana pada na koljena pred Lazarom poput Magdalene; no reklo se isto to i o sličnom momentu čas prije s Horvatom. Međutim, ona nije Magdalena, jer u tom slučaju ona bi morala napustiti sve i biti u kući poput sluge Lazarove. Ali, ona se ubija i to samoubijstvo nije raskajanost nego očajanje u bezizlaznoj situaciji. Slično kao samoubijstvo gospođe Bovary. To je očajanje o svomu spasu ublaženo ovdje jedino onim momentom koji sam već istaknuo: ljubavlju Horvata, koja ma da je imala i svoju erotsku primjesu, nije samo to: to je pripadnost dvoje nesretnih ljudi, koja Marijanu, prostituiranu do zločinstva, bitno luči od Eve i podiže do neodoljive tragike. (Raskoljnjikov i Sonja u Zločinstvu i kazni.)

No šta da reknemo o Lazaru? Malo je čudno, da taj sasvim Tolstojevski propovjednik Boga i ljubavi dolazi iz boljševičke Rusije 1918. Kad bi g. Krleža bio komunistički agitator kao što je uvjereni komunist, on bi svakako izrabio tu priliku za jednu propovijed u komunističkom smislu. Ali g. Krleža je umjetnik i donoseći čovjeka koji dolazi iz Rusije on posiže na dno samog ruskog mentaliteta iznoseći jedan bezvremenski tip ruskog misticizma. Ali u tom samom misticizmu je njegova pasivnost i mi vjerujemo lako Horvatu, da »on sedi kao mumija i večno samo o Bogu i o Bogu!« Dakako, kad bi ovi ljudi isto tako sjeli i s njim o Bogu razmišljali, postali bi drugi; ali dovesti ih ne će na to samo njegovo sjedenje.

I tako, ovaj jedini svijetli lik u čitavoj ovoj do užasa crnoj drami punoj gada, plijesni, truleža i očaja, nema za samu dramu upravo vitalne snage. Ali zato drugo nešto, što je poput Lazara došlo iz Rusije, blaži cinični pesimizam ovog očajničkog svijeta: samilost. U »Vučjaku« g. Krleži zaista nije ni do doktrine ni do postavljanja teza: tu je on samo čovjek i brat čovjeka; ova čarobna prizma kroz koju se lome te ledene zrake krvave ironije te padaju ipak toplo na živo čovječje srce, bez sumnje je duša samog autora i ma da ja ne mogu da ispitam u koliko je tačna tvrdnja da je ova drama autobiografijska (g. Nehajev), ja je rado vjerujem: jer ovako samim jednim srcem pretegnuti cio jedan svijet gada i očaja, može čovjek samo ako na vagu postavi svoje vlastito srce.

---

[4] U »Jutarnjem Listu« od 4. siječnja o. g.

Ali, ako je ta drama autobiografijska, treba da se fiksiraju i neki momenti važni za čitav smjer stvaranja g. Krleže. »Ja sam si utvarao«, kaže Horvat u razgovoru s Evom, »da ću negde u vinogradu ležati i oblake gledati, kako mi nad glavom preleću! Haha! Oblaci nad glavom! Kako možeš gledati oblake nad glavom, kad pakao u sebi nosiš?« Razlog pesimizma dakle nije upravo u vanjskom svijetu, nego u duši samoj. Istina, Horvat nije imao sreće u svijetu. Illusio sacra, virgo aeterna, koja se obično naziva Fortuna, — kako tumači autor simbolsku vjerenicu makabresknog svoga pira — odvedena mu je od drugoga. Ali ipak: »Već vam ne znam po koji put ponavljam da iz mene — duboko, iz najunutarnijega mene — izbija neka strašna negacija! J a b i h t e o d a ž i v i m, a u i s t i m a h, j a n e b i h t e o d a ž i v i m!« (Podvučeno u originalu.) »Ja sam već onda hteo umreti, a nisam imao ni pet godina! I to je krilo najdublje saznavanje mene kakav upravo jesam! Sve druge moje tendence i nagoni i čežnje, sve je drugo sporedno!«

V.

Evo zašto g. Krleža u ratu ne vidi nego Bijedu. Ne poričem nipošto i onaj objektivni razlog što ga navodi g. Krleža: rat kao žetvu smrti, i to najužasnije, najočajnije smrti. Niti bih htio da pišem apologiju rata. Ali g. Krleža ne vidi dalje od rata. Pa da na samom ratu ne vidimo ni jedne svijetle tačke; pa ako ustanovimo i to, da ovaj rat, pobijeljen idealizmom nacionalizma, nije bio drugo no ekonomska otimačina: ipak je tu istina, da iz te prolivene krvi niče nešto novo i da to novo ima da bude dobro. I m a d a b u d e, nastojanjem nas samih. Međutim, g. Krleža vidi samo najbliže posljedice rata, a te su često strašnije nego rat sam (vidi »Golgotu«).

Kritika je pokušala da oduzme djelima g. Krleže karakter ratne epopeje i da ih svede na tipiziranje općih; pače »naših« prilika.[5] Ne gledajući kako ovi kritici nehotice umanjuju značenje djela o kojima pišu, oni umanjuju i sami sebe do onih profesionista od kojih je Krešimir Horvat bježao »na silne horizonte«! Blago njima, ako misle da su samo kod nas redakcije takve i takvi Vučjaci i takvi užasi! G. Krleža je smjestio »Golgotu« u Njemačku, i s punim pravom. A pitajte Barbussea i druge kako je u Francuskoj i drugdje. Ne, značaj je Krležina djela internacionalan, kao što je internacionalan i Svjetski rat. I njegova djela nisu »ratna djela«, nego epopeja rata. Dakako da su njihovi momenti tipski za sva vremena i za sve narode, specijalno za nas. Ali ono, što hoće da naglasi g. Krleža, naglašeno je ratom, ratom je uveličano do stravičnih dimenzija, koje treba g. Krleža i njegov literarni smjer za svoje stvaranje.

»Golgota«, se, kako sam već spomenuo, odigrava u Njemačkoj, i ne bi bilo čudo, kad bi se koje od daljih odigravalo

---

[5] G. M. Begović u »Večeri« od 3. siječnja o. g.

u Rusiji ili gdje drugdje, kao što se »Galicija« (ako me naslov nevara, jer inače djelo nije u javnosti poznato) odigrava drugdje. A što g. Krleža ipak pretežno crta Hrvate i lokalizira svoja ratna djela u Hrvatskoj, razlog je u jednu ruku taj što je sam Hrvat i tu zemlju najbolje poznaje; a u drugu ruku, što ovaj ambijenat, polukulturan, poluprimitivan i čudnovata uloga Hrvata u svjetskom ratu, koji su se borili a nisu ni pobjedioci ni pobijeđeni, čija zemlja nije bila bojnim poljem a ipak je teško stradala — daju svakako jedan od najinteresantnijih objekata za proučavanje ne samoga rata kao bitaka i bojeva, nego Svjetskoga rata kao epohe u historiji čovječanstva.

Eto to je, ako se ne varam, smisao čitavoga jednog niza djela g. Krleže, pa ako je g. Nehajev s pravom istaknuo internacionalne kvalitete Krležinih drama, uporedivši ih smiono ali tačno sa svim što se danas na tom polju u Evropi stvara, to je meni stalo do toga da upozorim na internacionalni značaj i značenje Krležina stvaranja.

VI.

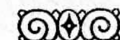
Što je kod izvedbe naročito došlo do izražaja, to je izvrsno karakteriziranje i grupiranje lica. Ima u tome jedna dosad neviđena plastika i živost (koja kao drama, dakako, u detalju katkada nešto i zamara) i takvo suptilno nijansiranje, da tek nekoliko riječi i gesta daje u punoj karakteristici i najsporednija lica: Juru konobara, pa kaprala, pa mesara i t. d. Pače i sama majka i otac, koji dolaze tek u snu ne samo da su ocrtani, nego upravo definirani. Drugovi iz redakcije, članovi školskog odbora — to su kabinetske studije, svaki za sebe. Tko je još možda jedini nejasno ispao, to je Poluganova žena u intermezzu; karakterizacija njena ni u autorovu tekstu, a ni u igri na pozornici nije izrađena, i ne zna se pravo šta ima da kaže.

Ali, treba uz to zamisliti, da lica u dramama g. Krleže — po tehnici ekspresionizma — nisu samo realistično ocrtani ljudi iz života nego i simboli. Ne simboli koji se dadu opipati i svesti u neki sistem, nego nosioci neke autorove misli ili nekoga odnosa u životu. Autor to nagoviješta često već samim imenima na pr. Lazar, Eva, Polugan, Krešimir Horvat. I latinske oznake u intermezzu, koje su dakako obično upotrebljene u parodijskom, ironičnom smislu, ipak su neke definicije tipova ljudskih i aluzije na simbolsko značenje njihovih prototipa.

Na ovaj način dimenzije ovih figura rastu do tipskog značenja i drama dobiva karakter parabole, s dalekim i dubokim perspektivama. Nije li, da spomenem samo jedan primjer, mnogo rasne definicije u tom kad Krešimir Horvat (tipsko hrvatsko patriotsko ime!) govori o sebi: »U boju s maglama i fikcijama, da tu sam ja tvrd i intransigentan! Ovako s fantomima mogu da se borim cele noći! Cele duge noći! A sve se to može odunuti kao ovaj dim ovde!«

*

Koja je osnovna nit, koja bi imala da veže ove dramske studije o Svjetskom ratu u jednu, makar i labavo povezanu idejnu cjelinu? Ako je ima, morali bi da se ukažu i neki vidici i ne bi se sve utapalo u crnoj noći očajanja i negacije. Osim toga, pisac onda ne bi nastojao, da u svakoj drami kaže sve, i da je preopterećuje i vanjskim i unutarnjim materijalom. Ne tražimo ukočenu klasičnu odmjerenost, ali čitav bi niz trebao da ima monumentalnu idejnu kompoziciju. Inače će g. Krleža golemo blago što ga ima u rukama raskovati u sitne pare i razasuti u bijeli svijet...

Ivo Horvat:

Tih život.

Ne pitajte me, da li u mome vrtu
živu još i sad drhtave jasike, sivkasti kesteni
i velike platane!
Da li još ondje stoje ptičja gnjezdašca,
tresu li se visoki borovi,
kad na njih rosa pane!

Mojim je vrtom prošlo mnogo već godišnjih doba.
U njem je lišće venulo, cvijeće je nanovo cvalo.
Mnoga je radost taknula drveću vrhove,
ali toga se sjećam tek malo.

I kad samotnim stazama prolazim
uz jasike, platane, uz ptice i borove
znadem, da ste vi mnogo krivi,
što nema na tanašnim granama
rosom propletenog prama.
Oprostite, ne ću vas vrijedati,
možda sam i ja kriv vama!

Pa zato prolazim stazama tiše nego prije.
A melankoličan mjesec
povjerljivo granama tapka
i ptice u domove lete,
Imade časova, kad zapjevam,
košto sam pjevao nekad:
ko dijete.
Tada prolazim vrtom
i milujem spuštene grane.
Ali ne ću, da me pitate
za cvijeće i stare platane.

Henri Davignon:

Dva kratka misterija

igrana od moje djece.

L I C A:

KLARA, 12 god.
MARIJA KOLETA, 11 god.
PERO i ANA, blizanci, 10 god.
JAKICA, 7 god.
JULIJAN, 4 god.
CHANTAL, 18 mj.

I. Badnja večer.

Klara (ulazi obučena u svoj »kimono«): Mama nas nije htjela povesti na polnoćku. Ali ne smije da prođe Božić, a da ne uredimo jaslice. Ostali spavaju. Čini mi se, da će zvono doskora odbiti dvanaest sati. Probudilo me je neko predosjećanje. Pogledaj: sve je u neredu! Siromašno dijetešce Isus ne će naći našu sobu u boljem stanju, negó li je njegova staja. Ja bih htjela da budem slična blaženoj Djevici, koja luta betlehemskim ulicama.

Pero (ulazi ogrnut starim ogrtačem): ... A ja — svetom Josipu.

Klara: Moj braco izgleda kao da spava. Jesu li njegove oči uistinu otvorene?

Pero: Uzalud sam kucao na sva vrata, premda su čuli moje kucanje. Ana je malko zagundala, a Jakica se izderao: »Pusti me da spavam!« Samo je Julijan rekao: »Eto me«. Chantal se je smješila, a sluškinja je i dalje hrkala. Šta ćeš, treba se zadovoljiti s ovim kukavnim stanom.

Klara: On sigurno sanja. I tata je bio mjesečar.

Pero: Dobra moja Marijo, de otpočini, jer si jako umorna.

Klara (na stranu): Nek ostane u zabludi. (Glasno.) Dobro, Josipe, otpočinit ću, ako ti možeš ovdje načiniti malo reda. Put je bio veoma dalek, a mi nismo mogli ni magarčića da najmimo. Kakva li je vreva po gradu! Nitko nas ne će prepoznati, jer svatko misli kako će se bolje zabaviti. Ja veoma žalim za Nazaretom.

Pero: Nazaret je selo. Tamo su bolji ljudi. Nije baš toplo.

Klara (zaboraviv se): Tata je rekao, da će pročistiti radijator.

Pero: U štalici treba da bude i životinja. Bilo bi veoma neobično, kad ih ne bi bilo. (Opazivši drvenog konjića.) Evo magarčića. U lošem je stanju, ali kad ga metnemo tamo, bit će na svom mjestu i grijat će malko, ako bude htio duhati kako treba.

Klara: Trebalo bi probuditi Mariju-Koletu, da ona bude vo. Ona je tako debela i nitko ne može zauzeti toliko mjesta kao ona.

Marija-Koleta (pojavi se raskuštrane kose, i podbuhlim neispavanim očima): Kaniš li se ti Klara vratiti? Još nije vrijeme za ustajanje. A ti si ostavila upaljeno svijetlo...

Pero (skočiv prema njoj): Oh, dobri voko. Ovamo, ovamo! Evo, tu su jasle sa sijenom. (Siplje kamenčiće u jednu kutiju.) Brum, brum, dobri vóko. Justine, postavi se tamo do magarčića i duši štogod možeš. Treba zgrijati štalicu, treba je napuniti dobrim životinjskim mirisom, da se sve do krova uzdiže para, što je izišla iz njihove vlažne dlake.

Marija Koleta (četveronoške uspostavljujući se nanovo): Muu... Muu...

Klara (veoma nervozno šećući tamo amo): Žurno, sad ćemo spremiti jaslice. Ne će biti velike. Dobili smo ih na dar kad smo bili još mali. Malko ćemo ih proširiti slamom. Tata nam je upravo dao koš od boce za današnju večeru. Sasma lako ćemo ga skinuti i od njega učiniti veoma zgodan ležaj, t. j. sasvim oskudan i tvrd, da sliči bijedi, u kojoj se je mali Isus udostojao roditi.

Pero: Dobra moja Marijo! Ja ne znam više što da činim. Ja sam bijedno stvorenje. Bog me je postavio za tvoga čuvara. Ja te čuvam. Ja bih želio, da ti bude toplo i da možeš spavati. Ali samo sam te ovdje mogao zakloniti. Sjest ću uza te kao nekorisno čeljade. Ja ne znam ni moliti.

Klara: Sasvim je dobro tako. Aha, evo i za te mjesta koje te ide: nešto malo ispred životinja. Budi miran kao što su i one. Biva sve toplije. Osjeća se osobito po kontrastu. Jer vani puše jak vjetar, koji dolazi od luksemburške stanice. (Pero klekne.) Ne zna se pravo, da li moj braco još spava ili se je probudio. Smiješno je to: dečko koji sanja. Ali sanja li on uistinu? A ja, gdje sam, tko sam?...

Pero (opet se probudi): Zar je već osvanuo Božić?

Klara (ozbiljno): Ne, još je sveta noć. Mislimo na nju, živimo u njoj. Pero, ti si Josip, a ja sam Marija. Čekamo rođenje Djeteta. (I ona poklekne s druge strane praznih jaslica.)

Pero: Šta se radi kad se čeka?

Klara: Ništa. Nepomično se stoji i nada...

Pero: Treba li moliti?

Klara: Ne treba. Duša je raskriljena kao ruke. Pripravni smo da u nju primimo veliku sreću.

Pero: Pa dobro, čekat ćemo. A hoće li to dugo trajati?

Klara: Do ponoći. Dok zazvone crkvena zvona.

Pero: Tad će po svoj prilici doći anđeo.

Klara: Možda dođe jedan: onaj, koji će donijeti Dijete.

Pero: Ti si anđeo, Marijo!

Klara: Nijesam ja anđeo. No jedan mi je anđeo navijestio, da ću ja postati Majkom Božjom.

Pero: I meni je on govorio.

Klara: To je onaj isti, koji će donijeti dijete. Osjećam, da će se to zbiti za čas. Ja sam tako uzbuđena, malo me je strah. Ali ipak sam pripravna.

Pero: Marijo! Marijo! Ti si eto već sva obasjana svijetlom. Vidim aureolu nad tvojom glavom i čujem nebesku glazbu. (Zvona počinju zvoniti.)

Klara (sabrano): O Isuse dragi! Ti slaziš u štalicu. (Vrata se otvore. Pojavi se Julijan u noćnoj košulji noseći na rukama probuđenu Chantal.)

Julijan: Evo Isusa!

Pero (diže se i vodi Julijana naprijed): Pretežak je za anđela. Moram ga dobro podupirati.

Klara (neizmjerno žarko): Rodilo se je božansko djetešce. (Uzme Chantal i položi je u jaslice. Nagnuvši se nad njom nastavlja): I Riječ je postala Tijelom i prebivala među nama.

Pero: Kako je mudro to dijete! Ne spava. Ne plače. Smije se. De duši, vôko!

Marija Koleta: Mu-u-u... Mu-u-u...

Julijan: Moram sad da idem dozvati pastire.

Klara: Da, neka dođu pokloniti se djetetu Isusu. Slavi dušo moja Gospoda! Ja sam njegova sluškinja i zbilo mi se po njegovoj riječi.

Pero: Bojim se, da mu je studeno. Morao bih da nešto korisna poduzmem. Izmlatit ću tog voku ne bude li jače duhao.

Ana (pjeva na hodniku): Rodilo se je božansko djetešce. Svirajte u frule, udarajte u gajde...

Julijan (ulazi): Našao sam samo Anu, da zastupa pastire. Jakica je janje. Ana se dobro razumije glazbu. Ana će pjevati u ime svih.

Ana (primiče se na prstima s Jakicom, koja ide četveronoške. Ona pjeva):

Radujte se narodi, kad čujete glas
Da se Isus porodi u blaženi čas![1]

(Sva su djeca oko jaslica. Zvona su prestala zvoniti. Na pragu se pokažu dvije nemirne sjene. To su roditelji, koji su se vratili s ponoćke. Drže se za ruke. Uzbuđeniji su više nego im se na licu vidi i ne znaju odakle dolazi nježno svjetlo, što obasjava scenu:

ili iz njihova srca ili s Onog svijeta.)

(Drugi misterij slijedi.)

S francuskoga preveo Jakša Herceg.

[1] Franceska božićna pjesma zamijenjena je našom. — Op. ur.

Arthur Friedrich Binz:

Konstancijin povratak.

Iz još nesvršena romana.

U dane, kada je bura jurišala na zimske planine, ostavila je Konstancija malo planinsko gnijezdo Jesi, gdje je u osami daleko od svijeta rodila svoga sina, te se iza mučna kopnenog putovanja ukrca u lađu, koju je njen carski muž poslao u susret s grofom Lusignanskim s nalogom, da dijete bezodvlačno dovede u Palermo.

Po treći put se spustilo veče na more, kad kraljici dojaviše približavanje domaće obale. Vođena od Lusignana koracala je lagano premcu s ukočno upaljenim očima, koje su bile bez radosti. Žuto se lijeskali vršci jarbola. U nježnom srebru daljina pružale se sicilske planine između neba i vode. Premac je šumio njima u susret, bokovi broda su na mahove disali s taktom udaraca vesla. Toplo je duvao vjetar u jedra. Čistije postadoše boje obale, brda tjelesnija i oštrije ocrtana. Vidno se razиđoše njihove stijene, okrenuše se lagano prama stranama broda i rastvoriše prostor, zaliv »zlatne školjke« raskrili svoje sjajne ruke, i odjednom se ukaza Pellegrino, rujan i snažan u sjaju. Vrtovi naranča, bijele kuće u zelenilu paoma, kupole i tornjevi se ljuljali u večernjem plavetnilu. Zanosno pružala je momčad broda ruke, i dižući se poput uskliktanog jata ptica orio se jek vokala: »Palermo!«

Tada zatraži Konstancija dijete i arapska čuvarica joj ga pruži. Bijel i hladan, netaknut još dahom života, priljubi se carski sin u ruke koje ga uzimahu, nježno i poput cvijeta obuhvatiše tanke majčine ruke dijete, mračno goraše drago kamenje u zlatnom okviru prstenja, a mali posegne igrajući se u njihov sjaj. Carica se nasloni u jastuke, koje joj prostriješe dvorkinje. Jednostavno i neprilazno svečano padahu linije žene koja je počivala. Savršenom i lijepom slaboćom ocrtavao je profil ispod valovlja crne kose na večernjem nebu, a pogled je bio uprt preko svega, što je blizu, neoborivom sjetom u opojno sunce što je daleko zapadalo.

Konstancija je trpjela. Lusignano bijaše ljubljenoj gospodarici u času slabosti priznao, da je car maloga sinčića Tankredova na oba oka oslijepio i s majkom i sestrama otpremio u čvrsti dvorac u mračnim šumama Njemačke. Ta vijest je jednim mahom prodrla sve koprene. Konstancija je s užasom zagledala u svijet okrutnosti muževe, koji je u slijepom bijesu sve gazio, što je još preostalo od roda normanskih kraljeva, i zlostavljao domovinu.

Glas krvi probudi se u Tankredovoj tetki, i kćerka velikoga Rogera prope se protiv Henrika Hohenstaufovca, kojemu je rodila toliko željenoga baštinika, i koji je u palači u Palermu čekao njen dolazak. Konstancija se uzbuni, ali ona bijaše žena i osjećaše, da joj ništa nije preostalo nego: trpjeti. Ščepana burnom, razornom boli, pritisnu usta na lice sinovo. I mornari broda vidješe: carica je plakala.

Carica je plakala, dok je iz luke strasno šiknulo u žarko veče oduševljenje Sicilije prama gospodarici koja se vraćala.

*

Veče bijaše iskrvarilo.

Palermo spavaše utonuvši u golemom krugu noći.

Buktinjom osvijetljen diže se car iz naslonjača, iza kojega je čekao sluga na zapovijed, da svuče gospodara svijeta. Čelo se carevo rumeno sjalo sve do pod val kose, oči mu sijevahu, a oko ustiju mu je igrao ponosni, nadmoćni osmjeh pobjednika. Danas je vidio svoga sina.

Koracima lakim poput pera i odsutna duha promjerio je više puta prostoriju i izide zatim kroz cio niz odaja u otvoreni trijem. Hladno je dopirao noćni zrak ovamo. Car ne potraži sina, on ga nije nikad tražio, i tek nerado je snosio željezni zakon smrtnoga tijela. Neprestano je čekićalo srce i mozak, bez odmora potpaljivani u jedan, sveobuhvatni san: moć! Kao na olujnim oblacima jurila je ta riječ. Krv je bučila i nastojala da slomi svaku ogradu. O bezimeno slatka opojnosti: znati, da si gospodar ratnicima, ženama, konjima i psima, bregovima, gradovima i morima, samotan koracati beskrajnim lukom neba uz pijev zvijezda, i snagama zemlje koje se buntovno propinju, davati lik po svojoj volji. Sluti li tko, što je caru značio porod sina? Stablo je plemena raslo i sokovi velike prošlosti opticali su i dalje, da rašire započeto djelo i da ga još dalje razmahnu. Jer uz moć spada besmrtnost.

Nesvjesno je srećom opojeni razmišljač došao do odaja caričinih.

Sobarice javiše, da je gospodarica, umorna od pomorske vožnje, pošla na počinak.

Ali car uđe i nađe Konstanciju gdje stoji budna u dubokoj udubini prozora. Blijed ležaše sjaj zvijezda na blagom ovalu njena lica. Car uživaše finu siluetu. Vidje bolnu napetost ustiju i osjeti nježnost prama Fridrikovoj majci.

Glas mu je zvonio pun duše, kad je rekao: »Od koga trpiš?«

Ali za dugo ne dođe odgovor, samo krv je trepteći pjevala u svilenu tišinu.

Tada izmače Konstanciji riječ: »Mrzim te!« Prsa su joj ognjičavo gorjela kao jedna jedina upaljena rana.

»Ti si majka moga sina.«

»Slijepo oruđe tvojih osnova.«

»Mišljah, da Rogerova kći zna šta su sni o velikoj moći i da razumije bolnu opojenost svoga muža. Ne osjećaš li buru poslanja u krvi? Opipaj moju ruku, čelo, shvati razorni samotni požar. Dolazim tebi, usamljen u noći. Znam, da trpiš. Dolazim tebi, ali ne kao onaj koji daje; smijem govoriti samo kao onaj koji traži. Neumorno vijori plamen i mora da razmete i razbije, štogod mu se protivi. Čuj moj glas: Konstancijo, druže moj, primi volju moga roda u svoju! Budi majka moga sina, budi majka Fridrika Drugog Hohenstaufovca!«

Umorno kapaše glas caričin u noć:

»Što smo mi zajedno porodili, morat će trpjeti. Sraz krvi i volje gonit će naše dijete neumorno amo tamo, rat, borba i muka bit će mu sudbina — i velika čežnja za tišinom i nježnom vrtnom srećom. Fridrik će voljeti boje, nasmijanu radost života i blaga igrališta duše, koja su nekad pripadala njegovoj nesretnoj majci, ali će i dijeliti s ocem slijepu žeđ za moći i njegove osnove, koje ga moraju uništiti.«

Tih plač slomljene žene ispunio je taj čas.

A car je stršio nepomično. Moćan i nepromjenljiv stajaše Henrik Šesti u sumraku velikog prostora.

Znao je, da suze ne mogu biti riješenje goleme napetosti, i iziđe lagano napolje...

Negdje zveketahu usamljeno koraci straže, a sa dvorišta pjevaše tihi žubor vode.

Der Gral, studeni 1923.

Preveo Lj. Maraković.

Aleksandar Iv. Fannyn:

Dan slavlja.

Nanos
rascvetalih polja, tratina i šuma
godinama
prolazi
i u duši raste
sve više
jedan svet i lepi zanos
bez kraja.

To je život,
radost,
sloboda,
smireno, široko osećanje
onog što ima da dođe
sa šumom dalekih voda
i sjaja.

Već stiže.
Već tu je i prilazi
dan sa plavim kolutima
svečan i velik.

Pisma izgubljenog.

Bratu Božidaru.

Daleki gradovi.

Ti znaš jedino
da je tvoj brat velik
i da šeta po trotoaru grada

jer tebi mnogo pričaju
o nepoznatim gradovima
tako lepim,
a tako dalekim
i ti, koji si sad dete
imaćeš do deset, ili više
godina
srce puno nostalgije
i čežnje.

Laži.

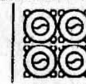
A kad ti reknu,
da daleko otud
ima velikih, lepih trgova
i dece
i tornjeva, parkova, cveća
i veselog mladog života
ne veruj!

Sve su to laži
zamamne, meke i lepe,
a na dnu njihovom reži
siva, očajna, strašna
pustoš.

Konture u sutonu.

Ali tko zna,
valjda je i tebi sudeno,
da poneseš na dlanu
krvavi nemir duše
i sna.

I onda ja nemam šta,
da ti kažem,
jer reči ne bi imale
zvuka,
a ti bi i dalje
nepomično i bez daha
gledao daleke izumrle konture
utopljene u sutonu.

 FEULLETON

Plave oči i kavana.

Skutrili smo se u kutove kavane, da nas ne vidi konobar. Svaki je stavio preda se čašu vode, nemarno griska cigaretu i sivim očima gleda na ulicu.

— Ivane, što ti gledaš?

— Musavi trotoar i napudrane gospodice. A ti?

— Ništa. Gledam kolute dima i sve mi teško pri duši.

— Izvoliju, ponizno sa vraškim posmjehom pita konobar, a ugursuz zna, da mu mi ne ćemo za mjesec potrošit deset kruna.

— Čašu vode, Gustave, jako sam žedan! —

— Čašu vode Gustave, ovaj duhan osuši usne! —

— Jako je nesnosno, Gustave, čašu vode, ali hladne, molim Vas. I naš Gustav bi opet odlepršio, a da vodu ne bi donio, jer je nismo ni trebali.

— Ništa. Gledam kolute dima i sve mi je teško pri duši. — No što je to, pričaj. Pa, dajte, da Vam pričam. I u isti čas skupili se oko Mirka Ivića drugovi.

— Dä, počeo je on, gledajte onu damu tamo s onim kavalirom s monoklom.

— Dä, vidimo je, prihvati Ivan; pa ništa neobično. Imala je nekoć, valjda, vrlo lijepe oči. Bile su, zastalno, kao azur, a kose su joj bile mekane kao trava iza kiše. A sada je eto vidi: osudirila.

— Dä, tako je. Ona je bila nekoć vrlo, vrlo lijepa. To sudim.

— Kako, dali si je poznavao?

— Në, ja je do danas nisam vidio; ali ona me je sjetila jedne druge, koja na vlas liči njoj.

A ta je bila, ili jest, tako lijepa, da si joj ti pjevao čak i pjesme? Možda je to ona bezlična, što se kod tebe uvijek pojavljuje, kao neka Erinija?

— Dä; i pošto je pripalio po deseti put svoju tvrdu cigaretu, Mirko Ivić, studenat, počeo je lagano da priča, a oni su ga slušali mučke.

Dä. — To je ona bezlična, kako vi tvrdite. Ona je, doduše, ipak stvarna onako kao što smo mi stvarni. Njezino je ime prozaično, kao i sva druga imena. Ja sam joj davao druga i neobična imena — iz literature. Bila je i Mignon, i Mala Ra, i Mala Lux; dä Plava Lux, jer su njezine oči bile plave, kao nebo, a duboke, kao oči Tizianovih Madonna. Lagacko je letjela — i prozvah je leptirom. Kad bi se smijala, kao da su dva zvončića zvonila. Smijeh joj bio srebrn, a pogled vedar i tih.

Mala je Prava Lux, jednog aprilskog jutra bila neobično vesela. Šetala je sa mnom dugo, dugo, i brbljala, kao malo, nestašno dijete.

Pričala mi je koješta. I o svojim prijateljicama, i o modi, u koju se savršeno ne razumijem, i, o svojoj — ljubavi. Bio je to jedan blijedi i ukočeni mladić, njegovi su pokreti bili dostojanstveni, kao eksponent na bazi, a oči su mu gledale hladno i mirno u svijet. »Kad je on išao, govorila mi je Plava Lux, izgledalo je da će govoriti svečani govor. Ali, bio je ipak mekan i nježan. Eto, vidite, zato sam ga ja voljela. I davno

je otišao. Sad su se linije izgubile, a ostao je samo jedan blijedi vitez, što sanja o svojoj kraljici. I ja ga, vidite, govorila je ona, volim. Možda, pri tome se Plava Lux nasmijala, da ga vidim ne bi ga voljela. Ja uopće ne volim blizinu; daljina je tako lijepa!«

— Da, prihvatio sam ja, ali, od daljina se ne može uvijek živjeti. Daleki Kraljevi, i Daleke Kraljice lijepi su u stanovito doba i u romanima.

— Jest, imate pravo. Ali, i onda kad je blizina, treba da je daleko. Da je sanja i zbilja.

Ja sam se smijao slatkoj maloj Plavoj Lux, ali, već tada njezine oči postale su neka tajna sila. Ja sam ih posmatrao i bilo mi je voljko. Tä, Bože moj, tko od nas nije ljubio lijepe djevojačke oči! Osobito, kad su onako mekane i nevine i pune vedrine.

I kasnije često sam sretao Eunoju. To je ista ona, samo sam je tako prozvao. Smijala se ona i sva se tresla od smijeha, kad sam joj rekao to ime. Nastojao sam, da vidim koliko i kako ona veli toga neznanca. Jer je on, u istinu, bio i njoj skoro nepoznat. Nisam mogao uspjeti. Malo po malo, nisam više ni nastojao, da to doznam. Ja sam se već bio u nju zaljubio. Volio sam je i to je sve. Kako, to ne znam, ali, valjda je moja ljubav bila kao i druge ljubavi: o njoj sam uvijek mislio. Šta bih vam krio: nisam mogao pročitati par redaka, a da se ne bih nje sjetio. I zatim bih odmah uzeo pero, napisao sonet i spremio ga svečano u svoju ladicu, poljubivši ga pobožno.

Njoj nisam to rekao, ali sam kasnije doznao, da je ona to osjećala i već je sa smijehom pričala svojim prijateljicama, da je volim. Prama meni se pokazivala dosta indiferentnom. Samo bi se, kad bi brbljali, jako interesirala, tko bi taj mogao biti ženski kojemu ja pjevam. Htjela je, da je izričito kažem, i ako je to predosjećala.

I, jednom, dok smo nas dvoje sjedjeli, i na oči bili vrlo indiferentni, ja sam joj rekao: Eto, tako Vam je draga gospodice... Ona, u isti mah, odgovori mahinalno: Plava Lux.

Zašutjeli smo oboje. Naši su pogledi govorili, a usta su mučala.

Jednog decembarskog jutra, kad sam bio očajno sam, već sam osjećao, da me Plava Lux ipak ne voli kao prije, šetao sam se po našem malom gradskom perivoju. Do vraga, da vas na dugo ne gnjavim, došla je i izjavila, da me ne može voljeti, kako je očekivala, jer, da ja nisam onaj daleki i mirni i da nemam plavih očiju. Kako vidite, i ona je čeznula za plavim i dubokim očima.

I taj nije ipak bio onaj daleki. On je bio već tu, i ja sam na svakom koraku osjećao kako duša Plava Lux, moja sanja, dršće i treperi. Ne znam hoće li on nju zavoljeti ili će...

— Što?

— Eto, donijeti joj samo novac, a ne dušu. A mojoj Plavoj Lux treba jedna lijepa duša, koja će ju razumjeti i voljeti. Jer: Mala Lux ne smije nikad tako doći u kavanu. Gdje su duše sive, a srca prazna.

Njezine oči ne smiju postati kao oči naše plave susjetke.

— Dosta, dosta. Izgleda kao da si na početku devetnaestoga vijeka. Puši. Konobaru, novine!

Novosti! — Brr... sentimentalni izljevi! »Evo čitaj!

J. M. Ujević.

KNJIŽEVNI PREGLED

Nove knjige:

Vladimir Nazor, Paun, Nove priče, svezak drugi, Tisak i naklada St. Kugli, Zagreb.

Nekoje Nazorove knjige imaju čudnu sudbinu, da izlaze u preblizu susjedstvu dječijih knjiga i da tim riskiraju, da budu krivo razumljene i neopažene. Tako je »Arkun« izišao u istoj opremi kao »Tri priče za djecu« i svake godine pred Božić figurira po knjižarskim izlozima uz dječiju literaturu, s kojom ovaj historijski roman, protkan mitologijskom simbolikom i vrlo sensualnim akcentima, nema ništa zajedničko. Tako i ove »Nove Priče«, izlazeći u sličnoj opremi s dječijim knjigama iste biblioteke, mogu da dovedu do kobnih nesporazumljenja. U koliko se to kod »Legende o Hristoforu« ne bi možda toliko osjetilo, jer bi sam tok dogodaja bio i djeci i prilazan i zanimljiv, i ako bi im ostao neotkriven životni smisao, »Paun« bi svakako promašio svaki učinak, da dospije u nezrele ruke. To je historija male jugoslavenske Mignon, srbijanske djevojčice koja pogiba na obali Hrvatskog Primorja od čežnje za suncem, za srećom, za čarobnom kućicom na otoku, za gizdavim paunom i za srcem koje će je ljubiti, za svim onim što čini ženu ženom, a što ovo prerano razvijeno dijete s bijegom smrti na čelu već sluti, predosjeća i u svojim sanjama dočarava, sensibilno, senzitivno i sensualno u jedan mah s prenategnutom i pretanahnom srebrenom niti onoga tajinstvenog glazbala koje se zove ljudska duša, te mora da prepukne u svakom, ma i najneznatnijem dodiru sa zbiljom života. Da u takvom slučaju kadšto nijema životinja umije više da dade no najzreliji čovjek, to je ona čudna zagonetka našeg života. A ni u čem drugom ne bi ni imala da bude sreća i cilj toga sebičnog stvora koji se zove čovjek: »Dä. Valja sve — sve dati!« — Nisam li već prije konstatovao, da ni Hristofor-Nazor nije svomu Gospodaru sve dao? Jer i ovdje je pjesnik, pod blistavim velom priče, prikazao svoj sadanji život. Duge godine nisu iscrple golemo blago njegove poezije. No ono ničijim okom nesagledano drago kamenje sa dna srca prosut će se tek pred onim, kome bi pjesnik »sve... sve dao«. Godine izmiču i pjesnik ga ne će više dugo smjeti tražiti...

A priča male jugoslovenske Mignon zadržat će svoje mjesto u našoj književnosti. **Lj. M.**

Johannes Joergensen, Gospa do Danske, socijalni roman. Preveo Grga Starčević, Zabavna knjižnica Narodne Prosvjete knj. 4., Zagreb 1923.

Bila je vrlo dobra misao da se u knjizi štampa prevod Joergensenova veoma znamenitog djela koje ne će nikad zastariti. Ma da vrlo opsežno i živo crta Dansku svoga vremena, ona je puna vječitih problema i vječitih vrednota i one duboke i istinske poezije vlastitog života, koja daje djelima vječitu mladost. Ono je, također, svjetsko djelo ne samo za to jer se odigrava i izvan Danske po zemljama koje je na dugim svojim putovima upoznao Joergensen, nego jer je prožeto dubokim dahom onoga velikog katoličkog univerzalizma, koji je u ovo razrovano vrijeme po-

trebniji svijetu više nego ikad. Na literarno značenje djela osvrnut ću se drugom prilikom opširnije. Djelo je vrijedno, da bude našim drugom u životu. **Lj. M.**

Koristan pothvat.

Umjesto mnogih, često beskorisnih protesta protiv loše štampe, koji dosta puta urode pače nehotičnom reklamom, sarajevska je »Nedjelja« iskoristila svoj feljton za preštampavanje u malu zabavnu knjižnicu »Nedjelje«, od koje su dosad izišle već 4 sveske: »Za pobjedom«, »Sibila«, »Najsilnija ljubav« s franceskoga od Marije Affre, te oveći roman »Djevojka sa biserima« od H. Rider-Haggarda. Sve četiri pripovijetke obrađuju doba prvih kršćana, te u tome postoji izvjesna monotonija, ma da se inače ovakve pripovijetke u katoličkim krugovima rado čitaju. Osim toga malo ima pera koja su dovoljno jaka za crtanje ovakvih grandioznih momenata, pa i u ovim pripovijetkama, pisanim od pisaca drugog reda, preteža interes na neprestanom i mnogom događanju, na vrlo isprepletenim zgodama i nezgodama glavnih junaka, punim izvjesne romantike, dok je psihologija obično dana direktno i dosta shematski, realistički detalj oskudan, a i historijska pozadina nema one umjetničke širine, kakvu ima u ponajboljim djelima koja crtaju ovo doba. Ove oznake su doduše za prosječene čitače velike prednosti, i mi vjerujemo, da će ove knjižice širokoj publici veoma omiljeti i tako aktivno istisnuti loše i moralno opasne romane, koji se šire pod imenima različitih zabavnih biblioteka. Tako će ova biblioteka vršiti važnu misiju; no bilo bi još bolje, kad bi se, barem pokadšto, umiješale i stvari iz boljih pera, da suzbijajući moralne opasnosti, ne snizimo pretenzije na literarni ukus naše publike. Odgoj stila i umjetničkog ukusa bio bi drugi zadatak, iza davanja moralno besprijekorne lektire. Literarno najvrednija od svih ovih stvari je svakako novela »Za pobjedom«, u kojoj ima mnogo ugođaja, mnogo fine psihologije i nekoliko zaista vrlo intenzivnih momenata; ona je također u pogledu religiozne psihologije najtoplija i najdublja, dok su druge u tom pokadšto suviše romantične (kao »Sibila«) ili nekako suhe i oskudne, jer prevladava stvarni interes kojekakvih napetih zapletaja. Treba uzeti Bertrandov »Sanguis Martyrum« pa da se vidi, kako se na prvoklasnom historijskom materijalu izgrađuje nesravnjiva psihološka slika duboke kršćanske tragičnosti i živog mučeničkog vjerovanja. No kako sam rekao, biblioteka »Nedjelje« namijenjena je u prvom redu široj publici i praktičnijim ciljevima; i u tom pogledu učinit će ona mnogo dobra, pa zato je treba živo poduprijeti.

Lj. M.

Uređuje: Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika"
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. VELJAČE 1924. BROJ 2.

Iz pjesničke ostavštine M. Sabića.

Pod domaćim krovom.

O blažen, tko se smirio
u sjeni rodnog krova,
ko sva da s njim se smirila
sva širom zemlja ova.

Ko širom zemlje jednako
da svima sunce sije,
ko svima da se jednaka
pod nebom sreća smije.

I šum megdana ne čuje
gdje ljudski rod se hrve,
gdje ruse glave krvare
i gdje se srca mrve.

Ni žamor gustih gomila,
što viju se i spleću,
ko sve da pustim vazduhom
sve pustu grabe sreću.

I ne zna mržnje pakosne,
što krvi žile truje,
i mukle ne zna zavisti,
što kao jastreb kljuje.

I ne zna grdne požude,
što neutažna hara
ko zublja uviek plamena,
što nikad ne dogara.

O blažen, tko se smirio
u danu i u noći,
tko sviet je sebi našao
u domaćoj samoći.

I čuje zvono jutarnje
ko glas što tiho budi
i ranu zoru sestrimi,
kroz okno što mu rudi.

I s danom ranim ustaje
i trudi se i znoji —
a trena, koji prolaze,
a trena nit ne broji.

I srca čuje kucaje,
što pored njega bije,
ko netko da ga umilno
a toplim dahom grije.

I čuje lake korake,
tišinom što se kradu,
i čuje ruke mekane,
što počinka ne znadu.

I oči, što se obziru,
svud širom ko da bdiju —
i usta, koja mrmore
il šapću pjesmu tiju.

I kad se časno trudio,
svom radujuć se danu,
ko junak, što se hrvao
na časnom na megdanu —

On širom doma spokojno
ko malim carstvom gleda
i ko na slatki počinak
za čednu sofru sjeda.

I slatko koru blaguje
zavrijedjenoga hljeba,
ko Božja da ga desnica
blagoslovila s neba.

I s čedne sofre ustaje
i noć izgleda tiju —
a s neba eno treptave
već prve zviezde siju.

I blagi lahor ćarlija
i rosni vrt miriše —
ko zemljom duša svačija
da Božjim mirom diše.

A on dvie ruke mekane
u ruke stišće svoje
i čuje zvono večernje,
ko glas da s neba poje.

I glavu spušta umornu
u krilo sanku lakom —
da lak sa prvom ustane
sa prvom dana zrakom.

I danovat će upored
i noćevati tako,
ko neko da ga zanosi
sve napred krilo lako.

Dok jednog dana zastane
il dana il noći,
pred Bogom ko da zastao
u svetoj u samoći.

I ruke one mekane
u ruke svoje stište —
i okom, koje zamire,
i nešto okom ište.

Ko svi da venu cvjetovi,
što ovom zemljom cvali
i ginu traci sunčani,
što ovom zemljom sjali.

I cvieće novo miriše
iz novijeh bostana
i širna trepte nebesa
na suncu novih dana.

A on se tiho izvija
iz ovog tihog gniezda,
ko s mrve da se prašnjave
put jasnih krili zviezda.

I zadnje gleda Spasenje
i laka krila širi —
u ispokojnoj Vječnosti
da čistu dušu smiri...

Marta i Marija.

Ustani! Sunce jutarnje
već iznad brda sije
i već se kolo života
na toplom suncu vije.

Tko jošte sanak boravi,
tko jošte, jošte driema?
Sve što se danu raduje,
na posao se sprema.

O Marto, Marto, ustani
i ti, kad sve se budi:
zasuči biele rukave
i trudi se i trudi...

A ti, što čekaš, Marijo,
ko jošte da počivaš —
i što si ruke skrstila
i gledaš, ko da snivaš?

Što gledaš — s blagih usana
ko još da čuješ glase,
što dušu tvoju njijaju,
ko s neba da se glase?

A, ti si, ti si sabrala
u duši život cio!
Ah, ti si svoj izabrala
na svietu — bolji dio...

Ne pitajte . . .

Ne pitajte vi što uviek
smijete se na sva usta,
ko da za vas život cieli
Gavanova gozba pusta —

ne pitajte zašto s vama
ja ne mogu da se smijem,
već je meni suze gorke
da uz vaše sofre lijem.

Ah, uz grohot, koji vaše
zasićene stresa grudi,
čujem drugih glasa jeku,
što ko vapaj iz sna budi.

Nešto cvili iz daleka —
nešto moli... Uzdah to je,
koji veje širom svieta
a kroz bolno srce moje.

Pa je meni suze gorke
da uz vaše sofre lijem
ko da s kupe boli ljudske
s nepoznatom braćom pijem.

Antun Matasović:

Bumbarova ženidba.

Po engleskoj basni.

Već preko mjesec dana spremala se stara baka Majka Priroda, da možda milijunti put uredi svoju vjenčanu tabelu za ovu sezonu, jer se već davno razmarila od zimskog dremeža. Prigodni krojači uslužni vjetrići trudili su se, da po najboljem svom ukusu poravnaju bore na prozirnoj zelenoj svili njene haljine skrojene po najnovijoj modi. Sunce je pak preuzelo ulogu frizera, te joj je savjesno kovrčalo kosu u mladom hrastovom lišću i ukrašivalo je sitnim zvjezdicama jabukovog i ostalog voćnog cvijeta. Ali posao mu je slabo napredovao, jer se preko duge zime odviklo od posla pa se svako veče umorno spustilo iza brda, da prilegne, kako će jutrom lakše prionuti uz delikatni posao. Noć bi joj pak tada prevukla preko lica vjerenički veo ukrašen jedinim biserom na vrh neba, oko kojega su bili prosuti sićušni dijamanti. Ona bi zatvorila vjeđe i predala se sanku blagog čekanja, u kojemu su sanje sentimentalnih solo pjevača slavulja uz čeznutljivu pratnju žabljeg orkestra sa svim onim, što se micalo, nicalo, disalo, raslo, nadalo i umiralo po prostranom njenom kraljevstvu.

Jedna njena sanja bijaše i pored lijepog Bumbara, čija se ličinka pred zimu omotala u zemlji čahuricom kao bundom. Iz nje je izmilio mladi stvor za prekrasne zvjezdane noći pune proljetnih mirisa i topline što je stvara svaki stvor, kad se u njemu život kreće. Sred ravnoga polja pokritog debelim plišom od tratine bila je u zemlji njegova kolijevka, pa ga je mnogo truda stajalo, dok je probio tvrdi pokrov i uspeo se gore na zrak. Kao svaki muškarac, kad osjeti veselje života, predao se obijesti, koja mu se

s prvim časom života rodila u srcu, pa je krčio sebi put kroz piriku i ostale vrste trave prelazeći cijele Himalaje krtičnih humaka jureći naprijed ne shvaćajući kuda će i kamo će. Mlad je bio, te umora nije osjetio, pa je radoznalo jurio naprijed, no osim travki ništa nije novoga našao.

Ali kad se sunce dalo ponovno na svoj dnevni posao, učinilo mu se, da nekog čuje baš iznad sebe na velikoj stabljici, koju je htio da obide. Pogleda gore. Na kosmatom vrhu tanke rosulje čučio je stvor veoma sličan njemu, koji mu je zaželio dobro jutro. Bila je pčela Zemljarica, koja se iste noći rodila i popela se na prvu stabljiku iznad svoje kolijevke, da udahne zraka, jer je jedino na tom oskudijevala u podzemlju, gdje je primila život.

— Prekrasno, prekrasno! — klicala je ona spustivši se na zemlju i pružajući ticala, da pozdravi gosta, u kojemu je spoznala jednog od svoga naroda. Veselo joj je odzdravio, jer je spoznao, da nije sam od svog roda na svijetu, nego da ima stvorova, koji su i njemu slični. Učtivo se dotakao svojim ticalima ponuđena njena, te ju je počeo ljubopitno promatrati sa stanovitim simpatijama, kojima nije mogao odrediti opseg niti dati ime. Ona bijaše u čednoj svojoj opravi od baršuna domaće smeđe boje skrojenoj diskretnom elegancijom veoma mila i privlačiva, barem za Bumbara, koji je sreo prvi ženski stvor, otkada je osjetio, da se muško zove.

Pošto su se pozdravili, pitali i uvjerili se o zdravlju jednog i drugog, povela ga je u svoje odaje, da ga počasti medom i peludom, što su joj u obilju ostavile njene sestre za miraz prije nego su ostavile ovaj svijet uoči nesmiljene zime. Na ulazu nije ga mogla ponuditi kruhom i soli, jer toga nije imala, niti mu je mogla donijeti po starom hrvatskom običaju ključe, da zasvjedoči svoju gostoljubivost, jer njezine komorice niti su imale brava, niti ključanica, nego su nabijene čekale, tko će iz njih prvi srknuti slatkog sadržaja. Vodila ga je od čahurice do čahurice, a on je iz svake pristojno okusio malo nalazeći u svakoj novog čara i more slasti diveći se na njeno veliko veselje njezinom iskrenom gostoprimstvu.

Kada su se okrijepili, izašli su iz njezinog doma, da se prošeću prirodom. Tu je zgodu upotrijebila, da mu divnom rječitošću, koja je odlična krepost svakog ženskog stvora, priča o nevidenim ljepotama, što ih je vidjela s vrha rosulje prije, nego što su se upoznali. Njena je rječitost bila tolika, da je prirođenu radoznalost mladog stvora uvećalo na najveću potenciju, te je vruće zaželio, da i on vidi neslućene krasote. Došli su pod rosulju, te su se počeli penjati gore. Ali slaba biljka nije mogla držati ogromna tereta, te su oboje s polovice stabljika pali na tratinu, no srećom im se nije desila nikakva veća nesreća. Sada se je uzverao on sam upravo do kosmatog vrha, a ona je ostala dolje ispod biljke dovikujući mu, što da gleda.

Pred njegovim se očima raširilo polje pokriveno tratinom, iz koje je tu i tamo stršila po koja veća biljka, a svaka travka i svaki list imao je na sebi sjajnu kapljicu rose, kao da se nebo s najgušćim zvijezdama raširilo po zemlji.

— Zar nije krasno? — pištala je ona odozdol.

— Prekrasno, prekrasno! — čula je njegov svježi bariton, ali nije vidjela, kako napreže stotine svojih očica, da prozrije, što je ono dalje pri kraju polja ravno i visoko, daleko više nego i jedan krtičin humak ili ma koja stabljika u polju, crno, a poredano jedno uz drugo i zelenilom pokrito (šuma), te ono drugo na protivnoj strani jednako visoko, ali kao da sastoji od nabacanih velikih ploha bijele, crvene, crne i ostalih boja (grad). Jedno i drugo titralo je pod jutarnjim suncem ljepše i veličanstvenije, nego ravno polje, te je privlačilo njegovu pozornost i povećalo mu radoznalost, da je gotovo nesvijesno poskočio, raširio krila i našao se visoko u zraku.

Letio je i to tako fino, kako ne bi ni pomisliti mogao. Lebdio je visoko iznad polja kupajući se u sunčanim zrakama i sjajući u stotinu blistavih boja. Sada je tek spoznao, što je zapravo on: jedan krasno nagizdani stvor, koji nije odsuđen, da puže po zemlji od travke do travke, preko krtičinih humaka, nego je stvoren, da se visoko diže i da se sjajem natječe sa suncem i sa rosom prosutom po polju. Samosvijest je osvojila njegovo srce, pa ga je gonila naprijed.

Ostavio je polje, obletio šumu, a onda se zaletio u grad, da se kasnije nađe iznad nekog drugog polja, preko kojeg je tekla rijeka pokrivena laganim velom vodenog hlapa iskrižanog ljudskim tjelesima, lađama, čamcima te punog neke podmukle buke i seoskih glasova, — razgovora i kletava ribara, veslača i ostalih živih stvorova. Za nj bilo sve novo, neočekivano, divno, sposobno da ga napuni novim oduševljenjem, dragošću i srećom, što je živ.

Mlado njegovo srce htjelo je još više da vidi, pa je letio dalje i dalje, dok nije došao do novih šuma, gradova, sela i polja. To mu se učinilo jednakim onom, što je već vidio, radi toga je htio, da sve to prouči iz bliza, pa se privremeno nastanio u jednoj šumi. Letio je od jednog drveta do drugog, od grma do grma, od cvijeta do cvijeta. Susretao je ptice, zvijeri, pčele, kukce, stršene i sve moguće druge stvorove, kojima šuma živi i diše.

Kasnije je došao u selo, pa u grad, gdje je upoznao ljude, njihove običaje i navade. Konstatirao je, da su gradski ljudi inteligentnija čeljad od ikog na svijetu, pače i od malih kukaca, što se rađaju u vodi, živu u šumi, a na milijune ih umire na prostranim poljima, koje ljudi okrstiše komarcima. Radi toga se zadržavao u gradu daleko više nego u polju i šumi, htijući da i ljude dostigne u svemu, kao što je dostigao i ostale stvorove, s kojima su ga sreli valovi sudbine.

Nastanio se u jednom parku, gdje je dnevno dolazilo na stotine ljudi, pa je nesmetano mogao promatrati njihove kretnje i proučavati njihove manire u svagdanjem saobraćaju. Odatle je lijetao od prozora do prozora promatrajući život u kućama. Koji put se zaletio i među njih i u njihove stanove, ali su ga svagdje s uprepaštenjem dočekati i razbježali se, ili bi ga protjerali.

Bio je uvjeren, da ih još nije dostigao, pa je znao, da još mora gledati i učiti. Promatrao je njihove izloge, študirao modu i prema njoj je dotjerivao svoje odijelo. Slušao je glazbu, gledao plesove i svagdje nešto nova vidio i još više naučio. — I tako su njegovi dani prolazili brzo, veselo i sretno, da bolje ne bi mogao ni željeti. Ali njegovo je srce doskora bilo puno svega, puno sreće, da nije bilo više mjesta ni za što drugo. Njegova je inteligencija postigla vrhunac i tada se javilo ono, što je promijenilo smjer njegovog života: osjetio je, da je sam kao Adam, prije nego se probudio od sna, u koji ga je Gospod uspavao, da mu dovede Evu.

Sam! Ah, a nekoga bi trebao, kome bi pokazao, što je sve stekao i naučio u svijetu, s kim bi podijelio breme svoje sreće, jer za jedan stvor previše je toga imao. I njegova se uspomena vratila natrag sve do onog časa, kad je izmilio ispod pokrova zemlje na svježi noćni zrak, te kada se dao na dugi besciljni put kroz piriku i druge trave preko brda kritičnih humaka i dolina do one rosulje, s koje ga je pozdravila — Ona. Taj čedni stvor ispunio mu je srce toplinom i miljem i nekim slatkim neopisivim raspoloženjem, kojemu se nije moglo naći imena. Sjetio se njenog srdačnog dočeka i ravnoga polja, u kojem su bile njihove kolijevke, i on se zaželio, da vidi svoj rođeni kraj. Cijelo mu je biće zaokupila neodoljiva čežnja, koju je rodila silna bol za domom, što se iznenada znade javiti kod mladih stvorova plemenitog srca.

Nije dugo čekao, nego je još jednom obletio poznata mjesta i dao se na daleki put u rođeni kraj misleći samo na mali ženski stvor tamo usred polja ispod vitkog struka rosulje.

A ona?

Onoga dana, kad je uzeltio čekala ga i čekala do kasno u večer nadajući se, da će se vratiti, ali ga nije bilo. Stisnula se i rilce je pružila među prednje noge i tako je proplakala noć u teškom jadu i čemeru bojeći se za život dragoga stvora, koji je otišao možda daleko, daleko u nepoznati svijet, gdje — Bog sam sveti znade, kako je i kakve ga nevolje čekaju. A možda već, — nije se usudila, da joj se misao jasno ispolji, nego je zadrhtala u cijelom biću od ticala do posljednjeg isperka žilica na krilu, — možda njega uopće više nema.

Pred zoru se s tom boli vratila u svoj stan, gdje je slatkim medom samo donekle paralizirala silnu gorčinu neiskazane pečali i predala se sanku, da će on doći. Ta je nada uzbibala u njoj tračak veselja, pa se dala na posao, da uredi svoj stan, kako će što doličnije dočekati gosta, kada se povrati.

Ali toga dana nije došao, nije došao ni slijedeći dan, ni dan iza njega, no ona se ipak nadala i što dalje to više i sve pouzdanije. Popela bi se gore na rosulju, da pregleda polje, ali koliko je naprezala sve stotine svojih sitnih očica, da ugleda u daljini njega ili da čuje njegov slatki baritončić, od njega nije bilo ni traga ni glasa. Onda bi poletjela poljem pazeći dobro, da joj se ne zamete put do kolijevke, pa bi se spuštala od cvijeta do cvijeta, da sakupi nektara, kojim će nadopuniti načete čahurice, da ih ispuni, kada se on vrati. To je činila s tihom radosti, s kojom mlada majka sprema stvarce za nerođeno čedo.

Koliko ga je dana čekala nije znala, jer u brojenje nije bila upućena, budući da u budžetu nijesu bile predviđene škole za njenu ledinu, ali ga je dočekala. Dok je jednog dana na podnožju rosulje plakala, banuo je mlad lijep i krasan. Spustio se pokraj nje uz otmjen naklon, a ona je mirila oko njega tepajući mu srdačne riječi. Htjela ga je ticalima milovati i poljubiti, ali se je stidjela, tek mu je čedno pružila ticala, kojih se je neprisiljenom elegantnom gestom učtivo dotakao. Iz svake njegove kretnje vidjelo se, da je bio u svijetu, da je mnogo vidio i još više naučio. Njegove prve riječi odavale su vrlo inteligentan stvor, za kojega je doduše bilo u sumnji, dali posjeduje akademsku obrazovanost, ali da je bio šik i elegantan, o tom nije mogao nitko sumnjati. tko je vidio njegovo kao čelik zagasito odijelo preprutano trakovima smeđe i distingvirane žute boje sa uzanom kravatom šimi fazone.

Kada ju je prešao prvi val veselja, počela se diviti njegovoj uglađenosti, prema kojoj je iščezavala poput seoske djevojke prema čovjeku iz velikog svijeta. Stoga je svaku njegovu riječ saslušala pobožnim začuđenjem ne usuđujući se ništa pitati, nego je pustila neka joj sam priča o svemu, što je vidio i doživio.

U jedan je čas dospjela, da još malo dotjera svoju inače besprikornu toaletu, za koju je kao prava ženska imala mnogo smisla, te ga po prirođenom svojstvu domaćice povede u svoje odaje, gdje ga je pogostila. — Proživljeli su još par dana zajedno nevino i obijesno kao mala djeca. Ona je nastojala, da ga što bolje podvori, a on se udomio kod nje, te joj se za njeno gostoprimstvo revanširao pričama iz velikog svijeta. Pred večer bi se redovno rastali, kad bi polazio u svoj dom da prespava noć.

Ali dok se ona sve ugodnije osjećala, što može dvoriti tako uglednoga gosta, njemu je postajalo sve monotonije, pače i dosadno. Isto polje, iste travke, isto jedno jedino srodno biće nije moglo zadovoljiti stvor, koji je najveći dio svoga života proveo u neprestanoj promjeni. Pogotovo u svom vlastitom domu, koji je bio pust i prazan nevoljko se osjećao, pa je to i njoj saopćio. Htjela mu je ponuditi, da se promijene, ali u jednu ruku pijetet prema nepoznatim sestricama, koje su se još u oči smrti za nju tako po-

brinule, branio joj, da napusti ovo milo mjesto, a u drugu znala je, da bi svojom ponudom da u dno srca uvrijedila ponosnoga momka. Stoga je pomišljala, ne bi li se našao način, da njih dvoje nesmetano stanuju u njenom domu. I našla ga je, — ali kao čedna djevojka nije smjela, da iznese prijedlog. To bi morao on, a njoj bi kod same pomisli zadrhtalo malo srdašce, da bi gotovo pala u nesvijest. Tek što je mogla učiniti, bilo je, da njega navede, da on stavi prijedlog.

I koliko god su je interesirale njegove pripovijesti o dalekom svijetu, ipak je znala prirođenom ženskom lukavošću svesti razgovor, kako je kod kuće lijepo; jer se i sreća i nesreća lakše podnosi u dvoje. Konačno je i on bio toga mišljenja, pa joj saopći, da se kani ženiti.

— I vrijeme je! — rekla je jedva sakrivajući svoje nepatvoreno veselje.

— Poći ćemo tražiti djevojku, — uzvratio joj, a ona je prošaptala:

— Nemoj ići daleko od komšiluka! — pri čemu je od stida suzila stotine svojih očica, rilce spustila na grudi, a smeđi joj se baršun prelio svježim rumenilom.

— O, ja imam poznanstva, — reče on, — ja ću već naći djevojku, a ti ćeš poći sa mnom, jer nikoga nemam od svoga, — pri tom je duboko uzdahnuo.

— Hoću! šanula je, a rezignacija i tuga prelila joj se srcem. Da, gdje bi ona mogla dobiti takvog momka, kao što je on. Njega je nova ideja tako zaboravila, da nije imao vremena, ispitivati njena čuvstva, tek je u srcu osjetio zahvalnost za njenu dobrotu i čvrsto je odlučio, da joj nađe momka od oka, čim uredi svoje pitanje.

Proljeće je bilo u potpunom jeku, kad su jednog dana prije sunca uzletjeli na daleki put, da ih ne uhvati danja omara. Preletjeli su polje, šumu i zaputili se prema gradu, koji je bjelasao i blistao u ranom suncu. Tamo su se spustili u njegov park i u jednom skrovištu u cvjetnoj rondeli redili svoju toaletu, da im se kao pravim proscima s te strane ništa ne prigovori.

— Kako si lijep! — kliknula je iskrenim udivljenjem, kad su bili gotovi.

— Zar ne?! Ja svaku mogu da usrećim! — rekao je samosvjesno. Uzdahom je potvrdila, a onda su pošli. — Najprije ju je poveo gradom. Kod modnih su se izloga duže zadržali i njen bi se govorni organ živahno stavio u gibanje, da je druga zgoda bila povod njihovog dolaska; ovako je samo od vremena do vremena uzdahnula. U to je već počeo korzo. Mnogo je šarolikog svijeta i to najvišeg ženskog, pošlo ulicom u razgovoru i u tihoj buci.

— Svaka bi bila sretna, koju bih uzeo, — tumačio je mladi bumbar, — a ja ću jednu usrećiti.

— Ti si plemenit, — rekla je s uvjerenjem, jer je sama najbolje shvaćala, kakva je nesreća za žensku, koja sama živi. Crkveni

je sat pokazivao, da će skoro biti dvanaest, a to je najbolje vrijeme za vizite, pa su pošli. Za čas su preletjeli mnogo kuća i našli se kod dvorca na uzvisini, koji je bio okružen velikim zidovima. Tu je stanovao kralj, čija je jedinica kćerka bila za udaju.

Spustiše se na otvoren prozor velike dvorane, u kojoj je na prijestolju sjedio kralj, a njemu s lijeva kraljevna. Iza njih su stajali dvorjanici, a pred njima nekoliko kraljevića, koji su došli s istom namjerom, s kojom i lijepi Bumbar. U dvorani je bilo sigurno vruće, jer debelom starom kralju sa žezlom u jednoj, a zlatnom jabukom u drugoj ruci, tekao je znoj ispod krune po čelu. Ali ipak s njegovog je lica odsijevalo dostojanstvo, a mlada blijeda kraljevna trsila se, da svojim držanjem odgovara svome kraljevskomu ocu, ali joj nije uspijevalo, jer ju je sve to mučilo, silno mučilo. Pčela zemljarica ju je u dnu srca iskreno požalila, jer joj se mladi ženski stvor učinio poput tanke svijeće lojanice, koja se u vrućini pomalo svija, pa je shvatila, da je zbilja djelo milosrđa, što ga kani učiniti njen drugar, da kraljevnu oslobodi nametnute joj nenaravne dužnosti. Samo se je bojala, ne će li ga koji od kraljevića preteći.

Međutim su oni nepomično stajali poput drvenih kipova ne mičući se, ne trepćući, ne usuđujući se progovoriti, jer se svaki bojao, da ne bude odbijen. Lica su im blijedila, kao da im svakim dahom život ishlapljuje, a niti svježi vjetrić, što je strujao kroz prozor, nije ih oživljavao.

— Glupani! — kliknuo je Bumbar svim prezirom obijesnog momka, te je uletio u dvoranu.

— Ne! — ciknula je Zemljarica, ali Bumbar je već bio na kraljevninom krilu. Htio joj je reći par ljubeznih riječi i obrazložiti svoju namjeru, ali ona je onesviještena od uprepaštenja pala preko prijestolja. Bio bi pao na pod, ali kao spretan momak poslužio se krilima i poletio k njenoj glavi, da joj pjesmom očituje svoja čuvstva i zrakom je zamnijela u bumbarskom dijalektu arija:

»Oh, što je život bez tebe!«

Ali u kraljevićima javila se viteška krv, potegli su mačeve, kojima su dakako spretnije baratali, nego jezikom, te su elementarnim nagonom složno navalili na došljaka. Ocijelne munje sijevale su oko Bumbara. Starom kralju skotrljala se zlatna jabuka na pod, kruna mu se nakrivila na lijevo oko, a on je u svem svom dostojanstvu skočio s prijestolja, te mašući žezlom junački se dao s nesuđenim svojim zetovima u potjeru za napasnikom.

Bumbar se nije smeo, nego svršivši pjesmicu htio se spustiti na kraljevnino čelo, da joj utisne žarki cjelov, ali ga u taj momenat udari žezlo tako silno, da je pao na pod i izgubio najljepšu od svojih šest nogu.

Kraljevići, dvorjanici i stari kralj skrenuše se naglo za njim, ali netko se potepe na zlatnu jabuku, te padne, a svi ostali na njega,

pri čemu kralju padne kruna i zvekne na podu. U neugodnoj situaciji isplitala se bez uzrujavanja ljudska tjelesa iz klupka valjajući se sveudilj po podu, a jadni se Bumbar s odbijenom nogom jedva provlačio između ruku, nogu i trupova u neprestanoj opasnosti, da ga poklopi kakvo silno tijelo.

Zemljarica je ostala na prozoru, pa ne znajući manira visokog društva nije se usudila ući u dvoranu, no gledajući sada opću anarhiju u etiketi i spazivši opasnost, u kojoj se nalazi njen drugar, zaleti se među ljude, čvrsto uhvati Bumbara čeljustima za krilo i posljednjim naporom sila dovuče ga do prozora, s kojega se spusti u dvorište pod list nekoga cvijeta. Od gubitka krvi i uzrujavanja izgubio je svijest, a ona je mislila, da je mrtav, pa je oplakala njegov mladi život.

Ali još prije večeri povratio se svijesti, pao u groznicu i u vatri je samo bulaznio:

— Sirotica, sirotica!

Zemljarica mu je suzama oprala rane, nakvasila mu večernjom rosom čelo, privila se uz njeg, da mu svojim tijelom umanji vatru i do zore je ozdravio. Tada ga je povela u njegov park, gdje ga je nahranila najfinijim medom iz nekog egzotičnog cvijeta, što mu je povratilo prijašnju snagu.

Život mu je bio spašen, zarasla je i rana, gdje je nekad sjala noga, ali rana na srcu, ta je još krvarila.

— Nikada te zaboravit ne ću! — klicao je, a onda je nastavio uzdišući:

— Blijeda kraljevno, na čijim će rukama ugasiti tvoj nježni život!

— Ah, kani se toga ukočenog roda, — tješila ga Zemljarica, — što ne zna, što su topla čuvstva mladoga srca.... Svijet je širok, ima još djevojaka. Ima ih, što znadu što je mladost i prava nepatvorena ljubav.

— Jest! — Bolno je izustio, a dvije suzice skotrljaše se niz uzanu šimi-kravatu po prsluku ocjelnog baršuna.

— Ja moram da se ženim, — nastavio je, — toliko je sirotica, kojima mladost vene, a nitko ih ne razumije, te provode život u osami i zaboravi. — Kod toga mu je potok suza namočio cijelo odijelo, a Zemljarica nije znala, da li je to izraz stare boli ili žalost mekog srca za prezrene mlade sirote, za koje nitko ne mari.

Slijedeće su noći opet uzletjeli, dakako da se ogledaju za djevojkom. Mislila je, daj valjda u ovo doba ne će u prosce, ali ga je ipak upozorila, da ne traži izvan svoga roda i naroda. Glas je njezin ostao »vox clamantis«, jer se opet opšuljao oko kuća i prozora, iza kojih su snivali ljudi. Ulice su bile doduše prazne i u glavnom tihe, samo su šišmiši križali iznad njih, a negdje se javljala sova.

Jedan prozor bijaše otkučen. Kroz ogromna stakla prodirao je mjesec u prazan prostor, što je sjao čistoćom i elegancijom.

Umorni od lijeta spustiše se na rub, ali on uđe unutra zirkajući ne bi li koga spazio. U prvi kraj nije nikog vidio, ali je čuo tiho, nježno disanje, što dolazi s plišanog divana. Nečujno mu se približi, te primijeti na njemu jastučak od crnog baršuna i na njemu klupko svile, iz kojega su izbijale zrake života. Bila je to mala Maca, mlada kao rosa, a živa kao smireno živo srebro, no crna kao duboka tuga. Snivala je naoko spokojno, ali po uzdasima, koji su prekidali njeno pravilno disanje i po titranju baršunaste dlake, koje se ne vidi, ali se osjeća, znao je, da je mori velika bol, jer samo čas treba da momačko srce prozrije, kako diše djevojačka duša.

Kako sam bješe srca žalostiva, požalio ju je u dnu duše i u jednom hipu je odlučio, da joj daruje mladost svoju, kojom će joj olakšati tugu te tako kroz beskrajne oblake žalosti na obzorju njena života prosuti par zraka veselja i radosti.

On sam nije nikad doznao, kako je njegova slutnja u istinu bila gorka istina, jer Maca bijaše zaista bolesna. Imala je bolesnu dušu, morila ju je tuga života. Ona je bila mlada, pa je željla da živi, kako od nje narav traži. Ali nije mogla, jer je zasužnjena u ovoj krasnoj tamnici, gdje čine sve, čim misle, da joj ugode. Uzimaju je sa svilenog krila na krilo, nježne ruke miluju joj krzno, nude je biranim jelima i slasticama, ali ništa od toga ne može, da joj zadovolji srca. — Ona je mačkica t. j. živa, punokrvna mačkica, koja hoće da u obijesnoj igri provodi život. Znade, da opstoje mali živi stvorovi tankih ušiju i dugog repića, koje je Priroda rodila njoj na veselje. Bila bi najsretnija, kad bi mogla, da ih lovi, — ne da se hrani njima, nego da uživa u piskutu, kad uhvati kojeg od njih među svoje oštre pandže i da se veseli krvi, kad zarije bijele zubiće u šiju ulovljenog stvora. O, kako bi htjela, da sate i sate čeka iznad rupe, u kojoj takovi stvorovi stanuju. Ne bi nikad zaspala nad njom, nego bi čekala, dok se iz nje pojavi crvenkasti nosić. Stisnula bi se jače, da izgleda što manjom, dok se ne pojave prozirne uši i cio sivi hrbat. Tad bi skočila. Živu bi životinjicu šapicama ponijela na otvoren prostor i igrala se s njome, dok je strah i smrtna stiska ne omami.

Ali u otmjenim dvorovima nema im ni traga, jer betonski je zid tako tvrd, da ne mogu u njemu praviti gnijezda, a na glatkom parketu, koji se dnevno glača, ne može se zadržati ni jedna mrvica, koja bi ipak te male gurmane privukla. Tu nema ni drugih životinja, osim gdjekoje mršave muhe. Nema ni žohara ni rusa. — Ah to je bila cijela Sahara. Tek pod jesen zaluta koji martin svojim brnudanjem, da nađe skrovište za zimu, ali to su užasno neukusni stvorovi, na koje uopće ne će ni da gleda.

Radi toga je Maca žalosna. Nijedan čas nije ispunio iskrenim veseljem njenog srca. Stoga joj je siva melankolija zavladala dušom, a prazna je dosada ispunjala sve dane njenog otmjenog života, — pala je gotovo u spleen.

Ali posvemašnja apatija nije ju još sasvim uništila, jer je bila previše mlada. Od vremena do vremena imala je veselije trzaje duše, — osobito, kad je vidjela ili još bolje čula koga od svog roda. Cijele noći ranog proljeća provela je budna oživajući s neopisivom nasladom u milopoju svojih sunarodnjaka gore na visokim krovovima. Njena je živa želja bila, da skače s njima s jednog krova na drugi, da se tuče i grebe po smočnicama i šupama, ali nesmiljeni Usud riješio ju je možda za uvijek toga veselja.

Jedino potajna nada tješila ju je, da će i to jednom prestati, pa je koji put pokušala, da se silom riješi sadanjeg stanja te bi — pobjegla. No tada bi se dali za njom u potjeru svi stanovnici kuće vikom i drekom, dok je ne bi poderani uličnjaci ili čak redari (kao kakvog notornog lopova) nakon dugog proganjanja uhvatili u kakvom tjesnacu, u kojem se ne bi mogla maći. Nakostrušila bi se i puhala po običaju svoga roda, ali fascinirana pojavom brutalnih članova ljudskoga roda, ne bi joj ni na pamet došlo, da se posluži prirođenim oružjem, pandžama ili zubima.

Nakon toga bi došla u otmjene dvorove, gdje bi je ponovno obasipali svim nježnostima, kojim obiluju elegantne dame, pazeći još više na malog bjegunca. Nakon ovih doživljaja uviđala je, da se mora sprijateljiti sa Sudbinom, a njena joj je mladost govorila, da bi netko drugi morao učiniti ono, što ne može ona sama. Toga svoga oslobodioca očekivala je svim žarom svoga mladog srca i unaprijed mu je bila neizrecivo zahvalna.

Bumbar, koji doduše nije znao za pravo stanje stvari nježnoga stvora, imao je plemenitu namjeru, koja bi joj donijela ono, što je sama željela. Videći je da spava, popravio je na tenane manjkе toalete od noćnoga puta i kavalirskim joj se krokom približio. Obašao je par puta oko nje, ali ona se nije probudila, jer taj čas je bila zabavljena najinteresantnijim snom, što ju je samo zaokupiti mogao.

Sanjala je, da je negdje u nekakvoj ropotarnici, a oko nje se našlo desetak, dvadesetak, a možda i više, jer i najinteligentnija Maca može obuhvatiti najviše brojevnu veličinu do pet, malih stvorova, koji su se tako uplašili njenim prisućem, da su samo oko nje gmizali izgubivši prisutnost duha, te nijesu mogli načiniti ni jedan odlučan pokret, da se na kud skriju, premda je zamaka na okolo bilo bezbroj. Maca se u snu tako oduševila, da bi se u normalnom slučaju probudila, ali san bijaše njen pravi život, jer u snu je bila slobodna kao svaki član njenog roda. Za to je spavala danju, noći, kada su joj samo prilike dopuštale, jer on joj bijaše jedina utjeha u bolesnom životu.

U snu je počela trzati računajući kako će jednim skokom imati što obilniju lovinu, a bumbar je bio uvjeren, da naslućuje njegovu prisutnost, te da će se od sevdaha probuditi. Uzleti iznad njene glave, pa se polagano spusti i tisne joj nježni cjelov u crveni nosić. Maca kihne, skoči otvorivši oči, da je žalosna java do temelja razočara, jer je snila, da joj je repić jednog uplašenog stvora dospio u nos, — no to bijaše samo Bumbarovo ticalo, koje se, — užas! — prekinulo.

Bijesom iznenada preštrašenog stvora bacila se u očajnu borbu na život i smrt protiv nevidljivog neprijatelja, nu Bumbar je srećom pao pod divan, odakle ga izvukla Zemljarica i s njim pobjigla kroz prozor na ulicu u jednu prosjeklinu među kamenjem u trotoaru. Opet se onesvijestio, opet je pao u vatru, — ponovilo se sve kao nakon događaja u kraljevskom dvoru. Ali usprkos njegovih uzdisaja, Zemljarica ga je moralno prisilila, da su, čim je smogao nešto snage, pobjegli iz grada i provizorno se nastanili u šušnju u staroj šumi, koja je bila prva meta Bumbarovog puta u svijet.

Tu je nastavila liječenjem marom milosrdne Samaritanke, dok mu se opet nije vratila momačka snaga. Šuma, u kojoj je sve živlјelo i disalo istim ritmom, kojim i Majka Priroda, temeljito ga okrijepila, a dvije velike srčane rane uzbudile su njegov prkos, to su ojačale njegovu prvotnu namjeru. Znao je, da je ženidba heroizam, ali shvaćajući mušičavost i neinteligenciju ženskog bića, duboko je bio uvjeren, da je najplemenitija dužnost muškog karaktera prisilil ženu, da mu bude životni teret, kad je tako od iskona uređeno, pa makar se tako tome protivila.

Čim je bez muke mogao letjeti, obašao je cijelu šumu, a jednog dana, kad se sunce spremalo na počin, pozvao je Zemljaricu, da pođe u prosce.

Odvraćala bi ga, ali je znala, da to ne bi ništa koristilo, pa je kao hipnotizovana poletjela za njim, da mu bude u pomoći, ako do nevolje dođe.

— Eno je! — upozorio je na žunu, koja se cio dan uzalud mučila, da iskljuje nešto u suhoj grani. Bijaše prekrasni egzemplar svoga roda u žutoj opravi zaogrnuta sivo zelenim plaštem, dok joj se na glavi sjao kokektni šeširić svijetlo ljubičaste boje poput krasnog medosasa.

— Ah! — uskliknuo je oduševljeno, kad je spazio taj šeširić, kako se blista u zapadnom suncu, pa je uzletio iznad njega i sonornim baritonom zapjevao čeznutljivu Chopinovu ariju:

»Da sam ja sunce na nebesi tamo,
Šeširiću tvome sijalo bih samo!«

Pjesma trgne (usprkos blistavoj opravi) vrlo prozaičnu pticu, koja je bila zabavljena još prozaičnijim poslom. Digne kljun i uperi oči u Bumbara, koji se u zanosu spuštao prema njenom čelu. Najprozaičnija misao, što se ikad mogla roditi u srcu jedne odabranice, sine iza niskog tjemena u žuninim moždanima, kvrcne Bumbara po čelenci htijući ga spremiti u želudac, kad već i tako nije bilo ništa tečnijega u njemu.

Omamljeni trubadur pao je kao kamen na vlažno lišće bez svijesti s probijenom čeonom kosti. Sreća je njegova, što nije na-

vikla loviti u zraku, jer bi mu sigurno prosula moždane, ako i ne bi završio gizdavi život u njenoj utrobi.

Na ovaj prizor Zemljarica je protrnula, srce joj zastalo, pala je uz Bumbara, a samo joj je jedina grozna misao sjeknula mozgom: tko će da ga sahrani, ako je ovo njezin posljednji čas. Međutim joj se za kratak čas vratila svijest, pregledala je svoga druga i konstatirala, da je još na životu.

I koliko je dosada bila obzirna prema njemu, kad mu je uredila ranu, energično je zahtijevala, da se vrate u svoj zavičaj. Onako bolan poslušao ju je i dao se na put, koji su uz više prekida ipak sretno dokončali još iste noći. Spremila ga je u njegov dom. Nekoliko puta preko dana donijela mu je svježeg nektara i s veseljem je promatrala, kako se svakog časa sve bolje oporavlja. Njezino se srce ispunilo tihom srećom, koja joj je uljepšala svaku muku i svaki trud činila joj slatkim. — Ali u tom postala je svjesna još nečega, što je prije samo slutila, a to je, da ga iskreno i žarko ljubi. I kao prava nepokvarena ženska narav, znala je da s radošću podnosi boli i da pregara. Shvatila je njegovo momačko srce, pa je rezignirala i odlučila se na jedan herojski čin. Odreći će ga se, pregorit će i potražit će mu drugu prema njemu, uz koju će se smiriti i u veselju provesti mladost svoju. Ona će pak kao prva susjeda i vjerna prijateljica promatrati njihovu sreću i uživati u njoj, više nego u svojoj vlastitoj.

Stidila se svojih potajnih želja i riječi, koje joj je spontano diktiralo srce, kad joj se povjerio, da pođe s njime. Ovom odlukom popravila je sve, pa će sada smjeti, da ga vedra čela pogleda oko u oko i da mu kaže, kako je bila opasna njegova preuzetnost, te da mora krenuti onim putem, kojim su stupali toliki Bumbari prije njega i koji će proslijediti hiljade i hiljade nakon njega.

Bez sentimentalnog raspoloženja mogla se je sabranije posvetiti njegovanju. Zdravlje mu se moralo brzo povratiti, jer šteta je svakog časa, koji uludo proteče, jer živi se samo jedanputa, a i taj je život tako kratak. I zbilja zdravlje mu se rapidno vraćalo.

Ali što požrtvovna Zemljarica nije mogla opaziti, bilo je njegovo srce, jer njezine očice nijesu mogle prozrijeti oklop njegove vanjštine. Osamljen u roditeljskom domu u dnu srca svoga došao je do divne spoznaje, koja je bila odlučna za cio njegov život. Razmišljajući o svemu došao je do uvjerenja o plemenitosti čedne svoje susjede, koja je nesebično toliko žrtvovala za nj i kojoj u tri puta imade da zahvali svoj život. Za tu njenu plemenitost vrijedna je dostojne nagrade, pa je čvrstom muškom voljom odlučio, da je dolično nagradi.

I čim mu je krv normalno opet stala teći žilama, uhvatio je zgodan momenat, prevalio je brda i doline od svog doma do njezinog, gdje ju je zatekao pri kućnom poslu. Kleknuo je pred nju na pet svojih nogu, savio jedino ticalo, a zaraslom ranom na čelu dotakao se zemlje i odlučnim glasom rekao:

— Ti si plemenit stvor, a svaka dobrota treba biti nagrađena. Ja ti darujem, što najvrednijeg imadem, a to sam ja sam.

Ovolika ju je velikodušnost u istinu iznenadila. No osjetivši sreću na dohvatu, da je ne pusti nesmetano proći, smogla je ipak, te izusti:

— Davno sam ti govorila, da je komšiluk najpreči! — —

Time je sretno dokončana istinita historija Bumbarove ženidbe. Ja ju poklanjam Vama, dragi i brižni prijatelji moji, koji uz vlastiti teret života imadete ipak srca i sućuti još i za druge ljude. Primite je kao malu naknadu za veliku skrb i ljubezljivost Vašu, te budite uvjereni, da iz osobite blagodarnosti ne očekujem nikakova Vašeg uzvrata.

Joso Benac:

Iz dana zanosa.

U zatišju smo visokih platana i granatih jela, štšo su na nas sipale svoj smolasti miris, sjedili za samotnim stolom topličke aleje. Jedva je desetak koračaja od nas puzla rijeka u svome mirnom koritu i šumila, ko zdravi disaj gorostasa, kroz tršćake. Gore je, od mlinova, dolazio šum slapova. Ali tako prirastao okolišu, da se, nakon par dana boravka, nije ni zamjećivao. Tek, kad bi zadunuo vjetrić i zanesao nekud sa zračnom strujom taj buk, osjetila bi se naglo praznina.

Iz svratištne su dvorane dopirali klavirski zvuci i budili u nama, u toploj ljetnoj noći, nastroje, te nam se pričinjali naši doživljaji ko priče iz sanja i daleki odjeci vjekova, što im mi lovimo refren.

Drug se Ivo oslonio o ugao stola. Noge ispružio po klupi. Ispijen poldrugodišnjom robijom u Sardegni, pričao nam dalje svoje doživljaje.

»Jest, braćo, sve je još predamnom. Ko jučer. A ipak već sve pripada prošlosti — historiji. I glad i kundaci i muke, što skršiše moju snagu, čine mi se tako daleko. Ja skoro ne prepoznajem sam sebe.

Nije ni čudo! Jedan me od života preplavio. Izmijenio srž u kostima, osjećaj u duši, a meni ostavio skršen život, ruševine iluzija i gorku sadašnjicu.

Pa ipak, da se i danas vrate oni časovi zanosa, ja bih pregorio i ovu iskru života, što još u meni tinja. Kad bih još jednom, bez sadašnjih natruha, što mi ogorčuju slast slobode, oćutio onu slast, što mi se razlila bićem, kad sam stupio na naše tlo i čuo opet slatku primorsku romancu ko pozdrav slobodne domaje sinu robijašu, htio bih da umrem u nastroju sreće...«

Časak se čulo njegovo teško disanje i tihi psik u grudma. U noćnom se mračku pričinjao njegov lik ko tamna prikaza jedne

teške slutnje. Osjetili smo, gdje se pred nama raspada i trune jedan mladi život, a u poletnoj se nekoć duši mrežuraju staračke bore i raspada slast življenja.

»Bližalo se zadnje septembarsko veče. Nad istarski se krš nadvili olovni oblaci. Po obronku brijega lizla blijedosiva magla. Vraćasmo se s velebne skupštine. Val nam zanosa i vjere optočio i ispunio duše. I mada je jesen počela prehladnim zadasima, nama su u dušama pjevala proljeća. Uskrsla proljeća iz krvi patnika; iz tame vjekovnoga ropstva.

Smjeli smo. Vedri smo. U sumornu su danu naše duše ispunjene vedrinom i nadama. Grlimo ono krševito tlo. Pružamo ruke, da izljubimo navorano čelo istarskog patnika.

Iz ustiju se ne ori pjesma. Iz srca se ne ori klik, ali duša pjeva. Duša klikće svima dušama. Sve su duše osjetile nadosjetni šum. Ćute: govore stoljeća. Uskrsnut će mrtva proljeća. Kidaju se stoljetni okovi. Grudi se šire i piju požudno prve osmjehe Slobode.

Isti je val zanosa opio sve duše. Sve ćute jedno. Sve se razumiju bez riječi. Sve se smiješe. Sve se grle. Utapaju u jedan jedinstveni plamsaj. »Dignite glave, jer se približilo vaše oslobođenje«. Svi ćutimo: mi smo šikara, kako nas nazvao naš pjesnik, što su je stoljećima trijebili, ali se svakog proljeća ponovno javljala, bujala, rasla i dušila njihove nasade. A sad prokrčena i uređena, pustila je iz svoje sredine mlado stoljetno hrašće, da buja u vis, k suncu. U vis, gdje su naši ocevi hrastovi nekad slobodno širili svoje grane.

Mrtvi Genij našeg roda živi u nama. S njegova groba popuhuju vjetrići. Nose širom domova ovaj usklik.

Smjeli smo. Gordi. Dobri. I nema među nama mržnje. Tä, braća! Više nego rođena braća. Braća krvi i žudnje, plača i zanosa, boli i sreće.

Dobri smo!

Srce nam je opraštanje. Duša nam je ljubav, a mi sami dobrota.

»Gospodine, i Gorica?«

— Da i Gorica! Zapadna straža našega kraljevstva. —

»Oh, Gorica, Gorica raj!«

— Gorica — biser u našoj kraljevskoj kruni.

»Oh slovenska Gorica!«

— Vi Slovenka?

»Iz Gorice!«

U oku joj bila suza. Duboki uzdah. Patnje? — Sreće? — Tko bi znao!

Prolazismo baš Studenskim poljem. Ona kruta, burom i patnjama izbrazdana seljačka lica, gledala su u nas. Čela im nisu bila više izbrazdani krš, već zelene plodne doline. Oči im bile blijesak proljetne zore.

Dolje je šumila i bučila Rečina.

»Čujte! I Rečina klikće...«

— Dä, klikće pjesmu slobode. Dosad su tužno bučili njezini slapovi. Ko lelek roblja. Ko jecaj utamničenika. Ko plač bespravnih. Ko uzdah i hroptaj razapete Nacije!

»I vi se posve pouzdajete?«

— Kako mislite?

»Da je čas oslobođenja došao?«

— Në, ja se ne pouzdajem. Ja ne vjerujem u nj, nego ga vidim. Osjećam i živim u njemu.

— Zar su uzalud bile sve naše patnje? Zar volja cijele Nacije nije glas visina i čas pravde i odmazde?

Uzdah — — — —

Neodređeni je njezin pogled zaronio u dali, preko Ćićarije.

Tko zna, nije li njezina duša gledala u taj čas kutić raja. Ovaj kutić, gdje je nebo prosulo pregršt svojih divota uz valove bistre Soče! Ili je gledala porušene domove. Prorovane brijegove. Prekopane grobove. Opustjela ognjišta i djecu majke Slave, istjerane s rođene grude, uz urnebesni marš topova?

Da li je oćutila svu bol svoga naroda, što je izgibao na ratištima, u tamnicama i taborima bjegunaca i deložiranih?

Je li njezina duša oćutila Uskrs sviju grobova na zapadnoj straži našega kraljevstva?

Dä, tko bi znao!

Gore nas na Tromedi zaustavi drug Visojko.

Pod nama se stisla na podinama bijela seoca Kastavštine. Niz brdo se pružio Grad naših želja. Podnožjem svojim uronio u valove azurnog Jadrana, ko da sluša njegov disaj. Njegov šapat, kojim bi htio, da mu gane kameno srce.

Na desno se, uz more, bjelasali, ko prosuto biserje gradići i sela, a Učka se ustrmila nad njima, kao da ih nudi za uzdarje sa svog zelenog plašta bratu svome moru.

K istoku je, preko surih otoka, navirao stoglavi sijedi Velebit s tjemenom u oblacima.

Spuštalo se sumorno veče. Nebo, prevučeno maglom, stalo da sipi sitnim kapima kao da lije suze na grobištu naše patnje. Časkom je sunce probilo maglu i bacilo zadnji cjelov moru i Velebitskim vrhuncima, prije nego utone za oblacima, što su pokrili Učku.

Za Visojkom je stala cijela povorka, što je imala, da se sad dijeli na tri strane, pod tri razna tuđinska knuta.

Stao je na liticu i svojim je krepkim glasom, što je ječio u kršu ko klik orla, uspirivao u našim srcima plamen do požara, zanos do ekstaze. Pozvao nas sutra dolje na polje naše stare slave, da na groblju Batukanovih horda, položimo zakletvu vjernosti našoj ideji. Da dolje obećamo, da ćemo uložiti sve sile, kako bi pospješili osvit Oslobođenja.

Nato se potreslo ono suro kamenje, a predvečernji je vjetrić nosio k moru, preko Odmetnutoga Grada, kliktaje duša, što se slili jedinstvenoj pjesmi: Jugoslavska Mati...

Kad se povorka razišla, nas je desetak krenulo strmcem u korito Rečine.

Na prvoj se rečinskoj okuči, blizu izvora, skrutilo na maloj ravnici, pod strmim brdima, seoce od kojih petsto duša. Kraj mio i plodan. Utonio u zelenilu voćaka i vitih bukava. Tih i nujan, kao uduben u vječitoj žalbi Rečinskih bukava. Nedjeljom i blagdanom oživljavan nekada stotinama izletnika, što su, željni zelenoga hlada i napitka vilinske izvir vode, umornih očiju od prašine i žara asfalta, omlohavljelog i umornog tijela, dolazili u povorkama, da si razblaže dušu i tijelo.

Tu se bila nastanila s majkom i sestrama, ona — Milka, kad su morale, da ostave svoje ognjište u bijeloj Gorici, pred plamenom i krvi i usijanim čeličnim grädom.

Pozvala me da udem u njihov stan.

Bijeda! Starija je sestra kukavnom plaćom uzdržavala sve njih, jer ono potpore u onim strašnim prilikama, nije dostajalo da produži dan života.

Učinio sam sve, što sam mogao, da im olakšam težinu života.

I tako je započelo naše prijateljstvo.

Njihovi uzdasi za rodnom si kućom, za opustošenim zavičajem, potpirivali su moj zanos. Hrlio sam od skupštine do skupštine. Od sjednice do sjednice. Sve mi se činilo, da ide presporo.

Mučili me svi, što su sumnjivo gledali na naš rad. Htio sam preliti dušu u sva ona opora srca. Htio sam ih opiti žarom svojih grudiju. Nije me smetala ni noć, ni nevrijeme, ni pogranične straže, ni tjeralice. U mrčavi bih noći znao tapati i obilaziti selima, besputćima i stazama, kud se danju mogla da protura jedva koza. Tapao sam u mraku i jesenjim škropcima nad strmim koritom Rječine penjući se uz guštaru i litice, da izvršim nalog odbora.

Shrvan umorom znao sam se često usput navratiti k njima, da časkom odahnem. One su čekale. Hlepile za vijestima i brojile dane, kad će ugledati ruševine očinskog krova.

Lebdili smo izmedu ljubavi i mržnje, bojazni i nade. Dok su naši divovi ganjali po Pijavi tisućgodišnjeg neprijatelja, bili smo ponosni na junaštvo naših. Ali je odmah izbila bojazan: a što, ako naši tirani pobijede? O nama se radi! Pobjeda jednih i drugih naše je ropstvo.

Jedina nam utjeha bila poslanice naše Emigracije.

Gradski su odrodi obilazili oko nas. S veselim su licem dočekivali naše uspjehe. Dogovarali se o upravi grada, kad se riješi madžarskog gospodstva.

Onda se prolila ulicama krv!

Par je dana pred Prevratom prolazila ulicama S. manifestirajući nepregledna masa. I dok je Visojko izricao riječi zakletve vjernosti našoj novoj vladi, naši su drugovi oficiri doveli s glazbom

svoje čete, položili prisegu i provalili mostom u grad. Ispalili salve u policiju, što im je htjela zakrčiti put. I pao je naš čovjek vršeći dužnost u tudinskoj službi.

Uzmaka više nije bilo!

Rulja se raspojasala ulicama. Ulična fukara otvorila zatvore. Porazbacala arhive. Pokrala, što je mogla.

Mi smo bili bespomoćni protiv raspojasane i razularene renegatskokalabreške strvi.

Drugi su dan naši buntovni vojnici bili otpraćeni autima u Pulj pred ratni sud radi bune. Ali je uto karika pukla.

Razbila se fronta, a oni preuzeli čuvanje Pulja uime Narodnog Vijeća, koje je proglasilo Samostalnost i Ujedinjenje naših zemalja.

Naš je odbor preuzeo guvernerovu palaču i druge urede, a na gradskom se Tornju zavijorila prvi puta hrvatska trobojka. Nadošao je zanos, koji je potamnio razbor...

Kraj nas su jurnula stoljeća patnje i bolova. Zazujale su stoljetne sanje. Zajecale duše. A sve je to izbilo iz naših duša u jednom gromornom valu triumfalnog klika, ko zvuk trublje na dan Uskrsa Mrtvih.

Sva veličajnost riječi Oslobodenje bukti u nama ko oluj. Ko orkan. Ko skupni treptaj svemirnih sunaca. Brda i doline, šume i polja, potoci i more, trava i cvijeće, duše i nervi — sve oko nas pjeva himnu i ditirambe. Duša se, opita tom velebnom pjesmom, pretvara u jedan stih Uskrsne Epopeje. U jednu riječ: Aleluja, Uskrs, Oslobodenje...

Tako smo dobri. Tako veličajni u tom času! Grudi nam je prelila ljubav. Duša nam je ljubav. Srce opraštanje.

Cjelivamo jedan drugoga. Cjelivamo tlo, po kome su dosad stupale naše noge okovane stoljetnim verigama ropstva. Cjelivamo more, iz koga, u žuboru valova, pjevaju dubine pjesmu Uskrsa. Svi uzdasi galijota, svi vjekovi tudinskog služinstva, sve suze i plačevi u rumoru Mora kliču: Hosana!

Uskrsli iz gliba, iz baruštine, vinusmo se visoko snažnim zamahom nadzemaljske sreće i ponosa. Ko orlovi i sokolovi iznad gadnih jastrebova, te klikćemo novu pjesan života u svemirskim sferama«...

On je, klonuv od zanosa, ušutio.

Pred našim je očima planula jedna vizija. Ispali smo iz života. Zaboravila se sadašnjica. Samo je lijepa vizija kropila po nama mistični sjaj. Rješvala nas okolina, a udešavala duše, da su zujale kao strune glazbila, što ga dodiruju uobličeni fantazmi.

»Ostavili smo grad. S dušom punom sreće pošli smo u mrak iz žaruljskog svijetla. Nismo osjećali noći, što se nečujno spustila nad nas, ko mekani nastroj.

Šutke se penjasmo strmcem.

Iza nas je ostajao grad u svečanom raspoloženju i slao za nama žagor, pucnjavu i istrgane akorde glazbe, pjesama i kliktaja.

Na vrhu Lubanja sjedosmo.

Po vršcima i bokovima Učke, po Kastavštini, po gorskim su visovima planuli kresovi, a s njima je buktio krijes u našim dušama.

Žarulje su tonule u moru, što je treptilo svebojnim refleksima. Kvarner se činio, ovjenčan tim svijetlom, ko glava kraljevne orubljena vijencem bezbrojnih biserova. Rujne, plave, zelene, bijele su luči s okićenih brodova, što su krstarili morem, bile alemovi u njezinoj kosi.

U Milkinim sam crnim očima nazreo odbljesak svega.

Prevladao me ushit. I ja sam bunovan dahtao:

Milko, ja te ljubim. Ne, ne ljubim tebe. Danas ljubim sve! Danas je moja ljubav ljepša i čišća. Ne osjećam tuge nego ljepotu i milinu, kad se sve ljubi i svemu prašta.

Ubij me, da utrnem u toj sreći! Ubij me, jer te danas volim pojačanom ljubavi. Jer danas ljubim u tebi Slobodu. Zašto ne mogu kraljevskim ružama da pospem staze, koje su nas svele? Zašto stoljeća, puna krvi i uzdaha, ne proniknu bijelim i rujnim cvijecima? Zašto se nad nama ne razotkrije mjesto prohladnog oktobra cvatući maj?...

Ne, ne! Danas nosim u sebi sunce veliko i sjajno ko olimpski bog...

Ona je šutjela. Dohvatila mi ruku i šapnula:

»Pođimo!«

Hladni me dodir njene ruke osvijesti.

Prevagnusmo držak. Po nama je sipalo povelo lišće sa stabala. Šuštilo pod nogama. Jesen nas posula svojim mirisom, a Rečina pozdravila šumom stotine padova.

Nije htjela kući.

Otpratio sam je k prijateljici do na verandu samotnog dvorca. Ostadoh časak na verandi. Nad glavom mi zalupnuo prozor. Zavjese pridušiše svijetlo.

Oslonio sam se o stup, zateturao od muklog udarca u grudma.

Kuja je Dijana dotrčala k meni. Stala veselo cviliti. Lizati mi ruke i zaskakivati se o mene. Odgurnuh je i pođoh shrvan čuvstvima svome stanu...

Par dana nisam nikud izlazio. Srdilo me, što su naši ljudi sami pozvali Talijane na naše tlo »radi reda«.

Slutio sam, da s dobra otići neće.

Preporučao sam našem odboru, da se isprazne skladišta i otpreme u gornje krajeve. Rekoše mi:

»Grad je naš i više nam ga nitko oteti ne će.«

U meni se ipak rađala bojazan. Premalo sam se pouzdavao u pravednost najnovijih saveznika. Skupio sam »zeleni kader« i poslao komandi, da se popune redovi nove vojske. Vratiše ih natrag.

Zaokupljeni neprestanim svečanim dočecima i proslavama, a umorni dnevnim i noćnim naprezanjima, nije ni čudo da ljudi nisu dospjeli, da dublje misle. K tome su žene igrale dosta važnu ulogu u svemu. Ljudi nevješti spletkama, neorganizirani, prenaglo zatečeni, nisu mogli da se snađu.

Često se događalo, da je sav teret spao na jedna leđa. Trebalo urediti urede, smjestiti i razvrstati vojsku. Otpremiti kućama čete s fronte. Preudesiti straže. Dijeliti živež. Uspostaviti promet, rasprodati blago, a sve to ljudi bez organizatornog duha, kojima su bile milije manifestacije nego organizacija. U pojedinim su odsjecima sjedili ljudi, kojima je više imponovala čast nego rad.

Da nije došlo do gungula i pobuna, zahvaliti je visokoj svijesti naroda i dobro shvaćenom pojmu slobode.

Više se puta nije znalo u našem odboru, tko mora da izdaje naloge, tko da sluša, tko da izvršuje. Nastala bi halabuka, a važna se stvar odgađala. Tako se moglo dogoditi, da sam zorom jednog jutra dobio telefonsko saopćenje: »U 10 sati dolazi američka flotilja. Dođi s narodom, da im pripravimo što svečaniji doček.«

Poslao sam glasnike po selima. Stotine pohrliše u grad. Dođoh u ured, a tamo nitko ne zna čega bi se prihvatio. Sve trči. Sve glavinja.

Ženskadija ispunila hodnike i sobe. Ciči i viče. Tura se i halabuči. Ne čuješ sam sebe. Plakati se vješaju. Vjesnici trče, da jave, vidi li se kakav brod na Velim Vratima, a za doček još ništa nije spremno. Hiljade ljudi čeka sa zastavama, da ih povedu.

Prolaze satovi. Masa ogladnila. Hoće da se raziđe.

Čudim se da nema među nama naših prijatelja iz grada.

Nova vijest! Američka flotila ne dolazi, a ipak se opažaju jarboli brodova, a za čas i sami brodovi pred Velim Vratima.

Što je to?

Naši su dragi prijatelji i dosadašnji saveznici lansirali onu vijest o američkoj flotili, da nas posrame, a sami su radiografski pozvali svoju subraću i poslali im vještake, što će ih provesti kroz pojas mina.

Nasta još gora zbrka. Konačno mi uspije da dođem do riječi. Predložim, da se u jedan sat skupimo svi u našoj gradskoj čitaonici, te da odande krene povorka gradom.

Prijedlog bude usvojen. Uto pristupi k meni prijatelj Smotkov, te me upita:

»Gdje vam je kokarda?«

Pogledam ga sa začuđenjem.

»Ne znamo naime s kime imademo posla. Možemo li se pouzdati?«

»Ako je kokarda izričaj nutrine i vjerni odraz vašeg čuvstva, onda ne!«

Možda je razumio. Otišao je.

Dotrča glasnik:

»Talijanski brodovi pred lukom.«

Što sad? Zar da se pokunjimo? Ne!

Moramo dokazati, da je grad naš.

U čitaonicu! U grad! zaorilo sa svih strana...

Povorka se hiljada svrstala. U osmeroredovima, u dostojanstvenom redu krenu. Ispuni sve ulice, pločnike, luku, a hrvatska pjesma zadnji put potrese do temelja Odmetnutim Gradom.

Junaci s Kaporeta uđoše u luku i naperiše s Filiberta topove na goloruki narod.

Hrvatska zastava, što je pred nekoliko dana veselo zalepršala na gradskom tornju, pada pokraj mene u blato, a pokaza se krst perfidne Italije.

Moradosmo isprazniti grad — bez povratka. Vizantinizam su i bestidnost odroda i plaćenika slavili slavlje.

Prijatelj je Smotkov s kokardom, na kojoj se zelenio talijanski krst, a dno joj se vuklo po zemlji, plesao pred marijonetama Odmetnutoga Grada i vodio ih pred brodove, da im ponude svo?ju krepost.

U gorskom je kotaru i dalje ludovao pijani dr. Lanić, dok je gladni grad grabio i raznosio skladišta, da uveća svoj entuzijazam i klicao: »O Italia, o morte!« — »Italija ili smrt!«

S ulica se uz more orio taj krik u smradne zakutke staroga grada, gdje ga prihvatila djeca ničija i žene svačije: »O Italia, o morte!«...

Išao sam pogružen kući.

Sumrak se sumorne jesenske večeri spuštao, sa sve većim zapuhajem bure, nad kraj.

U ulici Pomerio, na ulazu jedne kuće sukobim se s nekom osobom. Htjedoh je mimoići, kad li me ona zovnu:

— Što radite ovdje? Upitam je.

»Bila sam kod policije, da prijavim osobu, što je bacila našu zastavu?«

— Zar je poznajete?

»Poznajem. A k tome sam bila u neposrednoj blizini, pa sam sve dobro vidjela«

— Pa što će to koristiti?

»Zar vam nije poznato, što je izjavio podadmiral Raineri?«

— Da je Rijeka naš teritorij. Zato, da smo vlasni sami kazniti krivca. A za pogrdu njihove zastave, da im iskažemo onu sramotnu počast, zar ne?

»Ja vas ne razumijem u zadnje vrijeme. Što je vama?«

— Naprotiv ja ne pojmim svih vas, što se još niste otrijeznili, te ne vidite, kamo sve to vodi!

»Ali je izjava Rainerijeva važan dokaz za nas...«

— Za nas, možda, ali ne po nas!

»Kako to?«

— Jer to može biti nekima večeraš utjeha, da sutra bude veće razočaranje.

»Govorite jasnije!«

— Pa to je valjda jasno svakom, tko išta misli. Danas su došli ko saveznici s uperenim topovima na miran narod i time nam jasno dali razumjeti pred čime će otići.

»Ali, to je nemoguće! Rijeka je naš neosporan teritorij...«

— U našim nadama i po pravu, upadnem joj u riječ, ali oni će ipak ostati.

»To je nemoguće, jer neće dozvoliti antanta.«

— Zar mislite, da antanta nema drugih briga i obveza, nego da za drugog vadi kestenje iz vatre?

»A Wilsonove točke?«

— Ostaće točkama!

»A Srbija? A Emigracija?«

Nisam htio, da je lišavam posljednjih nada.

Možda sam i sam gledao sve pretamno pod utjecajem dnevnih događaja. Bijes me i žalost bili prevladali.

Zato umukoh.

Od one se večeri na dan Prevrata nismo sastali. Kolika razlika!

Danas smo čuli s vrha Lubanja opet kliktaje. Gledali smo rasvijetljeni grad. Žarulje su svijetlile i brodovi pozdravljali grad. No u mojoj duši nije bilo peana životu. U njoj je tužno ječao neki zuj, ko pogrebna popratnica.

Ona se obazrela na istom mjestu, gdje smo pred par dana sjedili. Zahvatila je pogledom sav kraj, onda se obazrela k meni, te mi dobacila:

»Zar vas je ostavio zanos?«

— Danas sam sposobniji, da plačem s Jeremijom tužaljku nad novim ropstvom.

Pred dvorcem se opet rastasmo.

Što da vam duljim? Moje se slutnje ispunile.

Par su dana kasnije provalile horde kobaridskih junaka u pokrajna sela. Odrezale nas od svijeta. Mene stavili pod pasku. Nisam smio da se ikud maknem.

Nekolicina nas, što smo ostali, podržavali smo vjeru u narodu, da ne klone i da budemo svjedoci zuluma i razbojstava elite talijanske vojske.

Htjeli me isprva prisiliti grožnjama, da se primirim. Nisu uspjeli. Onda su počeli šikanacijama i zatvaranjem. Ipak su se bojali naroda, da što više poduzmu. Radili smo tiho.

Svuda su nas osjećali, ali nas na činu nisu mogli zateći. Znali su za našu zavjeru, da se spremamo da ih jedne noći pokoljemo. Sumnjali su na začetnike, ali nisu imali dokaza.

Ljudi su bili spremni. Oružje u pripravi. Još par zadnjih priprema za slučaj neuspjeha i bijega u planine, ako naum ne uspije i — krijes je imao planuti na vrhu Učke u znak krvave noći.

K Milki nisam zalazio. Postala mi sumnjivom zadnjih dana. Dočuo sam, da zalaze k njima Talijani. Da se zabavljaju i pijančuju ondje do kasno u noć.

Ispričavao sam ih njihovim položajem. Nisam im mogao zamjeriti, da u onoj bijedi primaju njihovu potporu, kad se za naš

kraj nije nitko brinuo. Pa i ono, što bi došlo, bezdušnici su vukli u svoju korist, a narod je stradao.

Stotinu mi puta znali reći:

»Gospodine, propadamo. Ne da se dalje. Dajte, da se jednom riješi ili amo ili tamo. Odbijamo tuđinsku pomoć, a polako umiremo od gladi. Ne da se izdržati.«

A što sam im ja mogao pomoći? Ćutio sam žalac u takvim riječima. Tješio sam. Bodrio. A onda mi stali stavljati rokove.

Bilo mi da zdvojim!

Iz slobodne domovine nisu dolazile baš najutješljivije riječi. Siti se ljudi prepirali o časti i o izvoznice. Stvarali centralizam i konfederacije, a malo se brinuli za one, što ostaše još u ropstvu.

U takvim se prilikama zovnula Milka, da dođem na važan dogovor k njima.

Pošao aam.

Pokucam na vratima i uđem. Za stolom je sjedio talijanski časnik, a njihov je veseo hihot ispunjao sobu.

»Što traži taj gospodin ovdje?« Čujem glas talijanskog časnika.

»Udica je spremna,« reći će Milkina sestra.

Nisam se dovinuo značenja tih riječi. Kasnije mi postale jasne. Okrenuo sam se na vratima i izišao u hodnik.

Milka je izišla zamnom. Pogledala me uz drzoviti smiješak i dobacila mi i bez moga pitanja:

»E, što ćete! Ljubav je internacionalna.«

Nije se pri tom smela ni zarumenila.

»Oprostite, ne mogu sada razgovarati duže s vama radi one stvari, što sam vas zvala. Razumijete: Zaručnik bi moggao sumnjati...

Čini mi se, da vas čekaju u nekom važnom poslu dolje. Pitali su za vas. Kad obavite, javite mi se, da riješimo našu stvar. Do viđenja!«

I nestane je u sobi.

Časak nisam mogao da se snađem. Krv mi šinula u ušima. Došlo mi, da provalim u sobu, te ih sve smrvim.

Hladne mi kapi znoja orose čelo, a pekle me ko ubodi osa.

Neodlučan sam krzmao. Prene me jecaj.

Kraj ognjišta je sjedila njezina majka i plakala. Obazrem se k njoj.

»Oprostite, gospodine. Ja ne mogu ništa!«

Sve mi je bilo zagonetno. No uvidio sam, da nemam ondje više što da tražim. Okrenuo sam se i izišao.

Vani me čekao pobočnik generala Petitija s autom i pozivom, da pođem s njime generalu na dogovor o gradnji ceste preko Jurišina.

Nisam ništa zla slutio, jer sam bio poslao nacrt i molbu za dozvolu gradnje, kako bi se narodu dala prilika za zaradu.

Sjeo sam i otišao, a da se vratio nisam.

Tamo je bio javljen sav naš plan o pobuni, a znali su i za oružje, gdje se krije.

General se osmjehnuo i dobacio mi:

»Ja sam, gospodine, zamislio jedan drugi put. Taj će biti doduše nešto duži, ali jeftiniji. Vi valjda ne ćete imati ništa protiv?«

Bilo bi se dogodilo i gore samnom, ali nisu imali dokaza, da sam ja začetnik u pobuni, pa me otpremiše samo na robiju.

Možda bi bilo bolje, da su me odmah vješali ili strijeljali, kad sam i onako uveo ko pregaženi cvijet«...

U tihoj su noći bučali jače slapovi rijeke. Klavirski su zvuci zamuknuli. Na verandi se i u dvorani gasila svijetla. Puteljcima je kroz aleju romorio pijesak pod stopama gostiju i čuo se pospani žagor onih, što su išli na počinak.

Mimo nas liznuše u bijeloj mjesečini dvije sjene. Jedna je šanula drugoj:

»Onaj bi siromak morao bolje da se čuva.«

Kad su minule, reći će Ivo:

»Ovo je išlo mene. A vidite, to boli! Boli sućut i ako je draga onome, kome su postovi i kundaci smrvili mladost... Recite: koristi li se meni čuvati? Ně, nemojte me tješiti, kad vidim na vama, da isto osjećate!

Čemu obmanjivati onog, kome je istina jasna?

Prošlo je! Zadnja mi je želja, da stupim slobodnom nogom na naš žal, ispunjena, ali je i ta skupo plaćena!

Možda je to moja sudbina, da svaki časak sreće platim gorčom boli...

Kakvom li sam žudnjom hrlio, da ugledam valove azurnog Jadrana, što će me ponijeti k izvoru mojih nada i sanja!

Par sati čekanja do odlaska parobroda iz Ankone, činili mi se vječnošću. Nisam nalazio nigdje mira. Trčao sam ulicama k brodu. Iz broda opet u grad.

Ne sjećam se, da sam išta zapažao.

Pred očima mi plamtila neprestano vizija jednog grada, optočenog zapadnim suncem. Gore poprskane krvavilom zapadnog odbljeska. Zaliv iščezao pod prelivom boja, ko fantastična šarenica u snoviđenju umjetnika.

Ta je vizija bila samnom u tuđini. Zanosila moje želje. Budila čežnju za životom. Krijepila me, kad bih klonuo.

Ta je vizija, što mi se upila u dušu u predvečerje moga odlaska na robiju, taj dan lunjanja Ankonom iskrsla predamnom neobičnom bistrinom. Upila me svega, te nisam zapažio ništa.

Možda je htio i sada moj Usud, da mi u taj časak sreće, primješa čašu gorčine.

Baš, kad sam se zadnji put vraćao k brodu iz grada, na pomolu luke, prikova mi pogled lik žene s djetetom u naručju. Na licu joj se cerio glad. Oči joj ispila tuga. Dijete je plakalo i kopalo

suvim ručicama po majčinim grudma, kao da traži zadnju kaplju njezine krvi, da si produži dan života.

Vidjelo se da luta bez cilja...

Kad sam došao do nje, naglo se trgla. Na licu joj se pojavi isprva ispačeni smiješak i krik iznenađenja, ali ga odmah udušile suze.

I bez riječi sam razumio sve!

Predamnom je stajala puštenica. I bijes su i bol i ljubav i mržnja i smilovanje i sva gorčina potresli samnom.

Radosti, na pomolu Jadrana i jednog dalekog kraja, što sam ga nazrijevao u magli, u krvavom zapadu, nestane.

Stali smo jedno spram drugome. Izgubio sam svaki oćut, a duša mi postala smilovanje.

Klikoh: Milko, Ti?

Počela se tresti. Klone na prag neke kuće i zarida.

Nisam izdržao! Ispraznih džepove i svoj zavežljaj s hranom...

Zamnom se čulo drečanje i kliktanje ankonske mularije, što je najurila ulicama i zadušivala jecaje jednog pregaženog života. Jedne nove žrtve na pomolu slobode«...

Oko nas je kraljevala noć i šutnja. Ustasmo!

U očima se Ivinim o mjesečini zaljeskale suze.

Pero je išao zamišljen zamnom. Čuo sam, gdje sam sebi šapuće:

»Čud je ženska smiješna rabota«...

R.:

Tiho...

TIHO...

Tiho sunce sjeda,
Tiho gine dan,
Tiho mrak se réda,
Tiho slazi san.

Tiho stižu stada,
Tiho šumi val,
Tiho rosa pada,
Tiho ljubi žal.

Tiho psi još laju;
Tiho tko će proć,
Tiho zv'ježde sjaju,
Tiho vlada noć.

Tiho ćuh ćarlija,
Tiho míri cv'jet,
Tiho bor se svija,
Tiho spava sv'jet.

Dr. Velimir Deželić:

U mračnoj noći duše.

1.

Brda se sablasna u noći crnoj
Munjama bljeskaju,
U vodama tmurnim mrtvačke vatre
Plamene ljeskaju.

Zemlja se nemirna potresna budi
Jazovi zijevaju,
Tisuće grla mrtvačku pjesmu
Prokletih pjevaju.

Sumpornim dimom se ovile hridi
Dižu se valovi.
Osjeća duša, kako su blizu
Pakleni žalovi.

Staze me mračne u gajeve vode
Guste sumorne.
Tko znade, gdje će počinka naći
Noge mi umorne?

2.

Spomeni se djevice, majčice moja,
Sirotno tvoje sam dijete,
Da bi več davno u noć zaluto
Bez tvoje pomoći svete.

Dogara svijeća i mrak se već hvata
Krv se u žilam ledèni.
Staklene skoro će smračit oči
Smrt hladna stupa već k meni.

Već posljednja ruža na bokoru cvate
Znoj hladni rosi mi čelo.
Djevice, uberi ružu za me
Na moju stavi ju čelo.

Da svetački umrem, to majčice divna.
Od svog mi sinka ishodi
Onda uz nebesni, blagi osmijeh,
K Njemu daj, k Njemu me vodi.

Kad stupim u strahu pred Višnjega lice
Srce prikaži mu moje.
On će napisano na njem naći
Uz ime Ti ime s v o j e.

Smilovat Višnji će smiješkom se na me,
Ne će da prestrogo sudi,
Sklopit ću ruke i drhtat i klicat:
O hvaljen mi, Kriste, budi!

Ljubomir Maraković:

Dr. Velimir Deželić.

O šezdesetgodišnjici.

Nisam naumio, da povodom šezdesetgodišnjice vrlo zaslužnog predsjednika »Kola Hrvatskih Književnika« iznesem potpun prikaz čitava njegovog književnog rada. Drugi su to prije mene učinili, a naročito je slična proslava pred deset godina dala povoda, da su u ondašnjem godištu »Hrvatske Prosvjete« prikazana njegova djela u dva maha, opširno i potanko: u jednoj studiji o lirici i u jednoj o historijskim romanima, obje od g. F. Rožića. Ne ću ni da se upuštam u prikazivanje g. Dra V. Deželića kao čovjeka. Ima jedna fotografska snimka s prošlogodišnjeg Euharistijskog kongresa, vrlo dobro poznata, snimljena u času kada je g. Deželić držao svoj svečani govor: bez ikakve potrebe razjašnjenja i tumačenja, ona nam pokazuje karakter i ličnost čovjeka bolje nego ikakvo opsežno razlaganje: gest pun zanosa i predanja, ljupkost u očima i energija profila, lice obasjano u isti mah neobičnom dobrotom i navorano teškom ozbiljnošću života, superiornost duha i djetinja upravo bezazlenost srca — govore više nego ikakve riječi. I ako treba kakvih nužnih pretpostavaka o čovjeku, kad se hoće govoriti o djelu, tu su dane: sve drugo u ovaj mah nas ne zanima.

Na toj možda krhkoj no oštro konturiranoj podlozi ne bih danas htio drugo, nego da sa nekoliko bitnih crta označim mjesto koje zapada u našoj literaturi ovoga čovjeka, koji nakon toliko okršaja života sklanja svoj brod u tihu, suncem obasjanu luku pouzdane, vjerom ožarene starosti. A možda taj posao, daleko od frazerskog panegirika, ne će biti ni tako izlišan, jer se njim dosad još nitko nije pokušao baviti.

I.

Ako ogledamo prve lirske zbirke g. V. Deželića, ne ćemo ih moći izdići iznad razine ostale prosječne lirike toga vremena. Šenoin snažni literarni lik udario je jak biljeg ne samo literaturi svoga vremena, nego u izvjesnim pravcima i kasnijoj književnosti

sve do najnovijega vremena. I upravo je čudno, da se pored realističkog romana, koji se u poslije šenoovsko doba snažno i naširoko razvio s dobro i solidno izgrađenom ideologijom, lirika još uvijek svim nitima svojim drži Šenoinih idealističkih i romantičkih tradicija. Arnold ubire lovor literarne slave svojim »Damjanom Judom« koji nije ništa drugo nego nastavak Šenoinih povjestica, a tu ćemo literarnu vrstu naći u više manje svakog pjesnika toga vremena, pa i u g. Deželića (Sibila Flandernska, Lidijina ruža, Prima donna i t. d.). Šenoin historizam, koji je bio visokih artističkih kvaliteta i stvorio svoj izrazit i snažni stil retorike i patetske lirike, razvio se pod dojmom političkih prilika i u rukama više ili manje talentovanih epigona u patetsku patriotsku liriku kova Harambašićeva, oklevetanu poslije oznakom »patriotskih tirada«, ma da je ona stvorila jednoga Kranjčevića i tim, premda po sebi često prazna, stekla besmrtnu zaslugu.

Ali, pored ove patriotske note koja — na Šenoin način i na način romantike uopće — i samoj erotici udara biljeg patriotskih aspiracija, razvila se, naročito zaslugom Arnoldovom, intimna lirika porodičnog i užeg idilskog kruga, lirika finijih i mekših ugođaja s manje patetičnim, ali toplijim i iskrenijim tonovima sentimenta. Umjesto romantičke »vile« Vrazove, Nemčićeve i drugih, došla je žena u realnom krugu svakidanjeg života, majka porodice okružena dječjim glavicama, brigama i radostima tihog života. No budući da je porodica ujedno prirodno prva i najbitnija stanica socijalnog života i poretka, pošla je linija ove poezije dalje do socijalne lirike i tim zatvorila krug ideja sastavši se ovdje s patriotskom lirikom, primivši počesto od nje i patetičnu pozu, koja se odražava u više ili manje retoričkim refleksijama o čovječanstvu. Takve je akcente razvio u intimnijoj formi Arnold i Hranilović, takvi su, u patetičnijoj formi, najjači kod Deželića. (Očeva Suza, Topu, Bol, Onaj pauk, Seljak, Caru mira i t. d.). I ma da ova socijalna lirika kod njega zaprema izrazito mjesto, ne može se kazati, da je već u njoj dao nešto što bi se umjetničkim kvalitetama i individualnim izgrađenošću izdizalo između ostale naše poezije te vrste.

II.

Još je jedna Šenoina baština, koju susrećemo kod g. Deželića. To je historijski roman. Istina je, da je on za našu literaturu u Šenoi doživio svoj vrhunac. No povijest historijskog romana nije tim još riješena. Ma da je jasno, da su Šenoi bili poznati romani Waltera Scotta (nemam za to nikakve direktne potvrde nego indirektnu u činjenici, da se je Šenoa bavio i engleskom literaturom) još su neispitani njegovi bliži uzori koje bi, mislim, trebalo tražiti prije u slavenskom svijetu, naročito u Češkoj, gdje je Šenoa bio i na naukama. No sasvim je krivo misliti, da je historijski roman bio kratka vijeka, pa da se je i kod nas ubrzo srozao na roman-feuil-

leton.[1] Istina, Kumičić nije daleko od fatalnih Dumasovih romana sa rekvizitama strave i užasa spletaka i romantičnih pustolovina, no treba se sjetiti da je historijski roman u Henriku Sienkiewiczu doživio sjajnu renesansu obnovivši sjaj historijske evokacije veličajnom koncepcijom, valjanom tehnikom i moćnom intuicijom, i proširivši i formalno i stvarno njegovo područje. (Ovdje ne spominjem sasvim novi vid koji je dao historijskom romanu još jači talenat Merežkovskoga, jer njegovo djelovanje pada izvan vremenskog kruga ovoga razmatranja.) Istina je, da je osim Scottova svijeta patriotskih romana već Bulwer dao klasičnu evokaciju antiknog svijeta, dakle jedne epohe izvan domovinskog kruga, no tek Sienkiewiczev Quo vadis, spojivši crtanje Rima s idejom kršćanstva, stvorio je na tom polju djelo neprolazne slave.

Mislim, da se ne ću prevariti, ako u Sienkiewiczevu literarnom radu (Ognjem i mačem 1884., Potop 1887., Gospodin Wolodyjowski 1889., Quo vadis 1896., Križari 1900.), osim domaće tradicije Šenoine, potražim najbližu pobudu za stvaranje Deželićevih historijskih romana. Kao što je Šenoa dao epopeju Zagreba i historijskih momenata koji se vežu o njegov razvoj, tako je g. Deželić htio da dade epopeju slavnije jer slobodnije epohe hrvatskih kraljeva i njoj najbližega vremena. (Prvi kralj 1903., U buri i oluji, U službi kalifa 1907., Hadžibova kob 1908.). No veća je poteškoća u tom, što je historijsko ruho ovoga doba radi nestašice opsežnijih izvora teže rekonstruirati i tako je pisac umjesto širokih opisa milieua koji svojom snažnom plastikom i bogatim koloritom zadivljuju kod Sienkiewicza, bio prisiljen da u svojim romanima više naglasi događaje, samu intrigu i vanjski tok sudbine junaka, koja je uslijed toga često i suviše isprepletena, pogdješto i na štetu kompozicije (kako je iznio g. F. Rožić). Mašta pjesnikova mora često da nadoknadi mnogo toga, dakako na štetu artističkog produbljenja historijske atmosfere.

Nije dakle slučajno, da je najuspjeliji roman ove vrste izvan serije djela iz hrvatske povijesti, Car Dioklecijan (1907.), jer je bogatstvo historijske, naročito kulturno-historijske dokumentacije omogućilo šire crtanje historijskog milieua i sigurniju izgradnju figura, a veličina svjetskoga historijskog sujeta dala stvaranju jači zamah. No g. Deželić je, sretnom invencijom predmeta, stekao i tu prednost, da je ovaj historijski momenat općeg značenja postigao i naročit odnos prama nama, jer se odigrava na tlu, na kojemu će sanguis martyrum solinskih kršćana biti sjeme heroizma kasnije naše vjekovne borbe za krst časni i slobodu zlatnu.

III.

No ima bez sumnje još jedan, unutarnji, razlog za jače kvalitete ovog romana iz kršćanske prošlosti: što je međutim religiozni

[1] Tako naime, dosta nepotpuno i površno, prikazuje stvar g. dr. P. Skok povodom Manzonijeva jubileja u Jugoslavenskoj Njivi 1924., br. 3. str. 113.

momenat sve jače stupio u prvi red pjesnikova interesa i života. I ta činjenica, koja vremenski siže još ranije, određuje najtočnije mjesto g. Deželića u našoj literaturi. »Zvuci iz katakomba« (1902.) najbolja zbirka njegove lirike, najoriginalnije djelo po koncepciji i artistički najjača njegova tvorevina, prvi je dokumenat jednog intenzivnog velikog ličnog religioznog doživljaja kod nas. Sve drugo, što smo dotad imali na polju religiozne lirike, bilo je više ili manje u tipskoj kolotečini običnih religioznih enuncijacija izuzevši Preradovića, čija uzvišena poezija ima izraziti karakter bogotraženja, no nema ishodišta u jednom eminentno ličnom religioznom doživljaju koji bi u čitavom duševnom životu zauzimao dominantan položaj. Deželićev doživljaj je konverzija: faktični posjet katakomba daje nenadano radikalan i svijetao izražaj nečemu, što se je u njemu već kroz duže ili kraće vrijeme pripravljalo: obraćanju iz mlakosti, vjerskog indiferentizma, svagdanje plitkosti i površnosti, a možda i iz praktičnog bezvjerstva na živo, zanosno, praktično vjerovanje do heroizma, do ekstatičnih zamaha mučeništva i svetosti. Šenoinu najdragocjeniju baštinu, viziju, podigao je ovdje pjesnik do najpotresnijih evokacija religioznog života, dajući im formu ne neodređenih ili bezbojnih alegorija, nego živih i svijetlih likova koji počivahu duge vjekove na dnu katakomba: mučenici, svetice, neofiti, ad metalla damnati, svjedoci apostolskih vremena. Divni svijet, što ga je oživio Sienkiewicz u bogatim historijskim tableauima svoga najslavnijeg romana, prošao je ovdje kroz jednu modernu, sumnjama i jadom novoga vijeka izmučenu dušu, i uskrsnuo u krhkim no neobično sublimnim vizijama jednoga svijeta koji je poginuo da za vazda živi u svojoj mističkoj ljepoti. Bjelina nevinih duša, rumenilo mučeničke krvi i zlato svetačkih aureola u čarobnom sumraku katakomba — to je koloristički ugođaj ovih živo gleđanih pjesama. Uz to, kao kontrast, kao ispod palimpsesta bajnih vječitih radosti, napola istrta slova bolnih reminiscencija blijede Klitije u sjaju raskoši, mutnih varavih magla svjetskoga užitka i mračne sablasti nekadanjeg života. Da nije ovo doba naše poezije u metrici još uvijek neuravnoteženo i u stihu nepročišćeno, čitava bi zbirka bez sumnje zadržala svoju trajnu i dobru vrijednost; no i ovako će veći dio njen, s biserjem neobične ljepote u svojoj delikatnoj jednostavnosti ostati kao neizbrisiva svojina naše poezije. Oni će se odlikovati naročito, osim ljepote slika o kojoj sam govorio, upravo novostvorenom dikcijom, jer je pjesnik ovdje mnogo puta našao artistički izraz za ono, što se prije njega kazivalo više ili manje izlizanim šablonama. I da to dokažem, ne mogu se suzdržati a da ne prepišem način, kako pjesnik crta duhovni život kršćanske djevice u »Lidijinoj ruži«:

Kad prvi tračak ranoranke zore
Nad mramorne se rimske spusti zide,
Već pogled svoj je upirala gore,
Gdje mistične joj tajne oči vide.

A kad je nojca svoja crna krila
Na sunce djela, da ne sjaji svietu,
I tad je o svom vjereniku snila,
Koj nosi krunu trnovu i svetu.'

I čitavu nesravnjivo nježnu »Nadgrobnu ploču«:

Cinamius ko janje bielo sniva,
Pod mramor-pločom nježan kano ruža,
Pred krvnikom bje snažniji od muža,
Rad Krista, diete, spalili ga živa.

Prah tiela svetog ova ploča skriva,
Al duša mu kô lepir rajem kruža,
Spram višnjeg ljiljan netaknuti pruža,
Sam Krist joj vienac pobjedni dariva.

Ti koj se rukom dotakneš te stiene,
U pomoć zovni ove moći svete,
Da za te moli ovo slatko diete.

Kom srce klone, on nek amo krene,
Zar smije dat da svladaju ga tmine,
Kad sitno diete kano heroj gine?

*

U starijoj našoj literaturi imamo sličan preokret u duši Gundulića koji je kao »krstjanin spjevalac« spalio svoja »djela od tmine« i u Đorđića, kad je, zabacivši svoja mladenačka djela, pošao u red. Ali o tim preokretima nemamo nikakve vanjske dokumetacije, a poezija poslije njih ne nosi nikakvo naročito označeno obilježje.

Ovdje imamo po prvi put jedan moderni umjetnički dokumenat velikog religioznog preporoda, lične palingenezije protkane nitima duboke poezije i velike katoličke inteligencije. Po prvi put u našoj poeziji čitamo motta iz Dantova Raja i Verlaineove Mudrosti, najviših vršaka katoličke, umjetnički izražene intelektualnosti. Malo je iza toga, iza lurdskog hodočašća 1908., slijedio slučaj Marina Sabića. Oba su pjesnika, srodni po duhu i ruhu, proširili tako područje naše poezije i njenu sposobnost izražavanja. I oba su nas dovela na prag katoličke poezije, zaronivši po prvi put, dušom punom moderne inteligencije i žeđi za ljepotom, punim predanjem pravoga vjernika i toploga srca, u nedohvatne dubine mističkog života.

Bogdan Radica:

Moj Marko Marulić.

»Considerate la vostra semenza
Fatti non foste a viver come bruti,
Ma per seguir virtute e conoscenza.«

Tako je govorio Dante.

Daleko sam od toga, da o njemu pišem po onome dosadanjem uobičajenom načinu svih naših priznatih, poznatih, nepoznatih i nepriznatih kritika i pisaca. Ne ću da reknem i ponavljam ono, što se reklo sa strane literarnih historičara, dobrih onih naših krmeljivih starkelja, koji su svojom naivnom dobromislenošću i vedrom dobronamjernošću o njegovoj ličnosti pisali smiješne opaske, nazivali ga ocem naše knjige, nabrajajući pri tome brojna djela i nekom rigoroznom gestom govorili o njegovim mladenačkim pogrješkama. Iznosili stvari, stvarčice i sitnice, koje su mogle da interesiraju samo naše vječno radoznale dušice.

Ta svi mi znamo i te kako dobro na izust, da se Marko Marulić rodio u Splitu g. 1450. od odlične plemićke obitelji, kojoj je glava bio »nobilis vir ser Nicolaus Pecenich de Marulis, procurator Spalati«; da je u Padovi učio, poslije isposnički živio po samoćama naših otoka i sivkastih brijegova, da je zapjevao u narodnom jeziku »po uzoru naših začinjavac«, jer sve su nam to slatko ponavljale te dobre naše babice od elegantnog Natalija pa do čuvstvenog Kukuljevića. To je već poznato svakome, pa i onome, kojemu je nekim slučajem bilo omogućeno doznati, da smo mi rasa, čiji se posjed čitljive i pismene literature može da ograniči na broj od četrdeset araka. I ono, što vam ja moram reći i dobro napomenuti to je, da Marulić, koji je prošao svoj život u vrijeme od 1450.—1542. po starim opisima nije moj. Toga Marulića ja prepuštam rado svim takovim dobrim ljudima, neka ga oni takova ljube. U svojoj grčevitoj potrazi za istinom u historiji, koja je već postala i pedantna, uvjeren sam da su oni sudili, i ne osjetivši, nesretnici, i sudit će po onoj in verba magistri. Ne mogu nikako, pa ma koliko mi dokazivali, da su mi svi podaci nužno potrebni, da se upoznam s njim; ne mogu naprosto zato, što su ga iznakazili i stvorili od njega ili nekog moralnog šarlatana ili napitog šovena ili ne znam više, koje su mu epitete podavali.

Radi mene sama i radi čisto mojih ličnih zahtjeva, htio sam, da u Maruliću otkrijem nešto svojega najiskrenijeg i najintimnijeg u uvjerenju, da je to mnogo bolje nego da ponavljam mišljenje drugih. Znam da bi me i on takova više zavolio. Jer on je volio sve one, koji su tražili i iskali zakrvavljenim prstima po zaprašenim hartijama i tamnim bibliotekama; jer je on nosio one mlade oči, koje su čeznule za beskonačnim gledanjem i posmatranjem.

Da je on danas živ, ja bih nastojao svakako da ga sretnem. I on bi me povukao za sobom. Visokom pojavom isposnika, bistar

kao pod aureolom sveca i proroka, on bi mi negdje u poljudskim ili marjanskim samoćama govorio neke svete riječi. I pomogao mi da nađem konac mojih misli, koje bi se taj čas utapale u zamršenom vretenu. Ta on je znao govoriti svečano, u bljesku sunčeve topline negdje na kojem kamenu na uzvisini, na brijegu. Jer heroji vječno hodaju po bregovima, kao stari bogovi, i nose vjenčiće lovora, česmina i kadulje, kao djeca... Ja bih stajao miran u sjeni proroka, i teško bi mi bilo razumjeti zamršenu mrežicu njegova udubljena oka... I tako bi dolje u zamoru i padanju dana pogledali na grad: mirnoću i svetu tišinu, na mistično udaranje zvona, na boje čudnovate i fantastne, što igraju u sutonu po plohama kuća, kada je sve nekako neodređeno teško, neodređeno dobro... Možda bi tada ustali i brzim se korakom uputili dolje i pod suhim zastarjelim krovom stare tamne crkvice (a gdje su sad one?) u čudnom pogledu svetaca na zidu, klečali tihi do noći...

Medutim vremena se mijenjaju i sve je danas preobrnuto. U gradu teče ulica brza, puna grižnje i skepse. Natjecanje, novac, blud. U sutonu čudnovate neke sipljive iskre krvave po uglovima kuća. I sve je danas nemirno, sve se upire i pada, tuče i bjesni u tom vrtlogu. Danas bi on uzdahnuo i ne bi se više povratio u tu elipsu, koja se nekako čudnovato produljuje u vodu. Radije bi ostao na brijegu u pastirskom kožuhu, jeo žutinicu i pio vodu, nego bii dolje uzeo plemićko žezlo...

*

Kad je danas Marko Marulić daleko od nas i kad je već prešao u najdalje davnine, ja vjerujem i osjećam, da on još vječno živi u svojem lijepom i dobrom Splitu i puni me još uvijek valovima misli i razmišljanja u ovoj našoj tamnoj i maglovitoj jeseni. I kao uprkos svih onih, koji ne vjeruju u snagu tradicije, a koji drže, da su ti heroji dalekih iščezlih vremena samo eksterni neki momenat u našem razvoju, ja ipak vjerujem duboko i iskreno, da je kroz tamu i sjenke mojih duševnih bregova jedna njegova riječ mogla da uskrisi momenat snage. I ja vjerujem, da su ti veliki pokojnici tjelesa, koja treba oživjeti, staze, po kojima možemo razviti barem časovito jedan personalni život. Oni su fragmenti, membra disjecta, po kojima kupimo, stvaramo i sastavljamo sebe. Postoji ritam u razvoju čovjekova duha, nositelji toga ritma su baš te duše, kojima smo mi danas postavili aureole i podigli spomenike, dok su ih oni, koji su pred nama živjeli, pljucali i ponižavali.

Mi ćemo uskrisiti ritam starih, posivjelih i začađelih dana, kada se živilo lijepo, kada je stari i dobri Split (a ne Spljet kako hoće conte Lujo Vojnović) posjedovao sedamsto kuća i šest hiljada stanovnika, kada su se Splićani nosili »all' usanza schiava« i govorili medenom ikavštinom (a mi je zaboravljamo!) o kojoj je Giustiniani rekao »è cosi dolce et vaga, che come dell' italiana la tosca è il fiore e la più nobile et migliore, così della Dalmazia questa di Spalato tien il principato«. To malo kućica, pa vječne bune između vlastele i seljaka, prijetnja Turaka, seljenja obližnjih sela. To je

ono doba, kada u razvoju toga grada nastupa i kasnije prevladava seljak, koji je od očita uticaja na sav ondašnji razvoj. Vrijeme je, kada za posljednji put možete da susretnete silhuete starih venecijskih patricija, kada kanonici pod dugim mantelama i širokim klobucima u polusutonskom koru mole večernju, ili kada namjesnik »kraljice mora« ulazi praćen od vijećnika u magistrat, dok ih sa prozora pozdravljahu matrone »che parlano l'italiano et il franco, et si portano all' usanza italiana«. To je onaj aristokratski stari Split, koji je zimske večeri prolazio pod renesansnim svodovima sera Dmine Papalića, a ljetovao po malenim castellima izvan zidina gradskih. Tu bi se sastajala sva aristokracija, koja nije isključivala ni kanonika ni biskupa i slatko pričala po načinu dekameronskih vremena.

Bilo je to onda, kada je Leonardo negdje po fiorentinskim i rimskim salonima razlagao svoj traktat, Michelangelo se mučio, tukao i patio po skelama Petrove kupole, stvarao svoje mračne sonete, koji posjeduju istu snagu i moć sikstinskih freska. Kada je Aretino pisao svoja razlaganja o kurtizanama i sipao svu žuč na ono vrijeme. Doba stvaranja i obaranja, rušenja i građe. Komponente uskrsa jednog života i komponente uništavanja toga istog i dovođenja do nekog novog skepticizma. Ostaci slabi i nemoćni, dugočasna pravdanja, više filološke i one sasma formalne naravi, nego analiza životnih problema, vodila je do rasapa i bilo je to vrijeme sloma, kada je poslije sredovječnog asketstva nastupila zgoljna životna renesansa i poslije nje se probudila rastrgana i razburena čežnja, da se nađe pravac. Bruno umire sušičav, skeptičnim pjegama na ustima, a Galilleo kriči »ipak se miče« na užas svih dobrougojenih. To kasnije — spaja ono prijašnje gvozdenim vezom. Jer Leonardo pretječe sve one reformatore mozga novoga vremena. Raskršće je to otkrivenja, traganja, sumnja i krvarenja.

I naša se mladost onda, kao i sada vraćala premorena i skoro ubivena od nejasnosti, neodređenosti, skepse; ubijali su je problemi i nije mogla da nađe odgovora svojim sumnjama; duhovni su vođe bili neprestano u brizi da mladićima pokazuju prave staze, jer su se i u nas već sada susretali novi zahtjevi. A narod je ostao svet i po brežuljcima gradio crkvice za spas »vire od nekrsta«.

I nehotice smo zabludili tamo, kamo nijesmo htjeli i sjetili se onih vremena, kada se stvaralo ono jedino naše, što imamo, i spomenuli neka imena, među kojima Marulić stoji ne u pozi, već u borbi, ne u vici, već u patnji.

*

Osjećam, da je momenat o njemu samom progovoriti i o svim onim malenim sitnim stvarčicama, koje sam ja u sebi sakupljao, nosio i mislio, kada sam se s njim razgovarao, dozivao ga i o njemu razmišljao. On nije nigda za mene bio dosadan, niti sam igda k njemu išao iz kaprice i literarnog flirta, da ugrabim kakovu duhovitu riječ za novinski fejton, pa da mi na račun toga netko ljubopitno namigne; ne, ja sam većim drhtajem i trzajem k njemu do-

lazio. Jer moj je Marulić čovjek misli i duha. Jedan vječno savremeni i veliki duh, obretnik neki i pokretač novih vječno aktualnih ciljeva i smjerova, uskrisitelj duše. Zadocnjeli pjesnik, posmatran danas u negativnom ovome momentu naše sitne malajsko-kitajske lirike, koja izlazi iz budistički raspoloženih mozgova, on je za mene vječno novi, svježi i iskreni čovjek mozga i srca, sukoba, obaranja i gradnje, pak stvaranja u bestjelesnoj, nepipljivoj a snažnoj arhitekturi misli, u osjećanju i produbljivanju velikih tajna.

Mlad u zanosu jedne djetinjske mladosti pune posmjeha i vedrih osjećanja, noseći u sebi sve znakove talenta i onih svetih crta, do kojih se propinju u krvavom trganju sebe samo veliki pojedinci i izabranici ove zemlje, on je odmah tražio svojim težnjama riješenje i nije mogao da se uzdrži u tom uskom ambijentu jednog provincijalnog grada, dok su tamo prijeko, nastajali i otvarali se putovi novog svijeta i novoga vremena. Praiskonskom i pratemperamentnom snagom svih Cristovala Colona, posjedujući snagu onih, koji traže do dna i piju do posljednje suze i trpe do posljednjeg grča on je otišao u svijet, da nađe, i nije ga u tome smetala nijedna predrasuda. Bio je još i previše slan i mokar, a u njegovim je očima tek započeo pauk plesti mreže nejasnosti i nestalnosti, ali on je ipak vidio, jako vidio... I bili su to najteži časovi, kada je mladi aristokrat u sivkastom odijelu sa bijelim čistim ovratnikom, visok, lijepe crne kose, po bibliotekama onoga grada, koji je za čitav jedan vijek našeg sanjanja i življenja primao našu djecu i podavao im ono posebno, što je nas dolje, koji živimo na žemljištu onih nepravilnih pravaca, stvorilo ovako samostalnima: punim ćuta i osjećaja. Za njega su to bili dani muka i pobjeda. Duh se tražio najprije u sebi, pa po pergamenima starih i novih zasada, borben do konca, neuvjerljiv, iskren bez i najmanjih zakučica on je neumoljivo iskao sve i najtanje i najskrivenije. I tada su usta mladića puna sarkastične pjene bila mučaljiva, a trag je traženja udubao podočnice. Mladi plemić odgojen elastično, nije mario za život ondašnji, koji se razvijao po padovanskim salonima i familijarnim budoarima, plah i tih, u tome životu buke on je povukao na sebe pažnju svih, koji su tu njegovu zamišljenost, — a ta je bila odraz one duboke intuicije za traženjem vječnoga — tumačili nekim zalutalim asketstvom. To je u njega stvaralo reakcije, bunio se on protiv takova života i gadio ga i smućivao lažni taj ambijenat pun riječi i bljeskave konverzacije. Jer on je zadržao u sebi golotinju svojih žala. I tu je poslije jednog dugog, neisrcpnog niza rada, borbe i stvaranja morao da dođe do slabih, neuspješnih rezultata, da osjeti, kako su sva nastojanja u većini slučajeva otrovana natruhama pokvarenim i lošim. Opazio je, da su problemi tako zvanih velikih i slavnih nemoćni i sitni, da je cijelo to polemiziranje, izraženo u kovrčastim i laganim premisama samo pusto, katkada i nedosljedno nametanje ambicioznih brbljavaca i dosadnih tepista, širokopraznih nemislenih mozgova. Tu se od onog do tada uobičajenog i usvojenog kruga, nije uzmogao smiriti. Bio je i previše

uzvišen i velik u svojem samostvaranju; da je poslije mladenačkih zabluda odmah već tako rano osjetio grč i veliku bol, koja ga je od svijeta udaljila. I nije mu preostala nego molitva i strasna čežnja da vidi sve, dozna sve i otkrije sve. Pod zanosnom vedrinom romanskih prozora rastvorenih očiju do nezasitnosti on je na pergamenama stvarao, sumnjao, vjerovao i živio.

Čitav njegov najljepši život vani u gradu, daleko od kuće nije bio nego neko evolviranje i revoltiranje, a da nađe sebe.

Razjaden i slomljen bez ikakove pozitivnosti u sebi, on je ostavio u sutonu grad, noseći sa sobom nekoliko nedovršenih, teških i polomljenih fragmenata, krvavih, neriješenih misli i teških natega. To je bilo sve. Skepsa neka, teški neki grč i krič snažne mladosti protiv društva laži, sistema neistine, logike ludosti i šarlatanstva. Takav tužan, rasječen i skoro posvema skršen on je u malnome svojem rodnom gradu našao utjehe po samoćama i pod strehama domaćih koliba, gdje je živjela nepokvarena, čista naša duša. Zamrzio je još jače na bljesak plemićkog sjaja, na plemstvo i veličine, bez duha, pameti i srca, a zanosio ga je duh pastira, čobana i prezrenih. Tu je susretao energetiku naših rasnih vrijednota, u koju je on vjerovao...

Uvijek nemiran i zakrvavljen lutao je po marjanskom šikarju, već izjeden i pust po licu, i tu je u poludivljoj šumi toga brežuljka sproveo sve svoje dane samotan i tih. Otrovan dosadom i naporima uživao je u naivnom razgovoru pastira i svetom muku isposnika. Po spiljama je mislio i našao Boga u velikome, sveobuhvatnom i neograničenom muku; i u kadulji po česminu tukao se isprosnički on, on patnik i prorok.

Po zatonima, koji su drhtali u svili rose, on je lovio sjenke, sigrao se zrakama sunca i na žalima rastrgnut čeznuo i sanjao za beskrajem aprilskih noći, kao bratim naš i pjesnik naših suza, našeg sevdaha, bijedni Luka. Vjernik, prorok, kao Lav Tolstoj, jači od njega u obaranju laži, svojim ga moralnim iskricama i opomenama pretiče, i poziva čitav svijet na skrušenje i molitvu

»jer nije ovdike svitovni perivoj
neg slasti jest od ke pića duši tvojoj«.

*

Taj Marulić nije ni čisti učenjak, ni čisti pjesnik, još manje je plemić, nikakav arheolog, on je najprije čovjek, koji me zanima ponajviše kao takav. Duh, koji je najviše mislio, stvarao i razmišljao, a veoma malo uspio da kaže, pocrta i iznese. Živi u vrijeme rasapa, sumnja, obaranja on skeptik muči se i trapi, a da o toj svojoj skepsi niti riječi nikome ne govori, a ipak sumnja, očito sumnja, to se opaža. On nosi sumnje, kao svi oni, koji se bore protiv njih, a koji vjeruju u pobjedu jasnoga i iz svete čednosti ne osjećaju potrebe da o tome pišu svoje autobiografije. Da je on napisao tada neku autobiografiju svojih traženja i borbe, bila bi ta krvavija od mnogih, koje su se tada pisale. Bio je duboko spiritualan, iskreno mislen i zato čedan; i čovjek, koji je uopće malo

o sebi govorio. Vjernik u vremenu areligioznom i amoralnom razdragan i veseo o svojoj pobjedi nad sumnjama svakome rado pripovijeda, iskreno pjeva, i njegova je poezija, svaka njegova riječ, svaki njegov stih duboka intuicija vječnosti. On osjeća vječnost, u njenoj je blizini. I zato doziva sve putnike, romare i hodočasnike, koji nemirni zakrvavljeni lutaju, neka otpočnu i stanu

»trudna toga plova ovdi jidra kala
plavca moja nova. Bogu budi hvala,
ki nebesa skova i svaka ostala.«

Svetac među razbojnicima zaklanja se u samostan, i tu mjesto utjehe, otkriva zavidnost. A čezne očito za samostanskim životom: ipak vedrim, nevinim i svetim. Zanosi ga pjesma koludrica u sutonu i njima pjeva pjesme, kao kakav fioretinski pjesnik naših dana.

Poslije dolaze oni redoviti, monotoni dani, kad i predamnom Marulić blijedi i nije mi tako simpatičan kao u danima razburenosti i patnje, dani starosti, koje je on sproveo mirno, kao veliki jedan zaboravljenik poslije velikog niza godina Natko Nodilo, u mističnoj polutami stare naše katedrale, moleći brevijar, i davajući nam duboku rezultantu poslije velike analize, da je sve ovo

»Tašćina od tašćin i sve je tašćina,
ovi svit je osin, i magla i tmina!«

I tako se riješi zemlje ostavivši mnoga riješenja na mnoga pitanja.

On je onaj velebni, koji je težio da dođe do vrhunca, mistik i asketa, izabire putove da dođe do istine. Ostavio je mnogo započeta, mnogo dovršena, i sve je to bio velik jedan pokušaj da uđe u nutrinu stvari, da vidi i otkrije početak. I zato je morao, kao svi oni, kojima je dosuđeno, ne znam kako, da ih misao muči i ubija preći jedan ponorni, jezljivi i crni inferno cijelog našeg zla, da uđe ponizan u paradiso pobjednički i impozantno, kako malo njih ulazi.

*

U sadanjem epskom i uzburkanom šumu misli, stvaranja i rada, kada je jedan duševni i misleni preokret neizbježiv, za mene je Marulić reprezentant toga duha, koji se budi i koji je potrebno uskrisiti. Danas, kada produljena neka falanga raznih papagaja, dugokljunaša, pataka, bezizraznih blijedih tipusa plagira stare davno zabačene sisteme, a pod pazuhom nosi crvene stranice moskovskih i petrogradskih aktora i u božanstvenoj njihovoj ludosti opaža idole novih pokoljenja; kada druge čete bolesnih krmeljivaca, izlizanih dandyja u haosu ovog našeg općeg neduha u buri ove naše vascijele nemisli, hoće da temelje svoje životne vrijednote na ukočenim mumijama ukradenim sa kitajskih pagoda; — ja osjećam veliku moć i snagu njegova duha, njegove misli i njegove riječi. On predstavlja čovjeka, koji se pati, tuče, krši, lomi, ubija samo da postigne; jedino zato da dođe do onih svijetlih momenata, kada personalnost postaje samostalna, ako to već nije, sama, jaka u rušenju svih spona, svih skela, pozadina i papirnatih podloga. Takova ga ja nosim u sebi, i rugam se svim onima ibsenovcima, koji će mi ozbiljno primjećivati, da je mladom čovjeku potrebno biti nadasve sam;

jer danas — o kako je krvavo to danas! — on treba da uskrsne u danima skepsa, pobijanja, nemira i zablude, u ovome momentu borbe, uništenja, tuge i rušenja, koji tako crn traje već od onih dana, kada su moje očne mrene spalile prve sunčane zrake dobrog septembarskog jutra. U karavani ovoj našeg općeg sloma, u redu bez reda, u sistemima bez sistema, u luđačkom grču našeg bunta iznad ovog običnog života, izvan jednostavnih zahtjeva, kojima je poticalo taj sramotni početak i svršetak svega našeg bića: drob, mi osjećamo potrebu primaći se potezima, posmjesima vedrina i jasnijih pogleda.

Mami nas svijet ovaj bez glava i bez kapetana, kormilari su s naših jedrenika davno već iščezli i eto već će se i posljednji jarbol skršiti i zadnji će se kapetan ovog našeg plova raspeti u sumnji i mi ćemo opaziti, da sve to nekud duboko, daleko vere i posrće. U gomili ovoj natega i trganja, u raskostrušenoj težnji za spasom, Gospode, pokaži nama: ovoj spilji badavadžija, muktaša, lažaca, lupeža i pozera, jedan odbljesak Tvojeg sjaja i moći.

— Tä, dolje nas čeka polomljena lađa, koju već davno grize so morska, i mi gledamo besnažni, bezizrazni i tupi.

I nitko između nas nema snage, da je podigne i porine — već mirno čeka luđak — —

Henri Davignon:

Dva kratka misterija

igrana od moje djece.

II. Djeca na Kalvariji.

(Osamljen zakutak u vrtu, negdje u Ardenama, udaljenu par koraka od šume, što se penje uz brežuljak, nedaleko velike roditeljske kuće i služinskog stana. Tamo su djeca, prepuštena sama sebi, još sasma uzbuđena razmatranjem velikih misterija, o kojima su mislili povukavši se pred Veliku sedmicu na duhovne vježbe.)

P e r o (na stranu): Da sam ja bio na Šimunovom mjestu, ja ne bih zanijekao Učitelja niti bih djenuo mač u korice...

K l a r a (razgovara s Marijom Koletom): Da si ti bila Marija Magdalena, ti bi po svoj prilici tamo ostala zadnja. No ja bih rađe bila sveti Ivan, koji je na se preuzeo skrb oko blažene Djevice i brinuo se za nju poslije onog groznog dana.

M a r i j a K o l e t a (odrešito): On nije smio ostaviti križ, jer nije bio stalan, da će Isus umrijeti prije nego ga je centurij probo kopljem.

On je po svoj prilici još govorio. Dobri ga je razbojnik sigurno čuo. A preda mnom se Židovi ne bi usudili da siplju uvrede i nepravde.

J a k i c a (dohrli): Dođite, da vidite Julijana. Našao je nekakav križ i nosi ga vrletnim putem.

P e r o: Križ?!... Gdje ga je našao? Ah, to je bez sumnje onaj, što ga je načinio naš čuvar, da ga postavi na hridinu u šumi, gdje je nekoć bila nekakva kalvarija. Odatle su ga iščupala opaka seoska djeca... On je pretežak za Julijana... Idem da mu pomognem. Ja ću da budem Cirenejac.

K l a r a: Onda idimo i nas troje. Mi ćemo da budemo svete žene i da jadikujemo putem od Jeruzalema do Kalvarije.

M a r i j a K o l e t a: A gdje je Ana?... Danas ne bi smjela da se bavi muzikom... Kako je nebo crno od Kornese!... Sunce izgleda kao crvena kugla...

Danas je Veliki Petak... Primiče se čas... Mora da su već dva sata i pô.

M a r i j a K o l e t a: Dođite... dođite... evo Krista sa svojim križem. (Tri djevojčice trče rubu šume. Put, što se izvija, prekrit je velikim komadima crvenog hrapavog skriljevca, koga će kiša izlizati, i gubi se među raspupanim mladim grmljem.)

K l a r a: Julijan ga ne će izvući bez Pere... Gledajte, jedva vuče nogu za nogom po razasutom škriljevcu... Muči se kolikogod može... Zajapurio se i sad će na zaplakati... Ah, eno ga na zemlji, na koljenima... Uvjerena sam, da mu je pozlilo. Po svoj prilici je ogrebao kožu...

M a r i j a K o l e t a (samilosno): Isus pade po prvi put... Klanjamo ti se, Isuse, i blagosivljamo te...

K l a r a (odgovarajući): Jer si otkupio svijet svojim svetim Križem...

J a k i c a: Eno, opet se je pridigao. Pero hoće da sam nosi križ, ali mu ga Julijan istrgnu. Žuri se. Eno, već ulazi u šumu. Potrčimo, da ga stignemo

M a r i j a K o l e t a: Ja ću preko livade. Tako ću vas sve prestići. (Ali dok se Marija Koleta otisne, naivna povorka: Julijan, Pero, a za njima Klara s Jakicom — Isus, Šimun i svete žene — stigoše pod velike jele, pod kojima potočić tvori bistru lokvicu prije nego li će dipnuti preko gromade mahovinom obrasla kamenja i srušiti se vodopadom u prodol.)

J a k i c a: Bože dragi! Julijanu mora da je toplo. Plakao je, ali ne će da mi to vidimo.

K l a r a: Pogledajte njegova koljena. Mislila sam da su cijela, a kad tamo obadva su izranjena. Krv iz njih curi.

J a k i c a: Pero, pridigni malko križ... Sva težina leži na nevinašcu.

P e r o: Činim što mogu... nijesam naučan... i nijesam mislio, da ćemo morati sve dovle ići.

K l a r a: Ti si Cirenejac... Ne pita se za tvoje mnijenje... Kolika li je čast — pomoći Isusu!

P e r o: O ne, križ me ne pritišće... Ja bih ovako išao do na kraj svijeta.

K l a r a: Joj! Jadna će žrtva još dvaput posrnuti.

J a k i c a: Pogledajte njegovo lice... zajapureno i naduto!

K l a r a: Ovdje je Veronika!

J a k i c a: I Ana. Tko joj je rekao da ondje čeka?... Pogledajte. Umočila je svoj rubac u potočić...

K l a r a: Evala... ona ide da obriše Isusovo lice. On se zaustavlja. Dozvoljava da ga otare...

M a r i j a K o l e t a (dotrči): Ana me je prestigla... O, kako je sretna... na njenom je rupcu ostao otisak... Čuvaj ga, Ana... spremi ga... Nije to više platno kao ostalo,,, (Sva djeca, okruživši najmlađega, kome neki misterijozni impuls ulijeva snagu, nastavljaju uzbrditi put. Malo odsad govore. Julijan još u dva navrata pada hrapavim putem na krvava koljena, Pero ga pridigne, a djevojčice uskliknu: »Klanjamo ti se, Kriste, i blagosivljamo te«. Dječji križni put se protegne sve do jedne čistine u šumi, odakle se pruža lijep vidik na dolinu, na sela i na ugljenište kraj dalekog grada. Hridina žutog granita strši iz grmlja među sad već gotovo procvalim brezama, čija se debla ljeskaju voštanim svijetlom.)

P e r o: Ovdje treba da usadimo križ. Više ne trebamo Julijana. Mi ćemo svi da postavimo Krista u naša srca. Poklekni te. Klara, pomozi mi, da izvadimo par kamenova i da usadimo križ. A svi ćemo skupa govoriti: »Vjerujem u Boga«.

S v i: Vjerujem u Boga svemogućega, stvoritelja neba i zemlje i u Isusa Krista, njegova jedinog sina, Gospodina našega...

M a r i j a K o l e t a: Koji je začet po Duhu Svetome, rođen od Marije Djevice...

J a k i c a: Muke podnio pod Poncijem Pilatom...

A n a: Bio propet...

J u l i j a n: I umro...

P e r o: Evo križa, što se ispružio od neba do zemlje.

K l a r a: Tri su sata. No danas ne će nijedno zvono zvoniti.

M a r i j a K o l e t a: Čitavo se nebo oblači.

A n a: Smiluj nam se, Gospode!

K l a r a: Mi smo slični Mariji na podnožju tvoga križa...

P e r o: I svetom Ivanu...

M a r i j a K o l e t a: I Mariji Magdaleni...

J a k i c a: Ali Isus je umro...

A n a: Umro za nas...

M a r i j a K o l e t a: Ubili smo ga mi grešnici.

J a k i c a (nastavlja Credo): Siđe nad pakao...

K l a r a: Treći dan uskrsnu od mrtvih...

P e r o: Da nam otvori rajska vrata. (Sva su djeca sakupljena na Kalvariji.)

K l a r a (naglo): Ovdje više nemamo šta da radimo.

Marija Koleta (na isti način): Križ je prazan.
Julijan: Gdje je Isus?
Jakica: U grobu među svijećama i cvijećem.
Pero: Idimo da mu se poklonimo... Idite, slijedite me svi... Križ je čvrsto usađen... Pogledajte: visoko je... ne će ga srušiti vjetar... A navrate li se opaka seoska djeca, ja ću već s njima obračunati.
Klara: Postavimo se dakle u povorku... Pruži mi ruku, Julijane.
Ana: Pričekaj, da ti zavijem koljeno.
Jakica: Ja ću ići prva.
Marija Koleta: Sunce je izašlo iza oblaka... Spušta se večer... Gotovo je tamno... Izgubit ćeš nas.
Ana: Morali bismo imati anđela, da nas vodi grobu. (U tom času, pošto su se djeca poredala kao kakva zabludjela četica, nenadano svijetlo rasvijetli put, posut šljunkom, koji se provlači čitavom šumom i križa se s vrletnim putem.)
Pero: Vidjeh na putu malu bijelu prikazu.
Julijan: To je Chantal!
Jakica: Evo anđela... pohrlimo... (I svi pohrliše za djevojčicom, što krenu tragom djetešca, koje se je pojavilo daleko među granjem. Šiblje zavarava oči. Chantal, posljednje dijete, dalje je nego što oni misle. Dadilja ga je uzela u naručaj te ide naprečac u kapelu pred kućom. Kad četica djece dostignu anđeosku pojavu, ona je na pragu poluotvorenog svetišta. Ali se izvana ne vidi nikakvo svijetlo kroz otškrinuta vrata. Žižak je utrnut. Na raskritom oltaru usred isklesanog njegovog dijela zijeva prazni tabernakul. Chantal prestrašena krikne: »Isuse!« Svi se okupe oko djeteta što plače zaplašiv se tužne praznine, stravičnog mraka i mrtve tišine crkve bez Svetotajstva.)
Revue des Jeunes, 25. XI. 1923.

S francuskoga preveo Jakša Herceg.

KNJIŽEVNI PREGLED

Nove knjige:

„Socijalna misel".

Poratno kaotično doba sa svojom materijalističnom atmosferom prekrilo je bilo staze pravog socijalnog poretka i življenja u smjernici piv. kršć. etičnih načela. Kršć. etične vrednote izgubile su svoj upliv na kulturnom i socijalno-gospodarskom polju. Velika težnja za što višom kumulacijom materijalnih dobara bacila je u pozadinu savremena dnevna vjersko-kulturna i socijalno-gospodarska pitanja. Na površinu je isplivalo zlatno tele, kojemu su se ljudi stali klanjati. Dok je na jednoj strani bila velika intezivnost pohlepe za bogatstvom, dotle je na drugoj strani uslijed toga nastala neka stagnacija borbenih duhova. U toj sferi pokvarenog doba trebalo je pionira sa kršćanskom ideologijom, da razbiju mrenu materijalizma, a podignu kršć. etična načela kao norme u svem javno i privatnom životu.

U to doba, naime pred 2. godine, nastupila je »Socijalna misao« kao revija u Ljubljani, da iznova podigne nivo vjerskog etičnog i kulturnog življenja, započne borbu proti obožavanju zlatnog teleta i dade direktive novog smjera u katoličkom životu i radu. Njezina vodilna misao, da je religiozno i ćudoredno pitanje jezgra socijalno-gospodarskog pitanja, a sama etika da daje sociologiji vrhovni pravac, pratila je kroz ove dvije godine rada. Ona, stojeći na nepokolebljivo vječno stalnim principima kat. načela, za svoj program rada nije tražila etične principe po raznim izmišljenim i klimavim sistemima. Kod rješavanja savremenih dnevnih pitanja vjersko-kulturnog, političkog i socijalno-gospodarskog značaja stala je na katoličkim etičnim principima, svijesna, da je čitavom znanstvenom i praktičnom socijalnom radu etika polazna tačka. Dosljedna tome promatrala je i rješavala sva pitanja s obzirom na potrebe nas katolika u Jugoslaviji. Osim toga ima veze i sa katolicima izvan države, smatrajući to neophodno potrebnim za što solidniju saradnju u svim pitanjima općeg kršćanskog značaja.

Sad stupa »Socijalna misao« u treću godinu svog rada, koji će biti opširniji i zanimljiviji poslije euharističnog kongresa u Zagrebu i V. kat. shoda u Ljubljani, jer borba ideje postaje živahnija u svim granama vjerskim, kulturnim, političkim i socijalno-gospodarskim.

Takvu kat. reviju imala bi držati sva naša hrvatska laička i svećenička inteligencija, a i propagirati među sumišljenicima.

Frano Core.

Split u stihovima.

Ante Cettineo: Zvezdane staze.

Bez ikakove analize, daleko od svakoga kritičarskog seciranja bilo mi je dozvoljeno čudnovatim nekim slučajem prodrijeti u liriku ovog mladog i novog splitskog pjesnika. Ako je Ante Cettineo objavio do sada nekoliko pjesama, to je bilo sve. Inače on nije ni poznat široj publici. I dosljedno je, da je ova zbirka pjesama morala naprosto da osupne.

I to danas, kada je naša lirika otišla nekim čudnim i prečudnovatim putovima. Doživjeli smo u šumnoj ovoj karavani stihova, da su do gole

poze i lude neke nemoći imitirali svete i čiste crnce, Indijce, Mehikance, crnokošce i sve moguće crvenokošce; da se pjevalo i opisivalo miris krajeva, pelud brežuljaka i sô mora, koja se nikada niti vidjela nijesu. Još uvijek do sitosti puni stupce naših revija »domobranska literatura« kao jedan više neefektni anahronizam na one dane, kada su se u nas pjevale »bombe i granate«. Očajno šarenilo Taraskonove lingvistike bocka nas do davljenja. Otišlo se u lov za kaktusima i bambusima; i raskostrušene naše glave opija do nesmisli dražest mandarina. Pa u svemu tome sja kao arabeskna burleska, ispuštena u sutonu kojeg montparnaskog šantana loše pobunjena, bespredmetna i siromašna lirika nepreobraženih »preobraženja«, koja je imala tu sudbinu da bude patentirana za vrlo uspješan purgant u ovo zasićeno doba. I to od inače vrlo prijatnog Nikole Polića. I dok još uvijek kurziv naših linotajpa sadržava zlo sjeme Nietzschea, Kamova i Lenjina, dotle je teška i »mnogoživa« glava jednog Donadinija, svršila i ne došavši do uspona onako beznadno i očajno kao ona šarena Augusta Strindberga: loše priznata, slabo shvaćena. U kloaki svih ovih simpatičnih trageda i komeda, koji u ovoj našoj »književnoj republici« plešu i igraju po sudbini svih luda evropskoga dvora, stihovi Paćenika iz beogradske kavane Moskve posjeduju još uvijek gromoviti plač; kao i mirno duboke elegije »Ex ponto«.

To, a ostalo su posmjesi, susretaji i crvene laži, u čiju se istinu poslije četiristo godina našeg književnog šaptanja, a poslije pedeset godina našeg pjesničkog igranja, može ipak da vjeruje...

*

Ne namjeravam, da to bude kao uvodnik!

Ante Cettineo je spjevao sve svoje »Zvezdane staze« u Splitu: na Špinutu, na Marjanu i u sjeni poljudskih čempresa, gdje danas živi moj najsvježiji prijatelj pjesnik Mihičić. Po svoj prilici po istim onim mjestima, gdje je Luka Botić, već sijedi Emanuel Vidović, pa Tin Ujević proživio najljepše svoje dane. Ondje, gdje smo mi svi prošli i sanjali kroz naše djetinjstvo. Dosta je, da se to spomene, i odmah će se shvatiti, da Cettineo nije pjesnik fontana, parkova, telefonističkih žica, tragike i sušičavosti grada. I to je jedna bivstvena i duboka diferenca, koja se simpatično dojima u njegovim stihovima. Osjećajan, pun ćuta i neke naše iskonske bliskosti u odnošaju s prirodom: morem, zvijezdama, školjkama, slomljenim borovima, zelenim alojama, pa starim crkvicama, gdje se još danas uvijek osjeća miris djetinjstva i nevinosti. To je on: pjesnik zvjezdanih staza koji, u prapočetnoj snazi našega tipa (o, napokon se i on stvara. Koliko ga čeznem i tražim?), pjeva o sebi:

»Noćas ću uzbunit pučinu svu
mojih zvezdanih snovâ,
ma da znam, da će sve i onako lepo
umreti
već pri polasku k meti.
A sve je drugo laž:
niko ni pre mene tajnu dubokih
zvezda izronio nije«.

N o ć s p o z n a n j a.

Tu se očito i jasno radi o pjesniku, čiji stihovi danas udaraju tako izrazno po novini. I ovdje ću kad prenesem ovu pjesmu:

»V e t a r,

Noćas me vetar vodi starim stazama.
Ovo je vetar naših grebena:
svu noć će vali šumiti.
Kako je dobra bila u tim noćima
moja draga sa milim, vlažnim rukama!

Još uvek tople one će me sada
pratiti cestom beskrajno.
Pustite, da ceo nestanem
u mukloj pesmi talasa
celivajući svaku maslinu!
Sećam se samo drhtanja i čekanja
sa oblacima nemirnim
i jurim...
Noćas me vetar vodi starim stazama (str. 20).

po deseti put citirati sebe, da Cettineo nema ništa zajedničkoga s onom generacijom, koja je u nas, — da se poslužim nečitkim, diskvalifikovanim rječnikom činovnika našega poslanstva u Pragu i auktora neuspjelog, tragično lošeg pregleda ove naše nove literature —, prva uskrsla i probudila iskreno »narav«. Ako postoje neke uspravne paralele, koje bi se čudnim nekim slučajem mogle da spoje (između njega i Nazora, nikako Vidrića) onda je to zato, što je Cettineo pjesnik istih raspoloženja, istoga kraja. (To je samo, ako postoji!)

Ja ću još prenijeti nekoliko pjesama naše mladosti, naših staza, svih onih puteljaka i stazica, koje elegantnog Ivu Delalla sjećaju novih tajanstvenih i nepoznatih daljina, pa mirnih uspomena.

Tu je i sv. Jere, gdje miriši mažurana i ružmarin u odbljesku sunca i sjeni masline. Suton i noć u luci, pa miris naših kućica po kojima vise začađeli odresci vremena i starine, u čijim dvorištima stari iscijeđen ribar krpo po stoti put svoje mreže. Limene pločice, koje modrim nekim slovima naznačuju ulicu i broj, i sipljive žarulje (to nije opazio pjesnik) pokazuju da će tu kroz jedno vrijeme umrijeti grad mojeg djetinjstva, grad mojih prvih dana:

»P a n i k a s a m o s t a n a u n o ć i,

O, ja vas čeznem noćas, modre obale,
sa oblacima sivim, večitim!
— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —
O, radujte se, mrki čempresi,
drugari budni mojih noći memljivih!
Sa prvom, žutom zrakom žorinom
snova će procvast na misalu starinskom
cvet vreo, kao krupno sunce
podnevno,
o b a l a n a š i h l j u b a v b e s k r a j n a.« (str. 22.)

»M o l i t v a,

Nosim na oltar samotne crkvice
svu težinu jednog sivog dana
i tamu masline,
na kojoj se neznani obesio.
I pun pobožnosti, malih sirotinjskih
prozora
hteo bih da počnem molitvu,
ali vidim još goreg bednika:
čempres, koji osečenim vrhom
čuva krstionicu.« (Str. 23.)

I tako ću završiti sjećanjem na radosti malenog Isusa, koji visi istrošen u marjanskoj betlehemskoj špiljici, gdje je ispaštan doktor Jeronim, a danas ga slave sitoćom trbuha i vinskim veselim raspoloženjem na istom mjestu:

»P e s m a o r a d o s t i M a l o g I s u s a,

Za njom žuti cvetovi: malena srca
češljugara
piju pelud narančastih oblakâ,
a u daljini Grad, sa krvavim plohama
kuća,
čeka dolazak greha.
Drveni oltar
sa očima beskrajno tužne Gospe
gasne.
Samo još na staklenim vratima
jasno

svetli odrazi ribarskih lada
plove,
dok mali Isus,
pun svetla jedne zalutale zrake,
veselo pruža ručice
prema moru. (Str. 38.)

(Knjigu je izdala Knjižara Morpurgo. Stoji Din. 12.—. Naslovnu stranicu izradio je po svojoj degeneriranoj i impotentnoj šabloni jedan neslikar R. Tommazeo.)

Guido Tartalja: Pesma i grad.

Dvadeset pjesama, od kojih deset njih spominju starce i starice. Idete brzim tempom u novembru po splitskim uličicama i svugdje susrećete pogrbljene starice, zamišljene starce: oni svi misle o ratu, smrti i tegobi života. Njihova su lica tako izrezuckana i teška. Sva ova zbirka malenih sitnih akvarela, koje djeluju čas onako dražesno, čas monotono, duboko, kao krik »široka« u decembarskoj noći, kad majke naše uzdahnu. Vjerujem u ćut i osjećaj pjesnika ovog bolesnog života naše melankolije, protiv koje treba jednom ustati, jer ona živi u meni. Ali sve te starice i djeca, sva ta sumornost i smrtna popodnevna omara, koja prolazi kroz te stihove, kao jedno naše razjađeno jutro ili mrtvi suton djeluju na mene kao Palazzeschijevi slikoviti impresionistički stihovi i uopće kao čitava ona pjesnička generacija, koja je od pokojnog Corazzinija pa do Ungarettija unijela u stih glavni momenat impresiju, a uzela za izraz sliku. I zato je za mene, ta inače mila zbirka, puna reminiscenca na Papinievu antologiju »Poeti d' oggi«. Puna mladenačkog asketstva i jednog spiritualizma, ona je svakako u našoj lirici sama postrance. Ona, shvaćena kao impresija dojima se onako kao Uvodićevi grafički pejzaži u škrtome zimskome suncu, gdje starci žive teški u pogledu svojih preostalih dana. Upravo tipična poredba između ovih pjesama i Uvodićeva slikarskog značaja. Uvodić postavlja svugdje starce; to je motiv jednog psihološkog momenta, koji u Uvodiću nije još konačan, jer je još u razvoju.

To čini i Tartalja, kad pjeva:

»C a r e v a a v l i j a,
Pred kapijama sede drevne starice
žute
u uskoj ulici, jedna po jedna.
Sve je pored njih prošlo: dani i noći
prošlost nedogledna.« (Str. 3.)

»K o d P e r i s t i l a,
U poslepodne na kraju leta,
na kamenom stepenu kod Peristila
sede dve male suve starice.« (Str. 5.)

»C r k v a,
Svakoga jutra tačno u sedam sati
sretaju se pred ulazom u crkvu dve
male starice
na prolazu.« (Str. 9.)

I na koncu ću citirati ovu najljepšu pjesmu jednog teškoga života:

»V o j n i č k a p r a t n j a,
Umro je vojnik u varoškoj bolnici
i sada ga nose na Sustjepan.
Iskopaše mu tamo raku uokrug
i njegov će biti posmrtni san:
jedna koleba u Makedoniji
i jedan drveni plug.« (Str. 11.)

— pa posljednja dva stiha, tiskana na finom papiru, na kojem smo pjevali, Helije moj, i mi onamo dolje pjesme našim Emilijama, Eojama i svim tim Bosiljkama:

»Gore, na jednom krovu mijauče
jedan crni zaljubljeni mačak.«

Sakupivši sve te citate, pa govoreći o toj njegovoj samoj poeziji kao estetskom faktu, pa o njenom ritmu, figurama i kondenzaciji stihova potrebno je ustvrditi, da ta zbirka pjesama, da ti stihovi nose mnogo intenziteta i intuicije u svome stvaranju i pomještaju. Oni su: mala naša koliba, na kojoj već pedeset godina raste trava, a pred njom sjedi starica, moli i čeka... Što čeka? Smrt i život? To je ta nova i dobra nota pjesnika Guida Tartalje.

(Pjesme su tiskane ćirilicom u Beogradu. To je besmisleno. Pisane su pogrešnom ekavicom: »koleba«, pak ova stilizacija »majstor Lukin šegrt« koja je sasma pogrešna. Naslovna slika dobra i tipična. Biblioteka »Raskrsnice«, Din. 8.—.)

Split.

Bogdan Radica.

Ivana Brlić-Mažuranić, Knjiga omladini. Jagoda Truhelka, Pipo i Pipa, izdanje Udruženja za unapređivanje dječje književnosti, Zagreb 1923

Iza dva promašena izdanja — knjige po sebi vrijedne, ali sve prije nego dječija književnost u našem smislu i za naše prilike — ovo izdavačko poduzeće bez sumnje je bolje pogodilo izbor izdajući kao svoj ovogodišnji božićni dar omladini dvije knjige tako odličnih naših autorica. Knjiga gđe Brlić-Mažuranićeve ne može doduše da se isporedi s uspjehom »Šegrta Hlapića«, koji je svakako jedna od najboljih dječijih knjiga što ih imamo. I prava dječija knjiga, dok se ova zbirka sabranih radova obraća različitoj publici, presižući nekim svojim stranicama daleko u zrelije doba omladine ili upravo i iznad njega. Tako na pr. se artistički najfinija i najizrazitija »Nostalgija«, kao prava »psihološka studija« svakako izmiče krugu onih, koji još ne mogu imati ni razumijevanja ni pronicavosti za suptilno psihološko cizeliranje, a ni za duboku, delikatnu tragiku pisanu srcem koje dobro poznaje svijet. A rečenice: »Tu ona preskakuje iz ironije i farse u tragediju — iz dobrostivosti u zlobu, iz tromosti i désinteressementa u nesnosno zadirkivanje« ili: »njena je briga, hoće li kvaka prozora zapeti u času kad Rozamunda želi da baci pisamce na rame Filibertu« i sl. sasvim su literarne i promašit će ne samo razumijevanje, nego i interes, sve do najviših godina mladosti. Dakako, da to ne oduzima samoj pričici ni vrijednost ni ljepotu, ali je svakako šteta, što najljepše stranice ove omladinske knjige nadilaze daleko »dječiju književnost«. Izdavački bi odbor morao svakako tačnije precizirati smisao svojih knjiga, jer se tu ne radi samo o literaturi nego i o pedagoškom momentu. Knjige bi morale uvijek biti u sebi jednovite i s određenim opsegom godina kojima su namijenjene. Inače ove crtice, koje počesto imaju lik duboko zamišljenih parabola (Faust, Nova Aquilae 1918.) ili fino pointiranih crtica iz života (Opatija, Angelus, prekrasna: Ni u koga i t. d.), odišu neobično profućenom poezijom, dubokim shvaćanjem života i čuvstvom toplog materinjeg srca, neodoljivim čarom onog »vječno ženskoga«; a sve je to saliveno u fluidnu, gipku, biranu, poetičnu prozu kakva se rijetko kod nas nađe. Pjesme naprotiv trpe od prevelike ovisnosti o stihovima velikog Mažuranića i od neke neodređenosti, nezaokruženosti, fragmentarnosti. — Knjiga gđe J. Truhelke naprotiv ima u punoj mjeri one prednosti koje sam izložio: ona je ne samo jedinstvena pripovijest, nego je u sebi — u stilu i koncepciji — jednovita, a i svojim krugom tačno određena: ona je naročito za onakve djevojčice, kakva je mala Anica u »Pipu i Pipi«: djevojčice koje se još igraju lutkama, ali već pomalo shvaćaju šta uče — a uče već i svašta — i s onim, tko umije s njima razgovarati, umiju voditi razgovor kao od-

rasli ljudi. No budući da je knjiga gđe Truhelke ujedno umjetnina prvoga reda, fino satkana od dubokog poznavanja djetinje duše, od mnogo ljubavi i mnogo dobrote srca, od mnogo ljepote i mnogo sunčane radosti, a sva zalivena neprolaznim sjajem istinske poezije, to će ona bez sumnje svojim čarom zagrijati i mnogo odraslo srce koje još umije sanjati nezaboravni san divne mladosti. Autorici je uspjelo, da neodoljivo dražesnu nit priče o sretnoj i tragičnoj sudbini dviju »starih frajla« i o kanarincu Pipu i ženi mu Pipi isplete na živom dnu kulturne historije; na pejsažu Osijeka koji se budi na narodni život, u komu živi Franjo Marković i u kojemu se uči »Smail-aga Čengić«. I tako nam je gdica Truhelka dala nešto kao djetinji historijski roman sliveno bez sumnje sa laganim dahom autobiografijskih uspomena: djelo u svojoj vrsti sasvim originalno, određeno da zadrži trajno mjesto u našoj književnosti. I što je »Šegrt Hlapić« za dječake mladih godina, to će bez sumnje biti »Pipo i Pipa« za njihove nešto starije vršnjakinje: njihova »viteška knjiga« iz koje će upoznavati svijet u vidu čarobne poezije i učiti životno umijeće u školi dobrote srca i ljepote duha. Ali teško će uopće biti koga, tko ima smisla za životnu radost i za finu vještačkom rukom sadjelanu literaturu, tko ne će posegnuti za tom knjigom — a onda je ne će pustiti iz ruku do kraja.

Lj. M.

A. G. Matoš, Pjesme. Zagreb 1923., izd. Narodne knjižnice. Naši pjesnici 5.

Listajući ovu zbirku lako opažamo, koliko se je toga od Matoševih stihova već danas preživjelo kao bizarni kapris jednoga pretjeranog poklonika bezuvjetne forme. Međutim lako je kontrolirati i to, kako taj nesmiljeni teoretik čistoće metra i sroka nije u praksi mogao svagdje da ostane vjeran svojim principima. Baš za ovakve konačne bilance ova zbirka vrlo dobro dolazi. Zbirka s jasnih razloga nije potpuna, no ipak je mogla biti potpunija; tako se n. pr. čudim da nije unišla veoma lijepa (i jedna od posljednjih) Tuga vidika, štampana u »Hrvatskoj Prosvjeti« 1914., koju sam preštampao u kalendaru »Zrno« za 1919. Najljepše Matoševe pjesme postale su ovako lako prilazne, a to je velika zasluga; na samu Matoševu poeziju osvrnut ću se drugom prilikom. Izdanje je vrlo ukusno.

Lj. M.

Laza Kostić, Antologija. Zagreb 1923., Izdanje Narodne knjižnice. Naši pjesnici 6.

Osim što prvi put daje dobar pregled Kostićeve poezije, ovo izdanje dobiva naročitu vrijednost uvodnom, vrlo solidno i ozbiljno pisanom studijom od g. S. Stefanovića, koja do duše ne uspijeva da podigne pjesnika do one slave do koje bi htio g. Stefanović u svojoj revnosti i polemičnom stavu, naročito protiv Skerlića, no uspijeva da nam dade u zanimljivoj i veoma privlačivoj slici njegovu literarnu fizionomiju, u svakom slučaju vjerniju i tačniju nego dosad. Sam izbor je, dakako, u smislu književne rehabilitacije dobro prosijan, no budući da se radi o antologiji, to je svakako i opravdano, pa će svakako pridonijeti, da se pravednije prosuđuje ono, što je Omladina faktično privrijedila u književnosti. A to je, napokon, i najvažnije.

Lj. M.

Uređuje: Ljubomir Maraković. **Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika"**
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. OŽUJKA 1924. BROJ 3.

Dragutin M. Domjanić:

Stari Zagreb.

Vulice vuske i tužne
S kmicom v oblokih vsih,
Zakaj ste meni tak drage,
Kaj mi tam korak tak tih?

V senci se stiščeju hiže,
Valjda je teško im stat,
Njim bi se štelo počinut,
Njim bi se štelo vre spat.

Puno su videle toga,
Puno preteklo je let,
Stari poznanci su mrtvi,
Stranjski sad došel je svet.

K crkvi se žuriju staroj,
Čudni zasvetil se žar,
Tiha molitva se šepće,
V samom je zlatu oltar.

Onda se zgasiju svetla,
Zgineju ljudi, ki kam. —
Kaj su to molili za nas?
Koje zlo došlo bu k nam?

Kesni sneg.

Gusto padaš, vse pokrivaš,
Beli, sipki snežek,
Stiha mi na zemlju padaj,
Naj joj biti težek!

Ona si počinut mora,
Snoćka je još spala,
Dobra nam je lani bila,
Vsega nam je dala.

Sada pak budi se vu njoj
Cvet dišeći, šari,
Travica zelena raste,
Klije jačmen jari.

Jabukah bu pak črlenih,
Žita kakti zlata,
Dobroga bu vsega dala
Zemlja nam bogata.

Kad mi ti na zemlju padaš,
Naj joj biti težek,
Stiha padaj, kak da dragaš,
Drobni, beli snežek!

Zlato.

Sunca se traki rasipani
V zlatne drobiju drobtine,
Puni su lugi i puti ih,
Selo i dol i daljine.

Vali se žita razlevaju,
Zlatno je zrno do zrna,
Zlatom je čistim posipana
Senca vu dubravi črna.

Krovi slamnati i skosmani
Kak da vu iskrah su samih,
Vsigdi blisiče se sunčece,
Čak na zakadjenih tramih.

Kak bi sad štel se nasmejati,
V suncu na sence pozabit,
Ruke raširiti obodve,
Ž njimi vu zlato zagrabit!

Glavicu jednu nakinčiti,
Lasek pozlatiti vsaki.
— Ali bi videl: na glavi toj
Jesu vre sunčani traki!

Valtazar Vijolić:

Crepusculum matutinum.

Iščezava noć.
Nebesko nepregledno kube
zvoni sanljivom čežnjom angelusova psalma.
Ne vidiš. Al osjećaš: dolazi velebna bijela
Prikaza.
Zvijezde je umiruć ljube...
Prati je liljanov cvijet, iđirot, ruža i palma.
Sva su omamljena bića mirisima Njezinog vela.

Ja sam na gori. Budim se. U ogledalu vedra
horizonta vidim svoj plašt, što pada preko stijenja.
Stišćem zlatnu liru na mlada svoja njedra:
Novi djevičanski bard bijeloga pokoljenja.

Istok je svuda. I sve je puno srebra i praška rujnih korala.
Svjetlucaju se šume kô hramovi od ametista.
Raste svesilnog obnavljanja sjaj u dubini gajeva i u treptanju lista.
I moju dušu prelijeva blještavila val — sunčano jedno more.

O svjetlosti uzvišena!
Kroz fijuk zmijskih kandžija, kroz virove zala
vodi me gore! gore! gore!

Crepusculum vespertinum.

Tone u svilenu tamu hijacinta nebeskih cvijet.
Lagana melodija dalekih flauta plije visinama
i prati možda večernjih anđela let,
što obavijaju zemlju srebrnim tminama.

O svete minute!
Kakova blažena zaborav pretrpljenih boli!
Kakov dubok zamišljen uzdah, što traži tišine!
Kakova otajna suza, što plače, oprašta i voli
obuzimlje moju dušu...

A gore iz mliječne dubine
vlažnoga neba cvjetaju prve zvijezde kao anđeoske sanje.
Sve stvari postaju tiše. Sna misteriozni vir
Izlijeva magičnu klonulost na nje.
I ja se uspavljujem u Gospodu. Oh mir! mir! mir!

Crvena kupina.

Kroz mekan oblaka grimiz u žaru minija
pred Zapada trijemom sja sutonska lira.
Već pjeva vesperni psalam na brijegu pinija.
Otajstvena bijela daleka melodija
u slatkom uzdahu drhti kô suza mira.
— Iščezava jedan dan s krvava podija...

Po mojim grudima sjene cipresa padaju
Ne, nemam ja riječi. U more mi utonu
mog dragog smirenja sidro. Oluje vladaju.
O daleka zvijezdo, u mirnome Sutonu...!

A srce nemirno cvjeta. Korali rumeni
iz njega rastu ko grane crvene kupine.
Bog plam će Horeba novog upalit u meni.
I bijel će vinut se leptir iz griješne ljupine...

Giovanni Papini:

Treći septembra.

Trećeg septembra izišao sam iz kuće. Pred kućom su se prostirala polja, vinogradi, suha busenja i pjege trave. Loze su se nakrcane oskvrnjenim grozdovima, prislonile uz jablane, dobrovoljno priklonjenim, kao što se žene nadutim prsima od mladosti prislanjaju uz čovjeka, kojega vole.

Čitavo je nebo bilo puno vjetra, koji je nasmjehivao svojim laganim dahom lišće; pa sivih grdesija, koje su se lagano po vazduhu micale, lijepih brda, koja su se međusobno sjekla; mirisa poškropljene zemlje i kukuruza podignuta na gumnu. Otišao sam prema rijeci, praćen letom crnih i žućkastih osa, koje su zujale.

Voda je niska, tiha i blatna, a ipak mi se ova rijeka mili.

Hodajući po nasipu draškan od sitna vjetrića, koji mi je u lice duhao, gazeći nepomične pčele po zemlji uspavanoj od porođaja, stigao sam do pregaza.

Čekala me je lađa i u jedan čas sam bio na drugoj strani.

Zašto volim drugu stranu?

Možda zato, jer ta ima više stabala i dulje trave?

Nipošto! Ja gole krajeve volim, gdje se sunce može da rasteže, kao skitnica.

Možda volim drugu stranu zato, jer je druga, a ne moja, ona na kojoj sam prisiljen svake se večeri povraćati. I trećeg septembra sam sio na travu, kad u to neki ribar dolazi k meni, i kada je svoju mrežu privezao, i onoga dana raspoložen da vara smiješne ribe, pomislio sam, da je to momenat da započnem svoje djelo.

Ustao sam, da se približim onom čovjeku. U ruci nijesam nosio ama baš ništa. U džepu sam imao neku knjigu, ali nijesam bio raspoložen za ikakvo čitanje. Ribar me nije pogledao. Bio je mladić niskoga stasa, izgorena lica i ogromnih usta. Nije se pričinjao pametnim, ali toga nijesam imao prava pitati. On se nagnuo i bacio mrežu u more. Započinjalo je uspavano čekanje čovjeka, koji ne misli na smrt. Sve je mirno bilo: samo su se gadne muhe naslućujući nevrijeme, vrtjele oko nas. Pa čemu još čekati? Zapitao sam ono, što sam morao toliko puta ponoviti:

»Zašto to radite?«

Mladić me je pogledao izražajem, za koji sam i prije zamišljao, dok još nijesam započeo ni govoriti. Čuđenja i samilosti. Morao sam ponoviti pitanje, jer u tom momentu nijesam mogao uzdržati muk.

Tada se mladić nasmiješi svojim širokim ustima i odgovori: »Da ulovim ribu«.

»Pa čemu hoćete da ulovite ribu?«

»Da je prodam«.

»Što će vam novac, koji ćete dobiti?«

»Kupit ću kruha, vina, ulja, odijela, postole i sve ostalo«.

»A što će vam te stvari?«

Mladić je ostao malo začuđen. Morao sam i ovog puta ponoviti pitanje, promatrajući ga uprto. On se okretao na sve strane, kao da sluša muhe. Možda je i sumnjati započeo, ali ipak odgovori:

»Za življenje;«

»Pa zašto želite živjeti?« — odmah sam nadometnuo.

Čuđenje i veselje ribara ponaraste od ovog časa bez mjere. Sada je već mislio da zna, tko sam, premda me nije smatrao pogibeljnim, ipak nije znao, kako će se završiti. Ja nijesam imao nikakav razlog da prekinem razgovor.

Obnovio sam zato pitanje nekom novom upornošću i pogledao sam oštro osuđenika.

Mladić se pokušao nasmiješiti prezirno.

»Živim, jer sam se rodio«.

»Ali, radi koje svrhe živite?«

»Radi koje svrhe? Što vi shvaćate pod svrhom?«

»Hoću da reknem, koja je stvar u životu za vas najvažnija?«

»Shvatio sam. Moja je svrha ribanje«.

Zašutio sam i poslije nekoliko časaka sam ustao. Bilo je uzaludno nastaviti. Povratili smo se početku.

Prsten je ponovno bio zatvoren i to radi prostote onog bezumnika.

Udaljio sam se razgnjevljen, po nasipu, gazeći cvijeće, koje je pogibalo i svježu travu.

U pozadini iznad grana dopirala je srdita vika dječaka. Na jedan mah je gusti plot bio prekinut drvenom rešetkom. Gurnem je

i uđem u polje primičući se po vlažnom puteljku oborene trave. I sa lijeve sam strane već opazio nekog težaka, koji je kopao, pak se zaputim ravno k njemu. On me je već zapazio pod prljavim krilom slamnata šešira i sumnjivo me je gledao. Približavalo se trganje i svatko je naoružan protiv kradljivaca grožđa. Večernji je muk naglo taj čas prekinut zaglušnim pucanjem, uperenim prema nepoznatom.

Kad sam bio uz seljaka nijesam ga ništa, nego samo pogledao. Pod njegovim se nogama pjeskovita i vlažna zemlja tromo pomaknula i spremala se na druge darove.

Otvorena me zemlja gane, kao neka bol i nijesam mogao a da ne ponovim pitanje.

»Pa čemu radite?«

Težak me pogleda svojim crnim i nemirnim očima, i odgovori:

»Da uzraste zrnje!«

»Zašto želite da uzraste zrnje?«

»Za življenje«.

»Zašto želite živjeti?«

Na ovaj upit čovjek nakloni glavu i nastavi strpljivo svoj rad. Golu nogu ponovno prisloni uz gvožđe, zemlja se skrši, pa najednom postade tamnija i svježija. Ja sam više puta ponovio upit i nijesam dobio odgovora (nego samo ružna proklinjanja).

Vjetar je nastavljao svojim smijehom oko moje glave. Uzeo sam šešir, pogledao u nebo, i naperio uho na tužni zvuk sirene iz neke tvornice. Morao sam se ponovno povratiti istim puteljkom i izaći iz polja.

Kako mi se voda u onom momentu pričinila lijepom! Još malo sam hodao nasipom, tražio očima trećeg osuđenika. Vrbe su me, poredane u četveroredove, polako tiho pratile i čekale su da ponove udarce vjetra. Livada je bila bliska, i na livadi neka djevojčica, odjevena u crvenoj haljinici, pognuta kupi posljednje cvjetove ljeta.

Ja sam čeznuo za bićem, pa bilo malo ili veliko, samo da bi znalo govoriti. Nije mi do drugog ni bilo stalo! Djevojčica je bila plava, bucmasta, sitna, možda je bila i glupa. Meni je bilo dostatno, da ne bude nijema i da ne pobjegne. Pozvao sam je iz daljega onako, kao što se psi zovu. Ona podigne svoje maleno lice iz cvijeća, pogleda me smiješeći se i korakne prema meni. Netom sam joj bio blizu, ponovio joj potrebno pitanje:

»Čemu to radiš?«

Djevojčica nije čekala, da je tko moli, no odmah odgovori:

»Da pletem kitu Gospi«.

»A zašto želiš splesti kitu Gospi?«

»Neka se mene sjeća«.

»Ali zašto želiš, da se tebe sjeća?«

»Da mi pripravi mjesto u raju pokraj Nje, kad budem mrtva«.

Dostatno je bilo prevesti u apsolut riječi plavojke i one su značile odgovor na ono, što sam tražio. Zašto je na taj način radila djevojčica, odjevena u crveno? Da postigne raj. Živjela je, dakle, da se na smrt pripravi. To je odgovor — odgovor, koji mi nijesu znala podati dva debela izrabljivača vode i zemlje.

Bio sam ih zaboravio, netom sam svojim brzim nogama iščupao djetelinu i iverje na livadi. Išao sam sada veseliji po pijesku. Pa napokon sam i pjevati započeo. Djevojčica mi je došla straga, držeći rukama pregaču, koja je bila puna žućkastih i ljubičastih cvjetova. Ali kad sam se najednom okrenuo, da je pozdravim i da mi vjetar dahne u lice, opazio sam da me ona sama nije slijedila. Dolazili su naprijed, skriveni među vrbama, razgovarajući međusobno dva prva optuženika: ribar i težak.

Kako su se našli? Pa zašto su me slijedili? Nijesam znao, ali sam se uvjerio, da sam ih ja znao približiti. Bio sam stalan, iako udaljen, da govore o meni. Možda radi djevojčice? Pa čemu sam se morao plašiti? Zaustavio sam se i sam ih počekao, pjevajući pod glas. Djevojčica je proslijedila svoj put i mimoišla me, a dva su me čovjeka dostigla. Njihova su se lica pričinjala zla; ogromna su se usta mladića smiješila, a moćne su oči starca blještile pod šeširom.

Netom su mi se približili, započeli su me napadati ružnim riječima i nečistim rukama. Njih dvojica bila bijesna i snažna, a ja sam, miran i slab. Sa nekoliko su okretaja postali gospodari mojeg tijela, psujući me puni radosti, što su iskalili gnjev, koji ih je do tada tištio. Brzim su koracima sišli s nasipa na pjeskovito žalo. Žute su i sitne žabice našle vremena da skoče u nisku vodu na vlažno stijenje. Dva su me čovjeka malko ljuljala kao vreću i mrtvaca, zatim su me bacili u vodu, smiješeći se kao pjani.

Voda je bila plitka — a kiše ove polovice septembra nijesu još uspjele da operu grožđe i da nabujaju rijeke. Mogao sam se podići uza sve slomljene kosti i mokro odijelo nastaviti put.

Dva su čovjeka bježala trkom; djevojčica je bila daleko; vjetar je još jače duhao nerviran lijenošću oblaka. A na svijetu se nije ništa promijenilo. — Sutra je — rekao sam, smiješeći se u sebi — četvrti septembra.

*Iz „Parole e Sangue“ * preveo Fr. Sentinella.*

---

* Ova je novela nastala, kako sam Papini piše, između 1907. i 1910. »u jednom od najjadnijih dana mojeg života«. »Napisani u žurbi, voljom da više prevedem u mite kao realne moja čudnovata lutanja nego da podam umjetničko djelo... To su... novele, fantazije, izražaji ili kaprise ili zabave... potrebne dakle svakome, ko hoće da upozna, danas i poslije, centralnu temu skoro čitavog rada (prošlog) Ivana Papinija«. (Iz uvoda »Ragguaglio«.)

Bogdan Radica:

Giovanni Papini.

»La mia vita fu pensiero e soltanto pensiero«.
»Ero vagabondo e vollubile«.
Uomo Finito.

I.

Odmah u početku ispovijedam, da o Papiniu ne mogu pisati onako kako bih pisao o drugim piscima.

Duša i stvaralačka moć pjesnika i filozofa s Bulciana najveća su otkrića moje mladosti, najsvjetlija spoznanja mojih traženja, najljepši časovi mojih dana.

Nije me nitko na njega upozorio. Sjećam se bilo je to u oktobru pred tri godine prvi sam put osjetio ljepotu njegove riječi na stranicama »Povijesti Hristove«. (I bio sam tada prvi, koji sam upozoravao na one najbolje stranice moderne talijanske proze u nekome šapirografiranom listiću).

Tada su svi moji dani, sve moje noći bile ispunjene u posmatranju njega. On je bio prvi, kojega sam susreo, ne zato da ga crpim i prepisujem onda, kad su ga njegovi epigoni obarali. Bio sam daleko od toga. Jer mladost je moja vjerovala u svaki trzaj njegova srca i svaki potez njegove duše.

Na raskršću vječnih ovih stazica i puteljaka svojih traženja susretao sam tragove i niti jedne duše, koja me je tako osvojila. I zato je moja madost mogla da u ovome vječnom mladiću susretne sva prva razočaranja jedne velike duše i dozna za sukobe srca čovjeka, koji je jedini, u godini 1920., kada su sve sinteze oborene, vrijednote izgubile na vrijednosti, konstrukcije misli postale groteskno nekonstruktivne, napisao riječi vječnog zdravlja i spasa.

Ne kažem sve ovo, kao da bi podao neki potez svoje duše, već samo zato da napomenem, da o Papiniju ne ću napisati duhovitu reklamu ili kozeriju kao o nekome importiranom klovnu. Moje će riječi biti riječi nekog primitivca zaljubljena u dušu, koju je ovaj dugo, dugo u sebi nosio i koja ga je isto toliko izgrizala, koliko uznesla, koja je u njemu obarala sanje i podizala nove. Koliko bih bio sretan, kad bih drugima uzmogao ispripovjediti živi izraz mladenačke duše, pijane od veselja, a teške i bolne od ljubavi i melankolije, pjesnika, koga volim i čije srce znam.

Obični me njegov život ne zanima. Ne znam čemu to služi, da se zna, koje je njegovo zanimanje, pak ponašanje na ulici, u kući? Znam, da je Giovanni Papini pjesnik i literat, rođen u Firenci godine Gospodinove 1881., što znači da danas, poslije tolike slave i uspjeha na polju misli, ima tek četrdeset godina. (Kad bi drugi započinjali, on završava jednu periodu svoga stvaranja). Razumljivo je, da mi je dan njegove smrti nepoznat, ali kad bi i

umro dosadanje bilo bi dostatno, da označi njegovu personalnost. Znam i to, da je u životu skroz onakav, kakav se pokazao i u djelima. Ja nijesam nigda osjetio toplinu njegove ruke, niti susreo pogled njegovih očiju. Neki, koji su bili i previše neliterarno raspoloženi, opazili su u njega grozna i čak dosadna zajedljivca, ali u toj grižljivosti susreli su ga ipak topla i mekana.

Drugi, njegovi prijatelji, koji su s njim proživjeli najljepše časove istinskih dana, kako su se mogli proživjeti u gradu tradicije i ljepote, opisuju ga onako simpatično i toplo, kao što se piše o prijateljima.

On stoji vječno uz ugao kavanskog stola, pali neizmjeran broj cigareta; čini se, da kroz one strašne svoje oči ne gleda nikoga. Dok svi govore o sebi, o dnevnim pitanjima, dotle je Papin sam u društvu svojih misli. Vječito čita, katkada po sto puta čita natpise na kutijama žigica. I to je neka od njegovih manija, koja traje uvijek: čita ne samo u biblioteci kod kuće, već svugdje na ulicama, po zidovima, u novinama; strastan ljubavnik znaka, crnoga, pisane riječi. Ta sam je o sebi rekao, da je kao i Kinezi. Smije se onako djetinski vedro i bezbrižno, podižući rame i cereći svoje inače sasma ružno i degenerisano lice. Danas, piše taj duhoviti Pancrazi, kad Papinija izdavači traže, novinari intervjuišu, a publika čita, on je ostao ipak još uvijek nezadovoljan i samim sobom, što je najljepši i najplemenitiji dio njega. Kad govori o onome o čemu piše osjeća se, da Papini posjeduje snagu jezika, proze pak neki plastički smisao pisanja.

Inače nijesu niti trebali ti navodi, koji uostalom mogu da interesiraju one sitničave »amateurs d' âmes«, jer je Papini i u onoj najmanjoj i najjednostavnijoj riječi podao atome sebe. Nitko možda uz Whitmana, Strindberga, Dostojevskog, pa recimo i Wildea nije pisao tako intenzivno o sebi, kao on. I to je rekao bih sinteza Papinijeve ličnosti.

To pošteno suglasje između života i izraza volim onako, kao što su mi bliže sve one duše, koje su pjevale bol i koje su istinski patile od onih, čiji je razvitak bio i previše miran i pospan. Zato se i o njemu može da rekne isto ono, što je veliki starac iz Manhattana o sebi rekao: »Druže, ovo nije knjiga. Tko je dira, dira jednog čovjeka.«

U njegovim stihovima, novelama, filozofskim raspravama, polemikama susresti ćemo cijelu dušu pjesnikovu, sve ono, što je on htio iz sebe izažeti, dati i reći prijateljima mladosti i svima onima, koji su ga voljeli.

I ja ću ovu dušu posmatrati onako, kako je on posmatrao sve one duše, koje je ljubio i mrzio: »non già con lo scrupolo dello studioso puro e semplice nè colla sicumera del critico, definitivo, bensì come un' anima d' uomo che vuol penetrare vivamente nell' anima di altri uomini: sia per farle amare, sia per farle odiare«.

Giovani Papini je napisao nekoliko stranica, ispjevao nekoliko stihova, što je sve veliko, kao čisti izraz njega pjesnika i čovjeka, koji ne ide za ukusom publike niti mu je do interesa nakladnika. On je ispaćen velikim traganjima, ostao vječno ronilac u kanalima duše, izmoren, isisavši i posljednju suzu iz svojih mutnih očiju, nakrivivši lice, kao posljednji delinkvenat postao je cinik jedino iz neizmjerne ljubavi, koja se nigda nije mogla da ostvari, zagrižljivac ne zato, što je mrzio nekoga, nego iz impotence, da voli, blijed izušten u tridesetoj je godini svojega života napisao knjigu priča, ispaštanja nekog duševnog samoubojice, buntovni neki ispit savjesti »Svršena čovjeka«. Te su stranice bola i padanja duše tragika svih onih ljudi, koji naliče mnogo drugima, ali su teški i umorni. Ta je analiza baš duboki tragizam jedne mladosti, čiji su časovi i dani bili ispunjeni samo u traženjima. Ova je sinteza njegove personalnosti, koja je rano uvidjela slom svojih naprezanja.

I da umorni »palombaro« kako sebe nazivlje nije negdje na dnu, najdonjem dnu susreo nit oslobođenja i da nije posjedovao ustrajnost onih, koji traže do konca, bio bi završio rezigniranо, prije nego što bi osjetio moć svoje mladosti i uspjeh svoga nastojanja.

Moja je dužnost i dužnost svih onih, koji ga vole, da izažmemo i prenesemo sve ono, što je on izažeo: one krvave niti, koje su se splele u uzao vječnog bola. Jer njegov život i nije bio nego samo misao, »e soltanto pensiero«, misao, koja se definovala u bol . . .

II.

Bilo je lijepo, blaženo doba, kada je mekana i nježna literatura mogla da golica i draška, jer su mozgovi bili sređeni, a duše mirne i tihe. I kao neka delikatesa živjela je ona i poštivala se u krugu onih, koji su je stvarali i nekolicine, kojima je život namijenio udoban jedan i sretan put. Inače oni, koje mi u današnje nesocijalno vrijeme novinarski nazivamo, širim slojevima, bili su ograničeni uz neke prilično problematične produkte još problematičnijih mozgova, strasno disponiranim u izražanju bilo kojeg problema, bilo koje kvestije.

Ta prva vrsta literature koju sam spomenuo, bila je i previše saltimbalska i žonglerska i ona je sasma dosljedno svojim igračkama pripravila klovnstvo futurizma, gdje su akrobati riječi, izraza značili gotovo sve. Nije trebalo no još to, da Soffici u svojoj estetici futurizma, koja je, da mimogredce spomenemo rezultanta Beaudelairea ili još prije Novalisa, postavi reklamu i akrobatstvo dogmatskim temeljima te. I taj je ekstrem mogao da bude ne samo u Parizu, već i u Firenci i Milanu simpatično primljen. Taj posljednji izraz modernih traženja u umjetnosti shvaćen je kao neko smiješno otkriće.

Marinettijev je futurizam išao za tim, da osupne i zaprepasti ne žacajući se u tome da upotrijebi i najekstremnija sredstva. Dok je ta vrsta futurizma bila i previše puna pretjeranih detonacija riječi, služila se katkada i neukusnim nastranostima, dotle je jedna vrsta futurizma išla za drugim smjerom, i dokazala nehotice jednom jakom evolucijom ništetnost i nesmisao ovih traženja. To je bila struja, koja je dolazila iz Firence i koja je Italiji podala nekoliko jakih pisaca, koji i sada zauzimaju zasebno mjesto ne oslanjajući se ma ni u čemu na druge literarne pojave u Italiji. Taj je futurizam imao i neku filozofsku podstreku, a bilo je tu talenata, kojima prazna fraza nije služila kao utočište neznanju i nemoći izražavanja. Dalje je išao za tim, da pjesnika oslobodi od stanovitih tradicionalnih predrasuda, nije obarao prošlost — jer to je apsurd — no samo pretjerani onaj kult prošlosti, koji još živi u većine. Pjesniku nije podavao recepte i siže‌je, njegova je deviza bila »avant tout l'originalité«, t. j. oslobodi ga nekojih izvjesnih spona.

Da je to bio samo pokušaj, dokazao je i sam Papini (»Esperienza Futurista«), poslije njega svi jači reprezentanti toga smjera kao Prezzolini, Soffici, Pallazzeschi pokazujući, da je takav futurizam kao teorija ili ekspresija svakako stariji od svojih protivnika i da uz neukusne boniments više miriše francuskim parfemom, nego je to rezultanta čisto talijanskog stvaranja. Krik, buka i snaga izraza, rekao je on, prenesena je iz Whitmana, estetski nazori rezultat su Beaudelairove estetike, a mržnja na ženu »na vječno žensko« naučena je iz autora »Pelikana«. Pa rekao je on, pokreti ne stvaraju talente i genije. Naprotiv posljednji stvaraju te. I ovaj konačni aksiom bio je dostatan, da obori sav taj pokušaj, čak i sama sebe i onaj slavni »Govor u Rimu«.

Pa ipak ono prvo obilježje snage u izražavanju, koje je futurizam postavio za glavno, zadržao je Papini u svome stilu, ne zato, što je to naučio, već je to sinteza njegove prirode, njega Fiorentinca, građanina, koji je potekao iz iste obitelji, iz koje je potekao i Dante i Michelangelo i Carducci. Sam o sebi kaže da je »strasni kontrast između Muškog i Žene, između muškosti i ženskosti, između literature — života muškoga i literature — života ženskoga, između kamena i meda, između genija i talenta, između polja i grada, između Dantea i Petrarke«.

Razumljivo je bilo, da se Gian Falco (= G. P.), koji je još prije »L a c e r b e« zavikao onako snažno i ekstremno u svome »L e o n a r d u« (1906.) protiv svih predrasuda, oborio na socijalističku, buržoasku, framasunsku Italiju, na Crocea, prvaka moderne talijanske kulture (po Prezzoliniju), čija je ličnost bila sas na oprečna tome, da se ukalupi ili zadrži u nekome smjeru, razumljivo je ponavljam, da se on nije mogao time da zadovolji.

*

U Italiji je nestalo smjera, jedini čovjek, jedini pjesnik, jedini duh, do koga je Papini držao, čiju je snagu i naslijedio, bio je Giosuè Carduci. Poslije njega Papini pljuca na impotencu talijanskog duha; kaže, da će Italija na kugli zemaljskoj postati posljednja i bit će prisiljena da liže znoj s nogu Albanaca i Hrvata. D'Annunzio mu je literarni kuhar lascivnih melšpajza, a Benedetto Croce, tipičan plagijator Hegela. Njegova je filozofija idealizirana i stilizirana kvintesenca »del perfetto borghesismo spirituale e civile«.

I njegov »Leonardo« nije ništa no traženje čovjeka, traženje genija, koji bi u tu Italiju mračnu i trpku unio više svijetla, više genijalnosti i snage. A Leonardo je primjer »jednog života lijepog, bogatog i tajanstvenog, koji teži da nadvlada sebe, da postane dublji, individualan i spiritualniji«.

»I u ime ovoga fanatika lijepih forma — kaže dalje — koji je svoje ljubavi i svoja otkrića prekrio tajanstvenim velom, mi možemo da navijestimo novo vrijeme duha, koji već na svijetu pripravlja malen broj braće«.

Ovako snažan i vedar Gian Falco, koji se sam definirao u skeptika, cinika i tepista, snagom jednog udarca raskrvavljene žuči obarao je autoritete i duhove onda, kad je plejada mladih lizala kičme tih velikih, čije su riječi počinjale i svršavale na katedri bez snage i bez jakosti. Bio je Gian Falco tada jedno lice, koje nije bilo realno; toliko je bilo realno, toliko je bilo izgrizeno od strasti, toliko se mučilo ironijom i sarkazmom, ali ipak bilo je sigurno i stalno, da je potrebno uskrisiti i otkriti snage pogaženih i nepoznatih, a ubiti, objesiti i otrovati prazne duhove, koje svatko poštuje. I tada se govorilo: óvaj čovjek hoće da poruši sve! Za njega je i za svu onu paradoksalnu mladost živjeti značilo »rifare il mondo«. Stvarati i opet uskrisiti. »Capovolgere« bio je strastan bunt Leonarda, čovjeka pjesnika i filozofa. Trebalo je stvarati.

I da Gian Falco nije imao snage i opet snage, rekao je mladi Renato Fondi, bili bi mi svi posumnjali u jakost stvaranja, u ljepotu umjetnosti, živeći u baruštinama epigonstva »dei carducciani, d'annunziani, pascoliani e marradiani«.

Na tome raskršću traženja Leonardo je bio ona tačka, s koje se moglo proslijediti, pa makar je aboliranje ideja i smjerova vodilo možda i u haos, kako su htjeli brojni oni literarni i filozofski fosili apeninskog vrta.

III.

Još zdrav i mlad, još slobodan i primitivan kao dječak, koji se ne srami svojih pogrješaka, a čija je fizionomija kao artiste već sasma izgrađena i poslije Aretina u Italiji nigda onako zasebno jaka, dok drugi imitiraju i dovode u bljutavu kranjost D'Annunzijevu senzualnost, kako smo već rekli, Papini čovjek akcije

i duha ne započinje poezijom, već pokazuje odmah u začetku reakciju protiv sadanje akcije, protiv sadanjeg mentaliteta i misli. Tako sasma ozbiljan, mrk i težak, rođen na polju i odgojen među knjigama, već u prvom momentu pokazuje svoje duševno umiranje i torturu misli. On sumnja već u sve, da bi moglo biti nešto dobra i zdrava. I u toj dubokoj skepsi, koja je prelazila u cinizam, on ne može da nađe dobre riječi, čak ni u onim gigantima misli, kakovi su Kant, Hegel, Spencer, Comte, Schopenhauer, Nietzsche. Tako se porodio »Sumrak filozofa« (Crepuscolo dei filosofi): prve riječi njegove, a te su bile i previše strasne i previše gorke.

U njegovoj krvi bukti žila personalnog lirizma, koja ne može da se složi s tim nazorima i u svakoj misli on otkriva bipolarnosti; što izazivlje skrajnosti skepticizma, koji će triumfirati u »Uspomenama na Boga« i »Religioznim polemikama«, a dobit će svoju filozofsku sankciju i sistem u »Drugoj Polovici« i »Pragmatizmu«.

Da se ispovijedi, iskreno ispovijedi, kao uvrijeđen slaboćama i anemijama ovih sistema on vrijeđa i sramoti bez obzira. Stvara neki centrum, to je njegovo ja, koje obara i propinje sisteme njemačkih i francuskih filozofa. Ne ide toliko za tim, da pobija samu filozofiju, koliko njene predstavnike. Ne može da se zadovolji ni Hegelovim idealizmom ni Kantovim kriticizmom, a Kantov mu je pozitivizam blijed i loš.

Dovikivali su mu Nietzsche, Nietzsche, a dostatne su ove riječi, da pobiju svaku sumnju: »... ova se Nietzscheova impotenca manifestuje ne samo na dnu njegove misli nego i u načinu, kojim je izražava... Ova njegova umornost sastoji, prama mojemu mišljenju, u njegovoj nemogućnosti da bude posvema, autentično originalan.... Nietzsche je podao pokušaj mozgovne ograničenosti. Njegova mu nemoć nije dopuštala veličanstvenih otkrića, kao što mu nije dopuštala dubokih analiža. Njegova veličina leži baš u kontradikcijama sramotnih nastranosti«. On je, posmatrajući Nietzschea, osuđujući do krajnosti onu njegovu mržnju na kršćanstvo, uvidio da nastojanja ovoga Nadčovjeka ne dovode do pravе pobjede, jer su posvema lažna i netačna. Premda je i nehotice u sebi zadržao od lirizma Nietzscheove filozofije, u toliko, u koliko je u sebi imao onog personalnog tragizma, koji susrećemo u Nietzschea.

I ova knjiga kao filozofija znači jedno simpatično otkrovenje, ali njeno je pravo značenje to, da je ona autobiografija duše, koja mrzi na svaku intelektualnu energiju, a posjeduje čvrstu volju stvaranja. Stranice su utona prepune zanosa, poezije i boli, humora i sarkazma. Ukratko: tragedija čovjeka, koji ne može da nađe relaciju u svojim nastojanjima, a koji je i previše skeptičan, a da bi nekome vjerovao.

I odatle tragedija čitavog Papinija i kao čovjeka i kao stvaraoca u prvom početku svojih tendenca i aspiracija, pak sve do ono jučer, kad je on, po vječnom onom zakonu kontrasta »iz ništa« došao »u sve«.

*

Ostavljajući te smjerove, iza kako je pokušao »ogni porta segreta, posto l' occhio a ogni spiraglio« i iza kako je sve pretražio, ne uspjevši ni u čemu, on silazi na tamne i mračne staze »Druge Polovice (»L' Altra metà) i na sav glas kriči »da istina ne stoji na samome jednom mjestu, već u svim mjestima kao božanstva katekizma«. Istina nije ni od koga spoznata, jer svi traže mnoge istine, ali ne onu pravu. Svi traže mnogo i zadovoljavaju se samo pojedinostima; došli su do natucivanja stalnosti, a nijesu uspijevali da uspoznaju pravu, istinitu stalnost.

Taj potez mefistofelske filozofije, koji je on nazvao »Druga polovica« za razliku od one »prve polovice« skup je dei concetti negativi«. Problemi su tu, sa kojima se do tada nije nitko bavio, on ih uskrisavao »come il tremendo scuotitor dei dormienti«. Njega oni grizu i on sasma u rezigniranom tonu kaže: »C' è bisogno del nulla di Mefistofele, perchè un Faust vi trovi il suo tutto«.

Dok se drugi odmaraju u pozitivimu onih dana ili uživaju u legendarnosti tradicije, on otkriva mefistofelskom gestom sav taj apsurd još apsurdnije misli i kaže, da je »život svijeta i čovjek bježanje u ništa«. Poznato je da je do ovakova nihilizma došao i Leopardi.

Uz koncepte došao je i »Zakon kontrasta«. Papini je ponovio ono što je Heraklit naučavao, a Sv. Toma pokušao opet da uskrisi:

»Iz ništa dolazi sve.

Iz jedinog dolazi različno.

Kad smo u kulminaciji grijeha, porađa se svetost, iz neznanja znanje, iz ludila sređenje, iz boli radosti, iz zla dobro, iz skepticizma vjera. Ovaj zakon dokazuje, da se može da ovaploti ništa, koje ispušta ne samo realnost već i mogućnost svega ostalog«.

To je »druga polovica«.

Da spomenemo još »Grižnje« (Rimorsi): genij se grize. Papini se čudi i zaprepašćuje onako, kako se čudio i bijedni Otto Weininger. Ta knjiga, prepuna duševnih samoubojstva i preloma »znači osudu na smrt« svakoj misli, svakome nastojanju. I uistinu negativnost ovih ideja, tuberkuloza ovih smjerova mogla je da ubije najprije sama autora, pak sve ostale, koji su ga slijedili.

*

Papini, demon misli, otišao je još dalje onda, kad je shvatio aspiracije Boutrouxa, kad je usvojio onu metodu mišljenja i traženja u Jamesa, što je danas nazivljemo »Pragmatizmom«, Bergsonovu filozofiju spiritualizma i intuicije, a Vailatijev zakon

spoznaje. I tako se došlo »do najuzvišenije tačke u famoznom pragmatizmu« formuliranom od Peircea. On je prvi prenio te ideje engleskog i američkog podrijetla, koje su se svagdje afirmirale pod imenom pragmatizma. Kao najglavnija strana, koja je Papinija interesirala i koju je on do u tančine raščinio bila je ona teza »od čovjeka k Bogu«. To nas ponajviše i zanima, jer je to jedan od glavnijih poteza, koji je Papinija doveo u sadanje stanje.

On kaže:

Čovjek — Bog ima tri značenja:

krščanin

mistik

magik.

Najjači razlog, kaže Papini, po kome čovjek želi da postane Bog jest: »potreba konačna mira«. Dalje kaže: Prije su ljudi stvarali bogove ili su bogovi postajali ljudi. Danas naprotiv sam čovjek teži da posane Bog. Ljudi nijesu zadovoljni sadašnjošću, zato se oni muče i rade. A raditi znači ostvariti ono, što ne posjedujemo. Slaboća, nemoć izazivaju neprestani rad, pak onda želje, koje se nigda ne zasićuju definuju sudbinu ljudi. Da se oslobode ovih muka, ljudi biraju dvije staze:

stazu posjeda

stazu odricanja.

Prvi su bogataši, epikurejci, a drugi asketi, stoici i sveci.

Po ovome Papini hoće da dokaže i opstojanost čudesa i u današnje vrijeme.

Međutim Papini nije uspio nikako da poda definiciju pragmatizma opravdavajući to tim, da je pragmatizam principijelno oprečan definicijama. Između ostalih njemu je »pragmatizam skup metoda, koje nam pomažu da se pomnoži moć čovjeka«.

Papini, ne zadovoljavajući se pragmatizmom morao je naći nove staze, pa kad nije moglo da zadovolji ono skrajnje mefistofelsko ne, niti Michelstaederova filozofija otkupljenja, iza kako je u »Uspomenama na Boga«, kontradikujući očito sebi, pokušao da obori moć i snagu religije, obratio se dušama, obratio se ljudima, da tamo traži utjehe. Bio je na dnu svojih tendenca i smjerova, ne imajući više snage da započne.

Tako je Papini oborio sama sebe, kad je oborio svoje teorije.

IV.

Poslije teorija i smjerova on je ipak našao svoj put, koji ga je časovito oslobodio krize. I u tome je zavrijedio ime heroja duše. Zato, što u njega susrećemo jednu neograničenu vjeru u sama sebe, jednu neukrotivu smionost, moć, koja može da uzdrži sve ono, što joj se postavi, pak snagu da sve to obori.

I zato za mene, koji držim, da je uz Papinija kritičara stajao uvijek Papini čovjek i pjesnik — onaj žučljivi i agresivni duh, koji

vlada u »Strancature«, u »24 Cervelli« (24 mozga) i »Testimonianze« (Svjedočanstva) ima u sebi herojskog, u koliko je išao za tim da se obori protiv čitave jedne kulture, protiv prljavih predrasuda i vjerovanja, pak brojnih smjerova u umjetnosti. Pa onda duh, koji je momentano izgubio svoj pravac, uza sve to ipak uspijeva da obara i da poda prikaz prvih evropskih sila, jačih mozgova, da ih ismjehne, popljuca ili poljubi nigda u tonu nekog sentimentalnog madrigaliste.

Svaki put kad Papini govori, pa bilo to da govori i o dušama tako različitim kao Leonardo i Spencer, Tolstoj i Ferri, Ariosto i Cavour, Don Quijotte i Gulliver, Locke i Farinelli, Regalia i Whitman, susrećemo svagdje njega, Giovannija Papinija, o kojemu je Croce rekao »che è un cervello acuto che scorge il punto giusto delle questioni« [»Leonardo« III. (1900.) 177.].

Ova njegova polemična strana u kritici ponukala je mnoge, te su ga uporedili s Aretinom. Ma da postoje izvjesne razlike, ipak uporedba nije promašena. Pa rekao je on sam, da je u svojoj pretopio mnogo od duše Don Quijotove, Cyrana, Petra Aretina, Kaja i Sempronija. Pak je on kao i Aretinac prilično bizaran, skeptičan, žučljiv.

Te su polemike osvete, napadaji na grijehe drugih, pak bile to i najsimpatičnije fizionomije našega vremena; žučljive triske i krvava zviždanja na profesore i akademije. Ukratko reska jedna bufonerija na sve nemoćno i bolesno, rečeno snagom jednog primitivca, kako je u Italiji mogao da bude samo Giosuè Carducci. Papini zna i da voli. Carducci, Vailati, Dostojevski, Leonardo, Serra, Soffici, Pallazzeschi, Spadini, Weininger duše su, kojima je on posvetio najljepše stranice sebe. Osobito Carducci, od kojega Papini posjeduje onu zdravu i snažnu »toscanità« i strast u polemici.

Po njemu Papini svojoj polemici postavlja aksiom: »Esser plebei vuol dire esser di quelli che quando inzuppan la penna nel calamaio non pensano ai vicini e a quel che diranno«. I zato je on u nasrtaju i polemici artista, izvrstan prozaista: žestina i britkost njegova izraza djeluje primitivno, kao stih pjesnika »Barbarskih Oda«, kojemu je on posvetio bolje stranice sebe, jer je to poslije Leonarda jedini, koji je mogao da ga zanese. I Papini je bio onaj, koji je, kako sam kaže napisao »najbolje stranice u polemičkoj prozi, što su se uopće napisale u Italiji poslije Carduccija.«

Svi ovi nasrtaji, sva ova obaranja, ovoga »enfant terrible« literature, u »Stroncaturama«, pak u »Maschilità« (Muškost), »Religioznim polemikama«, uperena protiv falsifikatora Života i prirode izražena su u stilu Carduccia. I Giovanni Papini se zaustavlja uz Carduccija, jer osjeća blizinu i srodnost duha, a da ga niti poznavao nije. Papini samo zna to, da je Carducci »Toscano puro sangue, gli piace il vino genero e la fresca carnagione delle donne che hanno nel cuore il sole e il canto di quella sua terra

feconda«. U »Svome Carducciju« (Il mio Carducci) Papini je podao sebe, kao i u svojoj polemici i to su stranice poslije »Sumraka Filozofije« najljepše, što ih je on napisao. Fragmenti i razbacani dijelovi duha...

V.

Rekao sam negdje u ovoj prilično rasparčanoj rezultanti svojih impresija, koje su nastale u vrijeme moga proučavanja Papinija, kad sam ga ja u sebi podizao i obarao, još mlad i svjež, ne mogući se složiti s kontradikcijama i paradoksima njegovih evolucija, dok nijesam napokon uspio ipak da ga shvatim i onda živahno prikažem, dolje na obalama jednog provincijalnog grada, koji po svojoj žestini i otvorenosti ima tipičnih srodnosti sa prostotom i iskrenošću grada »dove i bel si suona«, nekojim svojim prijateljima, jer to su bili za mene časovi mojih prvih otkrivanja, prvih sukoba i konačnih riješenja, — rekao sam, da ja u polemici, kritici i filozofiji svugdje susrećem Papinija čovjeka i pjesnika.

I sada baš, kad je riječ o Papiniju novelisti, pak liriku, ustvrdit ću ono, što sam govorio, kad je bila riječ i o njegovim teorijama. Jedna razjađena duša našla je utjehe u fikcijama. I tada je uzviknuo poslije duga muka i šutnje, što je naznačivalo jednu borbu duha, koji se traži, krvavo traži, »eccoci fusione«. I taj »Tragički Dnevnik«, »Slijepi Kormilar«, »Riječi i Krv« (Tragico quotidiano. Il Pilota cieco. Parole e Sangue) i one »Bouffonate«, koje sam ja, pišući o Anđelu Uvodiću, nazvao »tragično smiješnima«. Sve je to fikcija, koja je došla onda, kad su teorije bile pobijene. (I ako je ona katkada dosljedna teoriji). Papini je duh »disiluso«, grozne li snage u toj riječi, koju ću ja prevesti ovako: čovjek na bespuću. Vječno na bespuću, čija traženja ne dolaze nigda do svršetka. Ili bolje ona nalaze svršetak, ali taj je i previše nemoćan, a da bi zadovoljavao autora. I zato je ta fikcija strašna, onako strašna kao strašne priče Edgara Poea ili grozote kineskog pjesnika Danka.

Ona je tim strašnija, što je bila i realnost. To je bilo vrijeme, kad je Papini dozivao sentimentalnog kraljevića iz danskih priča, koga je onako poslije oborio, nazvavši ga degenerikom. Ili kad je on tražio utjehe žedan i ispijen po komadićku one gore iznad njegove ville i susretao ljude nejasne i neobjašnjivane nerealne. To su pripovijedanja nemoguća »deformacija realnosti nevjerojatne avantire«, gdje se onaj »spunto reale« uhvaćen iz života produljuje i povećava u snu«. A njegova su lica »pazzi e delinquenti che non vissero mai e vogliono vivere, amori fittizzi e irragionevoli, morti singolari incredibili«: svijet je to, koji uznemiruje i dosađuje, svijet, koji posjeduje u sebi fragmente svjetla i duboke iskrenosti, ali nije to svijet živ i istinit, koji svi mi mislimo upoznati, novi svjet,

koji živi sam zasebno. Djeca su toga svijeta ispunjeni artiste, čiji je govor i život građen u smislu toga artizma.

Njegovi su ljudi svi »consubstanciel à son auteur«.

*

Nije li on takav i u svojoj lirici, u svojim pjesmama? Fikcije su tragične, a i pjesme su bolne:

»O mia vita perduta fin qui senza pagamenti di gioia e senza proprietà incontestate! Ormai se ti guardo distesa come una strada già fatta, il ricordo supera di troppo la speranza e non no discossa ancora la mia razione di felicità«. (Un giorna soltanto).

Tu je Papini najmirniji, ne muči se više niti grize u onoj vječnoj nedosljednost svoje logike i težini svoje filozofije, ne govori o nemogućnosti, ali je ipak tužan, katkada i previše pesimist. I ako je tu recimo mirniji, nego je to u njega običaj: to je pobjeda karaktera u traženju nove forme, novih oblika.

Njegova duša ne trpi od bolesti i manije pedanata, da se koncentriše u ovome ili onome detaju, ona se u sve slijeva neizmjernom ljubavi primitivca sva svježa i lijepa, suha i ružna, dakle: takova, kakova je. Dostatan je onaj fragmenat, koji u zapletaju sensibilnoga i humorističnog, sentimentalnog i perverznog dekadenstva posjeduje naravni sjaj, boju i značenje umjetničko, a melankoličku jednostavnost:

»E se mi desto disoprassalto l' inferriata della finestra non mi dà che cielo e fazzoletti bianchi sulle corde bagnate«. (Mezz'ora).

»Tutte le volte che arrivo lassu lo trovo disteso a pochi passi sotto la croce, in un sodettino, fra i cardi color vino che fioriscono ora e l' ultime margherita che fra poco non saranno che pippoli di Zolfo« (I miei amici).

»E se il freddo non facesse scuotere e rabbrividire questo mio corpo forcuto vorrei aspettare li quela vera notte che l' alba« (Idem).

Svugdje u »100 pagine di poesia«, »Opera prima«, i Giorni di Fèsta« osjećate elegancu, harmoniju i kolorit. I sve ima smisla, sve je duboko, jer pjesnik sudjelúje svojim mukama i osjećajima. Osjeća se stil svjež, čisto toskanski, kao uvijek, ali ima tu i skrajne Rimbaudove modernosti. Čini se, da se onaj primitivni auktor »Riječetina« pretvorio u pariškog dandya, koji miriši tai-to parfumom. Neko sjećanje na pjesnika »Les Illuminations« i novinara Mallarméa. I ništa više. Jer, kad Papini, pišući o svojoj poeziji i o zadaći poezije, kaže: »Vanjski svijet treba da uđe u poeziju, u koliko prati i izražava, zove ili sudi izvjesna stanja duše. Ostalo je dekoracija, bravura i razonoda«, — kaže isto što i Tin Ujević, da citiramo jednog od mladih: »ja poričem svaku umjetničku tehniku, koja ne bi neposredno izražavala Dušu«.

Papini ne realizuje tip pjesnika u onakvom smislu, u kojem je tražio Emerson. U svakoj stvari treba osjetiti dušu. Papini je karakter, koji u umjetnosti traži svoju konstrukciju, hvataj sebe.

U ovoj lirici seljaka toskanskog, kojemu je Carducci bio idol, a Whitman prvi i posljednji pjesnik, osjećate miris apeninskih gora i komadićke bijelih plahta fiorentinskoga neba...

*

Ta otkrića nijesu bila dostatna, jer je Papini poslije toga duševnog napora osjećao nemoć sebe, nemoć svoga doba i nemoć čitava ambijenta. Nemiran, skrajno utučen, duševno (barem u tom času!) teško protumačljiv, izubijan u dubokoj sumnji napisao je god. 1912. tragiku sebe, tragiku svoje mladosti, tragiku duše »Svršena Čovjeka« (Uomo Finito).

Gigantska čežnja, da postigne spiritualni preporodaj sebe, svoga života; noseći u sebi sublimaciju onog vječnog ja; nadu nepresahlu, uvijek živu u svoju snagu; razočaranje nad uspjesima, ponovna čežnja i obratno, stvaranje posebne religije; ono iskreno golo davanje sebe u groznom nekom torzu kidanja — to je duboka tragika mozga, duše i srca »Svršena Čovjeka«. Pa taj i ne mora biti literat Papini, on je općenito: čovjek, čovjek koji misli, traži čezne i želi. On je rekao samo ono što posljednje generacije ove planete nijesu imale snage da reku.

»Un mezzo ritratto...« »Un centinaio di libri« u svakoj duši ostavljaju tragove teških razočaranja, koja bi pedagozi osudili, prozvali nevjerojatnima. Premda je to gorka istina, da jedan mladić, čije su oči oslijepile u traženju, a mozak se ukočio i misao smrzla, ispovijeda »Ja sam čovjek, za koga Bog nije nigda postojao, Sin oca ateiste; kršten kradomice; odgajan bez ispovijedi i bez misa, nijesam nigda imao ono, što se zove duševna kriza, noći Jouffroya ili otkrića o smrti Boga. Za mene Bog nije nigda umro, jer nije nigda niti postojao u mojoj duši«. Poslije jednog sasma gola ispita, koji me sjeća ispita savjesti Tina Ujevića, uskrsnuo je pred očima bezdan, haos, gdje su sve veze porušene i pokidane. Rekao je Papini ono isto, šo i naš Ujević. I nitko nije mogao tako iskreno reći kao ovaj, jer nitko nije prošao istim stazama sukoba i ubijanja kao ove dvije duše. I zato je »Ispit savjesti« poslije ispovijesti u »Svršenom čovjeku« najtragičnija riječ, što smo je igda u nas čuli, pa koliko nastojao da nam Ujević dokazuje moć svoga otkupljenja. Ja ću reći ono, što je mladi Giuliotti rekao baš u onom momentu, kad je Papini rezignirano rekao, da mu sada »ne preostaje no u šalici žutog čaja ispiti arsenik i svršiti«:

»Potrebno je da se ti obratiš; potrebno je za tvoju dušu i za duše. Mnogi u tmurnom haosu, koji ih okružuje čekaju veliku riječ, snažnu i uzvišenu kršćansku, da se snađu.

Ti možeš da prekineš ovom šutnjom. Ali prije je potrebno da ti padneš na koljena. Učini. Jer samo ovo poniženje je veličina, a sve ostalo je ništa i isprazno«.

Ali baš u onome času, kad se očekivala riječ spasa, zabasao je opet u grijeh. To je i ona tragika »Svršena čovjeka«, koga i

Tin Ujević doživlje, tragika svih onih sličnih ljudi, kojima je u »Svršenom čovjeku« Papini napisao postumu, veliku riječ života i smrti: »I kad bi vi, poslije nego ste me čuli, usprkos mojih razlaganja, vjerovali i nadalje, da sam ja uistinu svršeni čovjek, morate barem ispovjediti, da sam ja svršio, jer sam htio započeti mnoge stvari; i da nijesam više ništa, jer sam htio biti sve«.

Tin Ujević je rekao to isto: »Popljuvan, išćuškan, premlaćen, izmučen, pedepsan i prebit u nepovredivoj, u neoskvrnjenoj ljubavi i to mi nije donijelo patnje, kakove se bojah, da nije čovjek prije mene iskusio... Ali eto u čemu je ipak užas mojega života. Ako mogu da iskažem sva moja iskustva, u jednoj rečenici, kazaću ovo: Voltaireov Candide je zbilja duboka i istinita knjiga... Ni u čemu nijesam imao mjere...«

Papini dokazuje: »Samo je u spiritualnom pravcu moguće nadati se u radikalnu promjenu pravca, u jedno potpuno preokretanje i vrijednota. Jer najveća, najskrajnija, najplemenitija i najčišća strana u čovjeku jest d u š a«. Tin Ujević dovikuje: »Ustanimo jednom za ljudsku d u š u, za otkupljenje čitavoga čovjeka«.

I ove dvije duše, koje su prošle po istim stazama traženja i stvaranja, koje su doživjele ista razočaranja, iste sukobe i koje su se našle pred istim bezdanom, najintelektualnije možda poslije Gourmonta, najteže poslije Weiningera podale su ispovijesti nada, ispaštanja, patnja i boli.

I Papini je poslije tih stranica tragike i boli, kao i Ujević pokazao snagu svoga života u budućnosti i generacijama, koje dolaze rekao, da on nije umro.

Giovanni Papini je uskrsnuo, on je u času, najdubljeg pada osjetio regeneraciju sebe, poslušao glas novih tragova i klekao. A Tin je Ujević otišao da traži sreću na »holandsko tlo«...

To je duboka diferenca.

Ali ipak ova knjiga ispovijesti, u kojoj se vrte mnoga pitanja stara i nova, poznata i nepoznata, u kojoj susrećemo živi duh u prikazivanju svoje tragike; ova knjiga, koja je autobiografija jednog čovjeka i mnogih ljudi, pripovijest jedne duše i tisuću njih, ona ipak u silnome poniženju i padu onog, koji je priča, pokazuje put novog života...

VI.

I onda je došlo teško ono vrijeme, kad je trebalo osjetiti krv i vidjeti čovjeka, blijeda i ispijena ne ženom, niti nikotinom ni vinom, već glađu, ratom, patnjama, pak beskrajnim enigmama, kako negdje po asfaltu umire. Ili se očajno davi u smradu i bludu gradova. Trebalo je u tome kolosjeku i vrtnji osjetiti malenkost i niskost čovjeka, impotencu njegova duha, bezglavo prosipanje mozga, skrajnu indiferentnost i perverznost generacija, koje su dolazile, produciranje bolesnih mozgova i zadnje utočište svih sretnih i mirnih: ludnicu. Niti pustinja, niti samoća nje imala snage da spasi duh, koji je bio otrovan produktma jedne živinske filozofije. I u toj groznoj vrevi, koja je ludovala i bjesnila nije bilo Duha (niti ga još nema!), koji bi zaustavio i gomilu vjekova i gomilu prljavosti, koje su sapele duh, okužile mozag, ukočile misao.

I onda smo čekali, jer bilo je takovo vrijeme u kome je trebalo čekati. I vidjeli smo dalje daleko veliku četu blijedih izmorenih, koji su stupali pogrbljeni za nekim, a taj je govorio, kao nitko do danas. Auktor »Svršena Čovjeka«, auktor tragedija sukoba i pogrušavanja, izišao je iz spilje i rekao na zaprepaštenje svih onih niskih, koji su vjerovali u njegovu smrt i njegova je riječ, njegova je molitva takla svakoga čovjeka, ganula svačiju dušu, koja se primakla tim stranicama ljepote, što ne zalazi.

Papini je otišao k istim onim stazama, kojima su otišli Romolo Murri, Gallarati, Scotti, Borsi, Prezzolini (»Rinnovamento«, »Cultura Sociale«). Njegov je slučaj bio svakako jači, jer je Papini, dok su svi ti plivali u nekom neodređenom misticizmu, bio još potpunoma u bezdanu »del nullo« i još veoma daleko od toga da vjeruje iza kako je u »P u z z o d i c r i s t i a n u c c i« napao modu povraćanja katolicizmu i dokazivao, da ne postoje katolici.

*

Giovanni je Papini u sebi nosio kroz čitav svoj vijek borbu protiv sebe i zato je svaki njegov potez jedan bunt i grč osjećanja nad svojom nemoći, nad nemoći drugih.

Taj se njegov stav tumačio megalomanstvom, dok je to bila iskrena i gola borba duše. I zato je on videći se najedamput pred slomom svojih traženja prešao iz »d r u g e p o l o v i c e« u »p r v u p o l o v i c u«. To je značilo: konačno riješenje.

Nestale su sumnje, pak grižljivi onaj i žuti skepticizam, koji je ispunjao njegovu mladost i poslije sukoba i boli došlo je ono osjećanje harmonije u sebi i u vascjelini. Poslije mraka, grijeha, zablude i strasti: s v i j e t l o s t. Poslije duga lutanja, dugih hodočašća lažnim idolima, varantnim idejama duša je poprimila izraz ž i v o t a i v e d r i n e.

Ovaj čovjek bez odmaranja, vječno u praiskonskoj nekoj borbi duha, sarkast, koji živi u bizarnom nekom neradu i nemirnoći, poslije mnogih kriza dolazi do najdublje krize, poslije mnogih preduzeća do živa shvaćanja religije, do osvjetljenja, do konverzije, do odricanja.

I zato je »P o v i j e s t H r i s t o v a« sa grandioznom molitvom »H r i s t u« čin nutarnje reakcije, koji predstavlja prelaz jedne mladosti neodređene, neizvjesne u duboko shvaćanje kršćanstva.

*

Pater Gamelli, jedan od jačih talijanskih intelektualaca, nazivlje ovo u Papinija »religioznom evolucijom« služeći se samim Papinijem, koji je sam u uvodu svoje »Druge Polovice« rekao, da je on »per quell'eterna legge dei contrasti« sasma »matematski« — da se poslužim ovim antipatičnim i mrskim izrazom, koji je mio filozofima — došao do Hrista.

Mi ne ćemo prelaziti u detaljniju analizu sama obraćanja, poznavajući Papinija prije obraćenja i posmatrajući ga u onim prvim momentima njegova povratka Hristu, posmatrajući borbe njegova duha, opazili smo, da je put, po kome je on morao da vidi Onoga, čija ga je riječ prosvijetlila, a božanski spritualizam zanio, bio i previše težak.

Papini se našao pred dilemom, pred sukobom. I on je taj sukob prelomio. A Hrist, koji je otkupio mnoge duše, nije prezreo ovoga avanturistu. I zato mi ne sumnjamo u otkupljenje Giovannija Papinija. Heine je govorio: »povratio sam se Bogu, kao rasipni sin, iza kako sam čuvao svinje, za dugo vrijeme, kod Hegelovaca«. To bi mogao reći i Papini, kad bi zadnju riječ promijenio u više njih. Povrativši se rekao je sve potanko o svojoj sudbini, pričao je dugo, dugo.

On je tu susreo svojeg «Capovolgitore«. U »Svršenom Čovjeku«. Papini ga je tražio i bio ga je donekle susreo. To je bio neki njegov Hrist. Na Sudnjem Danu narodi će doći i čekati Hrista, vrhovnog Sudca. I tražit će ga, piše Papini, a On će biti među njima i kajat će se kao oni. Danas je Papini to zabacio i jedini, pravi, iskreni i veliki Capovolgitore je Hrist, onaj Hrist, kojemu je on posvetio najljepše stranice: Dvanaestorica, Sat Tame, Voda i Krv, Smrt njemu, Šimun rečeni Petar. To je Capovolgitore, kojega Papini ganutljivo moli, neka bi se još jednom povratio među nas.

»Još jednom. Ako to ne znači, da je naš grijeh prevelik«. Prevelik je naš grijeh, putovi su naši raskinuti i nasipi su rijeka oboreni.

Giovanni Papini je danas u ovo teško vrijeme padanja i prevrtanja, rekao, da je spas čovjeka samo u Bogu.

*

I evo dolazi vrijeme i već je došlo, mi svi to opažamo, kad će na Golgoti raspeti Hrist još jedamput uskrsnuti. Tako je govorio onaj centurio. Tako danas govori Giovanni Papini. Tako budi!

*

Poslije »Leonarda«, »Voce«, »L'Anime«, »Lacerbe«, »Le vrai Italie« Papini danas obara buržoasku, socijalističku, fašističku, antikulturnu, amoralnu Italiju i viče: »treba da se povratimo vremenima Velikoga Tome, a naš izraz treba da bude sličan onome Velikoga Prognanika«. To je »Divlji Čovjek«, koji danas ispunja svojim krikom sve talijanske boulevarde. On je tako žučljiv i agresivan, da traži potpuno razgraničenje sadašnjicom i povratak jednostavnosti i prošlosti.

*

Papini je našao svoj put; i ova će »prva polovica« biti jasna, svijetla i svježa. Jer on je bio onaj, koji je prvi u godini 1921. napisao stranice otkupljenja, radosti i spasa...

VII.

Mogao sam da napišem o nedostatcima njegove lirike, o strukturi njegovih stihova, neke opaske o njegovoj filozofiji, da svim njegovim novelama postavim sadržaj i tako bih u smislu svih pravila naše visoke kritike, bio ispunio oficijelnu dužnost jednog popularizatora, kakovih je pun naš literarni život, a koji se hrane otpacima i mrvicama, bačenim s visokih stolova.

Nijesam htio, da nekome budem dosadni komentator ili tumač nepoznanica, daleko sam bio od toga, da nečijem stvaranju podmećem primjedbe u stilu svakodnevnih literarnih i umjetničkih fosila.

Uzeo sam njega sama, iza kako sam ga u razmaku od tri godine bacao, prevrtao i tukao o zid, kako ja to radim sa svima onima, koje volim, koji su mi prijatelji i ako u tome prevrtanju naiđem na sitan nedostatak, ja tražim sve do konca i konac je moje riješenje: negativno ili pozitivno — to se dabome razumije. On je bio pozitivan.

I ja sam rekao ono što sam vidio i osjetio u ovim impresijama, o čovjeku, o pjesniku:

> »Sopra quest' occhi di cieco ripassa da trentacinque anni la gloria dei cieli a giorni lontana, a giorni più bassà senza che il coure si rompa o si geli«.

Rekao sam o samome njemu. Nijesam htio potanje govoriti o herojskoj onoj mladosti.

Njega sam htio. Tako. To mi je draže bilo.[1]

---

[1] Biografija i Bibliografia: U svojoj antologiji »Poeti d'oggi« Papini o sebi piše: »Rođen je 9. jan. 1881. Učio se sam, po bibliotekama. Osnovao je i upravljao Leonardo (1903.—1907.); bio je urednik i neko vrijeme upravitelj Voce (1912.); urednik sa Amendolom Anime (1911.) i utemeljitelj sa Sofficiem Lacerbe (1913.—1915.). Oženio se 1907., ima troje djece i od tog vremena prolazi veći dio godine u Bulciano.« Ja nadodajem: Sarađivao je skoro do u sedamdeset revija, listova, dnevnika i tjednika. I to talijanskim, francuskim, engleskim, njemačkim, poljskim, ruskim i madžarskim. O njemu je, u koliko mi je poznato, pisao Croce, Bergson, Serra, Boine, Fondi i drugi brojni, koje on sam u svojim uvodima citira. Napisao je do tridesetak knjiga, koje je izdala knjižara Valecchi: Tragico Quotidiano, 1906.; 1913.; 1918.; 1920. — Il crepuscolo dei filosofi. — Il Pilota Cieco, 1907.; 1913.; 1918.; 1920. — Memorie d' Iddio, 1911.; 1918.; 1919. — Vita di Nessuno, 1912.; 1918. — Parole e sangue, 1912.; 1919. — 24 Cervelli, 1912.; 1915.; 1917.; 1918. — Un Uomo Finito, 1912.; 1915.; 1917.; 1918.; 1919.; 1920. — Pragmatismo, 1913.; 1920. — Buffonate, 1914.; 1918.; 1919. — L' Altra Metà, 1912.; 1916.; 1918.; 1922. — Maschilia, 1915.; 1918.; 1921. — Cento Pagine di Poesia, 1915.; 1918.; 1920. — La Paga del Sabato, 1915. — Stroncature, 1916.; 1917[2].; 1917.[3]; 1918.; 1920. — Opera prima, 1917.; 1918.; 1921. — L' Uomo Carducci, 1918.; 1918.[2]; 1919. — Testimonianze, 1918.; 1919. — Polemiche religiose, 1918 —

Đuro Sudeta:

Lirika 1923.

Ja volim.

Ja volim jesen umiranja svelu
i dane pomračenih, decembarskih kiša;
ja volim bol kad bdi i kad se stiša,
jednako volim kao radost bijelu.

Ja volim molbu kad se ne usliša;
radost u duši, tijelo na propelu —
ja volim sve u oprosnome velu:
krvnika, tata, bezbrižnog mališa.

Ja volim suton, kad se magle sviju
i sunce tone iza brda triju
kad plave ceste putuju s daleka.

Vite zvonike, zvona dobre glase
živote što se polagano gase:
U čovjeku sebe i u sebi čovjeka.

Utrni.

Utrni majko svjetila —
stadoše ponoćni hati;
u mrak se ruše i nestaju
beznadni, bolesni sati.

Podaj mi cjelov — neka mi
na blijedim usnama snije,
do tebe, majko, niko ih
jošte poljubio nije.

Usnut ću tako s posmjehom
ko miris jesenjih ruža;
poljubac tvoj je najslađi
i ljubav je tvoja najduža.

L'Europa occidentale, 1918. — Giorni di festa, 1918.; 1920. — L'Esperienza futurista, 1919. — Chiudiamo le Scuole, 1919. — Storia di Cristo, 1921.; 1922.; 1923. — Uomo Salvatico (i Giulliotti), 1923. — Fioretti di San Francesco, 1922. — Još je izdao: Prezzolini-Papini: Nuovo e vecchio nazionalismo; Pancraci-Papini: Poeti d'oggi (1900.—1920.).

A jutrom, kad sunce crveno
na krevet moj će pasti,...
na mrtvim usnama mojima
bijela će ruža cvasti.

A ti ćeš misliti, da se to
posljednja nada smije,
i dijete tvoje nesretno
jošte da umrlo nije — —

Mrak.

Mrak je u sobi mojoj —
kao nešto, što tako lijepo ispunja hodnike
hladnih, plavih samostana —
samoću tajnih obala...
mrak je u sobi — kraj mene
i njegova je prisutnost
tako lijepa i tako dobra
kao i sanje moje mladosti
koje su čitavog svojeg vijeka zalazile za
tajni horizonat moje duše
a da nijesu našle svojega sutona,
koji bi ih ogrnuo crninom,
koji bi im ugasio sunce —
sunce: — Čežnje
za
Tobom!

Notturno.

Pssssst... psssst...
tiho... tiše...
skini ovo tužno velo! —
slušaj! kako noć se spušta
s proplanaka i klanaca —
slušaj! kako žito zrelo
sve se više nekud njiše...
pssst... pssst...
tiho... tiše!...

Sve si ruke već mi spleo
i moj život u crn veo
zaodjeo i zavio —
pusti da mi noći ove
slobodno se uvis dignu,
da do plavih zvijezda stignu —
pusti noćas moje snove!!

Pusti noćas!... neka plove
ko jedrila u daljine;
ti im ne znaš tajni smiso,
niti shvaćaš čežnje moje:
kad se zvijezde s neba truse
ko bokori modrih ruža
i noć slazi i noć gazi
preko trave, krova šume
i ulazi u kuću mi —
i ulazi tako:
u me!

Ti ne shvaćaš što to znači:
biti sam i biti bolan,
kad se zrela žita truse...
O, ti ne znaš, što to znači:
kad je Netko od nas jačj
i to vječno: plači... plači'
i to gorko —
pođi: u se!

Živjeti od boli svoje
ljubit' boli — i u boli
umirati poput niti
paučine, kad se rosa
kao biser po njoj spusti —
ljubit' htjeti
bolan biti,
bolan biti
mnogo sniti — —
umirati i živjeti!

Ti ne pojmiš!

I što znači čežnja ova:
Volim, kada noć se
mjesto ljudi k meni svraća,
mrtve zvijezde — dobra braća;
kada sve se nekud gubi
i nestaje u crnini
i pod toplom rukom noći
moje oči
smiruju se
i šumore
kao more...

Kad se moćna ruka prigne
i zaljulja u zaborav
nanesene crne rane —

kad se lijepa usta spuste
i prospu se kose guste —
srebrnprsti
zaromone povrh glava
kao šapat molitava
kao jedna sanja plava
majke
koja spava.

Ti ne pojmiš
Čežnjo moja,
skini ovo crno velo
slušat ćemo:
Noć se spušta
s proplanaka i klanaca...
slušat ćemo:
dok ne dođe,
dok ne dođe dvoru našem
dvoru našem — čemernome...

Pssssst!
polako
tiho
tiše!!

Antun Franulović:

U sutonu.

U sutonu tihom, kad su duše naše
Gorile ko purpur sunčanoga žara
I kada je svaka naša miso znala,
Samo jedan život što ga ljubav stvara,

Ti si bila krasna. Sutonsko je sunce
Svojim zlatnim sjajem posulo ti kosu
A oči su tvoje treptile ko vali
Azurnoga svijetla, što ih suton prosu.

I taj treptaj živi osto je na ruži
Da mi ona kaže što mi riječi tvoje
Nijesu mogle reći. Pa će sad da živi
I da bude dio vedre duše moje.

Domenico Russo:

Mussolini.

Dva poglavlja iz knjige: „Mussolini i fašizam“ [1]).

Odgoj diktatora.

Govoriti o fašizmu, a ne govoriti o g. Mussoliniju, bio bi besmisao. Fašizam se možda ne bi bio nikad ni rodio, ne bi bio dosegao razvoj, razmjere koji mu dopustiše da pobijedi, da nije postojao g. Mussolini. Jedan i drugi se spliću kao umjetnik i djelo poteklo iz njegovih ruku.

»Pred jedno dvadesetipet godina bio sam razdražljivo i žestoko dijete. Poneki od mojih drugova zadržao je još i danas na svojoj lubanji oznake kamenja koje je bacila moja ruka. Skitnica po prirodi, hodao sam po cio dan duž rijeke i krao ptičja gnijezda i voće. Išao sam u crkvu. Božići tih vremena još su sasvim živi u mojoj uspomeni. Rijetki su bili oni koji nisu išli na Božić u crkvu: među njima je bio moj otac. Drveća i trnovita živica uz drum što vodi u San Cassiano bili su goli i posrebreni injem; bilo je studeno. Prve mise bile su za male ranoranke starice. Kad bi se one pojavile s onu stranu Piane, došao bi na nas red. Sjećam se: išao sam za svojom majkom, bilo je mnogo svijeća u crkvi i, usred oltara, u maloj kolijevčici ovjenčanoj cvijećem, Djetešce, rođeno te noći. Ali miris tamjana omamljivao me tako, da se to katkada pretvaralo u nesnošljivu mučninu«.

Vadim ovu stranicu iz ratnog dnevnika g. Mussolinija: rijetko se, u polemikama koje sačinjavaju četiri petine njegove literarne produkcije, rijetko se tokom svoga pustolovnog puta zaustavio da se sjeti prošlosti, svoje prošlosti, mirne u krugu porodice.

Međutim, jednoga dana, kad ga je policija g. Giolittija zatvorila, dajući mu mogućnost da se bavi manje aktuelnom zadaćom, sakupi svoje uspomene u autobiografiju od koje su publici poznate tek nekoje rijetke bilješke. Tu treba da potražimo crte diktatora koji nastaje.

»Rodio sam se, piše na tim stranicama, djelomice neizdanim, 29. srpnja 1883. u Varanu de Costa, starom zaseoku smještenu na maloj uzvisini u selu Dovia, dijelu općine Predappie. Rodio sam se u nedjelju u dva sata popodne, u nedjelju posvećenu zaštitniku Camminata, stare ponosne kule koja s posljednjeg ogranka Apenina, silazeći sve do na male brežuljke Ravaldina, dominira, visoka i svečana, čitavom forliškom ravnicom. Sunce je dan prije bilo ušlo u konstelaciju Lava. Moj se otac zvao Aleksandar. Nije nikad bio u školi, jer je s deset godina bio poslan u obližnje selo Dovadolu,

[1] Mussolini et le Fascisme, Paris 1923, Librairie Plon. — Već iz ovih nekoliko stranica dovoljno se vide odlike ovog zanimljivog djela: potpuna objektivnost, te iscrpna i temeljita dokumentacija. Zahvaljujemo i ovom prilikom piscu, uglednom pariškom publicistu, na ljubeznom dopuštenju ovoga prevoda. — Op. ur.

da tu nauči zanat kovača. Iz Dovadole otišao je u Meldolu gdje je lako upoznao, između 1875. i 1880., ideje internacionalaca. Zatim, postavši majstor u svom zanatu, otvori kovačnicu u Dovadoli. To selo, s nadimkom kao i danas »Pizcasa«, nije bilo baš na najboljem glasu. Bilo je tu ljudi uvijek spremnih da se tuku. Moj otac nađe tu posla i započe širiti ideje Internacionale. Osnuje brojnu grupu koju je kasnije raspustila i raspršila policija u jednom zamahu.«

Takav je bio otac. A evo sina:

»Između četvrte i pete godine započeo sam čitati abecedu, ubrzo sam čitao sasvim korektno. Slika moga djeda gubi se u davnim vremenima. Mnogo sam volio svoju baku. Moji prvi koraci u svijet počeše sa šest godina. Između šeste i devete godine išao sam u školu, isprva mojoj majci,[1] onda Silviju Maraniju, tada nadučitelju u Predappiju. Bio sam buntovan i ratoboran deran. Više puta sam se vratio kući kamenjem razbijene glave. Ali uvijek sam se znao osvetiti. Bio sam vrlo smion kradljivac po poljima. Slobodne dane bih provodio, oboružan lopaticom, sa svojim bratom Arnaldom, radeći na riječi. Jednom sam ukrao ptice koje su imale da mame druge u zamku. Progonjen od njihova vlasnika, prošao sam, trkom, čitav hrbat jednoga brežuljka, pregazio rijeku, no nisam pustio svoj plijen. Polazio sam pače i kovačnicu svoga oca, koji me je upotrebljavao da baratam s mijehom. Moram odati svoju ljubav prema pticama, naročito sovama. Održavao sam također vjerske dužnosti sa svojom majkom, koja je vjerovala, i s bakom, no nisam mogao ostati dugo na istom mjestu, zatvoren u crkvi, naročito kod velikih ceremonija.«

I autor se vraća uspomenama na svoje Božiće, proživljene u mirisu naivne vjere svoje majke, o kojoj je govorio drugdje. Majka je njegova došla na misao, da ga dadu u kolež u Forliju, koji je tada bio u rukama salezijanaca.

»Moj je otac, piše g. Mussolini, bio isprva žestoko protivan, ali napokon popusti. U sedmicama prije no što sam otputovao bio sam veći đavao nego inače, osjećao sam u sebi pustu uzbunu. Zamišljao sam, na nejasan način, da su kolež i zatvor gotovo sinonimi. Htio sam da proživim, sa slašću, uz drumove, preko polja, duž jaraka, između čokota sa zrelim grožđem, svoje posljednje dane slobode. Oko polovine listopada je bilo sve spravno, odijela, rublje novac. Ne sjećam se ikakva osjećaja žalbe za svojom braćom koju sam ostavljao. Sestri je Edvigi tada bilo tri godine, bratu Arnaldu sedam. Žalio sam jedino za jednim, žalio sam što ostavljam malog kanarinca kojega sam imao u krleci pod prozorom. Uoči svoga odlaska posvadio sam se s jednim drugom, i htijući ga zviznuti šakom, promašim o stijenu i suzbijem sebi zglobove na ruci. Morao sam otputovati povezane ruke. U čas rastanka sam plakao. U maloj dvokolici koju je vukao magarac, sjednem uz oca i kovčege metnuše pod naša sjedala, te se tako uputimo. Dvjesta metara

[1] Majka je Mussolinijeva bila učiteljica.

zatim pade magarac. »Rđav znak«, reče moj otac. No magarac se opet digne i mi mogosmo nastaviti put. Za vrijeme vožnje palo je malo riječi. Ja sam gledao prirodu koja je počela gubiti svoje zelenilo. Slijedio sam lijet lastavica, zavoje rijeke. Oko dva sata popodne pokucasmo na vrata koležu. Otvore nam. Cenzor kojemu me prikazaše, ogledavši me, reče: »Mora da je vrlo živ dječak«. Zatim me moj otac poljubi. I on je bio vrlo dirnut. Kad sam osjetio, da su se velika vrata zatvorila iza mojih leđa, briznem u silan plač«.

Sve do 1898. nema ništa znatnijega u životu maloga Mussolinija. Jer je udario nožem u nastupu srdžbe jednoga druga koji ga je uvrijedio, bude izagnan iz koleža. Sve molbe njegove majke, da mu oproste, ostadoše uzaludne. Sa šesnaest godina okuša se u literaturi; objavi jedan članak u nekom lokalnom listu i nekoliko soneta. Soneti mu dadoše podlogu da zadobije, četiri godine iza toga, diplomu učitelja od učiteljske škole u Forliju. I tako eto ga, sa dvadesetipet godina, preobražena u odgojitelja.

U Gualteri-Emiliji dobi mjesto. »Gualteri-Emilija, priča sam Mussolini, jest selo smješteno na obali Pada između Guastalle, grada dosta znatna, i Boretta. Selo se nalazi kilometar daleko od obale Pada, od koje ga rastavljaju golemi nasipi po kojima teče pruga. Prispio sam onamo jednog oblačnog i tužnog poslijepodneva. Netko me je dočekao na stanici. Istoga dana upoznam se sa znamenitim ličnostima sela, socijalistima i općinskim vijećnicima. I ušao sam u svoj pension za četrdeset lira mjesečno. Moji dohoci kao učitelja iznosili su do pedeseišest lira mjesečno. To nije bilo baš osobito utješno. Sutradan započnem školu... Općinska škola nalazila se dva kilometra daleko od sela, u odsječku Pieve Soliceta. Imao sam četrdesetak daka, svi dosta blage ćudi. Odmah sam im se priljubio. Nastava je bila neprekidna. Ali u jedan sat svršila bi se škola i ja sam mogao otići u svoj stan i raspolagati po miloj volji satovima poslijepodneva i večeri. Prvi dani su bili monotoni, no zatim se krug mojih odnosa proširi i oni postaše intimniji. Svake se nedjelje plesalo. Mjeseci su hitro prolazili, praznici su bili pred vratima. Tada se odlučih da iselim u Švicarsku i da potražim svoju sreću. Brzojavim svojoj majci po novac potreban za put i primim, telegrafski, četrdesetipet lira.

Jedne večeri iskrcam se u Chiassu čekajući vlak koji me je imao odnijeti u centar Švicarske; kupim »Secolo« i zaprepastim se, kad u jednom dopisu pročitam vijest o uhapšenju moga oca. U Predappiju, u Ortu, socijalistički izbornici i njihovi saveznici porazbijali su izborne žare da zapriječe pobjedu klerikalaca. Sudska vlast je izdala više uhidbenih naloga, a među njima uhapsiše i moga oca. Ta me vijest stavi pred dilemu: da se vratim ili da nastavim svoj put? Odlučim se da nastavim; sutradan popodne ostavim vlak u Yverdonu imajući u džepu, u svemu i za sve, dvije lire i deset centesima«.

Ne htijući da oprovrgavam pripovijedanje g. Mussolinija, verzija koju ljudi iz Predappija navode kao uzrok njegova odlaska u

izagnanstvo nešto je malo različna. Izborne žare ne bijaše razbio njegov otac i njegovi saveznici, nego on sam. I opravdavaju taj čin, jer se svatko sjeća načina, kako su se tamo vršili izbori. Oni koje su nazivali reakcionarcima umjeli su naći način, kako da dadu pravo glasa imućnijim biračima u dvije susjedne općine, u Meldoli i u Predappiju. Dosta je bilo da se navede bilo kakav posjed kao svoj u općini Predappio, te su meldolski izbornici mogli glasovati i po drugi put.

U Švicarskoj ga je čekala crna nevolja. Borio se; tražio je i prihvatio posao u svim zanatima; bio je zidar, slikar, trgovački namještenik, trhonoša, zemljoradnik; možda mu je najodličniji poziv bio naučnika u ženevskoj kobasičarni, kod gospodara koji nije bio neznatno dirnut kad je vidio, dvadeset godina kasnije, došavši kao znaličnik da vidi novoga predsjednika talijanskog ministarskog vijeća, koji se imao sastati s g. Curzonom i g. Poincaréom, kad je vidio kako ovaj krči sebi put kroz svjetinu, da mu toplo stisne ruku.

U dokolici je g. Mussolini bio i opet studenat. Njegovo se ime nalazi u popisu slušalaca univerze u Lausanni gdje uspije da dobije diplomu profesora franceskog jezika. Što mu je puta u »Avantiju« g. Serrati, njegov nasljednik u uredništvu toga socijalističkog organa, koji je dugo s njim dijelio izagnanstvo, predbacio tu titulu profesora franceskog jezika!

Jednoga dana radeći kao obični nadničar u nekom malom selu franceske Švicarske, uz dnevnicu od 2 fr. 50 dnevno, noseći i tovareći opeke, umoran konačno od svog zanata, odbacivši crvenu vreću koja je služila da ublaži pritisak tereta na njegova leđa, ponovno se dade na put, da potraži nov zanat. Naveče morao je da provede noć, potražiti sklonište pod mostom neke rijeke. Ali zrak je bio suviše oštar, a zemlja pretvrda. Otkrije nedaleko odatle, na vratima neke štamparije, drven sanduk, dosta širok da može u nj leći. Odvuče ga pod most i tu se smjesti; spavao je još, kad je netko došao da ga probudi. Bio je to policist, koji, bez velike uljudnosti, načne ispitivanje. Svojstvo Talijana, što ga navede g. Mussolini, činilo se da neobično zanima ispitivača. Nekoliko sati kasnije g. Mussolini uđe u kantonski zatvor, označen kao skitnica bez dokazanih životnih sredstava, i iza kako su izrekli nad njim određenje o izgonu u punoj i propisnoj formi, ispratiše ga do granice. Švicarska vlada se, u prosincu 1922., požuri da opozove ovaj izgon, kad je g. Mussolini, postavši predsjednikom Vijeća, obnavljao put iz Chiassa, u specijalnom vlaku.

Da se je vratio u Italiju, bili bi ga uhapsili, jer iza afere s razbijenim izbornim žarama imali su oružnici u Predappiju njegovo ime u svojim registrima. Isposluje te prede u Tirol gdje nađe i od čega će živjeti saradujući u tridentskom »Avvenire«, zatim u »Popolu« koji je tada uređivao iredentistički socijalist što je sav gorio od talijanstva, a Austrija ga kasnije pretvorila u mučenika: Cesare Battisti. Protjeran i od Austrije, vrati se u Forli. Amnestija, koja

je međutim stigla, omogući mu tu slobodan život. Osnuje tjednik »La Lotta di classe« i baci se sa žarom u borbu.

Rano je upoznao slast vladanja masom i pokazao da je prezire. Kad je bio u Forliju, jednog dana bukne u gradu štrajk; štrajkaši, pripadajući dvima znatnim korporacijama, razvlačili su kroz više sedmica od jednog meetinga do drugog, govorancije bez broja i zaključka. G. Mussolini, koji je dotle stajao po strani, odluči se jedno popodne da posreduje. Hladan kao obično, obrati se štrajkašima i razloži im, da je beskorisno nastavljati tu besplodnu igru i iznese dilemu: »Ili se vratiti u tvornicu, ili smjesta ostvariti revoluciju«. Svjetina mu odgovori povlađujući revoluciji.

»Vrlo dobro!« odvrati govornik i ureče sastanak nazočnima, u četiri sata, u jednom perivoju, da započnu revoluciju.

U četiri sata perivoj je sav natrpan uzburkanom masom. Mussolini se pojavi i poče govoriti. Njegov je govor bio kratak: ponovivši da je dosta riječi i da treba da imaju vođu za rad, predloži sebe. Bura povlađivanja mu odgovori i izjavi prihvat. Na to on izda prvu zapovijed: »Na stanicu, svi na stanicu!«

Slušaoci su se činili odlučniji nego ikad, kad li zaori povik: »Kavalerija!« U jednom času rasprši se svjetina; bio je to očajan bijeg. Sam mladi tribun, na svom mjestu, ostade nepomičan promatrajući prizor. Kavalerija se nije nikad ni pojavila. Duž zidova perivoja prolazila su kola s upregnutim jednim konjem koji je odmjereno i zvonko kasao. Taj štropot je bio dosta, izdaleka, da uvjeri svjetinu o dolasku odreda draguna.

Od „Avanti“ do „Popolo d' Italia“.

Svakako, ne može se nadati u uskom opsegu jedne provincijske organizacije, da će čovjek steći zapovjednički štap javnog života. Da iziđe iz okvira provincije, za svakog vođu stranaka s masama, prikladni su narodni kongresi.

Prva javna afirmacija Benita Mussolinija datira od narodnog socijalističkog kongresa u Reggio Emilia, g. 1912. Od prve sjednice otkri se on kao čovjek prvoga reda. Nalazim u izvještaju jednoga tadanjeg lista tragove dojma što ga je njegov prvi govor učinio na tri tisuće nazočnih delegata. Radilo se o optužbi trojice leadera stranke, koji su bili optuženi, da su se upustili u flirt s monarhistima iza jednog neuspjelog atentata na kralja. Mussolini ne oklijevaše da predloži njihov izgon iz stranke. Sa tribine kongresa zastupao je resoluciju koja glasi: »Kongres, konstatovavši prazninu izvještaja parlamentarne grupe, žaleći politički nerad te iste grupe koji je pridonio demoralizovanju masa, promatrajući naročito čine koje su skrivili poslanici Bissolati, Cabrini i Bonomi iza 15. ožujka, izjavljuje da ti čini sačinjaju veliku povredu nauke i tradicije socijalističke i osuđuje izgonom iz stranke gore imenovane poslanike...«

Govor koji je izrekao Mussolini da izloži svoju resoluciju, bio je ispresijecan čitavim nizom žestokih upadica. Skupština, koju je optužitelj umio da zanese, umalo da nije zlostavila jednoga od upadača. Bura aplausa se razli kad govornik ubaci svoju posljednju krilaticu. »Republikanska talijanska stranka, reče on, danas je u agoniji. Moramo spriječiti da se isto ne desi socijalističkoj stranci slabošću njenih vođa. Moramo je spasiti. Neka Bissolati i njegovi drugovi idu u Quirinal, neka idu pače i u Vatikan, no socijalistička stranka ne će ih nikad slijediti«.

Na kongresu naredne godine, njegov lik poraste. Njegov prezir t. zv. građanskih sredstava borbe potvrđuje se sjajno. U govoru koji je izrekao drugi dan protiv umjerenih elemenata koji su još ostali u stranci i protivili se svakoj nasilnoj taktici, nije se ustručavao da izrekne apologiju nasilja. »Ja, reče on, ljubim sjednice pune prepiranja, gdje lete stolci i gdje se ore hici iz revolvera...« To je taktika kojoj će, u buduće, ostati vjeran.

Nešto kasnije, iste te godine 1913., za vrijeme veoma živahne izborne borbe, u kojoj se milanska socijalistička stranka borila za vladu u gradskom vijeću protiv bloka katolika i liberala na meetingu iza jednog govora socijalističkog umjerenog poslanika Trêvesa, koji je u zaključnoj formuli preporučivao nazočnima da se raziđu u miru ne dajući povoda za intervenciju policije, nagomilane vani, Mussolini se pope na stolac i povika: »Ne budite kukavice, ne radi se o tom da se raziđemo; pođite za mnom na ulicu, ići ćemo na trg katedrale (Piazza di Duomo); treba da zauzmemo srce grada. Treba da to učinimo, pa makar potekla i naša krv«. I na čelu mase socijalista, pjevajući »Radničku himnu« izleti napolje. Prođu ulicama, razbiju kordon policije, koja stane pucati. Pokupiše žrtve, ali sutradan je katoličko-umjerenjačka koalicija bila potučena, socijalistička stranka je triumfovala, a g. Mussolini je pjevao u »Avantiju« »pobjedu Barbarossinu«. Volio je, zaista, da krsti svoju stranku imenom čovjeka koji je, kako svatko znade, bio najokrutniji od osvajača njemačkih koji su silazili u Italiju.

Malo za tim evo ga u Romagni kao kandidata za parlamenat. Na prvom izborničkom sastanku što ga je organizovao, bio je nazočan policijski povjerenik. Upozorili su g. Mussolinija, da će svaki napadaj na monarhiju ili na vladu izazvati neposredno raspuštanje skupštine. Kao da toga i nema, g. Mussolini se popne na tribinu i počne s izjavom, da ima da uredi račune »obzirom na infamni libijski rat sa g. Viktorom Emanuelom Savojskim...« Skupština je prekinuta. Govornika odvedoše na oružničku postaju.

Još teži boj je čekao govornika na kongresu naredne godine u Ankoni. Nije se više radilo o navali na nekoliko lica; to je bio boj protiv čitavog jednog svijeta, protiv svijeta slobodnih zidara, koji je vladao nad oficijelnom Italijom svojom hegemonijom nad strankama i parlamentarnim grupama. Bez oklijevanja smjesti on od prvoga časa debatu na pravu platformu. Zahtijevaše izgon svih slobodnih zidara iz stranke. Rijetko je ikad okrutnija optužnica bila izrečena protiv te sekte. Kad mu odvratiše da bi, prihvativši njegov predlog, stranka izgubila svoje najbolje ljude, on ponovi: »Stranka nije izlog za velike ljude«. Kao neposredna

posljedica zamijeni revolucionarna frakcija struju s reformističkim težnjama u vodstvu stranke. Nekoliko mjeseci iza toga, kao nagrada za pobjedu, povjerena mu je uprava »Avantija«, organa stranke za čitavu Italiju. U toj novoj ulozi Mussolini odmah daje dojam osobita temperamenta: »To nije bio upravnik jednog lista, piše jedan koji mu je bio veoma blizu, to je bio diktator, diktator socijalističke stranke«.

Treba li tražiti i druge razloge osim temperamenta da protumačimo razrožnosti koje su planule između njega i mase njegove stranke kad je nastao rat? Čovjek koji je u jednom članku bio postavio Georgesa Sorela, teoretika nasilja, iznad Karla Marxa, nije se mogao lako prilagoditi apsolutnoj pasivnosti, koju je, na pogled pustolovina njemačkih militarista, tražila od njega discipilna socijalističke stranke. Prezir koji g. Mussolini, odgojen francuskom kulturom, vatren poštivač Blanquija, nije nikad skrivao naprama doktrinarcima svoje stranke kao što su Turati i Trêves, poklonici njemačke kulture, pokaza se živa u izvjesnim bilješkama »Avantija«. Njegova pacifistička ortodoksija ukaza se tim već tada veoma kompromitirana. Pozvavši ga pred narodno vijeće stranke u Bologni, zatražiše od njega račun radi njegova pisanja. Njegov odgovor nije dopuštao nimalo sumnje o ponoru koji je pucao između njega i cjeline stranke. Njegovo obraćenje na intervencionizam moglo je biti tek pitanje nekoliko sati. U listopadu 1914. bio je prelom između njega i socijalističke stranke već gotova stvar. Jedan članak o »p e c o r e b e l a n t i« pacifizma razbi i najkoncilijantnijim članovima svaku iluziju, da će ga moći još uzdržati u svojim redovima.

Napadaji planuše sa svih strana; zbor socijalističke sekcije u Milanu bi sazvan da odluči izgon Mussolinijev, kako je govorio tekst jedne resolucije, poradi njegove političke i moralne nedostojnosti. U veče toga sastanka svi su bojovnici bili nazočni; velika dvorana Pučkog Doma bila je dupkom puna. Ulazeći, optuženik bi primljen urlanjem, zviždanjem, psovkama svake ruke. Buka se podvostruči, kad se on uspe na tribinu, da se obrani. Prvi njegovi slogovi isprekidani su napadajima. Bili su očito odlučili da ga osude i ne saslušavši ga; ali jedna psovka u romagnolskom dijalektu, podcrtana užasnim udarcem šake koji rascijepa ploču stola, smjesta promijeni situaciju. Ruka govornikova, koja udarivši po stolu bijaše razbila bocu s vodom smještenu ispred njega, ukaza se krvava: on je ranjen. A tada, s kažiprstom s kojega je tekla krv, upravljenim prama svjetini koja je izgubila orijentaciju, zaviče: »Mrzite me, jer me još ljubite... Vi ćete me večeras kazniti ostrakizmom, izagnati me s trgova i ulica Italije! Dobro; ali ja vam svečano obričem, da ću još govoriti i da će, za nekoliko godina, mase Italije slijediti mene i pljeskati mi, kad vi više ne ćete govoriti ni micati se. A sad sam stalan, da ćete mi dati da govorim« I uistinu su ga slušali.

Uostalom, već bijaše ostavivši redakciju »Avantija«, iza nekoliko sedmica šutnje, podigao protiv glavnog organa oficijelnog socijalizma, svoj list »Popolo d'Italia«; čiji prvi broj izide 14. studenog 1914. To je bio najžešći, najmoćniji glasnik talijanskog intervencionizma. Sve što nam historija modernog žurnalizma pruža u pogledu dnevnih pamfleta, od »Père Duchênea« do »Lanterne«, od Sbarbara do Hardena, bilo je nadmašeno.

Bilo je dosta ući u sobu glavnog urednika, da se shvati karakter lista. Čovjek bi mislio da se nalazi u Sofiji, u kakvom zakloništu kojeg komitadžijskog vođe. Po zidu, iza njegova radnog stola, smješten je velik crni stijeg, s bijelim bodežem i mrtvačkom glavom usred srijede: bio je to stijeg Ardita. Na stolu, usred stogova knjiga i rukopisa, strašan browing. Malo dalje, na nekoj svesci pjesama, lovski nož; u drugom kutu, dražestan mali revolverić i, između knjiga, naboji. U toj sceneriji je g. Mussolini pisao svoje članke kroz sedam godina. Iz te mefistofelske kovačnice tekla je bez prestanka njegova proza, koja se čini kao da je iskočila iz momentanog dojma, ali je, naprotiv, plod duga i zrela razmišljanja.

I tu se je sastajao, oko njega, svake večeri, svake noći, krug njegovih saradnika. Otkud su došli oni?

Nitko ne bi umio to kazati.

Oni su se dragovoljno ponudili, i ne brinući se ni zašto drugo nego za vrijednost njihovih produkata, Mussolini bi ih zadržao ili bacao pred vrata sutradan iza njihova dolaska. Izuzevši jednog ili dvojicu bivših žurnalista, ostali su bili sve sami novajlije, pjesnici, artisti, muzičari, tribuni, organizatori, golobradi mladići ili starci sa strogim bradama, bohemi u prnjama ili rafinovani dandyji, oštra pera, bizarne glave vični da rade u gunguli i uz oluju.

Tu i tamo, po zidovima i vratima dviju malih sobica koje su sačinjavale čitavu redakciju i čiji su prozori gledali u jednu od najživahnijih ulica milanskih, nalazili su se natpisi čija lektira bi dostajala da pouči neupućenog o karakteru stanovnika toga mjesta. Jedan je govorio: »Gospoda saradnici se mole da dođu ovamo kad god htjednu, ali da tu ostanu što je moguće kraće«. Drugi: »Onaj koji upotrebljava pet riječi da kaže ono što se može kazati i sa samo jednom, sasvim je nesposoban čovjek«. Treći, prilijepljen na vratima glavnog urednika, opominjao je posjetioca: »Tko ulazi iskazuje mi čast, tko ne uđe, čini mi uslugu«. Usred zajedničkog stola ostalih urednika, moglo se napokon čitati: »Tko ne zna šutjeti dok njegov drug radi, pokazuje da nema smilovanja nad tuđom nesrećom«.

Za izvjesnih časova kovale su se tu urote kod otvorenih vrata. Jedne večeri kad su u Rimu javili Salandrinu demisiju i gdje su neutralisti mislili da su već sigurno spriječili, svojom presijom na kralja; svaki projekat intervencije, svršivši diktiranje proklamacije koja se završavala riječima: »Rat ili republiku!«, g. Mussolini uđe u redakcijsku dvoranu, gdje je već jedno dvadesetak ljudi, raspravivši sredstva da se silom dokopaju vlasti nad gradom Milanom, već bilo

podijelilo uloge. Prva četa trebala je da noću zauzme komandu armijskog zbora, druga je imala da zaposjedne stanicu i spriječi svaki odlazak, treća je smjerala na gradsku vijećnicu, a četvrta u topničku vojarnu. Saznavši za te odluke g. Mussolini ubaci tek jednu jedinu objekciju: »A oružje?« Nitko ne bješe na to mislio.

»To je moja briga«, doda on.

Urotnici se rastadoše u noći. Sutradan u podne, dolazeći u redakciju, nošaše g. Mussolini pod pazuhom veliku vreću. Podvornik je išao za njim vukući drugu. Tu je bilo oružja za dvije stotine ljudi. Međutim, nije trebalo poslužiti se njim. Salandra je već bio nanovo pozvan na vlast i intervencija Italije u ratu konačno ostvarena, te g. Mussolini pođe na frontu. Njegov ratni dnevnik, koji je tek nedavno izišao, dokumenat je nove faze u njegovu životu. Prije nego dnevnik, to je niz zabilježaka, naglih, nervoznih, kroz koje možemo nazrijeti, kao kroz razdrt veo, daleke vidike i podloge misterija.

Te bilješke odaju jaku žicu, optimizam koji se ne da smesti blizinom opasnosti, ali koji kao da se od vremena do vremena odmara u nekoj bezimenoj melankoliji. 16. rujna 1915. stiže g. Mussolini na Soču. »Jutro je studeno. Čitav veo magle. Vijest o mom dolasku na Kobarid (Caporetto) raširila se. Rasprave, impresije... dva artilerijska vojnika... po njihovu, naša je vojska gotovo potpuno uništena, Engleska spava, Franceska je na kraju sila, Rusija je gotova. Te mrske i idiotske razgovore čuo sam više puta«. Da se spase od pesimizma, Soča je tu, Soča, sveta rijeka, koja je, samo jednim dijelom svoga tijela, označivala granicu Italije. »Soča, nastavlja Mussolini, nikada nisam vidio modrije vode od Sočine. To je čudno. Približio sam se hladnoj vodi i pio sam je s pobožnošću«. Evo ga u bojnom rovu. Vatreno krštenje je zadobio u samoj noći svoga dolaska regimenti, regimenti bersagliera. Pričanje se nastavlja s najoštrijom trijeznošću.

»Opazio sam s radošću, s veseljem, da među časnicima i vojnicima vlada najveće drugarstvo. Život pun neprestanih opasnosti veže duše između sebe. Prije no kao starješine, časnici se čine kao braća. Čitavo subalterno časništvo se sastoji od rezervnih poručnika i potporučnika koji se biju i umiru junački...«

U strpljivom čekanju u rovu koje oduzima hrabrost, zahvaća ga dirljivo udivljenje za masu. »Duboka dobrota, snaga ovoga radinog naroda pokazuje se očito... pružajući okrepnu izvjesnost onima za koje je postojala tek još jedna nada, jedan osjećaj vjere da stara talijanska rasa nije iscrpljena, ali koju su čuvali u svom srcu kao blago vječite mladosti«.

U jednom izvjesnom času buni se nad stocizmom talijanskih vojnika. Taj stoicizam je produkat atmosfere u kojoj žive. »Nema nijednog vojnika, koji bi se htio pokazati pred svojim drugovima slab i plašljiv radi krvi koja teče, ni jedan jedini. Ali ima tome dublji razlog. Ne jauče se radi jedne rane, kad čovjek ima pred sobom stalno opasnost života. Rana je najmanje žalosna stvar, koja nas može zadesiti«.

Koje je bilo istinsko duševno stanje tih ljudi? G. Mussolini se pita: »Vole li oni rat? Ne. Proklinju li ga? Ni to. Primaju ga kao dužnost o kojoj se ne raspravlja. Moral im je dobar, talijanski vojnici su disciplinirani, puni srčanosti, elana. Ako ih čovjek umije uzeti s prave strane, ako ih čovjek drži sposobnim da razborito misle, ako ne postupa s njima kao s prostim brojevima matrikula, može čovjek postići s talijanskim vojnicima šta god hoće: od prostog nadničarskog posla do oštrog i ubilačkog juriša na bajunete.«

A katkada je to tjeskoba, nostalgija, tuga. Očituje se tu jedan Mussolini, čovječanskiji, prilazniji od onoga jučerašnjega i od onoga sutrašnjeg. Otkrivamo ga iz onih crta kojima nam crta pejzaže, sjetne, tužne, pejzaže smrti. Tako na pr. jezero doberdobsko, slavno sa tisuću bitaka. »Jezero doberdobsko! Tko dugo živi na tvojim obalama, gubi čovječju naviku smijanja«.

Brzina njegovih bilježaka pridonosi da osjetimo tragičku monotoniju te užasne eksistencije. Kiša, snijeg, blato, periodska kanonada, bombardovanje, zakloni, sve ga raspaljuje ili trne ili podiže, katkada, do visina proročkog gledanja. »Rovovi, puni blata, krvi, proždiru danas ljude; ali Evropa će sutra vidjeti gdje niču po brazdama rumeni cvjetovi veće slobode«. Kolike opreke između ovog govora i onoga koji će se čuti za pet godina kasnije, uoči i sutradan iza pohoda na Rim!

Običan vojnik od dolaska na Alpe, bude promaknut na kaprala u veljači 1916. »radi svoje izuzetne djelatnosti, radi duha spremna na juriš (bersaglieresco) i radi svoje vedrine«. Trebalo mu je godina dana da postane nadkapral. Uz taj naslov bude mu povjerena komanda nad sekcijom minera. Vršio ju je tek mjesec dana. Za vrijeme ciljanja na jednu uzvisinu, jedan naboj eksplodira u bacalu za mine, nekoliko koraka dalje od njega. Kiša mitraljeza obori ga. Iz bolnice, u koju ga prevezoše, izide u kolovozu na štakama. I vrativši se na upravu »Popolo d'Italia«, prihvati na novo bitku, no ne više protiv Austrijanaca, nego, kao uoči intervencije, protiv neutralista koji su ostali u unutrašnjosti.

U nizu onih koji su propovijedali rat, bijaše g. Mussolini, koji je i bio u ratu, u prvom redu s »Popolom d'Italia« i njegovim urednicima. Rijeka mržnje ih okruži, spremna da obori brane, tek što se rat svrši. Ubrzo im tribina novina ne dostajaše da se brane i da uzvraćaju navalu. Ideja osnivanja »F a s c i« niknu tada.

Jedne ožujske večeri 1919., u jednoj kući na trgu San Sepolcro u Milanu, osnovaše g. Mussolini, njegovi saradnici, bivši arditi i nekoliko nepoznatih lica prvi Fascio di Combattimento (bojna četa). Šta je to trebalo da bude, nitko nije znao. Jedan od njegovih članova, Dante Dini, u vrlo duhovitom govoru pokaza potrebu da se redigira program; drugi jedan govornik, Aurelio Galassi, dokazivaše naprotiv potrebu da ga ne bude. Napokon izjavi g. Mussolini, da nova stranka ima da bude borbena stranka,

a program njen program borbe. A ime stranke, ime borbe. Članovi se raziđoše u noć, pjevajući po ulicama.

... Nedavno su, u Genovi, u komemorativnom manifestu, nekoji od osnivača toga prvog fascia mogli podsjetiti na »nerazumijevanje, klevetničke i divljačko neprijateljstvo koje su stvarale moralnu pustoš oko rijetkih preteča iz godine 1919.« Tih prvih fašista bilo je tek sedamdeset; za tri mjeseca nisu još dosegli tisuće. Preslabi još da se afirmuju u unutrašnjosti zemlje organskom akcijom, imali su razloga, da se, čekajući, bace drugamo.[1]

Preveo Lj. Maraković.

Bogdan Radica:

Aureole.

Sestro,
jutros sam izronio
pregršt zvijezda
iz plavih dubina

i čelo sam tvoje
okrunio
onom, koja je bila
najsvjetlija.

Kuće od papira.

Na balustradi jednog tornja
ja gradim
kuće od papira.

I vidim,
kako padaju i ruše se
dodirom moje ruke

te male moje,
lude čežnje
djeteta.

Spominjanje.

Jutros je otišao
blijed
moj brat.
u pratnji čempresa
po drumu

Tamo je on ostavio
spominjanje
na mene,
bijele noći
i mjesečevu svilu.

Oblaci.

Večeras su oblaci
kao statue bijeli.
Ja i moja draga
idemo tiho,
bez riječi,
u sjeni borova.

Oblaci su kao misli
Ona je rekla:
zamišljeni, sjetni.

[1] To je bio riječki pohod fašista, o kojemu govori autor u narednom poglavlju knjige. — Op. prev.

Š. J.:

Mali svetac.

Jer se bratu Franji nije nikad žurilo, da nekog obrati. Prepustio je volji milosti Božje, da djeluje na dušu.
Johannes Jörgensen.

Već godine i godine taložila se nesmetano prašina po maloj kapelici u sjevernom tornju sredovječne gradine grofova Chiusi.

Već godine nije zatitralo vječno svjetlo pred oltarom.

Na oltarnoj slici jedva se raspoznavalo blago lice i moleći sklopljene ruke malog asiškog sveca.

»Ne znam, zašto su me svi u ovoj gradini posve zaboravili!? — Zašto me sadanji Chiusi nikako ne voli!?«, šaptalo je svečevo lice na slici.

»A meni se sve čini da on nosi moje ime! — Da! Sjećam se: Francesco, Giovanni, Leone izgovarao je svećenik nad onim malenim djetetom. — Zadnji put sam ga vidio, kad je ovdje ležalo mrtvo tijelo njegova dobrog oca. Malog dječaka vodila je za ruku visoka žena tvrda obličja. Njezin pogled počivao je pun mržnje na spokojnom licu mrtvaca, a ruka joj se sve čvršće ovijala oko malog dječaka. Sigurno je ona odvratila srce malog Francesca od Boga i od mene! — A mora već biti velik čovjek!« — Svetac se za čas zamislio.

»No kad on nikako k meni ne dolazi, mogao bih ja njega potražiti«.

I sa zaprašene slike siđe živi lik svečev, strese za sebe prašinu i pođe niz stepenice.

Vrata kapelice sama se pred njim rastvoriše, i on pođe tamnim hodnikom.

Dugo je hodao hodnicima ne srećući nikoga. Bilo je sve tiho i pusto, kano da je izumrla gradina.

Uto začuje pred jednim prozorom razgovor. Svetac pristupi bliže i osluškivaše:

»Daj Bože, da bude dobar lov! — Onda će mrki Francesco danas malo čovječnije postupati sa svojim slugama.«

»Šuti Filippo, znaš kako su duboke i mračne podzemne tamnice! A ovdje nikad nisi siguran da te tkogod ne čuje.«

Kad je izgovorena riječ »lov« svečevo lice stegne se od boli i nestane ga.

*

»Svu lovinu složite na čistinu usred šume i nosite se odavle!« Mrki vitez priveže konja za drvo i sjedne na kamen.

Lijepo visoko mu čelo nabralo se i smračilo, kao da krije same tamne misli, a pogled se gubio nekud u daljinu! — Ali mora da je vedra misao pretjela njegovim mozgom, jer mu se lice za čas smiri i smiješak mu se javi oko stisnutih usana!

Da! Čekalo ga je jedino mu veselje.

»Ne! Nema ništa ljepše od prebijenog oka mlade srne!« mrmljao je, ustao i pošao kroz šumu!

»Bio je dobar lov danas«, izgovori glasno i ubrza korak. Kad je prispio na rub šume naglo zastane.

»Znadu, da ne trpim nikoga blizu kad brojim lovinu! — Tko se to usudio još ostati!«

Pođe još par koračaja naprijed i opet zastane.

Jedan čovuljak u tamno-smeđoj odjeći obilazio je oko životinja, zastajkivao je, milovao ih i zaklapao im oči!

Polako pođe vitez Francesco još bliže, da vidi što će dalje biti.

Kad je mali čovjek obašao sve životinje, sjede pred njih i glasno zaplaka.

»Tko si ti? Što radiš ovdje?« —viknu Francesco i diže palicu na malog čovjeka.

Ovaj uto podigne glavu. Vitezu se ukaza neobično blago lice, a dva smeđa oka puna suza gledala su ga.

»Francesco, zašto progoniš moju braću i sestre?«

Vitez ga začudno promatrao, a onda se počne smijati.

»Upravo mi se činiš kao da si onaj Franjo, koji je mog pradjeda Orlanda zaludio bio. Valjda ti se više ne sviđa u prašnoj kapeli, pa si došao ovamo, da se malko nadišeš svježega zraka. Ili možebiti misliš, da imaš nekakovo pravo nadzirati Orlandove potomke. Drugi put, prije nego što me opet dođeš pometati, raspitaj se malo bolje tko je Francesco Chiusi«.

Svetac ga još jedan čas blago gledao, a onda ga nestade.

»Sad mi je svojim suzama pokvario moje jedino veselje«. — I okrenu se vitez Frncesco i ne pogleda više lovine.

*

Duboko u šumi. Upravo je jutarnje sunce prodrlo kroz gusto granje i probudilo male pjevače i cvrkutljivce.

Na mahovinom obraslom panju sjedio je mali svetac. Oko njega oblijeću njegovi mali prijatelji i čude se, da danas on ne mari za njih. Osobito se čudila mala, crnooka ptica, mezimica svečeva. — Neprestano mu je gledala u lice, kao da ga pita, što mu manjka!

»Ti se čudiš, jeli, što Franjo nije danas veseo? — Slušaj, pričati ću ti što me muči«. I uzeo je pticu u jednu ruku, a drugom joj gladio mekano perje.

»Znadeš tamo daleko preko brda ima jedna lijepa gradina. — U njoj stanuje grof Francesco Chiusi. — I pomisli: taj Francesco je lijep, mudar, moćan i jak, a ipak nije sretan. A znaš zašto?! — On voli mrak više negoli svijetlo, on voli zlo nego dobro, on pozna bolje mržnju od ljubavi. — A što je najgore: on muči ljude i životinje«. — Svecu navriješe suze na oči.

»Već se dva dana mučim i ne mogu da odgonetam, zašto je Bog meni, tako kukavnom, malom čovjeku, dao toliko radosti i svijetla u dušu, a onom lijepom, jakom vitezu posve je uskratio?!

— Ili možebiti tako lijep i jak vitez mora biti tako okrutan, a ja taka kukavica! — Ali ne! — Ne! — Ah, kad bi on samo postao tako jak u dobru kano što je sada u zlu! Kad bi svijetlo unišlo u njegovu mračnu dušu, — samo kad bi oćutio, kako je slatko sve ljubiti!«

»Otkada je mali Franjo postao tako preuzetan, pa hoće sam da obrati tako velikog grješnika?!« izgovorio je tihi glas iza njega i jedna ruka položila se lagano na njegovo rame.

»Chiaro, prijateljice moja, oprosti mi! — Kako sam mogao na te zaboraviti! — Ti si tako često pogodila put, koji je doveo k svrsi!«

»I ako me ne zoveš, moja duša je uvijek uza te i dijeli s tobom radosti i brige! — znam što te muči i slušaj što sam čula i vidjela. — Čini mi se, da je Onaj, koji je veći od tebe i od mene već uslišao molitvu tvoju. U malim i neznatnim promjenama, što su se zbile u gradini grofova Chiusi, vidjela sam prst Providnosti! — Ti znaš, da milost Božja odabire više puta najjednostavnije putove da dođe do nečijeg srca. Slušaj Franjo! — Prošle noći vraćao se vitez Francesco na konju sa jednog od onih njegovih noćnih putova. Nosio je sobom bogat plijen! — Valjda se u svojoj mračnoj duši veselio, da je lako došao do njega. Da je pri tome nastradao jedan ljudski život, nije ga ni najmanje smetalo. — Uto začuje se iz šume zvuk kao da netko siječe drva. — »Zar se usuđuju sjeći u mojoj šumi?« — ljutito je izgovorio i pošao u šumu. Kako je pošao po zvuku, ugledao je odjednom pred sobom mladu djevojku kako siječe drva. Ona nije prestala sjeći ni onda, kad je on pošao k njoj, a pod nogama mu pucalo suho granje. Vidio je, da mora biti gluha. Za kratko vrijeme uvjerio se, da je sirota djevojka i gluha i nijema. Kako se nije mogao s njom sporazumiti, odveo ju je u svoju gradinu! Moraš znati Franjo, da vitez Francesco mrzi žene. Uvijek ih je izbjegavao. — Čudan je slučaj, pa je baš toga dana Francesco otjerao iz službe svog najmilijeg slugu. Dočuo je, da iznosi iz gradine tajne njegove. — Zato ostavi u svojoj službi gluhonijemu djevojku. Na pločici joj je napisao: »Ime neka ti bude Silencija. Biti ćeš šutnja moga doma.« — Ona je kimnula glavom i ostala. Zar ti se ne čini to sve čudnovato, Franjo? — I to, da se uopće ne javlja, tko bi tražio djevojku. — Čija je, odakle je došla!? — Samo da je vidiš, rekao bi, da je Bog poslao anđela s neba, da rasvijetli tamu one gradine i onog srca. — U velikoj si milosti kod Boga mali Franjo! — A sada moramo biti strpljivi i dalje se Njemu moliti.«

*

»Neka dođe Silencija«. — Dvorana bila je puna gostiju! Čudne, mračne pojave kakove je trebao Francesco za svoja nedjela.

Djevojka uđe. — Na pragu stane, kad ugleda pred sobom tolike nepoznate ljude, duboko porumeni i sagne glavu. — Ali onda odlučno digne glavu i pođe kroz redove prema Francescu. — Tišina je nastala u dvornici. Svi su gledali u nepoznatu djevojku.

Začuđeno su promatrali nijemi razgovor između djevojke i viteza. Kad se je razgovor dovršio i djevojka se okrenula, da pođe natrag, počeše se svi smijati. — Jedan između njih stade pred nju i rukama joj zakrči put.

»Da vidimo malo bolje, kakova izgleda prva žena, koja je osvojila ledenog viteza«.

Još nije do kraja ni izgovorio a po leđima mu zviznu bič, da je odmah morao pokleknuti. — Zahvalno pogleda Silencija Francesca, koji je u ruci još držao bič. — Ona prigne glavu i pođe prama vratima. Francesco ju je ispratio pogledom do vrata, a onda se naglo okrenu prema gostima:

»Vama se ne ću ispovijedati! Samo jedno hoću da vam kažem: tko još jednom pokuša uvrijediti djevojku, upoznat će malo bolje, tko je Francesco Chiusi«.

*

Jednog je dana proročica Silvija ostavila svoju kolibu u šumi i pošla u gradić. Kad su se oko nje skupili ljudi počela je govoriti:

»Vidim, dobro vidim! — S mora se digla ogromna crna pticurina i leti prema nama! — Gdje padne sjena njezinih tamnih krila, nestaje života! — Eto je, eto! — Budite spravni, očistite duše vaše!«

I do Francesca doprle su te vijesti, a on se je samo smijao.

A krila se smrti raširiše nad lijepom i plodnom zemljom. — Kuga! — Jedne večeri vratio se vitez Francesco u svoju gradinu još blijedi nego što je obično bio. Sluga ga je plašljivo promatrao, a onda pobježe ispred njega. Kratko vrijeme i u gradu su svi šaptali:

»Signore Francesco donio nam je kugu u grad, spasimo se, bježmo!« — I dok se je Francesco teškom mukom dovukao do svog ležaja, njegov je grad veći bio pust i ostavljen.

Samo jedna blijeda pojava hrlila je hodnikom. — Kad je Silencija unišla u odaju i prišla k ležaju, Francesco se je svijao u bolima i bio bez svijesti.

Ona brzo ode i za čas se vrati s nekakovim posudama. — Hladila mu je čelo, a na usta mu je kapala nekakov lijek.

Za neko vrijeme Francesco se smirio i zaspao. — Silencija pređe svojom rukom lagano preko njegovog čela, onda mu stavi hladan zavoj oko glave i izađe iz odaje.

Poslije duga sna Francesco otvori oči i začuđeno je gledao oko sebe! — Kraj svog ležaja ugleda posudu punu mlijeka. — Oćutio je glad i iskapi je do dna. — Osjećao je kako mu se povraća snaga.

Skine s glave zavoj i držeći ga u ruci dugo ga je promatrao.

»Silencija, to je bila Silencija! — Draga djevojka! — Spasila mi je život.« — I prinese zavoj svojim usnama!

Teško se pridigne i polagano koracaše prema vratima. — Zastane. Nešto kao da ga je sprečavalo da otvori. — Mrak mu odjednom prekri oči! — Teško rastvori vrata.

A pred vratima: tiha, bijela, nepomična ležala je na podu Silencija! — »Silencijo, Silencijo!« — i kleče pred nju Francesco i uhvati ruku što je grčevito držala sud iz kog se prolila voda. — Ruka je bila hladna i ukočena!

»Silencijo, zar si za uvijeke ušutjela! — A ja sam te ubio, ja sam kriv tvojoj smrti! — Silencijo, samo još jednom kimni glavom, da mi sve opraštaš«. — Ukočen od boli zurio je u nju Francesco. Ali mala uska glava, preko koje se prosuli zlatni prami nije se više micala!

Francesco digne lagano krhko tijelo i ponese ga hodnikom. Odjednom je tako dobro znao put k maloj kapelici!

Pred oltar malog sveca položio je mrtvo tijelo i kleče. — Dugo je gledao u čvrsto zatvorena usta, koja nisu nikad progovorila. — Ali mu se sada činilo, da je slušao glas njezin: jednom je pod prozorom svoje odaje čuo večernju pjesmu. Slušao je. Prišao je onda k prozoru, da vidi tko pjeva. Ali nije bilo nikoga. Sad je odjednom znao da je ono pjevala Silencija! — I tuga i pustoš mu ispuniše dušu. — »Preskupo si otkupio ovu moju dušu, ti mali sveče!« — reče gledajući u zaprašenu sliku.

»Ali neka. — Ovaj će anđeo biti zadovoljan, kad bude gledao zašto je dao život svoj!«

*

Gradina Chiusi, koje se je prije svatko klonio, postala je utočište svim bolesnim i nevoljnim. — A pred oltarom malog — velikog Sveca upaljivao je vječni žižak sam grof Francesco Chiusi!

Giovanni Papini:

Jedan jedini dan.

Ovaj dan visokog otpočinka, što ga mir okolnih gora zatvara kao ogledalo, izabrao sam jutros između svih svojih dana, koji su bili i koji će biti neka on bude moj sve do noći.

O, život moj, sve do sada izgubljen bez radosnih nagrada i nesumnjivih dobitaka! Pa i sada još uvijek, kada te posmatram tako produljena kao već završenu stazu, spomen nadmašuje mnogo nadu i još ja nijesam stekao svoj obrok sreće.

Jučer je kao siva neka smrt za mojim leđima, a sutra će se ona poroditi bez mojeg suglasja.

I kao što vam pozlaćeni neki šešir koji se nađe iznad crnog rukava doziva čitavu javu zaklinjanja tako će i ovaj dan da živi u mojim slijedećim sanjama, kao sunčana crta, koja dijeli tamnu sobu od rasvijetljene.

Porodio se jutros tako nenadano, da ni ja ne bih znao kako, dok sam još u drijemežu ronio grižnju svoje beskorisnosti. Došao je k meni, dobro znajući da mu je dosuđeno da bude moj, tiho, kao

nevjesta što se čeka za toliko noći. I sada mi sunce, koje se diže prama ovom ispranom nebu, liže pleća delikatnošću septembra.

Prijatelji su otišli, ali trpki miris osjećaja, koji su mi ostavili po mojim sobama, stvara svetijom moju samoću.

Svi su se cvjetovi ovili u pocrnjele rastline, ali se ova zemlja smanjena, bez muteža vegetacije, slaže mojom vedrom rastuženošću.

Ne čuju se više glasovi rada, ni čeprkanje polja, ni kotrljanje dvokolice po bijeloj cesti ravnice. Ne dostaje li za danas ova postavljena tutnjava koja puni zrak i koju možda jedini ja čujem?

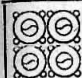
Ovaj je prisutni dan satkan od tako nježne svijetlosti, te se čini da izvire iz kore ovih predmeta a ne iz neba. U ovom nevjerojatnom svijetlu moje se tijelo i moja duša ponovno preporađa, kao da ih više ne bi smio zapustiti.

Gora se užarena od žege ponovno zeleni poslije kiše od Porođenja i po žljebovima, koji teku u obliku doline kao tamne bujice susrećemo voće i drače gloga i smrečaka. Pa i moja duša sva opet užarena od nezadovoljstva nad pretjeranim zanosom snalazi u ovoj nepomičnoj čistoći podignutih zemalja prema nebu nježnijem i zračnijem nego je po običaju.

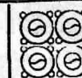
Straga podignute zidine, koja zatvara moju dolinu na zapadu, loze u redu nose grožđe od ametista i jantara za zimske pijače. Koje ću janatare ja da potrgam poslije ovog dana tako zasićenog zrelim plodom?

(„Cento pagine di poesia").

KNJIŽEVNI PREGLED

Ljudi i duše: Giuliotti.

Odvažniji od Papinija, jedan između prvih, koji su u Italiji tražili preokret duha i ustali za spasenje i stvaranje novoga čovjeka je Domenico Giuliotti. Bez Papinijeve literarne i filozofske erudicije, sa manje stilske i umjetničke spreme Giuliotti je ustao naprasnije i eruptivnije od samog auktora »Povijesti Hristove« protiv laži i kankana sadašnjeg svijeta.

I on sam rođen i odgojen u ambijentu, u kojemu je nastala čitava ova generacija ljudi i duša, koji dolaze Hristu i osjećaju u priprostim riječima jednog Kempenca riješenje svojeg duševnog problema, nosio je u početku sve predrasude tih dana. Bio je i on poklonik Mazzinija i na zaprepaštenje svojeg oca pjevao je u akcentuaciji jednog Carduccija pjesme socijalističkom tendencijom.

Inače on je bio vječno sam, bojažljivo raspoložen prema svakome čovjeku u čitavoj svojoj prvoj mladosti. Zadržavao je u sebi svu plahost svojeg kraja, koji se kretao živio i razvijao između polja i šuma iznad jednog brda. Kao đak u gradu bio je dugo tih i zamišljen. Grad ga je strašio kao sve one blijede i pjesničke duše, koje ostavljaju kuću, gdje se živi jednostavno i sveto; skoro patrijarhalno. I da nije susreo Paolierija, Benellija, sa kojima je pokretao mnoge literarne listiće, koji su imali tu sudbinu da brzo poginu, on bi bio ostao vječno zamišljen i tih.

I kada je u Sieni upoznao Tozzija, onda je tek započeo pravi život Giuliottia literate. U društvu ovog simpatičnog talijanskog pjesnika Giuliotti je sanjao i živio životom vedrog jednog prijateljstva. Tada je objavio prvu svoju knjigu pjesama »O m b r e d'u n' O m b r i a«. One su već na sebi nosile znakove nekih mističkih raspoloženja.

I tada je po svoj prilici Giuliotti emigrirao iz socijalizma. Bez novčića u džepu, kako sam priča u svojem duhovitom »autoportretu« on je god. 1912. pokrenuo i uređivao mističko-spiritualnu reviju »L a T o r r e«, koja je tražila duševni razračun i značila prvu revoltu protiv dosadašnjeg stanja. Tu su uz katoličkog romanopisca i novinara Paolieria saradivali strani pisci: Joergensen i Cardonnel. Duh toga lista bio je: »Trono ed Altare, e per i f i g u r i d e m o c r a t i c i il boia!« Taj list, koji je reagirao protiv prljave modernosti, napao je sam Papini onda, kada se on bunio protiv Claudelove literature; a ta je po njemu značila dekadansu. Tako su od Marksa došli do Evanđelja.

Giuliotti je morao međutim živjeti u jednome »najbedastijem« mjestu, i tada je on čitao religiozne pisce. Noseći još uvijek u sebi sve znakove jednog svetog misticizma, koji je on penio sa svojih brežuljaka, Giuliotti je osjetio moć Hrista.

Rat je i njega, kao čitavu tu generaciju ponukao da misli i negdje pod zemljom u vojničkom jarku on je, kao Lazar iz Krležina »Vučjaka« našao i vidio Boga. Tada je u zanosu za Veiullotom i Bloyom pripravljao glasovitu »A n t o l o g i j u f r a n c u s k i h k a t o l i č k i h p i s a c a XIX. v i j e k a« u dva poglavlja, koja ga je učinila glasovitom, i da on to nije

tražio. Tu je jasno pokazao svoj odnos prema svijetu, koji je jače pointirao u poratnoj svojoj knjizi »L'O r a d i B a r a b b a«; ova znači pljucanje na sav ovaj gad i ovo crno nečisto sadašnjice, koje je zavladalo po svim stazama planete. Giuliotti prikazuje ratnu Italiju, zasukani i prljavi mentalitet, obara se žestinom Jacopona Todijskog — čije je stihove i publicirao — protiv mljeckavosti i ženskastog kršćanstva modernih katolika. Uprkos svih literarnih forma, koje traži ukočena uglađenost i protiv hipokritskog i približno neiskrena morala Giuliottieva je knjiga izvan literature kao i izvan vremena, jer je ona za novi život i n o v o g č o v j e k a.

To rušenje zla, a da se sagradi bolje i jače nastavio je u društvu s Papinijem u enciklopediji »D i v - l j e g Č o v j e k a«, koji je eto već doživio treće izdanje; a protiv njegova načina i stava ustao je sav filistarski ansambl. (Tada je Papini uputio Maritiru poznato pismo.)

Giuliotti sam o sebi piše: »Nijesam neki radnik stroja niti mi je do slave, kao devedeset i petorici po sto savremenih pisara... Pišem malo; kad ne mogu inače, kad sam prisiljen pisati. Nije mi niti do novaca ni do renoméa. Imam svoj kruh i svoj krov; i jednu svoju postelju, koja je izvan mode, samo zato da uzmognem spavati poslije no što sam se zahvalio Bogu. Evo okrutnog katolika, o kojem se govorilo mnogo sa strane tolikih bedaka.

Da sam okrutan to je istina: za v r a ž j e nemam milosrđa.

Ali to su stvari, koje ne mogu shvatiti nego samo oni, koji ljube L j u b a v«. (Autoritratto.)

On, koji je mladenačkim zanosom pozivao Papinija na povratak Hristu, koji je Sofficija pozivao da se otrese svojeg artizma danas je doživio to, da jedna snažna generacija polazi u činu poklona i dubini vjerovanja po stazama, koje je on otvorio.

Otvorili su se putovi o n o g d r u - g o g ž i v o t a, za kojim je stremio pastir i genij.

Giuliotti je zadovoljan, da mu se pripomene, da je on najmanji brat među malenima.

Bogdan Radica.

Pjesnik tuge.

To je mladi, rano umrli Corazzini.

Bio je mlad, tek u danima najljepših čežnja i sanja, bez problema i analize; on je umirao u maglastom sutonu rimskog Pincija i tako tužno, sjetno razmišljao o smrti.

Sergio Corazzini je živio i pjevao u bučno ono i vikalačko doba talijanskog marinetizma ne sudjelujući nigdje krikom i buntom. Bio je nov, zato jer je mlad i mogli smo po reklamnim žurnalima futurističke literature susresti i njegov stih. Pa ipak i uza sve to Sergio je Corazzini ostao nepoznat u buci i vikanju brojnih badavadžija, koji se po našem općem blijedom i nemoćnom običaju pojavljuju u svim literarnim raketama i umjetničkim budalama. To je morao priznati i Prezzolini baš u posljednje vrijeme, kada je podao prikaz tih teških dana i na vječna vremena osudio cirkuskog vikača i neumorivog globe-trottera kozmopolistu i egipatskog čifta Marinettija.

A on je nosio više poezije od svih njih. Više duše i osjećaja od svih manifestanata.

Bolujući od one simpatične bolesti, koja je u svim literarnim historijama zabilježena, kao oficijelna bolest svih pjesnika, kritika i književnika i svih onih nepoznatih, koji su nosili više duha i smisla od onih poznatih, a čija su jutra započinjala zijevanjem a sutoni završavali opet

ponovno u apoteozi dimljivih kavanskih natezanja, on je elegantni Sergio Corazzini — inače bankovni činovnik — morao tako rano da svuče sa sebe neukusni ovaj sarkofag bez plača, bez bunta i samoodvažnosti, tek uzdahnuvši ne iz dosade, već vedro osjećajući pri tome svoju pravu i posljednju sreću.

Nekog sipljivog i kišnog jutra — a simpatična su ta jutra u Rimu kad na terasi kojeg pensiona na »Vii Nazionale« čekate bijelu kavu i sandwich — bio je otpraćen u pratnji nekolicine farizeja i književnika, koji su ga propinjali i ljubili, a da se o tome sprovodu jedne plave duše pisalo tek malo, koliko se piše o običnom cirkuskom boksaču. I trebalo je dakle da prođe neko izvjesno, silno dugo i dosadno vrijeme, da se i u samoj Italiji rekne da je dobri i nježni Corazzini bio uistinu pjesnik. Trebalo je, da sa pozornice, gdje se do tada vikalo i poskakivalo, iščeznu čisla dosadnih i pedantnih naklapača i lažljivaca, pak da se konačno izrekne i čuje prava riječ, kakova je bila ona u stihu pjesnika tuge.

»Io non sono un poeta...«

zvuči kao duboki protest protiv cijeloga tog balasta poezije i literature; zvuči kao jedina uz Alda Palazzeschija prava riječ, koja se čula posljednjih godina.

»Io non sono, che un piccolo fanciulo che piange...«

Dijete. To je konačni rezultat, koji se pojavlja poslije svih problema, zaprašenih i dugočasnih analiza. U koji vjeruje i Palazzeschi, i Vodnik i Cettineo i ja. Plač je ta najtragičnija manifestacija tuge, pečali i boli. I Corazziniu nije preostajao u dubokoj tuzi, za dugih noći, kada ga je žderao škrip sipljiva kašlja, no sam plač. I mišljenje na Boga. I slijeđenje Hristovih staza.

Šta će mi sve to, kraljice moja, — govorio je on u plačljivom molu — kad je moje srce drveno? Kada je sve to maska i grdna neka fata morgama! Drveni i bešćuvstveni ples na daskama života, kraljice moja!

Djetinjstvo,
iz pečali i boli
— — — plač — — —,
pa Bog.

I prije toga poznati grijeh i opaska mladenstva. I Corazzini je umro tako, kao i Borsi, a da još niko u njega nije mogao susresti barem nešto, pa neka je to nešto i veoma malo, i veoma sitno od sveca.

*

Napisao je ove knjige stihova L e d o l c e z z e, L'a m a r o c a l i c e, L e a u r e o l e, P i c c o l o l i b r o i n u - t i l e, E l e g i a, L i b r o p e r l a s e r a d e l l a D o m e n i c a, L i - r i c h e (3 ediz.) (A n t o l o g i j s k a z b i r k a) prije toga rodio se u Rimu 1877., a umro je 1907., no to je službeno, što treba spomenuti. Inače jedna je od najboljih pjesama: ovaj jecaj neutješnog sentimentalca, koji me još uvijek nuka na plač i budi mi boli. Jer on do srca boli i britko reže.

*

Prevađati Corazzinija, kao i Palazzeschija prilično je smiona stvar, osobit ovog drugog, jer je njihova poezija i previše svoja i teško raspoložena prema svakome prevodu. I zato je samo po sebi razumljivo, da je Corazzini i u ovome, kao i u kojemudrago drugom prevodu izgubio na svojoj dražesti, djetinjskoj jednostavnosti, osobito na onoj minijaturnosti i preciznosti, koja tako sjeća na aleksandrijske mozaike, i što je ponajglavnije slatkoća jezika, kojemu se prevodi mogu tek malo da pri bliže. Samo to. I više ništa.

*

Pa ipak da on izostane iz ovog prikaza nije nikako mogao dopustiti prevodioc njegovih stihova, ni do tuge u nj zaljubljeni *B. Radica.*

„La Delta"
(mističko-spiritualni svezak).

Poznata talijanska revija, o kojoj smo mi već pisali i o njenom simpatičnom djelovanju pri popularizovanju naše literature, izdala je u svesci za novembar interesantan i tipičan prikaz mističko-spiritualnog pokreta i svih njegovih karakterističnijih predstavnika toga.

Tu je zastupano dvadeset i sedam pisaca raznih literarnih i filozofskih fizionomija, ali svi se osjećaju sretnim i svježim u ispovijedanju Hristovih istina. Spominje ga već sređen i snažan Giovanni Papini u svojoj »Velikoj Zimi« divi se i ponosi se njim njegov drug »divlji čovjek« Giuliotti. Brani ga i ispovijeda učeni i ozbiljni svećenik Buonaiotti, koji zagovara povratak skolastici. Antonio Anile, profesor na medicinskoj fakulteti u Rimu, piše o sv. Franji i njegovom značenju po sadašnjicu. Piero Marucchi piše o modernosti Pascala. Arigo Levasti daje srednjevjekovnu figuru Jakopona Todijskog. Augusto Barroni piše o katoličkoj crkvi i njenim svecima. Zanfrognini, urednik ove sveske (a jedan od jačih obretnika ovog spiritualizma), piše o predestinaciji; njegov drug Hermet priopćuje dubok članak mističko-tragične tradicije i daje historijat današnjeg misticizma. G. A. Borgese tumači, što je uzvišeno u kritici i umjetnosti. Tissi daje dva članka »Tragični misticizam« i »Tragediju sumnje«. Preći ćemo preko velikog broja poznatih talijanskih pisaca,* koji su tu zastupani, kao Costetti, Ravegnani, Moscardelli, Pavia, Calvari, spomenuti ćemo članak teosofkinje Olge Calvari, pa onaj snažni poziv Monacorda upravljen talijanskoj omladini, koji počinje ovim riječima: »U što vjerujemo? V j e r u j e m o u B o g a«. Traži povratak Hristu, protiv modernih zabluda, te crta starog flamskog mistika Ruysbroecka. Kako sam već spomenuo, u reviji su zastupane sve spiritualističke struje, pa i teozofi. Urednici toga nada sve zanimljiva sveska, prikazuju čitav ovaj pokret ljudi, koji se niti poznavali nijesu; nekoji su čak u akcentuaciji bili između sebe i udaljeni, drugi su bili potpunoma uvjereni, da se njihovi putovi razilaze; kao jedno sastajalište različitih smjerova, nejednakih traženja, koje spaja »samo jedan jedincati bisilab: »I s u s«. Oni znaju, da su putovi po kojima idu hodočasnici, različiti, možda slabi i suprotni, ali je konačan rezultat jedan te isti. Jer »svi oni, bez iznimke, ili spominju, ili se slažu, ili pjevaju, ili misle, ili traže, ili najiskrenije čeznu uvijek k Njemu, njemu samome, koji je j e d i n i: k Isusu«.

»La Delta« nije mogla nikako bolje da proslavi dolazak Hrista u velikoj zimi, nego ovim brojem, koji otvara putove onog drugog života, a koji mi tek čekamo... Jer svaka stranica toga lista čeka Njega, pjeva Njemu i tiho šapuće o Njemu...

B. Radica.

* Mi ćemo kroz sveske »Hrvatske Prosvjete« prikazati potanje historiju, pa razvoj čitavog ovog pokreta, njegove reprezentante, njegove smjerove i zahtjeve, jer nam je dobrohotnošću samih pokretača bilo omogućeno upoznati izvor i postanak. Obradit ćemo i pokret teosofa. Započinjemo, kao prvim i najjačim krščaninom, Papinijem. Nekoji između ovih obećali su nam i suradnju.

Uređuje: Ljubomir Maraković. Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika".
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. TRAVNJA 1924. BROJ 4.

Dr. Josip Andrić:

Najveći Slaven u glazbi.
K 100-godišnjici rođenja Bedřicha Smetane.

I.

Pred stotinu godina, 2. ožujka 1824., rodio se najveći Slaven u glazbi — Bedřich Smetana, koji je cijelo Slavenstvo u svjetskoj kulturi muzički umio najgenijalnije i najsavršenije da reprezentira. Imali su Poljaci već 15 godina prije Smetane svoga C h o p i n a, ali je on samo manjim dijelom svoga stvaralačkoga genija ostao Poljakom pošavši romantičkim vodama u francusko-kozmopolitiske muzičke krajeve. I naš je L i s i n s k i, osnivač hrvatske glazbe i muzički prvak na cijelom Slavenskom Jugu, došao prije i počeo prije, nego Smetana, — između prve Lisinskove i prve Smetanine opere je razmak od dvadesetak godina, — ali je Lisinski na prvom koraku dao tek početke onoga, što je Smetana smogao i dospio da u svojoj umjetnosti dogradi i dovrši. I Rus M u s o r g s k i, koji je za 15 godina mlađi od Smetane, i kome se radi genijalnih muzičkih poteza njegova duha u »Borisu Godunovu« divi sav kulturni svijet, bio je ravan Smetani u umjetničkoj genijalnosti, ali nije ga dostigao i u savršenosti i umjetničkoj dubini. A o drugima da i ne govorimo. Smetana je sve nadvisio: stvorio je jednom slavenskom narodu, svom češkom narodu, tako savršenu glazbu, kakve nijedan drugi slavenski narod još nema, a baš tim, snagom i veličinom svoga duha, kojemu se klanja cijelo kulturno Slavenstvo i Čovječanstvo, postao prvak, prvi među najvećma, na polju opće slavenske muzičke kulture.

U tom je veliko opće značenje Bedřicha Smetane, pa je to i razlog, da i mi njega i njegovu divnu umjetnost slavimo s ostalim kulturnim slavenskim i mimoslavenskim svijetom prigodom ove stote godišnjice, otkad je ugledao svjetlo Božjega svijeta.

Bliži razlog ove naše slave, koju iskazujemo Smetaninoj uspomeni, čini sama njegova muzička umjetnost, koja je tako puna sunčane vedrine, životnog optimizma, nacionalnog idealizma i općih etičkih vrednota, kako to ne nalazimo uopće ni u jednog drugog muzičkog velikana čitave glazbene historije.

II.

Smetanina je glazba sva puna životne vedrine, optimizma, radosti. Smetana je uopće tipički glazbeni optimist. On u cijelom svom stvaranju nije napisao nijedne note, a da je nije stavio u službu svom optimističkom naziranju na život, on nije obradio nijedne glazbeno-pjesničke ideje, a da joj nije dao sjaj čiste vedrine i optimizma. Kolika je tu osnovna razlika između Smetane i Wagnera, njegova najslavnijeg savremenika! A ipak su Smetanu proglasili wagnerijancem i prijatelji i protivnici njegovi: jedni, što su bili zablenuti imperijalističkom veličinom Wagnera i njegovom užasnom sugestivnom snagom, pa su držali, da ne može biti savremene moderne glazbe mimo wagnerijanske struje, a drugi su Smetani spočitavali wagnerijanstvo kao unošenje tuđinštine, tuđega duha na tlo domaće narodne češke glazbe. Ali i jedni su i drugi imali u osnovu krivo. Smetana je bio pravi antipod Wagneru. Tä Wagner je svu svoju umjetnost izgradio u šopenhauerovskom duhu: šopenhauerovski nazor na život, šopenhauerski pesimizam osnovno je obilježje Wagnerovih djela, a dotle Smetanina djela sva blješte u optimističkom sjaju te ostavljaju u duši takvu životnu vedrinu, kakvu daje samo vjera u vječnu pravdu i vječnu dobrotu. U tom je Smetanin divni životni idealizam. Dok Wagner veliča negaciju, dotle je Smetana predstavlja čisti umjetnički pozitivizam. U tom je Smetana najbliži Lisztu, onom velikom umjetničkom geniju, bez kojega ne bi možda bilo ni Wagnera ni Smetane. I dok se Wagner prema Lisztu svojom glazbom ističe u oštrom kontrastu, što se tiče osnovnog naziranja na svijet, dotle opažamo baš u tom veliku unutarnju srodnost između Liszta, komponiste »Sv. Franje, kako propovijeda pticama«, komponiste »Sv. Elizabete« i »Krista«, te između Smetane, koji je sam sebe smatrao oruđem više moći pa se uzdao, kako sam piše, u milost Božju kod svoga umjetničkog razvoja i stvaranja. Mislim, da je baš Liszt kao izraziti katolik mnogo utjecao i na Smetanino osnovno životno naziranje. Doduše Smetana nije ni izdaleka tako izrazit katolik kao Liszt ili kao na primjer Dvořák, komponista veličanstvenoga »Stabat Mater« i prekrasnih »Biblijskih pjesama«. Ali nije Smetana ni husita ni liberalac, kakvim ga hoće danas da prikažu. On je, istina, uzveličao husitsko doba češkog narodnog života, ali s čisto nacijonalnoga gledišta. On ne postavlja husitizam protiv katolicizma, nego gleda u husitizmu narodnu pogibiju, radi husitizma je češki narod stradao. A to je za Smetanu važno znati. Sasvim drukčije čini Dvořák: on postavlja husitsku i svetovaclavsku (katoličku) ideju jednu prema drugoj te veliča pobjedu katolicizma. (Ouvertura »Husitska«.) Smetana se uopće malo dotične vjere u svojem umjetničkom stvaranju, ali bez utjecaja katoličkog naziranja na svijet ne bi on zacijelo postao onoliki optimista. Tä Wagnerov pesimizam je umjetnički odraz protestantskog naziranja na svijet! Smetani je učiteljem, mecenom, pomagačem i propagatorom Liszt, kojemu Smetana 1865. godine s velikim pijetetom ide na prvu izvedbu oratorija »Sv. Elizabete« u Budimpešti. I Smetanina simfonijska pjesan »Hakon Jarl«, kojoj je glavnom idejom pobjeda kršćanstva nad poganstvom, najčišće je lisztovsko djelo Smetanino, u kojem je svijesno išao za Lisztom, pa je Smetana bio najsretniji čovjek, kad je Liszt to djelo pohvalio i svuda propagirao. Jedina Smetanina religijozna kompozicija je zbor »Molitva«, pa je značajno to, da je Smetana tu molitvu, u kojoj izriče želju za hramom Božje milosti i slave, komponovao već pri kraju svoga života, kad je već glavni svoj životni umjetnički zadatak bio izvršio i najsavršenija djela stvorio, a karakteristično je kod ove skladbe još i to, da počinje s onim istim sudbonosnim zvukom e, koji je Smetani zvučio u ušima i glavi neprestano odonda, otkad je upadao u gluhoću, te tako simbolički Smetana pokazuje, kako u ovoj svojoj velikoj nesreći — gluhoći (fatalni zvuk e!) — sve predaje u volju Božju i ne gubi nade u milostivu ruku Svevišnjega. I u Smetaninim operama nalazimo po gdjekoji vjerski momenat: procesijska pjesma Majci Božjoj u »Tajni«, moć križa nad vražjim spletkama u »Vražjoj stijeni«, molitva starca za narod u »Braniborcima«, a i kad narod od radosti pjeva, što nam Bog daje zdravlje i sreću (u »Prodanoj nevjesti«) i dobru žetvu (u »Tajni«) i kada daje božićni ugođaj djetinjoj uspavanci — svuda tu osjećamo topli vjerski dašak, koji se stopio sa svagdanjim životom.

Ovaj odnošaj Smetanin prema vjeri trebalo je posebno istaknuti, kada mi katolici slavimo ovog najvećeg slavenskog muzičkog velikana. I možemo smjelo ustvrditi, da Smetanina umjetničkog i životnog optimizma bez utjecaja katoličkog muziciranja na svijet ne bi bilo. A ipak baš taj divni optimizam diže Smetanu nad sve velikane cijele glazbene historije.

III.

Druga je veličajna oznaka Smetanine umjetnosti silni nacijonalni idealizam. Ni u tome mu nema premca. Nikada svoju domovinu, svoj narod i život u selu nije nijedan umjetnik genijalnije uzveličao, nego što je to učinio Smetana. Svih njegovih osam opera, njegov veličanstveni simfonijski ciklus »Moja Domovina« i cijeli niz njegovih klavirskih čeških plesova i nisu ništa drugo, nego jedna himna narodu i domovini. A tim je svojim silnim nacijonalnim idealizmom utjecao toliko na češki javni život, da ga češki narod u svom današnjem zanosu zove dapače ocem domovine. Znamo, da su tim nazivom dosad bili prodičeni samo veliki vojskovođe i političari, pa kada se daje i jednom kulturnom radniku, jednom glazbeniku, kao što je bio Smetana, onda tu zaista mora biti poseban utjecaj i izvanredan odnošaj između takvog umjetnika i naroda. I zbilja nema primjera u cijeloj historiji, da je ikoji narod ovako toplo i općenito prionuo uz jednog svog glazbenog predstavnika, kao što je češki narod prionuo uz Smetanu. Smetana je stvorio svome narodu sve, što u glazbenoj umjetnosti ima. Wagner je došao da stvara, jer prije njega nije ništa bilo. I tu je Smetana

iznad Wagnera. I u samom je umjetničkom nacijonalizmu između Wagnera i Smetane ogromna razlika. Dok Wagner idejno slavi germanski imperijalizam, dakle veliča narodnu ekspanzivnost, dotle Smetana roni u dubinu narodne duše te iznosi iz nje najčišće koralje narodnog osjećanja i narodnog života. Wagner nastupa herojski, gotovo šovenski i militaristički, a Smetana je najčišći lirik i u prikazivanju intimnog i narodnog života. I kada taj nacijonalni lirizam kulminira u nacijonalnom zanosu, nema tu ni traga tvrdoga heroizma, nego je sve tako blago, tako toplo, tako vedro i uzvišeno. Simfonijski ciklus »Moja domovina« i opera »Libuša« stoji na vrhuncu, kuda je Smetana u svom nacijonalnom idealizmu dopro, pa odanle gleda kao prorok u budućnost, u uskrsnuće svoga naroda, koji će pakla strahote svladati. Tko tu glazbu doista predano čuje i proživi, taj mora priznati, da još nigdje nije našao utjelovljeno toliko nacijonalnog zanosa i idealizma, kao što ga je Smetana ovjekovječio u tim djelima. A korijenje toga vuče Smetana iz tla češkog sela i seoskog života. Zavirite samo u njegova djela, gdje obrađuje seoski elemenat! On je stvorio u cijeloj svjetskoj glazbi najtipičniju seosku operu »Prodanu nevjestu«, u kojoj sve buja od seoske jedrine. A danas ta »Prodana nevjesta« nije samo najomiljelija i najpopularnija opera u češkom narodu, nego je to i najpoznatije slavensko muzičko djelo u kulturnom svijetu uopće. Toj čednoj »Prodanoj nevjesti« klanja se s poštovanjem sav kulturni svijet, kudagod dopru svijetle zrake zapadne kulture. Nije Rus nije shvatio pred pedeset godina u isto vrijeme, kad ju je Hrvat oduševljeno prigrlio, a danas joj se i Španjolac poklonio, izakako je prošla sve kulturne centre slavenskih, romanskih i germanskih naroda. »Prodana nevjesta« je najljepša himna sela, seljačkoga plesa i veselja u maju života. Najčišća poezija sela diše iz svakog zvuka, od kojih je saliveno ovo tako priprosto a ipak tako nedostižno remek-djelo. Kao da je za ovu umjetnost rekao ruski literarni kritik Bjelinskij: »Što je umjetnik veći, to su mu jednostavnija djela, da se ljudi upravo čude, zašto njima samima nije palo na um nešto slično; ta to je tako jednostavno i lako!« Ne treba se dakle čuditi, da se prvi premac Smetanin Dvořák skoro sav život uzalud trudio, da stvori nešto slično »Prodanoj nevjesti«, a kad mu to nije uspjelo, ljutio se, što sav svijet toliko luduje baš za »Prodanom nevjestom«... U seoskom je elementu Smetana našao, otkrio i uzveličao uzor svih umjetničkih ljepota. U »Libuši« on pod lipom orača Přemysla traži osnov buduće slave češkoga naroda. U »Dvjema udovicama« uvodi nas kroz žetelačko veselje u život češke narodne aristokracije, u »Tajni« kroz veselje vršidbe u život seoskih zavađenih susjeda, a u »Cjelovu« kroz život najstrožeg starog moralnog shvaćanja na najsunčaniju stranu vedrog seljačkog života, gdje ti se sama od sebe iz srca vije pjesma ševi, koja leti iznad seoskih kuća, punih radosti i sreće, prema suncu. Pa i u »Daliboru« i u »Vražjoj stijeni« i u samim »Braniborcima u Češkoj« prelije mu

se sva muzika i pozornica i pjesma u poseban čar, kad se dodirne seoske žice ili kad izroni odnekale koji seoski lik. Upravo ćutiš, kako umjetnika neopisivo milje obuzima, kad mišlju i osjećajem skrene u svoje drago češko selo i među one priproste seljačke duše, koje je on najbolje razumio i koji njega i danas najbolje razumiju. Smetana je češko selo uveo u umjetnost, a svojom mu je divnom umjetnošću otvorio i put k onoj uzornoj narodnoj svijesti, koja je iz podjarmljene Češke stvorila slobodnu Češku te najjači kulturni i ekonomski faktor zapadnog Slavenstva i cijele današnje srednje Evrope.

IV.

Uz optimizam je i nacijonalizam neprolazna najvažnija odlika Smetanine umjetnosti i u njenim etičkim vrednotama. One najposlije logički slijede iz njegova čistog umjetničkog karaktera. Nijednim tonom ne silazi Smetana s one svoje umjetničke uzvišenosti, na koju se u svom postepenom razvoju diže sve više i više. Sva je njegova glazba kristalno čista i do u tančine u službi viših etičkih ideja dobrote, plemenitosti, karakternosti, čistoće i pravde. Njegovi su umjetnički tipovi tako savršeno zgrađeni prema glavnim idejama vodilicama, da ne pada ni sjenka na konačnu pobjedu etičke strane života, koji obrađuje. Nema tu, da se kao u talijanskoj glazbi veličaju sve moguće strasti, a od toga nije čista ni germanska ni francuska glazba, nego je kod Smetane sve prožeto i prodahnuto zdravim etičkim shvaćanjem. U »Cjelovu« je Vendulka prototip najstrožeg moralnog shvaćanja, kojemu je ona spremna da žrtvuje i mladost i sreću. A Smetana tome daje tako sjajan i simpatičan muzički odraz! U »Prodanoj nevjesti« kroz najveću radost pomiruje oca sa sinom, a u »Tajni« susjeda sa susjedom. Mržnji svuda zatire trag, a ljubav uzvisuje. Uopće ne dopušta, da bilo što zasjeni pozitivne etičke vrednote života.

Njegova je melodika tako topla, upravo ćutiš, kako bujno teče ko bistro vrelo iz njegove duboke umjetničke duše. Verdi ili Puccini bi tu dali maha do krajnosti stavljajući tu žarku melodiku u službu najdivljijoj strasti, samo da izmame što drastičnije efekte, pa makar to vodilo i u preljub ili koji ljubomor ili umorstvo ili koji drugi grijeh. Ali kako divno se tu izdiže Smetana! Skrajnjom pomnjom pazi on, da ni trunak ne padne u čisti tok njegovih melodijskih vrutaka. Kristalizira ih najčišćom etikom, kojoj se pokorava svakim svojim tonom. I u plesu, gdje se baš sama od sebe nadaje prilika, da pogoduje i nižim instinktima, Smetana se stavlja u službu najčišće idealizacije. Dakako da ga sve to drži daleko i od svake sentimentalnosti, koja uljuljava duševnost u bolesno raspoloženje, a tu se teško čuvati i od manje etičkih natruha. Smetana je vedar i u radosti i u boli. On silno voli ljepote života, pa ih najčišće idealizira tim više, što mu je sudbina dosudila, da te ljepote ocijeni daleko odijeljen od njih u najtežem umjetničkom i životnom stradanju.

*

U tom je eto svemu Smetana velik i gotovo nedostižan. Imamo dakle razloga, da slavimo i veličamo njegovu divnu umjetnost, koja daje životu toliko poezije i toliko smisla za idealizam. Tim je svojim umjetničkim idealizmom Smetana silno odgojno djelovao i na svoj narod, pa je sigurno dobro, da taj Smetanin ideal postavimo kao uzor i svim onim našim kulturnim radenicima i predstavnicima, koji stvaraju umjetnička djela hrvatskom narodu.

Konstantin Rimarić-Volinski:

Rusija u času Leninove smrti.

I. Leninova smrt i opća situacija SSSR.

Smrt Vladimira Lenina je događaj, preko kojeg naravno ne možemo šuteći preći. Ma koje posljedice izazvao taj događaj — a možda i nikakvih, jer je Lenin više od godine dana bio teško bolestan — ipak je njegovo ime bilo simbol cijelog pokreta i s njim odlazi čovjek koji je, tako reći, ideološki i praktički stvorio sadašnji »Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika«. Uza svu jednostranost, uza svu shematičnost Leninovih nazora, uza svu njegovu zagriženost u teoriji Marxovoj — ipak su se na njemu osjećale i očite oznake genija. Baš u tome, što se u stanovitom momentu nije uklanjao od potpune promjene pravca svoje dosadašnje politike. Njemu smo dužni stvaranje Saveza i novu ekonomsku politiku.

Roden je u Simbirsku od oca plemića, brata jednog smaknutog reakcionarca, koji je sudjelovao u neuspjelom atentatu na Aleksandra II. Takav je događaj preokrenuo i mladu dušu Vladimira Uljanova: on je postao revolucionarac. Nakon početnih revolucionarnih istupa u Kazanskom i Petrogradskom sveučilištu bio je uapšen i deportiran u Sibiriju, odakle je pobjegao. Njegov se pravi marxistički rad započeo u Švicarskoj, u emigraciji. Pod pseudonimima Vladimira Iljina, Iljića, Lenina i drugim on je napisao nekoliko rasprava u marxističkom duhu i zajedno sa Plehanovim (pseud. Beltov) (kasnijim leaderom ruskih socijalistâ-rodoljuba) i Petrom Struve-om, (sadašnjim urednikom »Ruske misli« i pravim konzervativcem, ako ne reakcionarcem). Lenin je postao osnivač Socijalno-Demokratske Partije Rusije (RSDRP.) u kojoj je igrao ulogu vođa krajnjeg krila, koje se kasnije pretvorilo u »boljševičku« frakciju (frakcija većine na kongresu, dok su se članovi frakcije manjine, tolerantniji prema kapitalističkom stroju i manje skloni da organizuju socijalni prevrat odmah, bez oklijevanja, zvali »menjševiki« — frakcija manjine, u koju je spadao i Trocki). Rat je god. 1914.—1918. doveo Lenina do uvjerenja, da će međunarodno ratovanje biti možda spriječeno samo proglasom građanskog rata, prenošenjem rata u drugu dimenziju. Ruska Revolucija g. 1917. ga zateče u Švicarskoj. Odmah se odluči povratiti u Rusiju, što je i učinio pomoću svojih drugova, koji su isposlovali od njemačke vlade dopuštenje za prelaz Lenina i drugova preko granica Njemačke u Rusiju, što je poslužilo kasnije svakojakim prigovorima i optužbama, u tome smislu, da je Lenin bio plaćenik njemačkog generalštaba. Njemu i njegovim drugovima je pak uspjelo, da iskoriste situaciju i da nakon prevrata u oktobru g. 1917. (po starome stilu) prihvate vlast u svoje ruke pod firmom »Sovjeta Radničkih i Seljačkih Deputata«.

Lenin je bio faktično na čelu vlade sve do god. 1922. i do početka 1923., kada je obolio. Jedan od zadnjih njegovih čina bilo je uvedenje »Nove ekonomske politike«, faktično uzmicanje pred naporom života. Što je »Savez Sovjetnih Republika« nakon Leninove smrti, prikazat ćemo dalje.

»Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika« postoji od god. 1923., te se sastoji momentano od I. Ruske Soc. Sov. Republike, s prijestolnicom u Moskvi, II. Ukrajinske Soc. Sov. Republike, s prijestolnicom ne u Kijevu, nego u Harkovu, III. Bjeloruske Soc. Sov. Republike s prijestolnicom u Minsku i IV. Savezne Zakavkaske Sovjetske Republike s prijestolnicom u Tiflisu, koja je složena od 3 republike: a) Gruzija, b) Aserbejdžan i c) Armenija, čije su granice neodređene. Republika Dalekog Istoka sasvim je izgubila samostalnost i postala gubernijom. Korezm (Kiva) i Buhara — nisu primljene u Savez, nego su pod protektoratom SSSR., »dok se ne ustali proleterski stroj u ovim zemljama«... Ove su republike u konfederativnoj vezi. Poslovi su vanjske reprezentacije, vojske i mornarice, ekonomike, financije, pošte i telegrafa i zaštite rada ujedinjeni pod centrom u Moskvi. Savezni »Sastanak Sovjetâ« i njegov »Savezni Ispolkom« (Egzekutivni Komitet) sačinjavaju legislativna tjelesa. Ima još, tako reći, gornja komora, Sovjet Narodâ, koja reprezentira pojedine dijelove u jednakom broju deputata, dok na »Saveznom Sastanku« i u »Saveznom Ispolkomu« prevladavaju — i to u golemom omjeru — reprezentanti Ruske Sov. Republike. Na 1600 deputatâ »Sastanka« otpadaju otprilike 1100 na RSFSR., dok na Ukrajinu otpada samo 200, na Belorusiju i na Transkavkaziju još manji broj poslanika. Na taj način svi su zajednički poslovi u potpunoj ovisnosti od reprezentacije RSFSR., koja može u svakom momentu majorizirati cijelo legislativno tijelo. Samo je pak predstavništvo organizirano, kako je već poznato, po principu reprezentacije ekonomskih staleža i gospodarskih zajednica. Reprezentacije buržoaskih, »neradnih« elemenata, nema nikako i ta reprezentacija nije principijelno dopuštena. Inteligencija ulazi u »Sovjete« prema tomu, kako je u koji stručni savez upisan ovaj ili onaj stručnjak. Tvornice, zadruge, državni uredi imadu svaki svoju reprezentaciju. Seljaci su zastupani po svojim seoskim sovjetima, u kojih su izborna prava ograničena samo na siromašno seljaštvo i radnike, dok su buržoaski elementi sela opet isključeni iz reprezentacije. Pitanje o eventualnom ure-

denju sveopćeg izbornog prava po demokratsko-evropskom uzoru nije aktuelno. Samo u planovima stanovite grupe komunističke stranke i to skrajnje desnice, t. zv. »gospodarske« (hozjajstveniki) ima namjera, da se na koncu konca dođe do takve konsekvencije iz nove ekonomske politike.

Izborâ pak u evropskom smislu upravo i nema, jer nema slobodne predizborne borbe i agitacije od strane više stranaka. Samo RKP. je priznata i državna stranka. Samo njeni su kandidati poduprti po državnim organima. Ne samo da je predstavništvo drugih stranaka, makar i socijalističkih, faktički je onemogućeno i to iz principijelnih razloga, jer diktatura proletarijata mora biti diktaturom proletarske stranke, koja je samo RKP., ne samo, kažem, to, nego ni predstavništvo vanstranačkih organizacija i pojedinacâ nije potpuno slobodno, premda se u zadnje vrijeme znatno ojačao broj, tobože, vanstranačkih poslanika u sovjetima. To što smo naveli je dosljedno s gledišta komunizma. Sadanja perioda je borbeno doba. Svako sprečavanje komunističkoga graditeljstva države i društva smatra se kontrarevolucionim činom. Dok traje diktatura proletaraca, ne može biti govora o parlamentarizmu. A svrha je te diktature samo ta, da se uredi socijalističko i komunističko društvo, u kojem ne će biti niti države, kao takve, niti staleža. To je svima poznato. Ali mnogi ne shvaćaju, da takva teorija nužno ima stanovite konzekvencije.

Vidjet ćemo dalje, kakve su težnje i zahtjevi pojedinih struja u smislu revizije komunističkih nazora; vidjet ćemo i to, da sadašnja »konstitucija« (ustav) SSSR. nije stalni zakon, nego nešto, što je na rubu velikih promjena...

Osim »Saveza« četiriju velikih država, pod Rusku Sov. Republiku direktno (dakle pod vladu u Moskvi) spadaju još ove »Republike«, »polusamostalne« de nomine, faktički pak samo autonomne provincije: »Tatarska S. S. Republika« od 1920., »Baškirska SSR.« od 1920., »Dagestanska« od 1920., »Kirgiska« od 1921., »Gorska« (Terek) od 1921. Tri zadnje čini se da imadu biti ukinute. Dalje velika »Turkestanska« S. S. Republika, Ruska Srednja Azija, od aprila 1921., »Jakutska S. S. Republika« u Sibiriji od god. 1923., »Njemačko-Volžska Republika« od god. 1923., napokon »Krimska« SSR. koja spada pod centar u Ukrajini.

Razlika između konfederativnih i autonomnih republika nije stvarno tako velika, jer sve se svodi na administrativnu podređenost. Poslanici autonomnih republika dolaze u »Ruski Sastanak«, dok predstavnici samostalnih u »Svesavezni«.

Inače su poslovi prosvjete u prvu ruku, unutrašnjeg uređenja (policije), suda i neke druge potpuno decentralizirane. Tako, primjerice, kao na Ukrajini tako i u Tatariji svaki činovnik mora da zna ukrajinski odnosno tatarski, te su škole, pa i visoke

u Ukrajini, osim nekih izuzetaka, većinom ukrajinizirane, pa se ta ukrajinizacija provodi brzim tempom. Na taj je način se posebnih pokrajina sačuvana potpunoma, ali narodnosna boja posebnih pokrajina sačuvana potpunoma, ali uz to imadu i zahtjevi jedinstva razlog da budu zadovoljni. Uopće, taj federalni sistem je ono, što je najbolji uspjeh Sovjetskom režimu, barem teoretski. Čini se da će i svaka daljnja vlada, ma koju boju ona imala, sačuvati tu podjelu, pače još više stabilizirati i učvrstiti, jer povrat potpunome centralizmu nije moguć, a isto tako s razloga ekonomskih nije moguća ni potpuna parcelacija Rusije. Ono, što imamo je najbolji kompromis, koji će sigurno imati i značaj kasnijeg svjetskog uzora. Što se tiče unutrašnjeg uređenja pojedinih država i cijelog Saveza — glavna je oznaka snažna decentralizacija svih poslova.

O školi ćemo govoriti dolje.

Sudstvo je organizirano na klasnoj podlozi. Većina sudaca i odgovornih službenika, saglasno diktaturi proletaraca, ili su radnici ili članovi RKP. Sudaca sa pravnom kvalifikacijom ima oko 10%, ne više. Uza svu oštrinu kaznî, korupcija još nije svladana niti u sudu niti u administraciji.

Administracja spada pod kompetenciju lokalnih »Sovjeta«, samo uz nadziranje centruma.

Policija, koja se zove »Sovjetska Milicija«, prema zadnjim vijestima, prilično je organizirana i vanjski poredak je sačuvan i u Moskvi, i u gradovima. Stara ruska korupcija (vzjatka, bakšiš), koja je vladala za carske vlade — vlada u policiji i sada, ma da je ta policija promijenila svoje ime i personalni sastav.

Politička pak policija, utjelovljena u obliku »Gospolitupravlenija« (»Državno-politička uprava« — reformirana prijašnja »Črezvičajna komisija«) je Odsjek policije u komesarijatu unutrašnjih Poslova. Metode prijašnjeg bezobzirnog i izazovnog terora nešto su promijenjene, i to u pravcu veće legalnosti. Ali progonstva i strijeljanje mnogih i mnogih, koji drugačije misle od vlade, nastavljaju se sve do dana današnjeg, što dakako, škodi u prvom redu prestižu same vlade. Čudimo se, što stupivši jednom na put legalnosti, vlada nije bila dosta konzekventna u tome pravcu.

Izdan je »Kazneni Kodeks«, veoma sažet i kratak, koji hoće da utjelovi u sebi principe proletarskog pravosuđa. Isto tako imamo već i »Civilni Kodeks«, koji tumači norme građanskih odnošaja u kombiniranom komunističko-»nepovskom« duhu, veoma diletantski obrađen. »Zakon o ustrojstvu sudova« — uređuje procesualna pitanja. »Kodeks Rada« — uređuje odnos radnika prema poduzećima i državi.

Sve to svjedoči, dakako, o stanovitom napretku u pravcu europeizacije »Sovjeta«. Ali, dakako, trebamo da čekamo dalje korake, dok bi se uzmoglo reći, da je SSSR. moderna i demokratska država.

II. Komunistička stranka.

Komunistička Stranka — vladajuća je stranka Saveza. Njen je noviji naslov »Svesavezna Komun. Stranka SSSR.«, dakle su prestale djelovati posebne ukrajinske i druge »kompartije« (skraćeno se stranka zove »kompartija«). Faktički se sada Savez ravna po »Stranci, a ne po »Sastanku«. Zato kongresi stranke imadu više značenja, nego Sastanci Savjeta. Na čelu stranke stoji »Politbüro« (Politički Ured Stranke) koji je faktički diktator Rusije. Politbiro je u vezi i s »Trećom Internacijonalom«, koja reprezentira komunistički pokret cijelog svijeta.

U »Kompartiji« postoje u glavnome tri struje. I. Lijeva struja, s Buharinim, teoretičarom i autorom »Programa komunista«, koja hoće da se povrati k čistom komunizmu, kako se on očitovao za vrijeme gradanskog rata, dakle s potpunim ukidanjem prava privatnog vlasništva i privatne trgovine, da podupre pokret siromašnih seljaka, uopće za pročišćenje smjera politike.

II. Struja centra, koja je reprezentirana članovima takozvanog državničkog smjera. Na čelu centrumaškog pokreta stajao je sam Lenin, koji je prvi naglasio »uzmak« sa skrajnjih ratno-komunističkih pozicija sa svrhom »odmora« i eventualnog daljnjeg napredovanja, kad dođe do revolucije na Zapadu. Polazeći s toga stajališta Lenin je odlučio, da se promijeni pravac ekonomske politike, da se uspostavi privremeno (ali, po njegovim riječima, »ozbiljno«) privatna industrija i trgovina, u izvjesnom, dakako, obujmu i s pretežitom tendencijom privlačenje inostranog kapitala za uspostavu porušene Rusije. To je znameniti »Nep«, koji je bio šaljivo karakteriziran ovako: »neka samo ovce obrastu vunom, mi ćemo ih opet ošišati, kad dođe momenat«. Dakle, kapital ne može raditi sigurno pod takvim uvjetima.

Državnička struja hoće sada, da se Rusija ustali na terenu »nepovskog« komunizma i da se državno organizira. Ona dopušta stanovite promjene državnome uređenju, ali bez ustupanja krmila vlade iz proletarskih ruku. Zinovjev, Rykov — sadanji zamjenik Leninov — najpriznatiji su reprezentanti ove struje — Dzeržinski, sadašnji komesar željeznica, bivši šef »Črezvičajne komisije« — spada u istu grupu.

III. Desna struja — gospodarski smjer. Ova struja hoće da se politika orijentira prema gospodarskim mogućnostima. Videći da Evropa hoće da stupi u vezu s Rusijom, ali to je uvjetovano među ostalim i promjenama u kursu politike, i to u pravcu demokratizacije i evropeizacije — gospodarska struja (hozjajstvenniki) hoće, da se i ustav nešto promijeni, i da se eventualno uvede sveopće izborno pravo i sloboda štampe. Ali taj pravac baziran ponajprije na grupi sovjetskih dostojanstvenika, vezanih uz privatna i kartelirana poduzeća, suviše je, s gledišta radničke većine, buržoaski, te u svome izrazitom obliku ima, čini se, malo šansa za uspjeh.

Ali »Nep« se ne može sačuvati u svom sadanjem obliku. Ili — ili. Ili će pravac ruske politike skrenuti na lijevo, k čistom komunizmu, ili ćemo vidjeti evoluciju k demokraciji. Zadnji je kongres komunističke stranke odlučio nešto srednje. Diktatura proletarijata treba da se sačuva, ali i »Nep« ima da se uzdrži. Ipak je bilo nekih posljedica »lijevih« tendencija. Vlada je naime pokušala da pritisne »nepmane« i trgovce, nastojala da provede unifikaciju u konfortu u životu sovjetskih dostojanstvenika i srednjeg radničkog nivo-a. Dakle sada je situacija nejasna.

III. Socijalna struktura SSSR.

Struktura savremene SSSR je ovaka: Piramida, koju je sobom predstavljala Rusija carskog doba, bila je osnovana na ovim temeljima: dolje je bio stalež seljaka i radnika, dalje — sitno, malovaroško žiteljstvo, dalje trgovački stalež, nad njim više činovništvo i plemstvo, na vrhuncu — veleposjednici feudalci s carem na čelu. Nakon prevrata je ova piramida pala, ali tako, da je pri tome sasvim preokrenuta: vrhunac je pao na dno, a temelji su ostali na visini. Ali takva pozicija nije pozicija ravnoteže. Piramida je opet postala piramidom, ali s usječenim vrškom. Najgori su položaj dobili oni aristokrati, koji nisu mogli niti emigrirati, niti se prilagoditi novom ustrojstvu. Oni su došli u položaj »lumpenproletaraca«, još k tomu progonjenih od vlade ili su emigrirali. Isto je tako i sa stanovitim dijelom trgovaca. Radnici i seljaci, budući da su u većini, nisu se mogli uzdržati na vrhuncu, opet su otišli, po fizičkome zakonu, prama dolje. Na vrhuncu su ostali dijelovi svih staleža, koji su se prilagodili situaciji. Ima tu i čistih radnika i seljaka — Kalinin, predsjednik Ispolkoma Svega Saveza je seljak — ima tu i intelektualaca. Rykov je advokat, i oficira carske vojske — Kamenev, vrhovni zapovjednik crvene armije, bivši je pukovnik gardijskog puka. Ima i kojekakvih ličnosti...

Promotrimo staleže posebno.

1. Prvi stalež je vladajuća komunistička stranka, koja broji u Rusiji svojih članova do 400.000 osoba. Vladajući krugovi jesu ona grupa, koja ima dakako sve privilegije. Biti u Rusiji komunistom, znači isto, što je značilo u feudalnoj Austriji ili pretprevratnoj Francuskoj biti plemićem. Samo komunisti su punopravni građani. Ali, dakako, ne može svaka stranka uživati darove sudbine. Ima provincijskih radnika stranke, koji nisu zadovoljni sa svojim položajem i zato sačinjavaju kadrove »lijeve struje« opozicije. Komunisti su vezani međusobno izvjesnim dužnostima, poput nekog vjerskog reda; njihov je moral — osnovan na tumačenju Marxovih nazora o etici proletaraca i na kasnijim tumačenjima. »Nep« je mnogo šta promijenio u tome. Mnogi su članovi »Kompartije« postali dioničari kojekakvih poduzeća i slično... Čistoća proletarske etike znatno se je pomutila...

2. Drugi stalež jesu stručnjaci (»specy) i »sovrabotniki« (sovjetski radnici, t. j. namještenici državnih institucija). Taj je stalež donekle sličan starom činovništvu, budući da je vezan uz vladajuću stranku. Ali personalni sastav novog činovništva mnogo se je promijenio. Od starog činovništva, koje je izazivalo veliko nepovjerenje prema sebi od strane vlade, ostao je u prijašnjim službama samo neznatan dio. Većina su skorojevići iz svih klasa, dakle elemenat moralno sasvim nestalan, što priznaje i sama vlada.

Stručnjaci, inžiniri, liječnici i slični uživaju neke materijalne prednosti, ali moralna njihova podređenost ipak se opaža, jer nijedan inžinir nije gospodar u svojoj tvornici, nego mora dijeliti vlast sa »savjetom radnika« i nadzornim komesarima komunističke stranke (komunističke stanice — komjačejki — to su organizacije komunista u svakoj tvornici, uredu, školi, koje pretendiraju na nadzor i rukovodstvo ne samo političko, nego katkada i stručno).

3. Treći stalež su nepmani, ljudi od »Nepa«. Taj stalež posve odgovara evropskim »ratnim bogatašima«. Samo je ta razlika, da su »nepmani« plašljiviji od potonjih, jer su oni samo »ovce, puštene, da obrastu vunom«.

Sva tri gornja staleža imadu katkada pretenzije na sjaj i raskoš života. To su oni, koji određuju stil savremene Moskve i Petrograda; oni su posjetioci kazališta i restauranata, oni nabavljaju parfume i francuski šampanjac...

4. Seljaci su sasvim samostalni u modernoj Rusiji. Gotovo, da su država u državi, jer politika gradskih komunista ne može da zahvati u svoj okvir selo. Selo se pomalo uspostavlja u Rusiji u prijašnjem obliku. Ona zemlja, koju su seljaci dobili od bivših posjednika, budući da je bila neznatna po relativnom dijelu za svakog pojedinca — nije imala utjecaja na blagostanje ruskog sela, što je, dakako, dokaz protiv t. zv. »narodnika«, koji su tvrdili, da sama podjela zemlje može spasiti Rusiju.

Komunizma u selu nema. U prikrivenom obliku socijalizacije zemlje cvate ništa drugo nego privatno vlasništvo, koje ide za tim, da se uzakoni, u čemu se katkada (relativno) i uspijeva. Na vladi su u selima obično t. zv. srednjački elementi, jer samo oni imadu i pravo i materijalnu podlogu za prevlast, dok su siromasi stvarno zapriječeni voditi poslove, a seoski bogataši su pravno omeđeni.

5. Radnici, premda su službena vladajuća klasa, ipak su stvarno ovisni u životu i smrti od vladajućih staleža, jer ne imadu niti pravih stručnih organizacija, koje su sada samo vladini organi, niti dostatne plaće, da bi se uzdigli nad potrebe svakidanjeg života. Samo je to zanimljivo, da su njihove redovi ipak dali najnaprednije elemente, koji su zauzeli stanovita mjesta u socijalnoj piramidi.

Razočaranje, koje je bilo posljedica poslijeprevratnih događaja, izražava se u apolitičnosti i općoj depresiji radništva kao takvog.

6. Neuposlena inteligencija i bivša aristokracija jesu sada u najgorem položaju, koliko su ostali u domovini, jer su siromašni i progonjeni. Što se tiče inteligencije, neke grane umstvenog rada su sada na površini, neke su sasvim potisnute u pozadinu. U red prvih spadaju tehničari i liječnici, a još više glumci; srednji položaj zauzimaju učitelji i profesori viših škola, koji su ipak nezadovoljni, jer njihov se rad naplaćuje manje od samog manuelnog radnika. Slab je položaj pravnika i bivših državnih činovnika, jer za njih nema mjesta u ustroju moderne Rusije.

Sasvim je loša situacija bivših posjednika zemaljskih dobara, ako nisu emigrirali.

IV. Ekonomska situacija. Valuta.

U ekonomskom smislu Rusija je sada zemlja Nepa. Jer pokušaj združnog gospodarstva, a gotovo i državnog socijalizma nije uspio. Sada se poduzeća u Rusiji dijele na troje. Prvo: državna poduzeća, velike tvornice, velika industrija i vanjska trgovina. To sve je usredotočeno u rukama države, pod nadzorom »Višeg Ekonomskog Savjeta«. One grane industrije, koje spadaju u prvu grupu nisu na dužnoj visini, jer nema država toliko stručnih sila, toliko personalnog interesa, da konkurira s inostranstvom i da podigne industriju na prijašnju visinu. Drugo: trustirana (sindikatska) poduzeća, u koja spadaju neke grane produkcije. Sindikati imaju u Rusiji sasma drugi značaj nego u drugim zemljama. To nisu zajednice kapitalista, nego zajednice zadruga, nacionaliziranih poduzeća i manjih privatnih. Na čelu sindikata obično stoji kakva ličnost iz vladajuće stranke. Kontrola je dosta oštra, al ima i korupcije. U stvari to nisu pokušaji razvitka industrije, nego su samo zahtjevi, da se barem nešto sačuva od raspada, ma na koji način. Zato su ruski moderni sinkidati malokrvna i nestalna poduzeća, koja imadu samo špekulantski karakter.

Treće: inostrane koncesije i privatna domaća industrija. Koncesije su po želji Leninovoj i Krasinovoj bile dosta široko davane. Neke inostrane tvrtke poduzele su korake za uspostavu industrije u prijašnjem omjeru, ali zbog loših saobraćajnih prilika, ne možemo još konstatirati velikih uspjeha.

Četvrto: sitna industrija i manja trgovina sva je u privatnim rukama. Ali špekulacija ima velik uspjeh i u ovome pravcu, tako da su kamati poduzeća mnogo veći nego li bi to trebalo po zakonima ekonomike, i nego što bi zahtijevali interesi publike. Ipak, na ovaj ili onaj način je nestalo u Rusiji prijašnjeg mrtvila i ekonomski se život po malo uspostavlja, ma i u neprirodnom obliku.

Ova je uspostava ekonomskog života zahtijevala i organizaciju kredita. Ponovno je bila organizirana Državna Banka SSSR, koja ima da kreditira sovjetna poduzeća, trusťove i privatnike. Uspostavljene su bile i neke privatne banke, ponajviše zadružnog tipa, ali pod jakim utjecajem vladinih organa ili sasvim u obliku vladinih ureda.

Jedan od prvih koraka »Državne Banke« bilo je uređenje valute. Strahoviti pad rublja bio je prouzrokovan, osim opće situacije, još i time, da je savezna vlada u doba ratno-komunističkih pokušaja išla za tim, da se vrijednost novca posve uništi. Ali »Nep« je povukao, kao konsekvenciju, potrebu stalnog platežnog sredstva. Ovo je sredstvo bilo izumljeno. To je bio »červonec« (deset zlatnih rubalja, ravnih otprilike engleskom funtu). Ali taj pravi červonec nije bio pušten u opticaj kao zlatna moneta, nego u obliku kreditnog bileta Državne Banke od 1, 2 i 10 červonaca. Sve te novčanice osigurane su čitavom zlatnom zalihom Državne Banke i cijelom zalihom inostrane stalne valute. Na taj način červonec dobio je svoju stalnu vrijednost, budući da nije bilo ovih banknota pušteno u opticaj više od nekoliko hiljada, i to samo za inostrane obračune i za obračunavanje između državnih ureda. Svi su računi ipak bili po zakonu od 1923. god. vođeni u zlatnim rubljima, odnosno u červoncima; isto tako i plaća za rad i službu. Dakle, sada imamo kao monetnu jedinicu u Rusiji stalni zlatni rubalj ili 10 rubalja = 1 červonec. Zato se i manji računi vode sada u kopejkama (gledajte poštanske marke!) a ne u milijunima rubalja. Zajedno s time provedena je bila i devalvacija (denominacija) rublja.

Rubalj je 1923. bio proglašen jednakim 1,000.000 prijašnjih rubalja (ili 10.000 rubalja g. 1922.). Ali rubalj od g. 1923. nije stalna valuta prema červoncu. Dok se červonec diže tako, da je bio neko vrijeme više od engl. funta, rubalj od 1923. opet pada. Na taj način imamo u Rusiji dvojaki valutni sistem: 1. červonci i 2. sovjetski rublji. Pad drugog uvjetuje skok prvog i obratno. Prema inostranstvu červonec se drži stabilizirano, dok rubalj stalno pada. Od god. 1924. očekivano je bilo uvođenje računa samo u zlatnom rublju, odnosno u červoncu; da li je to provedeno, još nemamo tačnih podataka.

U koliko je taj način ozdravljenja valute uspio, svjedoči činjenica, da su i Njemačka i Poljska učinili po ruskom uzoru isto. Naime Njemačka je uvela obračunavanje u Goldmarkama, a Poljska u »zlatima«, prva u jeseni g. 1923., druga od god. 1924. Ma kojih bi bilo prigovora ruskoj valutnoj reformi, ipak se vidi, da je to bio jedan genijalan korak, koji je gotovo riješio pitanje: jer sada čitava Rusija faktično ipak računa na rublje i kopejke, a ne na milijune, što je i za industriju i za pojedince velik dobitak, jer ujednostavnjuje poslovanje.

Markantno je to, da su se cijene živežu prilagodile situaciji i žiteljstvo ne osjeća poteškoće kod toga. Ipak skupoća u pravom smislu ostala je u Rusiji na strašnoj snazi, ma da se

nominalno sve računa u kopejkama, a ne u tisućama rubalja. Ali ta mjera nije imala namjeru da svladava skupoću, nego samo da stabilizira i uredi valutu. I u ovome pravcu izgleda da Rusija ide k oporavku.

V. Intelektualni život. Škole.

U vezi sa padom ekonomske moći, s građanskim ratom i glađu, bio je intelektualni život Rusije god. 1918.—1922. na dosta niskom stupnju. Ali zajedno s napretkom u ekonomici, s mirom unutra i izvana, opet je započela kucati misaona žica. O tome svjedoči literarni uspjeh mnogih pisaca, koji su izašli iz poslijeprevratne sredine. Naučni pak život, koji je bio u stanju depresije, sada se je nešto probudio i već imamo podataka barem o nekim pojavama na polju znanstvenog rada. Malo ih ima, ali ipak svjedoče o boljoj budućnosti. Inteligencija, potisnuta događajima, zaskočena, nespremna, olujom, bila je u stanju anabioze. Sada se budi. Formalno stanje školstva u Rusiji je ovakvo: sveučilišta su reformirana u stručne škole. Kao osnovna misao vladina, istaknuta je ideja praktičnosti i materijalizma. Dakle, vrijede samo one grane znanosti, koje imadu neposredni dodir s ekonomskim životom. Tehnika, medicina, kemija, agronomija — to su glavne grane protežiranih nauka. Filozofija, a baš izričito »idealistička filozofija« negirana je čak dotle, da je uvoz knjiga idealističko-filozofskog sadržaja u Rusiju zabranjen. To je fakat: zakonsko naređenje glasi tako, kako smo ovaj čas rekli. Dakle, nema ni govora o kakvom filozofskom studiju. Ima samo pedagoških fakulteta na visokim školama, koji pripravljaju učitelje za škole i to u duhu ekonomskog materijalizma, kao filozofskog osnova.

Takav je i lični sustav profesora. Tko nije marxist, tek je trpljen, ako nije uopće isključen s časti. Isto i s pravnim fakultetom. On je pretvoren u fakultet socijalnih znanosti, što, dakako, ne bi bilo još tako loše, kad bi opet bilo slobode predavanja. Prirodoznanstveni pak fakultet i politehnika sačuvani su otprilike u prijašnjem obliku. Broj univerziteta u Rusiji je povećan. Škole na Ukrajini, i visoke, ukrajinizirane su.

Rektor je obično komunist, primjerice rektor petrogradskog univerziteta je profesor Deržavin, inače malo poznat u znanstvenom svijetu.

Habilitacije za profesorsko zvanje su ukinute. Docenat i profesor su izjednačeni u položaju. Doktorske i magisterske časti su ukinute. Mjesto ispita su samo kolokviji. Uveden je svuda predmetni sistem. Diplome ne izdaje univerzitet, nego samo svjedodžbe, ravne, zapadnim apsolutorijima.

Ali najznatnija je promjena ta, da je prijem i upis u studente postavljen na klasnu podlogu. Primaju se u redovite slušače samo sinovi i kćeri radnika i seljaka (računajući u radnike i članove

»kompartije«). Ostali su lišeni štipendija i primaju se samo za novac i na vakantna mjesta, dok »proletarci« dobivaju hranu, stan i potporu u novcu. Na taj su način sveučilišta proletarizirana i to najviše u školskom godištu 1923.-1924. U tu svrhu služe i »Rabfaki« (»Radnički fakulteti« vrsta pripravnih tečajeva za radnike), u naknadu za gimnazijske nauke. Taj »Rabfak« pruža formalno obrazovanje svojim studentima, koji se regrutiraju iz radničkog staleža po preporuci stručnih organizacija i »kompartije«. Na »Rabfaku« radnik uči osnovne gimnazijske predmete i, glavno, politgramotu (političku pismenost), koja se sastoji u usvajanju marksističkog nazora na svijet. Onaj, koji je svršio »Rabfak« prima se u prvom redu u sveučilište, te ima stalnu potporu, pa se računa studentom i onda, kad je na »Rabfaku«. U studentstvu se vidi jaka borba među rabfakovcima (pristašama vlade) i pravim studentima, koji su neovisni od nje. Ali rabfakovac, kad je prešao u pravo sveučilište, obično gubi specifičnu boju i postaje više ili manje akademičar, što je predmet velikog nezadovoljstva vladinih organa. Čudnovati taj život akademičara u Rusiji još nije dosta poznat javnosti Zapada, te bi se o tome moglo mnogo toga reći. Ali u glavnom treba konstatirati, da profesori tvrde, da se slušači, ma i rabfakovci, brzo prilagođuju akademskom životu, i ima nade da na jedan ili drugi način nauka ne će propasti u Rusiji, a množenje novih elemenata u inteligenciju će biti za nju u cjelini samo korisno, premda takav klasni prijem nije sasma shvatljiv s gledišta našeg svjetskog nazora i našeg morala.

Bogoslovske akademije, pravoslavne i katoličke, kako i protestantske pastorske škole, a isto tako i rabinska židovska učilišta, sva su bezuvjetno ukinuta. Ima neki privatni tečaj za pripravu svećenika, ali kako taj nasljednik »akademije« živi i radi, nemamo momentano sigurnih podataka.

Što se srednje škole tiče glavna je oznaka: uništenje razlike između ženskih i muških škola i ukidanje vjeronauka. Mjesto toga uvedena je »politgramota« kao glavni predmet.

Latinski i grčki jezik sasma su ukinuti iz ruskih škola, te ne ćemo bližnjih decenija imati u Rusiji klasički obrazovanih ljudi, kaošto smo imali malo poznavalaca starohebrejštine ili sanskrita. Sve su škole svedene u sistem »jedinstvene radne škole«, prvi stupanj je pučka škola, drugi bivša gimnazija, a treći sveučilište ili politehnika.

Niža naobrazba principijelno je sveopća i besplatna. Ali zbog slabe učiteljske plaće i zbog nestašice mnogih potrebitih predmeta, knjiga, tinte i drugog, princip općenitosti slabo uspijeva. Ipak boljševička vlada dosta iskreno kuša da provede likvidaciju analfabetizma. I mnogi stanovnici, pa i protivnici boljševika, svjedoče, da u puka žeđ za znanjem raste. To je svakako zasluga. Ali kršćanskog, i uopće vjerskog duha je u školama sasvim nestalo. To su dakle škole laičke, materijalističke i ateističke. Svećenik, ma i bivši, ne smije predavati u ma kojoj školi, pa ni učitelj škole ne smije biti član vjerske općine ni ići u crkvu, a ni vjenčati se u crkvi...

Tako je s naobrazbom. Žalosno je to, da diktatura stranke meće svoju tešku ruku na razvoj događaja, ali se vidi, da će ipak biti promjene na bolje.

VI. Religija u SSSR.

Kako smo rekli, ateizam je službena religija Sovjeta. Marksist mora biti ateist. Idealistička filozofija je zabranjeno voće u SSSR.

Crkva je smatrana samo »društvom za ispunjavanje izvjesnih obreda«. Cijela moralna i učiteljska strana vjere smatra se zabranjenom i suvišnom. Dakle ni dobrotvornost nije trpljena. Ostaju dakle samo crkve kao zgrade, koje se uzimaju u zakup po vjerskim općinama, koje potpadaju pod komesarijat za pravdu, kao i ostala društva. S gledišta vlade jednake su katolička crkva, Tihonova crkva, savez komunističke omladine (ateistička organizacija po uzoru »sokolstva« slavenskih zemalja, znamenita po svojim svetogrdnim procesijama na Uskrs i Božić: »komsomolski Božić« — cio niz parodija na kršćansko i jevrejsko bogoslužje) — pa napokon i kakav nogometni savez. Dakle je službeni položaj crkve vrlo težak.

Katolištvo se nalazi u Rusiji u osobitom položaju, jer je »poljska vjera« i, zaista, poljska je vlada iskorišćivala katoličku vjeru pograničnih seljaka u političku svrhu, tako da se je pod utjecajem poljske propagande seljak Bjelorus ili Ukrajinac smatrao Poljakom, ako je bio rimo-katoličke konfesije. Ali blagodareći dobrim i plemenitim osnovama Svete Stolice, čini se, da će položaj katolištva u Rusiji biti spašen. A i to je znamenito, da se broj konvertita na rimski obred i na uniju povećava u Rusiji naročito pak u Moskvi u brzom tempu. U Moskvi ima već posebna episkopija ruskih katolika. Čini se, da će biti jedinstven episkopat za rimski i za istočni obred, ali zasada to pitanje još nije riješeno. Na čelu pokreta stajao je konvertitit Abrikosov, inače privatni vlasnik fabrike bonbona, poznate po cijeloj Rusiji.

Tihonova crkva — dakle staro-pravoslavna — nalazi se sada u stanju rasula. Ali otkad je Tihon pušten na slobodu, njegov se je utjecaj jako povećao, i mnogi su se otpadnici povratili u krilo stare crkve. Sada čekamo sveruski sabor, koji bi jedini mogao riješiti pitanje i uspostaviti pravilan život u rastrgnutoj crkvi. Isto tako neodređeno je stanje i kod »žive crkve«, na čelu koje stoji »Sveti sinod« s biskupom Jevdokimom. Ova »živa crkva« kako je poznato, primila je socijalističku boju i protestantski nazor na vjeru. Ali u vezi s Tihonovim oslobođenjem se je broj pristaša »žive crkve« znatno smanjio, i to toliko, da joj nije uspjelo ni sazvati »sabor« zbog pomanjkanja delegata. Ali pitanje izmirenja ovih struja nije aktuelno, jer su one podijeljene takvom međusobnom

mržnjom, da više ima izgleda za izmirenje Tihonove crkve s katolištvom, nego za uništenje sadašnjeg raskola u ruskoj crkve. Starovjerci u većini stoje posebice, no više se prislanaju uz Tihona.

Židovstvo, premda su mnogi komunistički komesari židovskog podrijetla — isto je kao i kršćanstvo progonjeno. Katkada se i sinagoge kao i hramovi zauzimlju za »komsomolske klubove« i »kina«. Cionizam je gledan kao kontrarevolucija.

Ipak uza sve to, borba protiv religije primila je mekšu formu. Sada crkve imadu više mogućnosti da se organizuju i da medusobno paktiraju, nego li je to bilo lani. Vjerski duh, uzrokovan razočaranjem u materijalnim vrednotama, osjeća se katkada dosta jako.

VI. Rezultati i vidici.

Evo naših izvoda iz svega što smo rekli. Nije položaj u Rusiji ni tako sjajan, kako ga slikaju komunistički organi štampe, niti tako beznadan, kako to pričaju monarhistički emigrantski listovi SSSR. je živi organizam, koji je u stanju ozdravljenja, pri kojem se procesu opaža snažni duh nacije. Ako su komunisti sanjari — ipak oni sanjaju, na svoj dakako način, o boljoj budućnosti čovječanstva. A o čemu sanjaju zagriženi reakcionarci? Da li je uspostava prijašnje strukture moguća? I ako bi bila moguća — ne će li opet buknuti nova revolucija, jer se čovječanstvo nikad ne će i ne može primiriti s položajem stoke, kad je jedamput osjetilo ili barem naslutilo, da ima mogućnosti drugog života.

Dakle: iz milieua SSSR. rasfe novo drvo, dok je staro sasma propalo. Samo ako prihvatimo to kao aksiom, možemo doći do izvjesnih izvoda. Drugačije ne. Trebamo da primimo situaciju kakva jest. Pokušat ćemo da gradimo na temelju danog. Ako ne možemo neposredno graditi, gledat ćemo s pažnjom i učinit stanovite izvode. Bolje je težnja za nečim, nego za ničim. Ne ćemo opraštati komunistima njihovih okrutnosti, amoralnosti i pogriješaka, ali oprostit ćemo to Rusiji... Sve se na svijetu mijenja, jedino ideja vječitog savršenstva je stalna. Ovoj ideji — Božanskom idealu — idemo i mi. S vremenom će doći i do boljih dana.

Cvite Škarpa:

Čempresi.

I.

Čempresi su moji drugovi.
I oni vole tišinu dalekih, samotnih krajeva
Kao i drevni istočni mudraci — —
Zato obično traže tiha i skrovita mesta
Večno se šećuć po samotnim stazama mrtvih šuma
Po grobištima
I po raskršćima cesta

Retko se oni kad nađu u krugu
U tajnosti svojoj izgledaju kao duhovi šumski
Koji se šumama kradu po mraku sa senkama noći
I kosama koje im na vetru šume
Ostavljaju za sobom samo mrtvilo, strah i tugu

Svakog ih dana sretnem na jednom šumskom raskršću
Kada uz daleke drumove idu u pohode zvezdama
I suncu koje ih ostavlja — — —
A kada se spusti veče
I kada večernja zvona začuju nad gradom gde ječe
Oni se kao nemi zaustave iznad druma
I pognuti — sklapajuć ruke — podglas se mole tišini
Dalekih, usnulih šuma

II.

Oni večno žive u molitvi i u razmišljanju
I svoje dane provode kao drevni askete
Trapeći svoje oči na trnju gotskih portala;
I dršću od pobožnosti i od straha
S nemirom voštanih sveća napuštenih groblja
Zureći u tajna slova reljefa u mramoru i drvu urezana
Po vrtovima drevnih samostana
U kojima žive kô tihi i pobožni samostanci
S Bogom

Obično idu jedan za drugim: mirno, polako i pognute glave
Kô senke kroz magle sutonske tihe, neme i plave
Tako tajanstveno, sporo
Da im se niti koraci skoro
Ne čuju

I večno povučeni u se
Bez reči
Bez šuma
Mirno
Razmišljaju o smrti.

Mihajlo Firak:

Ukrajinska književnost.

Nacrt pregleda.

O ukrajinskoj književnosti danas se uopće veoma malo znade, što je samo posljedica općenito raširenim predrasuda o ukrajinskom narodu, njegovim težnjama za samostalnim životom i razvojem. Tome su najviše krivi Rusi, odnosno ruska nacionalno-državna politika, koja je po cijelom svijetu razglašivala, da nikakvog posebnog ukrajinskog naroda nema, nije bilo i ne može biti. Postoji samo veliki ruski narod, od Karpata do Tihog Oceana, a samostalan ukrajinski narod je samo sanja, želja, fikcija nekolicine zanešenjaka, koji razdiru jedinstveni ruski narod šireći »maloruski separatizam«, »mazepstvo« i sl. Često se je čulo govoriti o »pruskoj«, »poljskoj« i »austrijskoj« intrigi, o »pruskim markama« i druge podle vijesti, koji su svakoga ispunjale mržnjom, ili u najboljem slučaju preziranjem ukrajinskog nacionalnog gibanja.

Unatoč tolikim zaprekama se je ukrajinska nacionalna misao razvijala, jačala, ništa je nije moglo uništiti. S nacionalnom sviješću razvijala se sve više književnost, premda je bivša caristična Rusija nastojala na sve moguće načine usmrtiti ukrajinsku književnost u njezinom zametku. Izdavala je drakonske »ukaze« protiv ukrajinskog tiska, strogo branila dovoz ukrajinskih knjiga iz inozemstva, pošiljala književnike u Sibiriju, mučila ih u svojim bezbrojnim tamnicama — ukrajinska ideja i s njom nerazdjeljivo spojena ukrajinska riječ je živjela, dobivala sve više snage i priznanja. Baš razvoj, istorija ukrajinske književnosti najbolje dokazuje samostalnost ukrajinskog naroda, njegove životne moći, pokazuje sposobnost, energiju potrebnu za samostalni razvoj.

Ukrajinski narod broji danas 40 milijuna, zaprema ogromne Bogom blagoslovljene prostore od rijeke Tise i Visokih Tatra u Karpatima do Kavkaza i Kaspijskog mora. Da razumijemo, zašto taj velikan nije ostvario velike, svijetu poznate literature, moramo dobro poznati njegovu povijest, koja nam jedina može razjasniti zapostavljenost i zaostalost tog naroda. On se je morao neprestano boriti ne samo za političku slobodu, nego i za svoj opstanak, za pravo, da živi kao samostalan, svojim životom, svojim duhom. Najprije borbe s azijskim nomadima, Tatarima u 10.—14. vijeku, a poslije s Poljacima i Rusima, od 14. vijeka pa sve do današnjeg dana. Taj narod je bio dva puta ostavljen, izdan od svojih viših, inteligentnijih vrsta, koje bi ga imale reprezentirati u svijetu i dizati prosvjetu. Prvi put su ga ostavili knezovi i bojari, kad je ukrajinski teritorij došao u sklop poljske države, u 15. i 16. vijeku. Sve se je plemstvo poloniziralo, ostala je sama tamna masa naroda, bez vođa, bez obrane, slobodan plijen svojih susjeda. Drugi put ga je ostavila kozačka »staršyna«, jedva izrasle više vrste naroda kad se je Ukrajina pod svojim herojem Bohdanom Chmeljnyckym združila s Velikom Rusijom, da uzajamno, sestrinski žive i zajednički se brane. Bilo je to 1654. Ruska državna politika je rusificirala sve bogatije i odličnije kozačke porodice da poslije laglje rusificira nezaštićenu, nesvjesnu masu. Tu se je doduše prevarila, ali sve te i mnoge druge okolnosti su nanijele golemu štetu ukrajinskom narodu; književnost se nije moglo slobodno razviti, ona je životarila (s obzirom na goleme duševne sposobnosti naroda), a mjesto nje se je tim bujnije rascvala narodna usmena književnost — narodna lirika — tužna i melankolična, kao cijela povijest naroda, ali najbogatija i najkrasnija od svih drugih slavenskih.

Toliko za uvod, da se općeniti pregled ukrajinske književnosti bolje razumije i predusretne eventualnim pitanjima i nejasnostima. I dalje, kroz cijeli ovaj pregled, posebno ću naglašivati razliku ukrajinske književnosti od velikoruske, t. j. samostalnost ukrajinske književnosti.

Razdijeliti se može ukrajinska književnost u tri glavne periode.

Prva perioda seže od prvih početaka u 10. vijeku pa nekako do polovice 15. vijeka (pad Carigrada 1453.). U to je doba ukrajinska književnost pod velikim uplivom bizantinske literature, jezik je crkvenoslovensko-narodni. Radi jezika i bizantinskog upliva može se ta obično zvana »staroruska« literatura osim nekih iznimaka pripisati s istim pravom Ukrajincima, kao i Velikorusima.

Druga perioda obuhvaća 16., 17. i 18. vijek do 1798. g. — do pojave »Eneide« I. Kotljarevskoga, koja otvara narodnu periodu ukrajinske književnosti. Ta druga perioda stoji već pod zapadnim utjecajem, jezik je mješavina crkvenoslovenskog, poljskog i narodnog jezika. U svim djelima vlada religiozno-crkveni duh, kao i u prvoj periodi, samo što sada namjesto bizantinštine prevladava sholastika ili ideje reformacije.

Djela obiju tih perioda osim nekih iznimaka nemaju izrazito nacionalnog značaja po duhu, a osobito radi jezika i malo ćeš naći u njima nacionalnog elementa, nacionalnog značaja. U tom je slična srednjevjekovnim literaturama drugih naroda, samo što se je ta otuđenost od narodnog života i kopiranje tuđih, zastarjelih uzora na istoku Evrope predugo zadržala. Razlaganje o tom bi me predaleko zavelo. Dosta je spomenuti, da je ukrajinski narod bio bez političke moći, država se nije brinula za njegovu kulturu, viših, obrazovanih slojeva nije imao osim duhovnika, koji su skoro jedini gojili knjigu, gojili su je onako, kako su znali (uz svoju veoma nisku obrazovanost), pisali su onako, kako su zahtijevale njihove prilike, odnosno interesi crkve. Zato je ipak sva ta književnost niknula iz narodne potrebe i učinila narodu veliku uslugu, kako ćemo kasnije vidjeti.

Treća perioda, od 1793. g. do danas — književnost u čisto narodnom jeziku, prava narodna, u kojoj se zrcali čitava duša naroda i njegov život u tom razdoblju. O njoj ću najopširnije govoriti.

1. Prva perioda (Staroruska književnost).

Pisana ukrajinska književnost počinja s pokrštenjem Ukrajinaca u 10. vijeku. Na poziv kijevskog kneza Vladimira Velikog pokrstili su bizantski i bugarski svećenici ukrajinski narod i ujedno donijeli među Ukrajince staroslovenske knjige i pismo. Jezik tih knjiga (bio je po svoj prilici jezik maćedonskih Slavena) nije bio narodu sasvim razumljiv i duhovnici su ga morali preinačivati i približavati narodnom. Tako je nastala mješavina narodnog i tog crkvenoslovenskog jezika i tom mješavinom su pisane sve knjige te dobe.

Ukrajinski narod nije onda još (u 11.—12. v.) potpuno odijeljen od velikoruskog, nije bio narod u današnjem smislu, kao ni velikoruski. Sva su istočnoslavenska plemena bila onda okupljena u znanoj kijevskoj državi, svi su se podanici ruskih, t. j. kijevskih knezova zvali »ruskima«. Jedinstvenog »ruskog« naroda ni onda nije bilo, nego su bila pojedina plemena, manje ili više među sobom različna, koja su se poslije raspada kijevske države počela grupirati i pod različnim uvjetima počeli su se stvarati istočnoslavenski narodi: ruski (velikoruski), ukrajinski[1] i bjeloruski.

Ta se dakle »staroruska« književnost može donekle smatrati isto tako ukrajinskom, kao i velikoruskom, jer je jezik bio i jednim i drugima tuđ. Ali čim dalje se ta književnost razvijala, počela su se u njoj opažati dva smjera: ukrajinski s ukrajinskim i velikoruska s velikoruskim narodnim elementima. U 17. vijeku su već dva — tobože staroslavenska — jezika. S druge opet strane drugi je duh, stil i oblik bio u ukrajinskim, drugi u velikoruskim djelima. To priznavaju sami Velikorusi[2] što je za ruske nacionaliste veoma nezgodno, jer je to dokaz, da razlike među oba naroda sežu u staru davninu, a nijesu fiksirane modernim »ukrajinskim separatistima«!

Knjige su pisali skoro sami svećenici-monasi, i zato sva djela imaju vjersko-crkvenu tendenciju: imala su istrijebiti stare poganske običaje u narodu, istisnuti narodne pjesme, bujne i vesele slavospjeve životu i prirodi. Književnici su u svojimi »Izbornicima«, »Izmaragdima«, »Pčelama«, i različnim drugim almanacima (Almanak je još i danas obljubljen među Ukrajincima i Velikorusima) sakupljali najrazličnije stvari iz bizantske literature: apokrife, živote svetaca, orijentalne priče, vijesti iz geografije, astronomije i sl. Života nije bilo u tim knjigama prvo zato, jer je jezik bio mrtav, a drugo, jer je tadanja bizantska književnost, koju su ukrajinski duhovnici kopirali, mrtva, prazna retorika bez žive duše.

Zlatna zrna te »staroruske« književnosti su: Epsko-lirska pjesma »Slovo o polku Ihorevi« (Riječ o Ihorovom pohodu) i »Halyčsko-volynjskaja ljitopys« (Galičko-volinjska kronika).

---

[1] Kada su ime »ruskij« uzela plemena velikoruska kao svoje narodno ime, uzeli su Ukrajinci radi razlike novo ime »Ukrajinac«, od Ukrajina (zemlja na kraju) koja se spominje već u 12. vijeku.

[2] M. Solovjov: Istorija Rasiji I.

U »Slovu...« opisuje nepoznati autor vojnu kneza Ihora Svjetoslavyca na stepsko-nomadsko pleme Polovći (Kumani), Ihorov poraz, ropstvo i sretan bijeg.

Predmet pjesme je dakle jednostavan — takovih pohoda je onda bilo bez broja, ali je neznani pjesnik iznio toliko ljepote, pokazao tako bistar i dalekosežan duh i pogled, da se njegova pjesma još i danas čita s velikim uživanjem i oduševljenjem. Čitava priroda živi u toj pjesmi, veseli se, tuguje i plače zajedno s junakom Ihorom i svom ruskom zemljom. Nesravnjiv je opis bitke, tuge što je legla po čitavoj ruskoj zemlji radi Ihorova ropstva. Duboko dirljiv i pun poezije je plač Ihorove žene Jaroslavne na zidinama grada Putyvlja. Ona gorko preklinje »bujnog vitra« nek ne nosi polovačkih strijela na vojsku njenog vojna, zaklinje Dnjiprove valove, da joj donesu muža da mu opere krvave rane; poput kukavice htjela bi poletjeti k rijeci Kojali i svojim »bobrovim« rukavom otrti zgrušanu krv s bijelih njegovih bedara. U Jaroslavni je proročki duh pjesnika stvorio simbol svih budućih ukrajinskih žena, što će svoj život provesti u samotnim suzama i strahu za svoje drage.

Osim tih veličanstvenih opisa punih iskrenog čuvstva i čiste poezije nalazimo u »Slovu« mjesta, gdje autor izriče velik patriotizam i oštar pogled na odnošaje u kijevskoj državi. Oštro žigoše neslogu knezova, jer je ona jedini razlog, da se ne mogu odhrvati stepskim napadačima i proročki ih poziva k slozi i ljubavi.

Jezik i značaj, duh pjesme je južni, ukrajinski, iako se rukopis (kao i rukopis Halyčko-volinj. koronike) našao u Vel. Rusiji.

»Halyčsko-volynjskaja ljitopys« opisuje događaje na početku 13. vijeka. Slog joj je skroz poetičan, ima mnogo sasvim poetičnih mjesta, mnogo narodnih pjesničkih ukrasa. Zato bi je nazvali prije pjesničkim, nego povjesnim djelom, iako vjerno opisuje događaje.

Znameniti su još spomenici te dobe:

»Pervonačalnaja ljitopis« ili »Ljitopis prepodobnaho Nestora« monaha glasovitog samostana »Pečerskaja Lavra« u Kijevu. To je najstariji slavenski povjesni spomenik i važan izvor za povijest slavenskih plemena pred seobom. Napisan je početkom 12. vijeka.

»Ruskaja Pravda« (Ruska istina) narodni zakonik s normanskim primjesama; najstariji je slavenski zakonik. Sastavio ga je u 11. vijeku knez Jaroslav Mudri.

»Poučenije« kneza Monomaha svojoj djeci, sadrži veoma pametne i praktične savjete. Mnogo bi još danas vrijedilo.

Neobično se bila razvila propovjednička literatura, iz koje štošta doznajemo o narodnom životu. Dijelili su se propovjednici u stroge retorike, visoke izobražene, kao metropolit Ilarion, Kyrylo Turivskyj, Nestor (koji je napisao lijep životopis svete braće Borisa i Hljiba). Drugi su bili više popularni, kao Serapion, Klym Smoljatyč i dr. Jedni i drugi su među sobom polemizirali, što daje naslućivati o živahnom literarnom životu.

Narod nije baš mnogo mario za ta pisanja duhovnika, ona su mu bila tuđa po jeziku i duhu, pa si je narod tvorio svoju literaturu — pjesme i priče koje su bile usko vezane sa svagdanjim životom, izražavale su njegovo mišljenje o svijetu, starim bogovima i različnim doživljajima. Mnogo se je od toga do danas izgubilo, preinačilo, ali i oni ostaci koji su se sačuvali, pričaju nam o bogatom duševnom životu naroda, o ljepoti narodne ukrajinske duše, o njegovoj mekoj, sanjarsko-poetičnoj naravi. Ukrajinska narodna literatura je najbogatija, najljepša od svih drugih slavenskih. Mjeriti se s njom može samo srpsko-hrvatska epika. Još se i danas po širokoj Ukrajini, od Karpata do Kavkaza pjevaju prastare pjesme o čarobnoj mladoj Vesni, o bogatom gazdi, što sjedi za teškim tisovim stolom, (Boga si nijesu mogli drugačije predstaviti) pije med i vino i prima posjete sunca, mjeseca, zvijezda, duge i Matere Božje; o mladim junacima, što plove »Dnjeprom-Slovuticeju« na srebrnim čamcima na vojne pohode, za slavom. To su »Vesnjanke«, »Koljade« i »Kupaljne« pjesme. »A sjednete li« — kaže ukrajinski pjesnik L e p k y j — »pod staru lipu kraj crkve i pogledate, kako djevojke izvode »hajilke«, kako se živim, šarenim vijencem viju okolo stare drvene crkve, kako pjevaju »vorotarja«, »žučka«, ili »Zeljmana« — prisluškujte tada i zaboravite, da ste u 20. vijeku, pa će vam se činiti, da eto mimo vas se snuju davno minula ljeta, kada je ukrajinska mladež u svetim gajevima pozdravljala proljeće, kad su djevojke s zelenim grančicama dočekivale kneza-junaka, kad je život za njih bio pjesmom, a pjesma životom. Mnogo je od ukrajinske usmene književnosti nestalo jednom za uvijek, a to što je ostalo, kako daleko putovanje je preživjelo od »viščohi« Oleha i hrabrog Romana pa do naših tužnih vremena! Mnogo su mirisa izgubili ti cvjetovi prastarih ukrajinskih livada, mnoga je latica njihova uvenula i rosa je davno isčezla na vjetru i suncu. Kako li su lijepi morali biti nekada, kad nas danas još očaravaju svojom bujnom raskoši!

Struji od njih miris ukrajinske stepe i šum Sredozemnog mora, tajnovita prelest svetih šuma i vedrina helenskog neba, istočnjačka mašta i starogrčka ljubav k životu — životu bujnom, širokom, u slobodi!

Na raskršću starogrčkog i orientalnog svijeta rodila se ukrajinska narodna pjesma, rasla je na širokim bujnim stepama i nema ona ništa zajedničkog s barama i snijegom sjevera, s ondašnjom zadušljivom atmosferom, s ropskim klanjanjem, s vječnim trepetom pred porodičnim, svjetskim i crkvenim despotizmom«.

*

Napad Tatara 1224. pretrgao je razvoj ukrajinskoj književnosti, uništivši političku samostalnost Ukrajinaca. Odsada su Ukrajinci sluge drugih naroda i država, Litve, Poljske i Rusije. U narodu je iza prvih tatarskih vojna nastalo mrtvilo, literarni spomenici su uništeni, sve je rastrgano, raspršeno i zaplašeno. Ukrajinci se sasvim odjeljuju od svih sjevernih rodaka, koji su se brzo sprijateljili s Ta-

tarima, stupili s njima u bliže odnošaje, primili dosta toga od Tatara i prilično iskvarili svoj prvotni slavenski tip. Kod Velikorusa s ebrzo razvija i prevlađuje centralizam i stroga pokornost u čitavom socijalnom životu, knezovi moskovski okupljaju svoja plemena u jednu despotičnu kneževinu te se u 15. vijeku oslobođaju Tatara.

Ukrajinci žive u trajnoj težnji za potpunom slobodom, brane se na dvije strane — od Tatara i Poljaka, gube silne množine energije, vojuju više za druge nego za sebe i u toj neprestanoj borbi malakšu, gube se s političke arene, postaju gnojem za napredak drugih.

Oganj ljubavi slobode je sad jasniji, sad slabiji, ali ne gasne nikada. On obuhvaća čitav narod, stvara prekrasne narodne pjesme a seže i u pisanu književnost.

Ta književnost po tatarskom napadu je samo slaba jeka predašnje. Književnici su obični pisari, prepisivači starijih djela (u koliko su se sačuvala), onakvog poleta kao u »Slovu« ili »Haličko-volinjskoj kronici« više nema, sve je potišteno, desorganizirano. Ostataka nam se malo sačuvalo i nemaju posebne važnosti, osim »Hoždenije« (putovanje) monaha Danyla u Jeruzalem, veoma lijep putopis monaha Danyla u svetu zemlju.

2. Druga perioda, 1453—1798.

Pomalo se je ipak ukrajinska književnost stala dizati i dobivati više života. Ukrajinci su do konca 15. vijeka došli pod vlast Poljaka a time pod zapadni upliv dok je bizantski padom Carigrada prestao. Pokazuje se djelovanje renesanse i reformacije, Ukrajinci se upoznavaju sa sholastikom.

Humanist F r a n c S k o r y n a izdaje 1517. bibliju u starosl. jeziku, drugi pisci, kao M i h a j l o i z L j a n s k a, prevode sv. Pismo na narodni jezik. Knez K r i s t. O s t r o ž s k y j daje 1583. štampati u O s t r o h u prvu potpunu staroslavensku bibliju. To je poznata »O s t r o ž s k a b i b l i j a«.

Ogromnu zaslugu za razvoj literature u toj drugoj dobi ima U n i j a ukr. pravoslavne crkve s katoličkom, sklopljena 1596. u B e r e s t j u Litovskom. Radi Unije se među pravosl. i unijatima razvila veoma opširna polemika koja je neobično oživila i obogatila ukrajinsku književnost 16. i 17. vijeka.

Od pisaca polemista na pravosl. strani ističu se: Filatet (Bronskij) »Apokrizis aljbo odpoved« (Apokrizis ili odgovor sinodu u Berestju); ljvovski duhovnik Andrej: »Perestoroha« (Opomena); Zacharija Kopystenjskij, kijevski monah: »O viri jedynoj« i »Palinodija«, opsežni traktat o Uniji. M e l e t i j S m o t r y c k y j, jedan od najučenijih muževa svoga vremena, najprije žestoki branitelj pravoslavlja, napisao »Trenos« (plač) matere crkve nad otpadnicima Unijatima, poslije je postao katolikom i napisao Apologiju Unije.

Među tim brojnim polemistima ističe se originalnošću u stilu i jeziku te velikim zanosom i neposrednošću u izricanju i obrambi svojih misli atenski monah Ivan V y š e n j s k y j, autor dvadeset

»poslanica« pravoslavnima. Vyšenjskyj je čovjek stare škole, tip istočnog u sebe zagledanog askete, koji se ruga Platonu i Aristotelu i kao ustuk protiv novoj skolastičnoj učenosti Unijata preporuča on pravoslavnima staru istočnjačku askezu, stare crkvene oce, pobožan život i t. d. Velik je rodoljub pa u svojim poslanicama istupa oštro i to svom snagom svog originalnog talenta protiv socijalnog ropstva i zlostavljanja kmetova sa strane poljskih gospodara. Iz tih njegovih poslanica doznajemo mnogo zanimljivih podataka o narodnom životu ukr. plebsa u 17. v., o prilikama među svećenstvom i o poljskom vladanju nad ukr. zemljama.

Jezik mu je čisti narodni, što je veoma značajno za ono doba mješavine crkvenoslav., ukr. i poljskog jezika; šteta samo, što tako velik duh nije shvatio potrebu svojeg vremena, pa mjesto da dade narodu jaki impuls za daljnji, novi napredak, on ga odvraća od svega, što je novo.

Po strani Unijata ističe se osobito marljiv, učen i odvažan pokretač Unije Ipatij P o t j i j. Počeo je pisati već kao starac i samo iz nužde da brani Uniju, ali je ipak napisao mnogo istaknutih spisa (»Antireziz«, »Unija«, »Respenz«). Potjij otvoreno razotkriva velike mane i moralnu propalost pravoslavnog svećenstva. Stil mu je oštar, katkad opor. Bezobzirno govori o svemu, sve nazivlje pravim imenom i ne bira izraza. Taj ton vlada u čitavoj toj polemičkoj literaturi, koja nam tako razgaljuje mnoge strane savremenog života.

Borba među Unijatima i pravoslavnim potakla je crkvene bratovštine, da su se stale više zauzimati za javni život i brinuti se oko podignuća opće izobrazbe jer su se Unijati služili u borbi s pravoslavnim dosada nepoznatom učenošću — skolastikom.

Bratovštine (»bratstva«) su bila crkvena udruženja svjetovnjaka osnovana sa svrhom, da zastupaju interese pojedinih crkvenih općina, da se brinu za crkve i drugo. Ali malo po malo tijekom vremena preuzimlju »bratstva« silom prilika zastupstvo opće religioznih i kulturno-nacionalnih interesa ukrajinskog naroda. Ta su si bratstva tijekom 17. i 18. v. stekla neprocijenjenih zasluga za kulturni razvoj ukrajinskog naroda, jer su u onim vremenima, kada je ukrajinsko plemstvo bilo što polonizirano što rusificirano, bratstva bila jedinim predstavnicima naroda, njegovih životnih interesa i buditelji nacionalne svijesti. Najglasovitija bratstva bila su u Ljvovu, Kijevu, Ostrohu, Berestju Litovskom, Lucku, Jaroslavu. Svako je bratstvo uzdržavalo svoju školu, a veća i bogatija imala su svoje tiskare (u Kijevu, Ljvovu, Ostrohu). Kijevsku bratsku školu preuredio je 1622. godine kijevski metropolita Petar M o h y l a u Akademiju po uzoru pariške i krakovske Akademije. Ta je akademija kao i druge bratske škole dala mnogo učenih ljudi, koji su se proslavili u historiji ukrajinskog naroda, kao slavni ukrajinski hetman Bohdan Chmeljnycky, koji je govorio više zapadnoevroskih jezika, Sirko, kozački ataman Orlyk, hetman

Vyhovskyj i mnogi drugi. Kijevska Akademija prozvana je po osnivaču Mohyli. Mohyljanska Akademija bila je na veliku glasu, bilo je to prvo sveučilište u istočnoj Evropi.

U tim školama su posebno gojili stihotvorstvo, pisanje stihova po strogim pravilima bez osobitog poetičkog čuvstva. To su »v i r š i«. Pisali su ih osobito rado đaci bratskih škola pri raznim zgodama, osobito o Božiću. Od tih verzifikatora, koji su svoje »virše« izdali vrijedno je spomenuti virše prigodom smrti slavnog kozačkog hetmana K o n a š e v i ć a - S a h a j d a č n o g a, virši đaka kijevskog kolegija »Eucharistion albo vdjačnost«. Skoro polovicu knjige učenog Trankvilliona »Perlo mnohočennoje« zapremaju virši. Najveći uspjeh u »viršotvorstvu« postigao je Ivan Maksymovyč, koji je napisao pjesmu »Bohorodice Djevo radujsja« u 25.000 stihova!

Posredovanjem bratskih škola došla je na Ukrajinu drama, i to osobito duhovna, t. zv. »misterije«, koje su osobito Isusovci u svojim školama gojili. Najobljubljeniji tih drama motivi bili su: Isusovo rođenje, poklon pastira, dolazak triju kraljeva, bijeg u Egipat, muka Isusova i sl. S vremenom su pisci (osobito kijevski profesori) uvodili među činima prizore iz svakdanjeg narodnog života, koji su po propisima teoretičara morali biti u narodnom jeziku. To su »i n t e r m e d i j e« ili »i n t e r l u d i j e«, koje je narod osobito zavolio i u kojima je začetak narodne ukrajinske drame. Intermedije su najradije prikazivale komične, karikaturne zgodice iz narodnog života kao: kozaci i žid, kozaci tjeraju žida, žid i pan, hvalisavi vojnik, pijani kozak, kozak i ciganin i sl. Kako je narod intermedije zavolio dokazom je to, da još danas zove smiješnu, čudnovatu i neočekivanu stvar »teremedija«.

Pisaca drama bilo je mnogo, ističu se Rostoskyj, Slavenećkyj, Jurij Konysskyj s čisto religioznim tendencijama. U dramama Jakova Gavatovyča, Prokopovyča, Ljašćevskoga istupa već nacionalno-politična tendencija. Visokim patriotizmom ističe se drama kijevskog profesora T r o f y m o v y č a »M y l o s t j B o ž i j a U k r a j i n u o d n e v o l j i l j a d s k o j s v o b o d y v š a j a«. Teoriju drame napisao je Jakov Dovhalevskyj, učitelj retorike u kijevskoj akademiji.

Burni 17. i 18. vijek ukrajinske istorije rodili su više historičara, koji su opisivali svoje vrijeme kritički, izražavali svoja mišljenja o događajima; time se razlikuju o starih monaha-kroničara. Nalazimo i osobnih zapisaka — memoara. Svi se historičari najradije bave Bohdanom Hmeljnyckom, jednim od najvećih heroja ukrajinske povijesti i s njegovim narodnim vojnama za oslobođenje 1648. Milieu one dobe, dobe najvećih napora narodne energije, narodnog entuziazma, herojčne ljubavi k Ukrajini, vjerno se odražuje u njihovim djelima. Spominjem najvažnije:

»L j e t o p y s S a m o v y d ć a« o vojnama B. Hmeljnyckog.

K r o n i k a S a m u j e l a V e l y č k a. Velyčko je oduševljeni rodoljub, kojemu je Ukrajina draga mati, a Hmeljnyckyj Mojsije

poslan, da oslobodi Ukrajinu iz poljačkog sužanjstva. Njegovo djelo je već naučnog značaja, a oslanja se na starije kronike.

Hrebjanka se u svojem djelu bavi kao i drugi najviše vojnama Hmeljnyckoga.

»Paterikon« Silvestra Kossova je neke vrsti sistematična povjesnica.

Amo spada i »Istorija Russov« Hryćka Poletyky (prije pripisivana biskupu Konysskom) napisana koncem 18. v. s izrazitom ukrajinskom tendencijom, a naperena protiv Velikorusa, zato se i nije smjela štampati, nego se u brojnim rukopisima širila po Ukrajini i proizvela veliki utisak. Iz nje je crpao Ševčenko motive za prekrasne svoje povjesne pjesme. (Hajdamaky, Taras Pidkova, Hamaljya.)

Na koncu treba još spomenuti originalnog moralista i filozofa Skorovodu. On je obilazio koncem 18. v. dvorove ukrajinskih velikaša i propovijedao svoje moralne i socijalne radikalno demokratske nazore, dok su mu moralno-filozofski spisi bili u rukopisima rašireni po svoj Ukrajini.

(Nastavit će se.)

Joso Benac:

Sijač.

II.

Daleka, široka polja trepte u omari dana.
Zlatni i teški klasovi nad njima šušte.
Ko šum svemirskog mora, s kupole usijana
neba, valovi plamni po njima pljušte.

U opojnoj pjesmi, zriku i himnusu milijona
čvrčaka, buba i ptica, nad krajinom se liju,
kroz prozore tornjeva vitih, zvuci podnevnih zvona
i rune u verzima tajnim Divnu Melodiju.

Sazrela žita stoje. Teške spustila klasove.
Nad njima plovi svečano podnevna ta arija.
I ona piju žedno te Navještenja glasove
i šušte zaneseno: Ave, ave Maria...

Sijač, prignuv koljeno uz teške snopove svoje,
glavu svinuo znojnu sred vasionog Hrama,
ustima šapuće zanosno, ko zelen list sa hvoje:
»I Riječ tijelom postala i bila među nama«...

Valtazar Vijolić:

U hramu.

Misteriozno svijetlo. Rijeka rumena
kroz kišu bisernih atoma teče.
Veličanstveni su stupovi prozirno bijeli, zamišljeni
kô arhanđeli u prisustvu Boga.
S njihovih kapitela iz akantova cvijeća
slaze svilene sjene i prate srebrno veče.

Ja klečim i molim. Tri sam grumena
tamnjana svetog na srcu zapalio.
Neka izgori moja krv! Krv otrovna zelena,
što psiče kao zmija u srži moga tijela.
Oh da sam labud bijel! I nalik na jelena,
koji želi svježinu voda
iz Jakovljeva zdenca — sa tihih nebeskih vrela...

Ipak mistični trenutci posvećuju moju misao.
Melodija proročkih citareda i slatki romon zvona
bijelu laganu sanju nad mojom dušom veze.
Jedna crvena ruža smiješi mi se s visine hrama.
To je kršćanska heroina. Lijepa. Krvava prama.
S licem svete Agneze.

Cvite Škarpa:

Predvečerje.

Šume slušaju sutonsku glazbu
I gledaju kako se pred njima kupa sunce
U svojoj krvi

Nad ogromnom kupulom velegrada
Nečujno kao san šutnja večernja pada
I svetla polagano gasnu

A kuće i tornjevi šute
I slušaju kako od nekud kroz nejasne bledo žute
Boje
Hladni večernji vetar navešta dolazak noći

A na nebu cela jata
Malenih, belih, jasnih i žutih oblaka od zlata
Trepte
I lete
Plavim svemirskim stazama
U noćnu tišinu —
Nad kojom već mesec setan, miran i beo
Plete
Tanki, lagani veo
Od bele
I žute svile

Aleksandar Iv. Fannyn:

Sudar.

Roman bivšeg studenta.

I.

Za ono vrijeme što je Nat Andić bio kondukter na tramwayu (pruga: Topnička vojarna—Državni kolodvor) nije se ništa promijenilo u njegovom životu. Priučio se je bio ranom ustajanju, štropotu kotača i koleričnoj zvonjavi zvonca što se je nalazilo tik pod nogom dobroćudnog Petra Zanova, vozača na toj pruzi. Tako su prolazili dani. Prolazili su nezapaženi i blijedi i Nat je razmišljajući noću o svemu morao pred sobom priznati, da ga je odavna prestao zanimati taj posao izdavanja voznih karata i signaliziranja po postajama. Jednom riječju došao je sasvim običnim načinom do zaključka, da je vrijeme da završi tu karijeru što je počinjala da prelazi u naviku i dosadu.

Bio je on tu već naskoro šest mjeseci. Ispočetka ga je sve to zabavljalo, a i sam način kako je on, bivši student, došao do toga da postane kondukterom bio je dosta neobičan. — Zatim je sve to postalo svakidanje. Osjetio je da tu nema više ništa lijepog. Na dnu njegovih misli ostala je samo tvrda predodžba dužnosti, dužnosti što ga vucari na tim šarenim kolima kroz ulice i kuće bez smisla i bez cilja. I kad je do toga došlo, on je znao da je konac. I on se je odlučio.

Slijedećeg je dana ostao kod kuće. Ugodno mu je bilo pri pomisli da ne mora ići više nikuda, da može ostati kod kuće još sat i dva... i koliko hoće. Nitko ga ne može prisiliti, da obuče onaj pohabani tamno-modri mundir (koji je zapravo postao neodređene boje) i da s onom kožnatom torbom o boku skače kao kakav pelivan s tramwayskih stepenica na trotoar i natrag, da zviždi neprestano s poniklovanom zviždaljkom što ima u sredini kuglicu... malu, drvenu kuglicu.

Njegove se misli izgubiše u pojedinostima. On zijevne i odjednom, prvi put iza dugog vremena, oćuti umornost, neiskazanu i veliku umornost, od rada, od tog praznog i besciljnog življenja. Teško je bilo to bespomoćno osjećanje, slično osjećanju čovjeka, koji se utapa u sivo, u jednolične forme nekog neodređenog elementa bez sadržaja i uzalud traži nešto što ni sam ne zna, što bi želio da je u taj čas tu da ga spasi. Nat ustane i uzme se šetati sobom. Htio je da otjera tu nejasnu fikciju što je rasla u njegovim moždanima ulazeći poput neke fine oštrice u sve njegove nerve, htio je da je uništi, da je nestane za uvijek. Ali što je mogao da učini? Gledao je on tako sobom i ćutio kako se uzbuđuje od te nepoznate misli, a vani je bilo mutno i neodređeno. Prolazili su pod njegovim prozorom ljudi. Mnogo ljudi. Išli su jedan mimo drugoga u skupinama i pojedince. Neki su se razgovarali, pače i besmisleno ćeretali; to se

je opažalo jasno i ako nije bilo moguće ništa čuti i nestajali u daljini. Samo je on, Nat, stajao, tu, kraj prozora pognut i crn lutajući pogledom i s nekim tuđim, nepoznatim bolom.

U taj mah se sjeti Vodoznanca, studenta s žutim licem u sivom iznošenom odijelu i cipelama koje vrlo očito pokazuju tragove nebrojenih popravaka. — Poći ću k njemu, odluči on i stane se spremati. — Ponajprije je morao da raskopa čitav ormar dok je na posljetku negdje sasvim u njegovoj unutrašnjosti naišao na svoje staro studentsko odijelo tamno-plave boje, koje je zaboravljeno spavalo od nikog netaknuto već nekoliko mjeseci. Nat ga je ogledao pomnjivo sa svih strana i pronašao da je »nosivo« (tako je glasio njegov izraz), nakon čega se je dao na posao, da zamijeni svoj službeni mundir tim komadom dosta burne prošlosti. Čim je bio potpuno gotov svojom vanjskom opremom, otvori vrata i požuri se niz stepenice. Pred kućnim vratima naiđe na svoju gazdaricu, dosta vremešnu žensku obla tijela i dobro sačuvanog lica.

— Gospodin Nat... a, što je to s vama?

Ona ga je omjerila svojim žustrim očima i bila je očito vrlo začuđena. Nat nije bio voljan da se zaustavlja.

— Tako; nisam više tamo u službi, odgovorio je zlovoljno i otišao. Pri tom je razmišljao, kako su dosadne te ženske. Sve bi htjele da znaju. Smatraju se ponukanim da se propitaju za svaku sitnicu. Konačno, što se to njih tiče?

Što se to njih tiče? Ne... to je morao od nekoga čuti. Činilo mu se da ponavlja nečiji govor od riječi. Ali gdje je to samo čuo? Glupost. Zar baš mora da je to od nekoga čuo. Napokon to i nije tako važno.

Onda mu je postalo dosadno to natezanje sa samim sobom. Stao je promatrati svijet, zaustavljati se pred izlozima. Neobično mu je bilo to hodanje i on je išao lagano i ne žureći se.

Podne je bilo prošlo.

Iliju je Vodoznanca našao, upravo kako je i očekivao, u njegovoj sobi s hrpom raznolikih knjiga. Ušao je i ne kucajući. Ilija Vodoznanac je imao nekakovu knjigu pred sobom, po svoj prilici je bio zaduben u čitanje, i nije ga ni primjetio.

— Zdravstvuj.

Tek sad je ovaj podignuo glavu i pogledao ga.

— O... zdravo... ti si to, rekao je nemarno i ućutao, priklonivši glavu još bliže knjizi.

Nat je primaknuo stolicu i sjeo.

— Izađimo malo van, započne on iza kako je zapalio cigaretu i odbio nekoliko puta modrikasti dim, koga đavola tu neprestano sjediš. Što imaš uopće od svega toga. Ostavi jednom te bedastoće...

— Ne mogu.

— Kako ne možeš? Svratit ćemo se negdje. Tup si kô živótinja. Sad je i onako vrijeme objedu. Zbilja... ti i ne znaš. Danas sam napustio službu.

— Vraga... zašto?

— Ostavi, pričat ću ti. Do đavola sve. Neraspoložen sam, silno sam neraspoložen prama svemu. Brrr... kako je gadno sve to. Jutros sam mislio da ću crknut od dosade.

Vodoznanac se je dao nagovoriti. Natukao je na glavu svoj široki šešir neodređene boje i starosti i krenuo. Nat je pošao za njim. Kad su se našli pred kućom, odahnuli su slobodnije i zaputili se niz ulicu.

S Ilijom Vodoznacem, studentom filozofije, drugovao je on još u vrijeme srednjoškolskih nauka, to znači kod kuće, u provinciji. Iza toga su se opet našli na univerzi, u šarolikom životu Zagreba, našli su se osamljeni i maleni s dalekim uspomenama jednog mirnog života i oćutili su u onim prostranim ulicama i dvoredovima zgrada da ih veže nešto moćno i nepoznato. Bili su sjedinjeni nerazvezivim sponama prošlosti i onog nejasnog što je stajalo pred njima kao prizrak nekog udaljenog osvita.

Odonda je prošlo već mnogo vremena. O to daleko i nedostiživo doba. Onda je još bilo zanosa, mnogo zanosa i vedrine. S bolom se je sjećao Nat Andić tih dana koji su bili lijepi jer su bili ispunjeni jednom velikom vjerom i beskrajnom iluzijom. Sav život, sve je to stalo pred njim, mamilo ga i opajalo.

I sada dok je hodao ulicama s Ilijom Vodoznancem, drugom iz mladih dana sjećao se je toga. Lice njegova pratioca uskrisivalo je mrtve uspomene i osvježavalo u njemu izbliže cijeli komad rodnog neba tamo gdje nije bio već tri godine... Tri godine. Koliko se je stvari kroz te tri godine promijenilo, koliko je toga prošlo što nije smjelo da prođe.

Vodoznanac je kroz to vrijeme studirao, polagao je kolokvije i spremao se na ispite. Imao je on osnovu o svojoj budućnosti.

— Na godinu ću položiti zadnji. Onda sam gotov. Namjestit ću se... sigurno. Samo ako položim...

U njegovom je glasu bilo nešto veselog... kao neko očekivanje, a Nat Andić bi oćutio tada kako ga nešto u grlu steže, steže i neka je gorčina prolazila njegovom nutrinom.

Što je on imao iza svega toga? Samo nemir i nezadovoljstvo bez izgleda na bolje. Pustoš je bila u njegovu srcu, tako velika da je pred tim sve ostalo iščezavalo.

Kad su se našli u unutrašnjosti gostione, Nat osjeti da je gladan. Naručiše objed i posjedaše za okruglim stolom u jednom kutu dvorane. Na jednom je zidu bio obješen oglas ili nekakva naredba općinskog poglavarstva i pločica od ljepenke s taksenom markom i s natpisom: »Ovdje se dobiva karlovački bermet«.

— Što kaniš sad? — pitao je Vodoznanac, okrenuvši svoje žuto, neobrijano lice. — Po svoj prilici ne ćeš si moći priuštiti taj luksus da se šetaš po Zagrebu; i noći su vlažne, a klupe su u Tuškancu jako neudobne...

Nat je čitao pločicu o bermetu i zamislio se.

Oduran mu je bio taj govor. Radilo se o novcu. Prokleti novac. Stalo je to pitanje pred njim kao neki memento surovog, filistarskog života. Kod toga mu se je pričinilo da gleda prostrane izloge, banke s pozlaćenim natpisima u čijim utrobama leže ležerno nabačeni snopovi šarenih papira (franci, dolari, lire, marke, tečajnice tog i tog mađana, izvještaji iz Züricha). Na svakom je neki mali, miniaturno maleni žig i nitko ga ne vidi. Doista i ne primjećuje se. Ali je Natu ovaj čas sve jasno. On zapaža: to je žućkasto-siva lubanja. Sablasno siva lubanja s praznim očnim šupljinama i iscerenim zubima utisnuta na valovitoj pozadini. I što je više gleda ona sve više raste, raste i pogled je crnih očnih šupljina zlorad i zao.

Pred njegovim očima pojaviše se zaboravljeni likovi. Jedno je lice ostalo u njegovoj mašti neizbrisivo. Bilo je to prije dvije godine. Upoznao se je s njim onda kad je i sam prosjak, beskućnik, jedan od onih koje noću zateče policaj na šetnji između Maksimira i Državnog kolodvora. Jednom mu je dao nešto novaca a iza toga i sam nije više ništa imao.

Bio je on zanatlija a otkad je izgubio službu sve je poispродavao. Ni ogrtač nije ostao na njemu i ako je tek januar bio na izmaku i voda se preko noći smrzavala od studeni. Uza sve to njegov glas nije izgubio prirođenu veselost i s lica njegovog nije sišla mladenačka rumen.

Ali život je htio drukčije. Prolazili su dani a posla nije bilo, nikakvog posla nije nalazio. I kad ga je Nat zadnji put vidio imao je prsi slabe i izmučene, a i govorio je prigušeno i teško.

Tako su se razišli.

Jednog je dana išao on, Nat Andić, Vlaškom ulicom, put Maksimira i zamislio se u nešto neodređeno. Bio je gladan. Ponovno je isprevrnuo sve džepove, tko zna već po koji put, ali ni u njima nije bilo ničega više.

Pred njim je hodala elegantno obučena dama s ogrtačem od crnog baršuna. U ruci je držala dvije kožnate uzice čije je drugi kraj bio pričvršćen za ogrlice dvaju malih, crnih psića sa svilenim vrpcama oko vrata. Nat je koracao iza njih umornim korakom i silno zaželio da postane jedan takav mali psić na žutoj kožnatoj uzici.

Gladan je bio i ćutio je slaboću u nogama.

Te večeri je doznao da je mrtav drug njegovih lutanja s rumenim licem i iskrenim očima. Ali njegovo lice nije bilo više rumeno. Uvelo je davno u trećem razredu bolnice u Vinogradskoj cesti.

Kad je legao zaplakao je iskreno i toplo. Našao se je izmučen, gladan i sam s licem u lice pred neumoljivom i strašnom obrazinom nečega što je do tog časa bilo udaljeno od njega i nepoznato. Bio je to užas od kojeg mu se je krv ledenila u žilama.

— Žalosno je to, brate... Što bi da radim? Ja ne znam. Pri duši mi je kao onom posjetiocu bioskopa što iza petog i zadnjeg čina ostaje dalje i sjedi. Sjedi i čeka nešto a zna da je već sve odigrano, sve što je imalo da se odigra. A u meni je taj dojam još teži, još tragičniji. Kao voda što se izbaci iz kolotečine gubim svoj smjer. Najradije bih sad legao, bez misli i zaspao... zauvijek ili otišao nekamo daleko a nemam snage...

— Smiješno je tako govoriti; prekine ga Ilija Vodoznanac, treba jednom da se središ...

— Da se sredim! Fraze! To znači: moram se preporučiti tom i tom gospodinu šefu, koji je eventualno prijatelj nekog mog strica, ili tako nešto, da mi nađe jedno unosno mjesto, činovničko mjesto razumije se i pitanje je riješeno. Sjajno! U slobodnim časovima mogu eventualno pohađati kavanu, raspravljati o političkoj situaciji i pisati članke o činovničkim dodatcima na skupoću i t. d., i t. d. Ne uviđaš li ti kako je to glupo, tragički glupo. Svi smo mi takovi. Naučili smo u svom djetinjstvu nekoliko izreka o dužnosti, o radu, o sreći i to deklamiramo, deklamiramo na svakom koraku. Postajemo mašine sa stanovitim brojem okretaja i gubimo mladost i ljepotu duše po kancelarijama i uredima i sve to radi života, radi egzistencije. Raditi treba da se može živiti, a živi se da se radi. Tako se to vječno okreće u jednom uskom, zatvorenom krugu... jednolično i beizlazno...

— Dobro, a što ti zapravo hoćeš? Tako jest i tako će ostati. Ne može se glavom kroza zid...

— Istina je. Možda imaš i pravo. Rad je nuždan, ali ne u ovoj formi. Kakav, ja ne znam, ali osjećam da ovo nije u redu. To ubija čitavu energiju, dušu, sve... Mnogi to uviđaju ali se ne usuđuju priznati... Tko do toga dođe, taj je propalica, izgubljen čovjek...

Ućutaše. Obojici je ležalo nešto teškog na srcu i tištilo ih. Bio je to kao neki talog što je ostao iza toliko prigušenih bolova i nezamijećenih nemira i kopao im u duši poput crva. Obojica oćutiše potrebu da se riješe tog i nagomilanog balasta, da utope sav bol nagomilan kroz toliko godina jednim časom zaborava, blagotvornog zaborava bez misli i bez briga za svoju svakidašnju osobu izranjenu svim mogućim konvencijonalistima i tričavim naporima. I stadoše piti požudno i mnogo prepuštajući se bezbrižnom stanju ljudi koji nemaju više šta da dobiju ni da izgube.

Pred večer se je vraćao student Ilija Vodoznanac pod ruku s Natom Andićem Ilicom. Hod im je bio nejednak i težak, sve drugo je ostalo na njima kao i prije. Nat je ćutio u glavi omaglicu, ali je sve oko sebe jasno razaznavao. Na uglu se je Gundulićeve rastao s Vodoznancem i pošao dalje. Kad je ostao sam oćutio je da tetura. I glava ga je bolila. Upravo to i nije bio bol, nego neki potajni, neodređeni šum. — Nije moguće da sam pijan, gunđao je on sam sobom; eto sve vidim sasvim dobro... Gore je svijetlo. Po svoj prilici je sunce. Dabome, nema sumnje. I tu je kip nekog fratra

i ulica... Tuda se ide na Tuškanac. Uostalom što me briga. Ako nije Tuškanac to ne znači ništa... A Vodoznanac je glup... Kakvi Vodoznanac? Što on ima posla s Tuškancem... U sobi uči, uči čitavi dan i ne izlazi nikuda, a vani je tako lijepo... i sunce.

Iznenada mu je došlo na pamet da bi Vodoznanac mogao biti općinski pisar i to ga je raspoložilo. Stao se je smijati, potiho, ispod glasa. Oko njega su prolazile dame i neki crni ljudi i promatrali ga čudnim pogledom. Uistinu je on izgledao sav nekako osobit. Kose je imao raskruštrane i šešir nakrivljen, a kravata se zgužvala i razvila. Ali on nije mario za ništa. Išao je napred i smijuckao se. Pred njim je hodao nekakav starkelja razmahujući se nogama žustro i neumorno. Nat se je zabavljao promatrajući ga, onda mu je dosadilo i to. Zakoračio je žurnije i došao ispred njega i još dalje...

Na Pejačevićevom su trgu kolporteri izvikivali večernja izdanja: »Riječ«, »Obzor«, »Tagblatt«, »Pokret«... »Riiiječ«... dopiralo je do njega. Više nije slušao. Zahvatilo ga je neko raspojasno veselo čuvstvo i uporno je stao razmišljati o tome da zapjeva nešto osobito. Ipak je od toga odustao i počeo da misli o nečem sasvim drugom. Dogodilo se je dapače da je zaboravio na prvašnju misao, a da se nije ni sjetio toga.

— Trebalo bi da pođem iz Zagreba, pomisli. Dosadno je tu, dosadno i nemam kamo da pođem. A tako bi lijepo bilo hodati neprestano po poljima i tratinama bez kraja... bez kraja...

Ta misao je bila isprva nejasna. Zatim se je pojavila s nekim čudnim osjećajem koji je rastao sve više i više. U dubini njegove duše stala se je javljati čežnja za nečim lijepim i dalekim što se je budilo u njemu neosjetno već dugo vremena.

— Jest, poći ću, poći ću, produži on skoro glasno.

Jedan se je prolaznik zaustavio i pogledao, a kad je Nat već izmaknuo, okrenuo se je još jednom.

Međutim je Nat prispio do svog stana u Kustošiji. Uspeo se je preko dva reda drvenih stepenica. U sobi je već bilo tamno. Oči su mu se sklapale od umora i od pospanosti i on se stade svlačiti. Kad je već bio u krevetu dugo mu se je vremena pričinjalo, da se nalazi negdje visoko u vazduhu, a oko njega se sve talasa... U glavi mu je jako šumilo i mučno mu je bilo...

Iza toga je zaspao tvrdim i nemirnim snom.

Ljubomir Maraković:

Glose o kazalištu.

Umjesto sezonske kronike.

I.

Laskavi sud Hudožestvenika i solidni uspjeh gostovanja u Beogradu zaista su nesumnjivi dokazi o kvalitetama našega dramskog kazališta. Također je izvan svake sumnje, komu se, osim inteligentne i požrtvovne saradnje svih ukupno, ima u prvom redu pripisati taj očiti uspjeh. G. dr. Gavella, preuzevši upravu drame, uveo je čvrst režim koji ide za stalnim i jasnim ciljevima, i koji također raspolaže s razumijevanjem i silama, da te ciljeve i postigne. G. Gavella je, u skladu s razvijanjem pozornice u najboljim njezinim današnjim reprezentantima, ponajprije postavio važnost na tehničku izgradnju prikazivanja, i tu stvorio čitav niz vrednota, koje su prije u najboljem slučaju ležale nesvjesno kao latentna energija u najboljim silama našega kazališta, no nisu mogle da izbiju na javu u punoj snazi i da stvore sistem sabranog i svjesnog umjetničkog rada, koji je u ovako kratko vrijeme digao niveau naše drame do solidne visine. Bilo je doduše i prije izvrsnih sila u režiji (kao na pr. g. Raić) i u dramskom personalu, a naročito se ne smije podcijeniti rad glumačke škole, gdje je osobito gđa Mansvjetova umjela u mladim silama zapaliti žar umjetničkog oduševljenja, koji je ovaj još početnički, ali svježi elemenat donio sobom ulazeći i u veliki ensemble. Ali velika disparatnost i nesređenost repertoara koji je ovisio o slučajnostima ili o momentima nuzgredna značenja, nije dopuštala da se razvije ono glavno, u čemu je ležala tajna umjetničkog uspjeha: stil. G. Gavella je od nevolje zadržao u repertoaru nekoje tačke, koje su morale da računaju s kompromisom između umjetnosti i blagajne (da li je u tom bio uvijek baš najsretnije ruke, dalo bi se raspravljati naročito povodom famoznog »Vukodlaka«); ali inače, naročito glede nove privrede, može se kazati da je sve išlo po stalnoj osnovi u traženju stilskih problema.

Premijere nisu više tako česte kao prije, ali su odabrane s višiih principa, pažljivo priređene i, može se reći, majstorski uvježbane. Što se je učinilo na pr. s »Golgotom« i s »Vučjakom«, moglo bi se dostojno reprezentirati na velikim svjetskim pozornicama. Ensemble se mnogo bolje iskorišćuje no prije i upravo je užitak gledati, kako pod vještom rukom vodstva relief pojedinih glumaca iskače u dosad upravo neslućenim mogućnostima. Scenski tempo i zajednička igra dovedeni su u harmoničan sklad, tako da naši glumci, koji su više manje sve drame igrali u naglom i gipkom tonu francuskih konverzacionih komedija, igraju »Vučjak« s hudožestvenim tempom polaganog cijeđenja psiholoških senzacija (to, a ne nekakav šablonski naturalizam, jest pravi smisao hudožestveničke igre).

Budući da je na čelo programa stavljen kult stila, jasno je da taj mora proistjecati iz samih odabranih djela. U domaćem repertoaru je ta mogućnost uvjetovana kvalitetama naše produkcije, koja nije baš obilata, pa se često mora zadovoljiti i sa stvarima drugog pravca, bilo pod kojom izlikom kao na pr. patriotskom tendencijom »Mrtve straže«, komada koji baš poradi toga može da djeluje na publiku, ma da je inače u tehnici starinski, a u stilu neodređen. I »Majstorica Ruža« g. Joze Ivakića, pisca feuilletonskih romana »Novosti«, jest jedan težak kompromis za današnji naš repertoar. On je opravdan jedino tim, što je komad iz domaćeg života, a taj je uvijek vrijedan da se studira, i tim što je prvi čin zaista uspio: kao drama i kao igra, dajući nekoliko vrlo izrazitih i čvrsto crtanih tipova i nekoliko scena koje imaju elementarne snage u sebi. Ova je to vrednija, što tonska blizina »Koštane« i stvarna srodnost tolikih starijih pučkih drama izaziva svakako jake asocijacije i mogla je da autora povuče nizbrdo, kao što ga je i povukao naivni drugi čin sa svojim upravo Sigligetijevskim starinskim scenskim rekvizitama, dok se u trećem činu osvetila sva nemogućnost ovoga zapleta, zasnovana na figuri majstora File, nekakva kvijetističkog sektara (à la August Keil u »Rozi Berndt«), nekakvog germansko-tolstojevskog pacifista, pred kojim Ilarija u »Požaru Strasti« ima barem prednost veličine, dok ovaj zaglavljuje u nekakvoj sasvim nemotiviranoj fantasmagoriji, koja stoji u opreci s čitavim idejnim tokom drame i na kraju ne dokazuje ništa. Trebalo je naime, da se prama naslovu i osnovnom tonu koji je udaren u prvom činu riješi problem majstorice Ruže: žene koja ne može da se smiri griješeći spontano, bez skrupula i bez grižnje savjesti i koja, ovdje, doživljuje teško razočaranje u ljubavi s ciganinom, a da to razočaranje ne baca nikakva refleksa ni na odnos sa seoskim bećarom Božom koji je bez traga potonuo, ni na majstora Filu koji bez obzira na odnos prama Ruži pada u ludilo radi svoje umrle kćerke i prve žene.

Obratan je slučaj s (lanjskim) »Sinom« g. Bože Lovrića. Ova Claudelovski tipska simbolska drama, kojoj manjka Claudelov zdravi smisao za realni okvir i njegova idejna originalnost, imala bi da bude ekspresionistička drama s mnogo pretenzija na visoki ton uzvišene poezije i sublimirane, do kraja pojednostavljene dramatike. Međutim, nametnuti i nemotivirano ispremetani simbolizam, izvještačena vizionarnost ovih tipizovanjem sasvim iscijeđenih figura, te često prazni zvuk patetičnih stihova, oduzeli su djelu dramsku unutarnju i vanjsku snagu, te bi se ono kao poem možda i lijepo čitalo, ali na pozornici uza sve napore režije nije moglo da se spase. Ali režiju samu je g. Gavella zamislio upravo pjesnički i malo je kada bila šteta tako istančana rada i finog stilskog shvaćanja kod stvari, koja je po sebi od prvog časa bila osuđena na propast. A to se je moglo predvidjeti već i iz toga, što je nesravnjivo bujnije i divnije »Navještenje Marijino« (kod nas »Blagovijest«) zamaralo u svom posljednjem činu apstraktnim refleksijama ovakvoga tona, ma koliko su one inače u sebi bile istinite i lijepe.

Uzmemo li faktičnu, dijelom novu, dijelom rekonstruiranu okosnicu domaćeg repertoara s »Golgotom«, »Vučjakom«, »Ponoći«, »Požarom strasti« na čelu, pa recimo i s »Istočnim grijehom« g. Tita Strozzija, koji doduše ima svojih smrtnih nedostataka, ali je u stilskoj koncepciji tačan i svojim dobrim drugim činom zanimljiv, to vidimo da se je prikupio interesantan repertoar koji može uspješno da riješava probleme nove drame na našoj pozornici, za čim g. Gavella čitavim smjerom svoga rada u prvom redu i ide. Da bi se taj repertoar svakako mogao još i proširiti, to je jasno kad se uzme u obzir, otkada je već najavljen Kulundžićev »Neobarbar« (ako on uopće i postoji), te da ima interesantnih djela toga smjera i izvan Zagreba kao na pr. beogradski »Neverovatni cilandar Nj. V. kralja Kristijana« i t. d. Ali je karakteristično, da strani repertoar u tom pogledu ne stoji ni u kakvom odnosu prama domaćem. On uopće ne pokazuje nikakve idejne linije a još manje karakteristične nove tehnike. Dok su naše drame više manje sve koncizne u kompoziciji i nastoje da budu izgrađene drame, dakako s novim, recimo ekspresionističkim, tehničkim mogućnostima unutar toga okvira, u stranom se reportoaru biraju drame različitih smjerova, srodne po tom što su razriješene u same slike koje daju prilike za što sjajniju i ingenioznìju inscenaciju, kao da je drami stalo, da se na tom polju takmi s operom i baletom. Karakteristično je na pr. da je i od Šekspira odabran Rikard II. bez obzira na nesrazmjernu dužinu djela, drama koja je doduše pružila pojedinim glumcima prilike za kreacije prvoga reda, ali se raspala u same slike u kojima kao da je glavno bio koloristički efekat i tonski ugođaj, a ne dramska radnja. Slično je i s Ibsenovim »Peer Gyntom«, pa konačno i s Lenormandovim »Promašenim životima«, s Labicheovim »Firentinskim šeširom«, a čak i u Tuškancu s Wedekindovim »Kad se proljeće budi«. Ovo postavljanje dekorativnih motiva u prvu liniju imalo je kao dobru posljedicu, da je kao saradnik ušao u kombinaciju g. Lj. Babić koji je u više navrata pokazao originalan i stilski posve adekvatan scenografski talenat, te tim snažno poduprò g. Gavellu u njegovu stvaranju. Ali se u drami konačno ipak na prvom mjestu radi o drami i strani repertoar bi bio pozvan, da nam u tom pogledu dade ono što nam domaći ne može da pruži: ili drame novoga smjera koje bi proširile obzor naših novih drama, ili djela solidne dramske tehnike, koja bi sa svoje strane stvarala kontinuiranu tradiciju klasične (u širokom smislu) drame i omogućile malo svestraniju kulturu stila. Jer mora se kazati, ma koliko g. Gavella učinio u ovom pravcu rada, opasnost prevelike jednostranosti i potpunog apsorbiranja samo izvjesnih problema nije baš osobito utješna za razvijanje jedne velike pozornice s karakterom Narodnog Kazališta. Ne treba dakako mlitavog eklekticizma, ali treba mogućnosti da se nadživi samo jedan isključivi smjer i jedan izraziti stil, koji često ne traje duže od jedne generacije. A da ovakva jednostranost može da dovede i do nastranosti, dokazom je Crommelynckov »Veličajni rogonja«, djelo specifično flamski sensualno do lascivnosti, psihopatološki nategnuto do apsurdnosti, koje je valjda imalo da dadne jednog »Vukodlaka« u stilskoj formi. Sve što se je na dugo i široko pripovijedalo o tom djelu i o njegovim umjetničkim kvalitetama spada u područje reklame koja hoće da prikrije činjenicu, da bi se jedva inače moglo iznijeti u pristojnu društvu. Nekoliko uspjelih figura i stilski dobrih scenskih efekata preskupa su cjena za takvo padanje duhovnog — da se tako izrazim — ukusa, koji je ipak bitna oznaka dobre umjetnosti.

J. Velnić:

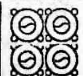
Proljeće.

Čini se, da počinje proljeće,
jer ljudi kapute svlače
i čađavi snijeg se topi i gine,
a prašina biva sve gušća.
Proljeće! — Proljeće! — A ja sam još mlad,
— o Bože, kako sam mlad! —
al krv ne kipi — — —
(i hvala Ti, Gospode,
što minu zima i groznica zgasnu,
svagdanja večernja groznica,
kad magla guši i nebo sipi
i snijeg je kašasto blato.
Hvala Ti, Gospode, da krv mi ne vri!
Mladost moju poštedi!)

Proljeće! — Proljeće! — O Gospode Bože!
Je li da lipa u našemu selu
sad pupa? i čokot puca pod sokom,
debeli, rumeni čokot,
u moje matere sadu?
I trava je probila i janjci skaču,
a ovce bleje; sav otok se kupa
u punom sjaju sunčanom,
moj rodni otok,
tamo daleko
na jugu.
O Gospode Bože! hvala Ti! Hvala!
Hvala Ti za lipin pup
i moje matere sad!
hvala za travu i janjce i ovce
i sunce i more! hvala Ti! hvala!
hvala Ti za sve!
Za sjećanje moja Ti hvala!
i hvala Ti za ljubav Tvoju,
što mladost moju poštedi!
Hvala Ti, Gospode, hvala!
hvala Ti za sve!

FEUILLETON

Povodom jedne drame.

(Janez Jalen: »Dom«.)

I.

Čitajući ovu dramu od mladog slovenskog pisca, katoličkog svećenika, kapelana i slušatelja povesti umetnosti, inače našeg revnog kavanskog sudruga, koji svojim vedrim smejom i energičnim izgledom unosi u ovaj zapareni vazduh života i titranja, silom prilika nameće mi se jedno vrlo interesatno pitanje: u čemu stoji katolička literatura? Ili, da li se, uopće, može postaviti takovo pitanje. Osim toga, ako se može postaviti, da li se na nj može — kod Slovenaca odgovoriti s pozitivnim uspehom. To je pitanje interesantno, osobitim obzirom na Slovence, koji su kod nas toliko puta proglašeni kao najistaknutiji katolici u čitavoj Evropi i koje se stavljalo za primer u mnogim uvodnim člancima, beleškama i uspomenama kao uzor katolike kao kršćanske socijaliste, i ako, pravo rečeno, Slovenci do sada, nisu uopće imali kršćanskog socijalizma, i tek u najnovije vreme, rade oko njega dr. Gosar i simpatični i jedan od najsposobnijih slovenskih intelektualaca, F. Terseglav. Dok se u nas pisale socijologije, sa katoličke strane, polusocijalističke (Anderlić, u Đakovu) ili se prevadao Scheicher (koji je, usput, nedavno preminuo, proglašen utopistom). i dok je u Zadru pisano o proletarijatu u neukusnim člancima i knjigama da je to neman koja preti kulturi i religiji, dotle je, u isto vreme, pravio isto tako kompromis između kapitalizma i socijalizma dr. Krek i Ušeničnik u Sloveniji. Isti je slučaj sa katoličkom literaturom.

U Sloveniji je to pitanje postavljeno vrlo rano. Šezdesetih godina prošlog veka, kad je neki doktor teologije u »Zgodnjoj Danici« zanekao Stritaru moralni osećaj i podcrtao, da slovenska književnost mora biti katolička ili je uopće ne treba. Stritar je tom prilikom pitao, jednim paradoksnim zaokretajem, učenog pisca, dali on hoće da i geografija i historija bude katolička. To pitanje ostalo je i dalje otvoreno. Za nj se osobito zalagao dr. Mahnić, u »Katoliškom Obzorniku«, i »Rimskom katoliku« i »Času«, gde je on nemilo napadao slovenske književnike, i usput, dao ideološku okosnicu katoličkih dela. U njegovu pravcu radio je i biskup Jeglić, koji je čak spalio svu prvu nakladu Cankareve »Erotike« i nemilo se uzbunio, 1906., kad su na Marijin trg u Ljubljani, postavili Prešernov spomenik, sa polunagom muzom. On je taj spomenik hteo kupiti i razbiti, što se nije dogodilo pukim slučajem.

Međutim, ideologija pokojnog biskupa Mahnića nije našla apsolutno nikakva oživotvorenja. Kod nijednog slovenskog pisca u 19. i 20. stoleću, ne nalazimo onih bitnih osebina, koje bi mu dale pravo da bude nazvan katoličkim piscem. I to ne samo kod laika, nego i kod svećenika. Svećenici-pisci i odviše su, u tom smislu, daleko od Mahnićeve ideologije. Gregorčič, Meško, Medved, Sardenko, Finžgar, Jalen (da o Aškercu i ne govorimo), ne samo da nisu stvorili katoličke literature, nego čak izjavljuju, kao

Finžgar (I. Cankar, »Obiski«) da je katolička književnost apsurd, ili se, kao Izidor Cankar, bivši urednik »Slovenca«, a sada sveučilišni profesor na filozofskom fakultetu, direkte izrugavaju Mahnićevu pojimanju estetike i književnosti. I najmlađi katolički književnici, slede u tome pogledu svoje starije drugove i bez svakih skrupula sarađuju u liberalnoj reviji »Ljubljanskom Zvonu«, dok to isto rade i liberalci, sarađujući u »Domu in Svetu«, tako da ta dva lista, u naziranju na književnost, i sa svojim prilozima, ni malo se ne razlikuju.

Tako ovo interesatno pitanje o katoličkoj književnosti, u Sloveniji se rešilo, za sada, posve negativno. Negativnije nego kod nas, za koje Slovenci tvrde da je naš katolicizam samo tradicijonalan. Negativnije nego i u Francuskoj u kojoj opstoji katolička književnost, pored svega pisanja liberalne štampe, kao što čini baš ovih dana, »La revue critique« gde Pierre du Colombier piše da je apsurdno postavljanje samog pitanja kršćanske umetnosti i da je neće nikada biti (Il n'est pas normal que la question d'un art chrétien se pose. Elle est excessivement récente i t. d. »La Revue critique« mart, 1924.).

II

Ovo sam pitanje postavio gore, da se upozori na činjenicu koja nama Hrvatima nije bila do sada jasna ni očevidna. I kao kuriozum, da jedan narod, par excellence katolički, barem na oko, i klerikalni čak, nema katoličke literature. Stoji, doduše, i druga činjenica da nijedan, skoro, slovenski književnik, osim nekoliko neznatnih iznimaka, nije izraziti, ne samo bezverac, nego niti antikršćanin.

Po školskim udžbenicima i u novinama kod nas je uobičajeno naglašavati da je Slovenija pretežno industrijalna zemlja. To bi značilo da se kod njih osećaj za zemlju, kao kvantum vrednosti i kao težište jednog naroda, pomalo gubi. Da se industrializira duh i da mesto one naše slavenske osećajnosti za grudu, za šume i reke, za mirne i imućne domove, nadomešta interesom za strojeve, peći. Značilo bi to, još k tome, da u njih nije moguć jedan, recimo »Požar strasti«, gde široka i plodna ravnica zarobi čovečju dušu i na nju ima presudni uticaj.

Međutim, stvar je posve drugčija. Elementarnu snagu zemlje i osećaj da je ona naša snaga i tiran usput, izneli su neki slovenski pisci takovom energijom prirodnosti i neposrednosti, da je izvan sumnje, da bi to bilo literarni potez. Ksaver Meško, u svojoj pripovesti »Njiva« (iz zbirke, — »Dve slike«, Ljubljana 1916.) donosi jedan tip čoveka koji, iz pohlepe za zemljom, kune se krivo, radi čega doživljuje, neuporedivo psihološki ocrtane, duševne boli i lomljavinu čitave svoje moralne osebnosti. Ali strast za zemljom, s kojom se, u časovima teške duševne dispozicije, razgovara, psuje ju, proklinje, udara od besa nogom, neda mu da opozove krivu zakletvu. Zaludu moleći pogledi bedne udovice, zaludu belina Karpata, gde leži u snegu teško ranjen.

Na istoj ljubavi prema zemlji, zaljubljenosti u oranice i livade, debele šume, zdrave i jake, osnovana je i drama »Dom« u četiri čina bez prizora od Janeza Jalena.

Ja ću ovde, i ako je to dosadno i mučno za čitaoca, navesti sadržaj same drame, više da upozorim na njenu sraslost sa slovenskim narodnim životom i na njenu neposrednost životnu, nego radi toga, da analizirajući: pokažem na eventualne estetsko-umetničke vrednosti. Gospodarica udovica, Ana, bogata posednica nekoć, a sada zadužena do grla, ima petero dece, koje je ona sve, osim Tineta, dala u škole. Mirko, najstariji sin, pravnik upisan već 4 godine na bečkoj universi (elegantno obučen, nosi bradu i cviker), ne radi ništa, lumpuje, zadužuje se, večno traži novaca i tako majku sili, da prodaje kako bi on mogao lakše svršiti u Beču. Drugi brat, Stanko, još je mlad ali to već sve vidi i u 15. godini pita se, to nije jasno istaknuto, može li to sve tako ići, dok treći brat Tine, koji je tek izvršio svoju vojničku službu, neće da dalje ovako ide. On hoće da staro i prostrano imanje Tratnikovo opet bude moćno i da ušćuva, što su stariji namrli. Tonej, kućni »stric«, govori Tinetu, kako ovo stanje propada radi studiranja, ali: »Prav je da vas je vse dala v šole; saj kmečki kruh je trd, preklicano trd«. Tine je na staroga ljut radi toga, ali mu ne odgovara, nego se duboko zamislio. Pa, kad dolazi sestra Angela iz grada, gde je svršila domaćinsku školu i gde je postala potpuna građanka, radi čega ju je zavoleo profesor-suplent Škerjanec, i kad ga je zapitala radi čega čuči kraj peći, on joj odgovara: Je kar prav, da je vsaj (barem) eden varuje (čuva): če nam je kdo ukrade kje bomo pa pekli potice in pogačo? Čuvši, da ona vole profesora Škerjanca, a ne bogatog Mlinareva Lojza, (da bi pomogao zaduženom imanju!) nagovara je da pođe za bogatog Lojza, koji je seljak, i kad mu ona izjavljuje, da joj je to teško, jer da za Lojza »nisu šeširi«, sarkastično joj izjavljuje: »Odloži ga, ni ti prirastel na glavo. Če pa nočeš, ti ih pa laže Lojze kupi en voz kakor profesor enega samega«.

Angela izjavljuje, da će ona majku spasiti, jer da će je povesti sobom u grad, na što brat ljutito odgovara, da on to ne će dopuštati da se njegova majka ne pokopa na istom mestu, na kome su se pokopavali i njihovi stari. U to dolazi Krčmar da kupi šumu. Mirko govori da je prodaju, dok Tine, ošinuv brata prezirljivim pogledom, zaviče:

»Naš rod bo živel na očetovem domu, ali pa naj izmre!«

(II. čin.) Tine se paklenski muči da pribavi Mirku novaca. I za njegov deo, za koji on traži, prema oporuci, 3000 forinti. Od nevolje prodaje i konja, Mirkova miljenika. Ali u tome i jest njegova tragika: Mirko je ovlastio Krčmara, da odnese njegov deo poseda, čim Tine proda konja. Krčmar dolazi i traži da prodadu njivu. Tine se protivi i došlo je između njih do žestokog sukoba, u kojem Tine izbacuje krčmara iz kuće, a on s Angelom, majkom i stricem Tonejom pasji se muči da pribavi novaca i sačuva svoju zemlju. U tomu poslu pomaže mu i njegova draga Ivanka, i prijatelj Lojze, koji čezne za lepom Angelom.

(III. čin.) U kući gazdarice Ane, o Uskrsu, gosti. Profesor je došao da zaprosi Angelu. I Lojze bi, ali se boji pred profesorom. Angela i profesor razgovaraju, međutim ona opaža, da je profesor vrlo slabo raspoložen prema njezinoj braći, što joj profesor hteo opovrći, pa dostojanstveno izjavljuje, da je uprav danas dao Mirku u zajam 70 kruna. Profesor je to tako glupo-profesorski i naduveno rekao da je Angela ponosna, i ako ona

radi brata Mirka trpi, uza svu ljubav prema profesoru, istrgla priznanicu i od svoje prištednje dala profesoru sve novce i izjurila ga iz kuće. U tom času duševnog ogorčenja, odlučuje da dade u zalog svoj deo Trate da tako spasi imanje. Majka je odvraća od toga.

Na drugoj strani, u isto vreme, dok se to događa na balkonu kuće, krčmar dolazi i traži od Toneta 3000 forinti, jer da je on toliko pozajmio Mirku i hoće da ima svoj novac ili zemlju.

Lojze, kad je vidio u kojem se položaju nalazi njegov dobri prijatelj, iako nezna nije li već Angela dala ruku profesoru, daje mu, na poštenu besedu, bez uknjižbe, tri tisuće forinta.

(IV. čin.) Na polju žeteoci. Ivanka moli Tineta da se pomiri sa Mirkom. Mirko je u mestu, a ne dolazi k svojima. Ona ne će poći za Tineta, ako se ne pomire. Tine niti da čuje, jer neće da mu ta propalica i dalje ruši kuću. Ivanka postaje žrtva. Radije da ona ne pođe za Tineta, nego da se ne pomire. Dolazi Mirko. Sukob. Grmi. Majka ih klečeć moli da se pomire. Angela i Ivanka. Neće. Majka pada u nesvesticu. I dok se neki bave oko majke, dotle drugi, i Mirko među njima, idu terati seno kući da ne pokisne. Svi zajedno. Mirni. Dom je spašen, a Mirko je, prisiljen, uzeo krčmarevu kćer, koju je zaveo.

III.

U ovom letimičnom pogledu, gde nisam izneo karakteristike drugih lica, kao na pr. majke Ane, dobre i mekane kao kruh i licejke, sestre Tončke, nežne i gospodice, vidi se ipak glavni motiv i tendenca same drame.

Borba za očuvanje grude, Trate, potcrtana je svakom rečju, a usput je i nabačeno pitanje odnarodivanja, otuđivanja, koje prestavlja Mirko, nažalost i odviše realan tip i kod nas i kod Slovenaca. Sama konstrukcija drame, u koliko ima srodnosti sa Meškom, u toliko u još većoj meri podseća na poljsku spisateljicu Rodziewiczowu i njen »Dewajtis« u kojem nalazimo skoro ista lica sa istim osebinama pak neznam koliko je sam komad originalan. Osim toga, psihološko izgrađivanje ženskih lica, kolikogod bila slovenska, imaju srodnosti sa Dostojevskijevim figurama u »Zločinstvu i Kazni« i »Braći Karamazovima«. Sličnost, naime, između Angele i Dunje, i odviše je jasna. Obe one teraju svoje neukusno-nespretne verenike, radi uvrede njihove braće. A sama pojava i duševno raspoloženje Ivanke, žrtve iz ljubavi, odgovara Katerini, ženi Mitje Karamazova.

O visokoj estetskoj vrednosti drame ne može se pisati. Pored sve pokretljivosti pojedinih lica i točno naglašenih karakterističnih osebina, ipak iza svega toga zja jedna, dosta vidna, praznina. Detalji — koji daju harmoničnu celinu i psihološku verovatnost, nisu nigde istaknuti. Tako, da su neka lica više u zraku, polunaravna, poluimaginarna. Kao jedan torzo koji bi, kako je zamišljen, mogao biti vrlo dobar, kad autor ne bi bio nervozan i kad ne bi dovršio dramu, koja bi po svojoj životnoj opsežnosti i zacrtanoj osnovci morala biti puno dulja, u 60 strana.

Pored te ubrzanosti rada i jednostavnog podcrtavanja karaktera, smeta i tehnička nestalnost u kretanju osoba i, kako stvari stoje, pričaju o nepoznavanju bine. Jer, evo u čemu je zlo: uza svu zanimljivost pred-

meta, mislim da se komad ne bi mogao uzdržati na repertoaru, ako ne bi režiser mnogo toga nadodao, a nešto i brisao.

Na kraju: četvrti čin svršava odviše operetski, kao kod »veselog dramatičara« Nušića, i autor se služi jeftinom afektnom draperijom.

Ili je komad napisao za pučke pozornice? **J. M. Ujević:**

KNJIŽEVNI PREGLED

Byron.

Povodom Byronove stogodišnjice iznosi E. Rodocanacchi u novom djelu o slavnom pjesniku činjenice iz života koje mogu da osvijetle izvore t. zv. byronizma, koji se kao »bol svijeta« (mal du siècle, Weltschmerz) raširio po čitavoj svjetskoj književnosti. Donosimo te zanimljive podatke prama izvacima Henry Bidoua u »Les Annales« (od 2. ožujka o. g.):

»Peti Lord Byron, stric pjesnikova djeda, bio je nazvan opakim Lordom, toliko je bio žestok i bojdžija. »God. 1765. piše Rodocanacchi, imao je s jednim od svojih prijatelja, Chaworthom, prepirku o jednom lovskom pitanju; zatvoriše se u jednu mračnu odaju gdje se prepirka završi dvobojem u kojemu pogine Chaword. Sir William, pozvan pred Komoru Lordova poradi svoga visokog položaja, bi osuđen kao ubica, ali se oslobodi plativši globu. Iza toga živio je u osami i gotovo u ludosti. Ekstravagantne legende su se razvijale o njemu; pripovijedalo se na primjer, da je uživao u hranjenju cvrčaka koji su se bezbrojni penjali po njegovu tijelu; kad je umro, izidoše u gomilama iz njegove kuće«. Taj Opaki Lord, napola ludak, imao je za brata Sir Johna, djeda pjesnikova; taj Sir John postade admiralom i nazivali su ga Jack Zlogoda, jer nije mogao broditi a da ne nabasa na oluju. On je imao sina, nazvana također Johnom, isto tako nemirna duha, te ga nazvaše Ludakom. Taj drugi John bio je ekstravagantan, rasipnik i nepošten. 1778. zavede ženu markiza Carmarthena. Ta kupovna ljubovca zahtijevaše novaca u listu koji dopade ruku muža. Na to ona uteče na kontinenat sa svojim prijateljem, kojega konačno uzme za muža. Ali on je učini vrlo nesretnom i ona umrije pet godina kasnije, 1784. Ona ostavi kćerku Augustu, koja se udade 1807. za pukovnika Leigha.

Sir John uze kao udovac za ženu neku Škotkinju, Catherinu Gordon of Gight (13. svibnja 1785.). To je pjesnikova majka. Ali i s te strane je hereditarnost vrlo opterećena. Otac Katarine Gordon bio se sam ubio. A ona sama »imala je najfantastičniji karakter na svijetu, eksaltirana i entuzijalistična do ekscesa. Vidjeli su je gdje pada u nesvijest slušajući kakvu tragediju«. I tako vidimo s jedne i s druge linije poremećenje ravnoteže. Križanje ovih ludaka i poluludaka rodit će velika pjesnika. Sir John umrije 1791. sa tridesetišest godina, iza kako se je uništio. Njegov sin, koji je imao da obesmrti ime porodice, rodio se 1789. Udovica odgoji dijete mješavinom nježnosti i bijesa. Umalo da ga nije ubila bacivši mu žarač u

glavu. Jedan drug rekao je kasnije Byronu: »Vaša je majka luda«. On odgovori jednostavno: »Znam«. A jednoga dana pisat će: »Moja melankolija.. potječe od mojih preda. Znate da se je moj djed s majčine strane, čovjek ljubezan i veoma inteligentan, ubio; našli su ga utopljena u Avonu, nedaleko Batha. Drugi jedan rodak s te strane, vrlo bliz, nastojao je da se otruje. A ja sam uvijek slušao da vrlo naličim svome djedu po majci, osobito što se tiče njegove hipohondrije«. Dodajte tome, da je Byron, dijete ludaka, bio originalno građen: »Trelawny, koji je ispitao njegovo truplo u Missolonghiju, izvješćuje da su mu obje noge bile neskladne, tako da nije mogao pete složiti na zemlji; a zato je nosio naročite cipele. Osim toga mu je lijeva noga bila nešto kraća nego desna, i okrenuta prama unutrà stopalom«. Ta izobličenost raspali u njemu ponos. Borio se protiv prirode. Htio je da bude dobar plivač, dobar jahač i dobar mačevalac. Osjećaj izazova, koji prožima čitavo njegovo biće, bez sumnje potječe od ovih fizičkih nedostataka.

Bio je vrlo loš đak, ali je mnogo čitao. Vrlo rano mu se razbudila senzibilnost. Već 1796., kad mu je bilo osam godina, smrtno se zaljubi u Mary Duff. Osam godina kasnije, kad sazna za Marijinu udaju, past će u grčeve. 1805. dolazi u Cambridge. Od 1798. je Lord Byron. Piše da u Cambridgu provodi razasut život, »u divljem kaosu galame i pijanstva, gdje se ne radi ništa nego loviti, piti burgundca, igrati karte i trkati«. Njegove ekscentričnosti su trzaji duše prevelike za svoju sudbinu. Ta nejednakost između života i snage za život bit će isto tako nesreća franceskih romantika. Byron trati u ludostima nepotrebni suvišak svoje vitalnosti. Stanuje u Trinity College s medvjedom, kojega vodi sa sobom na sveučilišna predavanja. I pada mu na pamet da poput Don Quijotta, drugoga junaka kojemu je sudbina dosudila tek smiješnu ulogu, sanjari o tom, da postane vitez lutalica. »Želja mu je bila, piše Rodocanacchi, da opremi četu vitezova obučenih u crno, na crnim konjima, crnih vitezova Byronovih, koji bi išli po svijetu da traže slavne pustolovine. 1806. izda malu zbirku sa 38 pjesama, koja se zove Bježni satovi i uništi je, ali je ponovno izda, uvećanu, u siječnju 1807. Taj devetnaestgodišnji pjesnik pisat će, odsada, vrlo obilno i vrlo lako. Razvija svoje pjesme na korekturama, tjerajući u očaj svoje izdavače. Da reknemo ukratko, taj veliki gospodin postat će pomaman literat«.

Još prije no što je dobio svoju diplomu kao magister artium, nastanio se u Opatiji newstradskoj, porodičnom imanju koje je pripadalo njemu. To je bila neka vrsta ruševine, gdje je teško bilo naći nastanjivu sobu, ali je sjećala na vremena normanskog osvojenja. Vodio se tu slikovit život: »Matthews je pripovijedao kako je ušao u opatiju, uz pucnjavu iz pištolje, prolazeći između pripitomljena medvjeda i nepripitomljena vuka i zatekavši svoga domaćina u velikoj neprilici da nađe za nj sobu koja ne bi bila otvorena svim vjetrovima. Počinjali su stotinu ludorija. Kakva divna tema to boravište redovnika, osuđeno na sablažnjive običaje, te dvorane gdje su nekad pjevali pobožni ljudi, a sada cdjekivali povici bludnih žena! Burgundac se pio iz jedne iskopane lubanje«. Byron je bio prior reda Lubanje koji je imao dvanaest članova odjevenih u crno. Vjerovao je u prikaze i vidao ih na sve strane... 22. siječnja 1809. posta

Byron punoljetan. 11. lipnja krene se za Istok. Vrati se u Englesku 14. srpnja 1811., gdje se iskrca u Portsmouthu. S toga puta izvede Childe Harolda, čije je štampanje trajalo deset mjeseci, te konačno izide 12. ožujka 1812. I to je plodna prinova Byronovih djela, da nije mogao stvarati ništa što nije doživljeno i da je ličnu literaturu podigao do uzvišenosti.

Uspjeh je Childe Harolda bio golem. Autor koji je dosad bio poznat tek kao ekscentričan mlad pustahija, postade odjednom velik pjesnik. 2. siječnja 1815. uze za ženu Miss Milbauke. 10. prosinca rodi im se dijete. A pet sedmica kasnije, 15. siječnja 1816., ostavi Lady Byron svoga muža i vrati se svojim roditeljima. Tragičan misterij lebdi nad tom historijom. 22. veljače, iza nekih otkrića Lady Byronove, neki pravnik, doktor Lushington s užasom uskrati da se u buduće bavi tom aferom. Šta li je to on saznao? Je li istina da je Byron gojio prama svojoj polusestri, Augusti Leigh, nedopuštenu ljubav? On je to gotovo priznao, u Manfredu i drugdje. Ali kako da onda protumačimo, da su Lady Byron i Augusta ostale prijateljice?

Iza toga užasnog skandala ostavi Byron Englesku 25. travnja 1816., da se nikad više ne vrati. Dodao je romantizmu posljednji elemenat koji je trebao: užas zločinstva i prokletstvo sudbine. No kako li je čudna stvar, međutim, pomisliti, da će od svega toga što je Byron istinski doživio, mali građani iz vremena Louis-Philippa, savršeno pošteni, petnaestak godina kasnije načiniti literarnu modu i da će se jedna od najljepših forma naše poezije roditi iz te imitacije!«

Lj. M.

Jedna dobra duša.

(† Petar Sabić.)

Mors ultima spes — to je svakako posljednje što nam preostaje. U mutnom i zamazanom februaru tako nekako mučeni i griženi svim sitnostima svakidašnjice, uprti u sebe, i nehotice nas sve ovo oko nas sjeća nje; konačni zaključak svih naših pitanja, zahtjeva i traženja.

Sve generacije misli i duha, pa ma koliko one bile prenapete i elektrizovane svim mogućim energinima i dinamima ipak završavaju u toj čudnovatoj, a jedinoj istinitoj pointi. Teško sumnjanje. Konačno muk. Vječni muk.

Petar Sabić, ta dobra duša, koje ću se sjetiti, pa makar nije ostavila ni jedne knjige; i ma da ne će ući u nijedan kompendij naše knjige, imao je više srca, više možda duha i mozga, nego dobra većina onih, koji su to doživjeli. On je, a da i nije ništa ostavio, već kao čovjek bio tako privlačiv i simpatičan, da bi jedan duhoviti fejtonista u stilu svih naših Matoša, mogao da zabavi i one, koji znaju više nego što zna obična provincija. Ja to ne ću u ovome momentu da činim. I previše ga je humor grizao i morio, kada se, noseći u sebi mnogo snage, morao zadovoljiti time, da bude samo smijač. Paljačo. Bufone. I kako se zovu svi ti veliki komedi i tragici srca, koji su grizli svoju žuč i sisali krv u nasmijavanju dobrougojenih lica i sitih polugrađana. Sve štogod je kušao pisati bila je

satira: žuč, grižnja, pretvorena u smijeh.

Niko ne zna, kako me njegova smrt tužno raspoložila. Čini mi se, da sve ono, što je dobro iščezava, bježi; i brzo ćemo susretati samo zlo. Zlo u triumfu.

Bila je to dobra duša, koje se sve dojimalo; a jaka i buntovna htjela je da reagira na svu laž naše nemoći. I on je žrtva ove velike naše zablude, koja kao takova živi već duge decenije. Nećak pjesnika Marina Sabića, prvog konvertite u eri strasnih golicanja, prvog iskatelja duše, kada se u nas za nju uopće nije znalo, nosio je i on u šebi od onog Verlaineova tužnog sarkazma. Samo s tom dubokom razlikom, što on nije uspio nikada da se smiri, premda je htio i čeznuo. I kada je bio opasan za miran poredak jednog lažnog i prevarantnog ambijenta, onda je njegov otrov bio utišavan silom štapa i batine. Pa je i on doživio, kako se običavalo u vremena Luja Katorza, tešku i krvavu nagradu nad svojim trudom.

Još kao dijete, a poslije je to bilo potencirano, on je posmatrao svu tu našu laž od Splita do Zagreba nekako ironički i cinički glupo. Tražio je on poslije malo smisla u cijeloj toj vrtnji vrijednota i zasada. Pa i posljednji put — kako mi je onomadne pričao — kada se zaputio iz Troccola preko Peristila uz sfingu u Bellevue nije našao ništa. A bolest je jača bila od njegove snage. I tako je svoje posljednje dane proživio u društvu dobrih naših građana i tragično gledao, kako je čitav taj naš život otišao nekuda unadzada: ludo i besmisleno.

Vjerovao je u Matoša i htio je da bude jedan od onih, koje smo nazvali njegovim učenicima. I kad je »Savremenik« donio poznati »Ispit savjesti« onda ga je pretiskao u svoj »Golub«. Za Donadinijem je zaplakao, kao što brat za bratom plače. I kao Donadiniju, moralo se je i njemu objasniti, kako se sve naše veličine slave po fotejima zelenih salona. Kao Donadini gestikulirao je katkada i patetički na užas purgarstva. I konačno kao on kidao je i pljucao sve one umišljene glave, sve mračne duše, sve one anemične duhove, a koji po ulicama ove naše Eshaezije — kako ju je on mekano nazivao — govore, deklamiraju i viču u ime pravde i istine. Resko se smijao u svojem deliriju. A njegove su statuete (Salf, Petr, Bar Tulović, pa drugi lokalni tipovi), koje je on vukao po svojoj bini zabavljale malograđanina, koji uza sve moždansko naprezanje nije tu opažao nego smijeh, i ništa nego smijeh. Dok je »Pjero« htio da ocrni, popljuca i uništi sva ta siva lica. A nije uspio, jer laž je simpatičnija od svih istina. I tada je došla bolest, a on je postajao slabiji i nemoćniji, pa je tragično gledao preda se u rušenju svojeg života i u cerenju onih, koji se naslađuju, što će ga se osloboditi.

On je otišao onako rastepen i zakrvavljen kao mnogi naši u danima najvećeg smijeha i blefa, najveće tuge i tragike, on koji je imao samo za jednu stvar smisla: da bude iskren čovjek. Čovjek pošten. Dobar čovjek. To je sve, što je ostavio: dobrotu, iskrenost i pošteno srce, a to je i najglavnije. Jer sve se može steći: napisati nekoliko dobrih stihova, napasti lošeg pisca, izreći duhoviti govor. Ali ono, što je Sabić nosio i što ih danas malo nosi, to se naučiti ne da.

Njegove stihove: mnoštvo satiričnih pjesama, par melankoličkih i sentimentalnih pjesmica, koje je napisao po sotlovima naših kavana u noći i za dosadna ljetna popodneva, ne će niko pretiskavati, a bilo je bez sumnje u njih i smisla i duha i srca.

Poslije raspuknuta Nevrastenicusa, a uz Bepa Getara, on je posljednji. Inače je ostalo nekoliko figurina... dolje u onoj dijagonali od »pjace« do »prokurativa«, koje će i dalje još neugodno dosadivati. I više ništa. Kaže se, da ga je februar pokrio snijegom. To je mnoge raspoložilo, da se nasmiju nad »golubom polomljenih krila«. One, kojima je on želio samo dobro... a peckao ih samo zato, da se sjete, da su malo tamni, nešto ružni i da im je svijetla potrebno. Više svijetla.

Tako je morao i on poslije Stanojevića Franka. Obojica bez kuće, postelje i kruha. A Čerina svršavao, kao Vidrić...

Bogdan Radica.

KAZALIŠTE I UMJETNOST

Kultura nad šovinizmom.

Vrlo je zanimljiva statistika koju donosi »Journal des Débats« o simfonijskim koncertima u Parizu u sezoni 1922./23. i na kojoj figurira R i h a r d W a g n e r sa 334 i z v e d b e na prvom mjestu, dok iza njega dolazi Beethoven 139 puta, a tek na trećem mjestu Saint-Saëns sa 111 izvedbi, César Franck sa 98, Rimsky-Korsakov 81, Mozart 76, Berlioz 62, Mendelssohn 55, Debussy 53 puta. Weber, Schubert, Liszt, Vincent d'Indy doživjeli su svaki oko 30 izvedaba. Vrlo je karakteristična činjenica, da je unatoč ogorčene šovinističke kampanje koju je Saint-Saëns vodio za vrijeme rata protiv Wagnera, ovaj održao prvo mjesto postigavši sam toliko izvedaba, koliko Beethoven, Saint-Saëns i Franck zajedno. Ali pored toga iznenađuje razmjerno malen broj Beethovena, što bi se svakako moglo tumačiti naročitom Wagnerovom orkestralnom snagom i bogatstvom boja, ali možda i činjenicom da se današnji duh pobjedničke Franceske priklanja muzici toliko grdene više priklanja muzici toliko grdene filozofije nadčovjeka, nego nadzemaljskoj vedrini Beethovenova vječnog mira. Utješno je, u drugu ruku, prodiranje dubokog spiritualista Césara Francka, dok razmjerno mali broj Debussya i Vincenta d' Indy ovisi o ekskluzivističnom karakteru njihova stvaranja.

M.

Klasici na pozornici.

Almanak franceskih kazališta donosi za god. 1922. ovu zanimljivu statistiku utakmice u davanju franceskih klasika na dvjema glavnim pariškim pozornicama. Tako se je davao R a c i n e u Odéonu 14 puta, u Comédie Française 30 puta, C o r n e i l l e u Odéonu 16, u C. F. 32 puta, M o l i è r e u Odéonu 35 puta, Com. Fr. 165 puta. Ukupno su se dakle sva tri franceska klasika davala u Odéonu 65 puta, Comédie Française 227 puta, sve skupa dakle blizu 300 uzornih izvedaba klasične drame. Uz to dolazi činjenica, da Odéon ima naročito zaslugu što hrabro vojuje za udomaćivanje Šekspira, koji je još uvijek dosta slabo uveden u Franceskoj. Jasno je, da se uz veliki broj pariških kazališta može rad zgodno podijeliti, tako da se pojedina kazališta mogu jače posvetiti izvjesnim smjerovima; ali kad se uzme u obzir, da su i u Zagrebu u ovoj sezoni d v a kazališta, onda je svakako od svih klasika čitavog svijeta za čitavu sezonu sam Rikard II., nešto Molièrea i naša Dubravka svakako premalo.

M.

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika".
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. SVIBNJA 1924. BROJ 4.

Aleksandar Iv. Fannyn:

Sudar.

Roman bivšeg studenta.

II.

Drugi je dan imao laganu glavobolju, ali se je uza sve to rano obukao (dugo mu spavanje nije nikada prijalo) i dobro se isprao. To ga je donekle osvježilo i naskoro je osjetio u toku svojih misli blagotvorno djelovanje hladne vode. Sam sebi se je pričinio laganijim i mladim. Nadnio se je nad prozor. Vani se je u zraku ispela prijatna hladovina i u nejasnoj sivoći neba bilo je nešto neizrecivo ugodnog što se je upijalo u njegovu dušu sanjivim obrisima okoline u jutarnjoj modrikastoj polumagli. Svuda je još bilo tiho, tako tiho, kao u nekom mrtvom, zaboravljenom predjelu, a on je to volio. Volio je gledati u daljinu, u nešto neodređeno, nezapaženo i ćutiti samo sebe, svoj dah i misao u toj tišini bez ćuha i bez šapata, pa postati malen, malen i gasnuti u zagrljaju velikog, beskonačnog smirenja.

Ali to nije dugo trajalo. Nebo je postajalo svjetlije i providnije i čuli su se već prvi glasovi onog tako karakterističnog štropota koji navješćuje da se grad budi. Negdje su se otvorili prozori i katkad bi se začuo isprekidani žamor glasova.

Ulica je oživljavala.

Nat se je povratio u sobu ostavivši širom rastvoren prozor. U taj čas je dobio dojam kao da će sve ono što je bilo lijepo u njemu ovaj trenutak nestati, otići negdje. Zamnit će opet ona svagdanja, jednolična lupa koračaja i dosada siva, teška kao olovo od koje se ne može pobjeći nikuda... Nikuda...

Nesvjesno mu mune mozgom želja da nešto učini i to smjesta, žurno. Kad se je sjetio toga, zamisli se za jedan čas nepomično i uporno kao da hoće da dokuči. Ali ništa nije mogao da smisli. — Ništa, odmahne on rukom i prođe gore-dolje po sobi.

Uistinu, prvašnjeg je raspoloženja nestajalo sve više, pomalo ga je svladavala mrzovolja i bezrazložna tjeskoba. Da se bar nekako rastrese izvadio je iz ladice pisaćeg stola porazbacane papire i stao ih listati. Bila su to pisma, pisana još iz prošlih godina s prelomljenim rubovima i izblijedjelim slovima. Na prvi je pogled

razabrao koja su bila od otca, koja od majke ili sestara. Obrtao ih je i tražio datume. Na jednom se je zaustavio, pregledao ga je i uzeo ga čitati.

Bilo je pisano očevom rukom prve godine njegovog boravka u Zagrebu.

Otac je pisao:

»Ne znam kako ti ide s naukama jer mi o tome ne pišeš, ali se nadam da ćeš znati što moraš činiti. Ti znaš da je nama teško i od tebe očekujemo . . .« i t. d.

On odbaci pismo i sneveseli se.

O da mu se je bilo sad povratiti u te dane pa popraviti, sve popraviti.

Ali što, zar se je on kajao? Zar ne bi i sad učinio isto?

Doista, on nije znao što da misli. Sve je bilo logično, jasno, pače i odviše jesno, a on nije poimao ništa. Ostala je samo bol te tvrde neumoljive logike. — Kao da ga je netko zgrabio koščatim prstima za grudi, trgne ga odjednom pomisao na majku, na majku koju nije vidio već tri godine, ali koja živi negdje daleko i misli na njega. Njena su pisma u zadnje vrijeme stajala na stolu neotvorena; nije ih čitao jer je osjećao, da nema dovoljno snage, da sluša sve ono što je odavna htio da zaboravi, da uništi.

Već je dugo, dugo vremena da on ne piše kući. Samo katkada dobije malen bijeli omot s pismom od majke, pa kad smotri stari, poznati rukopis nešto ga sjekne po srcu; posegne za njim i opet ga odbaci nezapečaćena na stol ili na klimavi etažer u kutu i zamisli se.

Danas je bio ispunjen nekim posebnim, širokim, sladogorkim osjećajem od kojeg mu se je srce rastapalo kao led na proljetnom suncu. Bilo je to osjećanje bolno i meko kao misao bolesnika što iz svoje zagušljive sobe gleda daleko nebo stakleno i vedro, dok ga nečujno prožima čuvstvo osamljenosti i izgubljenosti.

— I sam sličim na bolesnika, pomisli nehotice on. Sam sjedim u svojoj sobi i sanjam o nekoj nepoznatoj sreći, otkrivam u sebi neke daleke idile. Zar nije to smiješno? I laž je to. Pa zašto onda živjeti? . . .

A on je uvijek sanjao.

Još prije nego je otišao od kuće mnogo je govorio o svojoj budućnosti. Majka bi ga katkad s nekim neprikrivenim ponosom pogledala i rekla: — Samo kad Nat svrši, onda ću ja uživati.

Natu je bilo teško kad se je toga sjetio.

— Sirota mama, prošaptal on i odjednom ga obuze takova nježnost, da su mu se oči ovlažile suzama.

— Uzalud sve; ona je vjerovala da ću ja učiniti nešto veliko, neočekivano. A ja sam tako umoran, tako ništetan. Ne, mi nismo krivi, da smo takovi. Svi smo mi nesretni . . . Jadna mama; ona je toliko vjerovala u onog malog princa . . . A princa nema . . .

— Mrtav je mali princ, završi Nat takovim glasom kao da pokaza čitavu svoju mladost u utrobi poluvlažne zemlje.

Na vratima se začuje kucanje.

Slobodno!

Unišla je obla, rumena sobarica Ana. — Imate poštu, rekla je i položila maleni bijeli omot na stol.

Nat pogleda.

Bijaše pismo od majke.

— Čudnovat slučaj, promrmlja Nat kad su se vrata za sobaricom zatvorila i pogleda pomnije na pismo. Za jedan je čas ostao neodlučan ali se ovaj put nije kolebao. Žurno raskine omot i uze čitati:

»Dragi Natu!

Mnogo sam ti već puta pisala, ali bez odgovora. Kako možeš samo da budeš takav? Postupaš s nama kao s kakovim tuđincima. Otac se silno ljuti na tebe, a kako i ne bi? Zar smo to zaslužili za sve ono što smo ti učinili?

U buduće promisli dobro što radiš i budi pametan. Kad već nemaš volje za učenje dođi natrag i namjesti se negdje. Tako će i za tebe biti bolje. Rasudi sam, što imaš od toga. Zdravlje ćeš izgubiti, a nemaš nikoga svoga da bude uza te.

Vjera je svršila školu i sada je kod kuće. I ona ti je pisala više puta i svi bi željeli da te vide . . .«

Pismo se je nastavljalo ponavljajući se u običajenim izrazima. Nat ga je čitao s nezadovoljstvom. U nervozi je primjetio da ima nekoliko gramatičkih pogrešaka i da je interpukcija netačna. A kad ga je svršio bio je nezadovoljan. Zapažao je na sebi kako prvašnje tužno i smireno osjećanje očigledno uzmiče pred prozom života.

Vrijedao ga je ton pisma. — To je zato što pismo uvijek predstavlja petrificiranu misao, opravdavao je on, ali nije mogao da sebe umiri. Previše se je toga nakupilo u njegovoj duši, a da bi sve to mogao jednim manje ili više dobro izrečenim aforizmom ukloniti.

A ipak u čitavom pismu našao je nešto o čemu nikad još nije dospio, da ozbiljno razmisli. Bila je to misao o povratku.

Isprva ju je on na prečac odagnao od sebe, ali nije mogao da je zatomi. Počeo se je prisjećati svega što ga je nekad okruživalo.

— Sad je kod njih proljeće, pomisli s tihom nostalgijom, i park je sigurno sav u zelenilu, koje se tako nisko spušta natkriljujući stare klupe idiličnom intimnošću.

Kako je lijepo sjediti tamo u jednom zaboravljenom zakutku, dok vjetar prolazi krošnjama iz neznanih daljina i šumi čeznutljivo i nejasno dok se ne izgubi u dubinama noći.

I sada kao i nekada Paul Hansel svake večeri prolazi pustim stazama ili sjedi negdje pod visokim sjenama zaborava i razmišlja tko zna o čemu. Možda o njemu, a možda i ne . . .

Vremena se mijenjaju i sve se mijenja. Hansel je bio nešto niži i malenog zagasitog lica. Sastajali su se još prije nego što se je smračilo i tad su započinjale njihove beskrajne šetnje do kasne večeri. Razgovori što su se vodili bili su obični, svakidanji. Dolazili su na red profesori, događaji u školi, đačke psine i sve takove teme koje zaokupljaju čitavi život jednog srednjoškolca. S vremenom je to postajalo dosadno, jednolično, ali se je uza sve to nastavljalo dalje i sve je to bilo tako usrdno, priprosto i toplo i što je glavno, ispunjalo im je kako tako onu prazninu, što se je svakog dana počinjala osjećati u stanovito doba, kao nešto, što treba uništiti, svladati...

Kad kojega od njih jednog dana nije bilo, nastajalo je čuđenje, a kad se dva dana ne bi pojavio, bio je to već događaj.

Prisjećajući se sada toga izgleđao mu je sada čitav taj život tako jednostavan i lijep. Iza dugog vremena oćutio je da je sam, da nikoga svog nema u svim tim hladnim ulicama što uranjaju u magli. Još jednom mu izadoše pred oči poznati redovi kuća, davna zatišja i tišina onog života koji je bio izgubljen za njega.

Zahvatila ga je ista ona čežnja, što ju je osjetio prvi put pred tri godine u vagonu trećeg razreda kad je odlazio iz poznatog kruga života u neznani svijet.

Na stropu coupéa plamsao je žuti plamečak svijetla trepereći i pritajujući se svako malo vremeaa, kao da je potpuno zagušen mrakom što je navirao kroz staklene i zamrznute prozore. Na to bi opet izmilio, zadrhtao i prosuo se slabim, bolećivim mlazom na sablasna lica putnika s umornim očima i borama na čelu i obrazima.

Kraj njega je sjedio jedan vojnik s crvenim ovratnikom, koji se je vraćao s dopusta, zatim trgovac vinom držeći pred sobom torbu s flašama raznih uzoraka i odgovarajući vrlo dobroćudno svom vis-a vis-u nekom kirurgu moderno odjevenom s engleskim licem koji čitavo vrijeme nije prestajao s podrugljivim zajedanjem. Stvar je počela ovako. Na jednoj stanici ušao je kirurg sa svojim kirurškim priborom u jednoj kožnatoj torbici u coupé s nekim drugim gospodinom. Kirurg je zauzeo svoje mjesto, a strani gospodin izabrao na suprotnoj klupi drugo, prebacio ogrtač preko naslona i izašao. Odmah iza njega ušao je u vagon crnomanjast čovjek s crnim brkovima i crnom šubarom i stao se ogledati po sjedalima. Njušio je neko vrijeme po vagonu, ali bez uspjeha; sva su mjesta bila zauzeta. Onda se povrati natrag gdje je još jedino ono mjesto ostalo prazno i sjedne. Kirurg ga je upozorio, da je »ibezecovano«. Čovjek sa crnom šubarom, koji je bio trgovac vinom nije se dao smetati. On se još komotnije ispruži, slegne ramenima, zijevne i odgovori da ga se to ni najmanje ne tiče. »Molim Vas, kako da Vas se ne tiče; eto tu je ogrtač, to i sami vidite. A još kad Vam se rekne da je mjesto ibezecovano onda biste mogli da razumijete«.

— Meni je svejedno, zašto nije taj gospodan tu. Klupa je prazna i ja mogu da sjednem.

— Dozvolite, ali u svim civiliziranim krajevima je običaj, da ljudi kad vide da je netko ibezecovao, potraže drugo. Ali ako Vi ne znate za to, nadoda što je mogao ujedljivije, onda se s Vama ne može govoriti. To je uostalom bezobrazno.

— Ako je bezobrazno, što se to Vas tiče?

— Tiče me se kad vidim da ima takovih ljudi koji ne znaju za najobičniju pristojnost. A gospodin...

— Dobro. Ja sam našao mjesto prazno i zauzeo sam ga. Dođe li gospodin i reče da je njegovo, ja ću ga pustiti. Jeli tako pravo? Eto recite! (obratio se je nekima u vagonu). Osjećajući jakost svojih argumenata, on se nasmije dobroćudno i slavodobitno.

— Ja ne znam što treba tu toliko galamiti radi toga! nastavi on.

Kirurg, koga je još jače razdraživao njegov bezrazložni smijeh, zapadao je sve više u srditost i ne slušajući ga nastavljao s ofenzivom. Kad je prepirka došla do najveće napetosti, uđe u vagon gospodin o komu je bila riječ. Trgovac vinom htjede da se ukloni, ali gospodin bijaše našao mjesto u drugom vagonu i došao je samo da uzme ogrtač.

Prepirka je pomalo prelazila u razgovor, ali još uvijek u znaku neprijateljstva. Kirurg je zadržao sarkastični ton, a trgovac je vinom primao sve to s širokogrudnim mirom uspjevši pače da unese malo veselosti u atmosferu punu baruta.

Do malo trgovac vinom pronađe, da je po kući komšija s kirurgom i u slavu toga odčepi jednu bocu slatkog vina. Boca pođe od ruke do ruke i Nat koji je bio u istom odjelu morađe da se odazove pozivu; vino je uistinu bilo bez prigovora.

Da odvrati, kirurg ponudi cigarete; kada su popušili izvadi trgovac vinom svoju dozu i cijeli se prostor ispuni maglenim dimom. Nata je cijeli taj prizor pomalo zabavljao, ali ne za dugo. Umor ga je malo savlađivao i on se ispruži u svom kutu i zaspi.

Kad se je probudio, našao se je u potpunom mraku. Lampa se bijaše odavna ugasila, a putnici pozaspali onako sjedečke i na klupama.

Nat zapali šibicu i pogleda na sat. Pokazivao je jedanaest i deset minuta.

Čitava duga noć je bila pred njim.

Našavši se opet u tami pokuša da se ispravi i da u koliko je to moguće promijeni položaj. Bilo je vrlo neudobno. Spavajući vojnik što se je vraćao s dopusta pritisnuo ga je svojom težinom, a noge mu je sputavao osovljeni drveni kovčeg na kojem se je izvalio gornjim dijelom tijela njegov vlasnik, drvodjelac, mladić koštunjavog lica i vrlo tankih usana. Osim toga je bilo i studeno. Onako skučen i pogružen u kutu vagona osjećao je kako ga podi-

laze ledeni srhovi i mraz. Uzeo je nešto jela što je ponio sobom, pojeo i šćućurio se još jače. U mraku i tišini čulo se je disanje nekoliko desetaka ljudi što su spavali mirnim i spokojnim snom.

Vani je bio neobično gust mrak u kojem se nije razabiralo ništa. Samo je od nekud sprijeda dopirao potmuli šum lokomotive kao disanje velikog zmaja i pokatkad je vrcnuo zrakom roj crvenkastih varnica.

Probudivši se nije mogao da spava i on se zaveze u misli, a te su bile teške i raskidane u prohladnom vagonu što juri kroz noć.

Iza samog jednog dana što ga je dijelio od kuće vraćao se je on svojim mislima u one tako dobro poznate ulice, u sobe sa starim pokućtvom i sve je to imalo neodoljivog čara za njegovu maštu postavljenu iznenada pred slutnjom nečeg nerazumljivog i nadasve hladnog.

Nekoliko dragih lica što ih je opazio za svojih uobičajenih šetnja vrzlo se je njegovom glavom a on sam nikada do tog časa nije znao, da su se tako duboko urezala u njegovoj pameti.

Bio je to jedan od onih neizbrisivih dojmova što se nikad ne zaboravljaju.

Najljepše i najfantastičnije slike redale su se pred njegovim očima. Jedna od tih je izgledala ovako:

Sjedi on u ukusno namještenoj sobi. Po podu su prostrti meki sagovi s orijentalnim šarama i prah erotike diše iz pozlaćenih okvira po zidovima. U jednom kutu iskrsava iz polutame peć od majolike i vatra praska s crvenkastim odsjevima. Otraga crvene kao krv zavjese iz baršuna što padaju u teškim naborima jedva se osjetljivo pomaknu i začuje se tihi šum stopa.

Nat podiže glavu i susretne se s njenim pogledom. Šuteći sjedne ona na niski naslonjač kraj kamina.

Njeno mladačko lice zasjaje rumenilom vatre.

— Vjetar je vani, velik vjetar, prošapće ona, čuješ li kako cvili?

— Vjetar?!... pitajući i bez razumijevanja ponovi on. Uistinu negdje je iz daleka dopirao šum nečeg teškog što se valja poljima, ali je Natu bilo ugodno i ništa neprijatnog nije diralo njegove misli. — Što zato ako je vjetar? nadoda i zamisli se.

Ona opet ućuta.

Nat ustane i pride joj.

— Prestat će vjetar i sutra ćemo se izvesti na ostrvo. Tamo gdje su visoki granitni stupovi i zrak miriše po južnom voću i po narančama.

Uzet ću tvoju malu ruku i prvi povesti u sveti gaj. Sjetit ćemo se svog djetinjstva i sve će biti bijelo i radosno.

A kad se sunce prelije po travi, poljubit ćemo svaki cvijet i svaku granu što nas bude sjetila zavičaja.

Njene su se oči ispunile nekom dalekom čežnjom.

— Ne govori, Nat. Tako je lijepo ne govoriti ništa i misliti, misliti tko zna o čemu...

Željeznica se strese i zaustavi, a Nat se prene. Kroz prozor ugleda svijetla jedne omanje postaje i nekoliko željezničara s fenjerima. Neki su silazili. Čuo se je govor, buka. Onda zviždući.

Rog zasvira i voz krene.

Opet potmuli šum lokomotive i jednolična pjesma kotača.

Hladnoća onoga što je dolazilo projuri njegovim mislima i prvi put osjeti svu bol mračne neizvjesnosti.

Sve do jučer brojao je dane i satove živeći samo za budućnost, za ono što ga čeka u dalekom svijetu. Iscrpio je svu svoju maštu crtajući jedan život tako različit od onoga što ga je okruživao kroz tolike godine.

A sve je to bila samo obmana.

Zašto je on išao? Što on ima da traži po prašnim bulvarima nepoznatog grada? Dali mir? Ili radost?

Ne, toga nema. Vratit bi se morao tamo gdje ga na svakom koraku susreće glas znanaca, gdje je nebo tako poznato i tako blisko.

Oćutio je da je sve to bez cilja. I uzaludno. Sjena sablasnog dalekog grada pala je preko njegova čela poput hladnog užasa. A iza njega je bilo sve tako mirno, intimno, toplo... Ali on nije imao nikakve odluke i dok je voz letio preko polja, ravnica i viadukata, Nat je razmišljao o prošlosti. Ćutio je da je sasvim slab i da ima nešto što je izvan njegovih sila, što je jače od njegove volje i goni ga napred. U daljinu, u tamu, u crno.

I on se nije povratio.

Venny:

Pozdrav kraljici.

Oživeli potoci
Doline i bregovi
Procvetale trave
Zaorio »Ave«
Jutarnjih zvona.
Sva vasiona
Pozdravlja,
Kraljice, Tebe.

Ti donese proleću
Akorde i himnuse
Leka bolnoj grudi
I sve što se budi
Pije života
S Tvojih lepota
Kraljice,
Ljubavi lepa.

Pred prestolem večnim Ti
Levaćemo mirise
Srdaca naših — —
Procvetale trave
Svoj pevaćeq »Ave«.
Jutarnja zvona
I vasiona
Slaviće,
Kraljice, Tebe.

Dr. Fran Binički:

Teški jaram.

1.

Groznih slika niže povijest čovječanstva. Kad čovjek čita, čini mu se, da su to bajke ugrijane mašte. A ipak je žalosna istina. Uzmite samo sramotnu ljagu čitave stare prošlosti i svih naroda — ropstvo! I ne trudite se dalje od klasičkih zemalja. U Ateni staroj živi 20.000 građana i 10.000 metoika. A uz njih 400.000 robova. U Korintu 460.000 robova. Plinij pripovijeda, da je Cecilij Klaudij Isidor ostavio 4116 robova (23, 47, 2.) Seneka poredi broj robova jednoga Pompejeva slobodnjaka s generalskom vojskom (Tranqu. 8.) Bez robova nema u Grčkoj poštena ni pristojna čovjeka. Zato i ubogari imaju svoje robove. (Plutarh, Hiero, 4.) Ko hoće, neka čita Wallon, Hist. de l'esclavage, Hermana, Griech. Altertümer i dr. A što je rob? Najumniji grčki filozof odgovara: Rob nije samo podanik gospodara, već u neku dio svoga gospodara, apsolutno njegov, bez ikakva svoga prava. (Aristot. Polit. 1, 2, 6. 20. Ethic. 5, 6, 8.) Robova je dužnost trpjeti svako ruglo i sramotu. (Ethic. 4, 5, 6.) Menandar ne vidi u roba savjesti. Nije njegova suditi, što je pravo, što li krivo. Sudi gospodar. Rob ima bezuvjetno raditi, što odredi gospodar. (Fragm. 56.) U Rimu je rob posve bespravan. Zakon mu ne priznaje osobnosti već ga poredi s četveronošcima. (Dig. 9, 2, 2 § 2.) Protiv roba je sve dopušteno. (Sen. Clem. 1, 18, 2.) Juvenal klikće zabezeknut: »Luda glavo, ta je li rob čovjek?« (O demens, ita servus homo est?)

Samo je odbrojak u rimskoj državi bio slobodan. A i ta je sloboda bila jadna i kukavna. Na čelu je države bio car. rob svemoćnih škopaca i milosnica. Senat, velikaši, plemići s tisućama robova bijahu robovi carskih mušica. Kaligule, Neroni, Domicijani znadoše obići svako pravo, izigrati svačiju slobodu.

2.

Nu dok su te nakaze gušile najdraži dar Božji, pomolilo se mlado kršćanstvo. Ne prevratno već preporodno. U svijet je donijelo novo sunce, ogrijalo ga je zrakama čiste tople svjetlosti. Nije oborilo staroga poretka, jer bi bilo moralo proliti mase tuđe krvi. Stari su kršćani voljeli za svoja načela lijevati svoju krv. A iz njihove je krvi niknula nova, prava, općena sloboda, pravo bratstvo djece Božje i jednakost pred Bogom. Kršćanstvo je bilo kvasac, što ga je Isukrstova zaručnica crkva metnula u tijelo čovječanstva, dok se sve ne uskvasa. Dašto, mjesto starih kulturnih, hiperkulturnih naroda poplaviše Evropu barbari. Stoga su morala minuti duga stoljeća, dok se kršćanstvo uvriježilo u najtanje žilice Evrope i postalo njenom žilom kucavicom.

Kršćanstvo je u svojoj jezgri i biti katolicizam, općenitost. Nije puko čuvstvo ni puko umovanje ni sama teorija, već sklad svega. Natprirodno je, ali prirode ne uklanja, ne uništuje, ne prezire, već je nadopunja, oplemenjuje, usavršuje. Kršćanstvo je Isusovo mističko tijelo, zlatna žica, što spaja nebo sa zemljom.

Ali to kršćanstvo s prirodom ne uništuje ni slobodne volje. Ne uklanja ni zloće ni strasti; dok volja ne pregne. Neron je poznao kršćanstvo, ali ga je gledao utamaniti. Julijan je odmetnik i proučavao kršćanstvo, ali je živinskom krvi htio sa sebe oprati otražje krsta. Kršćanstvo ište žrtve, goleme žrtve. A izopačena se priroda opire žrtvama. Nije čudo, što se oholija, sebičnost i tjelesna požuda neprestano bavi s kršćanstvom. Nije čudo, što su mekušci i oholice tegnuli zbaciti jaram Kristov i dokopati se druge, zamašnije slobode. I digli su na Crkvu kuku i motiku. Stresli su njezin jaram. Ali su pod krinkom slobode navalili teži, grozniji jaram, nego ga je čovječanstvo vuklo i za najgorih silnika. Jaram fraze.

3.

Mjesto stalnih, nepromjenljivih katoličkih načela prevlada šuplja, prazna fraza na sve strane, na svakom području: u vjeri, u filozofiji i znanosti, u umjetnosti, u svemu javnom i sukromnom životu. A ta fraza zahtijeva žrtve. I te kakve žrtve. Mnogo veće nego katolička načela; strahovitije i od staroga ropstva. Za kršćanska su načela ginule tisuće mučenika. A za šuplje su fraze u samom ovom svjetskom ratu izginuli milijuni. Robovima su starim, dašto, poricali osobnost i savjest. Nu ako su poricali, nisu mogli oteti ni uništiti. Calderon je u svojem »Principe invincibile« prikazao tip kršćanskoga junaka, koji u ropstvu žrtvuje sve i gine, ali ne gazi svoje riječi, ne sramoti svoje vjere i domovine. Sv. Pavlin, nolski biskup († 431.) sam pođe u ropstvo u Afriku, da otkupi sina sirote udovice. A poznat je i katolički red, što ga za otkup robova osnovaše sv. Ivan matski († 1213.) i sv. Feliks valoaski († 1212.) Gdje su vladala kršćaska načela, tijelo je robovalo i vuklo jaram, ali je duh bio slobodan. I robovi su zaštićivali svoje silnike gospodare. Nu silnica fraza ne da odahnuti duši ni tijelu. Navalila je jaram volji i razumu. Zarobila je srce i pamet. A nisu joj robovi pojedinci ni tisuće, već milijuni. I što više jenjava katolički duh, to je grozniji njezin jaram.

4.

Fraza se već u početku kršćanstva javila u ruhu gnosticizma. Onda je navukla krinku montanističku. Na izmaku se staroga vijeka i u čitavom srednjem vijeku mijenjala poput daždevnjaka. Viklif i Hus pribraše njene ostanke, a Luter ih preinači i baci u svijet. I dok je rasfratrica s raskoludricom slavio pir gnječili su njemački velikaši siromašne seljake, koji ustadoše na obranu Lute-

rovih fraza. Nasljednici podoše tragom Luterovim. Nastaviše njegovu »obnovu«. Zamisliše i nove religije i novoga »boga«. I dosele već osnovaše čitav rječnik samih religija. Uz framasunski deizam skrojiše ovostransku religiju, kosmizam, sekularizam, laičku religiju, religiju običnoga života, vjeru filozofa, biologijsku religiju, religiju njemačkog liječnika, religiju duha, religiju savjesti, religiju životinje, civilizacije, oslobođenja, iskustva, slobode, prirode, ateizma i t. d.

Fraza se znala vještački pretvarati, pa se uvukla i u katoličku Crkvu. I u njoj je uzela propovijedati, čistiti, prekrajati. A zabezeknuta je svjetina pobožno odgovarala: Amen. Isprvice je fraza lukavo obilazila dogmu, a obarala se samo na nebitne dodatke. Nu kad je zagvozdila svoje teljige, počela je grmjeti odrješitije. I nije se konačno žacala zahtijevati, da se dokine dogmatizam, a katolička Crkva da se pretopi u vodeno nedogmatsko kršćanstvo. Nu kad je opazila, da se zaletjela, opet se bizantinski nasmiješila, pokunjila, pa šiba samo indekse, silabe, strahovite lomače, nečovječnu inviziciju, ljudoždera Torkemadu, klerikalizam, popovce. A kad opazi, da joj odobravaju i sami svećenici, pokaže češće svoje prave papke.

5.

Peripatetska je filozofija s vremenom tisnula u zapećak sve ostale sustave. Katolički su je mislioci usvojili i njegovali. Zadržala je svoje dostojanstvo, ako je kao skolastička filozofija i postala sluškinja božanske znanosti, teologije. Albert Veliki, sv. Bonaventura, a pogotovo sv. Toma Akvinac uz ostale popraviše Aristotelove pogrješke, nadopuniše nedostatke. Ali se i protiv philosohiae perennis diže prevrat.

Među prevratnicima bijaše i dobrih vjernika. Descartes pođe i na zavjetno proštenje, da mu uspije prevrat. Nu njegovi nasljednici podoše drugim putem. Udariše na čvrstu zgradu skolastičke filozofije, da na njenom mjestu podignu svoje kolibice od šupljih fraza. Uzeše se bočiti i takmiti empirizam, idealizam, skepticizam, senzualizam, panteizam, racionalizam, autologizam i slični izumi.

Prevratnicima je bio nesnosan jaram višega autoriteta. Proglasiše razum autonomnim, čovječju misao slobodnom, a čovjeka mjerilom svih stvari. Ali slobodnu ljudsku misao dovedoše u klance jadikovce agnosticizma, skepticizma i potpunoga umnog nihilizma. A ipak svi sustavi nađoše svoje poklonike. Fraza skuči pod svoj jaram sve te pionire apsolutne slobode.

Ostale se znanosti razviše dobrano. Napose eksaktne znanosti. I dok se drže starog utrenika, stječu nove tekovine. Ali čim zakrenu putem nepretpostavnosti te mjesto razuma počne djelovati strast, saginju šiju pod jaram fraze. I zato jedan učenjak pobija drugoga; jedan ruši potezom pera, što je drugi sagradio

teškom mukom. A nepretpostavni učenjaci konačno okusiše s drveta spoznaje i vidješe, da njihovi predi nisu Adam i Eva nego majmun, magnus parens.

Neke se godine čitalo u novinama, da jedan liječnik preporučuje svim ljudima, neka što češće idu — četveronožice.

Novija umjetnost i ne ide ni za čim, već da ugodi homini bestiae. Idealizam se sve više potiskuje u pozadinu. Grubi realizam, naturalizam, verizam, konvencionalizam, dekadentizam, futurizam i ostali izmi pritišću šiju robovima fraze.

6.

Kršćanstvo je preporodilo svijet osobito na ćudorednom polju. Diglo je čovječanstvo iz onoga kala, u kojem je greznulo. Nu autonomnome je čovjeku svaka heteronomija nesnosan jaram. Ako je čovjek mjerilo svemu, ne treba mu Božjih zakona ni sankcije. Njegova je volja izvor morala. A ako je čovjek samo nešto razvijeniji majmun, treba potražiti tragove moralu i u njegovih preda. I evolucionizam zbilja obrete živinski moral, iz kojega se razvio bestijalni moral, a iz toga divljački, pa barbarski, onda trgovački i zanatlijski, pa religijski, metafizički, utilitaristički, napokon transformistički moral. (Letourneau, L'Evolution de la morale, 53., 75 sq.) A ko bi pobrojio sve današnje moralne sustave!

Dašto, pravni red s moralnim nema posla ni sveze. I pravo je čisto ljudska tvorevina. Kantu je za pravno zakonodavstvo dostatna legalnost = sklad vanjskoga djelovanja sa zakonom bez obzira na poticalo. Za etičko zakonodavstvo zahtijeva moralnost = djelovanje na poticaj dužnosti.

Pravnici se i filozofi kose među se, ko je pravi izvor prava: država, vladar ili narod. A složno izlučuju Boga. A složno u društvenom životu nameću jaram fraze. Uzmite samo nove krilatice. Liberalizam je naoko slobodnjaštvo. A ko je veći protivnik slobode? Demokratizam = pučka vlada. Puka opsjena. Eno na pr. komunističke Rusije! Milijunima vlada nekoliko tisuća previjanih, koji su uhvatili silu u ruke. Općeno pravo glasa. Lijepa fraza, ali šuplja. Državnici ga silom i mitom znadu tako udesiti, da većina ostaje bespravna. Parlamentarizam je samo opsjena i izmuzanje naroda. Wilsonova je samoodredba naroda i borba za slobodu malih naroda lijepa, ali prazna fraza. Doživjesmo je sami.

7.

I kamo god kreneš, svuda fraza bez duha, bez života. Ledena, šuplja fraza. A noviji robovi kao i stari srću na birališta, u borbu, u krv. Kliču kao i stari: Panem et circenses. I na krvavim bojištima pogledaju radoznalo, kako će njihova silnica okrenuti šaku. Starim robovima drugi nisu priznavali svijesti, savjesti i osobnosti. Robovi se fraze sami odriču svega. I još se liliputski ponose svojim napretkom i veličinom.

Ima nažalost i katolika, koje zablješti šuplja fraza svojim lažnim sjajem i nametnu im teško igo. Nu svijesni katolici znadu, da je Crkva, mističko tijelo Isusovo, čuvarica istine i pravoga života i napretka, a Isus je put, istina i život.

Nedjeljko Subotić:

U smrt ure njihalice.

U ono vrijeme neka stara ura njihalica brojaše mi lijene satove: Pohlepno i brižno kao trgovac kada broji zlaćane dukate svoje.

Bakarno zvono barokne ure razbijaše manastirski muk klijeti moje: I pozdravljaše život bijelih dana i san crnih noći.

Onaj bakarni razgovor umarao je iskušanu dušu moju: Bakarni razgovor Čovjeka stroja.

Čovjeka stroja bez dubine srca: Bez dubine srca i visine duše.

Neki Hans sa bučnog Sjevera donese nekoć u naše selo ovu pozlaćenu uru: Neki Udes predao je ovu Stražu klijeti mojoj.

Od onoga dneva njihalica mi udaraše svoj obični: zin-zin: I ponavljaše mi priču o gordom Čovjeku stroju.... — —

*

Nakon deset pustih godina razbolje se moja Ura: Umorna od mučnog njihanja i udaranja svoga.

Navalio na mrsku stražu moju suhi kašalj: Navalila na nju ljuta sušica.

Tada poče Mržnja moja da se ruši u Milosrde: Obuze me strah, da ne pogine stara i vjerna Straža.

Kao što majka prisluškuje slabo kucanje srca bolesna čeda na umoru: Slušao sam nevoljno udaranje i njihanje izmorene Ure.

Posljednje veče pristupi u klijet moju stari mornar Marko: Da uljem ozdravi bolesnu stražu moju.

Marko se popne na duvar: Žuljavom rukom svojom položi ključ u izrovanu utrobu stare ure.

U taj hip pukne nešto kao drevna kubura: Umrla je od kljenuti — reče Marko — bolesna ura...

Samo je smrt obratila davnu moju mržnju u veliku Ljubav: U tugu, što oplakuje i nariče propast jedne vjerne Straže...

Bogdan Radica:

Uz Kljakovićeve freske u „Markovoj Crkvi".

Slikar Joza Kljaković izrađuje freske u crkvi sv. Marka i dvije su od njih već dovršene. Mi, koji smo daleko još od toga da se takmimo u tim smjerovima sa tekovinama ostalih kulturnih naroda prešli smo preko ovog fakta mukom i nerazumijevanjem još jedamput dokazavši naše sitne kulturne prilike. U ovoj jadnoj periodi »obaranja« i »napadanja«, kada se eto već sistematski ide za tim da se sve, pa i ono što je dobro, iščupa, ovaj je značajan rad ostao nezapažen i skoro nepoznat. Jer osim jednog pozitivnog prikaza Jerolima Miše i nedostojnog napadaja akademika Kršnjavog na ove se freske nije nitko ni osvrnuo, u koliko je meni poznato. A Kljaković je čini se, k tome svemu išao sa više vjere i toplog zanosa...

Napadaj dr. Kršnjavog još je jedan dokaz njegove ne baš punane i pezantne auktoritete i uz onaj na Meštrovića on ga potpunoma deplasira. Jerolim Miše je rekao onako kako slikar može i da rekne o slikaru. A slikari i kipari kad pišu (u poredbi sa piscem) nose uvijek mnogo toga od iskrenosti i jednostavnosti.

To je sve, što se reklo: jedna ocjena i jedan »napadaj«, kako je to eto već kod nas postao običaj i kod starih, a ne samo kod mladih.

Mi bi ovo htjeli da posmotrimo sa jedne druge tačke gledanja, i ako se već sada ograđujemo, da o freskama prije nego one sve budu izgrađene, izrečemo konačan sud, što posjeduje i svoj razlog. Sve freske u kompleksu djelovat će snažnije i mnogi će se danas negativni sud morat da izmijeni.

*

U sadanjoj već dugotrajnoj krizi crkvene umjetnosti, koja je posljedica religioznog sloma našega društva ovakovi pokušaji, da se ude u crkve, pa bili oni sasma početni i elementarni, momenti su, koji zahtjevu sadanje dobe podavaju izvjestan karakter. Nema sumnje da smo mi danas u vremenu, koje reagira u dubokom spiritualizmu protiv materijalističkih sistema, kojima je bila zasićena prošla doba. Historija nas je umjetnosti ponukala da pogledamo unatrag i bacimo uporedice, i na taj nam način bez sumnje osvijestila sadašnjicu i mi smo već danas u momentu, kada nije teško razabrati, što se u umjetnosti posljednjih godina križalo i sukobilo. Ekstremnosti su prvih nastojanja u svojim početnim fazama iščezle i ono, što je dobro je pobijedilo, ako ne ono je u času da pobijedi, tako da se danas sve to već uspijeva da drugačije posmotri. Pobjeda spiritualnoga u izrazu svojih antimaterijalističkih forma podala je ovoj dobi disparatnih elemenata obilježje, koje nas podsjeća na stvaranje prošlih doba, što se samo može da smatra za slijeđenje »historičkih stilova« prošloga vijeka, a što je bez

sumnje i napredak, koji znači novu epohu tada započetog razvoja. Pod snažnim pritiskom vječno novih historičkih spoznaja obaralo se vjerovanje u malobrojne uzorne stilove, moderni je relativizam žderao i rušio dogmatsku estetiku i posljedica je toga glomaznog obaranja značila porodaj, uskrsnuće onog umjetničkog eklekticizma, koji proizlazi iz starih forama, onih forama, koje su pojedincu subjektivno najbliže; stvara novi kompleks, koji ne znači povraćanje već izraz sadašnjosti.

Ja sam na drugome mjestu o tome »povraćanju« rekao da je to »jedno rezultiranje« cijelog ovog kompleksa, koji se razvio u obnovljanju tradicionalnih stilova, tako da smo u posljednja vremena zapazili jake uplive egipatske monumentalnosti, susreli hladnoću Helade, otkrili starokršćanski dekor, ponovili starokršćanske apside sa svojim mozaičkim svetačkim figurama. Iluzionizam i ona čežnja za dematerijalizovanjem predmeta probudila je ćut za spiritualnošću gotike. I kada je sadanji umjetnik sebi postavio zadaću da poda dušu kao glavno, a formu drži sporednom ili barem podredenom misli, onda je on opetovao stremljenje sredovječnih maestra, razumije se u podaljnjoj razlici, i to je, da je umjetnost za Boga ili bolje ona nas vodi do Boga. Odatle onaj primitivizam do kojega je došla moderna umjetnost u svojim zahtjevima, i ako ovaj sadanji primitivizam nosi u sebi »pokušaje mnogih vijekova«. Vizionarnost i simbolički elemenat, sa kojim je prožeta sadanja umjetnost, kao nikada u novom vijeku čini da reagira protiv materijalističkog realizma osnove i podupire reakciju protiv istoga realizma tektonske forme.

I mi smo se najedamput stvorili u dobi pada, kada je duševni slom bio tako dubok, da smo na vrhuncu zla osjetili moć i težnju za mistikom, iz materije prešlo se na dušu. Taj je duševni slom bio glavna faktična podloga cijeloga razvoja, pak se on osjetio i u umjetnosti. Simbolika našega vremena, kao najekstremnija reakcija protiv tvari i materije, uz izvjesne diference, koje markira, a katkada i potencira dugi vremenski razmak, značajke je starokršćanske dobe. Nejasnost Ivanove apokalipse, pisane u stilu krcatom simbola, pa deformirano i početničko kretanje u podavanju likova na mozaicima svojina je i nas. Giottov nas prekid vodi u realizam. I s te tačke nastaje pojačana težnja za invidialnošću, krajnim subjektivizmom, koji prvi put jače osjećamo u postumnoj frazi Michelangelovog genijalnog djela, a tako je blizak patetičnosti i plastičkoj uznemirenosti naših dana. Senzitivna, isfinjena i preosjećajna erotika na El Grecovim mističkim i pobožno produljenim figurama, onaj svetački polumračni sfumato sa barokom Terezine lirike ganuo je čete novih, i ove su hodočastile zemlji mistike i svetosti, zemlji strasti i ljubavi. Uz to je nadošlo i posljednje: pred nama se otkrio orijent, kao još uvijek prvi svježi izvor sa kojim Zapad može da se opere i osnaži. To je u ovome momentu

bilo najjače, što je moglo da zanese Zapad. Nikada možda u razvoju evropske umjetnosti nije istok tako snažno i skoro isključivo direktno djelovao, kao za ovog vremena umjetničkog stvaranja.

Mi smo se gore bili dotakli crkvene umjetnosti, spomenuli njenu krizu, ne imajući kod toga na umu samo našu, već općenito i druge zemlje.

U ovoj periodi modernih eklektika beuronska škola je u umjetnosti možda najbolji pokušaj, kako bi se u sadanje vrijeme mogla da ostvari crkvena umjetnost. Ona pokazuje put, kako bi se podalo spojiti liturgične te umjetničke zahtjeve u sklad. Postanak te škole nije jedna iznimka u dobi, niti taj znači historički skok, nego su njene sveze s općenitim vremenskim tekom potpunoma jasne i obrazložene. To potkrepljuje činjenica, da se pokretač te škole[1] Desiderius Lenz počeo da se odvraća od klasične antike i renesanse i zanaša za studijem arhaične grčke i egipatske umjetnosti. Osjetivši instiktivno u sebi, kao većina novih, duboku čežnju da do nje dopre, bio je jedan izmedu prvih, koji su se započeli da za nju zanimaju. Na njihovim djelima očevidni su utícaji i reminiscence na egipatsku, asirsku, arhaičnu grčku, starokršćansku, sredovječnu, giottovsku, pa takoder nazarensku umjetnost. Dakle po tome glavna pozadina te umjetnosti leži na historičkome posmatranju stilova. Što je ponajviše spaja sa sadanjom umjetnošću, to je osnovni potez cijele sadanje dobe, subjektivizam. Taj se subjektivizam kod njih ističe u posmatranju crkvene umjetnosti. Dok je crkvena umjetnost gotovo liturgičnog značaja i posjeduje tu zadaću da sudjeluje kod službe božje i da na taj način podiže čovjeka u njegovom religioznom ćutu, dotle beuronska umjetnost karakteristično u svojem subjektivnom autonomizmu tvrdi, da je njezina umjetnost »za Boga«, a ne »za čovjeka«. Dalje ona otklanja naturalizam i traži mističku tendencu, što čini srodno zahtjevima moderne umjetnosti. To se jače osjeća u estetskim nazorima P. Desideria Lenza, čiji nas se k a n o n dojima kao »razglabanja kubista o praśastavinama«, kako je to dobro opazio dr. Cankar. I ako je, kako i on tvrdi, razumije se, efekat drugi.

Ovo je svakako najkonstruktivniji pokušaj, da se sasma nekim dosljednim načinom dođe do moderne crkvene umjetnosti, pak smo željeli, dok se i tu radi o crkvenim freskama, da ga na kratko ilustriramo.

*

»I o d i c o c h e l a p i t t u r a m i p à r e p i ù t e n u t a b u o n a, q u a n t o p i ù v a v e r s o i l r i l i e v o«.

Michelangelo.

---

[1] O toj umjetničkoj struji izišla je upravo sada veoma interesantna knjiga sa dobrim ilustracijama ugl. Isusovca J. Kreitmaiera, B e u r o n e r K u n s t, eine Ausdrucksform der christlichen Mystik i vanredan ekscerpt te knjige u talijanskoj umjetničkoj reviji.

Razumljivo je, da Joza Kljaković nije došao do te umjetnosti nipošto onim procesom, preko kojega su ovi došli, on je otišao drugim putem, koji se u duševnoj osnovi pa vremenskom traženju ipak momentano da spojiti.

Jedan između učenika Meštrovićevih nosi, kako je shvatljivo, obilježje velikog maestra, u početku još mlad on je gotovo pod njegovim uticajem, danas on — uzimajući kao bivstveni argumenat ove freske u »Markovoj crkvi« — uspijeva da samostalnije izdigne svoju umjetničku fiziognomiju. I ovdje bi trebalo ponovno dotaći se onoga, što je snažni Meštrovićev uticaj proizveo na njegove generacije, pa spomenuti koliko je njegov genij snažnim zamahom apsorbirao i one, koji su besumnje nosili na sebi mnogo od talenta i dosta moći.

Od nacionalne periode preko one patničke do ove najnovije spiritualne Meštrović je svojem izrazu uvijek stremio naprijed, otišao onamo, kuda su drugi mogli tek da naslućuju. A one, koji su stajali oko njega zanijela je spoljašnost, forma što je njihovu umjetnost učinilo ukočenom i hladnom i onaj glavni momenat Meštrovićeva stvaranja osjećaj i ćut izgubio se u učenika, oni su potpomogli da ga prodavaju kao dobar i vrstan otisak. I jedino ne poznavajući Kljakovića i njegov odnos do Meštrovića onaj je prvi do danas ostao još uvijek shvaćen i tumačen onako, kako zahtjevu njegova talenta nije ni najmanje odgovaralo. Težnja za monumentalnošću, patetička razgibanost, pa one konture bez modulacije podvrgnute dekorativnoj težnji, koje nas nekako daleko kroz maglu sjećaju izraza beuronske škole, a koje je Meštrović podao na svojim posljednjim evanđeoskim reliefima, oznaka je i ovih Kljakovićevih freska, kao što je cjelovita oznaka umjetničkih zahtjeva posljednjih decenija. Filozofski spiritualizam, čežnja za dematerijalizacijom takla se i obuhvatila Meštrovića kao i genijelnog Bileka; ona ih je i uvela u dušu orijenta: biblije i evanđelja, Budhe i Zaratustre. Meštrovićev Štrosmayer rezultanta je baš toga novog duha, koji u poeziji danas izražava Březina, a prije Claudela unio ga je u Evropu Tagore.[2] Jer Štrosmayer u onoj sadri i nije drugo nego prorok, reformator duševni. On je asketski sakupljen u momentu govora, kada riječ hoće da protekne — i istodobno privinut središtu, koje podupire teški biskupski križ i čini ga duševnim žarištem cijele Biskupove snage.

I čemu onda Kljaković ne bi mogao da bude jedan od onih, kojega se poslije nacionalne muke dotakla ova jača nota, što je iskrsla iz posljednje krvi ubijena čovjeka, nota kojoj je podloga utjeha, dobra riječ u ustima Hrista Propovjednika poniženima i popljuvanima. Sva su njegova robustna lica zamišljena, ona pod

[2] Ova tvrdnja g. pisca ne stoji. Vremenski zapada Claudela prednost, ali je u drugu ruku istina, da je Claudel sam pod dojmom Dalekog Istoka, gdje je bio sve do 1905. u službi. — Op. ur.

riječima Onoga, koji je Duša cijelog zbivanja, postaju uzvišenija, jača i snažnija u svojem dubokom muku. Kljaković je u poredbi sa Meštrovićem tu zadržao svoju notu, ta je: duboka refleksija, koja prelazi u zgoljno logičko mišljenje uz samo sudjelovanje razuma, tek je čuvstvo barem u tome momentu ako ne sporedni, a ono manji momenat. Hrist je u poredbi sa njima u kontrastu. On u plastičkoj jednostavnosti i božanskoj priprostosti govori o dobru, o blaženstvima, o spasu. Detaji previše anatomskih izrađenih stavova (na pr. noge), pojedinih tjelesnih dijelova, ruše općeniti dojam. Cijeli onaj kompleks mišićja, katkada i previše tvrdo liniranje, što leži u risačkoj njegovoj snazi, obeskrijepljuje mjestimično sam osjećajni izraz. Neka mirna i momentana hladnoća, koja počiva u dušama slušatelja podana je i u mirnoći njihove spoljašnosti.

Ta je slomljena u »Lazarevom Uskrsnuću« gdje se osobito dojimaju one osobe u perspektivi čiji profili podsjećaju još uvijek na Meštrovića. Hrist je tu podan u jednome svakako nadzemaliskom momentu i dok je onamo dosta čovječji shvaćen te ga postava na uzvisini, pa središte — dakle tehnički momenat, — izdiže od apostola i naroda tu je već Hrist Bog. Jako se baš tu na toj freski dojimą ona patetička uznemirenost figura, koja potmaže ovima u kidanju prostora i potencira grčevito težnje, da se saberu u sam čin čuda. Momenat je začuđenja na licima psihološki jako izrazno podan. I ako je crtačka vještina i tu pobjedila ćut, pa je ta freska u poredbi sa onom više mislenom od jačeg utiska. (Tome dakako pridonosi i sam sadržajni momenat, kojemu se Kljaković snagom svojega talenta adekvantno odazvao).

»Propovijed na Gori«, po svojoj neusiljenoj hladnoći, po konturama bez modulacije, po formi tjelesa, draperijama i detajima, koji su svugdje do u tančine podani, — pobuđuje impresiju više ornamentalnu, i konačno ma kolikogod sve te figure posjedovale u sebi plastičke razgibanosti one besumnje traže osjećaja, koji bi ih stvorio priprostijima i ličnijima. I tu je možda malo one učeničke naučenosti, koja je uzeta s površine i nije uspjela da prodre u jedro učiteljevog stvaranja. Nije li taj izraz kontura bez modulacije više dekorativnog značaja i ono, što nas uči poznati Lenzov »kanon?« I dok taj izraz leži kao »matematsko rezultiranje« u onome proučavanju historičkih stilova, dotle i ovaj Kljakovićev nosi pred sobom spoznanje jedne tradicije preko koje se dolazi do novoga. Da li bi se njegovi primitivci mogli da bace u orijent ili —, a to je momentalno najstalnije! — u mesnati naturalizam renesanse, odatle u individualni patos Michelangela, pa po svojoj konstrukciji preko Tintoretta na perspektivične pokušaje kvatrocentističkih maestra? — to je pitanje, koje će riješiti konačan cjeloviti Kraljkovićev rad. Zar nije i barokni idealizam otišao kroz naturalizam renesanse? Pa i veličina Cézanneova, da spomenemo najjačega između modernih sastojala je više u svojem

odnosu do antikne veličine i tradicije; i u koliko se ova njegova realna i plodna veličina novim pogledom zaustavljala na prošlosti, kada se nas ovi doveli do Masaccia, Signorellia, Tintoretta, Greca i drugih..., onda nam svjetlo moderne umjetnosti nije bilo više tako pomračano, naprotiv doznali smo kuda se ide. (Možda je konačno i to? — Mislim na Kljakovića. — Kod toga bi nam i sam umjetnik mnogo toga otkrio).

Kada bi još htjeli da reknemo o koloritu, onda nam je potrebno i to reći, da je on u raspoloženju same nutarnje crkvene atmosfere, dok svijetlo očevidno podupire sadržajno podavanje, što je učinio i Barocci pomaknuvši nas iz objektivnosti velikoga stila.

Preostaje nam još da Kljaković dovrši cijelo svoje djelo, koje će kao kompleks imati pred sobom nove probleme u odnošaju sa prostorom, cijelim raspoloženjem, arhitekturom crkve i t. d., što danas tek možemo da predstavimo, a tada će besumnje o tome trebati jače progovoriti, jer već danas nitko ne može da negira da je to u našoj novijoj umjetnosti jedan značajan fakat, koji će nam jasno moći da pokaže odnos modernog slikara (dakle čovjeka, koji je izišao iz tekovina prošloga vijeka) do crkvene umjetnosti i mi ćemo se naći pred jednim novim radosnim problemom. Kljaković je jedan od onih, koji će nas uvesti.

I zato mi danas možemo da reknemo samo još to: »D o v i-đ e n j a g o s p. K l j a k o v i ć u!«

J. M. Ujević:

Dva oka u februaru.

(Proza u „stihovima".)

Ja sam mislio da ću Te sresti
U mesecu maju
i da ću Ti tada
donositi cveće.

Pa, eto: dok se naši zvonici
u baroku i renesansi
gube u teškim maglama
ili u noći grle plačljive zvezde,
sreo sam Tvoja dva oka
i kad svatko beži s ulica
što mirno idu
kao dva goluba pred prolećem.

Ništa, draga, osobita:
samo smo ja i Ti uzbuđeni;
pa želim da budem pratilac
Tvojih dobrih i blagih očiju,
a Ti se bojiš
da pratilac ne bude
opasan lovac.

Ne,
ja ću samo čuvati
tajnu i na proleće
kad mirte budu jeftinije
donet ću cveće.
I ništa više.

Pero Crnkovački:

Kraljica svibnja.

Uspomena.

Bio sam malen. Uvijek veseo i nasmijan. Moj život nije imao jačih momenata, koji bi poremetili moje duševno proživljavanje. Ja nisam poznavao iznenađenja, a niti sam imao želja gradskog djeteta, već sam se radovao janjcima, mladoj živadi, proljetnim pticama, kojima sam nemilosrdno krao jaja, procvalom šljiviku i toplom vremenu, jer sam smio ići bos. Ali sve je to bilo nekud svakidašnje, obično i ja baš nisam plakao, ako ne bi po dva dana pa i više vidio naše janjce; ako bi koje pile potapao; ako bi ptica odviše visoko sagradila gnijezdo, pa nisam mogao doći do jaja ili ako je kiša padala, pa nisam mogao ići bos.

Sve je to bilo — kao da mora biti. Sve me je to radovalo, i sve mi bilo indiferentno.

Ipak je nešto bilo, na što sam se podulje pripravljao i nostalgično očekivao.

Svibanjske večernjice — mojih školskih dana.

To su časovi, koji su ostali u najljepšoj uspomeni. Ta uspomena me znade na sate povući iz tmurne sadašnjice i vinuti me svom snagom u onaj život, koji se pričinja kao san. Tad ja trčim bos po šljiviku, penjem se po drveću, berem cvijeće po livadama, čavrljam s vršnjacima — živim, živim pijan u zaboravi na »sada«.

Četiri su sata. Dotrčao sam iz škole sav zamazan i gladan. A moja dobra majka uvijek me je čekala vedra i nasmijana. Nije me prekoravala, što ne pazim na odijelo, što su mi ruke uzorno musave, već bi me zagrlila, sa mnom štogod pojela i odmah me počela spremati na večernjicu. Jer bilo je dosta posla oko mene.

Na prvu svibanjsku večernjicu — kao učenik!

Kad sam bio gotov, pružila mi je šuteć kitu cvijeća.

— Majko, pa što ću s tim cvijećem?

— Odnesi kraljici svibnja.

Nisam to razumio. Bilo me je nekako stid, da zapitam majku za razjašnjenje, već sam pošao malo rumen. Znao sam samo, da cvijeće treba odnijeti na oltar, kamo nose i druga djeca.

Bilo je još rano za večernjicu. Pred crkvom je bilo mnogo djece. A ja nisam pošao pred crkvu. Dušu mi je zaokupilo nešto teško — nešto, na što nisam znao odgovoriti. Majka je rekla, da odnesem cvijeće kraljici svibnja.

Tko je ta Kraljica svibnja?

Bilo je to valjda prvo pitanje, koje je mučilo seosko dijete — učenika prvoga razreda pučke škole, — a na koje ono nije moglo odgovoriti.

Htio sam natrag k majci — htio među drugove, a nisam mogao nikuda. Zađem u jedan sokačić, skrijem se za jedno drvo i plakao sam tako gorko.

Tko je ta Kraljica svibnja?

Mašta mi je bila puna kojekakovih imaginarnih kraljica. Al te su bile daleko od mene. Njima ja ne mogu nositi cvijeće.

Treći put je zvonilo. Morao sam poći.

Tako sam željno očekivao tu večernjicu, jer prije me nisu učenici pustili pred oltar pun cvijeća i svijeća. Nisam još išao u školu. Sad sam smio pred oltar, a oči su mi još pune suza.

Došao sam zadnji i kleknuo u kut, samo da mi se tkogod ne nasmije.

Majku sam opazio negdje u klupi i počeo sam opet plakati. Cvijeće sam tako stiskao, da su se stapke lomile.

Kud ću s cvijećem? Tko je ta Kraljica svibnja?

Orgulje su zabrujale, stotine grla zapjevalo, a ja, koji sam inače svojim sitnim glasićem nadvikao sve drugove i uvijek najoduševljenije pjevao — danas ne mogu ni usta otvoriti. Kako me je to boljelo — mučilo! Svi su oko mene pjevali vedra lica — žarkih očiju.

Tko je ta Kraljica svibnja? — odzvanjalo je mojom nutrinom.

Svi su ustali. Vidim, sprémaju se kući.

Kući? A cvijeće? Šta će majka?

Jedan me mališ gurne i šapne: Odnesi to na oltar!

Pričinilo mi se, da nisam pri sebi. Čitava crkva se vrtjela i skoro sam počeo vikati. Najednom zaori:

M a r i j o, s v i b n j a K r a l j i c e
T i M a j k o r a j s k o g s l a v l j a;
P r e d s l i k u t v o j u r u ž i c e
N a p o z d r a v s v i b a n j s t a v l j a«.

Je li moguće, da se tako naglo smiri i utiša bura u dječjoj duši? Je li moguća neopisiva radost, poslije toliko muke?

* * *

Kod kuće me je majka pitala, šta sam tako dugo radio pred oltarom.

— Majko! Slagao sam one ružice, što si mi dala, pred kip blažene Gospe i gledao dugo u zvjezdanu krunu — Kraljice svibnja.

J. M Ujević:

San Marka Markovine.

(Priča o idealistu).

Lijep san sanja Marko Markovina, svršeni slušatelj filozofije i imenovani asistent kemije na zagrebačkom sveučilištu. Sanja on: neki teški crveni kolobari digli se naokolo, neukusno kao u paklu nekoga tatarsko-madarskog pisca. A zatim je došao lagani povjetarac, rastjerao crvene plamenove i sve je postalo modro. Sva njegova mala, rodna varošica, postala modra; u daljini, po čitavom svijetu, proteže se prozirna lijepa vedrina i nastao mir i tišina. I dižu se velike govornice, svi narodi svijeta dolaze u dugim, beskrajnim procesijama, čuju se svečani govori, ljudi se ljube, a negdje visoko stoji Hrist i govori o ljubavi, a Lav Tolstoj piše neke note — komponira himnu Svečovječanstvu.

Visoki i suhi njegov profesor priznati prvi naučenjak iz Hrvatske govori pred Oficirskim Domom, orošenih očiju o neumrlim zaslugama sina varoši ove, čovjeka komu se sve čovječanstvo divi i diže mu spomenike, jer je zapriječio bijedu i nevolje ljudi, zapriječio sadašnje i buduće ratove. Prvi izumitelj hrvatski, svjetskoga glasa. Jer onaj naš izumitelj Penkala nije ništa stvorio nova: samo sipljivih i sušičavih radnika. A on, Marko Markovina, spasio je čovječanstvo, Kulturu i Civilizaciju. »On je, ta Marko čuje na svoje uši kako profesor govori, sin varoši ove, naš veliki domorodac Marko Markovina, čija će slava trajati dok je svijeta i vijeka, jer oslobodi nemoćne, a pomaže slabim.

I leti svijet, leti i grli Marka Markovinu, grli ga, on svakoga pomiluje svojom rukom i svakome reče: Brate, brate moj, veselimo se i ljubimo, jer je došao čas otkupljenja u Miru i Ljubavi. Bivši kraljevi i carevi stišću mu desnicu i bratime se s njim.

A novine su nosile po bijelome svijetu čudnu novost. Nema više rata, nema. Uskomešao se i uzbibao globus zemaljski. Mjesni list Josipa Josipovića »Radni Narod«, pretvorio se u veliki dnevnik, pisan u devet jezika i obavještuje narode, koji dolaze da posjete Velikog Čovjeka.

Tvornice oružja pretvorile se u velike čitaonice i škole i sve je bilo mirno i veselo, osim nekoliko smutljivaca koji žive od rata.

Kad se probudio Marko Markovina, bio je hladan i mokro mu bilo po čelu. Pogledao je na nedovršeni stroj na stolu i bio je, naprosto, umoran. Čudno mu je izgledao ovaj san, jer on dosada nije nikad sanjao o onome, što je na javi mislio. I šta taj san, na kraju krajeva, znači? Modro i crveno nebo; profesor i novine; vikanje svijeta i velike povorke; spomenici, vijenci: to je čitav panacej! To je, sve zajedno, bez veze, nelogično dakle. A opet:

ratni bogataši, tvorničari, čitaonice, bolnice i (što je to?) nepriznavanje patenta!

Lijenivo je uzeo cigaretu, zapalio i ozbiljno se zamislio. Koji to belaj dolazi njemu sada na pamet, kad polaže dizertaciju i dovršava svoj stroj? Zašto sanja u snu; što je sanjao na javi? Ozbiljno se pitao, što znači taj san, ozbiljno se pitao, kad mu je majka donijela kavu i kad je samilosno i tužno pogledala svoga Marka, jedinka svoga, kako je suh postao od nauka pustih.

Međutim, došuljala se jedna sunčana zraka na stol, osvijetlila vrh stroja, počela se igrati sa prašinom, a zatim je počela šetnju po sobi, u kojoj se osjetio novi život. Marko je ustao, zapjevao neku pjesmu i uvijek ponavljao: Zašto da umrem kad mi vrijeme nije? Kad se digao, počeo je redati po stolu sve nekakove staklenke sa prilijepljenim papirićima.

Marko Markovina zadubio se u staklenke i papiriće i sve nešto miješa, mjeri, spaja i puši cigarete.

Nad varoši sunce. Smije se sunce, zemlja i ljudi, titra zrak i čitav život breči. Samo Marko Markovina suh sjedi u sobi sastavlja elemente. Sve neke čudne formule piše, a na stolu ponosno se koči čudni neki stroj sa svijetlim natpisom: »Pax omnibus«. Još treba opraviti male neke sitne poslove i stroj će biti gotov. O tada će biti lijepo i nebo će biti vedro i on će, Marko Markovina, sin zlatara pokojnog Đure, biti vedar, veseo i sretan. Tada će nastupiti veliki Dan Mira i Ljubavi, Mira, Dan Mira!! O kako je to lijepo, da će sa nemirnog Balkana, divljeg poluotoka, gdje se ljudi ozbiljno zanimaju pitanjem, je li korisnije ubiti vola ili čovjeka i gdje se još nose veliki noževi, da će s toga Balkana sinuti nova zraka Svjetlosti. I tada se on sjetio svih onih filozofa i sanjara, koji su sanjali o slavenskim ovčicama i o njihovu poslanstvu i srce mu zaigralo od veselja. Sve se gubilo pred tim; i njegova stara majka, i Rea i njegova suha bolest. Sjeća se rovova ratnih: tamo su ljudi govorili, da će kad dođu kući osnovati svoj mali mir, svoje utočište i kleli su se da neće nikada više poklecati ispred idola, koji su žrtve tražili ljudske. I sve se to zaboravilo: najveći mrzitelji rata i propovjednici ljubavi, sada su postali vođe Ratničkih Četa ili su ministri Rata. Sav mu je taj rat bio glup. Eno, njegov kolega ozbiljno se zanima, kako bi usavršio strojnu pušku, a nekoć je, (bio je pjesnik) pjevao pjesmu Sveobuhvatnoj Ljubavi. Jasno mu je bilo, da se Mir ne postizava milom, nego treba to učiniti tako, da jednim potezom uništi sve objekte, koji ruše čovječji život. Svi su na to zaboravili, ali u njemu je ta iskra velika i sveta i zato se ponosio da je Hrvat i u jedan čas vidio je povjesnu zadaću svoju: Stvoriti Mir. Sjeća se on svega onoga groznoga što je prošlo kraj čovjeka. Cijepale su granate ruke, noge, glave i ljude i ukratko, raznosile ih na tisuće malih isjeckanih crvenih komadića. O, vidi on teško doba klanja i mrcvarenja, prokletih psovki i jaukanja i

plača i uzdaha i jaukanja. Natrpani i plješnivi vagoni nose bezbroj iznakaženih tjelesa, označenih suhim i ukočenim brojevima.

Sve je to kraj njega proletjelo za jedan čas teško i sumorno. Kao bolna i drhtava vizija.

Spuštao je kapke da bude sam i da ga sunčane zrake ne uznemiruju.

Još samo par dana i njegov ponosni »Pax omnibus« biće gotov. On će moći u jedan hip, u jedan hip, sve kovine u zraku rastaliti i uzalud će biti svi ti topovi od 45 i sve te proklete granate, šrapnele, bombe, i otrovni plinovi.

Nestaće rata i biće veliki beskrajni Mir.

II.

Marko Markovina imao je samu, oronulu majku Margaritu. Dobra je njegova majka bila: žrtvovala se za nj i u stare dane radila je od jutra do mraka da odgoji svoga sina. A dok je bio mladi gimnazijalac zaljubio se u lijepu Reu Lukić. Bio je još mlad, ni nausnica nije imao.

Rea je bila dobra i nježna provincijalka. Nikoga nije voljela prije Marka i poslije svršene djevojačke škole čekala je. Voljela bi ona doduše, da je Marko pjesnik i da joj piše pjesme u album, ali kad nije, hvala Bogu. Bila je zadovoljna i s Markovim mudrim izrekama, kojima je on ispunio bijele stranice njene kožnate knjige. Nije joj bilo ugodno, što je on odviše ozbiljan, ali držala je da tako mora biti.

I kad je Marko otišao na sveučilište, Rea mu je dala svoju sliku i čekala od njega duga pisma. Marko se javljao kratko i jadno. Jednoć joj je pisao, da nju ljubi kao dio Velikog Čovječanstva i da služeći čovječanstvu ljubi nju. Ona nije ništa od toga razumjela, već je čekala dugo, srdačno pismo, puno poljubaca. A kad ga nije bilo, počela je sumnjati, plakati i venuti.

A zatim je došao Rat. Plakala je Rea, kad je čula da je Marko otišao na frontu, molila Boga i očekivala glasove. Svaki dan je išla dobroj Markovoj majci i tamo bi dugo plakale, tetošile jedna drugu, a kad bi došlo pismo, Rea bi ga čitala jedamput, dvaput i tri puta, najprije na glas, a kasnije sve tiše, tiše i na kraju bi samo blaženo promatrala blijeda pismena na crvenoj dopisnici. Katkada je i ona primila par vijesti. O to je za nju bio svečani čas! Ljubila je dopisnicu, prevrtala, stavljala je u ladicu i opet vadila, cjelivala, stavljala k srcu, čitala, i na kraju bi se smijala i plakala i čekala dugo dok druga dođe.

Mala je Rea plakala, venula i molila i slala Marku dobra i topla pisma, puna majčine brige i djevojačke ljubavi. A Marko je bio na fronti i zamrzio svijet i taštine njegove. Eto taj je svijet učinio da on postane mrka zvijer, koja zapovijeda drugoj zvjeradi da se kolje i mrcvari.

I bilo je časova, kad je Marko ušao u tamne i duboke rovove i tamo se zavukao u najkrajnije celice svoje duše i plakao i zamrzio sve ono što ga okružuje i prozvao je Evropu velikom griješnicom.

Vratio se doma mrk i zakopčan u se. Rea ga gledala, venula i plakala a njegova majka Margârita (za vrijeme prevrata okradena i isprebijana) postala bojažljiva i mučaljiva.

III.

Miješa Marko Markovina, miješa male staklenke, a sve mu jutros ide teško. Onaj san, Rea (koje se on sjeća i koju valjda, iskreno voli) i opet taj urednik »Radnog Naroda«, Josipović danas je imao doći i nema ga. Na cijelom svijetu tajnu Markovu zna jedini Josipović. Sreća da Josipović ne spada u red brbljavih novinara, i ako je u provinciji, gdje se piše u »žurnale« svega i svačega.

A kad je prošlo jedanaest sati došao je urednik vedar kao obično. I donio u sobu, i ako to izgleda šablonski, život i smijeh. Sve su se te staklenke i strojevi izgubili a odskakao je Josipović Josip.

— Ej, ti vraže! I uvijek ti samo nad tim tvojim staklenkama, kao kvočka nad pilićima. A teče život, teče i naša varoš oporavila se. Ali i umire život, umire i to baš onih, koji su tebi najbliže. Svega toga ti ne vidiš... ili...

Vidim ja Josipe, brate. Vidim i tebi govorim: teško mi je. Razapet sam ja na dva križa. Na dvije ljubavi. I obje su grozne. Razumiješ: obje su grozne. Žrtvujem ja sebe njima. Eto i od te žrtve gorko. A moram. Moram, jer je u meni nešto tako silno. Plačem ja u trenucima očaja i tada bih najvolio Reu i majku moju staviti na zlatni piedestal i jednim pogledom kazati im svu moju ljubav. Ali, tada se pojavi eto taj stroj. I gledam tisuće majki i sestara, vjerenica, gdje plaču i kukaju radi uništenih života. Sve se majke splinu u jednu veliku, svijetlu Majku i sve djevojke u jednu Djevicu i ja sam prisiljen da njima služim i da im učinim dobro djelo. I zato me ti koji poznaješ moj jad razumij. Shvati i nemoj mi se rugati.

Sjeo je Josipović; puši cigaretu i kao da ga ne sluša. Samo na njegovu licu bila je bolno-smješljiva crta.

— Vjerujem. Divno je to. I u dubini svojoj to je naša, slavenska nesretna crta. Rusi su bili moji predi, pa posebno razumijem. Slatko je na dlanu svoje duše nositi tisuću velikih i malih boli svijeta. Nositi u duši tragediju čovječanstva i sebe siliti na duševnu katorgu bez riječi utjehe, da sve to spasiš. Vidjeti ponor i h t j e t i ga zatrpati.

— A još slađe: o s j e ć a t i da ga m o ž e š zatrpati.

— Misliš?

— Da!

— I uz žrtvu sebe samoga?

— Da.

— Ovo sam naučio u ratu i u Sibiriji: da je to grijeh i zabluda. Gledaj: ono djevojče svija se od boli, zato što ti prelaziš preko nje, kao preko kakve neriješene jednadžbe. Ljubav, učinjena jednoj osobi, vrijednija je od ljubavi začinjene cijelom čovječanstvu. Ta se ljubav ne opaža. Šta ja imam od sve moje ljubavi za čovječanstvo? Batine od policije!

Gleda Marko Markovina, gleda u svoje staklenke, u hrpu ispisanog papira, u svoje čedo, u stroj svoj, preko kojeg se blistaju velika, modra slova »Pax omibus«, u Josipa.

— Vjerujem, Josipe, vjerujem: teško je pitanje to. Ja sam se nakon teške borbe, odlučio: spasiti čovječanstvo, a ubiti, ako ustreba, i sebe i svoju ljubav.

— Ubij se odmah, ubij. No prije toga: što ti misliš, da ti se stroj posreći, da ćeš moći ostvariti svoje ideje?

— Razumije se.

— Naivnjače! Sve one gnjide, koje danas viču o naciji i rodoljublju sa svih kontinenata svijeta graknuće na te i uništiće ti stroj, onaj čas kad ga predaš patentirati. A ministri Rata u Evropi cijeloj pobuniće se. Ne luduj, braco, ne luduj. Svijet hoće da se kolje i mrcvari. Nije simbol čovjeka mir. Rat, rat. I moj ideal, velik i lijep, ideal, kako znaš, socijalne pravde, ne će ostvariti bez puške i noža. Tko je jači, taj kvači i tlači. I ideje isto. Sve velike i lijepe ideje, osim Hristove, došle su nakon tisuću izgubljenih glava. Eto: usud je čovječje kulture i civilizacije, da se hoće uvijek uspinjati nad bezbrojnim kosturnicama.

— I sve je ovo što ja činim, glupo, Josipe?

— Da, ti si glupa idealistička luda! Vidi: i ja sam idealista. Možda se nikad ne će ispuniti ono što ja hoću. Ali zato ja tome i ne služim svom dušom. Nijedna ideja od ovoga svijeta nesmije zaokupiti čitavog čovjeka. Jer, tko ti kaže da se varaš? I zato ja, uz te velike i lijepe misli, imam u duši uvijek mjesta i za manje stvari... Svejedno ću ja, ipak, biti veseo ako uzmognem javiti urbi et orbi, vanredno iznašašće Marka Markovine. Sa dva velika, šest malih naslova.

Marko Markovina sjedi i gleda u svoje staklenke i sve nešto miješa, mjeri i bilježi. I dok on tako radi, a urednik Josip Josipović, gleda sa svojim velikim očima u strop, netko je pokucao.

Pak je ušao mali, debeli čovjek, sa crvenom bradom, svinutim nosom i vodenim očicama. Na ramenima je imao vreću, iz koje su provirivale knjige, podrte (stare i pljesnive). Prijatelji ga, kao što je razumljivo, pogledaše čudno, a on je skinuo vreću, stavio stari šešir sa jednom luknjom na vrhu, na stroj »Pax omnibus« i

počeo pjevajući:

Dobar dan želim. Dobar dan. Gospodo moja dobra, svjetsko znanje na kostima nosim. To je bolje nego u glavi. Mudrost je tu što je vijekovi stvoriše. Aristotel, Toma, Kant, Niče, Sofoklo, Dante, Šekspir, Tolstoj, Dostojevski, Balzak. Sve je tu. Sve. Sve u redu. Jedan do drugoga. Umirili se. Oni muče, a ja sam njihov glasnik. Evo vidite, divite se i kupite. Izvadi čovjek knjige i stavlja ih na stol.

— Kupite, gospodo, cijena niska za velike glave. Hoćete muzikalija? Imam ja, imam i Betovna i Smetanu i Vagnera. Sve ja imam i jeftino dajem. — A, gospodin je kemičar? Imam ja, i kemiju ja imam. Gdje si ti prokleti Bombaste, kako li se zoveš? Gdje si se skrio? A, evo ga nä: Anakletus Parafrastus i t. d. Evo ga, gospodo moja! Učenjak svjetskoga glasa. Evo ga, gospodo, ovdje dostojanstveno stoji i ja sve njegovo znanje za golih trideset dinara dajem.

Marko ga gleda, a Josip Josipović se smije. Podigao je Marko suhe ruke i sav se zacrvenio.

— Idite. Idite, dok vas nisam izbacio. Van.

— Dobro, dobro, dobro. Idem, idem, idem. Sluga, sluga. Sluga, gospodo.

Kad je izašao Neznani s malim vodenim očima, Josipović je ozbiljno upitao Marka:

— A što će biti, ako do trideset godina budu prodavali tvoju disertaciju »Pax omnibus« ovako?

— Nemoj, Josipe dobri, nemoj govoriti. Svetogrde je to bilo. Svetogrde.

Opet Marko Markovina miješa, gleda i nešto popravlja na stroju. Najedamput je postao vanredno vedar.

— Znaš Josipe, počeo je on tiho, još danas mogao bi moj stroj biti gotov. Još danas. Imam još nešto spojiti i moći ću javiti svijetu: heureka.

U to je u sobu došao jedan visoki, blijedi mladić, satrven i zaduhan.

Ivo, što je?

— Rea Vas moli, gospodine Marko, da dodete. Bijednica je na samrti. Brzo će umrijeti.

Problijedio je Marko. Gleda na svoje staklenke, na hrpu papira, na Josipa i na mladića.

— Izidite, doći ću. Opremite se.

Marko je sjeo, podupro glavu, a zatim jedan bolni krik i ruka preko čela. Napisao je na papir: Zaposlen, ne pušta nikoga unutra. Vrijedi i za majku. I taj papirić pričvrstio na vrata, zaključao se i sve miješa, vrti, mjeri, piše, a u časovima preleti mu nešto teško i tada protare oči, obori čelo i uzdahne.

IV.

Sutradan popodne Marku su upale oči i crvene izgledaju. Jer je sve to vrijeme miješao, spajao, pisao. Neki svetački sjaj sijeva mu sa čela. On je u očekivanju Novoga. Imao bi doći za par časa. Još neke male, posve nebitne stvari, i njegov će ponosni »Pax omnibus« biti gotov.

U pokrajnoj sobi čuje se tihi, prigušeni plač. Majka to Margarita plače, ali Marko Markovina svega toga ne čuje. On se zanio i sanja, da će se za par dana pronijeti čitavim svijetom glas: Ratova nema više. I vedro je sve, vedro. I čitav je svijet postao azur, u kojemu se ljudi ljube i miluju. A on u sred ljudi, sa svojom Reom, blijedom nešto, ali ponosnom i sretnom. Naokolo se vide tribine, profesori, svjetski naučenjaci, novine i svi oni govore: Marko Markovina, Spasitelju naš! On se u toj hrpi ljudi samo zadovoljno smije i blaženo gleda na svoju dobru majku Margaritu i Reu. Glazbe sviraju. Sve neke lijepe i vesele komade. Posebni se marševi izvadaju. Marš Pax omnibus i Marš Marko Markovina. I sve se ta glazba bliža. Čini mu se da je ispod njegove kuće.

Protro je čelo. Da li sanja ili glazba svira? Ne može da razazna. U glavi mu vre i miješa se. Najedamput mu se pričini da glazba svira neke teške, sumorne komade.

Otvori prozor i pogleda na ulicu.

Ulica je bila ovijena u crno i ljudi su vani plakali. Glazba je upravo dovršila mrtvački marš, a svećenstvo je počelo pjevati: Dies irae, dies illa, Solvet saeclum in favilla Calamitatis et miseriae... dum veneris... iudicare...

Ispred lijesa išle su bijele, bijele djevojčice, i nosile su veliki, bijeli vijenac, na kojem je pisalo:

»Svojoj Rei — Roditelji!«

Marko Markovina čuo je još plač u pokrajnoj sobi, a zatim je počeo razbijati staklenke, rušiti stroj, obarati ormare i stolice i smalaksav pao je na pod. Omamljen plinom sanja, sanja o azuru, velikom dubokom azuru, vidi kako se ljudi ljube, a on s Reom, bijelom, bijelom blaženo se smješka. Novine, govornice, profesori, procesije, spomenici. A u sred te velike gomile, na Vrh Sveti uspeo se Hrist i govori o Ljubavi, a Njemu s lijeva stoji Lav Tolstoj i komponira himnu Svečovječanstvu.

Najedamput se sve rasplinulo i on nije više sanjao.

Karlo Marilaun:

Marija i Majka.

Legenda.

Sunce je nisko stajalo na žućkastom nebu. Nije bilo čuti nijedne ptice s maslinâ, što su se zaprašene i žalosne s obiju strana ceste redale sve do prvih kuća u Betaniji. Katkad bi zaduhao — tko bi znao otkuda! — lagani zapah vjetra. Vruć i suh, valjao bi pred sobom žute oblake prašine. Njegov ražareni dah sušio je putnicima grlo i žegao očne jabučice. Od žeđe i sparine bliskalo je pred očima gotovo svima. Šutjeli su; samo se kroz tjeskobnu tišinu čulo, kako zasopljeno dišu i kako im obuća šumi u prašini.

U nekoj je staji mukala životinja; taj glas je tako nekako žalosno vapio. No nitko nije mario za to. Izgorena trava od žege šuštala je pod nogama nijemih putnika, a sunce na pô ugaslo jednako je visjelo na žutom uzrujanom nebu.

Jedan se čovjek odvoji od društva. Zastade i zapita: »Zar nema ovaj put kraja?« Prašina i ražareno zapuhivanje vjetra zagušilo mu gotovo glas, te je jedva govorio.

Starac je to bio. Ali su još u njegovom naoblačenom licu gorile oči, a samosvjesni i zapovjednički izraz lica sav je govorio: »Tä zar nema već jednom kraja ovome putu — ?«

Njegov pratilac zabaci bijeli burnus. Zatim tiho, poniznim i sustegnutim glasom prozbori, blago i dobrostivo kao dječarac, kad ga izgrde: »Gospodine, strpi se još časak. Ja već vidim prve kuće u ulici, gdje stanuje Marija«.

I šuteći išli su dalje. Treći, koji je bio s njima, a po svoj prilici bio je slabiji u nogama, zaostao je i zgrbljen sjedio na krhotini korijena neke posječne masline. Položio je štap preko koljenâ i ukočeno gledao niz cestu. Dvije stare i ružne žene, siromašna i oskudna izgleda, dostigle su starca i stale neodlučno.

Starac je počivao. Pa kad nije pokazivao nikakove volje da krene dalje, jedna od ženâ omahnuvši okrajkom siromašne haljine preko zaplakanog lica, usudi se progovoriti: »Gospodine!«

Čovjek kimne poniknutim pogledom i teško se ustane. Krene za poodmaklim muževima, a da se nije na obje žene ni jednom riječi ni obazreo.

Nedaleko od bijelih kuća predgrada skupila se četica ovih putnika. Najstariji od njih — zvao se Josip, a bio je iz Arimateje — zastao je na cesti i zagledavao preko nekog plota. U očima mu je buktila neka mukla vatra, a čvrsto stisnute usne su mu podrhtavale. U ogradenom vrtu su se djeca igrala neke razuzdane i divlje igre. Njihovo se neskladno kričanje u tom sumornom danu nije dalo slušati, a strka njihova bila je drugim muževima nerazumljiva. Jednom među njima mlađem rasplakanom dječaku postavili su na glavu vijenac od suhog maslinovog lišća. Zatim su mu omotali oko pasa grubo platno od nekakvog razderanog turbana, divlje djevojčice, što su kričale kao opsjednute, utaknule su mu u zavezane ruke trsteni štap poput sceptra. Tad su se svi skupa uhvatili za ruke i stali vičući divlje i neobuzdano plesati oko njega: »Kralj židovski! Kralj židovski!«

Pa opet: »Mi te pozdravljamo, kralju! Mi te pozdravljamo kralju!« i gotovo su pomahnitali od svoje bezglave šale.

Onaj stariji uhvati se grčevito obim rukama za plot. Disao je teško, a u očima mu je gorila neutaživa vatra. Zvjerkao je očima po cesti; naglo zgrabi iz prašine jedan kamen. Ali mu pratilac zadrži uzdrhtalu ruku pripravnu da grune kamen među derane. Pogled mu je bio prepun molbe i poštovanja, a niz mlado mu crnomanjasto lice sklizale se guste suze. Kao u bolnom grču držao je još uvijek čvrsto starčevu ruku, dok konačno nije mrtvo pustila kamen na zemlju; lice starčevo poprimilo je gorak izraz bijesa a krivi starački prsti nemoćno su prebirali po zraku. Nitko nije prozborio ni riječi, a djeca su i dalje po vrt uvikala: »Kralj židovski! Kralj židovski!«

Međutim su stigle i obje žene s Nikodemom i svi šuteći skoro zakrenu u jednu usku svijetlu uličicu predgrađa.

Suze su zasjenile oči mladiću, a on je gledao niz ulicu. Već ga dugo nije ovdje bilo, pa upita nekog čovjeka, što mu je ususret dolazio i sumnjivo ih postrance promatrao, za kuću Marijinu.

Bijaše to nekakva zamazana i poderana skitalica. Naslonio se o zid, a lice mu je odavalo neki izraz prezira i nepovjerenja. Gledao je uvredljivo i drsko. Podigne laktove i zavrti prstima po zraku... Ne zna on toga.....

Kad su se međutim drugi okrenuli i pošli dalje, predomisli se i pokaže mu glavom kuću Marijinu.

Josip iz Arimateje i Nikodem za čas zamakoše u uski hodnik; taj čas su im ležale u glavi neke mukle i teške misli. I mladić pođe za njima: to je bio Ivan. Pošli su u malu sobicu; pod joj je bio iz crvene opeke, a zidovi hladni i bijeli. Soba je bila prazna, a dan u sutonu rasvijetlio je siromašnu izbu širokim trakom, što ga je nehajno na pod bacio. U kutu je stajao tesarski stol, na kom se vjerojatno nije dugo vremena radilo. Bio je posve čist, a na njem je ležalo oruđe u uzornom redu. Muževi su zastali časak u sobici, šutljivi i snuždeni. A sva trojica od mukle boli jedva da su se i sjećali, čemu su došli amo?

Međutim su obje žene stresale u hodniku svojim tankim rukama prašinu s odjeće. Popravile su rupce na glavi i začešljale zamršenu sijedu kosu za upale sljepočice. Tiho su uzdisale i pošle u vrt iza kuće. Malen je bio i zapušten. Kroz čupavo i suncem oprženo busenje, iz kojeg je stršilo trnje, provlačio se utabani put.

Na bijelom zidiću, nad kojim je smokva spustila svoju tešku tmastu krošnju, na samom zidiću sjedila je Marija. U ovoj osa-

mljenoj. očajnoj žalosnoj pustoši popuhavao je vjetar toplo i lagano i igrao se sijedom kosom nepomične žene.

A bilo je ovdje tiho. Tako je tiho ovdje bilo, da se žene nijesu usudile ni jedamput uzdahnuti. Zato su im guste suze tekle niz zaprašeno i od žalosti mrtvo lice. Prostrle su svoje haljine i sjele plačući, šutljive i žalosne uz ženu, koja je bila u neizmjernoj tuzi.

Tako su ih našli muževi. Nikodem i Josip iz Arimateje neodlučno su zastali. Ivan, mladić, prešao je preko razastrtih haljina i drhtavom rukom — a u licu mu je planuo izraz sinovske ljubavi — s neizmjerno nježnim, obzirnim i poniznim poštovanjem podigao je crni rubac s glave Marijine, ispod kojega su se prosule sijede kose. I reče svojim gotovo dječačkim uzdrhtanim glasom — a slomio mu se već od uzdaha i u plaču probdjevenih prošlih noći — : »Marijo — — —«

I još tiše, obzirnije, dok su mu suze sve više mutile oči: »Majko! — — —«

Marija se nije ni ganula. Muževi su neodlučno stajali, a žene su svojim od rada grubim rukama poravnavale nabore svojih haljina, dok su im suze sve više tekle. Vjetar je dahtao mlako i lagano i čulo se, kako se neka ptica u smokvinoj krošnji javila iza prvoga sna.

Prvi se sabrao stari Josip. Čvršće se podupro o svoj štap i dok je pomno i tiho govorio Mariji, žvjerkao je mrkim očima po svojim rukama: prsti su na njima od bolesti i starosti postali čvorasti i skrivili se. Dok je govorio, nije podigao očiju.

Govorio je: »Marijo! Moramo tvoga sina sahraniti. Već je suton pao, a mjesec se pomalja iza Golgote«. I još tiše i opreznije doda: »Moramo da snimimo sina tvoga s križa«. Zapeo je, a mrke su mu oči gotovo ugasnule, dok je to govorio: moramo da snimimo sina tvoga s križa. Po ispržənoj tratini tuckao je štapom, ožalošćen je kimao snježnom glavom, ali odgovora nije dobio nikakova. A da nije znao, hoće li i ovim što postići, nastavio je, dok su drugi šutjeli i samo na smokvi ptica cvrkutala: »U novi grob ćemo ga položiti. U mom vrtu, što je pred gradom, pokopat ćemo tvoga sina«. — Josip iz Arimateje nije znao govoriti sa ženama pa je govorio Mariji kao da govori kakvom uplašenom djetetu. Pa ni to mu nije pošlo za rukom, jer mu je glas bio hrapav i kano grub; zadržavana bol ga je slomila.

Tad su žene progovorile. Plakale su još više, dok su im suze samo tekle iz upaljenih očiju. Te suze su ostavljale na žutom umornom licu duboke tamne pjege.

»Pogledaj nas, Marijo«, progovori prva, »ta i mi smo majke kao što si i ti, mi ljubimo sinove naše, pa iako nijesu bili tako dobri, kao što je bio tvoj sin. Nas pogledaj, Marijo! Pogledaj i na mene. Moj Sin je bio ružan, to ja znam, pa ipak se meni činio lijepim. Moj sin je ružne riječi izgovarao; grubo je sa mnom govorio — a ja jedva mogu i vjerovati, on me je i udario, moj sin! Pa ipak ga ja blagoj spominjem među ljudima i moje ga srce ljubi veoma; a noću, kad ne mogoh spavati, briga me je mučila za njega, kô što još nikada nije nijednu majku za sina njezina. Ja sam ga ljubila, a on nije htio da znade za mene. Ja nijesam znala njegovih puteva, a moje slabe ruke nijesu ga mogle zadržati. Danas, kad su ga robovi na križ pribili, nijesam znala za to i sjedila sam u izbi svojoj, a moje je srce bilo kod njega. Ljudi su mi to javili, a tad je već kasno bilo; kad su mu oči ugasle, onda su mi tek javili. Kao tat i prokletnik visi na drvetu, a nitko ga neće položiti u novi grob. Noćni se vjetar poigrava njegovom crvenom kosom — bio je ružan i crvenu je kosu imao moj sin — — — i sutra, kad opet dođem, pokopat će ga. Moj je sin sigurno umro s kletvom na ustima. On je sigurno proklinjao svoju majku, koja ga je porodila na ovaj svijet pun jada i nevolje, glada i boli. Sigurno je mene proklinjao, a ja evo sjedim ovdje u tomu vrtu, Marijo! Kad prolazim ulicom, ljudi pokazuju prstom na mene; moje su oči krvave od suza, što ih isplačem u izbi svojoj, a nikoga nema, tko da me utješi«.

»Pogledaj me, Marijo! Nas pogledaj — — —!«

A druga se žena savila k zemlji od bezsuznih uzdisaja i govorila: »Tvoj je sin bio lijep. Plemenit je bio tvoj sin, dobar i svakome je pomogao. I sad će ga skinuti s križa i umotati u bijelo platno, a njegovi će mu prijatelji balzamom natopiti rane. I u novi grob će ga položiti, čula si... A mi ne znamo, gdje će biti grob naših Sinova, kamo će ih zakopati...? Oni su bili bijedni i siromašni, zlo su počinjali. A Jehova je odvratio lice svoje od njih. Tvoj je sin dobro činio, propovijedao je na bregovima i tješio očajne na obalama uzburkanoga jezera. Nije bio kod stola bogatih, on je blagovao s najnižima. Bio je prijatelj siromasima i djecu je ljubio veoma, a žalosnima je bilo dobro kod njega.

Sve je to činio tvoj sin. Tvoga sina ne će zaboraviti, a vjetrovi libanonski i valovi genezaretski slavit će njegovo ime u vijekove. Zli ljudi zlo mu učiniše, ali on će živjeti i mnogi će ga narodi slaviti, Marijo — — —! A o našim sinovima tko govori drukčije, do li prezirom? Tko će znati za naše sinove, kad mi budemo mrtve i kad naša ljubav s nama umre?

Da ih crvi jedu, da se ljudi odvraćaju od njih, to su naši sinovi. Oni njesu bili lijepi, kao tvoj Sin. Ni dobri nijesu bili i gazili su po srcima našim. Ali i mi smo majke. Mi smo dale krvi od našeg srca i naše su mlijeko oni sisali.

»Pogledaj nas Marijo! Mene pogledaj...!«

I Marija podigne lice pretopljeno suzama, od sućuti i boli slomljeno. Vjetar se dragajući verao kroz sijedu kosu njezinu, a ptica još uvijek na smokvi pjevala. Marija podigne svoje oči pune

bola i žalosti i poda obje ruke majkama razbojnika. I sve su tri žene plakale tiše i laganije su im suze tekle. Prislonile su svoja lica i bol im je bila blaža i utješljivija.

Muževi i mladić Ivan stajali su šuteći.

Preveo: Drago Zudenigo.

Franulović Antun:

Interieur.

I.

Tajnu svoje duše nisam nikom reko,
Nosim je u duši dugo i sad cveta,
Kao cvet ciklame i sve misli moje
Nisu više sanje od ovoga sveta.

I u duši mojoj trepti plava priča
Jednog bleska sjajnog, što je u smiraju
Jedne duge tuge znao vedar doći
I donet mi čežnju u zlatnome sjaju.

Jer želja za srećom nije nego tuga,
Bol što srce para, odsjev jednog mira,
More slatkih čežnja, što nas uvjek muči
I sve više nosi usred svoga vira.

II.

O ti što nosiš u očima svojim
Sav život moj i snagu mojih sanja
Jel slutiš kada u sutonu plačnom,
Kad sunce mre i živa svetlost danja,

Što znači pesma, koju suton peva
Mladosti našoj. Jednoga će dana
Pokopat suton naše zadnje sanje
I pevat pesmu novoga nam stana.

Zar ćemo tada umorni života
Sklopiti vede i nemoćno sniti
A da ne znasmo jednu zraku sreće
U srcu našem poput cveta skriti.

Cvite Škarpa:

Stari ribar.

Šezdeset godina ima
Otkad je prvi put bacio mrežu
Preko ramenâ
I svoje misli privezao za rt malene udice,
Pozdravljajuć nad sobom sunce
Očima plavim
Ispitim tajnama mesečevih mena

O, tko zna koliko je prošlo oluja uz one grebene
I kolike noći studene
Pučinom modrom uz žala i drage,
Uz daleke skrivene obale
Kroz dušu njegovu!...

A ipak: još uvek živi
I sedeći mirno na premcu lade, koja ga njiše,
S posmehom priča o davno prošlim morskim olujama
Svoj tihi, poslednji čas — —

On svakoga dana kad sunce otpodne opeče obale
I prospe po njima zadah zelene morske trave,
I ljupina suhih sipa, rakova, ježeva, lupara,
Sav odišuć opojnim zadahom krvi od svežih riba
Poput raka se šulja uz žalove, stene i grebene
Il jakim, koštunjavim rukama
Krpi razdrte mreže.

A kada se spusti nad morem veče on mirno sedne na hridinu
I pobožno sluša, kako pod njom jednolično kuca
Maleno srce njegove lade kraj stene,
Koja kô i on večito čezne poput nemirna galeba
Za dalekom, plavom pučinom...

I čim se nad lukom javi na nebu prva zvezda,
On pokupi mreže, sidra, povraze, osti, svetiljke
I ćutke ostavljajuć luku
Spusti se na pučinu, koja u ćutanju spava,
A mesec ga s neba plava
Velik
I svetao prati
Nad morem u dalekom luku

Pratilac.

Netko je večno uz mene
I prati svaki moj korak
Budno gleda i pazi
Na svaki moj pokret i mig — —

Preda me neprestano postavlja
Plotove... Gradi ograde
O, večno, večno ograđuje
Vrtove moga života — —

Ja ne čujem njegove korake
Ne vidim njegovo lice
Al često kao u nekom
Nejasnom, dalekom snu
Osećam njegove ruke
I svestan sam: On je tu — —

O tko je, tko je to?
Tlapnja, sena il smrt?

Tko zna
Možda to neki nevidljivi
Dobri i veliki Anđeo
Polagano
Uz mene
Stupa
Stazama mojih čeznuća.

Marko Vunić:

U samostanu.

Procvatoše rano samostanske ruže,
Ponosno se viju pokraj arhitrava;
Oko česme stare kô galebi kruže,
Brojni venci ruža i ljubica plava.

U hodniku trošnom sredovečnog stila,
Stari fratar šeta i časoslov moli,
Pokraj stare slike što se u kut skrila;
Od vlage su mokri svi zidovi goli.

Još ne zvoni zvonce. Fratar dalje šeće.
Stidljivo se sumrak samostanu javlja.
Još ne gore leno po hodniku sveće.

Prolazeći smerno pokraj redovnika,
Šutke laik sêdi kandioce stavlja,
Ispod stare slike svetog Dominika....

J. Velnić:

Kad zvezde sjaje.

Kad zvezde sjaje i spavaju vetri
i noć kad ćuti i sva stabla snatre
onda je lepo.
Uvrede gasnu, — rane već ne peku, —
i prezir pline, — a smeh i rug tonu
u maglu neku, — u zaborav — — tonu — —
— Sve miruje. Svud samo noć i zvezde. —
Zgažen čovek budi se i diže
i tare oči. — Svuda muk i ćutnja
i nigdje nikog; — samo on i zvezde...
— Kako je lepo...

Stanko Šarac:

Intima.

Moja je soba svetla i mirna.
U njoj su moji sećaji laki
Ko duša pravednika.
U njoj bije jedno čisto srce,
Što se lepo smeje
Zlatnome Suncu beloga dana,
Gde veje
Goruće zavese sa širokih strana.

Ja vešam modre zastave svoje
I penjem se jednako u belome htenju
U visine sunčeva grada,
Da pijem čistoću sunčevih zraka
I živem večno bez bola i jada.

Dve mirne sveće
I raširen beli oltar
Ja nosim kroz prostore k Suncu:
Dva plava oka
I čisto belo srce,
Dve mirne sveće
I raširen beli oltar.

A moje belo srce
I svaki otkucaj njegov
Nosi snagu ljubavi jedne
Po kojoj ja slavim
Sunce bez mrtvačke sene.

Mihajlo Firak:

Ukrajinska književnost.

(Nastavak).

I doista, — već se u djelima Kotljarevskog, Hrebinke i Kvitke-Osnovjanenka dosta jasno ističu tri značajne crte ukr. narodne duše. To su: realizam, čuvstvenost i humor. Te tri osnovne crte ukrajinskog značaja dominiraju do danas u ukr. literaturi, što je najbolji dokaz, kako je ta literatura istinski odraz narodnog života, jedan naravni produkt tog života, a nipošto neka umjetna tvorevina, tuđa narodu, kako su do nedavna tvrdili neprijatelji ukrajinskog naroda.

Ali baš radi te jasno izražene nacionalnosti u novoj ukr. književnosti survao se sav bijes neprijatelja ukrajinskog naroda na tu književnost i na jezik, kojim je bila pisana. Sva borba, što ju je morao ukr. narod tijekom 19. vijeka izdržati, vodila se skoro isključivo na jezikoslovnom i literarnom polju. Čitav spor kretao se oko dvaju pitanja: 1. je li ukr. jezik samostalan jezik ili je dialekt nekog općeruskog jezika i 2. ima li posebna ukr. literatura pravo na opstanak ili ne. O tom je napisao mnogo rasprava, učenih i manje učenih,[1] bilo je dapače i običnih paskvila, ali sve to kao ni drakonska preventivna sredstva carističke ruske cenzure nijesu mogli ugušiti ukr. narodne književnosti i današnje njezino stanje najbolje dokazuje njenu opravdanost i prirodnu potrebitost. Nu dakako, treba je upoznati i treba kod prosudivanja te književnosti uzeti u obzir sve prilike, koje su je u njenom životu pratile. Tko tako upozna novu ukr. literaturu, ne će više pitati je li jezik, kojim je ona pisana dialekt ili samostalan jezik, niti kolike su razlike među ukrajinskim i velikoruskim jezikom. Sva ta slična pitanja ne će za savjesnog poznavaoca ukr. književnosti i njenog historijskog razvoja imati smisla, jer će pred sobom gledati živi izraz i dokaz težnja naroda za svojim slobodnim životom. Vidjeti će, kako je ukr. jezik sposoban, da izrazi najfinija čuvstva i da posluži za strogo i duboko znanstveno obradivanje najtežih problema. A što se smije više tražiti od jezika jednog naroda, nego da taj jezik može da posluži narodu u svakoj prigodi višeg kulturnog života? Ukrajinski se jezik u tom iskazao, da ne može bolje.

Nažalost prostor mi ne dopušta, da predstavim cjelokupni razvoj ukr. literature, a ujedno i ukr. narodnog pokreta u 19. v. pa se moram ograničiti samo na razdoblje zadnjih 50 godina.

[1] Korifeji slavistike: Miklošić, Schleicher, Sreznjevski, Šachmatov, Korš, Jagić priznaju ukrajinski jezik samostalnim slavenskim jezikom (vidi: dr. Lubor Niederle: Slovansky Svět, knjiga je prevedena na slovenski).

Ivan Kotljarevski, otac nove ukrajinske literature, napisao je osim Eneide još dva dramska igrokaza: Natalka-Poltavka i Moskalj-Čarivnyk. U Eneidi je on mjesto lutajućih Trojanaca predstavio ukrajinske kozake, kojima je baš u ono doba bilo uništeno njihovo sijelo »zaporoška Sič« na Dnjepru, pa su se oni raštrkali kudkamo. Jedne je ruska vlada preselila na kubansku oblast, a drugi su se sklonili pod tursko gospodstvo na Dunavskoj delti, samo da izmaknu despotskoj ruci Moskve. Uz to je u Eneidi prosuo Kotljarevski toliko čisto pučkog humora, vjerno predstavio život ukrajinskog puka, da je ta knjiga odjednom osvojila srca njegovih sunarodnjaka, te je u nekoliko godina doživila tri izdanja. A njegova Natalka-Poltavka, u kojoj je iznio naivnu ali iskrenu čuvstvenost (ne sentimentalnost!) ukrajinske djevojke, još i danas, nakon sto godina, stoji na stalnom repertoaru ukrajinske pozornice.

Odmah iza Kotljarevskoga javio se je u Harkovu originalan pisac novela iz pučkog života, prvi u Evropi, H. Kvitka-Osnovjanenko. Njegove pučke pripovijesti, iako previše idiličke, odlikuju se ipak vjernim crtanjem pučkog života i običaja — realizam, zadahnut neobično razvijenom čuvstvenošću i mekoćom ukrajinskog seljaka. Osobito je poznata pripovijest Kvitke »Marusja«, život seljačke djevojke, koju još i danas možemo s užitkom čitati.

Uz ta dva istaknuta pisca nalazimo još drugih po većini pjesnika, kao: Hrebinka, pjesnik basna, Artemovski i dr.

Uz to vrijeme počeo je izlaziti u Harkovu »Ukrajinski Vijesnik« (1816.-21.), pisan doduše ruskim jezikom, ali posvećen ukrajinskim stvarima.

Mnogo kasnije javio se je narodni pokret u zapadnoj Ukrajini, u Galiciji, koja je 1772. potpala pod Austriju. Tu skoro nije ni bilo ukrajinske inteligencije, duševni život bio je sasvim zamro, pa se je tek nakon decenija, kada je iz novo zasnovanih škola izašla nova inteligentna generacija, u prvom redu svećenstvo, javila mlada nacionalna struja, koja si je uzela za cilj, da upozna izbliza puk, njegov jezik i njegov život, i da svemu tome dade izražaj u književnosti na živom narodnom jeziku. Nastojali su oko toga već neki stariji književnici, kao Josip Lozynjskyj i Josip Levyckyj, ali radikalni preokret u tome smjeru načiniše trojica mladih bogoslova u lavovskom sjemeništu: Markijan Šaškevič, I. Vahylevič i Jakov Holovackyj. Njihovim nastojanjem pojavila se je 1837. g. prva knjiga u narodnom jeziku »Rusalka Dnjistrova«, zbirka narodnih pjesama, pripovijesti i originalnih sastavaka gornje trojice. Najagilniji i najtalentiraniji među njima bio je Šaškevič, pa se on i smatra preporoditeljem i začetnikom nove narodne dobe u ukrajinskoj književnosti u Galiciji. Šaškevič je bio dosta velik i originalan pjesnički talenat, ali je nažalost umro prije, nego se je mogao razviti (rođen 1811., umro 1843.). S njegovom smrću zamrlo je

i to mlado gibanje, da se ponovno javi u doba »proljeća naroda« 1848. g. Te godine sastao se Ljvovu sabor »rusinskih (t. j. ukrajinskih) učenjaka«, koji se izjavio za to, da se narodni jezik i novi fonetički pravopis uvede u ukrajinsku-književnost. Isti je sabor naglasio, da Ukrajinci u Galiciji tvore sa Ukrajincima u Rusiji jedan jedinstveni narod, različan od poljskoga i ruskoga naroda. Iste godine počeo je izlaziti u Ljvovu prvi ukrajinski časopis »Zorja Halyckaja« (1848.—1857.). Odmah se javljaju novi književnici, dakako romantici, Antin Mohylnyckij, autor historičko-romantične poeme »Skyt Manjavski«, Nik. Ustijanovyč, pisac romantičkih pripovijesti (Osveta Verhovinca, Veliki Četvrtak).

Reakcionarni Bachov režim, koji je zavladao 50-ih godina u Austriji, zaustavio je također preporod ukrajinskog nacionalnog života, a s time i ukrajinske književnosti. Bolji dani svanuli su tek iza 1860. godine.

Uto se je u istočnoj ruskoj Ukrajini javio veliki pjesnički genij, prorok ukrajinskog naroda, Taras Ševčenko (1814.—1861.) rodio se kao sin siromašnog kmeta, kao dječak potucao se po raznim službama, dok ga nije njegov vlasnik spahija Engelhardt uzeo sebi za kućnoga slugu. Opazivši kod njega slikarski talenat dade ga u nauk portreistu Lampiju u Varšavi, a kasnije u Petrograd. Tu ga upozna pokrajinski slikar Sošenko, i zauzme se za njegovo oslobođenje iz kmetstva. Uz pripomoć ruskog pjesnika Žukovskog i akademskog slikara Brjulova bude Ševčenko 1838. g. otkupljen iz kmetstva za 2500 rubalja. Na to bude primljen u slikarsku akademiju i svršivši je, putovao je nekoliko godina po Ukrajini slikajući historijske spomenike za arheografsku komisiju u Kijevu. Usto je pisao svoje pjesme. G. 1840. izađe njegov »Kobzar«, a 1841. velika poema »Hajdamaky«. G. 1847. dobije mjesto profesora na slikarskoj akademiji u Kijevu. Kada se baš zaputio onamo, da zauzme svoju katedru, bude na putu uapšen i radi nekojih nacionalno-političkih pjesama, u kojima je oštro istupio protiv apsolutističkog protuukrajinskog carskog režima u Ukrajini, bude osuđen na robiju u pješčanim stepama nad Aralskim jezerom u Aziji. Uz to mu je bilo strogo zabranjeno pisati i slikati. Nakon deset godina robije, koju je proveo kao prosti vojnik, bude 1857. god. kod nastupa novoga cara Aleksandra II. posredstvom svojih prijatelja amnestiran. Shrvan duševno i tjelesno, ogorčene duše, vrati se u Petrograd. Tu je pravio široke planove za dalnji rad slikara i pjesnika, ali ga u tome zateče smrt 10. ožujka 1861. godine.

Ševčenko je najveći ukrajinski pjesnik. Snagom svoga talenta on je odjedamput uzdigao ukrajinsku književnost do svjetske visine. Jednom za uvijek dokazao je on svojim umotvorima pisanim sočnim pučkim jezikom, kako je bogata duša ukrajinskoga naroda i kako je ukrajinski jezik prikladan za izricanje najfinijih i najdubljih

osjećaja. Značaj mu je pretežno lirički, kao i duša naroda. Isprva romantik, idealizira prošlost Ukrajine, osobito najmilije mu kozačko doba. Ali veoma rano oslobađa se romantičnog gledanja, izdiže se visoko iznad sviju struja i pravaca, te postaje sveukrajinskim i sveljudskim pjesnikom genijem. Osim sitnih lirskih poezija, punih neposrednog naivnog čuvstva, u kojima se on tijesno srasao s narodnom lirikom, slavne su njegove poeme: »Katarina« — povijest nesretne zavedene seljačke djevojke, »Hamalija« — slika jednog kozačkog vojnog pohoda na Carigrad, »Neofiti« — iz dobe prvih kršćanskih mučenika, »Kavkaz« — snažan protest protiv carističkog apsolutizma, nenatkriljivi »San« i grandiozna historička poema »Hajdamaky«, pa onda »Poslanije« sunarodnjacima, puno žarke ljubavi prema Ukrajini, u kojemu sjeća sve Ukrajince na njihove dužnosti prema jadnoj majci Ukrajini: »Prigrlite, braćo moja, i najmanjeg brata, 'nek se razveseli mati, zaplakana mati! Blagoslovite djecu svoju tvrdim rukama, i očišćenu poljubite slobodnim ustima! I zaboravit će se tužna davna vremena, i oživjet će slava, — slava Ukrajine. I jasno nevečernje svjetlo tiho će zasjati... — Zagrlite se, braćo moja, molim vas i zaklinjem!«

Značenje Ševčenka je za ukrajinsku književnost i za sav ukrajinski narod epohalno.

Neki ga dapače zovu najvećim slavenskim pjesnikom, nu svakako stoji to, da ni Puškin ni Mickiewicz nemaju takova značenja za svoj narod, kao što ima Ševčenko za ukr. narod. Jer Ševčenko nije samo najveći pjesnik svog naroda, on je njegov **mesija, prorok budućnosti,** koji snažnim glasom budi svoj zamirući narod na novi život, pokazuje i tumači mu ciljeve, plamenim riječima razlaže pred čitavim svijetom sve, što je ukrajinski narod kroz vijekove u sebi sakupio, sva stradanja, nade, vjeru, čeznuće, ljubav i gnjev — sve. »Čitav je narod govorio na njegova usta« — eto to je Ševčenko za ukr. narod. S njegovom pojavom bilo je pitanje o egzistenciji definitivno riješeno; taj je narod od sada morao živjeti, on nije mogao umrijeti.[2]

Djelovanjem Ševčenkove poezije oživio je narodni pokret u Galiciji, osobito iza pada Bachovog apsolutizma 1860. g. Nažalost neki su slabići zdvojili nad samostalnim razvitkom ukrajinskog naroda i misleći naći spas kod Velikorusa proglasili su Ukrajince u Galiciji dijelom velikoruskog naroda, te su prema tome orijentirali sav svoj rad. To su t. zv. galički rusofili, koji su neizmjernu štetu nanijeli ukrajinskom narodu u Galiciji, a time i narodnoj književnosti. Oni su zaveli u svojim edicijama jezičnu mješavinu crkvenoslavenskog, narodnog i ruskog jezika. Gdjegod su mogli, sprečavali

[2] Više o Ševčenku gledaj u knjizi: Taras Ševčenko: Izabrane pjesme, preveo A. Harambašić, izdala Matica Hrvatska. Predgovor u »Spomen knjizi« izdanoj prigodom 60-godišnjice smrti Ševčenka, Zagreb 1922.

su samorazvoj ukrajinskog naroda, ali ih je živa narodna struja konačno pregazila. U 60-im i 70-im godinama nastupile su nove literarne sile, ali radi niskog općekulturnog nivoa tadašnjeg ukrajinskog čitalačkog općinstva i radi neprestane borbe sa rusofilima, nije se mogao razviti nijedan jači talenat. Jedino se na Bukovini uzdržao originalni Josip Fedjkovič, pjesnik karpatskih gorštaka Hucula, pisac romantičkih pripovijesti i drama. U Galiciji nije bilo, kako smo već spomenuli, u to doba nijedne jače individualnosti. Pisali su u to doba Vladimir Šaškevič, (sin Markijana), F. Zarevič, Klymkovič i Kornelije Ustijanovič, pisac historičkih drama.

U ruskoj Ukrajini javlja se uz Ševčenka u razdoblju 1850.—1876. nekoliko velikih književničkih individualnosti, kao slavni autor pučkih pripovijesti Marko Vovčok, pjesnik, historik i etnograf Panjko Kulješ, humorist Stjepan Rudanjskyj te Aleksa Storoženko. Marko Vovčok (1834.—907.) (psedonim Marije Marković) je autor originalnih pučkih pripovijesti, kojima je teško naći jednake. Na ruski jezik preveo ih je sam Turgenjev, a Ševčenko nazvao je autora »blagim prorokom«. »I sasvim opravdano — veli ukrajinski književnik historičar — jer se je u »Pučkim pripovijestima« sastalo sve: i lijepa, privlačiva, umjetnička forma, i divni pučki jezik, i snaga istinskog čuvstva, duboki ozbiljni sadržaj, i sposobnost, da se ganu najosjetljivije žice u srcu čitaoca, i visoka inteligencija, i životno iskustvo, i slobodarski humani pogledi... — veliki protest, jaki glas protiv nepravda kmetstva i svakog ugnjetavanja prvi puta je iza Ševčenka odjeknuo tu svom snagom i čarobnom ljepotom«.[1]

Panjko Kulješ (1819.—1896.) je pripovjedač, a odlikuje se krasnim stilom i živim nemirnim temperamentom. Vatren i impulzivan, često je mijenjao svoje mišljenje. Znamenit je njegov historijski roman iz doba kozačkog ratovanja »Čorna Rada«. Prevodio je Shakespeare-a, Byrona i Sveto Pismo.

Stefan Rudanjskyj (1830.—1873.) mekan tugljiv liričar, proslavio se svojim humorističnim pjesmama, koje su veoma popularne. Humor mu je sasvim pučki, a isto tako izražaj i stil, pa su te njegove pjesme prešle u narodna usta.

Aleksa Storoženko (1805.—1874.) pisac historičkih pripovijesti, među kojima se ističe legendarni, nažalost nesvršeni roman »Marko prokleti«.

Uz ove jače individualnosti pisali su u to doba također neki manji pisci, kao basnopisac Leonid Hljibiv, lirik Jakov Ščoholjiv, Vladimir Aleksandriv, i još neki manji.

U godinama 1860.—63. okupljao se je sav literarni život u ruskoj Ukrajini oko žurnala »Osnova«, koji je nažalost radi ruske cenzure morao brzo da prestane izlaziti.

[1] Na hrvatski je preveo nekoje pripovijesti Marka Voňaka A. Harambašić a izdala Matica Hrvatska.

Ivo Horvat:

Sjene pinija.

Po jezeru se vuku sjene
i tonu u vodu,
kad mjesec za oblake skrene.
Daleka se obala crni
u raspetim krošnjama noći.
Na njoj se njišu pinije i borovi —
svečano,
kao da prate mrtvaca redovnički korovi.
I dok je vlado u daljinama obredni mir,
oko mene uznjihali se crveni makovi.
Na pučini uzdrhtali uljani trakovi —
veselo,
kao da će netko slaviti pir.
A daleko: u zemlji finih linija
nešto se miče, kao da vjetar ljulja
plosnato lišće i vitko granje,
te muti pokoj starih pinija.
Gledo sam, kako se široko lišće svija,
slušo sam, kako si šapuću guste sjene,
šapto sam: Tamo bih i ja!

Venny:

Priča bosilja.

Sedi
Slušaj priču
Bosilja.

Bila
Mala
Mila
Bosiljka

Bila
Mala nevina
Ljubav

Bila
Mala nesretna
Ljubav

Bile
Male suzice
Na Tvom prozoru
Pa su moji
Beli cvetići
Mali.

Umiru noći.

Večeras je noć smeđa
Ko Tvoje kose
Večeras su zvezde
Smede
Ko Tvoje oči

Ja nisam nikad video
Ni take noći
Ni takih zvezda
Ni lepše noći
Ni lepših zvezda

Jer mesto sunca
Što greje dane
Ove je noći
Večnosti celoj
Planulo sunce
Novo

Da pretvore u dane noći
Nove su zasjale zvezde
Duša i Tvoje oči.

Valtazar Vijolić:

Vjetrovi.

Vjetrovi!
O braćo moja vjetrovi!
U apokaliptični dan, kada vođeni
srdžbama munja trubljahu anđeli straha,
i padahu zvijezde ko lišće s hvoja
mi bijasmo rođeni:
djeca oluje, krvi i zvjezdanog praha.
O braćo moja
vjetrovi!
Ne, nije Eol naš Bog. Naše lire
natpjevaše kralja helenskog mita.
Uz divotna kola, u oblacima mire
pratijasmo Gospoda kroz blistave munje hrizolita.

Neobuzdane divlje — slapovi strmih voda
naše su nemirne ahasverske duše.
Pomriješe bozi. Carstva. Piramide se ruše.
Dok mi živimo vječno — pjesnici gordih oda.

I nitko nikad kroz vjekove duge
nije stao na naš beskonačni put.
Tek jednom. Na jezeru plavom
kô novo sunce, kad pozlaćuje probuđene luge
digô se veličanstveni Rabi — Posu valovlje stravom,
kroz koje mi pjevasmo iz biljurnih dubljina.
O svesilje mira nosaše Njegov srebrni skut!
I naše lire ućutaše —
Nasta misteriozna tišina...

KNJIŽEVNI PREGLED

Đuro Vilović:

Zagaljeni životi.*

Đuro Vilović jedan je od onih popova, o kojima je Miroslav Krleža rekao, da su »nekakvi zatucanci, kojima je dosta celibata, osnivaju smešne narodne crkve i služe »revolucionarne« mise po krčmama u kojima zaudara po vinu i ženskom znoju...« Nekoć »slavni« i »uvaženi« Đa Va, kojemu je Ilija Jakovljević pisao fejtone u superlativima, šetao je po našoj provinciji u polutamnom salonu, ponoseći se kramarski jednim zlatnim lančićem na prsluku, što je već tada karakteriziralo njegov loši ukus. Danas je on »svučeni« pop, tako se govori u našem dijalektu. To znači čovjeka, koji je već jedamput nešto sa sebe svukao. Toga je puta bilo jedno uvjerenje, koje je dugo godina držao lažljivo za svoje uvjerenje. Dakle po tome je on ostao gô. Zagaljen. I kao najoriginalnija ouvertura neka ovim životima služi zagaljeni život autora. Život gola raspopa. Operušanog pijetla. Jer ovi »svučeni« popovi imaju mnogo toga sličnoga sa operušanim pijetlom. Četa je tih sitnih, koji iz vlastite nemoći, bljedušavosti i malokrvnosti i nijesu uspjeli da se održe i pod prozirnom maskom reformatora htjeli su da reformiraju i revoltiraju. Cijela je njihova reforma ležala u težnji, da se domognu žene. U jadnoj periodi ove naše nesretne epohe oni će zauzimati mjesto onih tipova, sa kojima su sva ovakova loša vremena obilovala. »E la reforma consisteva solo in questo, che lui sette volte fecondò una povera monaca«, rekao je, pišući o njima, za Lutera Domenico Giuliotti. Ljudi bez strukture, oni su nešto između muškoga i ženskoga. Dobar dio između njih neiskreno je zavlačio očima i pobuđivao katkada na sebe pažnju sveca. A jadne su naše babice u te kreature mnogo vjerovale. Čitav je jedan simpatični gradić vjerovao dugo u jednog Vitezicu, autora mnogih čudnovatih studija, i ljubio mu ruke kao kakovom posvećeniku.

Vilović je tada značio slavu, ali tome se čovjeku prohtjelo aureole. I on je emigrirao u ime lične slobode (tako se onda u nas govorilo!), a ja koji uvijek pod književnikom tražim i čovjeka — jer tako treba da bude, pa bunili se protiv toga svi oni, koji književnika, kao vanredno biće, oslobađaju od »obična života« (Laforgue, katkada i Begović) — htio sam da to i ovoga puta pokažem. Tim više, što su svi ovi životi konsupstancijalni svojem auktoru. Ako je autor čovjek, koji nije ni muško ni žensko, tada je i njegov porođaj istoga tipa. To je po običnoj logici.

Kada čovjek pročita prvih šezdeset stranica (Bijeli Laokont, Karmi, Tramvajska nesreća) onda tako jasno osjeća, kako je autor tih stranica upao nekamo, kuda on nikako ne spada; i zato je sve ono, što on posmatra i opisuje za njega tuđe i nerazumljivo. Ali on uza sve to ipak piše, jer to od njega traži život. On je sudjelovatelj toga Zagaljena života i u prvom nastupu on je kao svaki početnik parvenu, koji dosljedno sebi

* Novele. Izdala »Matica Hrvatska« u Zagrebu. Din. 16.—. 1923. Tisak »Tipografija«.

prelazi u krajnost i postaje osrednji. Mladi je »sakristan« uspio da svuče sa sebe oklop i on je u momentu potpune slobode, njemu se razotkrio cijeli taj život za kojim je duge sjemenišne godine čeznuo kroz prozore; žena mu se pokazala, a on je radi nje svakog petka još mlad imao podočnjake tamne i bio je tako blijed, dok je časni nadstojnik možda i zabrinuto gledao toga čovjeka... kao mladog sveca. Ne čini li vam se to slično mladiću, koji je kroz mnogo godina bio opkoljen jednim dobro organizovanim obiteljskim aparatom i najedamput se našao u životu sam? Pa osjetio, da može sve vidjeti, sve iskusiti. I Vilovićev je duševni proces dakle takav, kao i onaj svršena gimnazijalca, koji oslobođen od tutorstva majčina ulazi u život, da živi slobodno. I zato većina tih novela porođena adekvatno tome sitnome duševnom procesu i ne može da bude velika, ona je općenito malena, mjestimično tako sitna, da postaje i naivna. Sve te ljubavi žena, u kojima se skoro svagdje autor trudi da sudjeluje u prvome licu, kao jedan vješti parfimirani »devirginateur«, premalo svjedoče o duševnoj jakosti ovoga pisca. Pisane u nekome pirotehničkom stilu rokokoa, u baroknim kontrapostima riječi, ne negirajući izvjesne jače odbljeske, one su kao kompleks formalno slabe i od »Međimurja« pa do ovih »Zagaljenih života« Đuro Vilović nije još dao ništa, što bi se moglo da takmi s njegovim vrsnim »Estetom«. Ovakove ispovijesti čovjeka, koji je pao u ambijenat njemu dalek — jer to se očito opaža — mogu da fasciniraju loše duše iskvarenih gradskih četvrti, čitaju se u podoficirskim menzama, ali da bi one posjedovale jedan umjetnički pečat, one su još daleko od toga.

Da se potvrdim, citirat ću samog autora:

»Ona je osjećala svu konkretnost oznake za taj konkretni život okoline. Zaista je tako«. (25). — »Na zrcalu je stajala žena puna raskoši, ritma i vedrine. Žena od onih, koji su jake kao smrt, duboke kao ponor i v j e č n o ž e d n e. Bogato veliko tijelo žene, koja ne može nikad da se zasiti. Trza se u nijemom grču ž e đ e«. (28). — »Ona žedno guta njegov znoj, udiše njegov besmisleni luđački šapat, čuje kako škrinuše kosti u njegovim koljenima... Na otomanu je bijela medvjedina prazna i netaknuta... Došla je u treću sobu. Sjedalice oko crvenog pliša za stolom glupavo vijećaju i dangube. Mona Liza, U kupki Venus i Apolo s Nimfama... Na podu je otvorena knjiga Dekamerona, a uza nju nemoguća ruža staroga saga«. (28). — »Ostat ću kavalir. Pokrit ću te svojim imenom... Tu m a l e n k o s t mogu da ti učinim«. (39). Pa ovi neduhoviti paradoksi »Ljepota je žene falsifikat, koga nitko ne progoni. Lijepo ime za nelijepu stvar«. Ili ono do tragike staromodno i zardalo »što se svida nije lijepo«. — »Važno je, da ti kažem, na koja muškarčeva ćutila djeluje ženino lijepo. Na sva; zaista na sva, ali izuzetan slučaj, gdje ćutila ne vode samo do središta, do kojega ne dovodi ni lijepo ni uzvišeno — d o s p o l a: To je ipak zanimljivo. J a s a m t o i s p i t a o i u v j e r i o s e. T k o n e m a s p o l a, o s t a j e n e t a k n u t o d ž e n i n e l j e p o t e«. (43) — pa dalje: »U s p j e h, m j e r i l o ženine ljepote, bilježi j a k o s t utjecaja na m u š k i s p o l« (44). — »Vi ste, Kaja, dobar čovjek. Ja bih pred vama mogla da se s v u č e m ...« (48). — »Davno sam osjetio, da tu ženu ne bih mogao da uzmem. Samo da je na bijelom krznu zlobno i sadistički šibam« (52).

Njegovi su opisi tijela uvijek jednim skulpturskim izrazom pocrtani: »bronc« — »gladak i punan kao mramor«. — »Crven i živi kao lijeveni bakar«. — Pa ovaj »uspravan, lijep sav s a l i v e n o d k o m a d a« — »nasmijanim causiranjem«.

Ma da svaka od tih novela posjeduje već unaprijed proračunani konac, koji zato i nije gotovo svagdje psihološki objašnjen, već leži u prozirnoj i onoj neumjetničkoj neliterarnoj i neživotnoj težnji za efektom, na kojoj je i položena cijela literatura ove knjige novela. Iznimku pravi »Igra žene i mora«, koja nosi dobru psihološku podlogu, stilski je svježa i kolikogod se pod novom simbolikom tu krila jasna nota naturalizma, ona je u poredbi s ostalim vrsna. Pojedinačni momenti kao naivnost Ilijina, suprotnosti pokvarene i rascvale seoske žene su suptilnom snagom posmatranja iznešeni. Tu novelu ruše sve ostale slabe »Mirabeau«, »Pod koprenom«, »Nikolinjsko veče«, dok »Priča o mori« i »Iza zida« posjeduju izvjesnih jako vrsno podanih detaja, ali ih cio kompleks baca duboko dolje..

Autor se na jednome mjestu sjeća prvašnjeg sebe pa o sebi govori: »To je bilo u onoj periodi moga života, kada sam više gladovao ljubavi i žene, nego hljeba... Vrijedno je, da se to spomene, e se ne bi mislilo, da sam još i danas tako naivan«. (130). Ta posljednja rečenica dostatna je da nam pokaže autora ovih stranica, kojemu je do toga da ga ne zovu još i danas naivnim iza kako je uspio da osvoji ženu. I on o tome govori tako zanosno i pobjedonosno, kao da se radi o riješenju kakova duboka problema — i ne osjećajući kod toga, da je to samo neko jadno blijedušasto natezanje, koje autorovu ličnost snizuje i ponižava na osrednjost jednog običnog bulevardskog dandya kronički bolesnog i duševno i fizički. I Đuro Vilović jedan je od onih, koje su stvorile one naše prljave prilike, kao što su one našle svoga autora u Begoviću. Nove generacije naših bolesnih slojeva dobile su u njemu svojega pisca, kao što je i kurtizana talijanskih gradova dobila svoje štivo u jednome Pittigrilliju.

I da se ne vučemo dalje po ovim kržljavim stranicama, mi ćemo po uvjerenju samog autora »znam da sam propao čovjek« zatvoriti ovu knjigu, jer sve je to dostatno da nam ga pokaže.

Ovakav sadanji Đuro Vilović je pred dilemom da li može da nastavi ovim putem? Mi mu savjetujemo da se odrekne takove literature, jer pred sobom ima mnogo drugog posla, koji može da mu bude korisniji i unosniji. Ovako ga to samo kompromituje kao čovjeka i književnika. A dobra naša mamica »Matica Hrvatska« i ovaj nam je puta servirala loše i pljesnivo pecivo!

— C' est de la marivaudage, monsieur!«

Bogdan Radica.

„La Festa".

Papini je u društvu nekolicine književnika započeo da izdaje obiteljski list pod naslovom »La Festa«. U uvodu toga lista susrećemo ove interesantne riječi: »Obitelj, u starom poštenom riječniku, znači čisti osjećaj, priprostu dobrotu, mekani otpočinak, ljepotu što raste, uspomene na zadovoljstva, na bolove, koje spomen prenosi u radosti. Ova bogatstva danas sve to više uništena i prezirana u jednoj generaciji koja mrzi kuću i živi na javnim mjestima, htjeli bismo da uzdržimo, spasimo, i također protiv vre-

mena slavimo... Najveći kršćani nisu oni, koji u svakome momentu imaju pod perom Imena nepogriješiva i cijelu vjeru dovode k pobožnosti i apologiji. Jedna mistička knjiga može da bude senzualna, pa ma da je posvećena Djevici; dok ćemo u jednoj drugoj, gdje nikada ne će biti spomenuto ime Isus, naći tako ganut osjećaj milosrda prema poniženima, da ćemo osjetiti božansku sjenu Evandelja, pa ma da i onaj, koji je napisao nije još otkrio da je kršćanin.« U tom broju doneseno je lijepo pismo Papinijevo, u kojem on veli: »Ne uznemirujte me. Ja bih htio mučati, sabrati se, učiti, moliti: postati dostojniji obećanja ljudskih i božanskih: i to više ovih nego li onih.« Dalje donosi prijevod jednog Joergensenova uvoda u knjizi o Assisu. Silvio D' Amico piše o Pirandellu, najjačem talijanskom dramatskom talentu, koji je također svojim djelima veoma blizak ovom duhovnom probudenju, koje je danas tako jako uzvitlalo Italiju.

B. R.

KAZALIŠTE I UMJETNOST

Glose o kazalištu.

II.

Veliku stilsku pruživost pokazali su u vrlo dobroj formi hudožestvenički disidenti čije je gostovanje u veljači bilo vrlo poučno u tom pogledu. Pored naturalističkih djela, protkanih specifičnom ruskom sentimentalnošću resignacije i praštanja, Ibsen u najkonciznijoj formi (Gospoda s mora), pa — Tagore (Kralj mračne izbe)! I kakav Tagore! Trebalo je vidjeti tu revolucionarnu pozornicu, čuti tu scensku muziku i gledati tu suptiliziranu igru najsublimnijeg pozorišnog lirizma! Pored toga — horribile dictu — dramatizacije: Selo Stepančikovo s nezaboravnom galerijom najplastičnijih pozorišnih figura, i ako se radi samo o jednoj dobroćudnoj priči u kojoj je glavno, da se sve dobro svrši (tako se naime ukazuje to djelo na pozornici), ili opet Bitka života s naivnim optimizmom dobrog starog Dickensa, niz slika bez naročite dramatike, no živ dokaz, kako uza sve to može da djeluje i da neodoljivo privlači fin ukus u dekorativnom pogledu, dobra igra, pa napokon i — moralna sadržina. Dakako, to je strašan grijeh protiv umjetnosti. Jest, ako se ta blažena »Umjetnost« postavi i iznad poezije, jer nitko ne može poreći, da u toj moralizatornoj dobroti staromodnog Dickensa ima poezije, poezije koja osvaja, poezije koja potresa i poezije koja će uvijek ostati poezija. Pa ako treba praviti kompromise s publikom i s dnevnom blagajnom, držim da bi oni mnogo manje bili promašeni s dramatizovanim Dickensom, nego s bezimenom »umjetnošću« Vukodlaka i ostalog našeg časnog repertoara te ruke. A napokon, treba u neku ruku i kompromisa s glumcima. Bitka života i Selo Stjepančikovo su bez sumnje komadi za glumce. I gda Križanovskaja ne bi za stalno dramatizovala Dickensa, da nije znala da će sa svojom partnericom podijeliti dvije neodoljivo simpatične uloge, u koje će se čitavo gledalište nemilovno »zaljubiti«. A kod nas se (bez umjetničke potrebe, jer se u takvim

slučajevima malo kad radi o zbiljski vrijednim komadima) nameću glumcima uloge koje ih ponizuju (pa ma šta rekli fariseji »neovisnog morala«), kako dokazuje slučaj, da se nije mogla naći nijedna glumica koja bi igrala »Veličajnog rogonju«, nego je trebalo da »trajno gostuje« gda Dugalićka iz Beograda. Trošak koji je iz toga potekao, dakako da je za sadanje prilike sitnica.

I beogradsko pozorište je izborom svoga gostovanja pokazalo dobar instinkt za stupnjevanje stilskih smjerova u drami, i ako njihova trupa nije još dorasla da sve te zadatke savlada, jer uopće nije još razvila pravi stil pozorišne igre. (Usput da reknem: na primjedbe zagrebačke štampe o igri Beograđana, čuli su se — ne znam da li iz informirana ili iz neupućena vrela — odgovori, da ovo nisu najbolji njihovi glumci i da ih u Beogradu imaju boljih. Isto to sam čuo, iza prevrata, u Sarajevu, kad je tamo gostovalo beogradsko pozorište. Kakve su to djetinjarije? Jedno reprezentativno gostovanje ili je sastavljeno od najboljih sila ili ga uopće ne treba. To bi nas mogli naučiti i — nogometaši!) Beograđani su igrali: starinskog pučkog Đidu, komediju građanskog stila Narodni poslanik, parnasijansku historijsku igru (koja se zove komedija, no ne odgovara svom imenu) Uroševu ženidbu (od Bojića) i moderni Neverovatni Cilindar Nj. V. kralja Kristijana. Ovo je, doduše, malo preobilna skala za njihove sile, no s našim obiljem personala i njegovim raznoličnim nijanšama svakako bi se na pr. mogla igrati koja pučka drama više nego što su samo vječiti »Graničari«, a i klasična drama u stihovima ili bez njih ne bi nam škodila (osim Šekspirova Rikarda i Ibsenova Peer Gynta ima njihovih drama, koje bi u tom pogledu bile vrednije jer bi se lakše držale na repertoaru nego ove s neobično dugom igrom i kolosalnom opremom). (Slijedi III. i IV.)

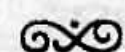
Ljubomir Maraković.

Anketa o kinu.

Jedan je zagrebački dnevnik u svom uskršnjem broju donio odgovore na anketu, koja na žalost nije zahvatila veći opseg, te nije mogla biti iscrpljena kako bi trebalo. Budući da uredništvo nije pozvalo izvjesne ličnosti poimence, kako se to obično čini, imalo je to da bude neka vrsta plebiscita, no ne može da ima tu vrijednost poradi malobrojnog odaziva. Kao sve ovakve ankete, kod kojih ne sudjeluju zreli i pozvani ljudi, nego se osnivaju tobože na nekom »samoopažanju« i »vlastitom iskustvu«, i ova osim statističke ima samo tu vrijednost, da promatramo psihološku reakciju pojedinaca na odnosna pitanja. Ta se je, ovaj put, pokazala u vrlo nepovoljnom svijetlu i dala nov dokaz o niskom niveauu današnje prosječne publike u inače kulturnom gradu kao što je Zagreb. Nijedan odgovor ne pokazuje bilo kakav sistem u prosuđivanju, a kamo li kakvo dublje razmišljanje, ma da je film, uza sve svoje nedostatke i opasnosti, jedan svijet za sebe koji donosi mnogo zanimljivih problema. Tek u jednom odgovoru pokušava se da se postavi neka razlika između opreme i igre i ličnosti glumaca, ali bez mogućnosti uvjerljive dokumentacije (pisac je sveučilištarac!), a svi ostali odgovori su bez ikakve širine rasuđivanja, tek pod dojmom posljednjeg što je viđeno, bez ikakve ozbiljnije dispozicije za sravnjivanje i za kakvo obrazlaganje. Ističu se posljednje

filmske senzacije, po sebi sasvim neznatne u uporedbi sa zbiljskim vrednotama, koje je dala filmska umjetnost i od kojih su nekoje videne već i u Zagrebu. Daje se prednost glumcima, čija je pojava sensualno pikantna, a igra bez naročite stilske vrijednosti. I tako dalje. Ako je itko mogao dati lošu svjedodžbu današnjeg prosječnog filma u današnjoj publici, dali su je ovi njegovi »oduševljeni obožavaoci«.

M.

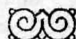
Slovenci u tuđini.

»Umělecky list«, koji izlazi u Olomucu izdao je poseban broj posvećen slovenskoj modernoj umjetnosti sa reprodukcijama. Tu su zastupani i najmladi. Izmedu ostaloga priopćen je i pohod Cankara »ocu slovenskog modernog slikarstva« Rihardu Jakopiču; to je jedan od najsimpatičnijih dokumenata iz života slovenske umjetnosti posljednjih vremena.

Najinteresantniji je svakako prikaz dr Stelèta: »Slovenska moderna umjetnost«, gdje je prikazan svaki smjer i pojav. Ovim su prikazom napokon Slovenci prikazani u tudini onako, kako to oni i zaslužuju. U izvješćivanju jugoslavenske umjetnosti u tudini Slovenci su neopravdano i skoro nepravedno pretrpjeli ponajvećih neistinitosti i netemeljitosti. Ne samo prije, već i u posljednje vrijeme. Sva takova izvješćivanja sa strane hrvatskih i srpskih kritika bila su bazirana na potpunom nepoznavanju. Do u najboljem slučaju. Isto se dogodilo i Francuzu Micheletu. A Branko Popović je podao u svojem prikazu »L'art yougoslave« jedan potpuno neuspjeli prikaz o Slovencima. Isto čini i D. M. Gjurić, a što je najčudnovatije u posljednje vrijeme i sam Pero Pallavicini, u prilogu »Veraikona«; »Kněhyně«, tvrdi sasma netemeljito, da se najmodernija u Ljubljani drži još oko starog Jakopiča i Šantela i da ova još plovi vodama impresionizma. Čudnovat je taj način Pallaviciniev, koji tako piše o umjetnosti jednoga naroda, koja je bez sumnje baš u posljednje vrijeme, da ne spominjem Jakopiča i Jamu, podala tako snažne i moćne znakove života i mladosti. Dostatno je, da spomenem umjetnost braće Kralj, renesansnu energiju Pilona Vena i najmodernije shvaćanje grafike u Božidara Jakca, od koje mislim ove posljednje baš mi nemamo tako originalnih pokušaja.

Mislio sam samo to da spomenem prigodm publikacije ove sveske, koja, specijalno u reprodukcijama, nije uspjela, ali koja — što je najvažnije — služi kao baza za daljnje pisanje.

B. Radica.

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika"
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. LIPNJA 1924. BROJ 6.

Dragutin M. Domjanić:

Molitva u noći.

Razastri noć nad moga dana čam,
Da skriješ me, da budem posve sam.

Nek obujmi i obuzme me svud
Tvog mraka mir i zvjezdan beskraj plav,
Da dušu mi ko tamni, davni san
Svu ispuni Tvoj blagi zaborav
I s vijenca divljeg, što ga trnje splelo,
Nek osvježi mi rosa mutno čelo.

O, kako pusto svenuo taj dan!
(A možda moj je jošte malo koji,)
A ja sam opet tako umoran
I duša mi se novog dana boji.

Kad opet dan u novom ognju plane,
Tvog sunca žar će s trave rosu pit.
Da u Tebi ja mogu nestat tako,
Da u Tvom suncu smijem rosom bit!

O, što sam ja? Gle, zlatom rodi strn,
I bijelim srebrom oštri cvate trn.
A moja put tek grube žudi strasti
I usne plam u cjelovima mre.
Sve grijeh je, što moje oči vide.
Sve zvučna laž, što čujem zborit, sve!

Gle, lipa hlad svim umornima pruža,
I svakomu svoj miris daje ruža,
A uzalud tek moje srce bije,
Od mojega tek zna se trzat jada,
I raduje se samo mojoj sreći.
Dok mnogi još, o tako mnogi strada,
Zar utjehe sam ikome ja dao,
Zar ikom ja sam jade olakšao?!

Razastri noć ko meki, gusti sag,
Da korak moj u baršun tiho tone,
Da zamre zvuk, da čuješ samo Ti,
Tih suza tok, što potajno se rone.

Ti vidiš sve: Gle, dalek snježni kraj,
Gdje bijel val niz dol i gore ide.
Tu ranjeno se lane trudi skrit
I krvav trag samoće oči vide.
Iz pustoga ga hira rani tko.
I duša mi se tako sklonit želi
I ostavlja ko krvav trag moj stih.
Pomozi njoj i rane moje cijeli!

I vidiš li? Leptira šarih roj,
Što zahvati ga vihor kretom krila
I odnese u burni ocean,
Gdje pučina je tisuć smrti skrila.
Znaš, sumnja je sve moje misli tako
Zanesla već nad užas bezdna crna.
Daj zaklon njim, il angjela svog kreljut
Il vijenac svoj od mučeničkog trna.

Razastri mir nad mog života jesen,
Ko suhi list nek mirno dan se truni.
I rastjeraj tu mutnu moju tugu,
Svog neba mi vedrinom dušu puni.
I opet daj, da ruke mi se sklope,
Ko nekad što i same su se znale.
I daj mi sad, da mogu sjetit se
Iz djetinstva još molitvice male.
Da molim je, da sve mi sumnje briše,
Da vjerujem ko tad — i ništa više!

S. Bernardina Horvat:

Mali vrtec ograjen.

Mistični igrokaz prema narodnoj legendi.

Mali vrtec ograjen,
Pun je rožic nasajen,
Ponajviše višnjevih
Pod višnjom je sveti Križ
Pod Križem je Marija
Svoga Sinka zibala,
Lipo mu je kantala,
Kantajuć je zaspala
Kad se dijeva probudi,
Svoga Sinka ne vidi.

Narodna pjesma iz sv. Jelene kod Crikvenice.

Proljetno je podne. Pod velikom, rascvjetanom višnjom, kraj kolijevke, u kojoj spava trogodišnji Isus, sjedi Marija. Rukom lagano okreće vreteno, a nogom ziba Isusa. Dva anđelića, jedan s desne, a drugi s lijeve strane pomažu joj kod zibanja. S lijeve strane stoji još jedan anđelić i drži joj pređu. Marija tiho i umiljato pjeva: Sklopi blage očice

Tu kraj svoje majčice.
Tebe majka ogrjeva
Tebi milo pripjeva:
Oj djetešce moje drago,
Ti si svega svijeta blago,
Ti si dobrog neba dar,
Za Te gori srca žar!
Tebe majka u san njiše
Uspavankom tiše, tiše,
Anđeli će uz Te stat,
Ti ćeš majci slatko spat!

Dvorište je prostrano, obraslo travicom, a ograđeno živicom divljih ruža, koje su baš u cvijetu. Lijevom stranom uspinje se dvorište uz malen humak, a na desnoj strani proviruje kroz ružičaste cvjetove breskve maleni trijem i crveni krov s kojega guče golubica. Tik uz trijem povelik je goli kamen. Ruže povijuše oplele su sred živice i mala vrata od pletera, kroz koja se vidi grubost vanjskog svijeta. Onamo podaleko iza vrata digla se visoka, mrka gora. Nebo je vedro i nasmijano. Dvorište je puno malih, bijelih anđelića. Posjedali po zelenoj travici pa jedni zlatom vezu, jedni motaju kao snijeg bijelu vunu, jedni polegli po mekoj travici pa spavaju, jedni poklekli uokrug oko kolijevke, pa se klanjaju malom Bogu. Jedni se šuljaju oko Majke, nadižu na prste, zaviruju u kolijevku, a onda se okreću prema golubici na krovu, stavljaju prst na usta, kao da je žele upozoriti, da ne bude preglasna. — — — Marijina je pjesma sve tiša. — — Ona spusti ruke i vreteno na krilo i zaspe. — Anđelić, koji joj je držao pređu, uzme s krila vreteno i odšulja se s pređom i vretenom u kuću. Ona dva anđelića, koja su zibala Isusa, zaustave zibanje, nadviju se nad kolijevku, a onda se izgube među drugovima šapćući poluglasno: »Spava, spava!« — Anđelići ustaju s mekane travice, šuljaju se na prstima oko Marije, zaviruju joj u lice, zaviruju u kolijevku i vraćaju se u zelenu travu, a svakome na usnama dršće: »Spava, spava!«

I. anđ.: Majka je vrlo umorna!

II. anđ.: Nije čudo, istom su se jučer vratili iz Egipta.

III. anđ.: Mnogo noći nije spavala!

IV. anđ.: (uzdahne) Težak je bio put!

III. anđ.: Kroz pustinju i preko onih velikih brda.

Svi: Sirota Majka! (Svi pogledaju Majku, obore glavice i zašute časak.)

V. a n đ.: Ja sam išao pokraj Nje.
V i š e a n đ e l a: I ja... i ja!
VI. a n đ.: Ja sam s Josipom tražio vode po pustinji.
VII. a n đ.: Majka je bila vrlo žedna.
VIII. a n đ.: I mali Isus!
S v i: Mnogo su trpjeli (uzdahne i zašute opet).
II. a n đ.: (Došulja se do Marije i promatra je) Kako je blijeda i umorna!
S v i (gledaju Mariju): Kako je blijeda i umorna! (opet zašute časak).
V. a n đ.: Tko je noćas čuvao Isusa?
V i š e g l a s o v a: Ja... ja!... I ja!... i ja!
III. a n đ.: Zar nije plakao?
II. a n đ: Dobar je bio!
I. a n đ.: Kao i uvijek.
S v i: Kao i uvijek!

Svima se pogledi zaustave na kolijevci, smiješak im procvate na usnama, a iz grudi im se i nehotice izvine slatka i nježna pjesmica:

Spavaj, spavaj Djetiću
I nebeski Kraljiću
U toj maloj kolijevci,
Gdje Te stavi Djevica,
Majka Tvoja premila.

Dok ostali pjevaju, dignu se dva najmanja anđelića, odšuljaju do živice, onda se vrate s naramkom mirisnih, crvenih ruža, koje u šali i igri bacaju drugim anđelićima u krilo.

II. a n đ.: (kad opazi ruže): Hoćete li, da pletemo vijenac?
S v i: (veselo) Vijenac od crvenih ruža! Da, da vijenac od crvenih ruža!
III. a n đ.: Pa da mu kolijevku okitimo!?
S v i: I krilo! I krilo!
V. a n đ.: Crvenim ružama!
I. a n đ.: On voli crvene ružice.
IV. a n đ.: One kô krv.
V. a n đ.: One kô vatra, kô njegova ljubav.
VI. a n đ.: Smijat će im se, veselit će im se, kad se probudi.
S v i: On voli crvene ružice!
VIII. a n đ.: Da beremo, da pletemo?!
S v i: (veselo) Berimo, pletimo! Berimo, pletimo!

Anđelići trče do živice, beru ružice, a onda se jedan za drugim šulja oko kolijevke, zaviruje u nju i kiti je ružama. Uzglavlje, krilo Isusovo puno je ruža. Kad ga okite, vrate se natrag u travu i zapjevaju:

Anđeli već dolijeću,
Kao dah u proljeću,
Spavaj, spavaj, srdašce,
Anđeosko sunašce!

Kad utihnu i zadnji zvuci pjesme, dotrči jedan anđelić od kolijevke, šapne im nešto, a dvorištem se raširi poluglasan šapat: Gleda — — gleda — — budan je.

II. a n đ. (prikuči se kolijevci): Gleda — — gleda!
Jedan se za drugim šulja do kolijevke i zaviruje u nju.
S v i (razblaženo): Gleda, gleda! Ne spava više!
VII. a n đ.: Smije se!
III. a n đ.: Hvata ružice!
V. a n đ.: Rasipa latice!
II. a n đ.: O kad bi htio, da se poigra s nama!
S v i (željno): O kad bi htio! (zaviruju u kolijevku.)
VIII. a n đ.: Kao ono u Egiptu!
I. a n đ.: Molimo ga, zovimo ga! (Izdaleka zatalasaju zvuci tihe i nježne glazbe.)

Dva najmanja anđelića pohite do kolijevke, dignu se na prste, a njihovi srebrni glasići zazvone nad kolijevkom: Isuse! Isuse!... Djetešce podigne glavu, a anđelići se sakriju za kolijevkom. Djetešce se nasmije, glavice mu nestane u cvjetnom uzglavlju.

IV. a n đ. (anedlićima, koji se postiđeno vraćaju od kolijevke): Zašto mu nijeste rekli?!
S v i (žalosno): Zašto ga nijeste molili?!
II. a n đ.: Zovimo, molimo!
III. a n đ.: A majka?
V. a n đ. (šulja se oko Marije): Majka spava!
S v i (zadovoljno jedan drugome): Majka spava!

Šapnu nešto, pogledaju u kolijevku, najprije zovne nekoliko glasova: Isuse! Isuse! — a onda se svi približe kolijevci pa zovu i mole: Isuse! Isuse!

I s u s (podigne glavicu, a smiješak mu zaigra): Tko me zove?
S v i (kleknu i podignu sklopljene ručice): Mi te molimo, da se igraš s nama malo!
I. a n đ.: Nabrat ćemo ti cvijeća!
S v i: Puno cvijeća.

D j e t e š c e side s kolijevke, anđelići priskoče i prihvate ga. U bijeloj, zlatom vezenoj košuljici, nasmijana lica prošeće Isus po mekoj travici, a anđelići u radosnoj žurbi ne znaju, kako bi ga primili. Kad Isus sjedne na travu, svi posjedaju oko njega i obaspu ga ružinim laticama.

I. i II. a n đ e o (nose pune naramke ruža): Isuse, evo, sve je Tvoje.
S v i (veselo): Sve... sve!
Djetešce se nasmije, zagrli ruže i milo pogleda anđele.

I s u s: Svi ste vi dobri, ja vas volim! (Tiha i nježna glazba, koja je dosad svirala, izgubi se, kad Isus progovori.)

S v i (razdragani šire ručice): Mi tebe volimo, volimo, volimo! (Obaspu ga ružama.)

VI. a n đ. (otrči noseći golubicu): Isuse, evo nije htjela da šuti, kad si ti spavao.

S v i (živahno): Zločesta je bila!

II. a n đ.: Sve je vikala: gugugu... gugugugu...

I s u s (pogladi golubicu): Oprostimo joj!

VII. a n đ. (prijeti golubici): Ne smiješ više biti zločesta, kad Isus spava!

S v i (prijete): Ne smiješ vikati: gugugu... gugugu. Dok dva anđelića otrče s golubicom u kuću, evo osmoga anđela s Isusovim sandalicama.

VIII. a n đ.: Isuse, da te obujemo!

S v i (veselo skoče): Trčat ćemo, trčat ćemo!

IV. a n đ.: Znaš, Isuse, do onoga zelenog grma! Tko će prvi?!

VIII. a n đ. (oblači Isusu sandale): Da se ne ubodeš! (Poljubi mu nogu.)

Isus se nasmije, ustane da trči do zelenoga grma, kad evo III. anđ. vodi k njemu dva dječaka iz susjedstva. Jedan je od 3, a drugi od 4 godine. Na njima su plave košuljice.

III. a n đ. (pokazuje dječake): Isuse! Hoće da te vide! Dje-tešce im potrči ususret i zagrli ih.

V e ć i (pruži stisnutu šaku prema Isusu): Donio sam ti, znaš, onoga velikoga, plavog leptira. Ti znaš, cijeli sam dan za njim trčao.

M a n j i (tepa): Ja sam tliput pao! (Pokazuje nogu.) Ovdje sam se udalio, još me boli.

V e ć i (otvori malo šaku): Gledaj, kako je lijep! Da znaš, kako ga volim! Ali eto (pusti ga iz šake) neka je tvoj, neka bude u tvojoj bašči.

M a n j i: Kad sam drugiput pao, tekla mi je klv. Ovdje (pokazuje) ovdje... još me boli.

I s u s (samilosno): Još boli? (Pogladi bolno mjesto).

M a n j i (veseo): O ne, ne boli više! (zagrli Isusa) Isuse, ja tebe volim... volim!

V e ć i (živahno): I ja... i ja! Ja sam za te uhvatio leptira.

I s u s (zagrli ih): Vi ste dobri, ja vas volim!

IV. a n đ.: Neka i dječaci trče s nama do zelenoga grma.

S v i: Neka trče... neka trče! (Poredaju se da trče, nitko ne vidi, kako preko živice zaviruju tri stare Židovke, kako vrebaju zgodan čas, da ukradu Isusa.)

III. a n đ. (pljesne rukama): Jedan... dva... tri!

Hoće da potrče, kad jedna Židovka otvori vrata, prebaci Isusu preko glave crnu maramu i odnese ga. Svi (vrisnu): Jao! Isuse! (Uhvate se za glavu i ostanu čas kao okamenjeni, a onda dječaci i nekoliko anđelića potrče prema onoj strani, gdje je Isusa nestalo.

Drugi priskoče k Mariji, koja se je taj čas trgla od sna. Tužno zaguče na krovu golubica, nebo se zamrači.) Anđeli (zdvojno): Majko!... Uzeli!...

M a r i j a (ne zna pravo, što je): Šta se je dogodilo?

S v i (kroz plač): Nema ga... Majko... onamo, onamo su ga odnijeli.

M a r i j a (ustane i bolan pogled baci na praznu kolijevku): Sinko! Jao!

Majka nestane iza živice, a svi anđelići ustrče za njom. Čuju se dozivi iz daljine: Isuse!... Isuse!... za kratko vrijeme vrati se nekoliko anđelića. Pokrili rukama lice pa plaču.

I. a n đ. (kroz plač): Nema ga, nema!

II. a n đ.: Nigdje se ne vidi, nigdje se ne čuje!

III. a n đ. (plačući): Isuse, gdje si? (prikuči se živici, diže se na prste i gleda u daljinu.)

IV. a n đ.: Joj, kamo su ga odnijeli?

V. a n đ.: Šta ćemo mi bez Isusa!?

I. a n đ. (odlučno): Idemo za njim! Idemo!

S v i: Idemo za njim! (Pođu.)

IV. a n đ. (zaustavlja ih): Kamo?! Otišli su drugi, ne smijemo kuću ostaviti!

S v i (kroz plač): Što će nam Majka reći?!

III. a n đ. (plače): Kako ćemo biti bez Isusa?! (Okupe se oko prazne kolijevke.)

II. a n đ.: O zašto ga nijesmo bolje čuvali!?

V. a n đ.: Zašto smo ga zvali iz kolijevke!?

Približuju se živici, zaviruju kroz nju, dozivlju: Isuse! Isuse! — ali odziva niotkud. Vraćaju se tužna lica i kupe opet oko kolijevke.

I. a n đ.: Nema ga, nema!

IV. a n đ. (uzdahne): Da nam je znati, kamo su ga odnijeli?

II. a n đ. Ja bih trčao, trčao za njim.

S v i (tužno): I ja... i ja!

II. a n đ.: I preko onoga velikog brda.

S v i: I ja... i ja!

V. a n đ.: A tko nam ga je odnio?

S v i (plaču): Ne znamo, ne znamo!

II. a n đ.: Ja sam vidio jednu ružnu babu, kako se šulja oko dvorišta.

S v i (živahno): Joj, zašto nam nijesi rekao!

II. a n đ.: Nijesam znao, da je zločesta.

III. a n đ. (plače): Sad nemamo više Isusa!

S v i: Sad nemamo više Isusa! (nagnu se nad kolijevku pa plaču tužno i gorko.)

IV. a n đ.: Komu da sada vijence pletemo?

S v i: Komu da ruže beremo?

V. a n đ.: Komu da kolijevku kitimo?

S v i: Sad nemamo više Isusa! (udare u grčevit plač.)

I. anđ. (digne glavu): Ne plačite! Majka će njega naći!
II. anđ.: I anđeli!
III. anđ.: I dječaci!
Svi (željno): O, da ga nađu!
V. anđ.: Onda bi mu opet kolijevku okitili ružama.
IV.: anđ.: Ne crvenim.
Svi: Bijelim, bijelim, onim što kraj kuće cvatu!
I. anđ.: Kako bi se Majka veselila!
Svi (šire ručice): Kako bi se Majka veselila!
II. anđ. (digne se na prste i gleda preko živice): Evo, evo dječaka! Dječaci se vraćaju!
Svi (potrče do živice): Dječaci?! Jesu li ga našli?
II. anđ. (tužno): Sami dolaze.
Svi (zaviruju kroz vrata): Sami dolaze. Žalosni su!
V. anđ.: A gdje je naš Isus?!
Svi (plaču): Isuse! Isuse!
Vrata se otvore, a u dvorište stupe dječaci.
Anđeli (salete dječake): Gdje je? Jeste li ga vidjeli? Kamo su ga odnijeli? Gdje je?
Dječaci (tužno): Nigdje ga nema!
Anđeli (poraženo): Nema ga?!
Veći: Išli smo kroz onu veliku šumu.
Manji: Ja sam pogledao za svaki grm.
Veći: Ja sam trčao daleko u šumu, pa sam sve zvao: Isuse!
I. anđ.: A gdje su anđeli?
Dječaci: Otišli su preko onoga velikog brda.
Anđeli: A majka?
Dječaci: Ne znamo, nijesmo je vidjeli!
Anđeli (šire ručice prema nebu i plaču): Isuse, dobri Isuse, gdje si?
II. anđ.: Što ćemo mi bez tebe!
Dječaci (tješe ih): Anđeli će njega naći. Hoće, hoće!
Manji: I Majka!
Svi (željno): O da ga nađu!
Veći (ogledava se po vrtiću): A gdje je onaj veliki, plavi leptir?
Anđeli: Ne znamo, odletio je!
Veći: O šteta! Ništa zato, uhvatit ću ja drugoga, ljepšega, pa ću ga donijeti Isusu, kad se vrati.
Manji: Uhvatit ću i ja jednoga.
Dječaci odu, a anđelići se tužni opet okupe oko kolijevke.
III. anđ. (uzdahne): Hoće li ga Majka naći?
IV. anđ.: Kad ne zna, kamo su ga odnijeli.
Svi (u strahu): Ako ga ne nađu?!
IV. anđ.: O, kako će Majka plakati!
Svi: Kako će plakati, kako će plakati!
V. anđ.: Nad praznom kolijevkom!

Svi: Sirota Majka! (Sagnu se opet nad kolijevku pa plaču, plaču...
III. anđ. (odlučno): Idemo i mi da ga tražimo! (Svi skoče na noge.)
IV. anđ. (u brizi): A kuća?
Svi: Koga da čuvamo, kad nema Isusa! Idemo, idemo! Potrče do vrata da iziđu, kad evo, vraća se hrpa anđelića, koji su otrčali za Isusom.
Prijašnji anđeli (uzrujano): Gdje je? Zar ga nijeste našli?
Pridošli anđeli (pokriju lice rukama): Nigdje ga nema!
Svi (silno poništeni): Nema ga.
II. anđ.: Zar nijeste vidjeli onu ružnu, zločestu babu?
III. anđ.: Ona je odnijela našega Isusa.
Pridošli anđ.: Ni žive duše nema! Sve je pusto!
Svi (uhvate se za glavu): Isuse! Isuse! Zašto te nijesmo bolje čuvali?
VI. anđ. (prikuči se kolijevci): Da poljubim bar ovu svetu kolijevku.
Svi: I ja ću... i ja ću!
VII. anđ. (pokrije lice): Kad nemamo tebe, Isuse! (Redom ljube kolijevku i gorko plaču.)
VIII. anđ. (pogleda u kolijevku): Ruže venu!
Svi: Neka venu, što će nam, kad nemamo Isusa!
I. anđ.: On je ruže vrlo volio!
II. anđ.: I smiješio im se!
III. anđ.: I ručicama ih hvatao!
IV. anđ. (plače): Komu do sada ruže beremo!?
Svi (dignu ruke): Nema više našega Isusa! (Jecaj i plač im prekida riječ.)
Izdaleka zadršće tiha, bolna glazba, a na vratima se pokaže Gospa sva satrvena od žalosti. Čim je anđelići opaze, priskoče k njoj i kriknu:
Majko!
Jedni pali pred njom na koljena, jedni se stisli uz nju, pa od plača ne mogu da govore, samo ječe: »Gdje je?... Gdje je?«...
Marija (pokrije lice rukama):

Ne pitajte, o anđeli,
Zli ga ljudi odvedoše,
A ja ne znam za njim puta!

Pođe do kolijevke i bolan pogled zaustavi na njoj.
Svi (dižu ruke prema Mariji): Majko, što ćemo mi bez Isusa?!
Marija ne čuje njihovih riječi, nadvila se nad kolijevku, pa bugari tužno:

Ajme, Sinko, željo moja,
Sad umire Majka Tvoja!

Anđelići se okupili oko nje, pa čas gledaju u nju, čas pokrivaju svoja lica rukama. Majka jednako plače:

Tvoje oči, kad gledahu,
Kao žarko sunce sjahu,
A sad su ti potamnile.
I svu svjetlost izgubile.
Ruke Tvoje, Sinko, mile
Stoput su me zagrlile.
O Isuse, zlato moje.
Gdje je bijelo lice tvoje?
Gdje si, Sinko, željo moja,
Ljuto cvili Majka Tvoja.

Majka pokrije lice rukama, a bijela joj koprena pane s glave. Anđelići priskoče, da je dignu.

Marija (sad istom opazi, da je imala bijelu koprenu): Zar bijela koprena da mi glavu pokriva?... Sinko!... Bez tebe nema za me ni svijetla ni sunca! Crnu mi donesite, anđeli, zapalo je sunce moje. (Zaplače opet nad kolijevkom):

O Isuse, sunce moje,
Gdje je bijelo lice Tvoje!?

Dva anđelića odnesu bijelu koprenu u kuću, a drugi se okupe oko Majke, pa ne znaju, kako da je tješe.

IV. anđ.: Majko, ti si umorna!

VI. anđ.: Žalost te ubila!

VII. anđ.: Majko, da sjedneš!

Svi: Sjedni, Majko, sjedni! Umorna si!

Marija: Zar kraj prazne kolijevke Sina svoga da sjedim?!

Anđeli joj donesu crnu koprenu, ona je prebaci preko glave, sjedne na hladni kamen uz kuću, pokrije lice rukama i zaplače:

Nemam mira ni pokoja,
Sve zbog tebe, dušo moja!

Dok Majka sjedi na kamenu i plače, obilaze anđelići dvorištem, zaviruju kroz živicu i vrata, prisluškuju, ali se ne čuje ništa osim kukavice, koja negdje u daljini kuka.

II. anđ. (natrga cvijeća i donese ga Majci pred noge): Majko, ne plači!

Svi (okupe se oko Majke): Ne plači, Majko, mi smo vrlo žalosni, kad ti plačeš. (I sami plaču.) Isuse! Isuse!

II. anđ. (povuče VIII. anđ. malo na stranu): Najviše plače, kad pogleda praznu kolijevku.

VIII. anđ.: Da odnesemo kolijevku u kuću?

II. anđ.: Nek je Majka ne vidi!

VIII. anđ.: Sami ne možemo!

II. anđ.: Svi treba da nam pomažu, ali tiho, da Majka ne čuje. Odu do anđelčića, šapću im nešto, dogovaraju se znakovima s njima. Onda se svi skupe oko kolijevke, i odnesu je preko trijema u kuću.

Dva anđelića ostaju uz Majku. — Kad se drugi vrate, pokupe razbacane i povenule ruže, bacaju ih preko živice, samo da Majku ništa ne sjeti teške žalosti. Kad se opet okupe oko Majke, zaplače ona:

Marija: Gdje si, Sinko, željo moja,
Nema mira Majka Tvoja!

U taj čas zadršće opet nježna glazba i sine velika svjetlost. Na lijevoj strani ukaže se arkanđeo divan, bijel, sav u sjaju.

Gabrijel: Zdravo Marijo!

Marija iznenađena podigne glavu, pa kad vidi arkanđela, ustane i pohrli prema njemu. Kako je raširila ruke, crna joj koprena pane s glave, a djevičanska kosa raspe se po ramenima.

Marija (isprekidano): O anđele, kakve li mi vijesti nosiš? Gdje je Sin moj, gdje je želja moja?

Anđelići (kad su se malo razabrali potrče k arkanđelu): Gdje je Isus naš?

Marija (željno): O anđele, gdje je Bog maleni?

Gabrijel (recitira ili pjeva uz pratnju):

Ta ne boj se Božja Majko!
Nije kucno Njegov čas
Tmina nema nad njim vlast!
Još će danas, mirna budi,
Vratit se na tvoje grudi.

Marija (radosno iznenađeno): O Isuse! — O anđele, gdje je? Šta se je s njim dogodilo?

Anđelići (vrlo živahno): Gdje je? Gdje je? Anđele, gdje je?

I. i II. anđ.: Gdje je, da ga donesemo?

Svi (silno veseli): Gdje je? Gdje je? (Golubica radosno guče.)

III. anđ.: Ja mogu brzo da trčim, gdje je?

Svi: I ja... i ja!

IV. anđ.: Ja ću da naberem ruža.

Svi: I ja... i ja!

V. anđ.: Da ga obaspemo, čim se vrati.

VI. anđ.: I golubicu ćemo donijeti.

VII. anđ.: I dječake zvati.

VIII. anđ.: Da se razveseli!

Svi (oduševljeno): Da se razveseli, da se razveseli!

Majka (željno): Gdje je Isus, želja moja? Što se zbilo Sinku mojemu?

Svi (kleknu i dignu ručice prema arkanđelu): Gdje je?... Gdje je?

Gabrijel podignu ruku, a u isti čas prikaže se podno mrke gore čudan prizor. Tri Židovke stare, ružne, lukavih očiju i podmukla lica stale pa se tuku i svađaju. Sve ječi od njihovih kreštavih glasova. Na nebo se navukla gusta tmina. Vjetar huči, munje sijevaju, gromovi tutnje. Anđelići se skupili u hrpe pa prestrašeno gledaju tu čudnu sliku. Majka uzmakne prema desnoj strani.

I. Židovka (nasrne stisnutom šakom na drugu): Ti! Ti! Ti! Ti si ga sakrila!

II. Žid.: Šuti, luda ženo, zar nije bio ovaj čas među nama!?

III. Žid. (sva usplahirena): Gdje je? Gje je? Zar je u zemlju propao!?

I. i II. Žid. (nasrnu na treću): Zmijo! Ti si ga sakrila! Ti! Ti!

III. Žid. (raspali se): Hoćete li, da vam kose počupam! Zar ga nijeste vas dvije za ruku vodile sve od Nazareta?! Sakrile ste ga! Varalice!

II. Žid. (navali na prvu): Ti si ga sakrila, nesretna kćeri Evina!

III. Žid. (navali na II.): Šuti, zmijo, ti si nas prevarila!

II. Žid. (trećoj): Nemoj da ti zube izbijem, vještice! Ti si ga sakrila, varalice! Takva ti je bila mati, takvi si i ti!

III. Žid. (skoči da udari I.): Tko je vještica?

I. Žid. (priskoči da ih rastavi): Jeste li pamet izgubile, ženske glave?!

II. i III. Žid. (navale na I.): Ti si ga sakrila, nesretnice, gdje je, govori! (Hoće da je udare.)

I. Žid. (prestraši se): Tako mi oca našega Abrahama, tako mi svetih ploča Mojsijevih, nijesam ga ni taknula. Nas dvije smo ga za ruku vodile, a najedamput ga je nestalo.

II. i III. Žid.: Da se nije gdje sakrio? (Traže ga i zaviruju u grmlje kraj ceste.)

I. Žid.: Kako bi se sakrio pred zdravim našim očima?

II. Žid.: Što ćemo sada reći Židovima?

I. Žid.: Ubit će nas.

III. Žid.: Puknut će od jada.

I. Žid. (tužno): Izmače nam kesa lijepih srebrenjaka.

Sve: Ao, žalosti! (Uhvate se za glavu.)

II. Žid. (navali opet na I.): Ti si ga sakrila, ja znam sigurno. Htjela bi, da tebe zapane čitava kesa srebrenjaka. Ama ne će. (Uhvati je za kose.) Gdje je dječak, govori.

III. Žid. (uhvati II. za kose): Ti... ti... koja druge napadaš, ti si ga sakrila. Gdje je dječak? Govori!

II. Žid. (ostavi I., a uhvati III.): Zanijemila! Jezičarko, varalice!

I. Žid. (drugoj): Čija kuća gori, onaj najviše viče.

I. i III. Žid. (drugoj): Gdje je dječak? Govori!

Najednom zaori kraj nijh pakleni smijeh.

Sve (okreću se): Tko se smije? (Smijeh ori sve jače, čuju se povici: Gdje vam je dječak? Ha-ha-ha! Židovke se vrte: Tko se smije? — Iza grmlja skoči nekoliko crvenih vragova. Pokazuju na Židovke, smiju im se i rugaju. Divlja paklena glazba prati taj smijeh. Kad ih Židovke spaze, pokriju lice: Uh! Uh! Tornjajte se nečisti dusi! Bježite od čiste djece Abrahamove. Uh! Uh!

Pakleni smijeh ori sve jače, vrazi se rugaju sve više.

II. Žid. (otkrije lice): Što nam se smijete? Mislite, da vas se bojimo? (Odjekne silan smijeh.)

III. Žid. (bijesno): Hoćete li šutjeti, pakleni sinovi? (Smijeh ori.)

I. Žid.: Šutite, psi pakleni! (Smijeh ne prestaje.)

Sve (raspaljene): Hoćete li zašutjeti, zvjerovi!

Pograbi svaka toljagu s puta i navali na vragove. Ovi urliču. Židovke bijesne, munje sijevaju, grom udari, zemlja se potrese.

Taj čas podigne opet Gabrijel ruku, a strašne prikaze nestane.

Nebo se pomalo vedri. Anđelići, koji su od straha popadali licem na zemlju, dižu se, šuljaju oko živice, da se uvjere, jesu li one zločeste babe zbilja otišle. Istrče sve do podnožja gore, a onda se vraćaju sretni i veseli. Nebo je opet vedro.

Anđelići (plješću rukama): Pobjegao im je, pobjegao im je!

VIII. anđ. (živo): Kud se je sakrio mali Isus?

Svi (živo): Kad se je sakrio?

VII. (pljesne rukama): Samo kad im je pobjegao!

Svi: Onim ružnim, zločestim babama!

VI. anđ. Što bi one s malim Isusom?

I. III. i IV. anđ. Prodale bi ga Židovima!

Svi: Ružne babe, zločeste babe! Pobjegao im je! Pobjegao im je! — Gdje je sada? Anđele, gdje je? Kuda se je sakrio? (Nastaje živa žurba i komešanje.)

V. anđ.: Valja da pođemo pred njega!

Svi: Pred njega! Tamo pod onu goru!

IV. anđ.: Da ruža naberemo, da mu ususret ponesemo?

Svi: Ruža, ruža! (Pohrle do živice da naberu.)

III. anđ. (viče za njima): I kolijevku da pripravimo!

Svi (beru ruže): Sve! sve!

Dok anđelići živo ispituju i ruže beru, stoji Majka nadesno kraj kamena, sva uronila u toploj molitvi zahvalnici. Ne čuje, što se oko nje zbiva. Gabrijel stoji na lijevo, ne osvrće se na pitanja anđelića, čeka samo na Gospin upit. Kad anđeli potrče do živice, razabere se Gospa i željno uzdahne:

Marija (pođe prema anđelu):

O anđele, dobri, sveti,
Gdje je Isus, želja moja?

Gabrijel (pokazuje rukom prema lijevoj strani):

O pogledaj pod sunce ishoda,
Ti ćeš smotrit dvanaest anđela
I međ njima svoga Sina
Isusa Isukrsta, Gospodina našega!

Iz daleka se čuje anđeoska pjesma. Postaje sve življa i jača:

Veseli se, Majko Božja, puna milosti
Veseli se i raduj se, rajska svitlosti!
Nebo ti se obratilo
Sretnoj Majci povratilo
Boga malahna!

Ukaže se dvanaest prekrasnih arkanđela s velikim, bijelim krilima. Dva posljednja vode maloga Isusa, komu nad glavom sja žarki polukrug. Dvorište se rasvijetli. Gospa stoji kraj kamena sva blažena i raširenih ruku čeka Isusa. Čim anđelići ugledaju Isusa, radosno kliknu: Isuse! Isuse! i počnu bacati ružine latice prema njemu. Mali se Isus istrgne arkanđelima iz ruku, potrči k Majci i klikne: Majko!

Sinko! dočeka ga Majka raširenih ruku i podigne u naručje.

Anđelići se skupe oko njih, pa u radosti i oduševljenju bacaju po njima ružice.

Arkanđeli podignu ruke, a rajska pjesma zaori:

Aleluja, aleluja gore do neba,
Aleluja, aleluja od nas do Boga,
Jer se nebo obratilo,
Sretnoj Majci povratilo
Boga malahna!

(Zastor pada.)

Venny:

Dve sestre.

(Novela.)

— Ruke su ti smrznute. Telo hladno. A ne smeš da mi rečeš, jednu, reč. Ne usuduješ se da me poljubiš pre nego nam san, posljednjim celovom, uspava poglede.

— Mino, snevaj.

— A ti?

— Ja ću se ugrejati. Tvoje toplo telo titra od topline. Zagrli me. To je možda zadnji zagrljaj tvoj, Mino.

— Leli! Grozna me zebnja trza. Ti zaudaraš lizolom.

Mina skoči s kreveta i dohvati svetlo. Leli je bila bleda. Koluti, ispod očiju, grčeviti, modri, crni. Usne nagorele. Disanje uzrujano. Mina probledi.

— Leli, što si učinila! — Briznu Mina u, očajan, plač.

— Mina! — Samo je tu reč prošaptala Leli i okrenula se na protivnu stranu. Zametila je sestrin plač, pa je, instinktivno, požalila sestrine suze.

— Mino, mleka!

Mina, sva izvan sebe, luda od ljubavi za sestrom, skoči i donese joj mleka. Dade joj piti. Hitro se obuče. Navuče kaput i izjuri na ulicu.

Leli je pila mleko. Ona je, kao kroza san, čula plač svoje sestre. U isti je mah gledala nejasni plamen što je gorio u njezinoj duši. U polusvesti je osetila njegov zadah. Lizol. Gori lizol a plamen njegov hoće da je spali. I uguši. Njegov dim stvara, užasne, crne, kolute koji ovijaju njezinu sestru i hoće da je usmrte. Naglo joj niče u duši ideja kako da utrne taj užasni, crni, plamen. Hoće da spasi svoju sestru. Vidi plamen što gori u njezinoj duši. On uništava nju ali i njezinu sestru. To joj izmami, ponovni, krik.

— Mino, mleka! — Niko se nije ozvao. Mina je bila vani. Leli instinktivno oseti da niko ne gasi plamena. Sama dohvati čašu s mlekom. I primakne je usnama.

— Tako. Sad plamen nije crn. Koluti dima puštaju Minu. Mina je slobodna. Spasila sam te, sestro. Nemoj se srditi na me. Ali ne ću više mleka. Plamen još gori, no ti si slobodna. On sada prži samo mene i ja ću skoro biti spaljeni cvet. Oh, kako je, to, lepo. Onda me ne će niko otkinuti. I ja ću se grejati na toplom, dragom, suncu. Kako si ti dobro, sunce. Ti nisi zlo kao ljudi. Ti ih griješ. Da, Mino, ja sam te spasila, ali meni život ne treba. Uzeću ga. Gdje je? — Leli je tražila oko sebe. Kad nije, ništa, našla, očajno vrisnu:

— Lizola!

U taj je čas, zaprepaštena, uletela, u sobu, Mina. Bila je mokra do tela jer je vani levala kiša. Zbaci sa sebe pokisnuli kaput i pristupi bolesnoj sestri. Prošapta joj zaplakanim rečima:

— Leli, bôli te? Sad će doći lečnik. Hoću ti donesti mleka?

— Mina! — Samo je to rekla Leli i otvorila oči pa ih ponovno sklopila.

Mina se izgubila. Nije znala što da radi. Donese ipak mleka i pruži joj čašu. Oči su joj bile pune suza.

Leli se nije ustezala. Pila je, opet, mleko.

Dođe lečnik.

— Gospodine doktore! — Rekla je Mina pogledavši, nemim molećim, pogledom lečnika pa sestru.

Lečnik je izvršio svoju dužnost. Iscrpao je lizol, utešio Minu i otišao.

Tada je legla do sestre. Leli je drhtala. Šutela je. Izgledalo je Mini da spava. Naglo se prenula.

— Mino, ima li mleka?

Mina je opet ustala. Mleka nije bilo.

— Leli, daću ti čaja. — Opet je bila šutnja.

Kad je Leli popila čaj, Mina legne da spava.

— Ah, spavati! — Gorko se osmehnula Mina. — Leli je htela umreti, a moji nervi da snevaju. — Ona se primakla bliže uza sestru i grejala je. Vani je bilo hladno. I soba je bila hladna. A Leli, koja je bila pre nekoliko časaka živi led, počela je bivati toplija. To je malo smirilo Minu. Htela je da ugasi svetlo nu pogleda pre toga sestru i vidi da je bolje ostaviti svetlo neka gori. Bolje će promatrati sestru. A lečnik je rekao da će skoro biti dobro.

*

— Svetlo! — Pomisli Mina. — Ono greje i osvetljuje gorke momente našeg života. A ljudi?! Bože! Groznog sarkazma. Ah ljudi! — Mina je, doista, gorko, uzdahnula. I nije htela da misli. O ljudima. Gledala je svetlo. Nemo ga je gledala. A misli su se njezine pretvarale u smrznute slike koje su filmskom brzinom prelazile preko svetla žarulje i tu su se topile i iščezavale.

Mina ih je promatrala ukočenim pogledom i one joj nisu dale da zaspe.

*

Dve devojčice. Lepe. S crnim kosama. S crnim očima. S crnim potezima. U očima im gore dve duše. Lepše od ljiljana. Ponosnije od čoveka. Ponositije od Alpa.

Odlaze u svet. Da uče. Da živu. Staze su svetle. Nebo vedro. Sve je bilo svetlo jer je sve osvetljivala vedrina njihovih duša.

— Mama, z Bogom!

Ona ih je pogledala.

— Leli, Mino, budite mamina deca!

Otišle su veselo.

*

Život bez sene. S borbom.

— Ah teško je, Mino! — Jednoć je rekla Leli.

— Što ti je, Leli?

— Nila, ah Nila!

— Ko je to?

— Okrutna žena!

— Ona ti je nešto kriva?

— Progoni me.

*

Lihvarka. Pretvarala se. Bila je milosrdna kao ljubav. Zvali su je kćerka ljubavi. Nismo ništa od nje iskali ni ja ni Leli. Htela je da budemo ropkinje njezinih hira.

— Leli! Što si uzrujana? — Jednoć sam rekla.

— Ona hoće da me upropasti.

— Žena! — Rekne ogorčeno Mina.

— Zver! — Vrisnu prezirno Leli.

*

Ponos je njezin bivao sve više zalevan gorčinom. Leli je prezirala ceo svet. I žene. I sebe. Da, i sebe je prezirala.

— Mina, blago tebi. — Rekla je jednoć.

— Pa i jest. Što me briga. — Nasmejala se Mina.

— Ti si sretna.

Mina nije odgovorila. Zatajila je pred sestrom svoju bol. Znala je da bi je više ogorčila. A nju je bolelo što njezina sestra trpi.

*

— Bolno je biti bedna kreatura. A gde su te idealne, ponosne žene. Gde? Milosrdnost su ljudi pretvorili u udicu i hvataju ljude u moru svoje ljubavi, a ta je ljubav, zapravo, tek jedna bleda sena onoga što bi se imalo zvati ljubav. Ljudi su nazvali milosrdnost ljubavlju. I opojeni tom velikom ljubavlju nuđaju bednoj deci, u ruku, čašu — lizola.

*

Fuj!

*

— Leli, ti si očajna? — Rekla je jednoć Mina.

— Mino, oprosti mi.

Mina je ušutela. Leli je bila razmišljéna. To je trajalo više dana.

*

Mina pogleda sestru. Malo je otvorila oči i opet ih sklopila. Mini postane sve jasno.

— Sad znam što je tako zakasnila. A ja sam mislila da je kod naše prijateljice. Prevarila sam se.

— Leli! — Šapne tiho Mina.

Nije se ozvala. Mina ušuti. Utrne svetlo. Oči su joj bile klonule. Ali su iznemogli nervi još goreli. Još je Mina gledala sve što je iščezlo i još je gledala svetlo. Ono je gorelo bez i malo zlobe. Svetlilo je i grejalo. Ono je jedino šaptalo slatke reči utehe. Ono je lečilo bol dveju nesretnih, plemenitih, duša. Njegov im je sjaj govorio o sjaju koji ne mogu utrnuti ljudi ni ljudsko milosrđe.

*

Prošlo je nekoliko dana. Leli je ozdravljala od svoje slabosti. Mina je sličila proljeću koje oživljava potištene duše. Kad je videla da je Leli ojačala, govori joj je:

— Leli, ja ti se čudim.

— Hoćeš me svetovati?

— Ne. Nipošto. Razumem tvoj ponos. I cenim ga još uvek. I ja sam ponosna. To smo usisali s mlekom.

— Jest, Mino. Ali ljudi, oni ne samo što hoće da iskinu iz duše ponos, oni hoće, da i srce istrgnu. — Rekne s naglim preokretom Leli.

— A ja držim da se ne smemo previše osvrtati na ljude. Ljudi su, Leli, maleni.

— Stoga ih prezirem.

— Ali ne smeš prezirati sebe.

— Zar da budem egoist?

— Ne, Leli, to nije egoizam. Ti ljubiš i druge kad ljubiš sebe.

— Doista?...

— Jest, jest. Pa i Mina bi trpela. Ja sam odužila dugove... Leli je šutela. Nije htela da rekne: Mino, plemenita si. Ali je to ćutela. — Od kuda. Ah, od kuda? Ljubav. Tako plemenita ljubav diže.

— Mino, veruješ li u ljubav? — Upita Leli.

— U jednu, samo jednu! Koja diže čoveka iznad ljudi, iznad zemlje.

— Koliko vredi ta ljubav, Mino?

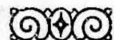
— Života!

— Zašto?

— Jer prašta.

Leli nije ništa rekla. Videla je što Mina hoće. Htela je reći: Leli oprosti Nili. To odgovara tvom ponosu. Pređi preko ljudi.

Osećala je ona da je to Mina htela reći no nije ništa odgovorila. Ona će to reći u tišini svoje duše. Reći će to ona. Mina to neće videti, ali će zametiti da se ponos njezine sestre oplemenio i da Leli vole život ne zbog života nego radi toga što hoće da bude uzvišeni odraz — Života.

Ljubomir Maraković:

„Mali vrtec ograjen".

Iznoseći u cijelosti tekst svečane igre o otmici maloga Isusa, potpuno sam svjestan, da oni koji nisu bili nazočni kod izvedbe ne će oćutjeti nego tek sjenku onoga veličajnog dojma što su ga imali gledaoci u Narodnom Kazalištu na onaj jedini dan 4. svibnja o. g. Što to ipak činim razlog je u tom, među ostalim, što hoću baš to da dokažem; da dokažem, da je ovdje tekst, ma kako sam po sebi prekrasan i pun poetskog ugođaja, bez pozornice ipak nemoćan, i da je, po riječima Tairova, drama uistinu pozorište i u prvom redu pozorište, i da, prama tomu, ovaj jednostavni i naoko nedramski tekst ima punu i veliku pozorišnu vrijednost, vrijednost cjelovite i silne umjetnine, uzevši je dakako kao ono što jest, kao svečanu igru.

Već sam prilikom prikazivanja Abrahamove žrtve upozorio na neke bitne karakteristične oznake svečane igre; ovom bih prilikom u prvom redu istaknuo, koliko se njom drama primiče svom prvom izvoru, igri: karakteristično je koliko je malo radnje potrebno, kako jednostavan zaplet i kako primitivna tehnika, da se izazove dubok dojam: svečana igra tako često podsjeća direktno na dječiju igru: kao ova, ona je stvar skupine, zajednice, iz koje se tek lagano i gotovo nečujno izdižu pojedini igrači, ne da budu nosioci nekakve zamršene individualne psihologije, nego da protumače simbolskim gestima momenat koji je tu igru okupio i stvorio i da prikažu nje-

nov duboki odražaj u srcima svih sudionika, ne samo igrača nego i gledalaca, koji su, u stvari, samo dio onih prvih, jer svi zajedno čine u taj mah jednu zajednicu, općinu.

Iz nekoliko redaka legendarne narodne pjesmice izvio se ovdje triptihon radnje razasut i opet tek u nekoliko stihova i nekoliko interjekcija: sve ostalo su mnoštvom igrača umnogostručeni gesti. Povik jednoga anđelčića prenosi se kao kolobar kamenčićem uzbibane vode na drugoga, trećega i tako nečujnim talasanjem osjećajnih valova do posljednjega čovjeka u publici; i u tom, ne u dramski efektnim potezima glavnih lica, leži naročiti intenzitet dojma ovakove igre. Što je ona ujedno sakralna, religiozna, pojačava njen dojam u jednu ruku dižući ga do najviših i najdubljih tajna čovječjega bića; u drugu ruku ga olakšava ostajući u krugu tačno definovanih vjerskih istina. Svečana je igra, poput liturgije, svojom simbolikom svima jasna, jer je svojom idejnom sadržinom svima poznata a može se kazati, i od svih proživljena. Da je dakako od svakog proživljena na svoj način, to otvara duboke unutarnje perspektive njenu djelovanju, koje sasvim nadomještaju suptilno individualizirane psiholoških procesa u glavnim licima na pozornici.

»Malen vrtec ograjen« upravo je euharistijska igra: čitav je njen smisao, prislonjen sasvim lagano na reminiscencije iz zbiljskog života Isusova, upravo prikaz duše obasjane krsnom nevinošću, zamračene sjenom grijeha i obnovljene u svom odrazu Božanstva povratkom Milosti, čiji je nosilac euharistijski Hrist. Ta vječito jednostavna no vječito velika drama borbe Dobra i Zla, Milosti i Grijeha, Kajanja i Očišćenja prenesena je ovdje u neobično suptilno ocrtani svijet idilske djetinje sreće; sav ovaj duboki i potresni niz najtežih časova ljudske duše odražava se ovdje u djetinjem milovanju i žalovanju kojega, kao sve ono što čine djeca, ne ostavlja nikada neka oznaka igre: i bez sumnje bi takav dojam bio prelagan, kad se on ne bi, u drugu ruku, odražavao na jednom neobično oštrom i osjetljivom zrcalu, koje svojom dubinom nadilazi sve što se može zamisliti: na duši Majke, koja s malo riječi ali s mnogo bola proživljava tu dječju tragediju dublje i intimnije no što je ijedno srce može da osjeti, i tim daje do krajnosti uvećan pendant onomu što se tek kao nevina igra zbija u srcima anđelčića. Da ova igra uslijed toga ima u sebi neku naročitu veličinu, ne treba posebno ni da kažem.

Euharistijska simbolika igre sasvim je jasna: »Mali vrtec ograjen« duša je s posvetnom milošću u koju ne dopiru mračne zrake svijeta; tek što se usudi izvan ograde, duša gubi Hrista, grabe joj ga tri osnovne požude (požuda očiju, požuda puti i oholost života — tri Židovke) i otimaju se o gospodstvo nad njom. I, bez kajanja i pomoći odozgo, ne bi se nikada Hrist vratio u dušu, u čijem je vrtiću pootpadalo šareno cvijeće dobrih misli i želja i zamračilo se sunce istinskih spoznaja.

I ma da je dakle ova igra sasvim euharistijska, ona se nije ni za jedan čas udaljila od svoga naročitog karaktera svečane igre kao prigodne igre. Velika svečana igra uvijek je prigodna: u tom leži njena naročita veličina i njeno najjače djelovanje. Samo jedan neobičan i svečan čas može da udruži tisuće gledalaca u jednoj zajedničkoj misli; samo svečana igra može da dade toj misli najjači izražaj. Pa ipak, ova prilika kojom je igran »Mali vrtec«, nije bila naročito euharistijska. Sedamdesetipetgodišnjica samostanskih nastavnih zavoda čč. sestara milosrdnica u Zagrebu nije eminentno euharistijska proslava, ma da je glavna osnovica kršćanskog odgoja bez sumnje ljubav djeteta prama živom euharistijskom Hristu i stvaranje mladih srdaca prama vječno životvornom uzoru Srca euharistijskog. Ipak tvrdim, da je kao kod svih sasvim uspjelih i zaista umjetničkih djela ove vrste, čitava dubina časa i sav daleki i veliki opseg ovih značajnih sedamdesetipet godina pedagoškog rada jednog katoličkog ženskog reda izražena na najpotpuniji i najadekvatniji način upravo u ovoj igri koja je bacila daleko u pozadinu sve ostalo što se je tom prilikom radilo i govorilo, ma da ništa od toga po sebi nije bilo loše. Ponajprije, sama zamisao i pjesnička vrijednost djela dokazala je više i jače nego svi izvještaji visoku intelektualnu razinu ovog pedagoškog reda, koji je kroz sedamdesetipet godina djelovanja mogao da stvori takvu intenzivnu kulturnu atmosferu u kojoj je niknula pjesnička duša ovakvih kvaliteta i ovakvog sasvim osebitog katoličkog karaktera; čitav komad dubinom i opsegom svojih misli pokazuje velike odgojne horizonte čitavog reda u kojem je nastao, i potom daje redu kud i kamo jaču svjedodžbu, nego sve svečane riječi i govori. Veselje, koje je prikazao prvi učenički komad (koji po sebi nije bio loš) kud i kamo je nadmašeno produhovljenom natprirodnom vedrinom ovih rajskih prizora koji su daleko jače protumačili smisao i vrijednost svakog kršćanskog veselja. Nadalje (izvrsno odigrani) drugi komad nije trebao da nam posebno dokazuje, kako škole milosrdnica odgajaju djecu za narod, kad je ova nesravnjivo plemenita igra na divan način pokazala takvo opsežno poznavanje narodnog blaga, takvu sraštenost pjesničkog stvaranja s dušom narodnom, da se sve ovo i ne čini drukčije nego jedna velika narodna pjesma, izvađena iz najdubljeg i najsvetijeg kuta duše našega kršćanskog puka. I napokon, ova je igra specijalni plod ovoga momenta zato, što nijedan drugi odgojni sistem, nijedna druga kulturna sredina, a naročito ne današnji Zagreb i današnje naše ostale škole, ne bi mogle da odgoje igrače za ovu nezaboravnu stilizovanu dječiju igru. Jedino djeca odgojena pažljivo u intenzivno kršćanskom duhu, u »malom vrtecu ograjenom« samostanskih zidina, mogla su da dadu istinsku impresiju pravih nevinih anđelčića, potpuno slobodnih od svega modernog dječijeg prenavljanja, od svega nezrelog imitovanja odraslih glumaca, od svih gesta i momenata koji deklasiraju djecu, kako se to neminovno vidi na svim drugim »dječijim« priredbama u drugim prilikama. Tu su traženi pozorišni efekti i starmali glumački gesti djece, koja su već gledala poznate glumce u komadima koji nisu za djecu; tu su baleti koji su sve prije nego slika istinskih prirodnih dječijih kretnja i djetinje nevine čednosti; tu su izmišljene priče, koje su često protkane tuđinskim ili bezbojnim elementima, usiljenom naivnošću i slabom invencijom, a često praćene inferiornom muzikom. Ovdje je naprotiv sve u svojoj prirodnoj jednostavnosti umjetnički veliko; u svojoj laganoj stilizaciji, postignutoj dubokim produhovljenjem djetinjega bića i naivnog primitivizma narodne pjesme, plemenito i otmjeno, čisto i duboko, vedro i uzvišeno. Ako još dodamo, da je neumorna vježba kroz pola godine učinila, da nijedan gest te djece iz zabavišta i najnižih razreda nije bio ni pogrešan ni suvišan, ni plašljiv ni neskladan, onda smo odali ono u čemu se krije tajna velikoga uspjeha tih sedamdesetipet godina: bezgranično oduševljenje i požrtvovnost upravljenu velikim ciljevima.

Vidite dakle, da je sama ova igra iscrpla sve ostalo što je imalo da se kaže i kad to ostalo ne bi bilo po sebi dobro i izvrsno dano, možda bi jedini nedostatak bio obična katolička bolest: pretrpavanje programa i onda, kad se nađe ovakvo jedno djelo koje jednim jedinim divskim zamahom velikog duha kazuje sve što se je takvom prilikom imalo kazati.

I, kao što se često dešava pravim umjetnicima velikog zamašaja, autorica je, možda i nesvjesno, kazala više no što je prilika i iziskivala; osim onoga općeljudskog značenja euharistijske ideje, osim onog naročitog pedagoškog znamenovanja ove prigodne igre, čini mi se da je ona tako sretno i spontano formulirala još jedan problem: problem katoličke umjetnosti. Ma da je autorici ovdje uspjelo da dade umjetnost velikih i neosporivih kvaliteta, njeno bi djelo (da je bila pripuštena profesionalna kritika) ostalo neocijenjeno i nezapaženo, čitava bi ta igra — kao i Žrtva Abrahamova — bila nezaficirana kao »diletantska izvedba« i možda bi se, poradi običaja, napisalo nekoliko dobrohotnih riječi. A zašto to? Ne pretpostavljamo uvijek namjernu zlobu i načelno neprijateljstvo kod ljudi koji su izvan katoličkih redova; za stalno nema tu uvijek apriornog neraspoloženja. Katolička je umjetnost »mali vrtec ograjen« — i eto u tomu je stvar. Možda se ničim ne bi mogla tako jasno definirati specijalna uloga katoličke umjetnosti kao baš naslovom ove svečane igre. Ona živi u jednoj specifičnoj atmosferi, koju oni drugi ne razumiju; ona se osniva na naročitim pretpostavkama koje oni drugi nemaju; i njeno djelovanje je, pored čisto estetskih vrednota, uvijek takvo, kakvo oni drugi ne će: ona isključuje iz sebe sve što je izvan ograde »maloga vrteca« ili to promatra tek u toj daljini; zatim, ona hoće uvijek da na nas djeluje: da nam pokaže onu naročitu ljepotu »maloga vrteca«; ljepotu ozarenu natprirodnim vrednotama, svijet preobražen duhovnim idejama, svijet koji spoznaje, kaje se, popravlja se, ljubi i ljubeći zna, da će mrak grijeha oteti sjaj i čar svoj ljepoti svijeta, ako iz njega nestane onog čarobnog Djetešca iz Marijine kolijevke, oko koje uvijek cvate bajno proljeće

koje nosi plodove tek u vječnosti. Istina je, da katolici ni u umjetnosti ni u životu ne smiju da budu ghetto koji se plašljivo i isključivo, kadšto nemilosrdno, zatvara od drugog svijeta ograđujući sebe često lažnim predodžbama o svojoj vlastitoj vrijednosti ili, u drugu ruku, ne priušćujući drugima ni ono od blaga koje imaju, što bi im ne samo mogli nego i morali priuštiti u ime kršćanske ljubavi bližnjemu. Protiv takvog uskog shvaćanja uvijek treba vojevati; ali treba, povrh toga, naglasiti, da katolički život i duh donosi svoje naročite umjetničke probleme koje oni drugi niti će htjeti niti će moći ikada riješiti. A da ti problemi nisu ni sporedni ni neznatni, dokazuje sjaj atmosfere »maloga vrteca« u kojem oni žive; sjaj koji kazuje da za katoličke umjetnike ima i većih i ljepših zadaća, nego da vječito klipšu za onim drugima kojih i tako ne mogu slijediti u sve tamne zakutke grijehom zamračene duše; kao što ni oni drugi ne će nikad moći osjetiti i izraziti čar milošću prekaljene nevinosti i njen daleki doseg u dubokom umjetnošću potresenim tisućama vjerničkog puka.

*

Ma da nisam pobliže upućen u povijest nastojanja ovog neobičnog poema, dodat ću i o tom nekoliko riječi, da se vidi i opet i na ovom primjeru, kako je katoličko pozorište redovno djelo zajedničke saradnje i uvijek u najužoj vezi sa živim vrelima samog općeg života. Dobar dio zasluge za intenzivno kultiviranje narodnog blaga u zagrebačkom samostanu ide našega saradnika v. č. g. Lahnera, koji je u rubrici »Iz naroda« redovno donosio legendarni materijal iz naših narodnih pjesama, sakupljen baš dobrim dijelom u samom narodu od učiteljica, bivših učenica zagrebačkog samostana. Od njega je i č. s. Bernarda preuzela materijal koji joj je dao pobudu za ovaj poem; sjećam se tom zgodom jedne ne baš osobito promišljene primjedbe mladog kritičara u nekom našem omladinskom listu, koji se je izrazio tako nekako kao da g. Lahner ne zna šta bi sa sakupljenim materijalom i kao da bi ga drugi kud i kamo bolje umio izrabiti. Uspjeh »Maloga vrteca« najbolji je odgovor na to. Neobičnoj sposobnosti uživljavanja u predmet i naročito u izražajne mogućnosti ovog djetinjeg milieua u same autorice, dodao je »diletantski« režiser Žrtve Abrahamove, g. Velimir Deželić sin svoju neobično sretnu ingenioznost u vladanju pozornicom; kao što je kod Žrtve Abrahamove riješio problem Kolumbova jajeta podjelom pozornice u tri etaže, tako je ovdje omogućio apsolutno jedinstvo mjesta i ujedno unio svu silu vrlo uspjelih detaljnih efekata podjelom pozornice u »mali vrtec ograjen« i vanjski svijet; da ovo jedinstvo mjesta uvijek donosi sobom neprocjenjivu skoncentriranost igre i ideje, ne treba ni da dokazujemo. Kao što su kod Žrtve Abrahamove veoma spretno bili iscrpljeni svi efekti koje je donosila igra u prirodi, tako je ovaj nadzemaljski poem bio s pravom smješten na dobro opremljenu i veliku pozornicu Narodnog kazališta, gdje su se jedino mogla naći i iskoristiti tehnička sredstva za kolorističke i rasvjetne momente koji su bili usko spojeni s eteričnim, prozračnim i delikatnim karakterom čitave igre. Svaka bi ostala pozornica krparenjem pokvarila veličajni dojam ove igre, koji doduše nije bio neukusno napirlitan tehničkim efektima, nego naskroz plemenito umjeren, ali je baš zato trebao najsavršenija pomagala. Ne znam, da li je slikar g. Antonini koji je stvorio nacrte za vrlo uspjele »žive slike«, saradivao i kod ovog komada; ali je svakako stalno, da se je dojam igre neobično pojačao slikovitim elementima scene. To nije slučajno; jer baš katolička pozornica svojom čudesnom atmosferom traži i pruža veoma plodne prilike za stvaranje suptilnih kolorističkih i linearnih efekata: to dokazuje izrazito slikarski stil insceniranja ponajboljeg pariškog režisera Claudelovih drama Batyja (Comédie-Montaigne) i njemačkih znamenitih katoličkih trupa Haas-Berkow, Blachetta i dr. Napokon neumorni trud člana Narodnog Kazališta g. H. Nučića, koji je kao vrstan režiser i vrlo dobar pedagog dobro došao u to kolo i svojom glumačkom vještinom mnogo privrijedio jedinstveno tačnoj, određenoj i jasnoj igri djece i potpunoj skladnosti cjeline. I tako je, nastojanjem svih ovih a i tolikih nespomenutih i nepoznatih, dan 4. svibnja učinjen jedinstvenim datumom jedne neizbrisivo čarobne vizije i neodoljivo dubokog dojma. Ali, osim toga, velikim datumom u našoj katoličkoj dramatici: datumom od kojega bismo mogli spoznati, kojim putem treba da se udari, da se riješimo svih nesnosno rđavih tuđinskih diletantskih igara i da, radeći na našoj katoličkoj dramatici iz vlastitih pretpostavaka, pomognemo, možda prije i uspješnije nego drugi u svom revolucionarnom i maglovitom nastojanju, graditi pozorište budućnosti.

Anton Smerdèl:

Georgine moje majke.

Još se dobro sjećam da smo stanovali u visokoj kući, koja je bila vojnička kasarna. Sve je u njoj bilo klimavo i bijelo. Stube crvljive, a pod je tužno škripao pod čvrstim hodom ulizanih vojnika. Svaki je od njih uvijek bio nasmijan, samo je neki stari, pognuti narednik usprkos grbe na leđima hodao službeno. Isprsivao se je svakog časa. Kolajne su treptile na zaprašenom kaputu zelenkaste boje, a tri sitne zvijezde od kosti bijelile su se zastarjelim sjajem. Njegove hlače imale su dugu crnu pjegu po sredini, koja je bila dobro stegnuta. Dnevno mi je darivao po koje pero ili olovku. I dandanas ne shvaćam, što je tim htio. Čemu mi nije radije darivao slatkiše? Sjećam se i toga da me je svakog dana, kad sam stupio u osnovnu školu, učio sricati slova. Kasarna je bila uz crkvu. Široki prozori sa kojih se je pružao vidik na čitavo selo i na more bili su uvijek čisti. Moja je majka na njihovim stjenovitim

pragovima gojila cvijeće u drvenim i limenim posudama. Bila su četiri prozora. Na onom prozoru, koji je bio prema moru bila je samo jedna velika drvena vedrica bojadisana zelenom bojom, a u njoj je bila posađena neka vrst tropskog kaktusa. Majka je zvala ovo cvijeće georginama, premda to nijesu bile georgine. Ovo je cvijeće cvalo u svibnju. Dugi rašljasti prsti biljke stršili su visoko u obliku mesnatih listića. List je rasao na listu. Lišće je bilo puno dlačica. Prve cvjetove ove biljke majka je kidala i postavljala na oltar prije nego li bi započela majska večernjica. Majka je obično nosila dugu haljinu, koja je bila iste boje kao i franjevački plaštovi, smeđe boje, boje poniznosti. Ova je boja popunjavala njezino rumenilo na licu i igranje njezinih svilenih očiju. Kosu bi prebacila visoko, te bi joj, osobito u večer, u mraku izgledala crna, kao baršun. Kasno u noć ja i ona zalijevamo cvijeće. Majka nije voljela mjesečinu. Zvijezde je ljubila i često je gledala u nebo osmjehujući se. Njezina pojava stajala je upravo uz prozor, kao stup crnoga svijetla. Jednom sam je upitao, čemu voli ovo cvijeće više od drugoga?

Nije mi ništa odgovorila. Samo se je nasmijala, zatvorila prozor i povela me u krevet. Biljka se je bila veoma razgranala, te je majka darovala mnogim djevojkama po jedan koren, da zasade među mažuranu i kaloper. Druge godine u svibnju izbijali su crveni pupoljci na prozorima djevojaka. Majka me je povela, da se skupno prošetamo po selu. Kazala mi je jedino, da želi, da vidi, kako su se djevojkama georgine primile.

Sjećam se da mi je rekla, da se nije jedino onoj bogatoj Drinki primilo cvijeće, ali čemu? — Nije! — Iste večeri povela me je na morsku obalu. Selo je bilo na brijegu, te smo se niz brdo spustili laganim korakom na obalu. Ispod puta more je bilo nasulo bijeli pijesak i žalo. Sjedosmo po sredini žala. Duvao je maištral. Visoki crni valovi udarahu i odbijahu se nazad. Pjena mora stizala je do naših nogu. Majka se je smijala i počela da baca kamenje u uzdignute valove prije nego li bi pljusnuli o obalu. Sitne kapljice mora škropile su nam lica. Osjetio sam zimu, te, kada sam se od straha privio uz nju, ona me je ogrnula mojim haljetkom i moju glavu položila na svoja koljena. Čudio sam se njezinom smijehu. Bojao sam se crnog mora i valova, koji su se uzdizali i opet nazad povlačili. Više puta sam pogledao na široku pučinu, ali sam naglo sakrio glavu u njezino krilo, strašio sam se onih crnih krugova, večernjih zmija mora. Ona nastavljaše svoju igru. Prestala je zatim i počela da pjeva neku dugu pjesmu bez riječi. Naprezaše se, da nadviče huku uzburkanog valovlja. Natjecala se je, ali je doskora i umukla — tiho sa uzdahom. Privukla mi je glavu k svom licu, zagledala se u moje oborene oči, primakla mojim ustima svoja, ali najednom položila je moju glavu nježno na svoja koljena. — Upitala me je tužnim naglaskom, želim li da odemo kući? — Bojao sam je se; — i nijesam odgovorio. Podigla me je i mi smo počeli da lagano stupamo prema cesti po dugoj i bijeloj crti tvrdog

žala. Jak zadah morske trave i soli širio se je uzbibanim zrakom. Ona je gledala nadignutom glavom prema zvjezdanom nebu. Zrak je bio čist. Majsko nebo, noć u kojoj Bog dopušta da brojimo neizbrojene zvijezde i da se razgovaramo s plaštem Milosti Njegove. Kroz uska okna seljačkih zidanica probijala je krvava svjetlost. Stabla i kuće su se crnili. U konoplji uz cestu zrikali su zrikavci. Visoki jablani koji su rasli blizu seoske česme njihali su se i stršili visoko, visoko. Pričinjalo mi se je da se dotiču neba. Malo je bilo zvijezda rasuto po nebu. Prema istoku nebo je bilo jače osvijetljeno i svjetlost je bivala sve jača i šira. Majka je najednom ubrzala hod, podigla me u krilo i počela skoro da trči. Zadihana spustila me je pred dvorištem crkve. Mjesec je obasjavao srebrne cvjetove bagrena i njegovi su se grozdovi sjali poljupcima noći. Ona je gledala prema zvoniku gdje je bilo tamno. Vjetar nije više duvao. Pođosmo kućnim vratima. Odjedanput majka vrisne i potrči prema zidu kuće. Opazio sam samo nešto crna i ova rasuta crna boja kako se na više mjesta po putu rastresla. U jutro sam doznao da je vedrica sa georginama pala s prozora. Dok smo bili na obali proveo je pastir veliko krdo koza, koje su pobrstile mladice i veći dio korena biljke. Majka je mnogo vremena bila tužna, a također se više nijesmo šetali za sumraka po noći bez mjesečine. Ostajala je do kasno u noć uz prozor i gledala bi u crno korijenje kaktusa. Sigurno je mislila na njegovu djecu, koju je ona darovala djevojkama, lijepim nasmijanim djevojkama s rumenim licem, kao zrelim jabukama.

*

Ovoga je ljeta mnogo kišilo, a brzo je nastupila i jesen. Početkom zime dođosmo u grad. Strpaše nas u podrum, daleko od grada. Prozori su naši sada kao tamničarske rešetke. Mi ne možemo da gledamo na grad. Ne možemo da gledamo ni zvijezde, ni sunce, ni kišu. I ostaci zelenog kaktusa izginuše. Na prozorima našim cvate sada prašina i blato, a sivi pauci raspliću duge i tanke mreže, da nas jače zadrže u tamnici naše duše, da osjetimo memlu života. Naš kaktus sada, majko, — (Ti mi nijesi kazala, ali ja ipak znam da su nam ga ukrali) — cvate na prozoru one gospođe sa krznenim šeširom, koja nedjeljom tromo hoda na misu o podne u katedralu ovoga grada, koja je puna pogleda žutih očiju, otupjelih lica, koja se kupaju u parfemu svjetskih tvornica. I ona ima žute oči, lažne oči, kao one u pričama, koje imaju uklete kraljevne. Ona nad glavom nosi smeđi suncobran, maleni suncobran, — javasuncobran, koji joj pliva iznad glave, kao gljiva na smeću, koja se boji sunca. Na ovoj podnevnoj misi cvatu u onim dušama otrovni ljiljani, a iščahuruju se lepiri krvavih srdaca bez duše. Ona ima oko očiju crne srpove, kolute i kesice mržnje. Ona nije majka. Vodi maleno pseto, koje ima oko vrata crvenu vrpcu. Ona pokazuje naš kaktus nedjeljnim posjetnicima, ona mu je nadjenula drugo ime!

*

Ti si ostala bez svega, majko, ipak si spokojna. Uzidala si se u podrume ove kuće, na sunce ne izlaziš. Puštaš svojih deset ptića, da iziđu van i da ti na svojem licu donesu sunčane posmjehe; posmjehe cvijeća. Ti nas sada ljubiš modrim usnicama, a grliš vo-štanim rukama, rukama sreće. Nema više one haljine. Oči su ti upale, a kosa ti je siva. Haljine su tvoje crnina, koja je poblijedila od suza. Pregača tvoja je skoro poderana od udaraca komadića kruha, što ti ih bacaju nogama sa vratiju i prozora visokih kuća, dok ti odlaziš i blagoslivlješ ih.

— Majko! — Ti živiš u nama, u našem sjećanju na zamagljene noći Božića; zelene i čiste noći Uskrsa. Mi ti donosimo svake ne-djelje blagdanski mir, pun smijeha i veselih pogleda.

Uzidala si se u samostan obitelji. Posvetila si život u ovom paučinom ovijenom podrumu, koji nije osvijetljen, već samo kroz prozore prodiru nabrekli stupovi sunca. Prozora nemamo, ali mi djeca tvoja odlazimo van i donosimo ti cvijeće i spomen, kao me-lem na tvoje mladenačke dane, a sada uvele. Ti samo u šutnji moliš dugu krunicu života i nastavljajući prevrćeš ognjena zrna pred Majkom od sedam žalosti, kao i ostale činovničke žene i majke. Žene i majke, kojima je život molitva. Na večer slušaš naše disanje, da ga upiješ u svoje beskrvne žile i da ti nabreknu tihim veseljem i brektavom smirenošću.

Kosa, oči i tvoje ravne i uvele grudi, majko, neka skupe snagu, da pridignu ruke i otvore usta na blagoslov našega cvjetnoga mladenstva.

Mihajlo Firak:

Ukrajinska književnost.

(Svršetak.)

Mlada Ukrajina.

Iza smrti Ševčenka stala se je ukrajinska nacionalna ideja brzo širiti i dobivati snage, a to je izazvalo velikorusko društvo i državnu rusku vlast, da hitro nastupe protiv ukr. književnosti. Zahtijevalo se je, da Ukrajinci daju svoje sile »jedinstvenoj« ruskoj kulturi, a ukrajinska literatura valja da u najgorem slučaju (ako se ne može sasvim uništiti) ostane uvijek provincijalna, samo za prosti puk. Više sfere duševnog života ne smiju za nju biti pristu-pačne. Nastane borba među Ukrajincima i Velikorusima, koja po-traja sve do ruske revolucije 1917.

God. 1876. izide zloglasni carski »ukaz«, kojim se ukrajinska literatura u narodnom jeziku u Rusiji zabranjuje! | Mogle se još izdavati samo nedužne priče za narod, dok je znanstvena literatura, popularne poučne knjige i lijepa književnost bila potpuno zabra-njena. Ruska vlada preko svoje cenzure, i ruska štampa budno paze na svaki smjeliji i svjesniji pojav u ukr. literaturi, nikakovi časopisi ne smiju na dan, a cenzura navlaš propušta nevrijedne stvari, da tako ukr. literaturu pred svijetom kompromitira. Malo tko se usuđuje pisati, jer za to čeka Sibir, a i napisana djela izlaze nekoliko godina iza kako su bila napisana i to većinom u Galiciji, Ženevi, Beču i drugdje, samo ne u ruskoj Ukrajini! Uz to je onda (88-tih i 90-ih godina) u Rusiji sve bilo zaokupljeno revolucionarnim gibanjem, mladež se gubila u raznim »socijalističkim« i »internacio-nalnim« organizacijama, gdje je bilo prvo borba protiv carizma, za socijalno-političko preustrojstvo ruske države, milieu nije bio prikladan za buđenje i jačanje nacionalizma, pa još ukrajinskog!

Sve te okolnosti treba da uzme u obzir svaki, koji hoće, da točno i pravedno prosudi ukr. književnost. Jer jasno je, da je u takovim prilikama nemoguć naravan i normalan razvoj književnosti. Bez slobode nema života!

Jedino se još u Austriji, u Ist. Galiciji moglo ukr. narodno gi-banje dosta slobodno razvijati, i ako je i tu kurz državne politike bio uvijek protiv Ukrajinaca. Iza 1876. g. prenose mnogi Ukrajinci iz ruske Ukrajine svoje djelovanje u Ist. Galiciju, tu štampaju svoja djela, potpomažu kod osnivanja raznih kulturnih nar. institucija. Tako je 1868. g. osnovano u Lavovu društvo »Prosvjeta«, koje je izdavanjem knjiga za narod, osnivanjem prosvjetnih društava po selima postalo organizacionim središtem svega pučko-prosvjetnog i socijalno-ekonomskog rada i ujedno mjerilom narodno-kulturnog napretka Ukrajinaca u Austriji. Godine 1874. osnuje se današnje »Naukóve towárystvo ímeny[3] Ševčenka«, koje je prava Ukrajinska Akademija Znanosti.

Tu se dakle u ist. Galiciji, ukr. Pijemontu, javi 80-ih godina svježa nacionalna a i kulturna struja, koju je najveći njezin pred-stavnik Ivan Franko nazvao »Mlada Ukrajina«. Njezin pokretač, inspirator je Mihajlo Drahomaniv († 1895.) najveći ukr. publicist i etnograf. Radi represalija protiv ukrajinstva u Rusiji ostavio je on profesorsku stolicu kijevskog sveučilišta, pa je neko vrijeme živio u Lavovu, Ženevi, a umro je kao sveučilišni profesor u Sofiji. Sav njegov rad išao je za tim, da evropeizira ukr. pokret, da ga zadoji naprednim zapadnoevropskim idejama. Sva je omladina pristala uz njega i može se reći, da sav nacionalno-kulturni život Ukrajinaca zadnjih 40 godina nosi pečat njegova duha: moderni nacionalizam i kulturni liberalizam, koji danas kod inteligencije bivše ruske Ukra-jine zamjenjuje socijalizam.

U literaturi je to novo doba unijelo novih elemenata: na mjesto romantike dolazi zapadnjački realizam, literatura ne će da služi samo zabavi i moraliziranju, nego ona hoće da rasvjetljuje i raz-

[3] y se čita u latinskoj transkripciji ukrajinskih riječi kao hrvatski zatvoreni e (ě) ili njemački ä.

jašnjuje prilike socijalnog života, da kritizira savremeni život i da služi njegovom boljem razvoju.

Najveći predstavnik te dobe je Ivan Frankó (1856.—1916.), iza Ševčenka najveći radnik na polju ukr. kulture. Iz težnje, da svoj narod podigne do visine drugih evropskih naroda, radio je upravo začudnom marljivošću na svim poljima. Bio je veliki pjesnik, talentiran pripovjedač, literarni historičar i kritik, filozof, etnograf i prevodilac iz stranih literatura. Popis njegovih djela zapremao bi knjigu od kakovih 180—200 stranica. Svojim djelima i izdanjima uzrokovao je prelome u duševnom životu galičkih Ukrajinaca, kroz 40 godina rada podigao je skoro sam ukr. literaturu u Ist. Galiciji na zamjernu visinu. Kao učenik Drahomanova bio je »slobodouman«, »socijalist,« što je dakako dosta škodilo i umjetničkoj i kulturnoj vrednosti njegovih djela. Najbolja su mu djela: epsko-lirska poema »Mojsej« (Mojsije), kojoj nema para u ukr. literaturi i zbirka erotične lirike, »lirična drama« pod naslovom »Zivjale lystjé« (Uvelo lišće). U prozaičnim djelima opaža se jaka socijalna nota. Slika život skoro naturalističnom točnošću, ali svagdje traži ideju, »Božju iskru« pa i neznatnom sižeu daje dušu i smisao.

U ruskoj Ukrajini u isto vrijeme pišu Panas Myrnyj, Ivan Nečuj-Levyskyj, Boris Hrinčenko, Vladimir Samijlenko, N. Voronyj, O. Konyskyj i drugi.

Panas Myrnyj (pseudonim) je najbolji ukr. novelist realistične škole. Napisao je malo, ali sve ima stalnu umjetničku vrijednost. U djelima mu se katkada prejako ističe buntovni socijalizam.

Ivan Nečuj-Levyskyj (1838.—1918.) najplodniji ukr. romanopisac. Rado opisuje život pravoslavnog seoskog svećenstva u Ukrajini (»starosvjetski popovi i popadije«). Opisao je nove socijalne prilike u Rusiji iza ukinuća kmetstva 1861. i pojam svijesnog, realnog nacionalizma kod ukr. inteligencije, koja je inače bila rusificirana (»Kajdaševa porodica, Nad černym morem, Oblaci«).

Boris Hrinčenko (1864.—1910.) je agilan i neslomiv duh. Ni za najžešćeg protukrajinskog režima nije prestao raditi na literarnom i kulturnom polju. Smjelo se borio s ruskom cenzurom, pa je uza svu njenu strogost izdavao ukr. knjige. Zato je bio sa svih strana progonjen, što ga je prije vremena stjeralo u grob. Pisao je romane socijalno-nacionalističkog značaja. Najljepše su mu male novele »Olesja« (prevedena na hrvatski u »Prosvjeti«), »Kuća u dolini« »Djevojčica« i dr.

Vlad. Samijlenko je fini satiričar sa zamišljenom ironijom, a odlikuje se savršenom poetičkom formom.

Stefan Kovaljiv (1848.—1920.) je u svojim novelama opisao muke radnika i seljaka u borislavskom petrolejskom području, »galičkoj Kaliforniji«.

O dramatičkoj ukr. literaturi trebalo bi da se napiše posebna študija. Radi pomanjkanja prostora spominjem samo, da se je 80-tih i 90-tih godina moglo ukr. kazalište najslobodnije razvijati (brojne

kazališne »trupe«). Otac novije ukr. drame je Marko Kropyvnyckyj, velikih zasluga ima Mih. Staryckyj, a najbolji je ukr. dramatičar Karpenko-Karyj. U Ist. Galiciji istakao se Hr. Cehlyrmskyj i Frankó.

Nekako sredinom 90-tih godina nastupa u ukr. literaturi nekoliko velikih talenata odgojenih u duhu Franká i zapadne literature, čisto umjetničke duše, koji postavljaju ukr. literaturi nove ciljeve. Za svoj predmet uzimaju nutarnje doživljaje čovjeka, paze na formu, svojim djelom ne kane zabavljati publiku, a niti je direktno učiti. Oni bi da razotkriju tajne života u svoj suštini, da iznesu individualni žvot čovjeka i bezbrojne kolizije individua s društvom. Istakli su se među drugima: Koćubyniskyj, Lesja Ukrajinska, Stefanyk, Kobyljanjska i mnogi drugi.

Mihajlo Koćubynjskyj najveći je ukr. novelist — psiholog — ukr. Turgenjev. Predmet njegovih novela — to su duboki, tajni duševni doživljaji, neznane tradicije ljudske duše, koje on riše u najfinijim niansama, s nekom beskrajnom ljubavlju i sućuti k samotnoj ljudskoj duši. Kod njega nema znatnih vanjskih događaja — sve se zbiva u dušama njegovih junaka. Biseri ukr. literature jesu »San«, »Na kamenu«, »Fata morgana«, »Pro bono publico«, roman »Sjene zaboravljenih preda« pa »Što je zapisano u knjizi života?«

Lesja Ukrajinska († 1913.) — pjesnikinja u potpunom smislu riječi, visoko idealna duša, puna vjere u ljepotu i život (contra spem spero! — bilo je njeno geslo). Njenoj bogatoj naravi kao da nije bilo mjesta u jadnom ukr. životu i zato najradije uzima predmet svojih pjesama i dramatičkih djela iz mističkim čarom obavitih orijentalnih zemalja, Grčke, Egipta, Palestine i Rima.

Vasilj Stefanyk stoji osamljen u ukrajinskoj književnosti. Veliki talent je svu pažnju svratio na život galičkog seljaka, pa ga je tako vjerno, s toliko umjetničke vještine i takta opisao, da mu je u tom teško naći para. Njegove su novele kratke, 3—5 strana, ali svaka je savršena cjelina, koja kaže toliko, da bi drugi o tom morao pisati roman. Stefanyk zapravo i ne prikazuje seljački život, ne reflektira i ne uzdiše nad njim, ne proklinje ga, niti ga hvali, on uopće sam veoma malo govori, nego govori kod njega seljak sam. A seljak je doduše škrt riječima, ali zato jedna njegova riječ, jedan uzdah kaže više, nego naših sto. I u tom pripovijedanju seljaka ukazuje nam se njegova bogata duša, bogata u svemu, u zlu i u dobru, u ljubavi i mržnji, moći i slabosti. Mi gledamo život tako šarolik, dubok i ozbiljan, da stojimo zapanjeni kao pred čudom.

Stefanyk je napisao malo, ali ono, što je, neprocjenjivo je. Spominjem samo neke novele: »Katica«, »U krčmi«, »Pismo«, »Potpis«, »Djeca«, »Bakica«.

Olga Kobyljanska iz Bukovine, uzgojena skandinavskom i ruskom literaturom, meka lirička narav, premda piše prozom. Djela su joj puna simbolizma, a prevedena su na mnoge jezike (na slovenski roman »Zemlja«). Isprva je istupala za žensku emancipaciju,

što je kasnije napustila. Najljepše su joj novele: »Na polju«, »Valse mélancolique«, »Bitka«, romani »Zemlja«, »U nedjelju jutrom cvijeće je sadila« (iz narodne pjesme).

Početkom XX. vijeka ukr. literatura veoma oživljava. Javile su se nove sile s modernističkim poimanjem umjetnosti. U Ist. Galiciji je bilo mirnije, ali i tu se javio modernizam sa svojim idejama o posvemašnjoj slobodi umjetnika. Izraziti predstavnik modernističke struje je u Ist. Galiciji Mih. Jackiv. Njegove novele odlikuju se biranom formom i glatkim jezikom, ali se teško čitaju, jer su na skroz simbolističnė. Uz njega stoje Vasilj Pačovskyj liričar, Petar Kamanjskyj, pjesnik vječne tuge, Bogdan L e p k y j, dobar lirski pjesnik i novelist, ide svojim putem, a karakterizira ga zamišljena, tiha melankolija.

U bivšoj ruskoj Ukrajini se je iz ruske revolucije 1905.-6., koja je donijela ukr. tisku neke polakšice, a ukr. literarni život silno razmahao, što je opet dokazom, da je ukr. nar. pokret naravan. Nažalost je cijelo to gibanje bilo u znamenju revolucije i socijalizma, što se markantno odrazilo u literaturi, dakako — na njenu štetu. To se osobito opaža kod najvećeg talenta te dobe Vladimira Vynnyčenka, osobito u njegovim romanima. Vynnyčenko je ukr. Gorkij, nemiran, revolucionaran temperamenat, koji ne trpi spona, ne pozna obzira. Zato u drami, gdje treba mirne i koncentrirane energije, nije uspio, premda su nekoje njegove drame davane u Petrogradu i Moskvi (drame Laž, Pjevačka društva i dr.). Najljepše su njegove male novele, gdje se vide sve odlike njegova talenta: oštro opažanje, ironija, humor i lagan stil. Slični su Vynnyčenku prozaici Čerkasenko, Černjavskyj, Pacharevskyj, Potapenko i drugi.

U poeziji se ističu u ruskoj Ukrajini tri sasvim moderna pjesnika: O l e s j, Č u p r y n k a i F i l j a n j s k y j. Olesj je slavuj moderne ukr. lirike, pjesnik uskrsnuća Ukrajine. Njegova je poezija impresionistička, katkad prelazi u polusvijesnu ekstazu, dok je Čuprynka, kojeg su boljševici 1922. ustrijelili, više refleksivan i svijestan sebe. Filjanjskyj je također manje blistav i manje sugestivan, nego Olesj, slika polagano i tačno.

Ovi kao da zasjenjuju druge, kao Ryljskyj, Aljčevska, Sribljanski, koji je također literarni kritičar.

U najnovije su se vrijeme, neposredno pred ratom stali opet vraćati narodnom tonu, vraćajući ukr. literaturi onaj stari narodni demokratski duh, koji je njome vladao u 19. vijeku, a kojega su htjeli moderni zamijeniti s »duhom internacionalnog socijalizma«.

Na koncu još pregled važnijih liter. časopisa. U Ist. Galiciji je bio prvi časopis »Zorja Halyckaja« (1848.—1854.). 60-tih godina bilo je više časopisa kratkog vijeka. Veliko su značenje imale: »Pravda« (1868.—1880.) i »Zorja« (1880.—1898.). U bivšoj ruskoj Ukrajini: »Ukr. Vijesnik« (1816.—1821.), pa onda istom 1871.-2. »Osnova«. Od 1862. do 1906. god. nije smio u ruskoj Ukrajini izlaziti nikakav ukr. časopis! 1898. g. počne u Lavovu izlaziti veliki

žurnal »Lit. znanstveni Vijesnik« oko kojega su se okupljali svi ukr. književnici.

Prvu sistematsku povijest ukrajinske književnosti napisao je prof. Ivan O h o n o v s k y j 1888. g. Ta je međutim danas već zastarjela. Povijest ukr. literature do 1900. g. napisao je Ivan F r a n k o: »Nacrt povijesti ukrajinske literature« (1910.). God. 1911. izdao je ukrajinski literarni kritik S. J e f r e m o v svoju »Istoriju ukrajinske književnosti, koja je do zadnjega vremena bila najbolja. 1921. god. počeo je izdavati u Lavovu svoju povijest literature Mih. V o z n j a k, (dosada izašla 2 sveska, a treći izlazi ovih dana). Povijest ukr. književnosti izdaje također slavni ukrajinski povjesničar Mih. K r u š e v s k y j (dosada izašla 3 sveska). U ruskom jeziku napisao je I. N. P e t r o v dvije knjige o ukrajinskoj književnosti: »Ogledi iz povijesti ukr. književnosti 17. i 18. vijeka« i »Ogledi iz ukr. književnosti 19. vijeka«. Na ovu zadnju knjigu napisao je prof. D a š k e v y č opširnu recenziju, koja zapravo čini samostalnu povijest ukr. literature.

A sada jedna opaska. Mnogome će, kad pročita ovu skicu doći pitanje, pa zašto je tako bogata književnost skoro sasvim nepoznata? Na to moram odgovoriti, da nije baš tako nepoznata, a da je baš najmanje poznata kod južnih Slavena. Zašto? Eto ukr. je narodu najmoćniji slavenski narod, narod velikoruski, kojega su mnogi možda i nehotice identificirali sa Slavenstvom, poricao pravo na egzistenciju, pred svijetom razglašavao, da ukrajinskog naroda nema, da nema posebnog ukr. jezika i da oko ukr. literature rade samo neki fantasti. To je napunjalo ljude nepovjerenjem, dapače mržnjom protiv ukrajinstvu, malo tko se odvažio, da ga upozna na »licu mjesta« i da nauči ukr. jezik (ta tko će učiti jedan dijalekt!). Posljedica svega bila je: skrajnja ignorancija u ukrajinskim nacionalnim pitanjima. Zato je i ova kratka skica napisana, da posluži kao prva informacija za one, koji hoće da ukrajinski narod upoznaju u istinskom svijetlu.

Amand Alliger:

Mučenik svoje ideje.

Savremena slika u jednom činu.

LICA:

GOSTIONIČAR IMBRA	PRVI RADNIK
MILE, njegov sin	DRUGI RADNIK
SLUGA	TREĆI RADNIK
NADSTRAŽAR	ŠEGRT

Mjesto zbivanja: mala gostionica u nekom većem gradu.

ČIN JEDINI.

Mala gostionica u velikom gradu. Zima je. Kasno u veče sjede u njoj neki radnici i još jedan gost s njima. Po munduri se može raspoznati da je »nadstražar«, stari tip velegradske »policije«, koja najvoli svoju »noćnu« službu da vrši uz čašica vina i na toplom mjestu...

Gostionica ne odaje odviše čista zraka... Zadimljen strop i čađav od petrolejske lampe, što visi na sred sobe, i paučina po kutovima zidova dokazuje pravu pravcatu zapustjelost domaćine, upravo onakvu zapustjelost, kakva se često vidjela u predgradima velegradskim, što vonjaju po zamazanosti, alkoholu i drugim sumnjivim elementima. Rekoh: ta je gostionica vjerna slika one mračne gradske četvrti, gdje ne prođe ni jedna noć bez kakva skandala ili strke i buke...

Uz jedan stol sjede tri radnika, koji u živahnom razgovoru nastoje da »na mrtvo« opiju gradskog službenika, nadstražara...

Prvi radnik (nakon što su se nasmijali nekoj šali): — — Izvolite, gospodin nadstražar! Udrite Vi samo po litri... Dosta ga još ima...

Drugi radnik: Manite se vi službe za danas... manite...

Nadstražar: Kažem vam,... ne mogu više da pijem... jer... *(Ali ne dovrši, pošto su ga oni taj mah nadvikali, nudeći mu čašu).*

Drugi radnik (prema trećemu, koji drži u krilu tamburicu): A — — šta si ti prestao, bolane!... Sviraj dalje, da se i naš gospodin nadstražar malko — — razigra — — —

(Treći radnik zadrnda na tamburi... Nešto je lijen — ili pospan... Katkada i zijevne...)

Prvi: Nije nam se već odavna pružila takva prilika, da sjedimo zajedno sa »policijom« kod stola... Udri jače po tamburi!... Tako!... Ajde, gospodin nadstražar, izvolite da gucnete...

Drugi: Izvolite samo... Mi plaćamo!... Nije vas brige!...

Nadstražar: (Dosadilo mu valjada to zavijanje te je ustao od stola malo teturajući): Dajte mi već mira... Ne mogu... više... jok!... *(Hoće da desnom rukom odbije ponuđenu čašu, što mu je jedan radnik pruža upravo pod nos, ali kako je zamahnuo, tako ga je zamah povukao i on, ponešto nakresan, nasrne prema sredini sobe te se rukama zaustavi kod nekog drugog stola, gdje i sjedne sav klonuo.)*

Prvi radnik: (prema ostalima:) Ovamo k stolu... Uzmite sobom i čaše... *(Radnici prenose s dosadašnjeg mjesta čaše i boce na drugi stol, gdje se posjeo nadstražar.)*

Drugi radnik: (daje znak trećemu.) Ded... počni... *(Treći zaigra kad je sjeo nadstražaru uz bok.)*

Prvi radnik: (u šali.) Gospodin nadstražar voli da se seli... Ta ajdede... Čov'eku dosadi s vremenom — uvijek kod istog stola... *(drma nadstražara, koji je povalio glavu na dasku od stola:)* — — Nije li tako, gosp. nadstražar?...

Drugi: Ma razberite se malo... *(gurne Trećeg.)* Ma, zadrndaj jače! *(tobože pjevucne nadstražaru do uha:)* »Nek se ori... nek se ori... oj...

Prvi i Treći: (prihvate:) Oj.. joj.. joj...! *(Silan smijeh.)*

Nadstražar: (podiže glavu:) Ehe! Baš ste me zaokupili... Nevaljanci!...

Prvi: Ne kanite valjada spavati...?

Nadstražar: To ne... ali.. služba...?..! Ha?

Drugi: Kakva služba... Sad? Po noći?.. Jeste lud?...

Treći: Za službu ima još vremena!

Nadstražar: Moram, ljudi!.. Ako me ne nađu na mjestu, šta onda?..

Prvi: Gluposti! Ko će vas naći na mjestu?... Tu ste vi na pravom svom mjestu! Tu!... Baš je kome stalo, da vas ide ovako u noć... na takvoj vijavici... nadzirati...

Drugi: Zar ne vidite, kakav je snijeg napolju?... Ostanite kod nas... Tu vam je barem toplije... *(Natoči mu u čašu... Svi se kucnu i iskape do dna...)*

Prvi: (nakon toga daje znak trećemu:) Sviraj!...

(Treći zaigra i ostali prihvate pjevanjem neku raspojasanu bećarsku pjesmu.)

Nadstražar: (Osjetivši sad kao neki polet u sebi — što li — pa sav napojen tom bučnom raspojasanošću — — vikne:) Čekajte!!.. Če-kajte!!.. *(Radnici na čas prestanu:)* Gdje je gazda?...

Prvi: Šta će vam on?...

Nadstražar: (digne jednu bocu.) Pogledajte je!... Smije li ona biti prazna?... *(dere se iz sve snage svog grla.)* Gazda! Vino amo!...

Radnici: (shvatili, da je nadstražar posve u njihovim rukama, pripomognu mu dozivati gazdu:) Vina, gazda!... Vina! Vina-a-a-a...

(Nastaje silna graja od tog dozivanja, koja prestaje tek onda, kad se na vratima što vode u kuhinju pojavi sluga.)

Sluga (ponešto smiješne figure, ima na desnoj strani pleća oveliku grbu, stane pred njih... Iz jednog žepa viri mu duga marama... Govori prigušenim, drhtavim glasom:) — Što zapovijedaju?

Prvi: Još jednu litru!

Drugi: Ne! Dvije! Dvije!

Prvi: Šuti!... Dosta je jedna litra!...

Nadstražar: Pa šta radi tamo? Ovamo s njim!... Ovamo, gdje se pije sve u šesnaest...!

Sluga: (sav se trese.) Oprostite, ali...

Nadstražar: Šta »ali«... »ali«... Nema tu ni opraštanja, ni ikakav »ali!« Dozovi ga samo!

Sluga: Njemu nije baš s voljom, da...

Nadstražar: Nije s voljom?... Šta?! Mora biti s voljom!... Ovamo gazdu!...

Radnici: (viču također.) Ovamo ga! Ovamo ga!...

Sluga: (tek što je pošao, opet se vrati.) Gazdi nije dobro!...

Nadstražar: E, pa šta mu je do vraga?

Sluga: Ljuti se, pa... eto... *(Radnici se podsmijavaju...)*

Nadstražar: Šta?... A na koga se, molim te, on ljuti?...

Prvi radnik: (tobože ozbiljno.) Valjda na nas?...

Sluga: Ne! Ne! Nešto ga je uzrujalo pa škripi zubima...

Nadstražar: Haha!... Misli valjada na »sudnji dan«.. pa škripi... *(grubo:)* Tornjaj se... i gledaj da ga dozoveš... Reci mu: kad se napije vina, ne će ga zubi »svrbjeti«! Bjegaj!...

Prvi radnik: (povuče slugu natrag.) A reci ti, rad šta se on tako uzrujava?... A?

Nadstražar: Ah! Valja da opet kakva tričarija!...

Sluga: (govori otegnutim glasom.) Pa ovaj... on je.. to jest... dobio je o podne nekakvo pismo...

Nadstražar: (lupi šakom o stol:) Alàj! Čuda!... Pismo!... Hm! Pa to ga ljuti?... Možda ga opominje kakav vjerovnik na dugove... Hahaha... Šta li?...

Prvi: Reci ti gazdi, da ćemo mi njemu danas »pošteno« platiti, da namiri »dugove«, — — ako je to razlog što se gnjevi!... Idi!... *(Smijeh.)*

Sluga: Ma, nije ni to... Ovaj... Ulovio je neko pismo, koje je bilo odresirano na — — njegova sina...

(Radnici opet prasnu u smijeh).

Nadstražar: — Aha-ha-ha!... Znamo!... Znamo!... Piše mu valjada neka ljubovca »libsbrife«... je li?

(Smijeh.)

Sluga: (neprilično:) Ni to nije... Ovaj... pismo je od...

Prvi radnik: Od koga? Bolan!

Sluga: Od gazdine žene...

Prvi radnik: Šta?... Kakav je to opet... A zar nije gazda svoju ženu već odavna otjerao?...

Sluga: E, baš zato! Pisala je ona pismo na svog sina Milu, gdje mu javlja, da se nastanila kod svoje sestre — — ovdje u gradu negdje — — te ujedno pita, kako žive obojica...

Nadstražar: (klima glavom sad lijevo sad desno od mlohavosti:) Pa to ga je tako ozlo-volje-lo...a?... Radi že-ne?!... Mene bi to naprotiv veselilo, kad bi mi se žena onako poizdaleka propitkivala za — — zdravlje... Hehe... Ali moja vam je žena vrag!... Misli ona, kad mora kod kuće vazdan uz peć i uz djecu da sjedi, da ću valjada i ja tako kod kuće.. kao... kao... strvina... bože prosti! Jok!.. Volim ja ovdje.. da!... Zato joj se i hoće da lema, kad rano ujutro dođem kući...

Prvi: Tako valja, g. nadstražar!... Šta žena! Šta kuća... Šta djeca!... Tričarije!... Vino! Vino! To je za takve ljude...! *(slugi:)* Ajde, idi i utješi nam gazdu!... Ali ne zaboravi na vino!...

Sluga: Evo, već idem... *(Ode.)*

(Ponovno iskape čaše iz one boce, koja još nije bila ispražnjena.)

(P a u z a.)

(Treći radnik razbija dosadnu i mlohavu šutnju, zvrndajući na žicama tambure. Od svega što je prije bilo ostade samo mrtvo šuštanje, otegnuta svirka na tamburi, lagani zveket čaša, koje radnici dva-tri puta prinesu do usta i napokon po koji kašalj nazeblih im grla...)

(P a u z a.)

Prvi radnik: (osjetio je valjada ovu turobnu tišinu, koja ga je pritisnula nakon bučna veselja, pa gotovo bijesan lupi čašom o pod, da se sva razmrskala... Na taj prasak su se i ostali ganuli iz mrtvila!:) Ej, ti, ćoso!... Šta si to zaigrao?... Jesmo li mi kakvi zeleniši?... Ja ne trpim ... sentimentalne pjesme... Zadrndaj nešto veselo...!

Treći: (malo i ljut...) Pa već sam dosta toga svirao... zaboljela me ruka!...

Drugi: (tromo i poluglasno.) Sviraj, kad ti se veli!...

Nadstražar: (tromo i pospano.) Sviraj, mòre!...

Treći počne da svira opet — — veselije...!

Nadstražar: (produži riječi prema prvom radniku... tromo.) A jel'te!... Vi ste rekli — — da je gazda svoju ženu — — onako... *(pokazuje rukom, kao kad se nekog tjera od sebe.)*

Prvi: Da! Otjerao jê!...

Nadstražar: (tiho kao gore:) — Već — davno...?

Prvi: Davno...

(P a u z a.)

Nadstražar: A rad šta?... A?... Ded pričaj, rad šta ju je otjerao?

Prvi radnik: Pa šta ja znam... Nešto se tu govorkalo pred tri mjeseca o tom...

Nadstražar: Pa recite, šta se to govorkalo pred tri — — —

Prvi: Pa, svašta!... Nije mu bila po volji... eto!

Nadstražar: Je li bila zla?

Prvi: Ne! Zla manje, ali više — — pobožna!...

Nadstražar: (uspravi se na sjedalu i znatiželjno se prene k njemu.) Po-bož-na, velite?

Prvi: Da! *(i srkne iz svoje čaše.)*

Nadstražar: Vidi, vidi vraga!... Pobožna! *(kratko se osmjehne.)* Čudnovato!

Prvi: Nije to ništa čudno!... Slušajte me, gospodin nadstražar! Vi ćete znati pravo da prosudite tko je od njih dvoje imao pravo... Gazda ili — ona!... Ta vi ste ipak nekakav »stup policije«...

Nadstražar: Recite radije »klimavi stup«!

Prvi: Neki su ljudi govorili, da mu je žena blia neuredna i nečista... ali ja sam saznao od nekog susjeda Mitre, koji je ono pred 2 mjeseca umro od »španjolske«, da je Imbrova žena bila velika bogomoljka, te je rad toga došlo među njima do čestih nesuglasica, dok se nisu napokon — razišli... Imadu sina, koga vi zacijelo poznajete,... sina Mila, koji je, kako mi gazda reče, dobar dečko!... Osamnaest mu je, a već pametan, kô — — kô — — prorok!... Polazi gimnaziju ovdje u ovoj četvrti... Ali znate... ni oni se ne slažu!

Nadstražar: Tko?

Prvi: Pa otac sa sinom!...

Nadstražar: Ne slažu se?

Prvi: Nikako! Kad je gazdina žena otišla od kuće, nastade još veći nemir i nesloga... Sin vodi kavgu protiv oca, a otac protiv sina...

Nadstražar: Valjada radi majke?

Prvi: Da! Sin je volio svoju majku... posve naravno... pa zato i spočitava ocu, što je došlo u porodici do takve sramote... Veli sin: »sramote«... Ha! Eto vidite!... otjerati ženu?...

Nadstražar: (zirne mu u oči.) Pa da! Sramota je to!... Jer nije otjerao samo ženu, već i majku svojeg djeteta!...

Prvi: (malo se napreže, da dokazom pobijedi svog protivnika.) Šta još ne! Mislite, da će razuman muž u današnje doba trpjeti, da mu žena kvari dijete s kojekakvim blesastim bajkama o vjeri — — o bogu — — i o crkvi?!!... Pravo je učinio gazda Imbra, pravo!... Žena mu je od one prastare familije, koja po vazdan samo boga moli!... Ali kad nije mogao on drugačije da iz nje otjera taj smiješni prastari pobožnjački odgoj, naprosto ju je bacio iz kuće, da mu i nadalje ne trabunja o »svetoj vjeri«. Dosta smo već stari, pa i valja da se okanimo onoga, čega ni nema... Vjeruj samo ono što postoji... a ne tražiti odgonetke u zraku..!

Nadstražar: Stanite, čovječe!... Zar misli gazda, da će taj njegov postupak krenuti sina na bolje... Ne!... Na gore! Na gore, dragi moj! Bez vjere i bez Boga nema ništa... Bilo je i prije takvih koji su zabacivali vjeru, ali od toga im nije bilo nikakve koristi... Samo štete... Pogledajte samo u povijest... Nađite »francusku revoluciju«!... pročitajte, šta je i vidjet ćete, kakvi su onda bili ljudi... Krvožedne ubojice... To vam može biti najbolji dokaz, da je čovjek bez vjere isto, kao i čovjek pijanac u najvećem stepenu, kad iz njega provali... živina!

Prvi radnik: Hoj, hoj! Gle! ... Vi danas još vjerujete u boga?!... Hahaha!... Sjajno!... Gospodin nadstražar »stup policije« vjeruje u boga!...

Nadstražar: (malko se raspalio.) Jest! Jer znam, da je samo vjera kadra iz čovjeka stvoriti — čovjeka!... Pa u čije ime i kako da odgojimo svoje mlade ako ne na vjerski moral!?.. Zar ima još koji bolji način ili moral, pod koji bi se način...

Prvi radnik: (dotle je pio iz čaše.) .. Moj je zakon komunizam! On ne propovijeda o ničem, što ne postoji u prirodi, jer on je sam po sebi prirodan... »Ako vidiš, da drugi nema ono šta treba, a ti mu daj od svoga, ako imadeš previše!..« To je moje geslo!..

Nadstražar: Vi ste dakle gorljiv komunista?! *(Radnik ne može da govori, jer drži upravo čašu na ustima, te samo kimne glavom.)* Ali znajte i to: da je to Vaše geslo već mnogog čovjeka vaše vrste odvelo na stranputicu, jer nije imao onoga, što mu samo vjera može da pruži.. jer nije imao savjesti.

Prvi radnik: (prasne u smijeh, da mu je čaša pala na stol): Ha-ha-ha Savjesti!... Komu treba danas savjesti...? Komu? Zar vama? Po-li-ci-ji!

Nadstražar: Dosta žalosno, ako je nemate...

Prvi radnik: (Još više bocka:) Ali je zato »policija« više ima... gosp. nadstražar!.. Haha...

Nadstražar: Ne vrijeđajte me! Ja si zabranjujem... *(htio je još nešto da kaže, ali se naglo predomisli, ustane i natakne kapu na glavu.)*

Prvi radnik: (pogleda nadstražara čudom) Gosp. nadstražar.. vi zar ustajete... šta hoćete..?

Nadstražar (polazi k vratima.) Ništa, ništa!... Okanimo se tih zađjevica... Vidim, da se nas dva ne možemo razumjeti... Kad vam čovjek hoće šta lijepa dokazati, a vi odmah — vrijeđate...

Prvi radnik: Gosp. nadstražar... oprostite, ako je to... ja sam... bio u vatri... znate, pa se prenaglih...

Nadstražar: Znam, znam... Domalo će se pretvoriti u pepeo... i taj vaš komunizam!...

Prvi radnik: (kao da ga ne želi čuti, podiže čašu.) Gosp. nadstražar, izvolite bar još jednu čašicu... pomirimo se...

Nadstražar: Ne! Hvala!... Da sam prije znao s kim imadem posla, ne bih prišao k stolu... vjere mi!... Uostalom, već je i vrijeme za službu Laku noć... *(Nestane ga u hodniku...)*

(PAUZA.)

Prvi radnik: (gleda za njim, a onda ljutito promrsi:) Prokleti klipan! Grâdi se, da je pametniji od mene... Ha!... *(pogleda na svoje drugove kod stola i s užasom vidi, da oni drijemaju... Stane da drma drugog i trećeg radnika.)* Hej, brate! Spavaš li?... Probudi se..!

Drugi radnik: (protare oči.) Šta je, a-a? Koja li je dob...?

Prvi radnik: Šta vraga: dob, dob!... Zašto dremuckaš!... Gledaj, on je otišao...

Drugi radnik: Tko?.. Nadstražar?...

Prvi radnik: Pa eto...

Drugi radnik: A je li bio bar pripit?

Prvi radnik: Vraga!... Mogli smo ga večeras tako sjajno smotati, da ne bi znao ni kako se zove... ali vi... slabiši... vi samo: spavati... spavati...

Treći radnik: (zijevne.) Ma, ovaj... već mi se drijema...

Prvi radnik: Ništa zato... samo ti sviraj... Kad dođe novo vino na stol... uh, do vraga... pa gdje je taj kelner tako dugo s vinom..

Šegrt: O-o! Tu se svira?

Prvi: Dabome!... Ti si to, brico?

Šegrt: Jesam!...

Prvi: Ajde sjedni k nama... gucnut ćemo, kad dođe...

Šegrt: (sjedne za stol.) Jok! Prije ću da večeram... A gdje je tu podvorba... hej!

Prvi: I mi već dugo čekamo... *(zove:)* Hej... kelner...!

(Uđe unutra sluga noseći bocu vina...)

Sluga: Izvolite...

Prvi: A gdje si tako dugo?

Drugi: Eto, nadstražar nije mogao ni da čeka, rad tebe...

Šegrt: (u smijeh.) Gle! Zar je s vama bio nadstražar... onaj koga sam malo čas prije vidio na ulici?...

Drugi: Jedan je bio ovdje...
Prvi: Pa šta je s njim?
Šegrt: (u smijeh.) Haha... Nasrnuo glavom o stup od svjetiljke. Ciknuo od boli i malo da se nije srušio u snijeg.
Drugi: Dakle je bio pijan?
Šegrt: Izgledô je onako, kô nakresan... haha... Kleo je svašta... haha... *(ogleda se na slugu.)* A tu si ti, puklavče?... Donesi šta za večeru...
Sluga: (uzmako natrag, bulječi bijesno u šegrta.) Za tu ćeš riječ platiti! Ako sam nesretan, znam to i sam... a podrugivanje ne trpim! Pogotovo ne od takvog derana!
Šegrt: (Ustane, ponešto ljut.) Tko ti je deran?... *(Radnici se smiju.)*
Sluga: (jače:) Ti! derane!
Šegrt: (pripravi se, da zaskoči na njega.) Puklavče! Gurava žabo!...
(I već bi došlo do tučnjave, da se u taj čas nije na vratima kuhinje pojavio gazda Imbra te ih mrkim pogledom sve premjerio...)
(Svi utihnu... Za čas je sve uprto u gazdu.)
Imbra: (oštro.) Šta je to?... Čuo sam neku galamu...
Sluga: Oprostite, gazda! Zavadio sam se s ovim ovdje... Uvrijedio me!...
Imbra: Kakvo ti pravo imaš?... Gledaj, da su gosti čestito podvoreni, i ništa drugo... *(prema šegrtu.)* A što bi ti?
Šegrt: (koji se natrag posjeo k stolu.) Pa, večeru!
Imbra: Imamo samo rižote...
Šegrt: Pa dajte mi i to!
Imbra: (oštro slugi.) Ajd! Tornjaj se; i donesi večeru!...
(Sluga ode u kuhinju.)
Prvi radnik: (veselo gazdi.) Ej, već smo te željni i vidjeti! Cijelu se večer ne pokazuješ... Ded sjedni k nama... Nek nam ovaj *(pokaže na Trećeg)* — štogod odrapi!
Drugi: (isto prema Trećem.) Ajde, počni! Ne spavaj! *(Treći svira tiho.)*
Imbra: (tužno se podlaktio o stol.) Tako mi je danas, braćo, kô da će sad nà duša iz mene...
Drugi: Pa šta je, bora ti, govori!
Prvi: Mi smo već nešta našnofali — — o pismu — —
Imbra: (trgne se i zirne u njeg.) Ti znaš...? Otklen?
Prvi: Čuli smo od — sluge!
Imbra: On vam je rekô? Proklet da je! *(htio je da ustane.)*
Drugi: (potisne ga natrag na stolac.) No, no, gazda! Utišaj svoju ćud!... Nije sluga kriv... već mi!... Ispitivali smo ga, što radi gazda — — pa čov'ek ko čov'ek — izlanuo. Al najzad i nije to ništa... Pismo! Pismo!... Nije vrijedno da se gnjeviš...
Prvi: Pa naravno! Znaš,... ako ti je žena onakva... pa svejedno... Mani se!... A to, što se raspituje za te i za sina — — to je i opet svejedno... Ne brini se za nju!

Imbra: (kroz grubi jecaj.) Znate... ona me je već punih 18 godina izjedala i mučila... Bogomoljka jedna! Hm! Ali ja se nisam dao zaslijepiti... nisam se, tako mi glave... nisam...
Prvi: Pravo je, gazda Imbra, pravo! Tko će danas u crkvu... Stare babe... i... i prosjaci...
Imbra (jače odlučnije.) Hoću da ustrajem! Hoću da budem »slobodoumac« a ne — — fanatik — —
Radnici: Tako je, tako! Pijmo u zdravlje gazde Imbra!
(Kucnu se i piju...)
(Ulazi sluga noseći večeru. Dođe do stola, metne tanjure pred šegrta i zatim prisloni se gazdi do uha.)
Sluga: (nešto tiše.) Gazda!... Došo ti je sin!
Imbra: (trže se.) Zar — —? Napokon!... Ajde, podaj mu nešto za večeru... Ja ću skoro u kuhinju!...
Sluga: Dobro... *(ode.)*
Šegrt: (jede i govori.) Slušaj, gazda! Sin ti baš ne dolazi tako rano uveče kući!... A? On je đak... Nije za njega, da kasno izbiva u noći... Trebalo bi da malko bolje pripaziš, kud polazi...
Radnici: (povlađuju.) Aha,... da, da...
Imbra: (gleda ih sve.) Šta!... Šta vi znate?!... Ne dirajte mi u sina... Ja dobro znam, kud polazi... Ujutro je imo školu, a naveče — — gimnastiku...
Šegrt: Gimnastiku! Ha!
Imbra: Da! Tako mi je rekao... A šta se ti toliko ceriš?... Zar mi možda sin laže?
Šegrt: (pogleda ga ispod oka, ali brzo nastavi s večerom.) Ne!... Tako samo mi se činilo... ovaj... *(guta zalogaj.)*
Imbra: No eto!... *(kucne se s radnicima i pije.)*
Prvi: (stavi mu ruku na rame.) Elem, gazda Imbra, pa kako inače životariš?... Mislim onako... Jesi li zadovoljan, a?...
Imbra: (otegnuto.) Pa — sad — jesam!
Drugi: E, to je dobar znak... Valja da je već i sa sinom bolje...?
Imbra: Kako mislite?
Drugi: Tako! Sin ti se isprva protivio radi majke... što li!
Imbra: I vi svi to znate?
Prvi: Kako da ne! Zato ti i jesmo susjedi...
Imbra: Pa sve je dobro! Zabranio sam sinu, da misli na one gluposti, što mu ih je majka od malena usadila... i eto; sad kako izgleda, ne polazi više u crkve... ni među popove...
Šegrt: (prasne u pridušen smijeh, ali se odmah primiri i jede...)
Imbra: (to ga je trglo i on upilji pogled u šegrta:) Šta se smijucaš? Govori! Taj smijeh zacijelo ima razloga...
Prvi: (prema šegrtu.) Šta se smiješ?... Budalo!
Drugi: (isto.) Tko se bez razloga smije...

(Treći udario u živahnu svirku.)

Šegrt: Ne smijem se bez razloga.
Prvi: Pa šta je onda? Ti valjda nešto više znaš...

Šegrt: Smijem se zato, jer sam večeras vidio tvog sina, gazda Imbra, u društvu s nekim popom!...

Imbra: (raskolači oči.) Mog sina s popom?

Šegrt: E, da!... Alaj te je sin ljudski nasamario...

Imbra: (uzbuđen od stida.) Gdje si ga vidio?

Šegrt: (smijući se.) Tamo negdje kraj franjevačkog samostana...

Imbra: (krikne.) Lažeš!!

Šegrt: Ne lažem! Ne lažem, duše mi! Tvoj sin Mile i još jedan, bit će mu drug, išli ulicom, a med njima — popa. Neki mladi kapelan... tako šta...

Imbra: To će mi platit...

Prvi: Ali gazda Imbra... Šta se tako treseš...?

Drugi: (obuhvatio Imbra.) Saberi se!... *(prema šegrtu.)* Nisi trebo ništa kazivati, budalo!... Evo gazda, gucni!

Imbra: (pije.) Zamorit će me ta drzovitost!... Zabranio sam, a on opet...! Ha! Pitat ću ga ja sad... pa ako prizna, elem, izlemat ću ga do krvi!... *(nasmije se zlorado:)* Hehe!... I gle!... Veli, da ide večeras na gimnastiku!... Dat ću ja njemu po plećima!...

Prvi: Možda je išo na gimnastiku... zašto ne bi?!

Šegrt: Zar je on sokolaš?

Imbra: Šta ja znam... Čini mi se, da mi je nekoć govorio o »orlovima«...

Šegrt: O orlovima? *(smije se.)* Jest! Jest! I to je neka gimnastička organizacija...

Imbra: Veli, da su ti satovi gimnastike »školski«!

Šegrt: »Školski«?! Vraga!... »Orlovi« to su vam sve sami pobožnjaci... Kod popova se druže, kod njih se sastaju i tamo je njihova »gimnastika«... I onda se ti, gazda Imbra, hvališ... da tvoj Mile ne zalazi više među popove... haha!...!... *(prema ostalima.)* To vam je nekakva gamad, koja bi htjela da uništi naše sokolaške zadruge...! Ali ne će; ma da se zovu: »orlovima«!

Prvi: Odakle ti to znaš?

Šegrt: Jer sam i ja bio u sokolu!... Ti »orlovi« počeli su kod nas ne dugo!... i već se šepire!... Ali ni »sokoli« se ne dadu!...

Prvi: Gle, gle!... Dakle, već su popovi i u to zadjeli svoje prste?... U gimnastiku? Haha...

Drugi: Vide, da im gori pod nogama, pa skupljaju na taj način što više pristaša...

Šegrt: Jasno!... Osobito mladiće... Eto, a tvoj je sin također »orao«! Mogao bih se okladiti, da je!...

Imbra: (ustane.) Dosta!... Idem da ga pitam... Sramota! Sramota!... Moj sin, pobožnjak!... Zapamtit će on materinu tvrdoglavost!.. Čekaj... ti... *(ode u kuhinju.)*

(P a u z a.)

Drugi: (zijevne.) Ah, meni je dosadno!...

Prvi: (koji je sa šegrtom došao do vratiju od kuhinje htijući prisluškivati, što će se unutri dogoditi, vrati se natrag do stola...) — Ništa se ne čuje!...

Šegrt: Valja da je u drugoj sobi...

Prvi: (Trećemu.) Šta si odrvenio? Samo ti sviraj...

Treći: Kasno je, brate!...

Prvi: (grubo.) Sviraj, pa makar crko!

Treći: Pa ajde još malo! *(zasvira.)*...

Prvi: (šegrtu.) Baš me zanima, šta će gazda učiniti... Haj, pa tko bi to rekao... »orlovi« da su pobožnjaci!...

Šegrt: Jesu! Jesu!

Prvi: Čuo sam ja i za njih... ali to nisam znao... Pobožni!

Šegrt: (vadi međutim karte iz hlača.) Ajd, jesi li zato, da poigramo koju?... Šnapsa?...

Prvi: Sjajna dosjetka!... *(prema drugome)* Ajde i ti, druže!

Drugi: Hoću! Nije loše...!

Treći: A mogu li i ja s vama?...

Prvi: Ćuti!... Ti samo sviraj!

Šegrt: (Trećemu.) Ti bi mogao ovu lampu snimiti sa stropa i staviti je amo na stol...

Prvi: (Trećemu.) Nije loše!... Ajde... Snimi lampu, čuješ li?

(Treći radnik odloži lijeno tamburu, uspne se na stolac, skine lampu i meće je na stol...)

Drugi: Pazi, bolane, da nam ne padne na glavu!

Treći: Nee-ćee!

Prvi: Tako!... Sada ćemo bolje vidjeti... *(Šegrtu.)* Ti miješaj karte!

Šegrt: (miješa.)

Prvi: (Trećemu.) A ti da si zaigrao koju bećarsku, jer inače dobit ćeš po tabanima, ko nikad!

Treći: Ho-ću! *(Svira veselo.)*

(Prvi, Drugi radnik i šegrt se kartaju.)

Šegrt: Tref cener...!

Drugi: (pobere.) Jesi li vidio, moj dilbere?!

Šegrt: I slijepa kokoš nađe zrno! *(smijeh.)*

Prvi: (baci.) Baba! Imaš li je?

Šegrt: Ja? Nemam... Ne treba mi... Evo ti!... Aha!...

Prvi: (češe se.) Bora ti!... *(kartaju se dalje... čas jedan dobiva, čas drugi...)*

(Treći radnik gleda, »kibicira« i svira.)

Prvi radnik: (nakon neke šutnje u kartanju, govori šegrtu.) Pa ti si, inače, zgodan momčić...

Šegrt: Kako zgodan? Šta si me s tim napô?... Baci radije, dečka!

Prvi: Pa tako... A je l'? Ti, ovaj, radiš cio dan?

Šegrt: Dabome!

Prvi: Drugog posla nemaš?

Šegrt: Nemam.

Prvi: Onakvog »važnog posla«?

Šegrt: Ne!

Prvi: Pa bi li ti htio pristupiti k nama u organizaciju?...

Šegrt: (pogleda ga široko.) Kuda... u kakvu to organizaciju?

Prvi: Pa — u — »radničku«.

Šegrt: A šta bih ja tamo?

Prvi: Vidio bi več!... Onako poslije rada naveče sat i pô u društvu — ne bi ti škodilo...

Šegrt: (lukavo)... Možda ne bi ni koristilo...

Prvi: Ne velim tako!... Voliš da zbijaš šale...

Drugi: Ostavi ga, kad ne će, i baci radije »asa!« *(Baca.)*

Prvi: (šegrtu.) Znaš, ti si još jako mlad... i nisi zatrovan tim pobožnim i glupim idejama, ko ovaj krčmarev sin, pa bi mogao biti... naš pristaša... komunist!

Šegrt: A... jok! Ne volim ti ja ničije ideje! Ni vjerske, ni vaše komunističke... Ja ti živim samo za sebe, a ne za ideje!... Kad što zaradim, potrošim sâm i ne dijelim zaradu s nikim! A poslije rada ili večere volim ti ja ili spavati, ili u koji kinematograf! To je zabavnije, nego komunistička organizacija«...

Prvi: Ne ćeš?

Šegrt: Ne ću?

Drugi: (koji pozorno gleda u karte.) Bacio sam...

Šegrt: Šta?

Drugi: Kralja! kralja!... *(U kuhinji čuje se galama.)*

Prvi: Uh! Izgubit ću opet!

Šegrt: Eto, zašto ne paziš... ti... »komunistička ogranizacija«.

(Buka, što dopire iz kuhinje postaje sve veća, da je igrači mogu lako čuti.)

Prvi: Čujete li?

Drugi: Šta?...

Šegrt: Aha! Svađaju se! Haha!

Prvi: Tiho, da čujemo!... *(nakon neke stanke okrene se k trećem, koji je sveudilj drndao na tamburi.)* Bolane! Zar ne čuješ? Utihni več!... Da čujemo!...

(Svi utihnu... Svađa iza pozornice biva burnija... Nešto se i ruši...)

(Osobe, koje su na pozornici postaju sve pažljivije... Primakoše se nešto bliže k vratima i slušaju svađu; ne razabiru se riječi, ali po glasovima može se zaključiti, da je svađa među ocem i sinom...)

Prvi radnik: (poluglasno ostalima.) Boga mi, to postaje nekako odviše ozbiljno!... Stari je odviše goropadan!

Drugi: (prema šegrtu.) Vidiš, to si sve ti kriv!

Šegrt: (braneći se.) Zar ja? Idi...!

(Slušaju dalje.)

(Najednom se kuhinjska vrata naglo rastvore, a kroz njih jurne u gostionicu sin Mile s raširenim rukama zapomagajući u sav glas...)

Mile: Jao!... Otac je lud... Pomoć!... Jao-o-o!... *(i pobježe na vanjska vrata napolje...)*

(No tek što je protrčao kroz sobu, uleti za njim iz kuhinje čaša, koja ga srećom ne pogodi, več padne na drugoj strani gostionice te se razbije negdje u kutu među zidom i podom...)

(Odmah nekon toga jurne unutra i sam gazda Imbra sav kao u nekoj nadnaravnoj, gotovo obješenjačkoj, ekstazi i hoće za sinom napolje, da ga ulovi, ali se taj mah preda nj' postave radnici, zakrčiv mu put...)

Imbra: (viče i otima se radnicima, koji su ga čvrsto stisli:) — Pustite me, da ga ulovim...! Čujete li?... Da mu istjeram vraga iz tijela!... Pustite me!... Pustite!... Ubit ću ga!... Ubit ću ga!... Ubit ću ga!...

Radnici: — — Gazda Imbra!... Ma, šta je to?... Ne puštamo te!... Ti si mahnit...

Imbra: (sve dalje viče.) Ne ćete li slušati?... Ubit ću ga.. derana!... Bogomoljca! Popovskog ulizicu!... Pustite me... Da mu slomim vrat!...

Radnici: Nemoj, nemoj, nemoj!... Zar ti nije sin?... Umiri se!... Umiri!...

Imbra: (kao gore.) Ne! To nije moj sin!... To je protuha... Pustite... Pustite... da... mu... pokažem... *(smalaksao je i sav skršen ostao viseći u naručju radnikâ, koji ga lagano odvukoše do obližnje stolice, gdje su ga posadili...)*

Prvi radnik: Ovamo s njim... tako!... Dajte, zatvorite oba vrata...

(Šegrt skokne te zatvara kuhinjska i vanjska vrata...)

Drugi: Gazda, gazda... tko bi to reko... tko bi to reko...!

Treći: (postrance gleda na tamburu.) Do vraga, pukla mi je žica... uf!

Prvi: (prema Imbri, koji je skrio lice među ruke.) Znaš, sve je lijepo biti naš pristaša... biti moderan ili kako si to reko: »slobodoumac«, ali — — da dižeš na svog sina staklenku, da ga ubiješ... to... to... e... e... ne valja!

Drugi: Ne valja...

Šegrt: Bormeš, ne valja!... *(vadi novce...)* Eto, gazda, za večeru!... Ja volim da se poberem, da ne bude i većeg skandala...

Prvi: I ja ću da krenem... Znaš... svega me spopao strah... *(ispred stola)* Ti nisi sasvim pri — — sebi... oprosti... ali pri sebi baš nisi... kad... *(baci novac na stol.)* Evo za vino, za nas trojicu... Elem, sbogom... i opameti se!...

Drugi: S bogom!... Znaš, tako se ipak ne radi s djetetom!

Treći: S bogom!... Potražit ćemo si drugdje zabavu...

Šegrt: Ajdmo!... Ta vidite, da se zablenuo nekud k vragu, te vidi pred sobom samo crno i crveno!... *(još jednom dobaci hinjenom prijaznošću.)* Laka ti noć, gazda...

Radnici: (isto) Laka noć!...

(Odlaze... U hodniku još se čuje neki mrmor, ali onda sve zatihne...)

(P a u z a.)

U gostionici nema nikog do jedinog gazde Imbra, koji naprvo pred jednim stolom sjedi ko da je ukopan te bulji u prazninu... Još uvijek sav drhće...)

(Za kratko vrijeme izlazi iz kuhinje njegov sluga te neopazice na nožnim prstima prelazi preko sobe iza leđa svom gazdi i opet izađe na vanjska vrata napolje...)

(Kratka stanka.)

(Vanjska se vrata ponovno otvore, a u sobu ulazi sin Mile vođen od sluge, koji ga oprezno gura prema kuhinji, da ga skloni od gazde...)

Imbra: (upravo su ostala obojica htjeli da strugnu u kuhinju, trže se iznenada stari kao od nekog štropota:) Tko — je!... *(opazio ih, kako su se od njegova glasa stepli:)* Ah!... vi ste... *(nešto grublje:)* Odlazite mi s očiju!

Sluga: (poteže Mila za ruku prema kuhinji govoreći mu poluglasno.) — No, Mile, podite unutra... molim vas, kô boga,... da ne bude većeg zla...

Mile: (istrgne se od sluge, te ga miri poluglasno.) Ne boj se!... Idi samo ti sâm...

Sluga: (zdvojno.) Ali gospodin Mile...

Mile: (ne će da ga sluša, već ga sâm potisne u kuhinju, a onda kad ostade s ocem na samu, priđe bliže — tiho:) — Oče!...

Imbra (čuvši ga, ali se okrene od njega, hotimice pokazujući odvratnost prema sinu.)

Mile (teško mu je, i kao da će mu već suze navrijeti na oči, baci se najednom ocu do koljena i zavapi bolno...) — Oče! Našto si došao...!

Imbra: (taj se mah okrene i rukom odrine svom snagom sina, koji posrne natraške o zemlju — grubo.) Rekoh! Odlazi, gade!

(P a u z a.)

Za to vrijeme sin se Mile lagano podigao i prišo je ocu više s leđa...)

Mile: (moleći kroz suze.) Oče!... Jednu bih te stvar molio... *(pauza.)* Molio bih te, oče, da mi daš majčino pismo... ono pismo, sto ga je majka danas poslala na moje ime...

(Pauza... otac se ne miče.)

Mile (jače.) Oče!... Ja... ja imam prava na to pismo!... *(prinese sklopljene ruke bliže do oca:)*... Dragi oče! Ti znaš, da mi je to pismo kô prvi glas mile mi majke nakon ova tri mjeseca... Zamisli, oče, kakvo me strašno čuvstvo obuhvata, kad pomislim na jadnu majku... Gdje je majka?... Gdje je majka?... Živa?... Da! Živa!... Ali za mene živa, ko da je i mrtva! Već tri mjeseca bez majke... bez majke..., oče, shvaćaš li ti to!... Ona je živa, a k nama u dom ne smije... *(još čuvstvenije ocu:)* I gledaj, oče, možda je u tom pismu šta važnog za tebe i za mene — — za naš mir — — Možda me ona u pismu moli, ne bi li te, oče, nekako nagovorio, da jê vratiš...

Imbra: (dogrdjelo mu to, pa naglo ustane.) Šuti! Šuti! Ne spominji mi o majci! Ni ona, a ni ti niste vrijedni moga krova!... Kad se tri mjeseca nije javila, bit će da joj je tamo gdje je, vrlo dobro!... *(ironički:)* Možda je u svojoj pobožnosti našla u kojoj crkvi utočište... pa vazdan moli Boga... Ako joj je dosad bilo dobro, bit će i odsad!... *(prema sinu:)* A ti upamti, zašto si me danas toliko razjario!... Da se više ni jednom nisi usudio spomenuti majke... i da ni jednom više nisi pošao tamo među popove! Sve sam saznao... Tvoja »gimnastika«!... Pa onda... »orlovi«! Dat ću ja tebi »orlove« po glavi!...

Mile: (povrijeđen jako.) Oče! Pismo mi daj!

Imbra (isto:) Ne!... Ako želiš, da ostanemo i nadalje mirni obećaj mi, da ćeš se odsad kaniti tog »orlovskog« društva i svakog doticaja s popovima... Dosta sam pretrpio sramote pred susjedima... Ma, danas je, čovječe, smiješno kititi se tom pobožnošću, koju ti je i majka i oni preko, oni »orlovi« usadili u dušu!... To treba iz tebe iskorijeniti... ili ćeš sâm ili ću ti ja pomoći... ovim šakama... ili ćeš naprosto letjeti iz kuće ko i tvoja majka!... *(priđe mu bliže.)* Dakle, ruku amo... hoću da imam sina po mojem odgoju... sina, koji ne će biti zaslijepljen prastarim bajkama... nego današnji čovjek »slobodoumac«...

Mile: (odvraća se od oca i smije se.) Haha! »Slobodoumac!«... Vidim, dokle te to dovelo sad!... Ali znaj! Mene nemaš prava istjerati! Ja sam tvoj sin... Pred sudom će se sve razjasniti, kad uvide, radi česa bi ti mene htio otjerati, ako te ne posluhnem! Što se majke tiče, bila je odviše ponosna da se radi toga tuži sudu, ali... kad ti ovako, ne ću ni ja drugačije, nego po svojem!... Ti si prkošljiv, i ja! Ta, iste smo krvi napokon!... Moje je uvjerenje jače od tvoga, na to mogu priseći! A ti?... Ti si zatrovan nekim novim ciljevima degenerisane fukare, koja bi sve dosadanje ništila i rušila, a ne zna, da je sve to, pogotovo vjera, duboko zakorjenjeno u dušama tolikog čovječanstva od postanka svijeta!... Koje bi se doba moglo pohvaliti, kad se nije udaralo na vjeru?... kad se nije dizalo protiv Boga?!... Vazda je bilo takvih razvratnika.,. a to je i danas... kad svaki, tko tako radi, misli, da je moderan!... Moderan! Hahaha!... A vjera, ta najgenijalnija ustanova čovječanstva, ta vjera, koja nas ljude jedino razlikuje od životinja, ta vrhunaravna spoznaja o Bogu, ta će i nadalje ostati... ne samo tu u svijetu, nego i u meni! Da!... Čudio se, je li? A čemu?... I eto, ja se vjere i crkve ne odričem, kao ni moja majka!...

Imbra: (krikne.) Aj, derane!

Mile: (glasno i uzbuđeno.) Ne odričem se ni Boga, ni »popova«, ni sv. pričesti... a ni »orlova«! Ja sam član »orlovskog saveza«, pravi član... polazim na sastanke... Slušaj samo... na sastanke... među »popove«... čuješ li?... Među po-po-ve!...

Imbra: (u bijesu nasrne na Mila i zagrabi ga, da će ga tući.) Derane! Derane! Dat ću ja tebi! Dat ću ja tebi!... Dat ću ja tebi!...

Mile: (otima se ocu i viče.) Natrag! Natrag! Pusti me!... (i svom snagom odrva se od oca te nastavi:) Vrati mi pismo! Pismo! Čujem li? Pismo!...

Imbra: (opet na njega nasrne.) Ne dam! Ne dam! Izlemat ću te! Derane!... *(udara ga.)*

Mile: (brani se i hvata se za očev kaput, ne bi li izvukao pismo mu iz žepa... viče od boli.) Jao! Jao!... Pismo daj!... Oj, to boli!

Imbra: (u isto vrijeme udara po njemu.) Je li? Boli? A?... Evo ti još! Još!... Još!... Još!...

(Napokon se u toj svađi gotovo i ne razlikuje, tko viče, čuje se samo:) »Pismo daj!« ... Evo ti po glavi!... Jao, pusti me!... Čekaj, dok te ne izmlatim!... Pusti mi ruku!... Ne ću, derane! Pusti! Pusti!... Slomit ćeš mi kost!... Evo ti! Evo ti!... Jao! Kost! Kost!... Oče!... Ti si lud!... Jao!... Poludio je!... Pomoć! Pomoć!... Luđače!... Ti si bijesan!... Jao! Kriste!... Pomozi!... Ja-o-o-o!«

Imbra: Tko je lud? Derane! Tko?!... *(i svom snagom ispusti sina te ga rine od sebe...)*

(A sin ko prebijena trijeska odleti natraške prema stolu na kojem je lampa te u lêtu sruši i stol i lampu, a najzad se i on svali na zemlju, koja zatutnji pod njim... Jedan sinovlji vrisak... jedan dah... i — mûk!...)

(Mrak je! Kroz prozor dopire ulično svijetlo od lampe... Pahuljice snijega padaju tiho... tiho... U sred sobe u polutami zapaža se crna visoka pojava gazdina, koji bulji u tamu ko kakva utvara...)

(Mûk!... Pauza.)

Imbra: (nakon neke stanke stao se ogledavati u tami; govori prigušenim glasom, ali drhtavim:) Mile!... Digni se!... Čuješ li?... Digni lampu!... *(ne dobi nikakva odgovora, pa proslijedi glasnije u sve većem strahu:)* Mile!... Ta, gdje si?!... Oglási se!... Šta ti se dogodilo?... *(I zakorakne po sobi te nogom naiđe na tijelo svog sina, koje leži na podu. Sagne se, klekne pred sina i drma ga... govori zastrašenije, ali toplije:)* Zaboga! Ti kao da se i ne mičeš?... Jesi li se udario?... Mile!... Zaboga! Ne muči me... kaži šta ti je?... *(u sve većem uzrujanju — plačući:)* Sine moj!... Mile!... Ja nisam tako mislio... Oprosti!... Oj... oj... Šta se to dogodilo... Za Boga svetoga!... Možda sam ga?... Ne!... Ne!... Strašne li pomisli!... *(hvata se za glavu u zdvojnosti.)* Dragi sine,... jeli li živ?... Govori!... Jao! Svi sveci!... On ne odgovara!... Bože moj!... Pomozi!... Da mu se nije šta dogodilo?... Kriste... Ja te molim... ti znaš, kakav mi je sin bio... dobar,... čestit... spasi mi ga, dok nije prekasno... O.... o... o... Majko božja... zaklinjem te!... *(rasplakao se ko dijete... lomata rukama... a čas potresuje Mila...:)* Nisam ga htio... nisam ga htio.. Bože! Bože! Bože!... *(Najednom se trgne i ustane:)* Hej!... Ima li koga još u kući!? Svijeću amo! Brzo!... Svijeću!... Ništa se ne vidi!... Hej!... Svijetla dajte... ljudi božji!...

(U taj tren ulazi naglo iz kuhinje sluga sa svijećom...)

Sluga: (sav strepeći.) Gazda... što ste uradili, zaboga?...

Imbra: (otme mu iz ruku svijeću.) Ne znam! Ne pitaj!... Pogledajmo ovamo kraj stola!...

(Obojica posvijetle na mjestu gdje leži Mile i užasnu se...)

Sluga: (krikne.) Krv! Gazda! Krv!...

Imbra: (žestoko.) Šut'... Ne govori! To je užasno i gledati!... Vode amo... i marame!... Brzo!

(Sluga potrči u kuhinju.)

Imbra: (stavio je svijeću kraj sina i gleda mu glavu, koja je oblivena krvlju. Nagne se uhom na njegove grudi i sluša...) Bože! Bože dragi! Diše! On još diše!... Hvala ti, Isuse!...

(Sluga se vraća donoseći pehar vode i maramu.)

Imbra: (umače maramu u vodu, cijedi je, a zatim otire Milinu glavu:) Vidiš li?... Miče se!...

Sluga: Pazite!... Možda ga boli!... Omotajte samo...

Imbra: Još je u nesvijesti...

Sluga: To će još dugo potrajati, dok se probudi...

Imbra: (zirne u slugu.) Misliš li?

Sluga: (kimne glavom.) Zar ne vidite koliko je krvi isteklo?...

Imbra: (dosjeti se.) Slušaj!... Morat ćemo zvati liječnika!... Skoči do najbližeg!...

Sluga: 'Oću! *(Zahvati sa turune svoju kabanicu, koja mu se ondje sušila, pa navukavši je pođe k vratima...)*

Imbra: (naglo se digne; za njim:) Stani!... Kad svršiš prvo,... a ti onda poteci k mojoj ženi...

Sluga: (zapanjen, ali radostan.) K vašoj ženi?...

Imbra: Da!... Sin će bezuvjetno trebati materine njege!.. *(vadi uzrujano iz kaputa pismo.)* Evo, tu ti je adresa na kuverti! Stanuje u gradu... kod sestre... čini mi se!... Ja već ne znam gdje mi je pamet!... Reci ženi, da je molim za oproštenje!... Idi, dragi moj... Spasi mene, da ne poludim od svega ovoga!...

Sluga: (uzima pismo i odlazi trkom na vanjska vrata...)

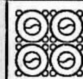
(Nato gazda Imbra klekne do sina i opet mu utire ranu...)

(Snijeg i nadalje prši... ulična svjetiljka osvijetljuje malu gostionicu... Ne čuje se nikakva šûma... sve kao da je zamrlo... tek u peharu čuje se kako kapa voda, koju stari gazda cijedi kojiputa s marame... Kadikad stari otac i dahne.. duboko... u isti mah i bolno... i... u nádi!)

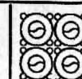
Imbra: (omotajući sinovlju glavu govori zaneseno:) Hvala ti, dobri Bože! Sad sam tek upoznao, da te nosim u duši svojoj... u savjesti svojoj! Dugo sam te se odricao... ali sad vidim — da bez Tebe... Bože moj... nema mi mira, ni sreće!... Kako da Ti hvalim, što se bar tako svršilo!... A kako će ti tek onda zahvaljivati, kad mi sin ozdravi... moj sin... moj jedini nasljednik... moja krv... moja draga krv!... *(prema sinu.)* A ti, dijete moje koje si toliko pretrpilo, znaj, da ti zalud nije bilo!... Jer eto... ne mogu. da ti kažem pravo... ali jâ taj mah osjećam se tako nekako čudno i voljko preporođen... a sve radi tebe!... Odsad ću se s tobom i s tvojom majkom bolje slagati... vjeruj!... *(ljubi ga u vlažno čelo:)* Ti!... Moj!... Moj »orle«! Moj ponosni »orle«, moj dragi »orliću«!...

Zastor naglo padne.

KONAC.

KAZALIŠTE I UMJETNOST

Rad g. A. Alligera.

Krug katol. omladinskog društva »Mladost« kod župe sv. Petra u Zagrebu već pet godina nastoji da dade svomu društvu naročitu fizionomiju tim, što skuplja omladince koji, po potrebi uz pomoć đaka, nastoje da što intenzivnije njeguju t. zv. diletantsku pozornicu i da tomu radu dadu karakter sistema i svjesnog teženja za usavršenjem, tako te bi njihove pučke predstave zaista mogle da se dignu na visinu koja bi odgovarala pučkoj publici jednoga grada kao što

je Zagreb. Prožeti dubokom socijalnom sviješću i zamjernim oduševljenjem za pozorište, ovi su mladići bez velikog teoretizovanja i bez znatnije pobude iz kakvih umjetničkih krugova iznijeli svojim ustrajnim i žilavim radom na poprište jedan veoma aktuelan i zamašan problem, čije kultiviranje nije moglo da ostane bez vidljiva ploda.

Prvi i dosad najznatniji od tih rezultata bio je taj, što se iz njihove sredine izdvojio jedan, koji je u tom krugu ne samo našao svoje glumačko zvanje, nego je također u vezi s ovim krugom tome zvanju mogao da odredi zaseban smjer posvetivši svoje sile naročito problemu katoličkog pučkog pozorišta. Možda je netačno nazvati poprijeko pučkim pozorištem ono, što Nijemci danas nazivlju »Gemeinschaftsbühne« i što je bezuvjetno jedan elemenat, koji će u naše vrijeme sve više i više preobraziti naziranje o drami i o pozorištu uopće. Ne htijući ovdje da zalazim opširnije u pojedinosti toga pitanja, htio bih upozoriti samo na to, da je ovdje bezuvjetno zametak samostalnom riješenju toga problema i kod nas. G. Alliger, primljen kao jedan od najtalentovanijih apsolvenata glumačke škole pred godinu dana za člana Narodnog kazališta, iskoristio je sve sile i slobodno vrijeme, da s ovom požrtvovnom četicom, u kojoj ima vrlo sposobnih sila što intenzivnije poradi oko započetog djela. On je u inscenaciju i u režijsku tehniku unio svoje stručnjačko znanje i digao ove priredbe iznad nivoa nespretne diletantske pozornice; on je unio u repertoar ove družine manje pompozne, a više umjetničke zahtjeve. On je, napokon, uznastojao da svojim vlastitim radom dade i nekoliko pozorišnih igara koje bi ne toliko pomogle da se ispuni repertoar, koliko dale smjernice umjetničkom razvijanju ovdje skupljenih sila. Tako se desilo, da smo i u »Mučeniku svoje ideje« dobili prvi pozorišni komad pisan iz pretpostavaka katoličkog pokreta kod nas, niknuvši sasvim iz njegove sredine i kušajući da dade dramske forme njegovim dosad stečenim životnim vrednotama. Imajući u sebi sposobnosti glumca i za sobom iskustvo pozornice g. Alliger piše dobrom pozorišnom tehnikom i njegova je drama bez sumnje dobro pozorište; no da će ga rad na katoličkoj drami kojim je srčano udario, odvesti od sadanjeg naturalizma, o tom nema dvojbe. Suviše su još jasni dojmovi onoga što je viđeno na pozornici i »Vučine« (konflikt između oca i sina) i »Vučjaka« (scena ansambla) u ovoj još mladenačkoj drami; drastičnost konflikta ovdje je prilično sretno prebrođena, no mogla bi postati sudbonosna za katolički — spiritualni — smjer ovoga rada. Ali kao prva postaja i glumačkog i dramaturškog rada, u danim prilikama, čini mi se ovo i neminovna i dobra škola iza koje svakako treba da slijede novi vidici — no zato g. Alliger ima još vremena. A dobru garanciju za budućnost vidim ne samo u njegovu očitom talentu, nego još više u ozbiljnosti rada i — skromnosti nastupanja, koja ga bitno razlikuje od nekojih njegovih literarno glasnijih kolega. A svakako između drama koje je dosad napisao g. Alliger (i koje su dijelom već izvedene) ova pokazuje znatan napredak u zrelosti i tehnike i koncepcije. Ona je na »Omladinski dan« polučila svoj zasluženi uspjeh.

Lj. M.

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika".
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. SRPNJA 1924. BROJ 7.

Štefa Jurkić:

Legenda u bojama.

Krug je izvana počeo bijelom bojom — sjajno bijelom. — Polako se onda kroz sivkasto-plave svijetle tonove provukla sve češća plava boja, dok nije postigla plavilo vedrog neba. — Onda je naglo prešla u plavo-zelenu, sve svjetliju dok se nije prelila u bijelo-zeleno svijetlo izvorne vode. I pao je u nju sunčev trak i postajala sve toplija, toplija. Već je žuta kano leptirovo krilo. — Blijedi, blijedi i suzio se naglo krug u bijeloj točki.

U tom krugu počivala je duša sestre Albe.

Sve ono što je volila i vjerovala sestra Alba bilo je uključeno u tom krugu: najprije bijeli anđeli, što su lepršali krilima negdje visoko, visoko i spuštali se kroz laganu svijetlo-sivu maglu, pa kroz plavo nebo. I spuštali se bijeli anđeli u zelenu travu, protkanu plavim cvijećem. — Nad travom lijeću žuti leptiri. — U sredini sjedi bijela Djevica i dijete u okviru svijetla. Dijete se smiješi i pruža sestri Albi pune ruke bijelih cvjetova. — To je krug vjere sestre Albe. — Iz tog kruga nije nikada zapažala tamni smeđi križ i na njemu trnjem okrunjenog Boga. — Nije htjela! — Nije htjela da vidi tamno-crvene kaplje krvi što su kapale iz nogu i ruku Raspetog. Kad bi prolazila samostanskom crkvom, nije nikada zastajala pred velikim križem, što je visio na zidu. — Ravno je polazila pred oltar svijetlog kršćanskg djeteta.

Raspetog pogled, pun tuge, pratio je najmirisniji cvijet samostana, koji nije osjećao bol Njegovu.

Sestra Alba je vezilja. — Cijeli je dan sestra Alba provodila sama u svojoj sobici nad napetim platnom. — Njezini maleni prsti spretno su uvlačili raznobojne svilene niti i tanke iglice. — Cijeli su dan marljivi prsti prelazili preko platna, a pod njima nicalo je cvijeće, ili se odjednom nasmiješiše plave oči malog, krilatog duha nebeskog.

Sestra Alba nije osjećala samoće ili dosadu tišine. —

Često se je čuo i razgovor iz njezine sobe. — Katkad bi sestre začuđeno prisluškivale razgovore sestre Albe.

»Ti bijela kraljice, znaš, nemoj se ti meni tako kočiti. — Vidiš, da moram pokraj tebe staviti žutu sestricu, da budeš sjajnija«. — Neko vrijeme mir. — »Baš mi je žao, da moram uz tebe, draga zelenko, postaviti ovu tvoju tamnu drugu. — Oprosti, ali znadeš, onda će istom iskočiti bjelina ovog cvijeta, što na tebi počiva«. —

I opet tiho. — »Gdje se skrivaš ti nebeska ptico plava — a — tu si se sakrila! — Da znadeš, nisi baš nimalo lijepa među tim crnim vranama! — Kako si samo zalutala ovamo?!«

Po cijele dane tako razgovara sestra Alba s bojama. — Kad je bila sigurna, da ne će nitko nenadano doći u sobu, vadila bi iz kutija svoje miljenice i slagala ih u krug: bijele, plave, zelene, žute, pa opet bijele. — I gleda i raduje se sestra Alba što sve one druge, pastorke njezine, počivaju u zatvorenim kutijama.

Sestra Alba bila je velika umjetnica. Sama to nije znala. — Još joj to nije nitko rekao. — Kad bi dovršila rad, razmotavala bi ga i gledala. — Onda su došli drugi pa bi ga odnosili, a ona bi tiho plakala. — Plakala je za svakim, ali utjeha je dolazila s novim radom. — — Radila je uvijek bijele djevice, anđele u cvijeću, djecu kako dolaze Kristu, a On ruke svoje polaže na glave njihove. — Sve vedro, bijelo i čisto. Jednog dana stupi u njezinu sobu predstojnica.

»Morate prekinuti taj rad sestro! — Sad smo dobili narudžbu i u najkraće vrijeme moramo izraditi oltarni gobelin. Hoćete li moći sestro Albo? — Pogledajte!«

Alba pogleda na sliku, što ju je držala predstojnica i — problijedi.

Sve tamno, sve mračno! — Krist visi na križu, glave preklonjene i očiju zaklopljenih. —

»Znam, da će vam biti teško, sestro Albo! — Dosada niste još ovako što radili. Ali, nadam se, da ćete svladati i ovaj posao! — Samo je promjena boja! — Mjesto vaših svijetlih uzimat ćete tamne i već će ići. — Bog vam bio na pomoći!« —

I sestra Alba ostade u sobi s tamnom slikom sama.

Ponovno uzme sliku u ruke i počne tražiti. — Traži sestra Alba, ima li igdje na slici ma samo mali komad svijetla. — Nema! Sve tamno, sve! — Da su bar oči Njegove otvorene, u njima bi moralo biti svijetlo! — Počne vaditi kutije; zaprašene kutije, što su ležale dugo neotvarane, neupotrebljavane. — Kad je uronila prste u mekanu tamnu ljubičasto-crvenu svilu, učinilo joj se, da je krv i naglo povuče ruke. —

Svile su ležale pripravljene na stolu: crveno-smeđe, ljubičasto-zelene, zeleno-smeđe, — sivo-ljubičaste. — Sve tamne, tamne! —

Sestra Alba počela je raditi.

Dan je prolazio za danom, a sestre uzalud osluškivale; — iz sobe sestre Albe nisu se čuli razgovori. — Uvijek tišina — sve tiho! —

Pozorno je predstojnica pratila rad i čudila se zagonetnom razvijanju i blijedom licu sestre Albe. — Zabrinuto je pogledavala u nju, pa u rad. — Obuzmu je slutnje i strah joj obavije dušu. — »Sestro Albo, vaš rad je umjetnost!« —

Alba je šutila. — Upravo je usred svete ruke ređala crvene polukrižiće, — da — upravo kao da zabada živu ruku i da će joj prsti ostati krvavi. — I bol se je rodila u njenoj duši. — Bol i nemir,

dosele nepoznati nemir i nezadovoljstvo. — Zašto mora ona raditi ovu tamnu, mračnu sliku, zašto joj nisu ostavili njezino cvijeće i krilate male anđele i Krista blagog pogleda?!

Kad bi sad sestra Alba izlazila iz samostanske crkve, križ na zidu činio joj se još mračniji, a bol u njenoj duši sve jača.

Sestre su se čudile i nisu znale što je s Albom. — Ona, dosad najvedrija, svijetlo samostana, sada uvijek šutljiva i tužna, beskrajno tužna.

Rad je napredovao. Polovina gobelina već je bila smotana.

»Albo, što vam je, da niste bolesni?« pitala je blago predstojnica. »Nisam«, jedva čujno odgovarala je Alba i ne podizaše glave.

»Kad svršite ovo, morat ćete se dugo odmarati. — Poslati ću vas u naš samostan na moru. Hoćete li se radovati, Albo?!«

»Hoću« — tiho dgovori Alba i ni riječi više. — Još jedan brižni pogled baci predstojnica na duboko sagnutu glavu i ode. —

Često se sada u noći budila sestra Alba i širom otvorenih očiju gledala u mrak. — I opet, i u mraku vidi zaklopljene oči pod trnovom krunom. —

Počela je vaditi sve one svijetle svile pa ih slagala u krug, ali nije pomagalo. Uvijek bi bijela svijetla točka odjednom potamnila, a u njoj se pojavila trnjem ovjenčana glava Raspetog! —

Rad se primicao kraju. — Alba se nadala, da će opet vratiti mir i svijetlo u njezinu dušu. —

Dovršila je! — Bila je večer i pošla spavati. — Sutra će odustati cijeli rad. — Još će jedamput zagledati u svu onu tamu, pa će biti opet oko nje svijetlo.

U noći se sestra Alba naglo probudi. — Glas ju je neki zvao, tako joj se učinilo. — Čula ga je! — Siđe s postelje i pođe, — kuda? — Zastane pred vratima svoje male radne sobice. — Budna je i čudi se što je ovdje. — I otvori vrata. — Uniđe. — Raspoznavali se pojedini predmeti, valjda je bila mjesečina. — Na stolu je ležao smotan dovršeni gobelin.

Alba odmota sliku i prevjesi je preko visokog ormara.

Sve je tačno raspoznavala. — Dugo, dugo je nepomično gledala u umorno zaklopljene oči. — Odjednom ustuknu natrag! Kroz sljepočnice je izbijala svijetlost.

Umorne, zaklopljene oči Raspetog se otvore, a dva blaga svijetla oka gledala su nju. — Blijeda usta progovore:

»Albo, ja sam svijetlo! — Morao sam proći kroz tamu, krv i smrt, da uvedem dušu čovjeka u svijetlo«. —

Blijeda usta zašute. — Oči postajahu sve veće, sve svjetlije. Svako oko krug: bijela, plava, zelena, žuta i opet bijela. —

Od prevelikog sjaja zaklopi oči sestra Alba i klone.

Ujutro nađu sestru Albu pod slikom u dubokoj nesvijesti. — Slika je visila preko ormara, neizrecivo lijepa i bolna. — Oči su bile otvorene! — Oči iz kojih je kroz sumornu bol izbijala čudna

svjetlost. — Kad su došli posve blizu slici ugledali su u onoj svjetlosti očiju Raspetog krugove boja sestre Albe.

A sestra Alba? — Ostala je slijepa! — Ona kleči čitave sate pod tamnim križem na zidu samostanske crkve. — Kad se pridigne, smiješi se! — Ona je sa svojim slijepim očima svjetlost samostana.

Antun Smerdèl:

Infanterist.

Općinski tajnik Petar Rudež lagano je sjeo uz svoj uredovni sto i puštao duge kolute dima domaćeg duhana, koji je bio izrezan britvom. Duhan ga je svrbio u prsima i dim se je vijao u plavim kolutima po sobi. Šareno se je dim lieskao na crvenim stupovima sunca u službenoj sobi blagorodnog gosp. tajnika. Neko je vrijeme sjedio, pa se digao, naslonio čelo na prozor, lupkajući prstima neskladni marš na zamagljenom staklu. Ostadoše tragovi prstiju i duga prozirna crna pjega utisnuta od položenog njegovog čela kroz koju je tajnik gledao na bijele zidanice i dim, koji se digao u vis. Dim je gmilio i spuštao se uz krovove kuća k zemlji. Prošeta se par puta po sobi i zagleda se u pod malo prije pometen. Pod je bio naškropljen vodom, a po krajevima uz zidove crnile su se nabujale kaplje od prašine. Potegne nogom uza zid pod prozorom i razlije kapljice, te zatim nasloni nogu na stolicu i protare poplat. Prašina se je vijala u dugom stupu sunca, te kolobarima se opet vraćala od stakala prozora na trošni pod. Šetaše se. Najprije lagano, a zatim sve jačim hodom. Pozorno je slušao jeku svojih koraka u širokoj sobi.

Nastavio bi laganim hodom i stao da nanovo još jače udara i da broji po vojnički korake: jedan-dva, jedan-dva... — Iznad stola visi slika careva, duga i zaprašena crnila se je od duvanskog dima i prašine, te se nije razabiralo lice na slici. Na stolu pobacane knjige. Sve sami udžbenici i pravni priručnici, te dva velika katastra slavne općine. U kutu je crno-žuta zastava, skupljena i zgužvana, napola mokra od jučerašnje kiše. Sjedne uza sto i prozija. Lupne šakom po katastru i protegne se tako da se je visoko podigao i pružio se na prstima, zatim opet sjeo i počeo da mota cigaretu. Mumljao je i mislio kakove bi volje morao da bude gospodin komesar. Jučer su od podne do poslije ponoći slavili odlikovanje gospodina žandarmerijskog narednika Seinera. Čaše su pucale, kad mu je općinski liječnik prikopčao srebrni krst sa krunom uz njemački izrečeno pomen-slovo. Završiše pijankom, vikom: Živio Car, — živjela vojska! Više su poslije ovoga tulili nego li pjevali. Otrese se i ovih misli, nasmije se i počne maljati uobičajene akte za sutrašnju poštu. Treba ih na vrijeme spremiti za potpis gosp. komesaru. Stade da šeta. I ovo mu dosadi. Uzme metlu i počne da skida paučinu, koja je zastrla i prozore. Paučina je niz prozore naličila zastorima. U podrumu zaškripe vrata i začuje se sporo uspinjanje popraćeno udaranjem štapa. Tajnik zastane malo i kad prepozna da je to sigurno gosp. komesar, nastavi posao. Nasmije lice i udesi izražaj zadovoljstva. Gosp. komesar provali kroz vrata zadihano. Kesice ispod vrata crvenile su se i talasale preko tvrdog ovratnika od kaučuka. Odloži štap i sjedne. Iskašlje se i pljune psujući. Počne da kida poštanske omote, koji su bili puni vojničkih poziva. Tajnik nastavljaše s pisanjem, te bi svako malo vremena pogledao komesara ispod oka, ali bi opet naglo oborio oči. Komesar je nestrpljivo trgao uredovne oklopnice i najprije otvorio onu, koja je bila adresirana na nj. U ovoj oklopnici bio je popis za dobrovoljce, koje je on predložio. Među ostalima bio je preporučio i tajnika, kao kandidata. Uopće sve one za koje je držao da mu smetaju u mjestu. Zagleda se u spis. Zaceri se i strogo pogleda tajnika. Udovoljili su mu želji. U taj čas i tajnik je podigao oči i susreo se s komesarovim pogledom, ali nije mogao da uzdrži. Komesar ga je i dalje gledao i razvaljenim ustima promrmlja:

— »Tajniče!« —

— »Izvolite!« — odgovori tajnik i uspravi se tijelom po vojničku i pogledom prema njemu. Komesar pruži lijeno desnicu i kažiprstom škljocne dva tri puta. Tajnik je razumio da ga zove k sebi. Komesar mu pruži spis i reče:

— »Žalim veoma, ali svjestan općinar kao vi, mora da smatra za dužnost, da se odazove pozivu domovine, koja ga treba«. —

— »Ja se ne protivim, gosp. komesaru, ali sam već bio otpušten sasvim radi boli očiju«.

— »Ne smeta ništa! — Treba da služite caru. Ako ne u rovu, a vi morate unutar granica«; — pruži mu poziv.

Tajnik ga primi i ode na svoje mjesto. Nesvijesno se spusti na sjedalo i stade da zuri u sivi papir. Sutra moram da odem, pomisli, i snuždeno pogleda kroz prozor. Na odlasku načelnik ga pozdravi i pomiluje desnicom po leđima. Htio je da uzmakne njegovom milovanju, ali gosp. komesar tako hoće i domovina.

— »Idite i budite srećan; progovori komesar. Država treba novaca, pak stoga neću uzimati drugoga u službu. Vršiću sam obe dužnosti. Završi svoj pozdrav tihim smijehom i stresanjem vratnih kesica. Upre svoj pogled u tajnikove oči. Mrtva boja njihova zaplamti. Tajnik mlohavo dohvati pruženu ruku i ode uprtom glavom o pod. Pod je na hodniku škripao i on nije mogao da čuje podmukli smijeh komesara. Otiđe kući i javi ženi da mu opremi prtljagu. Suze su mu jele crvene kanje očiju bez trepavica. Trahoma mu je još u djetinjstvu bila iznakazila crvene oči.

Isto poslije podne panduri su po nalogu komesarevu na čelu s jednim žandarmom i općinskim čaušom glavatim Blekom razglasili po kućama svima onima, koji su bili pozvani u kader. Na večer su pijani defilirali pred gospodinom komesarom i prijavili naređeno izvršenje. Te večeri pjevali su momci do kasna. Sve četiri krčme

bile su pune smijeha i ratnih napjeva. Petar je ostao kod kuće. Poslije večere malo je govorio sa ženom. Gledali su jedno u drugo i šutili. Petar ju je uputio, kako će svakoga prvoga u mjesecu poći komesaru i pridignuti tajničku penziju i vojničku potporu. Podoše spavati oboje slomljeni. Mačka je jedino večeras radosnije prela i režala pod stolom u kuhinji. Petar i Nane legoše u široki bračni krevet. Svako okrene glavu na protivnu stranu. Kasno u noć čule su se promukle bekrijanke.

Po svim sokacima sela i po oborima šuljahu se duge sjene. Vlastitih sjena strašili su se ljubavnici u oproštajnim časovima. Čuli su i prve pijetlove i ponoćne satove, te nagađahu u mislima, što im donose. Osjećali su tromo ustajanje novog dana, koji im je donosio šutnju i rastanak. Drugog dana parobrod je prispio nešto iza podne, a rekruti ispraćeni od žena, djece i starica pjevali su i derali se, dok nijesu napokon umukli, kad se je parobrod odmaknuo od obale i kad je crnim dimom prekrio njihovim očima plačnu pratnju. Krugovima crnoga dima slali su crne pozdrave uokvirene u teške misli uzdisaja, gladi, plača i nepovraćene sreće. Dimnjak je sa parobroda divlje sukljao i gubio se sve to više, dok se nije pričinio, kao malena i sitna točkica, kao ona crna točka u našim očima. Parobrod se sasvim izgubio iz vida, a plačna se pratnja vraća iznemoglo. Žene taru suze, dogovaraju se, kako će im pisati. Učitelj će im i pop u tomu pomoći, ali i zato treba suza. Treba otkidati od usta, jaja i sira i svega.

Tajnikova je žena, Nane, usamljena pošla kući da se isplače. Mnogi su se večeras jadno nahranili suzama i zaspali isprekidanim snom molitve i misli, koje su pratile frontaše. Italija je navijestila rat. Panduri su i ovo oglasili po selu i sada su svi znali da se opet otvara jedan novi krvavi zrenik preko kojega će mnogo sunce grješnih duša zaći. To su samo osjećali, ali nijesu pitali kako i zašto? Grbavi Keco susreo je staru Jelicu. Oni su se pozdravili i samo jedan drugomu navjestili plač i krv. Krv, koja se crveni i puši i najposlije zacrni. —

— Komesaru je jutros stigao oveći snop pošte i među ostalim spisima i onaj za popis onih, koji spadaju u crnu knjigu, a treba im zeleni konopac vezati oko vrata.

Komesar Ujda mislio je i smislio. Tucne od slasti jezikom, te pozove pandure, da mu dovedu učitelja. Želio je da se i njega otrese. Osjećao ga je na mesnatom vratu; odviše mu je težio. Tako je mislio gospodin komesar, kad uđe u sobu žandarmerijski narednik Seiner.

— »Dobro jutro!« — pozdravi i sjedne.

— »Da, da, hm, hm; — dobro je ovako. — Došao si u pravi čas. Znaš onoga ušljivca treba strpati u buharu; ukloniti iz ovoga mjesta«. —

— »Dobro! — ali kako?«

— »Sada, kada dođe, bit ćeš ti kao svjedok. Upalit će nam. Ne boj se! Drži se službeno!« —

Poslije malo vremena doprate panduri učitelja i odu. Učitelj je plašljivo gledao, te ni ne pozdravi. Ponude mu stolicu.

Komesar: — Vi govorite kod kuće talijanski.

— Jest! —

— Znate li da je to protivudržavno? — Oni su nam neprijatelji. —

— Ali ja tako govorim iz običaja. —

— Dobro! — i udari komesar šakom po stolu. Podigne i upre prema učitelju, te zasikće:

— Vi ste sigurno više puta mislili protiv države. Recite da jeste; je li? —

Učitelj se strese i podigne sa sjedala.

— Nijesam! — Tko to može da dokaže?

— Jeste! — recite da jeste! —

— Vi govorite neprijateljskim jezikom, a tada i mislite neprijateljski. —

— Ja govorim, ali ne sumnjam ni o čemu.

— Vi lažete! —

— Ne lažem, već pravo mislim.

— Eto! — sada ste sami priznali da mislite protivudržavno; — lukavo rastegne zadnje riječi komesar. —

— Ali ja to nijesam mislio da kažem, već — — i prekine ga naglo komesar.

— Gospodine naredniče, učinite prijavu i u aps s njim. On drhće, on laže, jest! — on misli protivudržavno. — Namignu jedan drugomu i narednik povede učitelja u kasarnu.

II.

Svih se je komesar trsio. Župnik je jedini ostao, ali on je, mislio je komesar, i onako bena. Svakog prvog u mjesecu isplaćivao je komesar potpore obiteljima vojnika, a svake nedjelje javljao je preko župnika, ako bi stigla vijest da je koji poginuo. Prvi je lipnja. Panduri postaviše dvoje po dvoje žene, starce i starice u niz, da prime isplatu. U sobi su dva seljaka. Dok jednom isplaćuje, drugi kupi osušene čike. Ovako redom do podne. U podne bi komesar izlazio i pogledavao na seljane, koji su odlazili pozdravljajući ga. Sutradan naredio je pandurima, da najzadnju prepuste postolarevu ženu Satinku. Jučer je komesaru također stigla vijest, da joj je muž poginuo. U jutro najzadnja uđe Satinka. Dok joj je isplaćivao, ona se je nagnula skoro do njegova lica, a on je bludno pogleđao u duboki zarez njezinih nabreklih grudi.

Pogledi im se susretoše. Počeše da razgovaraju, a ona je savim slobodno stajala pred njim.

— Nego znaš — — ti se mene nekako bojiš? A? — progovori komesar.

— Zašto? Nijeste zli; i smijeh joj zatitra iznad usnica.

— Sutra će sigurno stići povišice potpore, nikomu ne kazuj nego dođi oko devet sati, pa ću ti isplatiti, — nadoveže komesar i drhtajem dotakne se njezine vrele ruke.

— Hoću! i ode. —

Sutradan je došla i tako redom svakog popodneva. Laskanje komesarovo onesvijestilo je naivnu namigušu Satinku. Srpanjsko sunce i mlado meso zaigrali su besvjesnu svirku u njezinom žednom tijelu. Stari crvčak zapjevao je strasnu, slinavu i staračku melodiju ljetnih cvrčaka; koji izgararaju od slasti pjevanja na suhim maslinama uzduž morske obale sela. Uz more opija grka konoplja, opijena isparenom solju. Sunce i pusto more ruje duboko oštre pandže dublje i dublje u strasna, gladna tjelesa. Maištral bi pred večer ohladio krv i pročistio zrak u duši Satinke, a i u dušama sviju seljana. Ona bi se samo snuždila, legla jakom odlukom, da sutra ne će otići starom slinavcu, ali sunce, more i cvrčak i sutradan su nastavljali vrelu i krvlju brektavu pjesmu i vodili ju k starom pauku. Napokon joj je saopćio vijest, da joj je muž Lazo poginuo 20. lipnja kod Podgore na talijanskoj fronti. Ona se je s njim smijala ovomu i snovala, kako da mu se osveti. Nije više k njemu odlazila. Od dana na dan plakala je za nevinošću, izgarala je od silne topline i čežnje kajanja, a to ju je vodilo da dalje nastavi započeto kolo i da poigrava u ritmu krvi, malenih i sitnih kapljica crne tekućine, koja je danas tako jeftina. Otišla je doskora u grad. —

Liječnik je također bio premješten u M. — Komesaru je otišla jedina pouzdana prijateljica, liječnikova žena.

III.

Komesar i Nikić, visoki i suhi glavar zaokupili su aprovizaciju. Krušne karte, ulje i ostalo izdavali su, kako su htjeli. Nikić je odlazio u grad i dovažao hranu. Zarađivao je pri tomu štogod, što će siromah, mora da se pomogne. Kad je stiglo ulje, skupo su ga prodali ne seljanima, već zagorcima. Seljaci su šutjeli. Radije su začinjali lojem nego li da se bune. Dobro je kad nije gore, mislio je svaki od njih i svakog dana jednako pozdravljao gospodina komesara. Glavar je Nikić prijavio staroga svjetioničara Šintrića, da se je bunio da mu komesar ne će da izdaje potpore. Panduri ga dovedoše, a komesar mu je glasno pred ušima vikao:

— Lupežu stari, lizimantijo, Tune ti je poginuo. Car ti to javlja, ako ne ćeš da vjeruješ, a ti se objesi, prije nego li te mi objesimo. —

Šintrić je šutio. Samo je klimao glavom koja se je klizala na dugom vratu. Ošamariše ga nekoliko puta i zatim ga pustiše. Ali on nije ni jauknuo, samo se je nekoliko puta popipao po bedrima i uzdahnuo, ali nikako nije mogao da vjeruje, da njegov sin Tune ne živе. On i žena mislili su da je zarobljen. Nijesu vjerovali da bi mogao Bog dopustiti, da im sin pogine. On je nosio križ na svim proštenjima, a njegova malena i šutljiva ženica hodala je odmah iza svećenika u rukama s crnom krunicom, koja je obuhvatala svih petnaest otajstava. Svake bi večeri čekali do kasna i skupno bi izlazili, kad bi parobrod srijedom i subotom doplovio. Spuštene glave vraćahu se mnogo puta po kiši i buri. Kuća im je bila na ratu. Šintrić je već trideset godina svjetioničar. Kuća naokolo ograđena zidinama preko kojih su se djeca uspinjala, da trgaju ljeti crvene cvjetove oleandra. Za dugih ljetnih sutona zurili bi starci prema protegnutim crtama olovne boje, koje su se gubile u crnom plaštu mora. I kad bi tama sve prekrila, zasjeli bi uz ognjište. Dugo su molili uz uljanicu. Čisla im nikada nijesu imala dovoljno zrnaca, da ih prebroje. Sve molitve i misli njihove bile su upisane u njihovim srcima, kao debela slova o č e k i v a n j a i č e k a n j a. Sve ih je podsjećalo na prošlost, koja je jedino bila namijenjena budućnosti dragoga Tune. Već dvije godine spremaju u sanduk pisanice; spremaju prve jabuke i dunje. Smokve su nanizane i posute lovorom. Stara škrinja u koju oni sve ovo postavljaju liči na sarkofag. Već su dva puta otvorili ovaj sarkofag. Zurili su u darove očekivanja i samo uzdasima udisali zastarjeli miris prokljalih stvari. I onda, kada dođe njihov Tune oni mu ne će pripovijedati svoje jade. Oni će ga samo gledati. Plakati će nasmijanim dušama. Očekuju i čekaju. —

IV.

Nani nije komesar ima već šest mjeseci isplatio ni penziju ni potporu. Nane je bila Nikićeva sestra, ali on je odavna s njom živio u svađi. Muž joj je rijetko pisao, a ona se grizla. Od glada omršavila i požutjela. Zapala u dugu bolest. Žuč joj se razlila, uhvatila je žutu bolest. Tajnik je ostavio svoju regimentu u Zagrebu. Bunio se je da ne može radi očiju, pak i odležao tri mjeseca u sivoj sobici u društvu s paucima i miševima. Za jesen iste godine stigne u mjesto. Kad je stigao utukla ga je vijest, da su mu miševi izjeli bolesnu sestru, koja je umrla od gladi. Žena se nije ni micala iz kreveta. Čudio se, kad je opazio vojnike u selu. Kazali su mu da pripadaju obalnoj komandi. Čitavo je selo izgledalo kao kameni logor.

Malo je bilo vojnika na dopustu, a oni koji su stigli kućama željeli su jedino, da prospavaju sa ženom nekoliko noći i da ih opterete mukama i brigom. Kad odu na front, one moraju da nanovo plaču u gladu za njima i za djecom. Svake nedjelje da im opet šalju prištеđene zalogaje, primljenu potporu i mnogo više. Nani je bivalo svakog dana gore. Petar se je po čitavi dan šetao po selu pred krčmom govoreći s matorim vojnicima. Kasno je dolazio kući ispunjavajući sobu smradnim znojem i zadahom vina. Nane bi stenjala, a on proklinjao i psovao. —

Nani je danas veoma zlo. Župnika joj je zvao. Čitavi dan nije ju ostavljao. Osjetio je skupnu muku i proganjanje. Smilovao se je na nju, jer je uviđao da nestaje nje, s kojom je zajednički podnašao i pratio boli časova, dana, mjeseci i godina. Ostaje sam da razgovara sa šutnjom i da crvenim očima gleda kolute svjetlosti po tami, koja ga draži i mami, da završi jednom. U hrptenjači ga je grizlo i mravi su mu grnili po tijelu. Danju i noću bole su ga suze i sve je plesalo pred njim u ludilu. Nešto se kida od mene,

zamišljeno je sklapao rukama oči. Ali hoće li moći da vječito drži prste na očima? — Ne može ni to! — A onda što će?! — Nadlaktio bi se o sto i požudno disao studeni zrak. Bio je žedan osvete i krvi. Zadavit ću onoga vukodlaka, mislio je. Kipilo mu je u duši, dok nije zahrkao i duvajući kroz umorne nozdrve puštao miris vina i duhana. —

V.

Nikića su ovih dana namlatili u krčmi, kad se je u pijanstvu bio porječkao sa seljacima. Netko ga zamlatio po glavi da se je onesviješten srušio na zemlju. Prebio mu neznani junak kost na lubanji. Liječnika nije bilo, a ranu mu nije nitko htio da zavije. Urlikao je od silne boli, dok je njegova stara službenica Jurka praznila bačve sa pripitim prijateljicama u počast i slavu okrunjenog gospodara. Nije mogao da govori, samo je akao rastegnutim glasom.

Gospodin komesar dođe da uredi oporuku; doveo je i dvojicu pandura, koji su se zaustavili u konobi, da piju s Jurkom. Komesar izvadi papir i pročita mu oporuku, kao da ostavlja jedan dio njemu, a drugi po polovici svojoj sestri i općini. Bolesnik hripaše. Na čelu mu nabreknu žile, skupi sile i nejasno zaurliče rastavljenim glasom:

— »Zađavi me! — ostavljam ti sve!« —

Komesar se podigne i strese se. Sjedne opet na stolicu, a oči mu zasvijetle. Nagne se k njemu, da mu šapne u uho, a bolesnik mu obuhvati ruke, povuče ih rastvorene, kao kliješta k svom vratu.

Komesar pritisne jako i ispusti zajedno s njim životinjski urlik. Nikić se skupi u klupko i naskoro ukoči. Komesar se sruši na koljena drhćući u ledenom znoju. Uđe Jurka, pogleda i istrči, da pozove žene, koje bi opremile glavara za odar. Komesar se pridigne, nadvije ruku nad oči i naglo teturajući istrči iz kuće. Uputi se prema tajnikovoj zidanici. Udari na kuhinjska vrata i usopljeno padne na stolac. Tajnik se trgne i suludim pogledom pogledaju jedan u drugoga. — Zareže. — Petar mu se približi. Podigne ruke, ali ih opet spusti, s jedne do njega, a on ga uhvati poplašeno za rame i progovori:

— Umro je! —

Petar ga odgurne udarcem šake u prsa, a on zaplače, kao malo dijete.

— Životinja si! — Zašto se bojiš? Daj mi novaca; — rastegnuto zasikće Petar.—

Komesar se uspravi i odahne. Započne:

— Opet ću te primiti u službu. Odijelo ću ti njegovo novo darovati, samo šuti.

— »Dobro!« — otegne tajnik i isprati ga do kuće. Ubit sam ga imao, mislio je na povratku Petar. Ne, bolje da nijesam, kad ona još živi. Počekat ću. Životinja sam i ja. Zagleda se u zvjezdano nebo. Preko njega su skakale krijesnice i zapadale. Njihovo zapadanje motrio je pozorno Petar, i kad je najednom pomislio da krikne i da zapitą sâmo Nebo, kamo nestaju, nešto ga je u grlu zaustavilo. Uđe u kuću. Sklopi oči, jer su mu crveni krugovi počeli da iskrsavaju pred očima.

Nedjelja. Nikića su poslije podne pokapali. Tajnik je čitavi dan izbivao iz kuće, sjedio je u krčmi. Susjeda ga je došla zvati, da dođe, jer da Nane umire. Došao je pređa nju u crnom odijelu njezina brata, u daru gospodina komesara. Približi se krevetu, a ona mu raskidanim slogovima prozbori:

— »Kasno si dobio novaca. Dobro si učinio, što si i vjenčano odijelo iskupio« — bolno završi Nane. Mislila je da je ono odijelo na njemu otkupio u staroga trgovca Cige. Bila ga je založila teškom mukom, samo da ne svisne od gladi.

— »Nijesam ga otkupio. Ovo mi je darovao gosp. komesar. Opet me je primio u službu«.

Nastade šutnja. On sjedne u kut, a Nane počne sve jače da plače. Petar stade da ju gleda. —

— Povrati mu sve! Više ti ne treba, to nije njegovo. Zato je on i dolazio sinoć. Obuci svoje staro vojničko, svoje prnje; i iznemogla padne Nane na uzglavlje.

— Onda ću ga ubiti; a zatim će me vino utješiti. —

— Ne smiješ! — Nane zamukne. Skupa su dugo vremena plakali.

— Drugoga dana Nane je umrla. — Na večer je zakopao darovano odijelo u pojati među dubar. Širokom lopatom prebacivao je oglođane kosti goveda i ovaca, velike i sitne. Zakopao je odijelo i pljunuo na nj, kao da mu podjeljuje posljednji blagoslov.

VI.

Žito suželi. August je svršavao. — Jedne večeri sjedio je Rudež u kući za stolom u iznošenom sivom vojničkom odijelu. Sto je bio okrenut prema prozoru. Rastvorio je prozor i gledao u selo i stup mjesečine, koja je plivala po sobi. Trakovi mjesečine odbijali su se od njegova osvijetljenog ratnog spomen-križa iz mobilizacije 1912. godine, kad je ujedno bio postao desetnikom. Trakovi su titrali na blijedom zidu odjelito od svilenog stupa mjesečine.

Pustila ga osamljenost. Bio je slab, ispijen, te je jedino želio da plače, ali oči su mu bile suhe, osušilo ih krvavo ljetno sunce. Krivica. Krv i krv zaigrali su suludo kolo u njegovoj glavi. U ušima mu je šumilo. Pričinjalo mu se da će mu prsnuti grudi. Zaplače. Zatuli žednim plačem, pa se i nasmije. U to zasvira i na daleko zatutnji večernji mirozov vojnicima obalne komande. Petar se uspravi, tukne petama i pozdravi po vojničku mjesečinom osvijetljenu sliku sv. Obitelji, koja je visjela na zidu i stade zatim da šeta, kao da ima pušku na ramenu i da straži pred mirom ove noći. Brojio je korake zaustavljajući se svakog časa pred slikom, da po vojničku pozdravi i da se gorko nasmije.

Aleksandar Iv. Fannyn:

Dinamična pjesma.

Egzotični krajevi djetinjstva oživješe tako blizi i lijepi
na polukrugu modrog, jutarnjeg, beskonačnog horizonta.
Povratak davnih, dragih prijatelja
i radost nenadanog susreta
razveseljuje ptice u visokim, zelenim krošnjama stabala,
po strehama, putovima, krovovima, nad tornjevima
i sveta ekstaza998 ekstaza dršće u dubini plavog mora
vaselene.

Pjan sam sunčanog veselja prastarih mita
pa kličem božanstvu mladosti na najvišoj tačci neba
i čudno mi je da ja,
koji sam pred nekoliko sati zamišljen i pognut
vukao se ulicama kao isprebijeno pseto,
da ja, koji sam nosio u sebi propast
svih svijetova, sada kličem veselo
želeći da zagrlim sve stvari, sve ljude, sve oblike.

Široka gesta jedne duše na blatnom bulvaru
preobrazila je moje grobno lice utamničenog uznika
u cvijet, u himnu, u sjaj dana aprilskog.
Prokalio sam srce krvavim vinom zore, vatrom osvita,
na usne sam svoje primio pričest,
kruh novog preporoda, presvete zavjetne misli,
prozračno pregnuće prvog prštećeg svijetla s praga
nepoznatog svijeta.

Prskaju mlazovi kristalne vode s mramornih fontana
po parkovima naslućenim i nikad viđenim
i pijesak je perje labudova a vazduh glas nevidljivih
horova.
Sva jutra moja šušte svilom ljubičastih sjena
i podne gori na najvišem boru duboke, zelene šume
i noć puna zvijezda, šapata, slutnje, sanja i svijetla
prolazi tajanstvena i raskošna kroz duge aleje.

Beskućnici sa sumornim očima što lutate sami
u beskraj prazne daljine
dođite, vaš brat sam, nosim vam darove mira,
toplo, djetinje srce, smjer sunca, bijele krizanteme.
U duši svih vas još svijetlo gori iskonsko,
još pritajena spava vjera davnih zaboravljenih putnika;
galije vaše ponosne i svijetle
kroz mirnu pučinu mora k sunčanom krmane Jugu.

Daleko od tih prljavih ulica, tramvaja, kuća, automobila
ljepši splet misli nas čeka:
poljane, tratine, šuma, glas zemlje naše, kasni miris voća.
Sve zove, sve kliče, sve pjeva. Pomamni zanos slazi
zaboravljenim tragom na glave pune nostalgije i cvijeća.
U meni bukti sve jače predosećanje Svijetlog, Velikog,
braćo, beskućnici, drugovi i na dnu naših sjedinjenih duša
ko tajan zapis leži proroštvo boljeg vremena.

Ivo Horvat:

Razlupano zrcalo.

Ovdje je ljepše.
U sjenama pognutih vrba.
Mir i tišine nada me glavu su svile.
U glatkoj vodi,
ko u šarenom teatru,
cakli se život tihe i sretne idile.

I kada lahor
zlaćane valove nadme,
uzdrhću vrbe, lome se krvavi traci.
I sve se stišće
i šapće. O, tako je lijepo,
ko da se svuda prosuli sami vedraci.

A iza mreže
sivih i pognutih vrba
smije se moje blijedo i titravo lice.
Katkad ga prekri
pjena razbješnjenog vala
il krilašce plaho koje zalutale ptice.

I tako sve titra.
Zrcalo nemirne vode
dočarava priču jedne sanene idile.
Spušta se suton.
Nad moje lice su sjene,
ko gavranovi, u crnom jatu se svile.

I prođe život
ove fantastične priče,
ko nevina žrtva vrtloga brza, duboka.
A ja sam slio
valove, vrbe i ptice
u plave vode mojega sklopljenog oka.

Dr. Drago Ćepulić:

Blaise Pascal.,

(* 19. lipnja 1623., † 19. kolovoza 1662.)

Povodom tri sto godišnjice njegova rođenja.

»Je n' ai d' attache sur la terre qu' à la seule Eglise catholique, apostolique et romaine, dans laquelle je veux vivre et mairir, dans la communion avec le Pape sou souverain chef, horsdelaquelle je suis très persuadé qu' il n'ya point de salist.«
17. Provicialno pismo.

»Pascal je bio ujedno velik učenjak, divan mislilac, sjajan artist i gotovo svetac; umro je s trideset i devet godina«.[1] Da se pregleda, shvati i prosudi njegov život, potreban je posebni studij. Njegova je biografija puna nejasnih ili oprečnih crta. Nama je dosta, da skiciramo lik ovog velikog kršćanina XVII. stoljeća, koji je bio zapleten u jednu teološku prepirku svog stoljeća o pitanju milosti i tom zgodom postao krvavi neprijatelj isusovačkog reda, tako te je i danas njegovo ime spojeno s predodžbom »jezuitizma«. Istina, rascivilio je crkvu kao janzenistički buntovnik. Šest je mjeseci pred svoju smrt pošao najdalje u konzekvencijama svoje tvrdoglavosti: gotovo da je zapao u shizmu niječući nepogrešivost rimskoga pape u stvarima vjere i ćudoreda, ali je po svjedočanstvu oca Benrieza, koji je bio uz njega u posjednoj mu bolesti, umro kao pokoran sin Crkve. »On je umro kao najpodložniji katolik«.[2]

Pascal je već za svoje mladosti iznenadio svoju okolinu ranom intelektualnom zrelošću i brojio se poslije među prve matematičke i prirodoznanstvene dohove svog stoljeća. Misli su njegove pače obzirom na putove i ciljeve prirodnih nauka posve savremene. Bio je žarki vjerski duh, što je jasno svakome, koji je čitao njegove »Misli«. Svojim je najvažnijim djelima, spomenutom nedovršenom apologijom kršćanske vjere (»Mislima«) i svojim »Pismima jednom provincijalcu«, stvorio francusku prozu, onaj divni instrumenat jasne i pune francuske misli, kojim se Francuzi toliko ponose, i s pravom. Istina, da su danas za nas od većeg interesa i da su od veće vrijednosti njegove »Misli« nego li polemična njegova t. zv. »Provincijalna pisma«, ali je svejedno sav studij Pascala od interesa i vrijednosti.

Pascal je rodom Auvergnat. Rodio se u Clermont-Ferrando, koji je nedavno (u lipnju prošle godine) proslavio njegovu tristogodišnjicu. Bijaše po rodu iz plemićkog činovničkog staleža (Blasius Pascal, Patricius Arvernus). To je plemstvo (noblesse de robe) podijeljeno njegovim predima od Luja XI.,

[1] Revue des deux Mondes od 1. juna 1922. str. 510. članak V. Girauda o Pascalu povodom 300-god.

[2] Strowski, Pascal et som tempo, sv. III., Plon 1913., predgovor III.

stvo (noblesse de robe) podijeljeno njegovim predima od Luja XI.,

stvo (noblesse de robe) podijeljeno njegovim predima od Luja XI.,
a stajalo je bliže građanskom staležu nego li vojničkom plemstvu (noblesse d'épée). Otac Pascalov, sin i unuk raznih financijskih činovnika, bijaše kraljevski savjetnik u Clermontu (»conseillez élu pour le Roy en l'élection d'Auvergue, à Clermont«). Blaise je imao stariju sestru, Gilbertu, koja se poslije udala za onoga g. Périera, što je pravio za Pascala barometričke pokuse na brdu Puy de Dome (kod Clermonta), i mlađu sestru Jacquelinéu, koja je u ranoj mladosti (već s 13 god.) počela pjevati, bila živahna i inteligentna duha, a kasnije otišla u samostan Port-Royal, uz koji je usko vezan i život njena brata. U trećoj godini izgubi Pascal majku. 1630. njegov otac, koji međutim postade financijski predsjednik u Clermontu proda svoju službu[3] i nastani se od 1631. u Parizu. Bijaše vrlo bogat, učen, i poznat kao dobar matičar: dopisivao je, drugovao i polemizovao s najpoznatijim učenim ljudima svog vremena (tako Robervalom, Carcaviem, Fermatom, Descartesom) skupljao u svom stanu učenjake, da raspredaju o znanstvenim pitanjima. I tako je i mladi Blaise doskora došao u te učene krugove, a otac ga je vodio i na glasovite znanstvene sastanke k poznatom patru Mersenneu dekartovcu. Živio je dakle doduše uz oca udovca i dvije sestre, ali u društvu očevu nije zastalno manjkalo stanovite vedrine, kad se zna, da je on poznavao glumca Mondorya, koji je upravo u Parizu nastupio u Corneilleovoj Meliti i pomogao joj do uspjeha, da je pohađao gđu Saintot, sestru pjesnika Dalibraya, ljubovcu Voitureovu, a najbolji mu prijatelj bijaše lični pouzdanik vrlo slobodoumne maršalice de Thémines, matematičarke Pailleur, koji nije živio ni najmanje pokornički. Isti pjesnik Dalibray bijaše le Pailleuru drug u užitku i životnom veselju.

1639. Pascalov otac, koji bijaše međutim zbog jedne lokalne pobune protiv svemoćnog kardinala pao u nemilost (radilo se o isplaćivanju gradskih renta, kod čega je Pascalov otac s mnogima ostao posve ili prilično prikraćen), bude poslat od istog kardinala u Rouen kao intendant Normandije, što bijaše stvar delikatna, jer je trebalo uvijek ubirati daće, koje su svijet vrlo tištile. Pascalov je otac imao zahvaliti svoje novo naimenovanje dražesnoj i inteligentnoj svojoj trinaestgodišnjoj kćeri Jacqueline. Ona sama u jednom pismu ocu pripovijeda, kako je 1639. pod režijom Mondoryevom igrala u Scudéryevu komadu Amour tyrannique uz ostalu djecu, koja su imala da izvode tu dramu. Tom je zgodom Mondory govorio kardinalu o svom znancu Pascalu (»od tri sata do sedam sati«). Poslie prikazivanja bude Jacqueline, koja je imala izvrstan uspjeh, predstavljena kardinalu, recituje njemu u čast jedan madrigal i poluči u kardinala milost za oca. Tom je zgodom gda d' Aiguillon govorila kardinalu i o sinu Pascalovu »vrlo učenu u matematici a ima mu samo petnaest godina!« I mladi Blaise, koji se također nalazio kod predstave, bude predstavljen kardinalu.

[3] Poznato je, da su se za ancién régimea prodavale službe.

Jacqueline i njen brat dva su čuda rane dječje zrelgsti, i svuda su poznati kao takovi. 1638. Jacqueline piše najprije jednu pjesmu o kraljičinoj trudnosti (madrigal), zatim improvizira jedan epigram za Mademoiselle (t. j. stariju kćer starijeg kraljeva brata!), biva poznata i pozivana na dvor. Izdaje iste god. 1638. malu zbirku, posvećenu kraljici Ani Austrijskoj. — Brata Jacquelinina uzeo je odgajati sam otac; i bijaše si načinio u tu svrhu posebni plan: matematika je imala doći na red istom u šesnaestoj godini. Poznato je, što starija sestra našeg Blaisea, kasnije gda Périre u biografiji svog brata priča, kako je Pascal sam otkrio 32 teorema Euklidove geometrije u svojoj dvanaestoj godini, kako je to oca zadivilo i on sav zaplakan otišao da to kaže svom prijatelju le Pailleuru.[4] I tada dade otac sinu Euklida, da ga čita za odmora. U svojoj šesnaestoj godini (između 1639. i 1640.). Blaise je napisao svoj Essai pour les coniques, koji poslije zadivi Leibniza.

U ovo doba boravka Pascalova u Rouenu (1639. do 1648., kad su ukinuti kraljevski intendanti) sin je pomagao ocu u njegovim financijskim funkcijama. Otac je morao pritisnuti krvavo narod na razna plaćanja, da ugodi kardinalu. Sin mu je pomagao u računima. A tada je bilo malo dobrih račundžija. Tom je zgodom Pascal došao na misao računske mašine, kojom se poslije dugo još bavio (skoro 10 godina), obavljajući sam onaj posao, što ga inače radnici rade, i složio je do 50 modela dok nije došao do konačnog tipa svoje mašine. On nije bio od onih, koji se zadovoljuju, da nadu ideju, već se je bavio i svim tehničkim poteškoćama, pa je htio svoj izum i unovčiti. Na Pascalovoj se mašini osnivaju sve kasnije i naši taksametri.

Corneillea poznavahu Pascalovi odavna zaslugom Mondoryevom. Kad su se u decembru 1645. kod natjecanja u pjevanju u Rouenu (t. zv. palinods) dijelile nagrade, i Jacqueline Pascal je dobila nagradu. Ali ona nije bila prisutna, za nju se dakle morao zahvaliti netko drugi: i ustade i zahvali — u stihovima — Corneille.

*

U siječnju **1646.** Etienne Pascal, Blaiseov otac, komu bijaše tada oko 50 godina, izišavši jednoć iz kuće da zapriječi, kako se kaže jedan dvoboj, pade na ledu i iščaši nogu. S njegova dva liječnika uđe u kuću jansenistička nauka. Bijahu to dva brata, plemića iz okolice Rouena de la Bouteillerie i des Landes. Njih je predobio za novu nauku župnik iz Rouvillea, Gillebert, čovjek prožet novim duhom strogog kršćanskog života, kako ga je oko sebe širio opat Jean du Verger de Hauranne, poznat pod imenom Saint-Cyran i njegovi gorljivi privrženici. Naša dva plemića zadržaše se u kući Pascalovoj, dok se ne uvjeriše, da im

[4] Neki tu anegdotu ne prihvaćaju veleći, da je usprkos pričanju gde Périer Pascal morao negdje naći Enklida i iz njega otkriti svoje poučke. Ali već i ta činjenica dokazuje sposobnost mladičevu.

je liječenje uspjelo. A bili su na glasu za liječenje ove ruke. Međutim su oni i primjerom i govorom nastojali predobiti svojeg pacijenta i njegovu kuću za sveti i strogi kršćanski život. Odsele su u kući čitali Jansenija (»O preobrazbi unutarnjeg čovjeka«), Arnaulda (»O čestoj pričesti«) i Saint-Cyrana (»Duhovna pisma«, »Novo srce«). I tako se obrate otac, sin i kćerka Jacqueline,[5] a kad dođoše Périerovi u Rouen, i oni pristadoše uz novi pokret.

Pascal je poslije pisao svoja Provincijalna pisma isprva na obranu janzenističke nauke o milosti i njena zastupnika na pariškoj Sorboni, dra Arnaulda. Mi ćemo slijediti kasnije faze janzenističke borbe s ortodoksnom naukom, ali sad treba, da se upoznamo kratko s tom novom naukom i sa samostanom Port-Royalom, koji bijaše najtvrđa janzenistička kula.

U dolini Chevreuse, šest milja od Pariza, postojaše već od XIII. stoljeća opatija Port-Royal, koja postade glasovita istom sada u XVII. stoljeću. Na početku stoljeća (1602.) bijaše joj glavaricom kćerka glasovitog pariškog advokata u Parlamentu, koji se istakao svojim govorima protiv Isusovaca u korist pariškog Sveučilišta, Antoinea Arnaulda: mlada Angélique. U nježnoj još mladosti (s 11 god.) mlada glavarica nije dala ničim naslućivati, da će ona preobraziti svoj samostan. 1608. dirnuta propovijedi jednog kapucina na prolazu, ona odluči povratiti svoj red strogom pravilu, obnovi mnoge samostane u tom smislu i osnuje u Parizu, 1625., nov samostan.[6] Od odsudne važnosti za svu budućnost bijaše činjenica, što je ona uzela 1633. za ispovjednika svojim opaticama opata Saint-Cyrana († 1643.). Jer po njemu dođe u Port-Royal janzenistička nauka. Došavši na mjesto, koje je negda zapremao ljupki sveti ženevski biskup, Franjo Saleški, koji je znao milom svojom rukom tako vješto voditi kršćanske duše kroz ovaj svijet, pomirujući svjetski sjaj i kršćansko osjećanje, Saint-Cyran je stao raditi na svom planu oko obnove strogog kršćanskog života, htijući da poput Calvina vrati kršćanstvu prvobitnu strogost prvih stoljeća. On je s kasnijim biskupom u Ypresu, Flandrijcem Janzenom, zajedno učio teologiju u Louvaineu, vazda je s njim ostao u vezi i dopisivanju, i čini se, da su obojica stvorili potajnu osnovu, kako će crkvu vratiti prvobitnoj nauci i prvotnoj strogosti života. Janzen je imao preuzeti teoretski dio posla, čemu je namijenjena njegova posmrtno izašla knjiga »Augustinus«, gdje izlaže tobože Augustinovu nauku o milosti i predestinaciji. (Janzen je umr'o 1638., »Augustinus« je izašao 1640.) Saint-Cyran, ličnost komplicirana i tajanstvena,[7] preuzeo je prak-

[5] Mme Périer veli, da se najprije obratio sin a onda Jacqueline pa onda oboje okrenuše oca. — Vidi obratno Strawski, koji drži, da se gda Périer vara: II. sv. cit. djela str. 203. (bilj.).

[6] Na današnjem boulevardu Port-Royal. Ima još nekoliko zgrada starog samostana unutar bolnice, koja se nalazi na onom mjestu.

[7] Vidi abbéa Bremonda djelo Histoire du Sentiment religieux en France, Paris, Blaud et Gay, 1920., IV. sv. str. 36. dalje.

tični dio posla, i njegova se zadaća činila bitno srodna nastojanju reformatora XVI. stoljeća, te je poput Calvina htio vratiti Crkvu u prva stoljeća i k tobožnjoj prvobitnoj strogosti ćudoreda.

Susrećemo se s problemom čovječje slobode i milosti, koja je po nauci crkve prosto dar božji, nama badava dan, i zaslužen smrću Kristovom na križu. Kršćanska duša zna i osjeća, da ne može da se sama vine do one moralne visine, koju od nje traži Krist; istočnim je grijehom ona pala, znade predobro za svoju bijedu, i u svojoj poniznosti i slabosti daleko je od one stoičke taštine, koja drži, da je sva krepost i sve ćudoredno djelovanje njeno lično njelo, na koje gleda s isključivim ponosom svoje snage.[8] Međutim je baš unutar kršćanske crkve stao u V. stoljeću monah Pelagije naučavati, da se istočni grijeh ne prenosi od Adama na sve ljude i da čovjek može samo po svojoj naravi i iz svoje slobode činiti dobro i držati zapovijedi. Stoga ne treba (ni krsta ni) milosti. Protiv Pelagija ustade Augustin na obranu nauke o milosti. Ortodoksna katolička nauka, kako ju je definirao Sabor Tridentinski, zadržaje i narav i milost. Narav čovjeka nije istočnim grijehom tako pokvarena, da on ne bi mogao učiniti bez milosti koje dobro. Naprotiv je Luther zabacivao uopće dobra djela čovjekova i učio, da nas spasavaju jedino zasluge Kristove. Kalvin je učio, da je Bog neke ljude unaprijed odsudio, a druge odredio za blaženstvo (prodestinacija), zato nekima daje svoju milost, a drugima je ne daje. Ortodoksna nauka, rekli smo, spasava narav i milost. Po ortodoksnoj nauci svaki čovjek je sagriješio po istočnom grijehu, ali njegova narav nije tako radikalno pokvarena, da ne bi mogla spoznati naravne istine i činiti neka moralna djela i bez milosti. Ali bez milosti ne može čovjek da se održi sav život, i Bog daje svakome čovjeku dovoljno milosti, da se spase. Malo je prije Janzena profesor Svetog Pisma na univerzi u Louvaineu, Baius, naučavao, da čovjek bez milosti može da samo griješi, a Janzen je također držao, da spas Crkve ovisi o takovoj ipravnosti nauke o milosti, kako ju je tobože učio sveti Augustin, i obnovio u glavnom bludnje Lutherove, Baiusove i Calvinove. Da je Augustin naglašavao milost, pojmljivo je, ako se uzme, da je pobijao Pelagija. Ali Crkva nije mogla da za volju tobože augustinskom shvaćanju milosti žrtvuje svoju nauku. Odatle će se roditi kasnije Pascalova provincijalna pisma na obranu dra. Arnaulda, koji se već 1643. zakvači s Isusovcima povodom svoje knjige o Čestoj pričesti.

Doktor je Arnauld brat matere Angélique, posljednje od dvadesetero djece pariškog advokata Arnaulda. Za Angelikom dođoše u samostan mati, sestre, nećake. Tu je stariji sin advokata Arnaulda, Arnauld d Andilly, sin potonjeg Arnaulda de Luzancy, tu su

[8] Nije slučajno, da se u gradu Rouenu, gdje tada boravi Pascal, u okolici javila kao reakcija janzenistička nauka. U Rouenu se štampala djela du Vaireova, otale je i Corneille.

njegovi nećaci Antoine le Maitre, najveći advokat svog stoljeća, le Maitre de Sacy, le Maitre de Séricourt, sve nećaci Arnaulda d'Andillya. S abbéom Saint-Cyranom dođoše amo u Port-Royal ta »Gospoda« (»Messieurs de Port-Royal«), laici, koji se odlučiše predati strogom kršćanskom životu. Poznato je, da su u Port-Royalu prezirali taštinu znanosti, no ipak su držali svoje škole za djecu. Tu se pisalo more teoloških spisa, poučnih i polemičnih, koji su danas, osim Pascalovih, posve zaboravljeni,[9] ali je ipak Port-Royal znatno djelovao na život i ćudoređe XVII. stoljeća.

Čini se, da Pascalovo prvo obraćenje međutim nije imalo dubljeg djelovanja. Svakako Pascal ostaje jednako predan znanosti, a doskora se iza boležljivosti, kojoj je bio predan na milost i nemilost za cijelog svog krhkog života, posve prepusti svijetu, zabavi i rastrešenju.

U ovu periodu t. zv. »prvog obraćenja« spada Pascalov rad oko rješavanja tada savremenog problema o »strahu naravi pred prazninom« (Error vacui) probleme koji se nadavaše povodom Toricellijeva pokusa. Pascal se stao baviti pokusima sa živom i ostalim tekućinama, otkrio princip barometra i u svojim teoretskim izlaganjima pokazuje oštroumlje, kojim je dopr'o do svih načela moderne eksperimentalne metode. Upoznao se s Toricillijevim pokusom posredstvom Petita, Kartezijanca, koji je u oktobru 1646. pri jednom posjetu u Rouenu kao spretan eksperimentator — a to bijaše tada silna rijetkost — ponovio u kući Pascalovih pokus izveden u Italiji. Pascal isprva nije znao, koje se tumačenje daje činjenici, i da je Toricelli začetnik pokusa. Poslije je obnavljao pokuse s raznim tekućinama, vodom, uljem, vinom . . . pred brojnim općinstvom, i njegovi radovi bijahu poznati po svoj Evropi.

Međutim u novembru 1647. Pascal dođe na misao da ispituje uzrok, zbog kojeg stupac žive stoji, i znajući sada, da je Toricelli došao na misao, da bi težina zraka (a Galilej je dokazao težinu zraka) mogla biti razlog tome, dade se na eksperimentiranje. Pascal postaje svijestan, da govoriti o »strahu prirode pred praznim prostorom« nema smisla. Tako je tumačio fenomen Galilej, ali priroda ne osjeća ništa, pa ni »straha« pred praznim prostorom. Zatim proširi svoja istraživanja na ravnotežu tekućina, zamišlja eksperimenat sa živom više puta u danu ponavljan na vrhu i podnožju brda, piše svom šurjaku Périeru (novembar 1647.), koji izvodi (istom u septembru 1648.) pokuse na podnožju i na vrhu Puy-deDome, brda nad Clermondom, gdje stanovaše Périer. Pascal sudi, što se ima da zbude, ako je njegovo tumačenje fenomena pravo: na vrhu brda bit će živa niže zbog manjeg tlaka nego na podnožju. On iznalazi uzrok fenomenu i traži potvrdu iskustva. Ne će se moći reći, da se priroda na vrhu brda manje boji praznine nego na podnožju, dok će pokusi moći potvrditi njegovu misao, da je težina zraka uzrok visini stupca žive. Pokusi

[9] Glasovita je Logika i Gramatika Port-Royala.

uspješe, Périer šalje Pascalu potanko izvješće. Pascal i sam pravi pokuse, Pérer nastavlja svoja opažanja. Po prvi put se tom zgodom Pascal zakvači u polemiku zbog prvenstva u iznalaženju eksperimenta.[10] Najozbilniji je prigovor za nas Descartesova tvrdnja u pismima Carcaviju, da je on Pascala naveo na njegov pokus na brdu Puy-de-Dome.

Samo zbog jednog nesporazumka uzima g. Strowski da je Descartes mogao zaključivati, da ga je tobože on Descartes naveo na misao o pokusu.[11]

Pascalovo zdravstveno stanje bijaše vrlo slabo. Želudac, glavobolja, donji dio tijela uzet, te je morao hodati na štakama. Liječnici mu savjetovaše, da se ostavi svakog duševnog napora i traži rastrešenja. Međutim je već Etienne Pascal namjeravao, kako će u svoje kćerke Jacqueline razbuditi ponovno smisao za svijet i društvo. Jer ona je na jednom putu (1647.) u Pariz čula propovijedati nasljednika Saint-Cyranova u Port-Royalu g. Singlina i odlučila poći u samostan. U tom je podupiraše brat, Blaise, majka Angélique, kojoj se češće navraćaše, i nježna merè Agnès, sestra stroge i časne glavarice. Prepustivši se vodstvu svog ispovjednika, Singlina, ona odluči poći u opatice, i Blaise je imao o tom govoriti ocu, koji je već u svibnju 1648. bio u Parizu. Ali taj ne htjede ni o tom čuti, već se razljuti. Uostalom je Jacquelini ostavio svu slobodu, te je živjela kod kuće kao u samostanu. U svibnju 1649. pođe Etienne Pascal s obitelji u rođeni Anverqueu, da se tamo rastresu. Ali se Jacqueline ne promijeni. Živjela je i dalje povučeno i sveto.[12] Zato se Blaise stane zabavljati, i stane u društvu i u igri tražiti lijeka svom stanju.

Time počinje u Pascalovu životu t. zv. m o n d e n a perioda. **Pascal se predao** zabavi i veselju bez ravratnosti. Doskora se iz Clermonta vrati obitelj u Pariz, i tu Pascal dospije u svjetsko društvo plemića i t. zv. libertinaca, to će reći slobodoumnih mladih ljudi, koji su živjeli razuzdano i veselo bez pomisli na Boga. Znamo, da je Pascal pišući poslije svoju nedovršenu apologiju (t. j. Pensées) mislio na ovo društvo bezbožnih ili indiferentnih libertinaca, u kom se sada kretao. A pokret je ovaj, ako se to može zvati pokretom, jer tu se radilo više o praktičnom veselom i razbludnom bezboštvu, bio dosta raširen po Francuskoj.

---

[10] U XVII. stoljeću bilo je pitanje vacuuma centralno pitanje fizike. »Plenisti« pobijahu »vakuiste« i metafizičkim razlogom, po kojemu bi dopuštanje praznine išlo u prilog ateizmu.

[11] Vidi o tom detaljno razlaganje g. Strowskog, op. cit. II. sv. str. 156. dalje. Mi nemamo prostora za izlaganje ovog pitanja.

[12] U Clarmontu je išla »odjevena kao starija osoba«, živjela je u svojoj sobi sama i izlazila sama kad je trebalo ići u crkvu ili k stolu. Nitigda Périer nije inače mogla s njom govoriti. U ostalom je i odgoj kćerigde Périer bio vrlo strog.

Međutim (24. sept. 1651.) umre Blaiseov otac na vrlo kršćanski način. (Pascal napisa tom zgodom list Périerovima 17. okt. 1651. gdje razmatra i razglaba smrt s kršć. stanovišta, i gdje se njegova misao ukazuje puna oštre logike: poganima je smrt nešto naravno, dakle u očima pogana ona ostaje zlo, kršćnska vjera tumači smrt i u Kristu smrt dobiva svoj smisao. Bez Krista ona je strašna, mrska i grozna, u Kristu ljupka, sveta i naše veselje). Pascalova sestra htjede sada poći u samostan, ali je on najprije zadržava, makar 2 godine. Budući da nije imala pravo na baštinu kao opatica, ona moli brata, pobjegavši potajno u Port-Royal, da joj dade dio baštine, oblači se, i Pascal napokon popusti.

Ne valja bez sumnje pretjerivati važnost ove »mondene« periode. Jacqueline je u kući iza smrti očeve do siječnja 1652. To je dakle doba korote, i čini se, kako tumači g. Strowski, da se istom oko veljače 1652. Pascal više predao svijetu. Do listopada je Pascal zatim u Parizu, zabavljen u glavnom svojom mašinom, do svibnja 1653. je u Anvergnei u strogoj kući Périerovih. Onda se vraća u Pariz, a već u prosincu 1653. osjeća »velik prezir prema svijetu i gotovo nepodnosivu gorčinu (dégout) prema svima, koji pripadaju svijetu«. Dakle se ta »m o n d e n a« p e r i o d a u s v e m u s a s t o j i o d n e k o 6 m j e s e c i u P a r i z u, z a t i m 6 u C l e r m o n t u, p a o p e t š e s t u P a r i z u.

Pascal se isprva nalazi u društvu mladog i inteligentnog vojvode de Roannez, upravitela Poitoua. U to je doba bio običaj, da velikaši uzmu sebi za društvo pojedine ljude, koji bi ih zabavljali, podučavali, podavali se za užicima i t. d. Ako je gospodar volio razuzdan život, uzeo je za druga u uživanju kojeg libertinca, ako je volio stihove, izabrao bi kakva pjesnika; naš mladi vojvoda volio je matematiku, a Pascal je bio njegov susjed; dakle uze sebi za druga i učitelja Pascala. S njim je on i putovao. Poitou je pitoma zemlja, i vrlo je različita sredina, u kojoj se sad nalazio Pascal od one stroge auvergnatske okoline, u kojoj je Mme Périer strogo bdjela nad svojim kćerima. Pascal se upozna s čarobnim čovjekom, vitezom de Méré, koji ga se duboko dojmio i ostavio trajnih tragova u njegovu životu. Bio je humanist i znao grčki, od modernih jezika španjolski i talijanski; bio je purist (Ménage mu posveti svoje Remarques), putovao je po svoj Evropi pače i po Americi. Umro je doduše pobožno, ali je za života držao, da se na mjesto vjerske etike dade postaviti e t i k a »u g l a đ e n o g, č e s t i t o g« č o v j e k a (»h o n u e t e h o n o u l«). To je etika društvenosti, ljubaznosti, uslužnosti, koju »honnête homme« ne uči iz knjiga, već je otkriva jednim intuitivnim osjetilom, vrlo finim i suptilnim, prema kome je matematički duh dedukcije samo neki vrlo grubi instrumenat. Tako je chevalier de Méré razlikovao svijet duha i osjećaja od grubog svijeta tvari, i stavljao prvi visoko nad potonji. Ipak je u svemu tražio prirodnost, jednostavnost i bio jedan od rijetkih duhova, koji su u XVII. stoljeću znali cijeniti prirodu. Jer u XVII. stoljeću gotovo **nitko (do La Fontainea** da-

bome!) ne razumije čara prirode. Pascal je od Méréa prihvatio razliku, koja se toliko ističe, između esprit géométrique, duha ukočene i spore dedukcije, i esprit de finesse, koji intuitivno obuhvaća mnoge pojave i sjedinjuje ih u jednom višem naslućenom principu.

Ali de Méréova smisla za prirodu nije baštinio. »Ja držim, piše Méré Mitonu, nitko ne osjeća više od mene živahnosti ni neveselja proljeća ni užitka jeseni. Mene očarava lijepi dan i blaga noć. Ja vas žalim da ste se ogradili kartama, da idete samo za novcem, te nemate smisla nego za umjetni svijet (monde artificiel)«. Méré voli i Pariz i dvor, i glazbu, i karte i balete, ali on pozna i drugi jedan svijet. Pascal je primio mnogo od tog gipkog i širokog duha, koji ga je izveo iz uskog svijeta matematičke dedukcije, ali obzirom na prirodu, Pascal piše: »Vrijeme i moja ćud nemaju mnogo saveza, ja imam svoje magle i svoje lijepo vrijeme unutar moje nutrinje«.[13]

Pascal je drugovao i s drugim libertincima. U XVII. stoljeću bilo ih je mnogo,[14] ali se nije tu radilo toliko o teoretskom istraživanju, koliko o veselim mladim ljudima, koji su htjeli nauživati se života, te su pohađali kabarete, kartali, pjevali pili i ljubili, i zato se nisu dali smesti u svom uživačkom zamahu i sjetilnoj bezbrizi pomišlju na Boga. Des Barreaux, s kojim se također družio Pascal, bijaše takav bezbožni epikurejac, koji je k tome bio i vrlo prljav pod kraj života, kad ga je upoznao Pascal: pljuvao bi u zdjelu, da može sve sam izjesti, turao prste u grlo, da jede iznova. Ali kad bi ga uhvatila bolest, ostavilo bi ga bezboštvo. »Recite mu s moje strane, odvrati mu jednom jedan abbé na njegove bezbožne ispade, da ću s njim raspravljati, ali kad se prvi put razboli«. Uz Pascala nalazimo i Mitona, samo nam je taj libertinac vrlo slabo poznat. Pascal je pohađao možda i gđu markizicu de Sablé, koja je u svom salonu skupljala precioze. Zatim nećaku Richelieuovu, gđu Aiquillon.

U ovo doba (1652.—1653.) napisao je negdje Pascal svoj Discours sur les passions de l'amour,[15] djelo naručeno u salonu, iz oklade, kako je već tada bilo u običaju. Ljubav se tu smatra mišlju, te djelo odiše Descartesovom filozofijom: čovječje je biće misao; ali jer čista misao umara, jer je nepokretna, treba nam gibanja, što je daju nagnuća (passions), a od tih je najjače ljubav, koja sjedinjuje najviše razuma uz najjaču pokretnost.

---

[13] Strowski, op. cit., II. sv. str. 257.

[14] Strowski, op. cit., I. sv. str. 38. Père Mersenne kaže jednom, da u Parizu ima 50 tisuća bezbožaca. Na drugim mjestima kaže, da ih je malo. Vidi o cijelom pitanju vrlo zanimljivo izlaganje g. Strowskog str. 126. i dalje. Tu se pripovijeda i povijest Talijana Vaninija.

[15] O mnogo diskutiranom pitanju, da li je Pascal autor tog spisa ili nije, vidi u najnovije vrijeme u »Revue blanc« članke g. G. Michauta, dobrog poznavaoca Pascala i jednog izdavača njegovih »Misli« (brojevi 3., 4., 5. god. 1923.).

Jeli Pascal poznavao ljubav? Tajna.[16] I koga je sada ljubio?

*

Pod konac g. 1653. dogodi se nova promjena u Pascalovu životu. U mondenoj je periodi Pascal živio sred svijeta, čašćen i štovan, zabavljen društvenim užicima i naukom. On po riječima gđe Périer u 1653. već misli i nato da uzme kakvu službu i da se ženi. Bavi se intenzivno znanstvenim matematičkim radom (1653. do 1654.), piše velika djela, objelodanjuje svoja najvažnija otkrića. Traité sur le triangle arithmetique. Traité de la sommation des puissances numériques sadrži elemente kasnjeg integralnog i diferencijalnog računa.

Koncem rujna 1654. Pascal, koji je u potonje vrijeme sigurno sve češće posjećivao svoju sestru opaticu (soeur Sainte-Euphemie), odluči, da joj se napokon posve povjeri i otkrije. Već godinu dana tišti ga teret, koji mu sav svijet ne može skinuti s leđa. Baš naprotiv! I 8. prosinca 1654. sestra njegova piše gđi Périer: »Premda već više od godinu dana osjeća silni prezir prama svijetu i gotovo nepodnosivo gađenje (dégoût) prama svima, koji svijetu pripadaju, što bi ga po žestokoj njegovoj ćudi imalo navesti na velike izgrede (excès), on je u svem vrlo umjeren, a to mi ulijeva mnogo nade«. A 25. siječnja 1655. ona piše: »Pod konac rujna prošle godine došao me je posjetiti, i tom se zgodom tako meni povjeri, te mi se smili (qu'ilme fit pitié) jer mi je priznao, da je sred svojeg velikog zaposlenja i sred svega, što bi moralo da mu omili svijet, i što bi ga sigurno po držanju ljudskom moralo živo vezati uza svijet, tako željan da sve to ostavi, i to zbog skrajne odvratnosti, koju osjeća prema luđovanju i zabavama svijeta, te neprestanom prekoravanju vlastite savjesti; zato su mu sve te stvari tako ravnodušne, te mu još nikad tako, ni približno ravnodušne nisu bile. Ali da je u isti čas tako od Boga ostavljen (dans un si grand abandonnement du côté de Dieu), te s te strane ne osjeća nikakve čežnje (attrait)«.

(Nastavit će se.)

---

[16] V. Giraud u »Revue deux Mondes« veli, da Pascal »nije bio neosjetljiv za ženske čare« (broj od 15. juna 1923. str. 838.). I u Auvergnei se kaže, da je u to vrijeme udvarao.

Venny:

Celov.

Mali deo jedne novele.

— Marie!

Ne oziva se. Da joj je tih. Nežan Lep. Lep, lep.

Kako je slatko to dete što se odmara na mojim rukama. Silazi tama i noć se spušta iznad naših pogleda i mi postajemo slepi. Imamo svetla ali ga preziremo. Ne, mi ga ne volemo. Sanjarimo. Ah, samo, sanjarimo. Kako su lepe sanje, Marie. Mi to osećamo i šutimo. Šutimo pjani sami sebe. Ja nisam mogao slutiti da su sanje, ovako, lepe. Je li lepo sanjati, Marie? Šutiš?

Mi smo, u ovaj momenat, zaboravili da opstojimo. Tek nirvana, slična plavom dimu cigarete, titra oko nas i mi živemo. Mislimo da živemo. A varamo se. Da, Marie. Mi se varamo.

Sećaš se? Mi se do sada nikada nismo sreli ovako toplo. I smejemo se jedno drugom, osmejkom uspavanog deteta. Da, janje moje, lepi su ovo momenti. Lepi, Marie moja!

Dalje šutimo.

— Misteriju moj, jesi li ti sretan? — Prekinula je šutnju. Marie, samo ovaj momenat,

— A posle?

— Ću gorko plakati.

— Čemu se podaješ melanholiji? Zar ću isčeznuti?

— Marie, život je niansa. To me boli.

Nije odgovorila.

Šuteli smo pjani od svojih duša. I sretni.

Naslonila je glavu na moje grudi i pripovedala mi o naivnim setama svoje duše.

— Još nikada nisam bila sretna. I ne verujem da ima sreće u životu. Pa se i ne nadam biti sretna jer osećam da svako jutro ustanem s novim čežnjama i svojim čežnjama ne nalazim utehe. Misteriju moj. Reci mi jednu reč. Možeš li mi je reći.

— Marie!

— Misteriju moj! Reci mi jednu reč.

Šuteli smo očajno.

— Marie! Čitao sam vam svoju novelu. Tebi i njoj. Ona je bila nema. I studena. A moje srce? Ah, moje srce! — — Ti si bila tiha i lepa. Kao božica. Bio sam sretan. Video sam tvoju dušu. Ti si šuteći rekla jednu reč koju je razumela samo moja duša. Bili smo sami. Ti si me obogatila svojom dušom. Celovom svojim. Marie! Bez mere sam ti zahvalan.

Vjek smo šuteli.

— Ti si uzorno dosledna. Pripovedala si mi o crnim očima. Lepe su crne oči. I crne boje. Jer sliče misteriju. Tami. Sliče tajni. U njima gori vatra koje ne vide ljudi. Ona sagoreva bez zapažanja. Ne pucketa. Ne govori. Ona taji. Šuti. Zato je sve lepše što je sakriveno. Zato je lep ružan pup. Lepši od rascvetale ruže. Ona nema šta da rekne. Pup. Nabujali pup pripoveda misterije.

Ona je uzdahnula.

— Tiho. Lagano. Šuteći. Zato je opajan celov. Opojniji od reči. Reč bi možda rekla samo nekoliko slova: ljubim te. A celov je rekao neizmernost i ta je neizmernost umrla na našim usnama a uskrsnula u našim dušama. Mi si nismo ništa rekli, a rekli smo sve što može da rekne čovek.

Mirno je naslonila dražesnu glavu i slušala.

— Sve smo si rekli i zato smo posle šuteli. Reči su slične senama a mi smo videli — život. I neizmjernost osećaja naših duša. Ti su osećaji bili plemeniti. Čisti. Sveti. Gledao sam u tebi — tebe. I nigde te sresti ne ću jer sam te već sreo. To si probudila u mojoj duši nove energije — —

*

I celov, čist, nežan, drag, spojio je njihove duše. A oko njih je titrala tama i sve je bilo nemo i mrtvo a dve su se duše pretvorile u jednu — u jednom celovu.

Valtazar Vijolić:

U danima žege.

Plamte sure brdine i sliče oltarima.
  Plavičast zlatno-rumeni nimbus titra im na vrsima
  kô nova aureola. U ekstazi, u blijesku u čarima
  prolazi Ljeto s draguljima znoja na prsima.

Pjevaju cvrčci — citre samotnih šuma.
  Jantarna smola miriše i po stablima kaplje.
  O žarko Ljeto zdravo! — mašu loze sa huma.
  Zdravo! — među kamenjem potok promukao šaplje.

Dok ja ležim u pustari bolestan od zdravlja od mladosti.
  Još je u meni zemaljski prah. Još vodu otrovnu slanu
  Crnih močvara osjećam na jeziku.

Bože Svoje radosti
  daj mi plamenu kâp! U mojim smrtnim žljezdama
  užeži nebesku žeđ! Besmrtnih usjeva hranu
  trebam ja putnik umoran, što putujem k zvijezdama.

Enid M. Dennis:

Jedna koja je slijedila.

Hoću da kažem svijetu povijest mojih dviju velikih slika — prve, »Preobraženje«, koja mi je stvorila ime — na neko vrijeme — i povijest jedne, koja je slijedila.

Kazat ću je posve jednostavno. Nemam vremena da pišem kićeno, niti za ikoju drugu umjetnost u tom smislu. Moram vam reći, da ja posjedujem neku prilično čudnovatu sposobnost (mislim, da je i drugi imadu) da vidim svojim duševnim očima slike, kad slušam glazbu. Glazba se, tako se čini, prenosi u vidljive oblike, krajobraze ili likove, kako se već desi. Na ovaj se način meni ukazuje njezino poslanje; kao da je vidim svojim duševnim očima. To je bio put, kojim je došlo do toga, da je nastala moja prva velika slika »Preobraženje«.

Boravio sam u jednom talijanskom gradu, gdje su svi poludili za pjevanjem izvjesne Signorine X. Pjevanje te Signorine bilo je nešto posve neobično — više nego produkcija jednoga veličajnoga organa i savršenoga oglasa. »Nešto više nego umjetnost i božanskije nego genij«, rekao mi je jedan entuzijast, i ja sam postao silno radoznao, da čujem Signorinu X.

Bio sam mlad čovjek, pun ideala i ambicija. Moja žarka želja je bila, da naslikam veliku religioznu sliku — kakvo »Svijetlo Svijeta« ili štogod slična —, što bi me među mojim drugovima obasjalo sjajnim svijetlom.

Doznao sam, da Signorina hoće da dade dobrotvorni koncerat. Ona je napuštala Italiju, a isto tako, rekoše neki, i koncertni podij; ali na taj se koncerat pripuštalo samo uz poziv. Nijesu se mogle kupiti nikakve ulaznice. Nalog, izdan u tu svrhu, bio je tako strog, da, kad sam dospio dotle, te sam se našao pred koncertnom dvoranom i uznastojao da podmitim vratara, nijedna novčana svota, koju sam ponudio, nije mogla da ga zavede da me propusti. Kad sam napokon uspio da ga nagovorim, da šmugnem unutra i ostanem straga, učinio je to tako iz čiste sućuti.

Slušateljstvo u dvorani bilo je jedno od najzanimivijih, što sam ih ikada vidio. Jedni i drugi, bogati i siromašni, bili su zastupani — bilo ih je nekoliko od najsiromašnijih, ali je bilo tu i bogatoga naroda. Tu je bilo nekoliko stolaca na kotačima, u kojima su bili invalidi, a opazio sam i izvjesni broj slijepaca. Osjećao sam se nametljivcem više negoli sam očekivao, da će to biti.

Kad sam ja smuknuo u moj »pljašljivi« kut, stupila je naprijed, da pjeva, Signorina X. — blještava ličnost, vitka i dražesna, s delikatno krasnim licem. Bila je sjajno obučena u blještavu bjelinu.

Glas kao u ptice, pun, drhtav, prodoran, no ipak s nekom osobitom nježnošću — ne mogu da nađem drugu riječ. Zastalno je u njenim žilama tekla irska krv?

Za tili čas zaboravio sam na pjevačicu. Zaboravio sam na glazbu — bio je to, mislim, neki ruski hvalospjev, neka čudnovata, ozbiljna, no ipak ushitna melodija — ja sam uzlazio na brdo Tabor. Vidio sam svojim duševnim očima jasno, u sitnice sliku, koju sam kasnije reproducirao za svijet. Polagano se je i promišljeno oblikovala. Pozadina, atmosfera, tri lika ispružena na tlu i tri sjajne figure. Sve drugo bilo je izbrisano tom vizijom. Jurnuo sam iz dvorane za vrijeme aplauza, koji je na to nastao, noseći sa mnom moj bljesak slave. Metnuo sam ga na platno prije nego je vizija prošla iz moga pamćenja.

Evo ovako je bilo naslikano »Preobraženje«. Njegov uspjeh bio je divan. Ono bude izloženo sâmo u jednoj galeriji, i čitav je svijet dolazio, da ga pogleda. Stvorio sam sebi ime kao religiozni slikar. No pitanje je bilo, kako da slijedim dalje svoj uspjeh, ako se ne ponovi inspiracija. Moja slijedeća slika značila je ponovni pad do modiokriteta. Činilo se, da će »Preobraženje« ostati izoliranim trunfom. Svijet bi imao doskora zaboraviti njegova slikara,

Gojio sam uvjerenje, da bi mi došla koja slična inspiracija, kad bih samo mogao opet čuti Sinorinu X., gdje pjeva. Bilo je iza one čarovite melodije i onoga izvanrednoga glasa nešto, što je činilo Signorinino pjevanje magičnim — nešto »više nego umjetnost i božanskije nego genij«. Kad bih samo mogao opet čuti njezino pjevanje!

Posjetio sam ponovno grad, gdje sam je čuo, nadajući se, da ću joj ući kakogod u trag, ali Signorina X. se je povukla iz vida javnosti. Pa i samo njezino pravo ime nije nitko znao. Neki su rekli da je pripadala nekoj talijanskoj kneževskoj porodici, a drugi, da uopće nije bila Talijanka.

Uto se nakon mnogo mjeseci desio »slučaj«, koji je ipak češći u realnom životu negoli u fikciji. Moje »Preobraženje« imalo se izložiti u Parizu, i desilo se, da sam ja posjetio salon, gdje se je ono imalo pokazivati. Dok sam bio ondje, uđe jedna gospođa i stade promatrajući pred mojom slikom.

Bila je to Signorina X,

Nema sumnje, da mi je asocijacija sa slikom pomogla, te sam je prepoznao — nijesam odnio nikakovu jasnu uspomenu na nju; pa ipak, kad sam pogledao delikatno, profinjeno lice, s njegovim posebnim »revnim« izražajem, ja sam se čudio, da bi ga bio ikad zaboravio, ma i u samim svojim snima.

Bila je obučena vrlo jednostavno u crninu. Moje se je »Preobraženje« nije očito dojmilo. Nijesam mogao da propustim tu zgodu. Uhvativši obima rukama svoju odvažnost približio sam joj se i predstavivši se kao slikar, kazao sam joj povijest te slike.

Nju je strahovito zanimalo. Nikada nijesam upoznao takova slušača. Rekao sam joj o slici više nego što sam bio namislio. Ona je stajala s njome u nekom čudnovatom odnošaju. Bez sumnje me je samo to što sam bio opsjednut vizijom spriječilo, te nijesam sanjario o Signorini X.

»Ali«, zapita ona, »ja ne mogu razumjeti, kako ste došli do toga, da ste bili na onom dobrotvornom koncertu. Ono sve su bili

moji osobiti prijatelji — svi siromašni, ili žalosni, ili nesretni ljudi, što sam ih znala«.

Ja sam joj se nasmiješio.

»Vjerujem«, rekoh, »da je vratar mislio, da sam bio na pogled dosta jadan i zaslužio da budem pripušten, čim sam doznao, da sam imao biti isključen od toga da slušam vaše pjevanje«.

Ona se nasmije — veselo.

»To je bilo posljednji put, što sam pjevala pred većim skupom«, reče. »Sada ne pjevam nikad za javnost«.

Mora da sam bio očito uprepašten, jer je ona nastavila.

»Ja još pjevam, ali samo za siromake i bolesnike u njihovim kućama«.

»Ali, Signorino,« viknuh, »to mora negdje da bude, gdje ću opet moći da čujem vaše pjevanje. Ja želim opet koju inspiraciju«.

»Katkada pjevam bijednim ludacima po azilima«, nastavi ona. Zar me je htjela ismijati?

»Ja želim da čujem vaš pijev«, ponovim silovito. »Ja moram dati svijetu drugu veliku svetu sliku«.

Ona me pogleda. Bila je sad posve ozbiljna.

»A zašto morate dati svijetu još jednu veliku svetu sliku?«

Ne znam, jesu li njezine oči tjerale na istinu, ili je njen glas i u samom govoru bio magičan, ali ja sam odgovorio s izvanrednom otvorenošću kao čovjek, kakvim ni sama sebe nijesam poznavao:

»Ja hoću da sačuvam svoj glas-« rekoh. »Mislio sam, da sam postao slavan, no sada ljudi zaboravljaju ovu sliku, i ja sam — ja sam nitko«.

Ona strese glavom.

»Ne«, reče ona, »ja vam ne ću pjevati. To nije dosta dobro. Da ste vi bili siromašni — potrebni hrane — bilo bi drugačije, ali to ne. Idite i slikajte obične slike.«

To je bilo ozbiljno rečeno. Svoja je fina usta skupila u čvrstu i ravnu crtu. Njezine su me oči gledale »s rasklopljenim kapcima«! No ipak su to bile najplemenitije oči, u koje sam ikad zagledao; i one nijesu bile neprijazne.

Salon je bio prazan. Ja sam se sagnuo i poljubio joj ruku. Ništa više nije bilo iza toga. »Kad ubrojite medu svoje štićenike doista prezrene ljude,« rekoh, »pjevat ćete meni«.

A onda sam se vratio kući i slikao obične slike.

Slikao sam M. P-ovu ženu, bogate trgovce u lovačkoj barci i krajobraze za trgovčiće. Radio sam to možda kroz nekoliko godina; a onda je došla jedna noć, kad sam se osjećao potištenim više negoli obično.

Bila je vruća junska noć, a ja sam sjedio uz kasno štivo. Da bude potištenost još veća, prouzročena time, što sam promatrao prazno plano, koje je čekalo da primi crte neke dame iz društva, diskretno skrpane mojim pokornim kistom, umirala je ondje ravno nasuprot mojoj radioni neka žena.

Neka Talijanka s nesretnom reputacijom »pobjegle« opatice, koja je više nego nadoknadila izgubljeno vrijeme.

Gazdarica bi bila rado prihvatila tu izliku, da je pošalje u bolnicu, ali se je pojavila na pozornici neka gospoda, zemljakinja bolesne žene, koja je zamolila, da joj puste da je pregleda u njezinim zadnjim urama, koje su se sada naglo približivale. Čuo sam lagane koračaje milosrdne Samaritanke, kako je došla i otišla mimo, a jedamput sam uhvatio pogledom vitak lik obučen u crno. To je bilo sve.

Sjeo sam i pregledao svoje platno; i zahvati me vatrena želja, da naslikam još jednu veliku sliku — jedino da se nasladujem time; da činim dobro djelo. I kako sam sjeo ukočen, dopre do moga uha zvuk nekoga, koji je pjevao.

Dolazio je iz sobe meni nasuprot. Bio je to latinski psalam, pjevan u jednostavnoj melodiji crkvenoga pijeva, možda tri note, ali on je dozvao jednu uspomenu. Note su bile bogate i drhtave, niske i čudnovato bujne. U jedan čas prepoznala lik, što sam ga vidio u hodniku. Predamnom iskrsnu lice Signorine X. No, ne — to je bilo lice nekoga muškarca i ono je došlo kao vizija, kao slika u glazbi.

Kroz sve sam preostale tamne sate radio na platnu skicirajući sliku preda mnom. Pjevanje se nastavilo gotov bez prestanka, a glas je postajao slab i umoran. Kad se je pojavilo svijetlo dana, ja sam slikao u nekom bjesnilu, umorni je glas nastavio dalje. Sad je došao *Miserere*; sad *Dominus regit me*. »Gospodin je moj pastir«, i sada *Magnificat*.

Ništa me nije odvraćalo. Žurni su koraci prošli mimo vrata. Mora da su bili po liječnika; ali ja sam radio dalje.

Stupio sam natrag od platna, vrtoglav. Svršio sam svoju zadaću: Moram da jedem. Po običaju bih bio uzeo žganicu sa sodom, ali sam osjetio, da moram imati u vlasti svoj duh. Moram da imam svoju snagu, svoju vlastitu.

Otišao sam u kafanu i jeo. Pol sata kasnije, kad sam se vratio u svoju radionu, nijesam zadržao više nikakovo sjećanje na viziju, što sam je prenio na svoje platno. Potpuno je otišla. Pohrlio sam natrag pun očekivanja, da ću naći ili prazno platno, ili rpu mrljâ, djelo bezumna čovjeka.

Na stubama sretoh nekoga stranoga svećenika — Talijana. Stadoh da zapitam za stanovnika sobe nasuprot mojoj.

»Pomirila se je s Bogom«, odgovori on. »Ova joj je gospoda, kad je već sve ostalo bilo uzalud, pjevala oficij za opatice, i to je probudilo led. To je bila čudna misao od nje, ali ta je Signorina divna žena«.

Ja sam bio ostavio vrata svoje radione otvorena. Stavši na njima spazio sam jednu gospodu. Bila je sva zadubljena u promatranje platna na mojoj slikarskoj polici. Na njemu je bila slika. Studija jedne glave. Suzama okvašeno lice i čelo trnjem okrunjeno.

Znao sam, kad sam se skobio s neodoljivim očima naslikanoga lica, da sam stvorio svoje majstorsko djelo — nesvjesno djelo mojih ruku. Spoznao sam jednim pogledom, da je »Preobraženje« daleko zaostalo. Da ću postati svjetski glasovit. Bio sam besmrtan.

Gospođa je stala promatrajući sliku, s očima punim strahopočitanja.

»Upravo sam je svršio«, šanuh. »Radio sam čitavu noć — dok ste vi pjevali«.

»Kako ćete je nazvati?« upita ona. To je bilo prvi put, šta je progovorila. Njezin glas bio je suh i kašljucav. Opazio sam, kako je bila bolesna i iznemogla od bdijenja. Oči su joj bile svijetle i nabuhle.

Dohvatio sam komadić drvenoga uglja i našarao na platnu natpis. To mi je došlo, kao i slika, izvana mene.

»Slijedi Mene«.

Stajala je malo dulje gledajući sliku, a zatim se okrene k meni. Ona me je prepoznala i njezine su oči bile pune prijateljstva i sjajile su slavodobitno.

»Dobro ste učinili!« reče.

To je povijest slike, koja je slijedila za »Preobraženjem«. Ne mogu da vam kažem šta više o njoj. Dovršio sam je u nekim pojedinostima i povjerio je jednomu prijatelju. Svršio sam naručeni portret, uredio svoje poslove, i onda — sam je slijedio.

Nikada nijesam doznao, što su umjetnički kritici rekli o »Slijedi Mene«. O stvarima te vrsti ne čuje se mnogo u kartuzijanskom samostanu, ali netko je rekao: »Dobro ste učinili« i to me je otelo kriticima umjetnosti.

Valtazar Vijolić:

Ljubično svijetlo.

Nosim ga dugo.
Svetom eteričnom plamenu
lomača cio sam ja. Bolovi i žrtve ga raspaljuju.
Prkose ljubične zublje oluja crnom pramenu.
Moja ih čuva duša kô Veste bijela svećenica:
Blista nad mojim srcem snježna bisova sjenica

— Hrista misteri u njoj kraljuju.
U visu. Pred hramom. U smiješku proljeća
Ja bijeli Pontifeks pune svježih cvjetova
uzdižem ruke. S nevidljivih rajskih svjetova

slazi melodija: preludij novog boljega stoljeća.
A u zbijenom jatu golubi guču i lijetaju
u sveti lovorov hlad k izvoru srebrne česme:
Ko amaranti, liljani i ruže cvjetaju
moje nostaloične pjesme.

I. M. Ujević:

Portreti.

II. Josip Stritar.

»Tout comprendre c'est tout pardonner«.

Počinjen s tim rečima. On ih je često upotreljavao i praktično, nitko, možda, nije bolje sebe označio u jednoj rečenici nego on. Profinjen melankolik, dobrodušan učitelj, nikad nije imao duševnu površinu oštru i jasno zacrtanu da bi, u danoj zgodi, navalio na protivnika. I tako se moglo dogoditi da jedan između vođa jedne generacije nije nikad bio u bojovnom raspoloženju. Samo je upozoravao i učio, retko kudio a nikad tušio ili ružio. No, kolikogod značio u ono vrijeme i uza sve to što je on, u stvari, začetak nove književne Slovenije, ipak, kad sam svoje mnogobrojne bilješke i isječke podvrgao oštroj analizi, došao sam do uvjerenja da bi bilo bez duha i elana i bez novih rezultata, iznositi cjelokupnu njegovu literarnu fiziognomiju, u vezi sa svim djelima. Značilo bi to, uz ostalo, nanijeti čitatelju nepravdu i dosadivati mu naučnim cjepidlačenjem. Zato sam ovaj prikaz skratio; mnoštvo fakta i data jadnostavno sam prekrižio i zato će, vjerovatno, ovaj sumarni pogled izgledati nejedinstven i ispresjeckan.

Josip Stritar, inače, umro je u dubokoj starosti od osamdeset i sedam godina. Na njegovu sprovodu bilo je mnogo parade; kako se vidi, on je bio već postao služben, javno uvažavan, što u njegovu slučaju nije bilo zlo: bio je to dokaz da Slovenci poštuju svoje vrijedne članove.

I.

Inače on nije za života bio bučan; naprotiv tih i blage ćudi. Lijepo, i u svoje vrijeme po modi, obučen, klasično naobražen, melankolik po naravi, imao je, sudeći po Staretovu portretu, oštre crte u spoljašnjoj formi, dok je duševno bio vrlo gibak i, kako se takovim ljudima dolikuje, nije nikar imao strogo izgrađenog i do sitnica izvađanog programa. Udubljen, katkada, u pitanje života i njegovih manifestacija on je živeći u doba kad je nesretni ljubavnik Schopenhauer proglasio pesimizam za osnovku naziranja o životu, rekao, kao i mnogi drugi prije njega, da je ovaj život dolina suza; a kao jedini lijek sveopća ljubav i neko čudno predanje umjetnosti, koja je po njemu; nar blažji cvet pravega čistega človeštva; tisti dar, ki povzdiguje človeka nar bolj nad žival ter ga približuje Stvarniku; umetnost i prava oaza v tem pustem, praznem življenju, kjer duša hira in od žeje umira; večno zelen otok polu hladnih potokov, pisanih cvetic in tičjega petja, polen življenja in mladosti, harmanije in sreče«. U toj rokoko draperiji, odbacivši marinizme suvišne i neiskrene, ipak jasno odskače da je čovjek duboko vjerovao u umjetnost, dajući joj između ostalog i bizarnu ulogu Aeskulapa koji liječi sanjive i prepolovljene duše. Ali pored toga, ostaje njegova prednost da je naglasio, vrlo rano, umjetnost kao

jedino mjerilo u književnim produktima. Što je u stvari umjetnost: njen korelativ ljepota, to njega mnogo ne briga. On radije diže u neke daleke visine, nego da reče što je. Nije istina, veli on na jednom mjestu, da mora svatko reći to je, uistinu lijepo, a to nije, izjavivši se o ljepoti kao filozofskom pojmu sasma subjektivistički. Nije glavno što je umjetnost, nego kakve posljedice ima u životu: pustite ih (sve ljude!) ne delajte zdražbe med njimi, naj vsaj tukaj za trenutek pozabijo svoje nesretne rasprtije, naj čutijo da so si bratje.

Miran i estet svoje vrsti, slaže se s teologom kritičarom K. u »Zgodnjoj Danici« 1870., da umjetnost ne smije biti nemoralna. To nije neobično; ali je neobično na koji on to način dokazuje. »Prava umetnost je sama po sebi moralna. Nemoralnost je razkor, nemir, neharmonija, a kjer se to nahaja sploh ni umetnosti«. Umjetnost, dakle, po njemu mora biti mirna voda; uspravna linija; krik duše mora se zatomiti, jer nije harmonija. Jer on nije samo protiv nemoralne tendence, nego uopće protiv vsnošenja neharmonije i borbe, suzivši tako umjetnost na vrlo ograničeno polje: mirna i harmonična života i oduzevši joj, na taj način, njenu prometejsku ulogu u čovječjem životu.

II.

Živeći u vrijeme kad je kod Slovenaca literatura bila suhoparna i visokoumna bez osjećaja i prirodnosti, i kad se Koseski u zvijezde kovao, a bijedni genij, nesretni doktor Prešern, bio neotkriven i nepriznat, on je stavio sebi za zadaću da dovrši djelo Prešernovo i da probudi kod Slovenaca smisao za osjećaj i umjetnost.

Najprije ovdje treba istaći onaj momenat kad je Stritar, ovakim naziranjem o umjetnosti, u društvu drugih mladih književnika poveo borbu protiv stare generacije. Ta borba u literarnom i političkom pravcu znači radikaliziranje u naglašavanju, i naziva se pokretom »Mlado-slovestva«, kojega su, natežući neke njegove pojave i osebine proglasiti **analognim** pokretu Mlade Italije i Mlade Njemačke, a on to nije. On nije bio idejno, diferenciran u tolikoj mjeri od prvašnjeg slovenskog javnog života, da bi značio jedan novi duhovni pokret i izgrađivanje novih vrednota. Pokret je taj bio prirodna smrt stare, a dolazak nove generacije i sva je borba bila blijeda i dosta mrtva; bilo je to, da se poslužim parabolom, obaranje trulog i izrovanog panja. Nastojanje omladine bilo je u prvoj vrsti, literarno; tek kasnije ispoljilo se i u politici, ako se, uopće, može dovesti u vezu osnutak »Slovenskog Naroda«, s ovim literarnim radom. Stremljenje omladine očitovalo se u tom što su Stritar, Levstik i Jurčič izdali I. svesku »Klasja«, u kojoj je Stritar napisao, uz Prešernov tekst, jednu dobru i mjestimice, čak briljantnu studiju o bijednome doktoru Francetu. Ta je studija, u stvari, navještaj dolaska omladine u lieraturu, i zapostavljanje svih onih principa, za koje su se zauzimali, »pod vodstvom narodnog

oca« Bleiweisa, Koseski i dr. Ujedno je podigla na piedestal Prešerna, što je razumljivo i Stritara, što je razumljivo tek tada, ako se sjetimo, da tadanjoj slovenskoj omladini nije bilo poznato, da su glavne ideje te studije kompilacija.

Stritar je, malo docnije, napustio svoje drugove. T. j. veze među triumviratom ohladniše: u jednu ruku stoga što je Stritar živio u Beču, a u drugu: Stritar se nije slagao s bohemom Jurčičem, ležernim i neuravnoteženim, bez određenih i točno zacrtanih životnih pravila, dok je on bio čovjek stroge forme, u dnevnom saobraćaju točan i cjepidlaka, kao svi klasični filolozi.

Stritar je nastavio svoj rad u Janežičevu »Glasniku«, gdje je objavljivao članke o literarnim pitanjima i poslije, kad je »Glasnik« prestao i kad je Jurčićev organ propao nakon prvog broja, on je, postavši u to vrijeme poznat, počeo izdavati svoj »Zvon«.

Nastup je bio, donekle, i teatralan i triumfalan, što je, nekako, uz opće crte Stritareva karaktera, malko nerazumljivo. Nastup čovjeka koji hoće da bude doduše dobroćudan učitelj i voda in litteris et artibus. Htio je tim prvim čisto literarnim listom, da očisti književnost od nepotrebnih i utilitarističkih nametnika i da reče do tada nečuvenu reč o čistoj umjetnosti i estetici. Oduševljen za umjetnost, više nagonski i nesvjesno nego iz naučnog uvjerenja on je katkada propovjedao i takove stvari, koje su došle do oživotvorenja tek u Modernoj. Svejedno: on je u dosta velikoj mjeri, uspio.

Ako povučemo paralelu između književnosti i književnog stila ispred i iza Stritara, opazićemo da su on i njegovi drugovi mnogo doprinijeli u gipkosti i ustaljenosti jezika, u osjećaju za formu, u eliminiranju svega onoga što po svojoj naravi ne spada u književnost. U tome i jest, da ovdje u sredini istaknem, puno značenje Stritara i njegova vrijednost, a ne u njegovim originalnim proizvodima, koji su dosta slabi. Doduše odviše je ponosno i zašto ne bih rekao? neukusno, kad neki nepoznati pisac 1920., u ljubljanskom »Domu in Svetu«, pišući o J. Skerliću tvrdi, da je on učinio u srpskoj književnosti ono, što je pred pedeset godina učinio Stritar, htijući, zaobilaznim putem, ustvrdili da su Srbi, u književnosti 50 g. iza Slovenaca, koje je mišljenje zastupao i pokojni I. Cankar. Ovakove su stvari neukusne i šovenske, ali kako stvari stoje, izuzevši nekoliko slovenskih književnika »Moderne« moglo bi se i protivno ustvrditi. Jer, osim lirike i novele, Slovenci su u književnosti vrlo siromašni; književnog kritičara u pravom značenju riječi, oni do danas nemaju; nemaju estete kao Matoš; ni književnog teoretičara, kao Popović ili, ako hoćete, ni kao g. S. Pandurović.

Ali ova je digresija već opsežna da bih dalje nastavio paralele. »Zvon« je zanimljiv radi svoga uređenja i radi pisaca koji su u njemu radili; još, k tome, radi toga što je tu skoro sav Stritar. Stoga bi bilo zanimljivo iznijeti potanje njegovu historiju i razvoj, tim više, što bi se tu moglo iznijeti, dosad neobjavljenih detalja, što se o Stritaru, kao književniku, ne bi moglo, poslije dugog niza studija, katkada dobrih a katkada, bome, i takovih koje ništa ne znače.

To bi prelazilo opseg jednog čednog referatnog pokreta, pa se o tome ovde ne može potanje govoriti.

Svakako spomenuću da je »Zvon«, pri svršetku svoga života, počeo jadno opadati. Svršetkom 80. prestao je zvoniti i Stritar kao pisac. Docnije piše samo za djecu staračke savjete i dosadne prigodne stihove.

Tako umoren izdavač koji je počeo sa oduševljenim »Vivos voco, mortuos plango« (tako je i Hercen počeo svoj »Kolokol«) svršuje resignirano: »Amici diem pardidi«. To nije, dabome, posvema točno.

Docnije, kako je rečeno, on piše samo prigodno, kao za svoje sedamdesetgodišnjice 1906., zahvaljuje u »Ljubljanskom Zvonu« ovako neukusno i naivno:

— — — — — — — —

Pa te gospe in gospodične
Sijajnooke, zvrnolične
Zaljubit v nje bi bil prav
Da nisem starec sivoglav.

I u istom duhu govori o ljubljanskom načelniku da je takav čovek da,

Vesel lahko Dunaj bi bil
sam, ko bi takega dobil
Moža za svojega župana
Toda neda mu ga Ljubljana...

III.

Stritar je imao u prvom svome nastupu, vanredan uspjeh. Kroz to vrijeme, poslije Prešernove smrti, slovenska literatura bila suha; visoko-idealistične teorije, politička literatura, suhoparna ukočenost poprešernovske dobi: sve je to dobrano doprinijelo da se od omladine, oduševljeno primio gipki stihotvorac. Njegove se pjesme prevađaju na njemački (»Boris Miraus Gedichte«), roman »Zorin« izlazi u njemačkom prevodu od F. Selaka iz Zagreba u praškoj »Politik« 1880. a 1881. u »Agramer Zeitungu«. Proglašen je vođom. Učiteljem. Gregorčić ga očito nasljeduje i javno se bome govorilo, da je Gregorčić bio u duhovno-literarnom pogledu pravo čedo Stritarevo.

Jedan od najoduševljenijih štovatelja Stritarevih bio je bez sumnje (opet profesor?) Dr. J. Tominšek, koji je pisao čitavu jednu knjižurinu o Stritaru, neukusnu i neuporabivu bez duha i nemilosrdno, raznu i znanstvenu i to sve najprije tiskao u »Ljubljanskom Zvonu« odakle je, ako se ne varam, tu bujicu riječi pretiskao u posebnu knjigu. Tu je on Stritara digao visoko; kao svjetiljku na vrh gore da svijetli narodu svome. Nego, već svršetkom 80. godina, kad je život »Zvona« približavao kraju Stritarev je ugled počeo opadati; on je dolaskom naturalista, Aškerca i drugih otišao u zaborav, a danas se spominje, kao u nas, otprilike J. E. Tomić ili kao F. Becić.

Stritar je pred svoju literarnu smrt to uvidio i sasvim ponizno u tonu, doduše, čovjeka viših osjećaja, piše u »Zadnjoj Pravdi Zvonovoj«: „V prihodnjem letu in sploh od zdaj za naprej bi jaz rad mir imel. S tem uočeni reči da prosim slovenske glasnike, naj me v miru puste. Bog ne daj; oni naj delajo kakor jim drago; napadaju naj me sujejo, ščipljejo, kakor se kateremu zdi potrebno. Jaz se jim ne ganem več. Prepričel sem se, da z mojimi čestitimi rojaki ni mirne diskusije. Povsod se opleta oseba, oseba in naposled je »se samo osebno; to se meni gnusi«. Stritar je pravodobno uvidio, da za nj nema više mjesta i zašto ga nema: jer »Vsak rodoljub je ménil, da mora vse sam biti svojemu narodu; pesnik, govornik in estetik. I pre potpunog svršetka svoga delovanja on je uvidio: grešil sem tudi jaz, poskušal sem svoji moči tu i tam brez uspeha, brez koristi narodu«.

S radom Stritarevim ili su na čistu i tadanji mladi književnici, koji kad su osnovali »Ljubljanski Zvon« nisu prepuštali u njemu Stritaru aktivnog učešća. Kasnije iz kurtoazije i bez uvjerenja, donio je »Lj. Zv.« prigodom izdanja cjelokupnih Stritarevih djela petitnu bilješku, u kojoj veli, da će izdanje Stritarevih djela razveseliti svakog prijatelja slovenske literature »kajti ni ga pasnika ni pisatelja slovenskega, ki bi se glede razsežnosti duševnoga obzorja, glede plemenitih idej, glede tehniške dovršenosti in tudi glede oplivanja na sodobne pisatelje naše le izdaleka mogel meriti s Stritarjem« (Lj. Zvon, 1887., p. 254). Tu je, uostalom, dosta dobro ocrtan Stritar; bolje, preciznije i određenije ga je označio Dr. Z. Prijatelj, u kritici Tominškova spisa, gdje točno određuje mjesto Stritarevo. On je, po izvađanju Prijateljevu, pedagog mlade slovenske literature; instruktor dobar; kritik osrednji a estetik dosta slab. Na Tominškovo uzdizanje estetske vrijednosti, Stritareve poezije, odgovorio je Dr. Prijatelj u »Našim Zapiskima« 1906., p. 72, da »Umetnik v kritiki je Stritar morebiti celo večji nego v poetičnih svojih spisih«. Još je bolje i potpunije odredio Stritarevu fizionomiju u studiji o Stritaru u »Stritarevoj antologiji«, gdje je potanje odredio Stritarevo mjesto.

Naglost prestanka pisanja ozbiljnih stvari i bavljenje s dječjom književnošću, mogla bi se dovesti u vezu i sa Stritarevim vječnim izbivanjem iz Sovenije i tako je prekinuo dodir s narodnim životom. U tomu razilaženju Stritar je i ako je nekoć pisao: »Držimo se domaćih tal, v njih so našega bitka krepke korenine, iz njih nam izviri prava moč« postao jedna čudna smjesa austro-slavena-Slovenca, kozmopolite. To ne opovrgava činjenica, da je on nekoć, u »Dunajskim elegijama« pjevao Srbiji:

Serbija! Iz srca globočine,
Kličem, glas mi spremljajo solze
Meč peresumit ostre bolečine
Tebi, s Tabo meni je srce!

Pa niti to da je on upr'o prstom na Preširena, prvog jačeg slovenskog rasnog tipa i zastupnika slovenske nacijonalne individualnosti. Jer on, prigodom posjete kralja Franje Josipa u Sloveniji pjeva:

Pozdravljen svetli car, v Ljubljani beli
Slovenija se klanja pred Teboj —

Slovani smo in zvesti Avstrijani
Prisego čuj Slovencev svojih car!
(J. Stritar »Zbrani spisi« I., 1887.)

Nemamo razloga da ne povjerujemo u iskrenost tih riječi, jer on sam kaže »pesnik in rukodelec. On ne poje naručenih pesmi«.

Koliko je svjesnije i jače pjevao naš bard, kojeg već radi ovih stihova, s pravom uzveliča A. G. Matoš, A. Harambašić:

— Oj trgni mi se gordi moj Balkane,
Sa temelja se smjelo trgni tvog,
Da teške negve, na po rastrgane,
Po svema padnu s divnog tiela tvog —
(Balkan, I. broj 1886.).

IV.

Rečeno je, da je Strihar doprinio mnogo za čistoću jezika; zatim da je mnogo govorio o estetici i u to je vrijeme bio vanredno čaščen radi toga. Kod njega ste mogli čitati i takove stvari, za koje niste nikada prije čuli kod Slovenaca. Pored toga, on je, razasuto po raznim spisima, izrekao i dosta neobičnih filozofskih misli, koje, doduše, sve zajedno podnipošto ne čine izgrađena sistema, ali, ako bi bile njegove, odavale bi jednog dosta interesantnog eklektika.

Nego, nadošao je dr. Mahnić i on je Stritara oborio kao filozofa. Dr. Mahnić pisao je o tome opširno u »Rimskom katoliku«, gdje se on oborio na Stritara kao kršćanina, a docnije i kao filozofa.

I iz stvari, ako se Stritareva naziranja ozbiljno pretresu, doći će do uvjerenja da je to više ili manje kompilacija. O religiji veli, da je »svet zadobil čuh najblaži (veru) iz same želje«. Nešto prije njega istu tu misio napisao je panteist Schienermacher u »Der christlische Glaube«, gdje kaže: »Die theologische Erkenntnis ist keine objektive sondern lediglich subjektive«. Svjetska bol, (Weltschmerz) glavni adut Stritarev bio je isto tako povladivanje drugima.

Pišući o boli i o njezinu značenju Stritar piše i ovo: Veselina nesreča in trpljenje — iz tega osmiljenje do vsega — katero nas jedino more privesti do ljubezni. To isto govori Schopenhauer; u Ethici, 238: Unglück ist die Bedingung des Mitleids und Mitleid die Quelle der Menschenliebe. — Pomagajmo komur moremo, ne odmagajmo nikomur (Stritar). — Omnes, quantum potes juva. Neminem laede. (Ethik, 230.).

Dalje: Stritar: Gotovo je (stalno je) samo kar me boli; Schopenhauer: »Nur der Schmerz ist positiv und real«.

Mogao bi čovjek, uzevši Stritara i Schopenhauera naći mnogo ovakovih mjesta. Ili kod samog Mahnića, kod kojega sam i ja uzeo dva od gornjih primjera. Nego to mislimi nije potrebno, jer baš u ovim primjerima koji su nekakva polazna točka, jasan je tu upliv i poslije ovoga, mislim da će rijetko tko povjerovati potpuno u ove riječi Stritarove: Kar mi podajemo in prodajemo je raslo na našem Zelniku. (»Zvon«, 1876., p. 256 ili u ove: O življenju sem mislil tako, kakor mislim sedaj ko nisem še vedel, da je kak Schopenhauer na svetu« (Stritar, Zbr. sp. V., p. 137).

*

Stritar je rođen marta 1836., a umro novembra 1923.; 1847. je pošao u srednju školu u Ljubljani, gdje je živio u Alojzišču (sjemeništu). 1855., dovršio gimnaziju i zatim studirao klasičnu filologiju u Beču. Tamo je na nj uticao, pored čitanih autora, i njegov profesor Herm. Bonitz. Zatim je bio instruktor — guvernant. Kroz to je vrijeme putovao i bio prezren.

Između drugoga napisao je: »Svetinova Metka«, »Preširen v Eliziju«, »Zorin« nekakva preradba (Werther), »Zorka« »Kosana«, »Gospodin Mirodoljski« (parodija Goldsmithova »Župnika Wakefieldskoga«) »Sadnikovi«; 1887.—1888. izdao je svoje Zbrane spise u 5 knjiga, u kojima se nalaze gore spomenute stvari, a 1899. dodao je sedmi svezak iz docnije dobi.

Još nekoliko spisa za omladinu — i to je sve. O njemu su pisali mnogi, posebno dobra studija izašla je od g. dra Prijatelja u Stritarevoj antologiji.

Cvite Škarpa:

Stabla.

Stabla su pesnici šuma
Čiji su pogledi puni topline, mira i blagosti
Kô pogledi mirnih i dobrih duša
Koje se raduju svemu, štogod je stvoreno

Jezik njihov ja sam naučio još kao dete
Slušajuć njihove tihe i zvonke stihove
O suncu, koje im ujutro kosu plete
O ticama, koje oko njih lete
I pevaju

Ritam njihov odjekuje kao šapat tišine
U času kada se kroz noć po mraku
Po mrtvim, razlivenim stazama
Razgovaraju šutnjom svojih povučenih sena

Njihove pesme su iste kao i moje pesme
Katkada pune cvetova, a katkada mokre od suza
A ipak su njihove oči uvek tihe
A ipak su njihove duše uvek dobre
A zato ih tako silno vole deca i tice — —

Zato i ja volem dobrotu njihovu
Šum njihov; njihov ritam i boje
I duše njihove, koje imaju isto tako
I svetla
I suza
I boli
Kao i oči moje

Venny:

Svećenik.

III.

Gloria.

Kô što si nekoć Ti
Pitao:
Adame, gdje si?
Tako sad i ja
Očajan, bedan
Uzdišem
Tebi
I pitam...

Hteo bih da Ti pevam
Al nem sam
Nem.

Tih tabernakel
A sveće
Od sreće
Gore. Nit pita koja
kô moja
očajna duša — —
One tu gore
Plamsaju Tebi.
Daj mi da i ja
postanem sveća
da gorim mirno kô one
da pevam slatko kô one
Tebi
Tebi!
— Gdje si? —
Gloria!

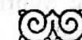
IV.

Suscije...

Još imam jednu kap
krvi
Još imam jedan uzdah
duše
I jednu misao
I delak ljubavi — —

Sve drugo, sve su, sve
ljudi —
I uzdah mojih bolnih
grudi —
I misli, ljubav, sve,
Da, sve su odneli — —

Pa molim ponizno:
Oče
pobegoh.
Sâm sam.
Evo Ti
Srce.
Nek bude Tvoje sad
Kô zvezde Tvoje sjaj...

Venny:

Deco...

Još imam
Za Vas
Jedan komadić
Srca.

Sve mi je drugo
Izgorjelo.
Sada ću iznova
Ogradit perivoj mali
Gustim lozama
Onda ću onaj
Komadić srca
Zasadit
Pa će procvetati
Sve novo i sveže
U
Novoj Ljubavi — —

Venny:

U bolesti.

Žarulja mala
s polumrtvim svetlom
kô tužna sestra
sa zaplakanim očima
i zatajenom tugom
umorna stoji
uz moje bolesno
uzglavlje.

Ni suza
Ni uzdah
ne odaju joj boli
tek moje tamne
uvenule oči
izgorele misli
vide joj suze
tinjajućeg oka
ćute joj tugu
vreloga srca.

I nemi šapat
polumrtvog svetla
tihano šapće
srcu izgorjelih grudi
polumrtvom srcu izgorelih grudi
Boli me, braco,
što ovako nemo
polumrtva stojim
do uzglavlja tvoga
što ne mogu da ti
pritisnem na čelo
celov prepun strasti
velike i čiste — —

Al sam ipak sretna
što na svetu nema
nikog da te vole
jer te vole sama
vole bez rivala
Žarulja mala — —

Vasilj Stefanyk:

Smrt.

Kad je nastala gluha jesen, kad je sa šume sve lišće opalo, kad su crni gavranovi sve polje pokrili, onda je k starome Antonu došla smrt.

Svakome je umrijeti, smrt nije strašna, ali dugo ležanje — to je muka. I Anton se mučio. U toj je muci on sad tonuo u neki drugi svijet, sad se opet iz njega izronjivao. A taj je drugi svijet bio bolno čudan. I ničim se Anton nije mogao pred tim svijetom da zaštiti — jedino očima. I zato je on njima, sjajnim i umornim, tako uporno lovio malu lampicu. Vezao se očima, čvrsto se držao slabog svijetla lampice i uvijek bio pun straha, da će mu se vjeđe sklopiti i on će se strmoglaviti u neviđeni svijet.

Pred njim na podu polijegali sinovi i kćeri, nisu mogli bdjeti toliko noći.

Vjeđe teškim teretom poklope oči.

On vidi na dvorištu puno mladih djevojčica, svaka drži u ruci kiticu cvijeća. Sve gledaju prema grobu, smrt izgledaju. A onda se sve oči okreću prema njemu. Oblak očiju, plavih, sivih i crnih. Taj oblak plovi prema njegovu čelu, gledi ga i rashlađuje...

Protare oči, prstima zgrabi žilu na vratu, jer mu je glavu s ramena skidala, i pomisli:

»Gle, to se anđeli pred smrt javljaju«. I dok on tako misli, lampica mu pobjegne ispred očiju.

Ravno, daleko polje, od sunca usijano, upravo moli vode, division dršće i sklanja k sebi svakojako cvijeće, da se vode s njega napije. On ore na njivi i pluga u rukama držati ne može, jer žeđa ga pali u grlu. I volove isto pali, jer ustima ruju po svježoj, izoranoj zemlji. Ruke puste plug, on pada na njivu, a ona ga peče kao žeravica...

Lampica ga izvede iz tog svijeta.

»Ne jedan i ne dva puta sam ja u polju bez vode pogibao; kod Boga je sve to zapisano«.

I opet uroni.

Na kraju stola sjedi njegova pokojna mati i pjesmu pjeva. Tihano i tugaljivo glas po sobi ide i k njemu dolazi. To je ta pjesma, što mu je mati malenome uz zipku pjevala. I on plače, u srcu ga boli, dlanovima suze briše. A mati pjeva baš njemu u dušu i sve muke samo s tom pjesmom ridaju. Mati pođe k vratima, a za njom i pjesma ide i muke iz duše.

I opet se javi svijetlo.

»Mati ima s onog svijeta doći i nad svojim sinom ima zaplakati. Takvo joj Bog pravo dao.«

Noge su mu pucale od zime, on htio da ih pokrije i u tom mu ugasnu oči.

Grlati zvonovi nad njime zvone, rubovima se glave dotiču. Glava mu puca, zubi iskaču. Srca se zvonova otkidaju, padaju mu na glavu i ranjavaju ga...

Izbulji oči, strašne i nesvjesne.

»Ja sam bio nakanio da kupim zvono, neka ljude u crkvu zove i vatru selu naviješta, ali su godine bile tijesne, pa se nije dalo. Oprosti mi, Gospode milosrdni«.

I opet se skotrlja u propast.

S brda, s velike visine, padaju na njega ječmeni snopovi. Padaju i zatrpavaju ga. Slama mu se tura u usta, u grlo. Pali crvenim iglama i kupi se oko srca i pali paklenom vatrom, para samo srce.

Rasklopi oči već mrtve i ugasle.

»Martinu nisu dali ječmena što ga je zaradio i taj mi ječmen sad donaša smrt.«

Htio je da vikne djeci, neka vrate Martinu ječam, ali krik nije mogao kroz grlo, nego se raširi po tijelu kao upaljena smola. Isplazi crni jezik, turi prste u usta, da glas iz grla izvadi. Ali zubi cvoknu, ukoče se i stisnu prste. Vjede padnu kao grom.

Prozori se u kući otvaraju. U sobu se uvlači bijela plahta, uvlači se bez kraja i konca. Od nje postaje svijetlo, kao od sunca. Plahta ga povija, kao malo dijete, najprije noge, onda ruke, ramena. Čvrsto. Njemu je lako, lagano. A plahta se dalje uvlači u glavu, gôlica mozak zavlači se u svaki kutić i stere se poput mekana saga. A na koncu ovija grlo, sve čvršće, sve jače. Oblijeće oko šije poput vjetra i ovija, ovija.

S ukrajinskog preveo *Cuh. Firak.*

Rudolf Mikulić:

O. Albert Maria Weiss O. Pr.

K osamdesetgodišnjici rođenja.

Smatramo veoma korisnim, da i u našoj katoličkoj javnosti spomenemo jedan znameniti jubilej na polju kat. znanosti u naše moderno doba. Uza sve moderno bezvjerje i poganstvo, koje se danas javlja u najrazličitijim oblicima subjektivizma i skepse i koje je na neki način monopolizovalo sva područja današnjega života i kulture, ipak Providnost Božja ne dopušta, da ljudi poštena i dobra srca, kojima je uistinu do istine i dobra ne zalutaju u tami današnjih hipoteza i teorija. Kao putokaz u moru najopćenitijih struja i pokreta služe nam ljudi, koji su visoko digli luč i svijetlo katoličkoga svjetovnoga nazora.

Među ove velikane i prvake katoličke misli spada bez svake sumnje na jedno od najodličnijih mjesta O. Alber M. Weiss. Taj prvorazredni apologet našega vremena proslavio je svoju osamdesetgodišnjicu 22. aprila t. g. u starodrevnom i romantičnom gradu slobodne Švicarske — Fribourgu, gdje je on djelovao preko 40 godina. Kao što je cijeli njegov život, tako je i ovaj jubilej protekao mirno i čedno u tišini i samoći najpoetičnijega grada Tellove zemlje. Zato što je Weiss već od najmlađih dana za volio samoću i povučenost, on je izabrao upravo Fribourg, da tu proživi zadnje dane svoga života — daleko od svjetske buke i života.

Upravo ova povučenost i samoća daju osobiti čar njegovu životu, daju posebnu karakteristiku njegovoj osobi. U toj samoći izgradio je on onu svoju individualnost i ličnost, koja nas zadivljuje čitajući njegova djela. U toj povučenosti došao je on do veličine, koju zauzimlje u krugu katoličkih učenjaka. No ta povučenost nije bila jednolična i jednostavna, već se naprotiv u njegovoj duši razvijao veoma dubok i svestran duševni život.

Ta okolnost i svojstvo u njegovu životu bili su razlogom, da je postao oštroumnim poznavaocem svih dnevnih pitanja i događaja, koje je znao pratiti. Povučenost i samoća dali su mu prigodu ne samo za ozbiljni studij velikih pitanja moderne kulture i njegova društva, već je imao vremena, da prouči i cijelu kulturnu prošlost naše civilizacije. Na taj način nije ostao površan i plitak, nije se zadržavao ni zadovoljavao samo događajem, činjenicom, već je znao saći do njezina početka, uzroka. Sve je on to radio po svojoj posebnoj životnoj metodi, a ta je bila: »u duši i izvan življeti sustavno biti gospodar svojih misli, rastresenost nadvladati maštu i osjećaj držati na uzdi«. Jednom riječju; Weiss je posjedovao znanost života, koju je onako majstorski izložio u: die Kunst zu leben. Znao je kako treba misliti i prosuđivati, znao je kada treba govoriti i šutjeti.

Plod njegova studija i rada bila su djela iz najrazličitijih područja života i kulture. Nijedno važnije i dublje pitanje, koje zanima današnje duhove, nije ostalo neopaženo njegovu oku. Svemu je on znao svratiti pažnju i proučavanje. No uza svu tu općenitost u njegovu radu, ipak znanstveno polje kat. apologetike dalo je posebno obilježje njegovu naučenjačkom djelovanju. Apologetika bila je polje, bila je žarište, oko kojega se kreću svi njegovi radovi i s kojim imadu najvišu vezu. »Apologie des Christentums«, u pet svezaka, glavno je djelo njegovo, koje zauzimlje posebno mjesto u cijeloj savremenoj i prošloj apologetskoj literaturi. U tom djelu prikazuje nam on modernoga čovjeka i savremeno društvo, odmetnulo od Boga i vjere. Upozorava na abnormalnost i bolest u današnjemu javnomu i privatnom životu, abnormalnost u mišljenju i radu. Ovomu sveopćem zlu i poremećenju u intelektualnom i praktičnom životu modernoga čovječanstva glavni uzrok nalazi se u »prekomjernom obožavanju čovjeka» (Menscheitskult). Zato današnji čovjek »niječe, proklinje i odbacuje Boga, jer mu On stavlja zapreku, da sebe obožava«. Čovjek hoće da postane izlazna tačka, prema kojoj se sve mora orijentirati i mjeriti; i to čovjek uzet sa svim svojim dobrim i zlim svojstvima. Prema ovomu onda nije čudno, da moderni mislioci zovu Boga jednim zlom (Proudhon) ili da je On najveće zlo (Swinburne).

A posljedice svega ovoga vidimo u cjelokupnom životu našega vremena, koje luta po labirintu najnerazumnijih hipoteza i sustava. U svemu vlada neizvjesnost, subjektivizam, nestalnost i nesređenost, što se očituje u nezadovoljstvu i mržnji, koju nalazimo među svim slojevima naroda. Materijalistički egoizam to vam, je karakteristika našega vremena. Čovjek ne će da prizna naravnih istina, koje bi imale prodahnuti život pojedinca i društva. Danas se ruše temelji prirodnoga zakona i istina, na kojima kršćanstvo gradi velebnu zgradu svoga svjetovnoga nazora. Apologetika ima svrhu ne samo da dokaže istinitost kršćanskih natprirodnih dogma, već

ona u današnje vrijeme mora u prvom redu, da se bori za naravni poredak u ljudskom društvu, da se omogući kulturni napredak. Prema tome savremena apologetika ima trostruku misiju; misiju kulturnu, misiju socijalnu i misiju u našem smislu vjersku. Na ovim mislima bazira Weiss svoje apologetsko djelo, koje nažalost nije dovršeno. Imao je izaći još i šesti svezak pod naslovom: »Philosophie der Geschichte«, djelo koje bi neophodno nužno bilo za svakoga nobraženoga katolika, za proučivanje prošlosti i uopće cijeloga povjesnoga razvoja.

Među drugim djelima oca Weissa vrijedno je spomenuti: »Die religiöse Gefahr«, u kojem on upozorava katolike, kako se moderne ideje pod plaštem ćudoređa uvlače u područje javnoga i privatnoga života. Ova javna i otvorena opomena i upozoravanje na opasnost modernoga liberalizma, koji je prijetio katoličkom životu i samoj vjeri, bijaše početak one ogorčene hajke i borbe, koju su počeli voditi protiv našeg apologeta ne samo protivnici katoličke vjere, već pače što je najgore — O. Weiss našao je svoje najljuće neprijatelje u katoličkim redovima. Ova borba nije mogla mimoići kat. učenjaka, a niti se je on sam njoj uklanjao. Više je ljubio istinu i svoje uvjerenje, nego obzir i laž. Zato i jest doživio onu zajedničku sudbinu svjetskih velikana, koji nijesu bili shvaćeni od svoje okoline i vremena, u kojem su živjeli.

Ova borba razvi se do najvećega stupnja kada je on izdao djelo u dva sveska: »Lebens und Gewissenfragen«. Tu on upozorava ljude dobre volje na struje modernoga vremena, kojima se duh vremena uvlači oprezno i neopaženo u područje mišljenja i vjere, u područje politike i čitave kulture. Ovo djelo raspalio je tolike strasti u njemačkoj javnosti da su oca Weissa proglasili rušiteljem mira i sloge. Govorili su mu da traži dlaku u jajetu. Sve to nerazumjevanje i napadaji ne mogoše da našega učenjaka odvrate s puta istine i svijetla. Šta više on u još jačem svijetlu bez straha i obzira iznosi veoma žalosne činjenice i pojave među katoličkim svijetom. U djelu: »Liberalismus und Christentum« iznosio je osnovna načela kršćanstva, koja su u najljućoj opreci sa savremenim liberalizmom. No uza svu ovu opreku ipak ima katolika koji bi htjeli neko prijateljstvo — neki kompromis s modernim nazorom o svijetu i životu. Oni misle, da kršćanstvo nije apsolutna religija, koja stoji nepromjenljiva iznad svih vremena i naroda. Prema njihovu mišljenju i katolički svjetovni nazor mora imati svoju načelnu evoluciju. To modernističko mišljenje, koje se počelo uvlačiti i među crkvene naučenjačke krugove osudivao je i zahtijevao radikalno čišćenje u mišljenju. Ovaj liberalizam na vjerskom području i u okviru same Crkve bio je najopasnija bolest, koja je u temelju potkopavala sav katolički život i vjeru.

Istom kasnije vidio je katolički svijet da je otac Weiss bio na pravom putu kada je pok. Pijo X. u enciklici: »Pascendi« osudio liberalni modernizam, koji se bio pojavio među katolicima. Sam Weiss u pismima svojim prijateljima zahvaljuje Bogu, da su ljudi već jednom počeli gledati i promatrati naše doba i njegove struje u pravom evanđeoskom svijetlu.

Ne samo da je otac Weiss na polju čisto vjerskih pitanja bio dubok mislilac i pisac, već je oštrinom svoga uma vidio katastrofu, koja je prijetila čovječanstvu na polju političko-gospodarstvenom. Već unaprijed je prorekao svjetski rat. — Najveći neprijatelj bio je modernoga kapitalizma i teorije, koja uči, da je novac produktivan. Šta više, on smatra ovu teoriju i današnju praksu novčanih kamata jednim od najglavnijih uzroka gospodarstvene krize. Produktivitet novca omogućio je kapitalizmu, da nekolicina ljudi ima u svojim rukama gospodarstvo jedne države i jednoga naroda i da zarobi radništvo i seljaštvo.

Od mnogih njegovih djela, koja se bave najdubljim pitanjima iz savremenoga života, neka bude spomenuta: »Lebensweisheit in der Tasche«, koja bi morala resiti knjižicu svakoga katoličkoga inteligenta kao i njegovu: »Die Konst zu leben«. Uz svoju profesorsku dužnost suradivao je u mnogim katoličkim časopisima. Mnogi njegovi radovi stoje još neštampani u njegovu arhivu koji će istom onda ugledati svijetlo, kada on bude zaklopio oči u Gospodinu.

Uza sav dugi niz godina, koji mu je Providnost dodijelila, zadivljuje nas dalekosežna i svestrana djelatnost ovoga muža. Gotovo nerazumljivo bi nam se činilo, kako je taj učenjak uza sve ostale dužnosti svoga Reda i zadaću sveučilišnoga profesora dospio da katoličku znanost zaduži takovim djelima, kada ne bi poznavali njegov privatni život. On je sam jedamput u razgovoru rekao, da sav njegov rad, sva njegova djela nijesu ništa drugo, nego dijete ljubavi prema Bogu, ali ujedno i njegove strpljivosti i ustrajnosti. Najmanji dio vremena znao je iskoristiti i smatrao je to svojom dužnošću. Znanje je prikupljao iz života i knjiga. Čitao je i učio, ali učeći bilježio s perom u ruci. Čitave škrinje njegovih ormara pune su bilježaka iz njegove najranije mladosti, što ih je sačuvao na malim izrescima papira. I iz tih papirića nastala je njegova: »Apologie des Christentums« kao i ostala, manja djela. — Tkogod bi mu došao, da ga vidi i da ga upita za savjet u kakovu pitanju, znao je on, da mu stavi na srce vrijednost vremena. »Znati izrabiti svaki čas, to Vam je obilježje i svojstvo odgojna i značajna čovjeka«, rekao bi on. A one, koji ne znadu od dosade šta da rade, smatrao je duševnim slabićima, ograničenim ljudima, koji ne shvaćaju zadaću života.

Sav njegov dugotrajni rad ima tu svrhu, da predobije ljude za vjeru i Boga, da u srcima njihovim zavlada kraljevstvo istine i ljubavi prema Bogu i bližnjemu. U svojim djelima kao i u svom životu tražio je putove kako da siđe u srca ljudska i kako da nađe način, da ih predobije za Boga i njegovo kraljevstvo. Upravo ova okolnost mu je diktirala metodu koju je upotrebio u svom apologetskom djelu. On nam tu govori više srcu po psihološkim zakonima nego razumu logikom. I obrađivanje apologetike na psihološkoj osnovci, daje njegovu djelu osobitu prednost u naše moderno doba. U ovome pogledu Weiss je udario pravcem franjevačke škole, koja naglašava prednost psihološkoga načela. To jest da se po srcu i volji ima predobiti cijeli čovjek za vjeru. Dok ovim pravcem ide franjevačka škola, dotle dominikanska tvrdi da se čovjek ima predobiti i zagrijati za vjeru po razumu.

Kako je otac Weiss znao s ovom psihološkom metodom spojiti dubinu misli, o tome ne treba ni da govorimo. On nas sa svojim mislima izvodi na tako uzvišeno i visoko stanovište, da nijesmo u stanju s piscem pregledati ono polje, onaj svijet, koji on nama pokazuje. Jedva da smo

u stanju slijediti njega u izlaganju misli; događaja i stvari, koje su vremenom i prostorom jedna od druge tako udaljene, da mi između njih istom onda upoznamo vezu i snošaj, kada nas on upozori.

Nikada ne bi rekao čovjek, da pred sobom gleda prvorazrednoga katoličkoga učenjaka, kada prvi put stupi u njegovu nazočnost. Dosta nisko staračko tijelo sa sijedom kosom, pobuđuju u gledaocu poštovanje i simpatije. Uza sve to na njegovu licu i u njegovu vladanju i razgovoru ne bismo nikako mogli zaključiti da pred sobom imamo pisca »Der Apologie des Christentums«. U njega je sve jednostvno, priprosto i umiljato. Pričinja nam se, kao da pred sobom imamo čovjeka, u kojemu se nalazi nevini dječji duh i ljubazna ćud. Iz svega njegova bića izbija ona poniznost i skromnost, koja do sebe ništa ne drži. Ova crta u njegovu karakteru čini ga velikim i pristupačnim nesamo njegovim prijateljima već i njegovim neprijateljima, koji odnesu najljepše utiske iz njegova poznanstva. Kako je o. Weiss uslužan, dade se i odatle razabrati što on još i danas, na jednu prostu kartu, odgovara opširnim pismom.

Ovu najljepšu crtu svom karakteru baštinio je, kako sam kaže u još neobjelodanjenom spisu, od svoje dobre majke. — Rođen je god. 1844. dvadeset i drugoga travnja. Otac mu je bio liječnik i podosta strog, dok je majka posjedovala veoma blagu narav. Mali Adalbert (tako je dobio ime na krštenju) odgojen u najboljem katoličkom duhu u Indersdorfu (Bavarska) — svomu rodnomu mjestu. Uza svu svoju tjelesnu slabost, pače i boležljivost, nastavi on gimnazijalni studij i nakon njega posveti se svim marom teološkim naukama. God. 1867. postade svjetovnim svećenikom i deset godina nakon toga stupi u dominikanski Red. Kao dominikanac bude pozvan, da bude profesorom teologije u Gruze. — U Švicarskoj su katolici već odavna govorili, da treba što prije osvariti ideju jedne internacionalne universe. Istom požrtvovnom Decurtinsu i nesebičnom Pythonu uspije, da se ostvari ta ideja 1889. i to u Fribourgu. Odmah bude pozvan i otac Weiss, da djeluje kao profesor teologije na toj mladoj universi. On se je tomu pozivu drage volje odazvao i tu je djelovao sve do 1919., dok ga nije starost prisilila, da odloži tu dužnost. — Od toga vremena nakon što je pol stoljeća radio za Boga na znanstvenom polju, povuče se u samoću dominikanske vile, koja je na periferiji grada Fribourga. Tu provodi zadnje dane u molitvi; posve svjež i zadovoljan. Još i danas prati svjetske događaje. Cijela katolička svjetska javnost mora biti zahvalna Providnosti Božjoj, što je poslala u ocu Weissu odrešitijega branitelja evanđeoske istine i katoličkoga svjetovnoga nazora, protiv kojega se urotila sva moderna znanost i javnost.

KNJIŽEVNI PREGLED

Nove knjige.

Đuro Arnold, Izabrane pjesme, izd. »Matica Hrvatska« kao redovno izdanje za g. 1921., Zagreb 1923.

Jubilarno ovo izdanje odabrano je iz dosadašnjih zbirki pjesnikovih uz nekoliko još neštampanih pjesama iz posljednjeg vremena, koje popunjaju izbor u jednu zaokruženu cjelinu. Naslovi odjeljaka uzeti su prama mottu iz zbirke » S visina i dubina« i kazuju glavne tonove Arnoldove poezije: Rodu i domu — patriotska poezija, U žaru vječnih zvijezda-socijalne i religiozno-filosofske pjesme, na krilima — čežnje — intimna čuvstvena lirika kojom je pjesnik tako ljupko umio da obavije toplo gnijezdo porodične sreće i nesreće. Napokon Balade i romance s nekojim naročito proslavljenim Arnoldovim pjesmama, koja bezuvjetno broje među najuspjelije te vrste kod nas. O značenju Arnoldove poezije bilo je dosta govora prilikom jubileja, a ova zbirka dati će i široj publici sama po sebi dobar portret pjesnikov, i bez sumnje još i dalje proširiti krug pjesnikovih štovalaca. *Lj. M.*

Ksaver Šandor Gjalski, Ljubav lajtnanta Milića i druge propovijetke, izd. Matica Hrvatska, Zagreb 1923.

U ovoj su zbirci autorove pripovijetke posljednjeg vremena: Ljubav lajtnanta Milića, Susret, De Avarorum rebus gestis, Lirska pjesma, Večer, Doživljaji Late { Poljanovića, Zlatna medalja. Na žalost je ovo tek odjek nekadanje autorove pripovjedačke snage. Naročito priče koje se tiču političke povijesti nedavnih dana, pisane su tonom i duhom feitona iz političkih novina: u intrigi se osjeća pretezanje konstruktivnog intelekta nad toplinom prave inspiracije, u promatranju događaja može se opipati autorovo poličko stajalište; a sve se doima kao i suviše praktično istaknuta tendencija. Kad sam u odboru Matice urgirao izdanje autobiografije g. Ks. Gjalskog, pomišljao sam na to, da je još uoči rata u posljednjoj seriji autorovih sabranih djela bila kao posljednja sveska oglašena Autobiografija. Razumio sam, prama tome, da će to biti oveće djelo, već prije koncipirano i bar donekle još onda izrađeno. Međutim je pisac umjesto toga dodao ovoj svesci »Rukovet biografskih zapisaka« koji u glavnom ne pridonosi ništa novo prama nekadanjem članku u »Mladosti« (1898,- sv. 6.) s razlikom što za njim zaostaje u svježini i konciznosti, a zadržava se još više na, često sitnim, sporijašnjim događajima, umjesto da nam pomogne protumačiti literarne dojmove, autorov način pisanja i stvaranja, lične odnose prama savremenim literatima i barem glavne, toliko popularne likove njegovih pripovijesti. Tako ovi zapisci nisu pridonijeli gotovo ništa da se bar nekako obogati naš vrlo oskudni materijal za studij najnovije literature.

Lj. M.

Franjo Marković, Kohan i Vlasta, peto izdanje, uvod i komentar napisao Dr Nikola Andrić, — *Dom i svijet,* drugo izdanje, uvod i komentar napisao Dr Milan Ogrizović, Zagreb 1923., izvanredna izd. Matice Hrvatske.

Prekupivši pravo izdavanja Markovićevih pjesničkih i estetsko-teorij-

skih radova, Matica počinje s ova dva najpopularnija i, naročito za školske svrhe, najpotrebitija djela. Umjesto kritičkih izdanja kao što ih oduvijek publicira Srpska Književna Zadruga — uobičajila su se kod nas komentirana popularna izdanja čiji uvodi idu poglavito zatim da raziasne smisao i značenje djela, a komentari tumače ono, što je nužno za razumijevanje pojedinosti. Ne bi međutim bilo zgorega, kad bi se kod toga mislilo i na uže potrebe literarne historije, pa ako se već ne može pomišljati na potpun kritički aparat, mogli bi se dodati bar opisi rukopisa i karakteristika dosadašnjih izdanja, zatim (svakako) izvaci kritika o tim djelima iz tadanje savremene štampe, što bi doduše stajalo nešto više truda, ali je u glavnom čisto mehanički posao; dok bi za proučavanje djela znatno pridonijelo. Međutim, kako su uvodi od različitih priređivača, osjeća se i tu razlika: g. dr. Andrić iznosi u svom uvodu više literarno-historijske momente, pa se prama tome i više osvrće na glavne savremene recenzije; dok pokojni dr. Ogrizović piše više estetsko-kritički uvod poput samih nekadanjih Markovićevih, opširno razglaba djelo i poređuje ga s djelima sličnog karaktera iz svjetske književnosti. Samo se čudim, da kod toga nije ni pomisilio na Puškinov »Evgenij Onjegin«, koji je također neka vrsta idilskog poema, a ima u samoj građi dosta srodnih momenata s »Domom i svijetom«. U svakom slučaju će ova izdanja bez sumnje mnogo pridonijeti ne samo popularizir'anju, nego i pravednijem, objektivnijem prosuđivanju kako Markovićeve poezije, tako i čitave te literarne epohe. Dakako za onoga, koji umije čitati djela minulih majstora. *Lj. M.*

Josip Pasarić, Hrvatska narodna šala, svezak prvi, Zagreb 1923., izvanredno izdanje Matice Hrvatske.

Ne htijući ovdje da ulazim u ocjenu ovog zbornika — to će se najbolje učiniti kad imademo u rukama naredne sveske — htio bih samo upozoriti, kako u našim šaljivim pričama i pjesmama leži golemo blago materijala za šaljivo pozorište, i umjesto rđavih i često besmislenih prevedenih stvari, naša bi društva, naročito đačka i omladinska, mogla bez velike muke dobiti zgodan repertoar farsa i šaljivih scena, kad bi se u danim zgodama tkogod tim pozabavio. Šekspir, napokon, u svojim šaljivim igrama obično nije imao kao podlogu ni većeg ni boljeg materijala no što je ovaj ovdje. *Lj. M.*

St. V. Živadinović, Do poslednjeg daha, roman, izd. Srpske Književne Zadruge, sv. 172., Bograd 1923.

Gipko i sugestivno pisan dnevnik čovjeka koji umire u Tulonu kao ostatak svjetskoga rata s kojim, uostalom, ova knjiga inače nema nikakve direktne veze. Ona je šta više neka sinteza predratne Srbije gledana kroz moralno-socijalnu evoluciju građanskog života, čijom žrtvom pada jedna stara, čestita zadruga sa svojim patrijarhalnim blagostanjem i naročitom životnom atmosferom. Tema, dakle, nije nova, kao što ni čitava knjiga nema prevelikih pretenzija; ona je jedan intimni monolog, a to joj i daje specifičnu notu nenametljive, tihe melankolije spojene sa s mirenim, resignovanim gledanjem događaja. Bilo je naročito vrijedno izdati u popularnom izdanju kao što je S. K. Z. ovakvo djelo neodoljive nostalgije za dobrim i čvrstim poretkom porodičnog i socijalnog života. *Lj. M.*

Uređuje Ljubomir Maraković. **Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika".**
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. RUJNA 1924. BROJ 8.-9.

Dragutin M. Domjanić:

Iz lirike Francisa Jammesa.

Molitva, da jedno dijete ne umre.

(Prière pour qu'un enfant ne meure pas).

O, Bože čuvaj to dijete sitno tako,
Kako Ti sačuvaš od vjetra travku lako.
Učinit što Ti je, dok majka plače eno,
Da ne umre taj čas to djetešce maleno.
Zar tako mora bit, da izbjeć ne bi moći?
I, ako poživi, u ljetu će Ti doći
Na svijetlo Tijelovo, da ruže bacat smije.
Ti odveć dobar si, to nisi Ti, moj Bože,
Koj plavu metnut smrt na rumen obraz može
Pa mjesta zgodnih Ti i nemaš, gdje da gleda
Lijepo s prozora i majka do svog čeda!
Što ne bi barem tu? Al sad već ura bije,
O, Bože sjeti se, dok dijete mre, da i Ti
Sav život voliš svoj uz svoju Majku biti.

(Iz »Le Deuil des Primevères«).

Blagovaonica.

(La salle à manger).

Ima vam ormar, već sjaja blijeda,
On čuo je glas mojih pratetaka,
On čuo je glas i mojeg djeda,
On čuo je glas i oca moga.
I spomen mu na njih je draga svaka.
Svi krivo misle, da šuti on samo,
A često mi pričat se znamo.

Ima tu s kukavicom još sat,
A što je bez glasa, ne mogu znat.
Ni pitati ja ga to ne bih htio.
I njemu je možda se slomio tako
Glas, koji u onoj je kućici bio,
Blago ko tima, što umiru lako.

Ima tu blagovaonik još stari,
S mirisom voska i slatkih stvari,
I mesa i kruha i krušaka zrelih.
To vjerni je sluga, koji dobro znade,
Da nam se ne smije ništa da krade.

Tu mnogi mi dodju, muškarci i žene,
Bez vjere u ove su duše malene,
I jer svi drže, da živ sam tu sâm,
Tek smješkam se, kad mi koj' posjetnik veli:
— »Pa kako ste Vi, gospodine Jammes?«

(Iz »De l'Angelus de l'Aube à l'Angelus du Soir«).

Pod jesen vidi se . . .

(On voit quand vient l'automne).

Pod jesen vidi se niz žice brzojava
U duge redove se mnoštvo lasta jati,
Srdaca sitnih im je drhtaj osjećati.
I ne vidjevši još, i one sasvim male
Za žarom afričkog već čeznu neba plava.

I ne vidjevši još, sam reko. I mi tako
Za nebom čeznemo u svome nepokoju.
I one dižu se u nemirnome roju,
Proučavaju zrak, sve kružeći polako,
Da opet mjesto, gdje bijahu, nać' bi znale.

O, crkve predvorje je teško ostaviti,
I teško, u njemu, što presta toplo biti.
O, kako tužne su. I orah kuda stavi
Sad lišće svoje, zar ih prevariti sve će?
Od ljetos naraštaj ni prepoznati ne će
Tu Proljet, što je svu u tugu Jesen zavi.

I duša tako je, pretrpjev mnogo toga
Nad Božji Ocean, kad hoće da se digne,
Da leti, k Nebu si od Vječnih Ruža stigne,
Oklijeva i vraća se u čas polaska svoga.

(Iz knjige »Clairières dans le ciel«, L'eglise habillée de feuilles 29).

Bogdan Radica:

Aldo Palazzeschi.

Priča se o Palazzeschiu, da je veoma tanahan, veoma nježan. Nekog je oktobarskog jutra pao s neba i tražio grad u oblaku prašine. Za njega se kaže kao i za aristokrata Max Jacoba, da je u momentu svojeg pada ili bolje porodaja vidio neku Madonnu pod aureolom a da je neprestano vikao nerazumljive riječi.

Napokon osjećajući se neraspoloženim, dosadnim u tom maglovitom i žabarskom ambijentu sitničavih, neukusnih varošana, prljavih filistara on je emigrirao nekamo na brijeg i tamo iščezao u dimu.

Danas u kavani živi još njegova simpatična silhueta, koja se na svako pitanje prijatelja uznemiruje, tiha mučaljiva odgovarajući samo, kao i Dostojevski u Firenci, svoj teški »niente«.

*

Ovi bi fakti stvoreni udarcem intuicije i igračkama analogije bili barem za mene dostatni, da prikažu duševnu figuru pjesnika »Poema«; ali radi neke skrupuloznosti, koja još uvijek vlada, poslije svih pokušaja, da se obori, u srcu i u duši Gospode parfimirane i pospane publike, morat ću i ovaj put reći sve ono, što inače ne bih smio reći.

*

Aldo Palazzeschi je svakako najtipičniji pjesnik svoje generacije; one, koja se pojavila u Firenci i definovala kao futuristička. Pisao je sam manifeste i potpisivao predgovore raznih futurističkih verslibrista. Volio ga je Marinetti i nekim čudnovatim slučajem nazvao je karakterističnu zbirku njegovih nadasve novih stihova još čudnovatijim naslovom »Incendiario«, premda ona u sebi nije ni najmanje toga imala. On nije bio samo to, on je danas jedan od prvih talijanskih pisaca. Sam: više pjesnik od Carduccija, Pascolija i D'Annunzija on je svakako prvi, koji je poslije tragičnog Leopardija, znao da formom jedne svilene lirike podaje emocije, sensibilnosti i osjećaje ovog našeg života, koji se razvio posljednjih decenija: tragičan u svojoj komodnosti, smiješan u svojoj gesti.

Rodio se on u vrijeme vladanja trojice papirnatih literarnih kraljeva jednog februarskog jutra 1885., kada je sve osobito u poeziji mirisalo izlizanom poganštinom i dosadnim klasicizmom. Međutim kada je Palazzeschi u dvadesetoj godini objavio svoju prvu knjigu stihova »Cavalli Bianchi« on je odmah jasno i tako izrazno pokazao potez svoje artističke fiziognomije.

Teško je ovako pisati o pjesniku imajući pred sobom otvorene same knjige, o pjesniku koji je isto toliko simpatičan u životu, kao i u pjesmi. Prosto zato, što je njegova mamljiva i čista figura jednog asketa lirike, pjesnika srca muzika duše zamamnija u obič-

nom šetanju i njegove poze u kavani, u razgovaranju. Eto, meni nije bilo moguće osjetiti toplinu njegove ruke pune sevdaha i naše ardence. Živim samo u uvjerenju, da je on onakav, kao i njegov stih.

Ta prva njegova zbirka, koja je nosila očevidne znakove jedne snažne pjesničke ličnosti, pune mekane i skoro slatke sensibilnosti, bila je više sadržina sitnih sličica, malenih gracioznih akvarela, iskrenih skoro primitivnih impresija, kratkih pričica, koje su, u talijanskoj poeziji onog vremena, čitavoj utopljenoj u preživanju jednog usmrdelog klasicizma, svojom spontanošću u izrazu, pa svojom svježinom u intuiciji, udarale tako jako po novini. Trebalo bi citirati nekoliko tipičnijih pastela, nekoliko impresija kako ćemo to malo dolje učiniti, da se opazi koja je snaga u originalnosti sadržine u kondenzaciji stihova u akcentuaciji riječi, pa u shvaćanju ritma.

Il Segno.

Laddove le vie fan crocicchio,
poggiata a un cipresso é la croce.
Sul nero del legno risplendono i numeri bianchi.
La gente passando si ferma un istante,
e sol con due dita toccando leggero quel legno,
fa il segno di croce.

(Znak: Ondje gdje se putovi križaju naslonjen o čempres nalazi se križ. Na crnom drvu sjaju bijele brojke. Svijet prelazi, zaustavlja se i sa dva se prsta, koja se dotiču drva, prekrsti.)

Ara Mara Amara.

In fondo alla china,
Fra gli altri cipressi,
v' é un piccolo prato.
Si stanno in quello' ombra
tre vecchie giocando coi dadi.
Non alza la testa un istante,
non cambian di posto un sol giorno.
Sull' erba in ginocchio,
si stanno in quell' ombra giocando.

(U dubini je među visokim čempresima malena livada. U toj sjeni stoje tri starice, one se igraju. Ne podižu glave, ne mijenjaju mjesto. Po travi se one u ovoj sjeni igraju.)

*

Kolikogod Palazzeschi bio pjesnik izvan svake struje i svakog smjera, ipak on nosi nekoliko tipičnih oznaka zajedničkih s onim literarno-umjetničkim pokretom, koji je u Italiji okršten futurizmom, a u kojem se i u nas i svugdje prilično mnogo pisalo.

Daleko sam od toga, da se upuštam u detaljno obrađivanje ovih već završenih i slomljenih zahtjeva, danas kada su njegovi najjači reprezentanti pokazali njegove prozirnosti, razotkrili svu iskričavu njegovu snagu, koja je sastojala u nekoliko blijeskavih raketa, prenešenih sa pariškog Montparnasa; u jednoj crvenkastoj strasti za američkim dinamizmom, u jednoj iskrenoj barnumštini. To je bila smiješna tapage, nategnuta emfaza izražena u jeftinoj reklami; posljednja riječ književne hohštaplerije i umjetničkog arivizma, koja je nosila sav prozirni bljesak šantana i varietea.

Taj snobizam, koji je svojevremeno (god. 1909.) izazvao pregršti smijeha i buru vike značio je u literaturi, umjetnosti, slikarstvu i glazbi posvemašnju slobodu. Slobodu ritma, slobodu riječi i forme, slobodu stvaranja i fantazije, na koncu neku posvemašnju slobodu, koja je vodila do apsurda, pa do blefa.

U slikarstvu je Picasso strasno do ludia žedan u potrazi za plastikom i svojim slikama služi jednom sumnjivom zgoljnom realnošću, kad upotrebljava na svojim platnima komadiće krpe, drva i stakla. Taj umjetnički zahtjev, već izražen u crnačkom slikarstvu, slijedi talijanski kipar Boccioni. U literaturi smo doživjeli sa slobodnim stihom i slobodnom riječi potpuni logički, psihološki prekid, što opet znači jasan povratak primitivizmu, koje traži realnost konkretnu izvan svake apstrakcije. U muzici je Pratella i Russolo, dovodeći kod toga u apsurd Wagnerova otkrića, postavio kao glavni momenat istinski ton i povik. Tu su letimično pobacani zahtjevi novih stremljenja, koji su značili krvavi ustuk kadencama, ritornellima, blesastim kantilenama, mekanim idilama, djetinjskim sentimentalizmima. U takav je futurizam, kao revolt protiv lažne neke dubine i filistarske ozbiljnosti, a za stvaranje jednog sasma novog života, bio i Papini i cijela njegova družina, koja je u »Leonardu« već tako jako osjetila ljepljivost tradicije, pa u kavani G i u b b e R o s s e pozdravila taj pokret ovim riječima: »napokon postoji netko i u Italiji, koji osjeća gađenje i teret svih staretinara«. Ali već u tom istom pozdravu ona je osjetila neke diference. I ma da je Papini i Soffici u početku pristao uz Marinettija, oni su ipak stajali postrance, opažajući tek jedno vikanje, koje je u svojem obaranju negativno, a veoma malo pozitivno. I kada je Papini napisao svoj »Il cerchio si chiude« (poznata polemika s futurističkim kiparom Boccionijem 1914.) onda je to bio faktički konac i nastavkom »L' Acerbe« početak futurizma. Papinijev aksiom, (koji je sretno, a možda i nesretno preveo poznati auktor* šarene koterije.

---

* Ovaj pisator i literator naše lijepe knjige, jedna uska, samoživa duša, čije kritičarevo opažanje iznaša opseg jednog kavanskog stola, koji u nas slovi kao najbolji poznavatelj slovenske literature ne »razabire do god. 1922.« u Sloveniji »futurizma«, a pjesme uglednog slovenskog pjesnika Moléta donosi u krivom smještaju, učinjenom po dr. J. Glonarju u »Dom in Svetu«, dokazujući pri tome svoje »splošno« ograničenje.

»osvrta našeg novijeg pjesništva«, Ante Petravić), glasi ovako: »Veliki umjetnici nijesu imali potrebe da potpisuju proglas ili teoriju u smislu stvaranja umjetnosti. Genij, i sam, pa i bez teorija, i bez »saopćenja o svojima pravima«, stvara i zapovijeda. Teorije mogu biti i opasne. — — — — — Manifesti nijesu nigda stvorili velikog pisca« — pa daljne Papinijeve tvrdnje po kojima dokazuje neplodnost i nesamostalnost ovog pokreta, kao neko nastavljanje Whitmana, Verhaerena i D' Annunzija (»Laudi«), sve to u tipičnoj svojoj polemičkoj knjizi za današnje literarne prilike, »Esperienza Futurista«, izazvale su sve eksodus jačih i samostalnijih duhova, a da pri tome ovi nijesu niti najmanje izgubili na svojoj literarnoj fiziognomiji. Naprotiv sam vrhovni voda Marinetti, kojemu se ipak uza sve to ne može da negira nekoliko genijalnih poteza u obaranju i rušenju loše tradicije, pa u tome, što je imao snage da otkrije nove moćne jedinke i da ih predstavi na uštrb laži, ostao je i nadalje jedan šarlatan i arivist, kojemu se još danas samo klanja Prag i poštiva ga talijanski fašizam, kao duševnog preteču. I danas mi tek možemo opaziti, da je ta »carnevalata letteraria«, obarana, popljuvana, nasmijana, izrugivana izbavila iz sebe nekoliko jakih književnih predstavnika, svakako najjačih, što ih Italija danas ima. Razumljivo je, da je to onda značio paradoks i da su ti koji su danas pripremili prve putove spiritualne obnove, osjećajući u sebi svu tragiku ovih naših dana, onda bili nazvani »ciarlatani e pazzi«. I danas mi u ovoj Italiji susrećemo te generacije, izmorene i slomljene dugim nizom traženja i kopkanja, naslonjene o jedan pravac, koji je mistik Zanbrognini nazvao: H r i s t.

I tako je eto taj bombastični, dinamični pokret, koji je u principu ustajao za uskrisenje moderne civilizacije, za slavljenjem savremena života, predusreo i nehotice ovo probuđenje duha i očišćenje mozga. Zato, jer tu ima ljudi, čija su traganja i analize duboke i krvave i koji su u šumnoj jednoj kloaki stihova i »izama« opazili, kako je duša pogažena. Iz lakomih prohtjeva prešlo se u frazu, koja je išla da ozdravi č o v j e k a«.

*

Oprostit će nam Aldo Palazzeschi, što smo se i ovaj put morali zaletjeti na jedan kratki pregled struje, u kojoj je on sudjelovao i u kojoj je on dao svoje prve i najbolje stihove.

Daleko od svake intimnosti i dramatičnosti i on je imao mnogo zajedničkog sa njima. Ta i on je nosio u sebi sve znakove jedne indiferentnosti, beskorisnosti i dokonosti. Raspoložen prema svim avantirama pa i onim najludim, prema svakoj ironiji i igrački do bedastoće i djetinjstva, on je i previše žonglerski gledao sve to. I možda je po tom on bio okršten jednim od najekstremnijih futurista. Pa ipak, posmatrajući ga malo dublje, zašavši u njegovu nutrinu, nije teško opaziti, kako su sve te ludosti, sve te strasti nosile na dnu ipak jednu ozbiljnost, koja je bila i krvava i tragična. Jer sve te igračke i bljesci boja i riječi, stvorile su savjest punu

ironije i jednog duševnog iskanja, koje se u sebi griskalo i mučilo. I neka se ne misli da je to paradoks, ako se rekne da je u cijelom tom gradu igranja, skakanja i ležernosti živjela ipak jedna duša, čije su muke bile teške i tragične tim više, što je ona bila tako nježno satkana i meka, da je i svaki doticaj sa zemljom bio po nju razoran i težak. I to čak u onim momentima, kada bi se Palazzeschi sakupio u sebe, u jednu čvrstu bezmadežnu igru zvuka i riječi. Onda je jasno iskakao sav tragizam jednog mjesečara, zalutalog madrigaliste, baroknog poštovatelja svih mrtvih, tajanstvenih stvari, svih polomljenih dvoraca, starih princesa, koje nose srebrne kose. Jer Palazzeschi je ljubio uz sav elektricitet i smrdljivu barnumštinu onih, koji su bili oko njega, stare dvorce i vlažne parkove, gdje žive i osjećaju još po posljednji put prinčevi »drvena srca« iz srebrnih legenda, misteriozne princeze, koje žive daleko od vremena u zatvorenim, staklenim sobama već tisuće i tisuće godina. Njih poznaje sam Aldo, on se razgovara s njima, one ga slatko pozdravljaju, smiješe se i vesele njegovom blijedom licu. Jer on je, u čitavom tom vremenu, koje smrdi neukusom neke petrolejske realistike, neki anahronizam svakako simpatičan, kojemu su otkrivene i poznate stvari davno pokopane i mrtve.

Da to nije sami motiv, premda je glavni u lirici ovog najlirskijeg liričara talijanske lirike, dostatno je slijediti kronologiju »Incendiaria«.

Poslije spomenute prve knjige pjesama »Cavalli Bianchi« Palazzeschi je u razmaku od dvije godine izdao novu zbirku »L a n t e r n a«. I te nam pjesme pokazuju, kao što svugdje opažamo onu čistoću i spontanost u inspiraciji i izražavanju. Riječi i šaputanja malenih bogomoljaca, polomljen čempres sa žutom zvijezdom na vrhu. Ili samo nekoliko riječi, uhvaćenih negdje u sutonu na ulici u razgovoru dviju teških, nesretnih starica. Nekoliko slikarskih poteza, tonova i riječi. Palazzeschi posjeduje tu snagu, da sugerira sliku, a da je logički i ne crta, on je samo zaustavlja u kvadratu, u nekoliko prostornih linija, ili je opipa zvukom jedne imenice, jednim muzikalnim glasom, a katkada mu je dostatan i sam konzonant. I zato su svi ti njegovi stihovi lagani i rekao bih skoro stakleni vezovi boja i zvukova, koji posjeduju čar šifona, kada leti iz zlatnog obruča flaše. I u tome njegova bliskost onoj poeziji, koja se nazivlje »futuristička«.

Il passo delle Nazarene.

Nazarene bianche, Nazarene nere.
Del fiume alle rive
si guardan da tanto i conventi,
si guardan con occhio di vecchia amicizia,
le piccole torri, una bianca e una nera,
le suore s'incontran la sera,
la sera al crepuscolo.

Due volte s' incontran, le bianche e le nere
sul ponte, sul ponte che unisce i conventi,
gli unisce da tanto per vecchia amicizia,
le piccole torri si guardan ridenti,
una bianca e una nera,
le suore s' incotran la sera,
la sera al crepuscolo.
Le piccole chiese al crepuscolo s' aprono,
ne sortono leste le suore ed infilano il ponte,
nel mezzo s' incontran,
s' inchinan le bianche e le nere,
si recan l' un l' altre alla piccola chiesa al saluto;
vi sanno una breve preghiera
e leste rinfilano il ponte.
Di nuovo nel mezzo s' incontran,
s' inchinan le pile, una bianca e una nera,
le suore s' incotran la sera,
la sera al crepuscolo.

(Korak Nazarenka: Nazarenke bijele i crne izlaze iz samostana u sutonu. Susreću se, poklone se i opet se vraćaju. Čitava ta pjesma od 25 stihova, igračka je, koja se ne da prevesti, kao i sve njegove pjesme, jer nosi toliko posebnog i samosvojnog; on je u tome sličan Beaudelaireu.)

Još bih trebalo prenijeti sve ove pjesme radi njihove snage i ljepote: La Gavotta di Kirò, Festa grigia, Comare coletta, Palazzo Mirena, Parco umido. Sve te komponente, po svojoj mekanoj nostalgiji, po osjećanju neke tuge, u svojoj zbirci pjesama postaju već presonalnije i jače.

Jedan naš mladi pjesnik Guido Tartalja nosi u svojim pjesmama tako izrazno potez ove Palazzeschieve lirike, koja je na njega blagotvorno djelovala ne kao direktni upliv, više kao neko indirektno osjećanje bliskosti, između dvije duše, čiji su osjećaji jednako raspoloženi prema stanovitim pokretima u stanovitim dodirima. Jedino tako može da se shvati to upoređenje, nipošto kao doslovno precrtavanje, jer u Guida Tartalje ima i previše intuicije i previše ćuta.

Treća zbirka, koja je morala da Palazzeschievu pjesničku figuru jače iskristalizuje i ličnije istakne, bila je zbirka, koja je izišla pod naslovom »Poemi di Aldo Palazzeschi«.

Do sada je Palazzeschi bio sjetni mjesečar, koji je kako smo već prilično jako istakli, umirao od nostalgije i neke blijede nježnosti za fantazijama i figurama, obučenim u grimiz starine. Danas je Palazzeschi manje to, a više ovo:

Chi sono?

Chi sono?
Son forse un poeta?
No certo.

Non scrive che una parola, ben strana.
la penna dell' anima mia:
follia.
Son dunque un pittore?
Neanche.
Non à che un colore
la tavolazza dell' anima mia:
malinconia.
Un musico allora?
Nemmeno.
Non c' è che una nota
nella tastiera dell' anima mia:
nostalgia.
Son dunque... che cosa?
Io metto una lente
dinanzi al mio cuore
per farlo vedere alla gente.
Chi sono?
Il saltimbanco dell' anima mia.

(Što sam? Jesam li pjesnik? Nijesam. Duša moja ne piše no samu jednu riječ: ludost. Jesam li slikar? Nijesam ni to. Samo je jedna boja u mojoj duši: melankolija. Možda muzik? Još manje to. Jedina nota u mojoj duši je nostalgija. Što sam dakle? Na oko svoje ja postavljam staklo, da ga pokažem svijetu. Jer ja sam taj saltimbank svoje duše.)

Taj estetsko-psihološki autoportret, jedna od najtipičnijih njegovih pjesama jasno zacrtava ličnost ovoga lirika. Bez igranja i bljesaka jedne plave mladosti, daleko od onog šaputanja, kojemu će se on opet povratiti, tu je Palazzeschi onaj dječak, koji je prekjučer bio sav strašno lud u naivnosti svojih igračaka, a danas je čovjek, čiji je brod raspuknut, razočaran poslije dugog iskustva. I sve, što mu je preostalo u šumnosti onog knjiškog i nategnutog poslije nadanja i vedrih vjerovanja mladosti, to je sada ravnodušje, koje prelazi u ironiju. I svi su ovi stihovi razbašurene groteske nekih mladenačkih iluzija.

Soffici je te stihove shvatio, kao tipičan i prvi konačan revolt protiv konvencionalnog, didaktičnog, lažno kulturnog i t. d., a da se taj auktor dobrih stihova niti sjetio nije, da je ta pjesma tragika mladosti, slom traženja svih ovih trageda i komeda ovog našeg općeg neduha. I jedino ga shvatam, kada tvrdi, da poslije spoznanja današnjega sebe dolazi ironija. I tome pjesniku, kojemu nije, u toj borbi sa dodirom vječnoga, ostalo ništa osim ludosti, melankolije, nostalgije ne ostaje drugo nego da bude sam. Taj grižljivi pjesnik, glumac kao Heine, pa sva falanga onih histerika, ironika, sarkasta i grižljivih duša, čak tamo od primitivnog i svetog Salamuna, preko Byrona, Hamleta, Fausta, Voltairea, Sternea, pa do ovih najnovijih »velikih bolesnika« (Čerina), kojima je svima jad i čemer dosudio glumiti na daskama ove gomile smiješkom na licu,

vijencem na glavi i Bakovim tyrsisom u ruci. I Palazzeschi je takav iskren u pečali i tuzi kao Verlaine, manje smijač od Sternea, on je više satir kao naš A Ge Ma, koji pjan pod balkonom pjeva o sebi »satiru posljednjem«.

Ostavljajući tu zbirku, a da pri tome spomenemo još nekoliko pjesama: Habel Nassab, Ore sole, Il prate rosso, La cena degli infelici (kada nesretnici mirni svaki za sebe stoje pred trpezom) pa svijetli Rio Bo i nikad nezaboravna, originalna u konstrukciji a divna u sadržaju La Fontana Malata — i tako dolazimo do »Incendiaria«. Osim toga, što je ova zbirka jedna antologijska kronologija čitavog pjesničkoga genija ona ipak nosi toliko novih oznaka, koje dokazuju da se stvaranje pjesnika nije zaustavilo, naprotiv ono je otišlo u svojoj evoluciji daleko i još je uvijek i danas u razvoju i ne zna se gdje će završiti. Tu je sva ona svježina impresija, nova vizija boja, direktna penetracija sadržine, spontanost izraza, borba u prelazu iz apstrakcije u realnost i konkretnost, koju sam ja mislim prilično jako markirao pri analizi prvih zbirki. Puna simfonije, boja, puna sunčanog sjaja, izražena u muzikalnoj isfinjenosti i mekanosti je pjesma La Regola del Sole, koja je jedna između ljepših pjesama talijanske lirike. Ili odmah do nje pjesma naših mirnih, povučenih ne baš svetih bogomoljica, koja uz malu skandaloznost udara tako jako na sasma novo psihološko pjesnikovo shvatanje.

Što je najtipičnije i cijeloj lirskoj fiziognomiji Alda Palazzeschia to je onaj buntovni elemenat njegove estetike izražen tako jednostavno i mirno u pjesmi »Chi sono?« Isti taj motiv ironije i razočaranja pozadina je čitave te njegove filozofije, najače istaknut u toj zbirci pa i u njegovom glavnom romanu »Il codice di Perelà«, koji zapravo i nije roman epskih širina u starom i novom smislu, već sama lirika.

Jer Palazzeschi i nije nego lirik i sami lirizam. A lirika je jedina i sama. Duboko razdvojena od ostale literature, ona je sama, posebno odsječena. Nema ništa zajedničkog s ostalim vrstama. Liričar je (dabome!) čovjek, koji nema ništa zajedničkog sa drugim čovjekom, koji se zove romansjer, dramatičar, novelista; a može — jao paradoksa! — da se spoji i shvati esejistom, kozerom i feitonistom. Da lirika nije jedna igra, jedna »dolcefarnientska« gesta, koja se obično pravi iz dosade i umora za ljetne popodnevne omare, probavljajući na terasi, a da je ona sistem, i to jedan metafizički sistem i to tako tragičan i dubok, kao svi takovi, dokazuje baš ovaj lirik. Dostatno je posmotriti njegov ciklus pjesama »Al mio bel castello« sa početnom pjesmom Quando cambiai castello, pa Le mie passeggiate i Una casina di cristallo (posebno ta, gdje samo jedna jedincata igračka riječi ludih, djetinjskih, tonova i mijenjanje boja, svijetla i sjenke, kao u slikarstvu kojega Goye ili funambulizmu Max Jacoba i Laforguea, pa do zaključne pjesme E lasciatemi divertire:

E lasciatemi divertire:

Tri tri tri
fru fru fru
ihu ihu ihu,
uhi uhi uhi!
Il poeta si divete,
pazzamente
smisuramente!
Non lo state a insolentire,
lasciatelo divertire
poveretto,
queste piccole corbellerie
sono il suo diletto.

(I pustite me da se zabavljam: I pjesnik se veseli ludo, bez mjere. Ne smetajte ga, pustite jadnika neka se zabavlja. Te su male ludosti njegovo milje.)

To je ta individualna estetika pjesnika, koji se neprestano dosađuje i u svojem aristokratizmu veličanstven, škrt u davanju sebe. Sve što podaje to su imaginacije, nekoliko boja fantazije i groteske u Slobodnom ritmu. Uvijek raspoložen mekano i naivno, on neprestano govori o sitnicama, pohada u tami tornjeve, moli, šapuće u tišini, po ulici ide u pratnji dviju sestara. O njemu se govori. I svatko ga već zna:

»— Ma si sa come vive?
— Gira sempre con un tacuino
ogni tanto si ferma e scrive.«

(To on o sebi kaže. —)

*

Takav je on kao i njegov Perelà. Prije no što progovorim o toj prozi, spomenut ću prvi njegov roman »Riflessi« u formi pisama, koji je nastao u vrijeme, kada se Palazzeschi pripremao da poda svoje »Poeme«. Stvaran u muku i samoći, kao cijela njegova lirika, on je rezultanta onih njegovi stremljenja, da u stihu sa prirodom poda onaj izraz boje, tona. Takav roman po koncepciji i obradbi sasma nov, opisima snažan, kao svaki njegov stih (dostatno je da spomenemo opis čempresa u društvu maslina) razumljivo je, da je našao falange epigona u ondašnjoj generaciji. I da je taj njegov stil postao manira i kod onih, koji su ga osudivali.

I prije nego se na zemlji prikazao na zaprepaštenje svih jedan čovjek »molto, molto leggero — — leggero — — leggero«, koji je, u svojoj mekanosti, u pjesničkoj čistoći, a na uštrb konvencionalne laži i onoga gospodskog gada, što cvjeta u salonima većih i ugladenih, započeo svoj život ovako:

»Pena! Rete! Lama! Pena! Rete! Lama! Pena! Rete! Lama; Pe... Re... La...

— Vi ste možda čovjek?
— Ne, gospodine, ja sam neka bijedna starica.
— Uistinu, uistinu, vi imate pravo, vi ste bijedna starica, dok sam ja čovjek.
— Što ste vi gospodine?
— Ja sam... ja sam... mnogo lagahan, ja sam čovjek lagahan...«

To je Perelà, »Il codice di Perelà«.

Perelà je taj vječni lirik, vječni Matošev putnik, kojemu je svugdje domovina, gdje miriši borovina i sjaju zvijezde. Perelà, Perelà, veliki propovjedač dobra, pokretač svijetlih revolta protiv neiskrenosti i laži.

Sin triju djevičanskih vještica: Pena, Rete, Lama, koje ga trideset odgajaju u čistome dimu. Perelà je »čovjek dima«. Pa nije ni to. On vječno nosi svijetle cipele. I kad ulazi u zaprašeni oblak, t. j. u grad svi ga vole, poštuju ga, svi mu se dive i klanjaju, postaje član »kraljevskog dvora, glavni u vijeću, »junak dana« — — rekao bi Ivo Tijardović nesretni plagijator i loši nemoćni parodista ovog Palazzeschijevog Perelà u svojem »Illou«. — Poslije ga, kako to obično biva, zamrze. On se preseli na brežuljak, odatle u nebo, ostavivši na zemlji tek svoje svijetle cipele, ostavštinu mjesto zakonika (= il codice i samu jednu misao jednoj ženi, koju je ljubio, Markizici di Bellonda u ovoj posmrtnoj emfazi:

»Nazivali ste me najljepšim imenima, iskazivali ste mi najdublje poklone, divili ste mi se, kao čudu, kao svecu, napokon ste shvatili moju vrijednost i prezreli ste me, pogazili kao lopova, nepoštenjaka i htjeli ste da budem daleko od vas, da vas zauvijek zaboravim. Tražili ste mnoge stvari od mene i to, da vam diktiram Zakonik, evo ga, to može da bude jedini Zakonik od onoga, koga ste iz dražesti nazivali Perelà, ja vam ga ostavljam, jer on je na zemlji uzdržavao jedinu moju krijepost. I u ovome će lijepom zapadu neki sivkasti oblak u obliku čovjeka, oblaci imaju tolike oblike, letjeti gore gore, preći će prostor, horizont prema suncu, nitko ga ne će opaziti, možda siromašna ona žena, i ta će za mene imati posljednji uzdisaj. Njoj u ovome času posvećujem cijelu svoju misao, njoj koja nije uspjela shvatiti, da sam ja bio samo »leggero, leggero, leggero, leggero...«

Cijela ta »coglioneria« jednoga čovjeka, koji je »morbido piu del piu fino veluto«, pa »uomo di fumo«, jedan anahronizam u vremenu, u prostoru, nije ništa, nego fantazija, groteska. Perelà je fantazija. Možda Poezija, taj posljednji bog, neshvaćen, prezren i nerazumljiv. Perelà je duhovit, lirik, kozer i zato protiv svih sistema, on je izvan sistema a za sistem. On ne pozna filozofije. A ipak je filozof. Daleko je od toga da etizira, moralizira. On je izvan toga. Laže, kad kaže, da je potrebno govoriti bedaste riječi i biti usput dubok. Nije lud, kako to drugi traže, već kako on sam hoće. Voli da se pred svakim svuče, i onda je on i kralj i kovač i sve ono, što on hoće. Razumljivo je, da je ta lirska avantira bila popraćena smijehom. Jer ona je značila pobunu protiv ukusa i pisanja toga vremena. I tako niko, osim nekolicine, koji su osjećali ono isto, što i Perelà, nije mogao da shvati ovu najsuptilniju liriku jednog aristokrata, najljepšu prozu poslije Manzonijevih »Zaručnika«.

I tu je Perelà = Palazzeschi uvijek jedan te isti. Mjesečar i nihilist, čija je pjesma i život: ironija i farsa. Razočaran on osjeća svoju slobodu i grsti se nad cijelim tim ljepljivim krugom lažljivaca. On je taj Guilleauma Apollinairea »Poète assassiné«, kojemu pliješću, i kojega raspinju.

Apollinaireov Kroniamantal je žuč, iskra, bunt, a Palazzeschijev se Perelà samo osjeća neraspoloženim u sumnjivom bljesku toga društva. I zato on emigrira. Više iz dosade i pjesničke nonchalance. On odlazi u formi oblaka (tako je tanahan!) i posljednja je njegova misao samo lagana, dok Kroniamantal viče:

»Ja sam Kroniamantal, najveći među pjesnicima. Gledao sam Boga licem u lice. Nosio sam božanski sjaj, koji su moje ljudske oči ublaživale. Živio sam vječnost. Pošto su iscrpljena vremena, došao sam da se pred tobom uspravim.«.

I svjetina ga je razapela i ubila, onako, kao što ona dnevno sapinje individue, duhove, koji je ne ližu i pljuju im u lice.

To odmicanje od društva, od svih predrasuda, to osjećanje neke najkrajnje slobode pjesnika i artista, koji nije nigda maskirao sebe, a koji je bio previše iskren i previše izrazan, stvorilo je od Palazzeschija jednim individuom.

I Palazzeschi je beskućnik, skitnica, možda čovjek flirta, pa ako hoćete i flaneur, kojemu je od svih vjerovanja i svih sumnja preostao samo jedan kredo i samo jedna skepsa. Ta je crna zvijezda velika gospođa svih gospođa pod aureolom smijeha, grože i žuči gospoda Avantira.

*

— »— — — — Živio vječni boj, dok ne nastane Novi Jeruzalem.
— Vi vjerujete u Jeruzalem?
— Vjerujem.
— I — i — i u Boga vjerujete?
— Vjerujem.
— I — i u uskrnuće Lazarevo?
— Vjerujem — — — — —«.

Raskoljnikov.

Dijete onako mekano i sensibiln,o kako je moglo da se snađe u vlazi i muci rata? U glavnome u nas su se, a i vani pjesnici i pisci privikli ratu. Svi su oni našli ono nešto reagirajuće u sebi, postali su indiferentni za sve i bacili se u neku komodnost. Mnogi su se pače strašno bacili i na politiku i patriotsku retoriku časa, ali velika većina njih živjela je i ne obazirući se na sve to.

Naš Miroslav Krleža, najtipičniji možda evropski pisac rata, kada se u nas i za Barbussa niti znalo nije, bio je u čitavom tom

užasu rata čovjek, na koga je sve to strašno veoma smiješno djelovalo. On je posmatrajući te maskerate, to veliko panonsko nesretno i crno bio subjektivno umoran i čitao za pucnjave Šopenhauera. Ova vlastita ispovijest Miroslava Krleže dostatna je da pokaže raspoloženje pjesnika u tutnjavi i ubijanju.

Palazzeschi naprotiv nije bio takav. Čuvstven i nježan osjećao je, od onog prvog časa, kada je bio uzet, pa do posljednjeg, u fiorentskim i rimskim kasarnama strašno ovo i pomamno ludilo, koje je vodilo u jaz, u bezdan, u nepovrat. I nije on mogao, da se s tim stanjem snade. On je postajao svaki dan zamišljeniji, ne imajući pred sobom nikakovih moralnih razloga niti zahtjeva, nikakovih intelektualnih grižnja. »Ja nijesam ni čovjek, nije mi do toga da budem; ja sam senzualno stvorenje, jedan slododni dah u zraku«. Te riječi njegove pune aristokratskog prezira i onog gledanja s visoka gubile su svoju jakost, jer je ona dnevnost postajala jača, teža i tegotnija. I Palazzeschi je ostajao sam u društvu svojih razočaranja.

O čitavoj onoj ratnoj literaturi, koja je u Italiji nastala trebalo bi posebno raspravljati i pokazati na taj način duševni razvoj modernog talijanskog inteligenta: tamo od prozirnih i logomanskih D'Annunzijevih diarija, preko čednih Boldinijevih personalnih fakata, Prezzolinijevih bilježaka, Sofficijevih slikarskih notica i pobožnih pisama svetog intelektualca Borsija. Taj kratki pregled, necjelovit, zahtijevao bi odulji prikaz, jer rat je bio onaj posljednji poticaj, koji je pred krvavim ubijanjem pravednika i čistih, ponukao sve one ležerne avanturiste na misao o životu, o smrti i tek možda o vječnosti. I dok je naš inteligenat čitao po šatorima knjige ubojstva i duševnog trovanja, dotle je Aldo Palazzeschi, negdje u okrečenoj bolnici, mislio, po stranicama davno zaboravljenim i zapuštenim, na Boga. I od sve te silne literature pisama, bilježaka, romana njegov je »D u e i m p e r i . . . m a n c a t i« možda najtragičniji. Jer je tu pjesnikova duša čista, otvorena i iskrena bez krinke:

Palazzeschi govori sam o sebi, o prijetnji i faktu samog rata, o strahu rata jednom takovom aspolutnom iskrenošću, da to zadivljuje. U tome nenadanom mraku razočaran i težak on se hvata istina na oko istinitih, u čiju je iluzornost sam uvjeren. U prvome času, on ipak uspijeva ili barem hini da shvaća rat, raspravlja o francuskoj nemoći, a o nadmoći engleskoj i njemačkoj. I kad ne uspijeva u refleksijama i u naprasnosti onda se upušta u blef; sebe pretpostavlja Kaizeru i tu mu je do humora. Ali vremenska duljina rata, pa ona sugestija žuta neka i jaka rata goni ga do krajnosti, možda i do ludila; i Palazzeschi se straši samoće, tišine. Nenadani poziv na frontu, doticaj s ljudima, dovodi ga u ponovnu krizu bola i patnje, ali ta ga oslobada: ludosti. To je središte knjige: stranice iskrene, tragične, pisane bez poetskih zahtjeva i kovrčastih fraza,

a s nekom snagom iskrenosti i preciznosti, kao što je to veliki običaj svih onih, koji pišu o sebi, ispovijedaju sebe:

»I svijet mi se tada pričinjao jedan gucaj jaja, tu strašnu stvar, mostruoznu, vidio sam, gdje proviruje iz nekog vrta, gdje mehanik, trgovkinja, ugljenar, kovač i vrtlar, najednom, nemogući i nesposobni, da najedamput udahnu malo na više, bijednici... radi svojih su najtanjih interesa vrta i dućana došli da podadu sveto pravo, da se grizu, kidaju kose, režu lice, vade oči, da se tuku, deru meso, da postaju samoubojice i čitavo je čovječanstvo vikalo k r v!«

»Sjetite se, da su se ljudi ubijali na tisuće medusobno na zemlji i radi Hrista, i na tisuće radi Napoleona i za Hohenzollerna. Slijedite i nadalje da propovijedate rat i rat, da gradite oružje nad oružjem, upropastite u ovoj atmosferi nove generacije i prije od pedeset godina ovaj će svijet postati kasarna. Bijedno čovječanstvo!«

I onda je došao mir. Palazzeschi sam priča, da je u tom kovrčenju našao onu nit, zakopanu, onaj vez ljubavi i milosrda prema ljudima. N o v i n j e g o v ž i v o t počinje ulaskom, rano u jutru, u crkvu Svete Marije del Carmine:

»Šuljao sam se oko jednog i drugog oltara, gurnut ovamo i onamo, ni sam ne znam više od koje sile, kao nebeski oblaci prije oluje. Nešto se tijesnog u grkljanu zatvaralo uvijek to više, nešto teškoga i gustoga u mozgu ukočilo je glavu, nijesam mogao ostajati sjedeći, nije više bilo pozicije, koja bi me zadržala, činilo mi se, da glava drži nešto unutri, što je moralo izići, a nije moglo, a ruke su ticale čelo, stiskale mozak, koji je gorio i žestoko je tukao, i napokon se došlo koncu, zatvorio sam glavu medu ruke, i n a z e m l j i, p r o s t r t n a k a m e n u s t u b e, g l a s n i p l a č k a o l j e t n a o l u j a p r o d r e i z o č i j u m o j i h i j e c a j i z g r l a. Plač, koji je uzmogao do dna isprazniti posljednju gorčinu, koja je bila tu usadena do posljednje kaplje, a ta je malo po malo postajala slatka kao rosnata kaplja.«

Drugi put u Svetoj Mariji od Milosti jedna ga jedina sličica predana mu od djeteta, spasava od potpune razočaranosti. Može li se tu govoriti o kakovoj religioznoj krizi, mnogo razvikanoj u posljednje vrijeme? Jasno je to, da Palazzeschi u svim svojim djelima prije nije nigda mislio o ovim problemima i literatura mu je bila, sama ona, kao takova glavno. Palazzeschi sada osjeća duboku tragiku čovjeka i čovječanstva, on opaža, kako je u svijetu iščezlo sve ono, dobro. I njemu je Italija »un arlecchino« sa svojim hipernacionalizmom i u ovoj sveopćoj tuzi našega bola Palazzeschi, prije klovn, danas isposnik viče kao pjesnik i gradanin »čistog i zdravog srca«: »Daleko, daleko barikade, zapreke, gdje je sloboda tu je i svijetlo, gdje su lanci, tu je tama«; — — — »ne živi čovjek od samog kruha, već od svega onoga, što se Bogu mili«.

I onda:

»Ja se obraćam čovjeku, koji je više rekao od onih, koji su morali šutjeti, Romain Rolland, vi ste, poslije Tolstoja, duša najljepša, najčistija, koju smo igda imali na zemlji, duh najjači, dajte stisnimo se, mi moramo

biti prvi, ako su naša braća mnogo napredovala u zlu, moramo im oprostiti i napredovati u dobru.«

— — — — — — — — — — — —

»N a u l i c a m a Berlina, Beča, Sofije, Konstantinopola, pa na ovima Pariza, Londona, Rima i n a s v i m a m o r a m o z a p e č a t i t i s v a k o z l o i o t v o r i t i s v a k u s t a z u n o v o g ž i v o t a.«

— — — — — — — — — —

»Odveli su vas na ulicu zla i postali ste lopovi i razbojnici i mogući da počinite najekstremnija ubojstva...

... A sada ne tražite ni carstva, niti metropole...

Mislite na Djevicu, mislite na nju. Ta koja je slika veća od nje? Dajte joj svoju najčišću i najsvežiju ljubav!...

... O! kada pokleknete recite svoje molitve, lauretanske litanije i na ledima opazit ćete krila Anđela i okruživat će vam glavu sunčane aureole.«

— — — — — — — — — — — — — —

»I može li se više sumnjati u opstanak ove duše, kada nam je podan takav cvijet? P o v r a t i t e s e, p o v r a t i t e n a n o v e s t a z e i n o v e ć e v a m s e v e l i č i n e, n o v a n e b e s k a k r a l j e v s t v a o t v o r i t i.«

Čujte, o zaboravljeni, gdje ste mogli doprijeti:

Vergine madre, figlia del tuo figlio,
Umile ede alta più che creatura,

— — — — — — — — — — — —

Još bih na koncu poslije ovih stranica najljepših, svetih i veličanstvenih nadodao to, što je meni Palazzeschi poručio: »svi mi, svi mi treba da radimo i preko ovih naših granica na ostvarenju i porođenju n o v o g a ž i v o t a, tome ću posvetiti ja drugi dio svojeg života«.

Drugi poslije Papinija, najveći savremeni lirik, i on se »povratio na one staze«, kuda mi evo čitavu svoju mladost idemo. I ne vjerujemo u kloaki ovog našeg neduha, u šumnoj ovoj karavani smjerova i pravaca svijetu bez glava, bez jasnoće i uvjerenja. Svijetu mljeckave i razrovane kavanosti, svijetu bez kormilara i kapetana, svijetu polubogova i lažnih knezova. Podaj nam Gospode, molimo se, Palazzeschi, kao djeca molimo se! na međi ove naše starosti, ove naše bolesti, ove naše nemoći, bljesak Tvojeg sjaja...![1]

[1] Za one, koji me ne shvaćaju nadodavam po običaju naših »začinjavcev« A. Petravića & comp. ovu biografiju i bibliografiju: Pjesnik se zove Aldo, rodio se 1885. u Firenci, bankovni je činovnik, elegantan, ukusno odjeven šeta se obično po »Ponte Vecchiu« itd.

P j e s m e: Cavalli Bianchi, 1905.; Lanterna, 1907.; Poemi, 1909.; Incendiario, 1910., 1913. — P r o z a: Riflessi, roman, 1908.; Il codice di Perelà, 1911.; Due imperi... mancati, 1920.

O njemu je, što ja znam po njegovu saopćenju, pisao Soffici i Papini; ne znam da li je Prezzolini.

M. S.

Dvije zbirke lirike[1].

Kod nas se prilično mnogo pisalo o katoličkoj literaturi. Taj problem je naišao na različita shvaćanja, možda stoga, što mi uopće nismo imali kat. literature. Jedini predstavnik bili su presvij. biskup Šarić, Poljak i Pavelić. Doktor Šarić kod mladeg naraštaja nije našao ni uporište ni razumijevanja, jer je kao katolik j a s a n, i jer je svoje stvari zaodijevao u formu, koja možda najbolje odgovara jednostavnosti i uzvišenosti ideja, koje je obradivao.

Katolička literatura je praktični i produbljeni katolički život. Tako je rekao jedan pisac i to je istina. I dok god budemo imali ljudi literata, koji, recimo, radije piju, nego mole, dotle ne ćemo imati katoličke literature.

Mlade ljude ubija površnost, sitan život, koji im nikada nije utisnuo u dušu misao, da imaju više snage i više razloga na opstanak negoli oni, koji svoje inspiracije love u kafanama i barovima. A baš je to čudno, da su na nas više djelovali ljudi, koji nemaju nikakvoga intenzivnog života duševnog, negoli Toma Kempenac, koji je u svojoj poznatoj knjizi napisao najveličajnije i najotmenije pobude kat. književniku. Čitajte kritike i prikaze naših mladih ljudi i vidjet ćete, da vrednotu mjere po radovima ljudi, koji cijele dane sjede u kafanama i svađaju se za prvenstvo. Slušajte razgovore naših mladih pjesnika i opazit ćete, da su im puna usta Krleže, Krkleca, Šimića i t. d. »Catholica non leguntur«. I to je istina, ali što odatle slijedi? Mjesto da ljudi, katolički ljudi, uđu u se, rade, izgrađuju se i stvaraju svoju katoličku literaturu i katoličku čitalačku publiku, oni majmuniše kafanske veličine i misle, da će biti interesantniji i da će se njihovi radovi čitati. Međutim oni postizavaju protivno i kat. publika ih ne priznaje (Venny), baš zato, jer je katolička. Ali, hvala Bogu, ipak idemo naprijed.

I.

Preda mnom su, za današnje vrijeme, dvije svakako osamljene i interesantne zbirke. Ne znam, što je mladoga Sudetu potaklo da svoju zbirku nazove »Osamljenim stazama«, ali prvi dio ove njegove zbirke potpuno opravdava ovaj naziv, obzirom na predmet, koji obrađuje. Izidor Poljak pošao je još osamljenijim stazama, i dok je Sudeta unio u svoju zbirku nešto, što smo i mi s njime proživljavali, Poljak nam je donio sasvim svoga čovjeka, koji osjeća u sebi titansku snagu i bori se protiv tisuća:

Dok mi Sunce sjaji
Sa nebesa plavih,
Ja se ne dam vama:

[1] Đuro S u d e t a: Osamljenim stazama. Naklada knjižare »Hermes«, Virje 1924. Isidor Poljak: Sa Bijelog Brda, naklada Narodne Prosvjete, Zagreb 1924.

Svoj ću biti čovjek,
Spreman da se uv'jek
Borim s tisućama.

(I. Poljak: Sa Bijelog Brda, str. 9.)

U tom između ove dvojice pjesnika nema nikakve poredbe i Poljak je bez sumnje nad Sudetom, koji je tek počeo da živi, doduše dostojno, ali on se još nije mogao kristalizirati. I g. Đuro Sudeta ima već sada veliku zaslugu, što je htio pokazati put, kojim treba udariti, da dođemo do onoga, za čim idemo.

Zbirka g. Đ. Sudete je jedinstvena, zato, što on ima jedno jedino veselje: da bude dijete, dobro i pobožno dijete i to je njegova najsimpatičnija nota. Zato iz njegove zbirke izbija radost za sve, što ima mekanu dušu: polje, žito, trava, ljiljani, ptice i t. d. I kad se govori o Đ. Sudeti, onda je izlišno svako raspravljanje i uspoređivanje. On je svoj čovjek, ili bolje svoje dijete, kojemu nitko nije ništa dao, nego on je čuo molitvu prirode, i to sitne prirode, i svoje stare majke i to je ostalo u njemu i on tako moli. To mu ne će nitko oteti. Njegovi stihovi ne graniče s Corazzinijem, nego s najidealnijim bratom prirode Franjom Asiškim.

Đuro Sudeta nikada ne reflektira. Njega je život već dosad mnogo stajao: bio je siromah, gladan i bolestan, ali vi to tek iz nekih njegovih pjesama razabirete. I tu on ne mudruje o raznim sociološkim problemima, nego svoje osjećaje, ili bolje osjećanje, jednostavno iznosi kao svaki neposredni pjesnik. I u tome je on dobro dijete, što je naučilo pregarati i gledati na boli, ne kao Schopenhauer, već kao izgrađeni katolik:

I mjesto da bih sad plako
za cvijećem, jutrima — s bolima
ja bih pjevao, smijo se:
jer znadem, da i bez jeseni
i boli, što ih primamo
nikuda život ne bi
tako lijep bio.

(Tat, str. 34.)

I baš to njegovo shvaćanje ostavilo je u njemu onu nepomućenu sreću, koju osjeća u najintimnijem kutu duše, u časovima, koji su temeljnom svojom notom kod njega uvijek vedri, jer ima dušu, koja voli i koja vjeruje lijepo, simpatično i djetinski:

»... ja nemam jednog čovjeka — ni druga —
sve sam to dao, sve sam drugom dao,
ostavih samo
dušu, koja voli«.

I on tu dušu nosi, a u njoj je ljubav, koja je obuhvatila sve, što je blizu tankoćutnom pjesniku:

Ljude i djecu, bolnice i crkve
radosti, tuge, umore i noći
krvavi posmijeh, razorene lađe
krhke jarbole, posmrtničke svijeće
dječije srce: vedar pogled na sve,
neuzdrman Credo
i —
Tebe«.

(Preko mene, str. 13.)

Nije slučajno, što je Đ. Sudeta prvi dio svoje zbirke gotovo sav posvetio Mariji. Jasno je to iz onoga, što sam o njemu rekao. Najljepše pjesme u ovoj njegovoj zbirci jesu one, kojima hoće da joj iskaže veliku djetinsku odanost, a osobito »Ave Maria« i »Ja molim Ti se...«

Značajna je također pjesma »Molitva«. On dolazi pred oltar Majke Božje »kô dijete s dva cvijeta, sa vedrim čelom i poljupcem ljeta iz šuma, polja, dolova i lugova; sa onih strana, gdje svaka grana Tebe (Mariju) slavi«. On hoće da joj daruje: »dušu čistu kô cvijet, srce, kog ljubav sažiže«. Žali, što nije cvijet, da može umrijeti za Njezin pogled. Ali svejedno:

I sada sam tu
i dušu Ti svu
razotkrio molitvom evo,
pa primi bar nju
što ljubavlju svijeti,
kad za Te ne mogu umrijeti.

(Molitva str. 15.)

Tako govori odani pjesnik, koji je, iako mlad, osjetio težinu bola i osamljenosti, a u toj osamljenosti, kad »nikoga nije bilo, da nadamnom svijeće pali i moli za srce moje, za dušu što nevina vene«, bila je Marija jedina nada, koja ga nije prezrela.

Drugi dio Sudetine zbirke »Sutoni« daleko zaostaje za prvim dijelom, u kojemu su skroz religiozne pjesme. Znak, da je njegovo polje religiozna lirika, u kojoj će on moći da uspijeva, jer ima sve uvjete. I kad on i u formi nađe sebe, onda ćemo s punim pravom moći reći: habemus poetam. Onakvoga, kakvoga dugo među mladima tražimo, a nismo ga našli, jer je mladim ljudima i u »Luči« i u »Hrv. Prosvjeti« autoritetom ono, što kat. dušu nije moglo da pridigne i oduševi. Zašto drugi dio Sudetine zbirke, osim dvije tri pjesme, nije uspio? Baš zato, što u ovome dijelu često nailazimo na Gričevce i na Krkleca, u intonacijama vrlo često i na Nazora. Ali kod Sudete je napredak očevidan.

Istina je, da su neki stihovi g. Sudete nejasni, ali on će se naskoro i toga otresti, jer je nejasan gotovo samo u onim pjesmama, koje je napisao nazad nekoliko godina, dok je bio u Zagrebu, i imao više prilike da se kreće u nejasnom i maglovitom milieu, a

manje, da ude u se i »diže kućice svojih refleksija(?) i sadi cvijeće svojih osjećaja«.

Đuro Sudeta ima osjećaja i za ritam. Što gdjekoji njegovi stihovi vrijeđaju uho, to je, uistinu, njegova nepažnja kod slaganja (on je sam tiskao svoju zbirku), jer se disharmonije dadu vrlo lako ukloniti.

Sve u svemu: Đuro Sudeta je ovdje predstavljen kao početnik, koji mnogo obećaje, to više, što je on u zadnje dvije godine vrlo lijepo pokročio naprijed. Znadem, da on radi intenzivno i prvi dio ove njegove zbirke jest njegova duša. On ima pravo da se o njemu govori, jer on govori svima nama, da nas ljubi:

Raširih ruke, skrijte se u grudi,
u nebo silnih zvijezda ja se gubim.
Šume, o djeco, kuće, polja, ljudi,
ja danas ljubim,
ljubim,
ljubim,
ljubim!...

II.

Dok se pjesme g. Đ. Sudete čitaju, o pjesmama g. Izidora Poljaka treba meditirati, jer njegove pjesme i jesu plod meditacije. Uvodničar g. Sudete se je nejasno izrazio, ali mislim, da je ovo trebao reći i g. Ujević se vrlo vara, kad radi toga daje prednost Sudeti pred g. Pavelićem i g. Poljakom. G. Sudeta je čovjek, koji se uči letjeti, a g. Poljak leti mirno, sigurno i dostojanstveno. Sudeta je duša, koja se zaljubila u sitnu prirodu, a Poljak je čovjek, koji imade u sebi veliko carstvo nedohitnih visina. Sudetine su ptice ptice pjevice, a Poljakova je ptica orao, kraljevska ptica golemih krila, kojoj je mati kolijevku vila, kud jedva ljudske dopiru oči, na silnom vrhuncu, gdje ju je mati pojila zvjezdanom rosom i naučila kliktati suncu. Dok kod Sudete i u predmetima nailazimo na tragove priznatih i nepriznatih, što uostalom ne umanjuje vrijednost zbirke jednoga početnika, dotle Poljak već u prvoj pjesmi »Pjesme pećina« odaje homersku snagu i veličanstvenost psalmiste.

Poljakove su misli kao zvijezde, a njegova čuvstva kao bijele ptice, što mu u grudi pjevaju. On je ko fratar iz 13. stoljeća, što je polazio na trg, kad je na njemu bila velika vreva ljudi, da slavi Sunce »što mu dušu ogrijeva«. Ili kao simpatični i dobri svetac Antun iz Padove i Franjo Asiški:

»Ne ćete li slušat,
Slavit ću ga vjetru,
Oluji i buri;
Vjetrovi će slušat,
Slušati će zvijezde,
Slušat oro suri«.

(Protiv tisuća str. 9.)

Nijedan naš pjesnik nije se digao tako visoko kao I. Poljak. Životni njegov cilj jesu visine i iza čitanja njegovih pjesama čovjeku se spontano izvija: Sursum corda! I svi njegovi napori i naprezanja su orlovska, i kao što orao, kada mu snaga klone i krilo stane padati k zemlji, napregne svu snagu, da mu »umorna glava najvišu na lit snježanu pane«, tako je i Izidor Poljak upro poglede svoje u Gospoda:

»Pa grozdove bacam
I grozdove gazim
I gazim sv'jet,
Da uzmognem Tebi
Jednoga dana
Donesti dušu
Čistu i b'jelu,
Ko rosni
Cv'jet,
Gospode!«

(Na putu Gospodnjem, str. 53.)

Zato i moli, kao što su molili pjesnici mistici Jacopone i drugi dobri i bezimeni pisci Lauda, koji su u našem stoljeću doživjeli priznanje svih onih, koji vole jednostavnost, istinski i produbljeni život i stilsku ispravnost. Zar ne osjećate u pjesmi: »Napoj me bijelom ljubavi« franjevačku poeziju trečenta?

Vrlo je teško izraziti borbu, koja u čovjeku bjesni i vrlo je rijetko pjesnici iznose onako, kako ona u njima bukti. Pogotovu je, rekao bih, smiono, da je iznosi čovjek, koji je po svome zvanju buktinja, što gori na vrhu i u nj svi upiru oči, jer to znači upozoriti ljude, da paze. A oni su vrlo strogi s drugima, osobito s onima, po kojima i inače radi zvanja pada »zviždanje i cika, poruga i bijes, posm'jeh i prezir: Pop, pop, pop«. Izidor Poljak je iznio svoje borbe, ne zato, da se pohvali i da mu se ljudi dive, nego da pokaže, kako imade sredstava za te borbe i da svi opaze njegov raskošan smijeh zato »jer ti vrh zvijezda vladaš, raskošno se smijem, Bože moj!« Nije ovo poza ili afektacija, nego uvjerenje i stalnost stečena baš u borbi, koja ga je očeličila dosad, a pomoći će mu i do konca. Izidor Poljak nije hinio, on ne omalovažuje ono, što čovjeka tjera u propast, on znade i osjeća, da je teško i da su »teški putovi tvoji« i da mu »valja koracat pustarom mračnom«, da su njegove strasti »ko bikovi gojni«, što se otimlju Gospodu, ali je on stvorio odluku da svejedno ostane u palači Gospodnjoj, iz koje ga tjera proljetna pjesma što viče: »sunca, ljubavi, cvijeća!« I pođe li iz te palače: »na prag kad palače stanem, mrtav nek panem!« — To je dostojna riječ onima, koji su pod kojekakim izlikama ostavili svetinju, a nisu htjeli priznati ono pravo. I zato je Izidor Poljak kao čovjek veći od pjesnika Poljaka, jer ima snage da bude otvoren, iskren i da rekne: Gratia Dei sum, id quod sum:

»Ja pred Tobom bježim.
I nikada k Tebi
Ne ću doći,
Ako me divskom
Ne pograbiš moći
I nosiš, kud noga
Krznia mi poći«.

Zato nam je I. Poljak simpatičan i on je naš pjesnik, što hoće da u svetištu sniva san radi nas i radi nas, koji smo izmoreni od ljuta plača i kojima je daleki put noge izranio, moli Gospoda, da mu dopusti, da taj prelijepi san »sanja još godinu mnogu i mnogi dan«. On uopće vrlo uvjerljivo iznosi svoju misiju i sretan je, što može da je vrši rado, jer vršeći je krijepi ljude, koji suznih očiju gledaju, kako sretni njihovi drugovi izmiču u daljinu, a kad im on dade hostiju: »svaki u srcu oćuti novog života ognjeni žar«. Pjesma »U bijelom pluvijalu« jest jedna od najljepših, što sam ih ikada čitao. — Izidor Poljak se bojao tereta svoga zvanja, (»Nad bezdanom«) jer je ovaj svijet živi pakao i bezdan ponor, u kojemu žive ljudi, što imaju tigrove oči, hrapava grla, što mrku pjesmu pjevaju i crno vino piju, psuju svijetlo nebo i smiju se Bogu. On strepi pred tim ljudima kao golub, kad opazi orla, on ne bi htio k njima, jer to su prokletnici, kojima je Satan laštvo, kojemu pale tamjan, ali on je čuo glas Gospodnji koji ga zove na srce i govori mu: »Ljubavi se napij, ne psuj i ne prezri, pa ih na mom krilu nosi u visinu«. I on ne će »da njegovi dani proteku mračni u tihu lijuć se rijeku vječnosti« »kuda koraca, hoće da baca snopove zlatne svjetlosti«. On veli svome srcu:

»Hladnom i golom pustarom zemlje
Množija gladnih vrvi;
Ekstazom bukni, pripravno mr'jeti
Svoje im podaj krvi;
Stani nad zemljom, gdje milijuni
Sapeti gvoždem trunu,
Zv'jezdama daždi, s neba im trgni
Sunčanu sjajnu krunu!«

(Planite, b'jeli ognjevi duše, 21.)

To je pjesma, koju piše čovjekoljubac i dobročinitelj čovječanstva, a nije deklamacija, koju glumi prazno srce, koje se razmeće s ljubavi prema ljudima. I ovakovu pjesmu nije kadar napisati pjesnik, kojemu je zemlja sve, a ne zna kliknuti: »Bolovi, gdje ste?« i ne zna za velebnu sreću, kad se otkriva Sveti i Tajni, koji otvara neizmjeran i radostan put svakome, koji ga ljubi. Takovu pjesmu i veliki broj pjesma Izidora Poljaka mogao je napisati samo onaj, koji je rekao:

»Plamtim, gorim, gorim
Kao ognjen br'jeg.
S biserja vas treptim
Kao rosni list:
Danas mi je dušu
Poljubio Hrist«.

(Postcommunio 56.)

Izidor Poljak je pjesnik Gospodnji, koji ne će, da se njegovo ime spominje sa pjesnicima, jer da je i najveći pjesnik, bio bi prezren, »jer hvalim Tebe«, nego: »ja ću te slavit sa sićušnom ševom, pjesnikom bezimenim, koja nad zelenim poljem svakoga jutra pušta glas svoj, da se pokloni Tebi«. Ja vjerujem u spontanost ovih riječi, jer je Poljak mistik, vrši svoje zvanje i kad pjeva, ne radi to, da bude čitan, nego zato, da se oduži Bogu, koji mu je dao talenat koji treba upotrijebiti, koliko se može. Inače ne bi on rekao ovo i držao se ovoga: »Najpreči su mi poslovi mojega zvanja. Svećenik imade danas veoma mnogo dužnosti. Naročito, ako želi da bude dobar župnik svojemu narodu. U prvom redu dušobrižnički rad, a onda istom literatura«. Uostalom on je ostavio zemlju, golemu grješnicu i ne će se vratiti nikada više. On bi »za jedan smiješak usana Tvojih« dao neizmjerno više, a kamoli ne bi bescijenu hvalu čovječju. Ovo navodim zato, jer je uopće laž, kad pjesnici vele, da im nije stalo da li ih tko čita ili ne.

Izidoru Poljaku je sve Bog i vječnost. Nitko nije još u hrvatskoj literaturi bolje iznio svoj odnošaj prema Bogu. On je prvi, koji se je uspeo na Alverno čitavom svojom dušom i čitavim svojim bićem. Ja bih mogao citirati tri dijela njegove zbirke, da se vidi, što je kat. literatura. Njegove domovinske pjesme nisu patriotske tirade, kako ih naziva g. Jakovljević, nego pjesme čovjeka, koji ljubi svoju zemlju više nego ijedan hrvatski frazer deklamator, jer:

»Lavovi smo smjeli. Obukosmo snagu:
Zaštitu i pomoć jaku Presvetoga.
Mi smo silu jeli kod trpeze Božje,
Mi smo puni Boga«.

Zato:

»Na grob ćemo stati, vjerujući u Te —
Što na zlatni pr'jesto slabog dižeš roba;
Znakom Tvoga križa, Pravedni i Jaki,
Dići je iz groba — — —

(U osvit 16.)

In cruce salus! Ne će preporoditi zemlju perfidni frazeri bez morala. Čitava povijest viče: In cruce salus! Pjesnik, koji u to vjeruje nije pjesnik tirada, jer tirada je prazna beskrvna šablona, a istina nije šablona, naročito ne izražena onako, kako to čini naš pjesnik.

Krivo bi bilo, kad bih rekao, da je sve dobro kod Izidora Poljaka. I on je gdjegdje zapao u konvencionalnost. Dok su mu od pjesama, koje je posvetio svojoj majci »Materine suze« vrlo uspjele, pjesma »Mati« jedva je osrednja. Naredna pjesma mnogo je punija i izrazitija. Nekoje pjesme nikako ne djeluju sugestivno. One, u kojima se naročito ističe ideja: »Za istinom«, »Vrućica«, »Ja se bojim« i t. d. Ima nekoliko pjesama, u kojima dikcija nije jedinstvena, pa to kvari raspoloženje, a ima gdjegdje i vrlo prozaičkih izraza. Inače je Poljak u nekim pjesmama u dikciji natkrilio Nazora i ima pjesama, kakvih ovaj nigda nije napisao. Gdjegdje se opaža Kranjčević, a ponešto i Arnold i Sabić. No ovo su sve malenkosti prema onome, što nam je Poljak dao ovom zbirkom.

Dok ovo pišem, čitam, da je teško bolestan. Njegov život i njegov talenat još će nam mnogo dati, pa molimo Gospoda, da nam ga ostavi: »Još godinu mnogu i mnogi dan«, da nam pokaže put, kojim se ide do katoličke literature.

Aleksandar Iv. Fannyn:

Zaboravljeni stihovi.

— K. Kulušiću. —

Obično u to vrijeme
zasjale su sijalice
i dvije sjenke za nama pošle po patosu
isto tako tihe
kô zadnja naša misao
nepoznatih smjerova.

Sve je bilo kao obično
jednostavne konture
kuća,
nekoliko prolaznika
i mi s anahronizmom
mekih večernjih linija i dalekih pejzaža.

I strahujući da ne bi
netko treći
na našem licu pročitao očekivanje spasa
išli smo dugo bez cilja
kasnim stazama parka
u mir pozaspalog cvijeća.

Paula Belić-Marošević:

Intima.

Sjedim tiho među hrpom bijeloga šića... Male košuljčice, jastučci, male, majušne iščipkane i izvezene kapice za milu malu glavicu, koja će doći već tako skoro...

I veselim joj se — ma da je to već šesta mala glavica...

Veselim joj se, a ipak! Moja je duša puna bola, moje je srce puno straha...

Ako ću svu tu pilčad, tu sitnež morati da ostavim...

I gledam ih — ljubljenu moju djecu. Najprije nju, moju malu kraljicu, moju jedinicu — moju Nevenku. Njezine oči gledaju u mene i pitaju: Zašto si žalosna? Ali usta šute. Ona je već velika i zna, da se majka djeci ne tuži.

A on, moj »veliki « sin, moj nemirko pogledat će me bezazlenim svojim dječjim okom, smirit se i stišat za čas i doći će k meni krotko: »Jesi ti nešto žalosna, mama?«

Ja ću mu reći, kao puno puta što sam već rekla:

»Nisam, sinko«.

A on — umiren, a ipak sa suzom u oku reći će:

»Ja sam mislio« i duboko će uzdahnuti.

A moj Stanko, moj sanjar doći će, da čuje, što ću reći Anđelku, pa će na moje riječi nadovezati — više kao za sebe:

»Ipak, ja mislim, da jesi« i obraščiće će mu zaliti rumen, a ustanca će onda čvrsto stisnuti, da ne zaplače.

A ono dvoje manjih — Predrag, moje janje umiljato i Miljenko najmanji dosadi i maza sviju reći će gotovo istodobno: »Pa vidiš, da nije žalosna, vidiš da se smije...

I ja ću im se doista smiješiti i ako kroz krvave suze uzdrhtaloga srca.

O, kad bih mogla svoj nemir i strah sakriti, utopiti u velikome povjerenju u Mogućnost, Ljubav i Providnost...

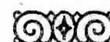
Kad bih se sasma odano predala kao dijete u majčine ruke — Bogu, svome i svoga čeda Stvoritelju.

Bože, to mi veliko pouzdanje daruj, mir mi daruj svoj...

Dječica odskakutaše...

Ja upijam njihove nemirne likove među zelenjem, prsti mi drhću, a suze teku na šiće bijelo, vezeno i iščipkano...

A ono pet slatkih glavica proviruje negdje među grmljem u našoj avliji...

Antun Franulović:

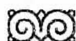
Brate Bogdane,

Jutros kad smo vedri porinuli ladu
Jedna nam je zlatna zraka sunca mogla
Umor skinut s čela i smjelo smo pošli
Prema našem cilju, i duša je smogla

Da ko galeb bijeli poleti i krikne
Krik mladosti svježe. Nije više bilo
Onih tmurnih misli. Sve je brzo prošlo
I već nismo znali što se bilo zbilo.

Jeli tako, Brate Bogdane, i tebi
Ista miso zrela, kad si k meni došo
Vedar, pun života, što tek zna da vrije
Iza jednog vihra, što je brzo prošo.

Tvoj Helije.

Valtazar Vijolić:

Ruži.

Ime je tvoje lijepo: Ruža! — Pod bisernim velima
Tvojih nostalgičnih očiju cvjetaju hijacinti svježi
O vrte zatvoreni! — Na ramenima ti bijelima
smiješi se sniježak rumeni, što s rajskih bregova sniježi...

No s kime da dijeliš, o sestro, svoje netaknute draži?!
Sve sam ja kušo. Ah sve. U hiljadu klanaca
vreba crni Bazilisk. Ovjenčan diademom laži
okiva svoje roblje! Svijet s hiljadu usijanih lanaca.

Ne vrijedi zemlja našeg uzdaha. U višim sferama
naša je procvjetala krv. Smrtnom se rastače ranom
tko jede crveni lotos posvećen gnjusnim himerama
Dok mi postajemo besmrti pitani Jaganjca manom.

Pred nama gori lomača. U vječnoj bjelini bisusa
Sveti se trgaju plamovi i gore u visove jezde.
Izgorimo i mi! K prijestolju Boga-Isusa
naš će se vinuti prah. Njegove bit ćemo zvijezde.

Cvite Škarpa:

Pizzicato d' autumne.

Dragi Aniću.

I.

Gledam pred sobom jesen
I jata malenih, nežnih i dobrih tica
Koje kô mahnite od mene lete sa elekričnih žica
I gube se nad horizontom sa suncem što mre — —
I dok me ovija tama
Ja osećam kô da me sada zaboravlja i ostavlja sve
Tužna i sama
U nekom crnom kutu

O nitko me ne će više pomilovati onako bratski, milo i lepo
Kô one tice. Kô ono mrtvo sunce — —
Jer od sveg što sam ja nekad voleo tako ludo i slepo
Preda mnom su ostala samo dva mrtva, uvela cveta
Goruća cigareta
I više ništa

Sad gledam pred sobom samo jesen
I ako se samo katkad u ovoj osami zanesem
Za danima, koji su za mnom zaostali
Ja je osećam svugde: u mozgu, u duši, u srcu, u svemu
I uzalud pitajuć Boga, sunce, zvezde i tice: Čemu?
Žalostim se kao cveće i sav se trèsem

II.

Moja je duša ispita senkama mrtvih šuma
I kad mi se oči od bësna i umora stišću
Meni se pričinja kao da negde čujem kako
Kô suze po uvelom lišću sad jače, sad sporije, tiše
Jednolično mirno polako padaju kapljice kiše — —

A u tim kapljicama nešto ima
Što u meni zvoni isto
Kô jedna melodična, spontana zima
Kô jedan
Lagan
Tih
I beskrajno žalostan stih.

Dr. Drago Ćepulić:

Blaise Pascal,

(* 19. lipnja 1623., † 19. kolovoza 1662.)

Povodom tri sto godišnjice njegova rođenja.

(Nastavak.)

Pascal se je eto u to doba stao odvraćati od svijeta, ali Božja milost nije dolazila. Sva ga ljudska filozofija nije međutim mogla zadovoljiti. Jer Pascal sada studira filozofe, koji su u njegovo vrijeme najviše u modi, i s kojima treba da se upoznamo, ako hoćemo da razumijemo mnoga njegova djela, i njihov karakter, napose njegovu apologetiku. Osim toga reakcijom na njihov upliv tumači se i mnogi pojav u protivnom smjeru. Pascal sad studira stoika Epikteta, a stoicizam je sred nesigurnosti i burnih ratobornih vremena XVI. stoljeća filozofija mnogih velikih duša. Čovjek nije siguran u svojoj kući, na putu, u javnom životu, sred krvnih vjerskih borbi između protestanata i katolika; gdje nema sigurnosti za život, potrebna je neka jakost duše, da se izdrži.

Stoička filozofija uči tu jakost time, što nas upućuje, da tražimo zadovoljstvo u nama samima i učinimo stvari ovisne o nama. Zato se treba okaniti potrage za užicima, koji nisu u našoj vlasti, i treba njegovati našu nutarnju neovisnost duha. Sve stvari imadu samo onu vrijednost, koju im dajemo, i smrt, bolesti i jadi ne bi ni bile nikakvo zlo, kad ih mi ne bismo takvim držali. K tome ima stoik silno pouzdanje u svoju jakost, i on smatra, da se priroda tako dovine do onog stepena savršenstva i sreće, koji se od nas traži, ako hoćemo da mudro živimo.[17]

Kako je u to doba bio razgranjen stoicizam u Francuskoj, vidi se iz toga, što je du Vair onaj laički autor, koji je možda najviše izdanja doživio u XVII. stoljeću. Reminiscencije se na du Vaira nalaze u gotovo svih velikih klasičnih pisaca. Descartesova glasovita pravila, po kojima je htio udesiti svoj život, zvuče vrlo stoički: uostalom on teži, da njegovo »glavno zadovoljenje izlazi od njega«, i da radije svlada sebe nego sudbinu, da radije promijeni svoje težnje nego poredak svijeta«. Corneille, pjesnik jakih duša, stoik je; nije ni čudo, jer je iz Rouena, a Rouen bijaše centar stoicizma. U Rouenu su većinom izašla sveukupna izdanja djela du Vairovih.

Pascal je čitao i Montaignea, koji mu je dao posve drugu sliku o čovjeku, nego stoička filozofija, i to bijednu. Poslije će Pascal najvećma operirati s ove dvije filozofije: Epiktetovom, stoičkom, koja čovjeka uzalud uzvisuje, jer je čovječja veličina doduše Pascalu očita, i Montaigneovom, pesimističkom, jer misao, da se čovjek svojom silom može dovinuti ideala — tu je misao

[17] Vidi I. dio cit. djela g. Strowskoga, gdje se vrlo lijepo izlaže stoički pokret u XVI. stolj. str. 18. i dalje.

Pascal morao praktički iskusiti kao nemoguću. Ta on se uza svu odvratnost prema svijetu i gađenju pred njim osjeća tako od Boga ostavljen, tako daleko od ideala. Stoicizam traži i nada se odviše od čovjeka, a Montaigne ga ponizuje i prepušta se navici: s jedne strane oholost i nemoć, s druge nehaj i poniženje. Tako je tumačio Pascal doskora, kad je iza drugog obraćenja, ušao u Port-Royal, svoje misli o filozofiji i njenoj uporabivosti za obranu vjere g. Saciju (Entretien de Pascal avec M. de Saci, zabilježio ga tajnik de Sacija, Fontaine). U očima pobožne »gospode« od Port-Royala bila je sva svjetovna filozofija uz Sv. Pismo i sv. Augustina suvišna, ali Pascal iskreno hvali oba svoja filozofa de Saciju: oni su u njegovim očima zastupnici dvaju bitnih oblika ljudske misli, vazda nepotpune. Jer, istina, Pascal združuje u sebi protuslovnosti: Epiktet i Montaigne su dvije protivnosti, obje s neke strane dobre, a s druge zle. Epiktet je spoznao pravu dužnost čovjekovu, ali je držao, da se čovjek sam može dovinuti idealu i Bogu. Montaigne je videći slabost našega razuma u svom pironizmu htio čovjeka ostaviti kod onoga ideala, što ga može dohvatiti: mjesto da traži dužnost, i ono što mora da čini, on ga je prepustio običaju, udobnosti i nemaru, da čini ono, što može. Epiktet poznaje dužnost, ali zaključuje naopako da čovjek može, što mora. Montaigne pozna našu slabost, ali iz nje izvodi naopako, da čovjek ne mora težiti za idealom, kad je nemoćan. Oboje se izmiruje u vjeri, koja poznaje našu veličinu, koja sastoji u našoj dužnosti, i našu bijedu, koja sastoji u našoj nemoći. To će biti jedan od najjačih argumenata, kojim će Pascal zvati bezbošca i libertinca k vjeri, da prosudi, kako istom vjera pravo poznaje čovjeka: njegovu veličinu i njegovu bijedu. Čovjek je taj neshvatljivi kaos obaju protuslovlja: ako se hvali, Pascal ga ponizuje u njegovoj taštini, ako se ponizuje, on ga uzdiže u njegovoj veličini, dok ne shvati, da je neshvatljivo klupko protuslovlja, slava i izmet svemira, razumljiv samo u Adamu i Kristu, u padu i otkupljenju, naravi i milosti.

Sva vjera sastoji, učio je poslije Pascal, u Adamu i Kristu, a sva etika u požudi i milosti. Pascal se bavio računom vjerojatnosti, i sad je primijenio taj račun na vjersko pitanje. To je kao oklada. Ili Bog postoji, ili ne postoji. I svaki naš čin bit će drugojačije udešen, ako Bog jest, a drugčije onda, ako Boga nema. Ako se kladim, da ga nema, i ako mogućnost, da Bog postoji, označim samo sa 1, to ipak riskiram neizmjernost. Jer ono, što riskiram, određuje se produktom između mogućnosti, da dobijem (1) i onoga, što je na kocki (∞). Kladit ću se dakle, da Bog postoji, jer tu se radi o neizmjernosti, koju dobivam ili gubim ($1 \times \infty$). U protivnom slučaju riskiram tek ograničenu veličinu: označimo svjetski užitak sa (»a«) a broj slučajeva, da Boga nema označimo sa »n«, jer to je broj konačan, budući da uvijek ostaje mogućnost, da Bog postoji; riskiram $n \times a$. Ali Pascal osjeća, da ga svijet drži u

svojim mrežama, pa kako da ga se oslobodi? Treba promjeniti narav, koja je po sebi nešto promjenljivo. Škropiti se blagoslovljenom vodom, slušati mise, moliti. Ali to znači zaglupljivati se! O, da bome, naša je mudrost tako kratkovidna, te je prava mudrost odreći se te mudrosti. Pascal je dakle skeptik: vidjet ćemo, da on zabacuje i metafizičke dokaze za bitak Božji. Ostaju samo historički dokazi: čudesa, proroštva, svete knjige. Sve to uvjerava čovjeka o Bogu u srcu, jer srce ima svojih razloga, koje razum ne pozna (le coeur a ses raisons que la raison ne connait point). Pascalu ulazi vjera u čovjeka srcem, tu se i održava: jer razum treba da vazda iznova dokazuje, a srce znade intuitivnim, momentanim znanjem: ono tvrdi vjeru kao što tvrdi bez dokaza gibanje, vrijeme... Najsigurnija je vjera srca (Dieu sensible au coeur).

I u ponedjeljak 23. studenoga uveče, čitajući Bibliju, njegovoj se duši otkrije ona vatra i ono svijetlo, ono veselje i ona izvjesnost, koje je tražio, da ga u suzama ispune radošću i odricanjem, podložnošću Kristu, pravom Bogu čovjeku. Ne Bogu filozofa, već Živome Bogu, koji ispunja sve naše biće, Bogu posredniku, Bogu Evandelja, Bogu Isusa Krista. Od deset i po sati od prilike pa do dvanaest i po Pascal je bio u neprekidnoj ekstazi.

†

Godina milosti 1654.
Ponedjeljak 23. studena, dan svetog Klementa,
Pape i m[učenika] i drugih po rimskom martirologiju,
Vigilia svetog Krizogona m[učenika], i drugih i t. d.
Otprilike od deset i po sati uveče
Do po prilici dvanaest i po.

VATRA.

Bog Abrahama, Bog Izaka, Bog Jakoba
Ne Bog filozofa i učenjaka.
Izvjesnost. Veselje. Izvjesnost. Osjećaj. Vid. Veselje.
Bog Isusa Krista.
Deum meum et Deum vestrum (Iv. 20, 17)
Tvoj će Bog biti moj Bog. (Ruta).
Zaborav na svijet i na sve, osim na BOGA.
On se nalazi samo na putovima, koje uči
Evandelje. Veličina ljudske duše.
Pravedni oče, svijet te nije
Poznavao, ali ja sam te poznavao (Iv. 17).
Veselje, veselje i suze radosnice.
Ja sam se od njega rastavio,
Dereliquerunt me fontem.
Moj Bože, hoćeš li me ostaviti?
Da ne budem od njega rastavljen do vijeka.
To je život vječni, da te poznaju

Jedinog pravog Boga i onoga, koga si poslao
Isusa Krista
Isusa Krista.
Ja sam se od njega rastavio, ja sam od njega bježao, odrekao
sam se njega, na križ ga pribio.
Da ne budem od njega nigda rastavljen.
On se održava samo na putovima, koje uči
Evandelje.
Potpuno i slatko odricanje.
Potpuna podložnost Isusu Kristu i mom ispovjedniku.
Vječno obradovan zbog jednog dana vežbe na zemlji
Non obliviscar sermones tuos. Amen.

Ovo je t. zv. Pascalov »memorial«. Pascal ga je od 23. studenoga nosio uza se zašivena u podstavi prsluka, i to original na pergamentu, i jedan prijepis pisan vlastoručno, koji nam se je sačuvao. (Dok original nije sačuvan nego samo prijepis i prijepis, koji potječe od nećeka Pascalova, kanonika katedralne crkve u Clermondu, abbé Périera).

Kopija Pascalova je pisana vrlo nervoznom rukom, ali vrlo čitljivo i svršava riječima: Potpuno i slatko odricanje, zatim dolazi i t. d., dok u abbéa Périera nalazimo dulji, gore navedeni tekst, i abbé dodaje, da su se samo neke riječi zadnjih redaka dale dobro čitati.[18]

Pascal se sada odluči sav predati svetom življenju i povlačeći se na neko vrijeme iz svijeta. Uostalom je Port-Royal dočekao raskriljenih ruku glasovitoga čovjeka, jer se u to doba ponovno zakvačio s isusovcima, a 31. svibnja 1653. bijaše papa Inocent XI. osudio 5 tačaka iz Janssenove knjige. Pristajanje jednog oštroumnog i velikog duha uz njih moglo je za janzeniste biti samo dobitak.

Pascal se povuče u Port-Royal des Champs, gdje dobije jednu ćelijicu (u siječnju 1655.), i podvrže se odsada svim pobožnostima samostana usprkos svim protivnim liječničkim naredabama.

Pascal još medutim nije odmah pri dolasku u Port-Royal pograbio pero, da brani svoje učitelje. U to doba on vrlo revno prisustvuje svim vjerskim činima samostana, ustaje u pet sati, bdije i posti, jede drvenom žlicom, iz zemljanog posuđa, što je za njeg zlato i drago kamenje kršćanstva. On se stade osjećati bolje, i uvidi, da zdravlje više ovisi o Kristu nego o Hipokratu. Medutim

[18] Pascalov rukopis smatrali su neki prije dokazom, da je Pascal bio duševno bolestan. Riječ Vatra (Feu) napose činila se kao da se odnosi na zbiljsku halucinaciju vatre. Što znači ova riječ međutim, ne znamo. Pisana je upadno sama u sredini retka samim velikim slovima (u originalu, ne u Pascalovoj kopiji!). Pascalov je rukopis nervozan, abbé Perierov vrlo miran. Pascal je, čini se, bolovao od želučane tuberkuloze i umro dosta kasno (39 god.), što se ima zahvaliti Pascalovu vrlo strogom načinu života.

nije živio samo u Port-Royalu nego je išao često bilo u Pariz i tokući ili je pak stanovao u gostioni (kralju Davidu, kod Sorbone, pod pseudonimom monsieur de Mons). Pascalovo je ime odsad vezano uz obranu janzenističke nauke, koja će dobivati sve žešće udarce sa strane ortodoksnog mišljenja, i koju će Pascal znati braniti duhovito i s mnogo ironije ali i s mnogo zakučasta, advokatskog duha. S obje strane proteći će mnogo tinte, ali na ortodoksnoj strani nije bilo stilom ni ravna, a kamo li premca Pascalu. Pascala je sve čitalo, po njemu je teologija došla u salone, sav Pariz čitao je njegova Pisamca (Petites Lettres, tako su zvali Provincialna pisma), ali Pascal nije time koristio Crkvi (nego samo obratno) i sebe je upregao u kola nauke, koja ga je gotovo odvojila od jedinstva s Rimom.

U to se 31. siječnja (1655.) dogodi jedan događaj, koji dade povod Provincijalnim Pismima, kojima ćemo se sad baviti. G. Picoté, svećenik katoličke (nejanzenističke) župe Saint-Sulpice uskrati apsoluciju svom penitentu, g. de Liancourtu, dok ima pod krovom jednog abbeá heretika, prijatelja Port-Royala, i drugo stoga, što daje svoju kćer odgajati u janzenističkoj školi. Tim povodom Arnauld izda svoje Pismo à une personne de condition, koje odmah žestoko napadoše isusovci, navlastito najveći njihov borac, kraljev ispovjednik, koji će i poslije grdno pritisnuti u svojim spisima janzeniste, pater Annat. Arnauld odvrati (10. srpnja 1655.) svojim Drugim pismom à un duc et pair de France upravljenim vojvodi de Luynes. Arnauld doduše odobrava osudu nauke, što je iznosi papina bula od 31. svibnja 1653., ali protivnici nadoše, da 1. Arnauld dvoji da li se rečena nauka nalazi u knjizi Janseniusovoj; 2. da Arnauld sam zapada u herezu, koja je osuđena kao 1. točka Janseniusovih bludnja da naime uči, da nije svim pravednicima dana uvijek nužna milost, jer nam Evanđelje u sv. Petru pokazuje pravednika, komu je kod zatajivanja Hristova manjkala milost. Ovo drugo pismo dođe sada pred Sorbonu i sorbonske doktore.

Pošto je Arnauld 14. siječnja 1656. na Sorboni bio odsuđen (pri raspravi je bilo i 40 zastupnika prosjačkih redova), stadoše se janzenisti zabrinjivati za sudbinu Arnauldovu, i naumiše se pozvati ne na sud teologa i stručnjaka, već po uzoru protestanata (a i Arnauld je već apelirao na taj sud)[19] na široku publiku. I nijesu promašili. »Vi se ne možete, govorahu janzenisti Arnauldu, dati odsuditi kao dijete, a da ne kažete publici, o čem se radi«. Arnauldova obrana, koju ovom zgodom sastavi, čini se da nije zadovoljavala janzeniste; on im je čita i izlaže, ali se onda okreće mladome Pascalu, koji bijaše prisutan: »Vi, koji ste mlad, trebali biste da nešto učinite«. Pascal se nije smatrao tome doraslim, ali za malo dana on postade teolog i za kratko vrijeme sastavi svoje prvo

[19] Svojim djelima, koja su već prije izašla Apologie pour Jansènius i Apologie pour les Saints Pères.

pismo jednom provincijalcu, koje izide 23. siječnja 1656. (Pseudonim: Louis de Montalte.)

Pascal je već u prvom svom pismu dokazao svoju silnu i duhovitu ironiju, ali nažalost treba reći, da su Voltaire i svi drugi kasniji izrugivači teologije samo njegovi učenici. I sigurno nema učenika nad učitelja. Od teološkog pitanja Pascal je učinio jednu zabavnu razbibrigu za otmjeni svijet. Njegove listiće »sav ih svijet vidi, sav im svijet vjeruje. Ne cijene ih samo teolozi, već su ugodni i otmjenom svijetu a razumiju ih i žene«.[20] Ne bi čovjek doista vjerovao, s koliko je oštrine duha, ležernosti tona i s koliko verve, teologija milosti tu prenesena na nekoliko stranica kratkog i živahnog dialoga u atmosferu zanimljivih dnevnih vijesti. Pascal trči od janzenistskog doktora do molinista,[21] (od molinista do tomista... i svuda se raspituje za smisao njihove nauke, da na koncu čitaoca uvjeri o ludosti sorbonskih doktora i fratara. Pismo počinje ovako:

»Mi smo se ljuto varali. Istom od jučer znam, na čemu sam, jer sam do tada držao, da je predmet sorbonskih prepiraka vrlo važan i od osobitog značenja za vjeru. Toliko sjednica jedne tako glasovite družine, kao što je pariška Sorbona, u kojoj se zbilo toliko vanrednih i besprimjernih stvari, daju čovjeku o njoj tako visok pojam, te se ne da vjerovati, da se tu ne radi o kakvom vrlo izvanrednom predmetu«. Ali radi se, veli Pascal, samo o tom da je g. Arnauld odsuđen zbog »nepromišljenosti« svoje, što tvrdi, da se 5 tačaka odsuđenih u postumnoj knjizi Jansenovoj u njoj nikako ne nalaze, a to i sav svijet kaže, da je tako. U ostalom knjiga Jansenova »nije tako debela ni tako rijetka«, da je čovjek ne bi do potrebe mogao i cijelu pročitati, i ne treba mi Sorbone, da me uči gledati. To pitanje (dali se one točke nalaze u knjizi Jansenovoj, question de fait) to je dakle bagatela, ali pitanje same nauke (question de droit) čini se da se više vjere tiče. »No vi ćete biti vrlo zadovoljni kad uvidite, da je i to posve nevažna stvar kao i prva«. Jer »ja sam u kratko vrijeme postao velik teolog (sic!) i o tom ćete se uvjeriti«. Radi se o jednoj riječi: molinisti i tomisti[a] traže, da se kaže, da čovjek ima uvijek »bližu mogućnost« (»pouvoir prochain«), da čini dobro, dok janzenisti ne priznavaju riječ prochain. I hitro leti Pascal opet janzenistu, svom prijatelju, od straha, da tu riječ ne zaboravi pozdravivši ga pita ga odmah: »Recite mi, molim vas, da li vi dopuštate pouvoir prochain«. A taj udari u smijeh i hladno ga opet otpravlja da obija teološke

[20] Izdanje Grands Ecrivains od Prospera Fauchera (g. 1886.), I. sv. str. 49. (odgovor provincijalca na prva dva pisma).

[21] Isusovci, učenici španjolskog isusovca Moline, učahu jednu različitu nauku o milosti od Dominikanaca (tomista). Njihove raspre već prije toga na papinu zapovijed budu obustavljene. Kod Isusovaca je više dano slobodi volje. Dovoljna milost (gratia sufficiens) biva sama sobom sudjelovanjem našeg htijenja gratia efficax. Razlike su vrlo suptilne naravi.

pragove. I tu se napokon otkrije tajna. Jedni (molinisti) drže, da riječi pouvoir prochain odgovara slijedeći smisao: netko ima tu »moć«, kad mu za čin ne manjka ništa, ako dakle ima oči i svijetlo je, može vidjeti. Ali tomisti kažu: može vidjeti, ako ima oči, i ima pouvoir prochain da vidi i bez svijetla sred noćne tame. Pascal sad drži, da u *biti* janzenisti istog mnijenja kao i tomisti. (Janzenistička politika išla je uopće za tim, da stare takmace u nauci o milosti, moliniste (isusovce) i tomiste, razdvoji). Ali to ne pomaže: što zato, što se molinisti i tomisti služe istom riječi za razne pojmove. »Ja poznam jednog čovjeka, koji veli, da svi pravednici imadu uvijek »*moć*« da mole Boga, ali da ipak ne će nikad moliti bez *djelujuće* milosti, koja ih sili, i koju Bog ne daje uvijek svim odabranima: je li on heretik? — Čekajte, reče mi moj doktor (molinist), vi biste me mogli zaskočiti. Idimo lagano. *Distinguo*: ako on tu moć zove pouvoir prochain, bit će tomist i prema tome katolik; a ako ne, bit će janzenist i prema tome heretik. — On je ne zove, rekoh mu, ni *prochain* ni *neprochain*. Dakle je heretik, reče mi, pitajte ove vrijedne patre (dominikance). Ali ja ih ne prizvah za suce, jer oni već pristajahu kimajući glavom. Tada mu rekoh: On ne će da prizna ovu riječ *prochain*, jer ne će da je protumače. Na to htjede jedan od patra da kaže definiciju te riječi, ali ga učenik gosp. le Moinea[22] prekine govoreći: Zar opet hoćete da počnu naše stare prepirke? Zar se nismo složili, da ne ćemo tumačiti te riječi, i da ćemo je rabiti jedni i drugi ne kazujući pri tom, što znači?« T. j. treba izgovarati tu riječ apstrahirajući od svakog smisla, inače ste »tvrdoglavac: vi ćete je reći ili ćete biti heretik, i g. Arnauld s vama: jer mi smo većina, i ako treba, još ćemo dovući toliko fratara (t. j. na Sorbonu), da ćemo pobijediti«. Sretnih li naroda kojima nije poznata ta riječ! »Ja vam međutim stavljam na volju, da budete za riječ *bližnji* ili ne budete; jer ja odveć ljubim svog bližnjeg, a da ga pod tom izlikom progonim. Ako vam se ovo moje pričanje što svida, ja ću nastaviti obavještavati vas o svemu, što se zbude. Ostajem i t. d.[23] U drugom listu Pascal govori o dostatnoj milosti, koja ne dostaje. I opet se tobože radi o riječi, i dominikanci su samo na oko, samo po »zvuku« riječi u skladu s jezuitima.

Pariški se je svijet, sav, i dame, interesirao za Pascalove listiće. Nije ni čudo. Drugačije ih od Pascala ni jedan *duhoviti* libertinac ne bi napisao. Nikad nije pošta francuska do tada više radila, (ni policija, ali uzalud!), a s druge strane se za kancelara Seiguiera koji je sam vodio sorbonsku osudu Arnauldovu kaže, da si je iza prvog pisma od ljutine dao sedam puta puštati krv. Poslije će se množati izdanja provincijalnih listova, broj će primjeraka za neke listove narasti na 10.000, stvar tada nečuvena. Ipak se sad

[22] Le Moine (ne onaj isusovac!) iznio je donekle posebnu nauku o milosti, inače molinist.

[23] Cit. izd. Provinciala I. list (str. 3.—19.).

ne radi o uspjehu, nego o istini. Pascal se služi dvoličnim izrazima i hoće da izbaci s janzenista herezu. Pitanja, koja obrađuje prvi i drugi list (»pouvoir prochain« i »dovoljna« milost) u suštini su jedno te isto pitanje.[24] Postojale između pojedinih nauka o milosti bilo kakove razlike, katolički je vjerovati, da Bog svim ljudima daje dovoljno milosti, a to su janzenisti nijekali tvrdeći samo vrst milosti, djelujuću (gratia efficax). Zato Pascal i na koncu prvog lista na pr. hoće da svojim duhovitim čavrljanjem dokaže, da sva Crkva prihvaća, da »milost nije dana svim ljudima«. Djelujuća ne, ali je dostatna milost dana svima. Kad tog ne bi bilo, ne bi Bog mogao svakog čovjeka zvati na odgovornost, i zato uza sve različnosti *nije bilo naopako ustrajati i naglašavati protiv heretika ono zajedničko, katoličko*, i u tom ostaje naopakost heretičke janzenističke nauke, da su oni poznavali samo djelujuću milost, koja je dana samo odabranima, a ostali će ljudi bez vlastite krivnje odgovarati za svoja djela. Zato je *svejedno, koja se riječ tu rabi* (*pouvoir prochain, gratia sufficiens*), *glavno je, da se uči, da čovjek uvijek ima dostatno milosti*, te nikome ni najbjednijem poganinu ta milost ne manjka, da ne bi mogao ne prestupati božje zapovijedi.[25]

Iza *četvrtog* pisma, u kom je isusovcima predbacio, da fabriciraju okorjele grješnike, jer uče, da je za grijeh potrebna svijest, znanje o grijehu, Pascal *mijenja predmet svoje polemike*, on se obara na tobože novu etiku isusovačkog reda. I doista, odsada se listovi, koje prima prijatelj u provinciji od svog pariškog dopisnika, bave isusovačkom kazuistikom. Iz defenzive, u kojoj se nalazio Pascal braneći janzenističku nauku i doktora Arnaulda, prelazi on u ofenzivu. Treba pokazati svijetu, tko su ti neprijatelji Arnauldovi. To su svemoćni jezuiti, lukavi političari, perverzni kazuisti. *Iz vjere učiniše sredstvo svog gospodstva nad svijetom, iz čistog morala Kristova izlegoše poganu kazuistiku, da unište u dušama ljubav prema Bogu i njegovim zapovijedima.*

»Evo što sam vam obećao«, piše on svom prijatelju u provinciju, počinjući peto pismo. I sad će listovi izlagati jezuitsku kazuistiku. Ali se Pascal prije dotiče duha, družbe Isusove. »Znajte dakle, da njihova zadaća nije *pokvariti* ćudoređe, to nije njihov naum; ali njihova jedina svrha *nije ni to, da ćudoređe reformiraju, jer to bi sve bila loša politika*. Evo, što je njihova misao. Oni o sebi imadu tako povoljno mnijenje, te drže, da je korisno, pače i nužno za dobrobit vjere, da se njihov kredit svuda proširi i da ravnaju svim savjestima. I jer su evanđeoska i stroga načela podobna, da se njima vlada nad nekim ljudima, to se oni njima služe u tim zgodama, gdje im pristaju. Ali budući

[24] Stimmen aus Maria Lach, XLIV. sv. str. 164. (Die Provinzialbriefe Pascals od W. Kreitena S. J.).

[25] Str. 95., op. cit.

da se ta načela ne slažu s naumom većine ljudi, oni ih napuštaju obzirom na te ljude, tako da mogu zadovoljiti svemu svijetu. Stoga imajući posla s ljudima raznih staleža i narodnosti nužno je, da imadu i raznih kazuista prema toj različitosti.[26] I tako ima strogih i laksnih kazuista (a potonjih više zbog laksne mase čovječanstva.[27] I ako bi im netko htio predbaciti nauku jednih, oni se zakrivaju za druge, oni znadu zadovoljiti svima. Sve to se zbiva pomoću sistema probabilizma, koji nije ništa drugo nego jedna izvrsna politika gospodstva nad dušama. Uostalom u laksnosti njihova ćudoređa, razlog je i njihov nauci o milosti. »Budući da je njihova etika skroz poganska, to narav dostaje za njeno obdržavanje.[28]

Što je dakle učio probabilizam? To, da dostaje, da jedan uvaženi autor (auteur grave) nešto dopušta, te se njegovo mnijenje može mirne duše kao ispravno prihvatiti, i može se činiti ono, što on dopušta, makar da je možda protivna stvar moralno sigurnija. Pascal ide da se uputi u tajne kazuistike i probabilizma svome jednom »prijatelju« isusovcu, koji ga dočeka silnom udvornošću i ljubežljivosti. Pascal ga zatim tako zgodno vodi, kud hoće, i uživa, što će sve saznati od ludog patra o tom divnom isusovačkom izumu, kazuistici. I tako će nam taj »bistrički bogec« od patra otkriti, kakove su sve isusovci zasluge stekli za svećenstvo, za plemiće, za građane, za sluge... dopuštajući (sve pomoću probabilizma!) simoniju, dvoboj, lihvu, laž, prevaru... Sve te stvari postaju u rukama njihovih kazuista vrlo nedužnima, nisu uopće griješne. A to su vrlo suptilni i domišljati ljudi! Pa zato su evo i našega patra tražile na koncu četvrtog pisma Mme la maréchale de..., Mme la marquise de... Oni znadu ugoditi svemu svijetu. Ako vam ne konvenira činiti ovako, a vi činite onako, za sve smo se mi poskrbili, sve su naši kazuisti predvidjeli, sve možete činiti:

Saepe premente Deo, fert Deus alter opem.

Sva ta čudesa tvori Escobar[29] i njegova 24 starca.

Pascal vrlo rado vjeruje, (ili barem kaže) da su se isusovci urotili protiv kršćanske etike, da je nadomjeste poganskom, kao što i protiv nauke o milosti, da je nadomjeste naukom o moći slobodne volje), i da kane na ruševinama Crkve podići svoje gospodstvo. Ali što će na sve njihove naopakosti tradicija i Oci? Oci su bili dobri za ćudoređe svog vremena, ali danas već nisu savremeni, jer su nam predaleko. A novi autori, o »to su ljudi čestiti, spretni i vrlo glasoviti, reče mi. To je Villalobos, Cooink, Llamas, Achokier, Dealkoser, Dellacruz, Veracruz, Ugolin, Tambourin, Fernandez, Martinez, Suarez, Henriquez, Vasquez, Lopez, Gomez, Sanchez, de Vechiz, de Grassis, de Grassalis, de Pitigianis, de Grapheis, Squilanti, Bizozeri, de Bobadilla, Simancha, Perez de Lara, Aldretta, Lorca, de Scarcia, Quaranta, Scophra, Pedrezza, Cabrezza, Bisbe, Dias, de Clavasio, Villagut, Adam à Manden, Iribarne, Binsfeld, Volfangi à Vorberg, Vosthery, Strevesdorf... — O, dragi oče, rekoh mu sav uplašen, jesu li svi ti ljudi bili uopće kršćani? — Kako velite? Kršćani? Ta rekoh vam, da su to jedini, prema kojima mi danas upravljamo savjestima kršćana?« To mi bude žao, ali mu se ne odah, i samo ga upitam, jesu li svi ti pisci isusovci. — Ne, reče mi, ali to nije važno, svejedno su napisali krasnih stvari. To ne znači, da ih većina nije uzela ili imitirala od naših, ali se mi tim ne hvalimo osim što oni navode na svakom koraku naše oce i s pohvalom«.[30]

[26] Op. cit. str. 103., 104.
[27] Str. 104. To ne traži logika. Dosta je jedan teoretski kazuista, da praktički opravda laksnost.
[28] Op. cit. str. 107.
[29] Španjolski isusovac, strog i vrijedan starac, koji je u svojoj knjizi zbio sve slučajeve koji raspredaju kazuisti (1589.—1669.).

Sad Pascal izvrgava ruglu patre, kako oni izigravaju evanđelje, koncile i pape raznim tumačenjima i definicijama, izlaže mentalnu restrikciju, i različne nove isusovačke metode, po kojima se grijesi mogu ukinuti, olakšati, ispričati... Za oca Baunya može se reći: Evo onaj, koji oduzima grijehe svijeta... Ali isusovci ne samo da oduzimaju grijehe svijetu, oni i utiru lagodne putove u nebo (la dévotion aisée); napokon s njima može sav svijet da bude zadovoljan. Samo nije Pascal.

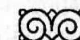
J. Cvrtila:

Podnevne asonance.

Brokatan miruje dan
Beskonačan kao san,
I svi smo — nama se čini
Mrtvi u toj tišini.

Svijet je masivan cvijet
(I kanda baš suncokret,
Pa sada on se pun sreće
Suncu svome okreće)...

Slutnje tek tutnji još vir
I teški taj guta mir,
Što poput zlatnoga grada
U čas taj na nas pada.

[30] Str. 121., 122. cit. izd.

J. Velnić:

More.

More, more duboko i tajno,
u tišini čarobno i bajno,
u slobodi gordo, veličajno,
još od nikog ti ne opjevano
premda mnogo od mnogih pjevano!
Kada gromko urličeš i bjesniš,
kada vriješ, bacaš se i pjeniš,
kada gutaš muke i živote,
oko sebe svud sipaš strahote,
kad vapaja bijednika ne slušaš,
već se bacaš, obaraš i gutaš,
smrti gozbu obilatu spremaš,
za grobara smilovanja nemaš,
Ti i onda Primorcu si milo,
makar groblje premilih mu bilo.

Antun Matasović:

Kažnjenik.

Izmučila ga je zloba ljudi, a još više neshvaćanje nužnih prijatelja, za koje je živio i radio čineći im dobro na svakom koraku, da mu je bolesno srce pritisnulo dušu, te je s očajem usporedo stupala. Kad se osjetio posve sam i kad su mu ljute rane smrtno krvarile, sklonio se u Njegovu kućicu, otrcanu seosku crkvicu, koju je rušila stalna zapuštenost preko tjedna do nedjelje i koju je obložila prašina ljudske nemarnosti za Gospodnji dom.

Stao je pred oltar ispod vječnog svijetla od kojeg se osjećalo pokvareno ulje i znao je, da iza rascrvotočenih vratašca uzaludno čeka On, da se netko trgne iz sitnih dnevnih briga i učini posjetu Njemu. Znao je nadalje, da su zemljom hodile Noge, ljudima samo za dobro, da su bile Ruke, koje su blagoslove dijelile, Tijelo sveto i čisto! Znao je, da je bila Glava, koja je samo uzvišeno snovala i Srce, koje je buktilo od silne ljubavi.

Ali znao je i to, da su bili čavli, koji su proboli Ruke i Noge, udarci, koji su Tijelo izranili, trnova kruna, što se do moždana zarila u svetu i časnu Njegovu Glavu. Našlo se i koplje, što je iz Srca, koje Ga je na križ uzvisilo, posljednji trag života izbilo, jer ljudi nesmiljeno kažnjavaju onog, tko ih iskreno ljubi.

I kad je svoje patnje uz Njegove stavio, izgubio se u stidu, što je premalo kažnjen, jer je premalo ljubio.

Pietro Pancrazi:

Prijatelji.

(Firenze: 1918).

— Da mi podaš olovku, dokazao bih ti.

Soffici je čovjek, koji s olovkom na mramoru kavanskog stola može da dokaže opstojanost Boga i obratno. U njegovoj glavi umjetnika, sve se čini određenim da postigne neku logičku, plastičku, čvrstu i apsolutnu formu meridijanskog pogleda. Razumije se, da se tu radi o logici pjesnika. Besmisleno je postavljati se u obranu, izazivati, prepirati se; Sofficijeva teorija, bila ona umjetničkog značaja, razmišlja o najzapletenijim obrazinama najtežeg estetskog pitanja posljednjeg vremena, ili kad ima političkih namjera i dotiče se kojeg mu drago životnog svakidanjeg pogleda (— Soffici je čak stvorio teoriju talijanskog kao neograničeno potrebnog —) svagdje dakle obraća svoje oči spokojne i stalne, ovaj Toskanac, po svojoj i našoj sreći, ne može a da ne izvuče efekte i motive umjetnosti riječima, koje se govore i pišu.

Naravno je, da je Soffici sa svoje strane najraspoloženiji da nam ne pogoduje: i pripravljen da zatvrdi svoje socijalno uvjerenje, svoje tendence umjetnika, svoju strast čovjeka, svoju volju Talijana i onu vojničku kao odlične dokaze i da o njima raspreda u zasebnim odjeljcima. A možda je u ovoj njegovoj raža1jenoj iskrenosti glavni značaj čitave njegove ličnosti, a taj je da se konačno rekne i značaj cijele njegove umjetnosti.

I zato kada Soffici govori, a da se i ne zapazi, slijedi umjetnost svojih knjiga radi vašeg ukusa, a ponajviše radi svojeg.

Poznajem izvjesne osobe sitnih literarnih manira, koje su iza kako su upoznali Sofficijevu osobu tražile njegove knjige. Iza kako su čule njega, gdje priča neku svoju ratnu avantiru: ili niz šala, crtica i vojničkih dosjetaka, ili pripovijest o ženama, ili ono što on želi.

Posjeduje svoj način govora, zadovoljan, bogat, živopisan. Pa ma da se njegov glas i ne diže više od potrebe, sve se glave susjednih stolova okreću prema njemu.

Ono što se ponajviše sviđa kod Sofficija kada govori, to je onaj pastozni osjećaj riječi rasvijetljene i ugrijane tihim glasom, koji je tako presit sebe, ali istodobno sav prirodan i živahan.

Pod riječima Sofficija, koji govori, kao pod onima Sofficija, koji piše, živi slikar.

I olovka mu, koju od vas na mahove zatraži da osvijetli kakav paradoks, služi u zraku gestikulirajući, ili za izvjesne shematske poteze na mramoru, kao da nasloni ili okrzne boju riječi.

*

Ovih je dana bio na prolasku s fronte po našim kavanama: znak sastanka za kojeg starijeg ili za kojeg novog prijatelja. Sjetio me novembra prošlog pred tri godine, posljednjih dana »V o c e«

u ulici Cavour, kada bi ulazeći vidjevali još Papinija gdje s onom svojom ozbiljnom i polumračnom radoznalošću prekopava po knjižnim ladicama; i De Robertis upravitelj, uz kut jednog stola za prodavanje, podizao je po stoti put svoje velike obrve iz udivljenja nad savršenstvom, ne sjećam se više triju ili četiriju silaba najljepšeg stiha najljepše Petrarkine kanzone. Podalje Prezzolini, uz peć, zadovoljan i miran, kako ga nikada nijesam vidio, pričao je da se jedne noći desilo da on nije imao snage da puca na nekog Austrijanca koji ga je gledao u lice s druge strane Soče; Pizzetti je pod svojim lećama s onim svojim dahom plahosti za dobro, govorio o Belliniju; Neha, vječiti lokalni humorist, veseli satirik i maleni zloćudni mag, oslanjao je na svoj zdravi toskanski smijeh — insomma dunque — stoti argumenat protiv Croceove estetike, dok ga je neki sitni belgijski slikar, koga se ne sjećam, potkrepljivao s odobravanjem Bergsona, koje je baš pred tri dana publicirano u Parizu. Soffici je onih dana bio zaokupljen na cijelom stolu svojim pisanjem posveta prijateljima nad divnim volumenom Chimisma ili je tumačio misterije biribija, uzete u nekom odjelku Mugella; ili kada je sam bio (oficir onda prvoga reda) priučavao se glasno — u dva maha — na poteškoće zapovijedi: »P o — — z o r !«

Poslije nekoliko dana nije više bilo ništa i nikog. Osim, što su na zatvorenim vratima »V o c e« visjeli veliki oglasi iznajmljuje se, i prijatelji su bili svagdje za životom i za radom... Bilo je to drugo vrijeme; već su tri godine otada. Krivnja je ovih bjegunskih sastanaka, da oni ostavljaju jednom ljenivcu — čovjeku maloga rata — osjećaj nostalgije.

*

Ali ja sam govorio, da su se ovih dana opet našli nekoji od starih prijatelja (kritičari su, koji sve klasificiraju, a malo razumiju, barem u stanju da aludiraju na kakovu »toskansku školu«) i to ovdje uz kakav kavanski stô, na prijateljsko izvješće o dovršenom radu i onome, što se ima da izradi. Soffici je u žurbi, prije nego je otputovao na svoje određeno mjesto na frontu, proveo ispravnice nove svoje knjige lirske proze: »L a g i o s t r a d e i s e n t i« svezak porođen na istoj liniji »A r l e c c h i n a« i »G i o r n a l e d i b o r d o«. Pribavio je pretisak »Arlecchina« — svoje knjige, koja je do sada najljepša — već odavna iscrpljena i tražena; povjerio je tiskari jednu zbirku članaka literarne kritike (o francuskim piscima posljednjeg vremena i čisto novim, i o nekojim talijanskim klasicima) i drugu zbirku za svesku članaka o umjetnosti. I već govori o novim osnovama za rad, o nacrtima, o projektima. Zatim se neke od ovih večeri dopustio ispratiti na svoje mjesto. Soffici, dobra ti sreća!

*

Papini ne govori lako o onome, što radi. Između prijatelja sjedi u svojem kutu kavane, jako zabrinut uz pušenje neizmjernog broja cigareta, i pod onim njegovim strašnim lećama čini se da ni-

koga ne vidi. Kada ne bi bilo onih ukusnih stvari, što mu izlaze izražene na neuljudan način ili kada ne bi bilo onih zlobnosti i zloćudnosti, koje kadšto izgovara u nevinom tonu, reklo bi se da je Papini jedan od onih, koji smrtonosno grizu: usred ostalih sam sa svojim poslovima. Katkada se sa skrušenjem, kao učešćem u zajedničkoj konverzaciji, ograničava da prevrće na vršku prstiju, majmunski u šutnji, kutiju žigica; čini se, da se veoma interesuje za sličice, također čita na okrajcima sve riječi, koje se mogu da čitaju. To je jedna od njegovih manija: a traje mu već od dvadesete godine: posvuda, na ulici, po zidu, po novinama, i ne samo kod kuće u biblioteci, čita sve ono, što se može da čita. Strastven je to poklonik znaka, crnog na bijelom, pisane riječi. O sebi kaže: ja sam kao i Kinezi......

I smije se nekom nenadanom svježinom, na onaj svoj još djetinjasti način smijanja, podižući pleća, nakrivljujući i vrpoljeći malo licem, zadovoljna i ljubazna srca.

Papini se uvijek brine oko pretiskavanja novih edicija i to skoro od svih svojih knjiga. I govori radije kao praktičan čovjek o ovim svojim novim edicijama i ovim pretiskavanjima nego kao čovjek rada. Edicije su »U o m o F i n i t o«, »C e n t o p a g i n e d i p o e s i a«, »S t r o n c a t u r e«, »C a r d u c c i«, to je već druga edicija ove posljednje knjige i to u razmaku od nekoliko mjeseci....

Zatim dolazi nova knjiga: »R a p p o r t i s u g l i u o m i n i«. Bit će knjiga »posvema nova« (uvjerava on). To je knjiga koju Papini nosi u sebi već koju godinu; i čini se, da ju grize kao nešto gorkog. Zašto je Papini danas, kada ga izdavači hoće, novine traže, i publika ga čita — ostao na jednoj tački nezadovoljan i rekao bih u gađenju na sebe, što je uostalom i njegova najljepša plemenitost. I prolazi kao pisac sav na mahove i na hitac! A da i ne drži do onih za koje je jedini odnos još uvijek etiketa riječi, a Soffici i Papini su f u t u r i s t i. Onda, kada govori o onome, što piše, osjeća se da Papini posjeduje jezika, proze, ćut neki plastički opreznog i savjesnog radnika: ja bih rekao nadničarski smisao pisanja.

Njemu je, prevarenom u svim pokušajima, avantirama, modama i osnovama, ostao i danas je sam sebi to potvrdio, osjećaj tradicije pa ne samo talijanske, nego preciznije toskanske, od starih do Carduccija, od Carduccija do njega. Više je puta obećao sebi samom, a i drugima, antologiju talijanske literature i sada nosi u bilježnici popis imena za jednu zbirku toskanskih modernih pisaca.

Za svoj je rad u posljednje vrijeme pokušao Rim, more; ali i ovog se puta morao osjetiti Toskancem: sabrao je još knjiga za čitanje, još bijelog papira za pisanje i već se povratio u svoju osamljenu kuću na jednom vrhu Apenina.

*

Prezzolini vam se naprotiv, kada ga pitate što piše, pričinja da se uznemiruje. Dopušta sebi pisane riječi samo kao neku formu rada. Zahvatila ga se politika i zauzima ga, previše ga obuhvata

i uznemiruje. Tu svoju uznemirenost nosi u sebi i uz kavanski stô, između prijatelja jednog vremena: stoji, bježi i povraća se. Kada se sjetim Prezzolinija, ne mogu da ga zamislim kako sjedi, vidim ga čitava u gibanju, u traženju nečega i nekog, uvijek nezadovoljan i na silu. Upravo se čini čovjek posla: pa da ih i ne obavlja. U tiskari mu leži knjiga o poznatim ljudima i krajevima. Do nekoliko će vremena izići njegov opsežni talijansko-srpski almanak: mislim književnost, umjetnost, povijest, politika.

Tamo mu je također antologija članaka o ratu, jedna dokumentacija Italije za bitke kod Caporetta u maju 1915., pa dalje pisma, dnevnici, pjesme, ratni odnosi i slavni i nepoznati. Tapkao je, tražio, čitao i prisilio je da se tapka, traži i čita i svakoga po malo i po svuda. A poslije? Govori gorak: — Može lako da se dogodi, da kada završi rat otide u inozemstvo prodavati Lukino ulje.

*

Palazzeschi izlazi u žurbi i pokazuje se u kavani samo u velikim prilikama. Ali Palazzeschi je — i dobro je spomenuti — napisao najljepšu i najodvažniju knjigu pjesama, koja je nastala u Italiji i to tendencom ekstremne ironije i bolećive sensibilnosti. (Pa kada bi netko i ovdje htio da nas podsjeti na riječ f u t u r i z a m, neka samo izvoli). Napisao je s »C o d i c e d i P e r e l à« najoriginalniji roman, koji je u Italiji izišao. (I čini mi se, da sada postoji mnogo različitih dječaka, ovdje pa i drugdje, koji kriče i prave mnogo bruke i to na račun zaostataka njegove umjetnosti). I Palazzeschi ne radi više ništa. Već je tri godine, da ovaj fantastički humorista, koji je znao za najlude živahnosti i najekstremnije fumisteries trpi rat u muku, i to u nekoj rezigniranoj boli. Palazzeschi? Okrene se brzo, stisne se, kuša da se nasmije: N i e n t e.

*

Cicognanija ne susrećete u kavani pa niti u velikim prilikama. Njegove su »S t o r i e l l e d i n o v o c o n i o« pred nekoliko mjeseci ponukale da se zna, da je u Firenci bio jedan pisac Toskanac iskrenije seljačke tradicije. Tradicija Yoricka, Collodija, Fucinija, Pratesija, Nobilija ....

Danas, dok je našao svoje polje Cicognani ga rado i obrađuje. Između prakse i prednosti izvada svoje pokušaje, proučava svoje seljake, izaziva svoj ambijenat, ispunja ukusom svoje stranice lokalnog papira.

Pa i on je morao pretiskati svoje »Storielle« i drugo će izdanje ove njegove nove knjige izaći kroz nekoliko dana s novom knjigom: »G e n t e d i c o n o s c e n z a«. Ta već po naslovu može nešto da se uhvati. Cicognani je zadocnio da shvati svoju prirodu pisca; ali danas, kada je siguran, ne gubi vrijeme. Ne susreće se gotovo nigdje nego po putu do študija ili kod nakladnika Valecchija; ipak ona njegova crna brada, stalna očijukanja, kao znak izgubljenog i nezadovoljnog, kao odraz dječaka.

*

Pa i Valecchija je potrebno vidjeti u večer, kada završi rad, pokaže se na ulicu pred tiskarom, rukama u džepu i bez šešira. Gleda okolo zadovoljan: mlad još, i tek sa ono malo trbuha, koji je svakako potreban zadovoljnom nakladniku.

Njegovi su pisci jedan ovdje, drugi ondje; ali on je ostao; i zna da se jedamput govorilo: ide se u »V o c e«, i da će sada, kada se povrate, prije ili kasnije govoriti: »Si va da Valecchi«. (Ide se k Valecchiju).

Zato se uveče, ondje vani, kada završi rad, čini upravo zadovoljnim, što također i on, gore u blagajni — i to u obliku manuskripta, kontrakta ili prijamnica za pretplatu — posjeduje malo talijanske literature.

Iz knjige: *„Ragguagli di Parnasso"*
preveo: *B. Radica.*

Marko Vunić:

Kotarski Serdari.

Još imamo krvi Janković Stojana
I komadić srca Smiljanić Ilije,
Ovnovina tusta i sad nam je hrana,
Nitko nama ne sm'je u brk da se smije;
Još imamo krvi Janković Stojana.

Na prsima našim i danas se koči
Jačerma od srebra i žežena zlata;
I svjetlost se iz nje, kô iz sunca toči,
Teško onom, tko će za nju da se hvata.
Na prsima našim i danas se koči.

Za junačku trku još imamo hata,
Kao Jabučilo on imade krila,
Ukrašenu grivu oko vitka vrata,
A na njemu šušti i srma i svila.
Za junačku trku još imamo hata.

Od starinske slave ne ostade ništa,
Sve naše oružje zardalo visi,
O duvaru crnom kraj starog ognjišta;
Baratasmo njime kao ljuti risi.
Od starinske slave ne ostade ništa.

O, da nam se vrate stare uspomene,
Stoput opjevane naše slave davne;
Kad smjelo jezdismo s hatma punim pjene,
Kad tjerasmo Turke niz Kotare Ravne.
O, da nam se vrate stare uspomene!

Nikolaj Leskov:

Pelivan Pamfalon.

Iz „Starih kršćanskih legenda“.

I.

U vrijeme vladavine cara Teodosija Velikog življaše odličan muž u Carigradu, »patricij i eparh« imenom Hermije. Bijaše bogat, visoka roda i ugledan; njegov značaj bijaše prav i pošten; ljubio je istinu i mrzio himbu, no oboje se u vrijeme kad je on živio, nije baš pravo dalo.

U ono davno vrijeme bijaše u Bizantu, ili kako se danas zove, Carigradu, i u čitavom bizantskom carstvu sila sporova o vjeri i bogobojaznosti, pa budući da su se radi tih razlika u mišljenju ljudske strasti raspalile, vladala je posvuda svađa i razdor, a posljedica je toga bila, da su se svi brinuli za bogobojaznost, nigdje nije bilo mira a isto tako nigdje ne prave bogobojaznosti. Pače naprotiv: u nižim slojevima stanovništva vladale su tada najodvratnije opačine, koje se čovjek mora stidjeti da izgovori, a više ličnosti naprotiv bile su općenito odane himbi. Svi su se gradili bogobojaznim, a ipak nisu nikako živjeli na kršćanski način: svi su bili pakosni, svaki je mrzio drugoga, nitko nije imao ni truna smilovanja sa siromašnim i nižim narodom; plivali su u najnevjerojatnijoj udobnosti i nisu se stidili toga, da obični ljudi u isto vrijeme trpe najnužniju nuždu. Oni koji bi osiromašili dospjeli bi naprosto u kmetstvo ili u ropstvo, a nerijetko bi se dogodilo, da bi prosjaci skapali od gladi pred vratima bogataša i dostojanstvenika koji su plivali u slasti i lasti. Uza sve to znao je priprosti svijet i predobro, da ti isti bogataši žive u neprestanom nemiru, da su vječno međusobno u boju i da su se često između sebe upropašćivali. Oni su naime jedni druge ne samo neprestano klevetali pred carem, nego bi trovali svoje goste na svečanostima u svojim rođenim kućama smrtonosnim otrovima podmićujući u tu svrhu kuhare i druge sluge.

A isto tako kao u višim slojevima, tako je bilo društvo i u svojim nižim slojevima puno pokvarenosti.

II.

Duša već spomenutog Hermija bila je miroljubiva, a on ju je uz to učvrstio u ljubavi bližnjega, baš kako je Hrist u evanđelju učio. Hermij je htio da u svijetu bude prava bogobojazan a ne lažna, koja ne može nikom učiniti dobra nego samo služi hvalisanju i varci. Hermije običavaše govoriti: Ako vjerujemo, da je evanđelje od Boga i da nas uči kako treba da živimo, da uništimo zlo na svijetu, onda moramo sve tačno onako činiti, kako je propisano u evanđelju, a ne možda da ono, što je napisano proglašujemo za

pravo i dobro a mi sami posve oprečno radimo: dakle ne možda da čitamo »oprosti nam duge naše kako i mi opraštamo dužnicima svojim«, a ipak da nikome ništa ni truna ne oprostimo, i da se uza sve to radi svake uvrede vrijeđamo i da bližnjemu svaku krivnju ubrojimo, a da kod toga ne štedimo ni njegove sile ni njegov život.

Hermije je dakako zato bio od drugih dostojanstvenika ismijan i izrugan; oni mu govorahu: »Bez sumnje hoćeš ti, da svi mi budemo prosjaci i da stojimo goli jedni pred drugima i da sebi međusobno dobacujemo košulju. No to ne ide u jednoj državi«. On odvrati: »Ja i ne govorim o državi, ja govorim samo o tom, kako bi se moralo živjeti po Hristovoj nauci, koju vi svi nazivate božanskom«. A oni bi nato odgovorili: »Ima mnogo toga što bi bilo dobro, no nije moguće!« I svađali bi se s njim i napokon ga prikazaše caru kao čovjeka, koji je podjetinjio i ne spada više pravo na svoje mjesto.

Hermije je to ubrzo spoznao i počeo razmišljati o tom, da je zaista teška zadaća, zauzimati položaj pa ipak voditi život, koji bi potpuno odgovarao Hristovoj nauci.

I tek što je Hermije započeo da dublje prodre u to pitanje, bi mu odmah jasno, da upravo ne ide da to oboje spoji, nego da bi bilo nužno, da se jedno od toga izabere: ili bi čovjek morao Hristovu nauku zatajiti ili sve časti svijeta; jer oboje se nije moglo spojiti pa ako bi ih čovjek silom slijepo za jedan čas, to se ipak ta veza ne bi dugo održala i morala bi se ubrzo još gore raspasti no prije. »Jedan đavao uzmakne, ali se vrati opet i dovede sa sobom sedmoricu drugih«. Pa kad bi Hermije onda stvar prosudio s druge strane, došao bi do misli, kad bi sad htio sve da ukori i sa svima se zavadio, da bi buzo oko sebe imao ove same neprijatelje, i da bi oida po svoj prilici ostali dostojanstvenici stupili pred cara i pričali o njemu sve same klevete i tad bi se lako moglo dogoditi, da bi ga prije ili kasnije optužili radi veleizdaje i potpuno upropastili.

Učinim li jednima pravo, svadit ću se s drugima: stupim li na stranu lukavaca, okaljat ću svoju dušu, a pođem li k nelukavima, ne ću im biti od koristi, nego ću sama sebe baciti u bijedu. Prikazat će me kao opaka čovjeka, koji sije samo nemir, a ja ću se na to uzrujati i nastojati da se opravdam, i moja će se duša rasrditi poput zvijeri; ja ću isto tako za kao i oni. Ne, to se ne smije dogoditi. Ja ne ću nikoga da postidim niti ću kome prigovarati, jer se to protivi mojoj duši; radije ću svemu tomu učniti kraj i stupit ću pred ıra i umoliti ga, da mi dopusti da svu svoju moć i čast smijem položiti, da mogu svoj život gdje bilo završiti kao jednostavan čovjek.

III.

Kako je Hermije smislio, tako je po svojoj odluci izvršio. Nije stupio ni s kakovom tužbom pred cara Teodosija i nije nikoga pred njim ocrnio, nego ga samo zamoli, da ga riješi njegovih poslova. Dugo ga je car Teodosije nagovarao, da i dalje vrši svoju službu,

no napokon ga pusti. Hermije dobi putpun otpust. U isto vrijeme umrije i Hermijeva žena, i budući da je nekadanji dostojanstvenik bio sam, okupi ga ovakvo razmišljanje:

Zar nije to mig odozdo? pomisli Hermije. Car me je oprostio mojih službenih poslova, a Gospod me je riješio bračnog staleža. Žena mi je umrla a u mom rodu nema više nikoga, radi koga bih morao upravljati svojim imanjima. Sad mogu življe koracati evanđeoskom cilju i uznapredovati. Šta će mi tvoje bogatstvo? Vječite su s njim spojene brige, pa ako i nemam više službenih poslova, to je moje bogatstvo dovoljan povod, da se o nj brinem i da opet upadnem u takve stvari, koje nisu za onoga, koji hoće da bude Hristov učenik.

Bogatstva je imao Hermije silan broj, imao je kuća i sela i robova i mnogo dragocijenosti.

Hermije pusti sve svoje robove, a sve ostalo bogatstvo proda i razdijeli utržak među siromake, koji su trpjeli nevolju.

Radio je tako, jer mu se htjelo da bude savršen i jer je Hrist onome tko hoće da dostigne savršenost jasno i bistro kazao put do nje: »Razdaj sve što imaš i slijedi mene!«

Hermije ispuni tu zapovijed potpunom tačnošću, tako te ne zadrža za sebe ni najmanju sitnicu, i veselio se pače, da mu se to nije nikako učinilo teško ili čak požalno. Samo početak nije bio posve lak, no malo pomalo je to bilo pače ugodno, razdijeliti sve, da ništa ne preostane, što bi ga moglo pomesti, ništa što bi ga bilo kako moglo spriječii, da udari neotešćanim putem najvišem cilju evanđelja.

IV.

Iza kako se Hermije na taj način riješio ne samo svoje moći nego i svoga bogatstva, napusti sasvim potajno glavni grad i zaputi se da traži samotno mjesto, gdje ga nitko ne bi mogao smetati, da se održi u čistoći i svetosti i da vodi boguugodan život.

Iza duga puta koji je prevalio pješice i bosonog, prispije Hermije do udaljenog grada Edese, u kojoj sasvim nenadano nađe izvjesni stup za sebe. Bila je to visoka litica s pukotinom i usred te pukotine bilo je mjesto, na kojemu je mogao stajati samo jedan jedini čovjek.

To je, pomisli Hermije, to je pravo mjesto za mene. — I on se smjesta uspe na stup pomoću neke napola istrule motke, koju je Bog zna tko bio prislonio uz liticu i odgurne zatim motku nogom. Drvo pade u ponor i raspršta se u dubini, a Hermije ostade stojeći i prostaja na tom svome stupu trideset godina. Kroz čitavo to vrijeme moljaše se on Bogu i nije ništa želio, nego da zaboravi svu tu himbu i one druge opačine, koje je prije gledao i koje su ga toliko razgnjevile.

Hermije ne bješe na liticu sobom ništa uzeo osim duga konopca za koji se je prihvatio dok je puzao na stijenu i taj konopac imao je da mu se još ukaže vrlo korisnim.

Već prvih dana, kad Hermije ne bješe još na to pazio da povuče konopac, opazi ga neki pastirić koji je došao onamo da pase koze. Pastir se poče igrati s konopcem, no Hermije ga dozove i reče mu: »Donesi mi vode, vrlo sam žedan«.

Dječak sveže na uže svoju tikvicu, koju je prije napunio vodom i odgovori: »Pij i zadrži tikvicu gore«.

I dade mu nadalje košaricu, u kojoj je bila pregršt crnih i trpkih bobica.

Hermije pojede bobe i reče: »Bog mi je poslao hranitelja«.

Dječak ispripovjedi odmah majci, kad je navečer opet dotjerao svoje stado u selo, da je vidio nekoga starca na litici, a pastirova majka ode na zdenac i ispripovjedi to tamo drugim ženama i tako se razglasi među ljudima onog kraja, da među njima boravi nov isposnik svetac; ljudi iz sela pohitaše odmah da ga pogledaju i doniješe Hermiju više leće i graha, no što je ikad mogao pojesti. I tako je to teklo dalje.

Jer tek što bi Hermije spustio na užetu svoju izdubenu tikvicu i pletenu košaricu, požurili bi se ljudi, da mu natrpaju kupusova lišća i sušenih nekuhanih plodova u košaricu, a tikvicu bi napunili vodom. I od te hrane živio je bizantski dostojanstvenik i bogataš Hermije trideset godina. Nije jeo ni kruha ni bilo čega što bi bilo na vatri pripravljeno i malo pomalo zaboravi okus kuhanih jela. Mislilo se u ono vrijeme, da je to Bogu ugodno i milo. Bogatstvo što ga je porazdijelio, nije Hermije žalio, šta više nije na nj ni mislio. Razgovora nije vodio ni s kim i doimao se svakoga veoma oporo i strogo, budući da se svojom šutnjom povodio za prorokom Ilijom.

Stanovnici onoga kraja mišljahu, da je Hermije čudotvorac. On im to doduše ne bješe rekao, ali oni su to vjerovali. Bolesnici bi dolazili i postavili se u sjenu koju je sunce bacalo na zemlju i rekli bi, kad bi odlazili, da su osjetili olakšanje. A on je šutio, duhom zadubljen u kakvu molitvu ili je govorio u duhu na pamet tri milijuna Origenovih stihova ili dvije stotine pedeset tisuća stihova Gregora, Pierija i Stefana.

Tako je provodio Hermije svoje dane; a naveče, kad bi žega popustila i nastajna rashlada osvježila njegovo lice, tada bi se Hermije, iza kako bi završio svoje molitve i zaključio svoja razmatranja o Bogu, sjetio katkad i ljudi. On razmišljaše o tom, kako je zlo kroz ovih trideset godina u svijetu ojačalo i kako u velikoj mjeri pod velom pretvaranja i bogomoljstva koje je pomoću izmišljenih stvari stisnulo malo pomalo pravu nauku, sada mora da je prava krijepost usahnula, tako da je samo još forma preostala bez ikakva sadržaja.

Dojmovi, koje je isposnik nosio sa sobom iz lažnoga grada koji je ostavio, bili su tako do kraja nepovoljni, te je malo pomalo počeo očajavati o čitavom svijetu i činilo se da i ne opaža, kako je tim svojim očajanjem ne samo ponizio osnovu, nego i cilj stvorenja i držao sebe sama za najsavršeniji stvor.

Pa kad bi i govorio preda se Origenove stihove, potajno, bi ipak mislio: pa neka i jest tako, pa neka i jest čitav ovaj zemaljski svijet stvoren radi vječnosti i ljudi se u njoj pripravljaju kao đaci za školu, da uđu u vječnost, te tamo pokažu svoje uspjehe u ovdješnjoj školi. No kakve uspjehe mogu oni da pokažu, oni koji žive tako zadovoljno sami sobom i grešno i ništa ne uče od Hrista i ne će da zaborave nijednu od svojih poganskih navika? Ne će li napokon vječnost ostati prazna? Pa ma da je Origen utješljivo rekao, da Stvoritelj nije mogao da počini pogrešku kad je vidio, da »je sve bilo vrlo dobro«, ma da uistinu nije ništa vrijedilo, Hermiju se ipak činilo, da je »svijet ogrezao u zlu«, i zaludu se je njegov duh mučio da shvati, gdje su oni koji su Bogu ugodni i vrijedni vječnosti.

Nije uspjelo Hermiju da zamisli ljude koji bi bili vrijedni vječnosti, svi su mu se ljudi činili previše zli, svi su ušli u život sa zlim sklonostima, a život ih je na ovom svijetu još sve više pokvario.

I sve više je obuzimalo isposnika sveca očajanje, što vječnost mora da stoji prazna, budući da više nema ljudi, vrijednih da u nju uđu.

V.

I zbilo se, da je jednom, kad se je spuštao zastor noći i isposnik u svomu duhu premetao, kako bi mnogao doznati da li ima još ljudi koji su Bogu ugodni, da je naslonio glavu na vrh litice i dogodilo mu se nešto neobično: blag i jednoličan lahor zapirio oko njega, i u isto vrijeme dopriješe mu do ušiju ove riječi:

»Badava se žalostiš, Hermije, i badava očajavaš, jer dašto da ima još takovih koji su Bogu ugodni i upisani u vječnu knjigu života«.

Isposnik se obradova blagom glasu i odvrati: »Gospode, ako sam našao milost pred tvojim očima, dopusti da mi se pokaže takav jedan, da se moj duh može da smiri«.

Tada zalahori fini dašak blago u uho starcu: »Zaboraviti moraš sve koje si dosada znao, sići sa svoga stupa i potražiti čovjeka Pamfalona«.

I s tim nestade lahora, a starac se uspravi i razmišljaše: jeli bilo istina što je čuo, ili mu je to uvrtio kakav san u glavu? Hladna noć prođe a prođe i vrući dan, a kad je opet pao mrak, nasloni Hermije ponovno glavu na kamen i začuje opet: »Siđi na zemlju, Hermije, moraš poći i vidjeti Pamfalona«.

»No tko je to, taj Pamfalon?«

»On je jedan od onih, koje ti toliko želiš vidjeti«.

»A gdje stanuje taj Pamfalon?«

»Stanuje u Damasku«.

Opet se uspravi Hermije i opet je sumnjao, nije li sve to čuo tek u snu. I zato odluči u svom duhu, da će još treći put pokušati, pa ako i onda treći put bude opet isto tako tačno govora o Pamfalonu, tada da ne će duže sumnjati, nego će sići sa svoga stupa i poći u Damask.

Svakako odluči potajno, da će što tačnije ispitati, tko li je taj Pamfalon i kako bi ga čovjek u Damasku najbolje mogao naći.

Tako prođe opet vrući dan i opet zaječi u večernjem hladu kao fin hladni lahor ime Pamfalonovo.

I opet progovori nepoznati glas: »Zašto oklijevaš još, starče, i ne siđeš na zemlju, da odeš u Damask i promotriš Pamfalona?«

Starac odgovori: »Kako mogu ići da tražim meni nepoznata čovjeka?«

»Čovjek ti je imenovan«.

»Imenovan mi je čovjek Pamfalon, no ne će li u tako veliku gradu kao što je Damask bez sumnje biti više nego jedan Pamfalon? Za kojega od ovih treba da pitam?«

I opet odgovori fini hladni dah: »To nije tvoja zadaća. Spuži ti samo što brže dolje i putuj u Damask, Pamfalona kojega ti trebaš, znaju tamo svi. Upitaj prvog namjernika za njega, svaki će ti ga moći pokazati. On je svima poznat«.

VI.

Iza toga trećeg razgovora nije Hermije duže sumnjao o tom, da je to bio glas koji treba poslušati i nije ga više uznemirivalo, kojemu Pamfalonu u Damasku treba da ide. Pamfalon, »kojega su svi znali«, bio je bez sumnje ili kakav vrlo slavan pjesnik, ili kakav ratnik, ili pak dostojanstvenik, kojega je upravo svatko poznavao. Riječju, Hermije nije imao više šta da razmišlja, on morade na put da ispuni ono što je i sam toliko želio.

I tako zapade Hermija sudbina, da iza tridesetgodišnjeg stajanja na jednom mjestu izmili iz svoje pukotine i pođe u Damask.

Tako potpunu pustinjaku kakav je bio Hermije moralo je dakako biti čudnovato da hodočasti čovjeku koji je stanovao u Damasku, jer je grad Damask u ono vrijeme u pogledu čistoće ćudoređa bio otprilike isto što danas možda Pariz ili Beč, gradovi koji nisu upravo svetošću svoga života slavni, nego su na glasu kao legla grijeha i opačine; ali u starom vijeku je bilo još više takvih čudnovatih stvari, i često su apostoli pristojnosti bili pošiljani na mjesta koja su bila poznata kao najozloglašenija.

I tako je došao čas da se ide u Damask. Ali tad pade Hermiju na pamet, da je gô, jer košulje u kojoj je bio pred trideset godina ovamo došao, bila je već odavna istrula i popadala s njegova tijela. Koža mu je bila sva opaljena, kosa mu je lepršala oko glave i sasvim osijedila, a nokti mu se produžili kao čaporci u ptice grabilice... Kako se mogao takav pokazati u velikom i sjajnom gradu?

Glas ga je neprestano opominjao i sad začuje iz daleka: »Ne oklijevaj, Hermije, idi samo; tvoja će ti golotinja biti odijelo«.

Tada uze Hermije svoju košaricu sa sušenim povrćem i svoju tikvicu i spusti ih, a napokon napusti i on stup pomoću istoga užeta koje mu je služilo za to, da diže i spušta hranu.

Tijelo našega isposnika bilo je već tako sasušeno, da njegov teret nije bio pretežak tankom i napola istrulom užetu. Dakako da je konopac prilično pucao, no Hermije se toga ne prepade; živ i zdrav stiže on na zemlju i pokroči pri čemu je isprva basrljao kao dijete, jer su mu se noge bile odučile od gibanja i izgubile svoju čvrstoću.

I tako stupaše Hermije kroz nenapučenu i žarku pustinju i putovaše vrlo dugo i ne susrete za čitavog svoga puta ni jednog jedinog čovjeka, te nije stoga imao nikakva razloga, da se stidi svoje golotinje; a kad se približavao Damasku, nađe u pijesku istrošen i sasvim sasušen leš i uza nj staro kozje krzno, kakvo su tada nosili monasi koji su zajednički živjeli. Kosti zakopa Hermije u pijesak, a krzno navuče na se radujući se, jer je u tom vidio naročito djelo Providnosti.

Hermije se približavao Damasku, kad je sunce bilo već na smiraju. Starac nije bio svoje korake pravo omjerio i ne znadijaše sad šta da učini: da ide brže, ili možda obratno, da se ne žuri i da sačeka jutro? Očima se činio cilj vrlo blizu, no nogama je bilo vrlo mučno. Hermije pohiti, da stigne onamo još za vida, ali kad stiže zapadaše upravo rujno sunce, sjene su bivale sve gušće, i bilo je kao da tmina obavija čitav grad. Bilo je upravo kao da grad zapada u dubok, neprogledan grijeh.

Strava obuze Hermija, — gotovo je htio pobjeći natrag... I opet mu sunu misao u glavu, nije li konačno sve to bilo samo san, ili pače napast? Koji pravednik ne bi u tom bučnom gradu pao u napast? Gdje bi se tu moglo naći ikakvo poštenje? Nije li bilo bolje pobjeći, popeti se opet na stijenu i tamo stajati a da se više i ne makneš s mjesta?

I već bi htio da se okrene, no u to ga noge izdaše, a u ušima mu opet zazuji »njegov lahor«: »Ustaj, pohiti, da pozdraviš Pamfalona u Damasku«.

I opet se starac obrati Damasku i sad podoše njegove noge. Hermije stiže pred gradsku kapiju upravo u času, kad je stražar baš bio vrata napola zatvorio.

VII.

Samo teškom mukom je uspjelo starom siromahu da izmoli od stražara, da ga pusti kroz kapiju, pa i to mu je uspjelo tek kad je zato žrtvovao svoju košaru i tikvicu i tako se nalazio sad potpuno goloruk u nepoznatom i tako neobično grešnom gradu.

Noći padaju na jugu brzo, te nema duga sumraka, a tmina običava biti tako gusta, da se ne može ništa više vidjeti. U ono vrijeme, kad se je ova zgoda zbivala, nisu se još istočni gradovi noću rasvjetljivali i već rano bi stanovnici pozatvarali svoje kuće. U ono vrijeme nije bilo bezopasno zadržavati se noću na ulicama, pa zato običavahu ljudi svoje kuće čvrsto zakračunati, da se ne

bi kakav pusti momak mogao u mraku ušuljati i okrao ih ili ubio ili im čak zapalio kuću. Ulazi se noću ili ne bi nikako više otvarali ili najviše tek okašnjelim domaćim ljudima ili prijateljima, pa i to samo u slučaju, ako bi se ponajprije uvjerili o tom, da tamo na vratima kuca upravo onaj čovjek, kojega treba pustiti.

Otvorena bi noću ostala samo vrata hetera, jer do njih je bio put svakomu otvoren i što više bi ljudi njihovo svijetlo namamilo, to bolje bi im uspijevao posao.

Kad se stari Hermije na taj način našao u najvećem mraku na ulicama Damaska, nije zaista znao, gdje bi se do sutradan mogao zadržavati. Dakako da je bilo onda i u Damasku gostiona, ali Hermije se nije mogao usuditi, na vrata koje od njih pokucati, jer je znao da bi za konak tražili od njega naplatu, a on nije imao nikakva novca uza se.

I tako se Hermije zaustavi i odluči se, iza kako je dugo zrelo promišljao, što je bilo bez sumnje u njegovu položaju najpriličnije, da pokuca na prvoj kući na koju bi se namjerio i da zamoli, ne bi li mu dopustili, da prenoći.

On to i učini i približi se najbližoj kući i pokuca.

Iznutra zapitaše: »Tko kuca?«

Hermije odvrati: »Ja, siromah putnik«.

»A tako, siromašan putnik! Ne malo ih se naokolo potucą. Šta hoćeš?«

»Molim noćište«.

»Onda si došao na krivo mjesto. Idi u gostionu«.

»Ja sam vrlo siromašan i ne mogu da platim gostionu«.

»To je zlo, no obrati se u tom slučaju onima, koji te poznaju; lako je moguće, da će te pustiti«.

»Mene ne pozna nitko ovdje«.

»No ako je tako i nitko te ne pozna, onda ne kucaj ni na naša vrata zaludu, nego se što brže nosi odatle«.

»Molim u ime Hristovo«.

»Pusti, molim te, to ime. Mnogi tvoje vrste hodaju naokolo i vječito im je na ustima ime Hristovo, a u glavi im nije ništa drugo do laži i nastoje da tim imenom prikriju sve moguće opačine. Nosi se, kod nas nema noćišta za te«.

Hermije se na to približi drugoj kući i poče i tamo kucati i moliti.

A i tu ga iznutra zapitaše i ne otvarajući vratiju: »Šta hoćeš?«

»Sasvim sam iznemogao, siromah sam putnik... pustite me, dajte da u vašoj sobi počinem!«

No i tu mu odgovorišee jednako: idi u gostionu.

»Nemam novaca«, odvrati Hermije i zazva i ovdje Hristovo ime, no kao odgovor ne dobi ništa nego prigovore.

»Zaista, dosta je toga imena«, doviknuše mu iza vrata druge kuće, »svi se lijenčine i ništarije danas skrivaju iza toga imena«.

»Ta vjerujte mi«, odvrati Hermije: »ja nisam nikad nikomu ništa zla učinio: došao sam ravno iz pustinje ovamo«.

»Nisam ja došao na vlastitu pobudu, nego sam dobio nalog«.

»E pa onda idi onomu, komu su te poslali, a nas pusti u miru: Mi se nemalo bojimo onih koji se nazivaju ocima i hodaju u jarećim kožama: vi ste doduše sveti, ali za svakim od vas ide uzastopce sedmero đavlova«.

Oho! pomisli Hermije: kako je vrijeme promijenilo stare običaje. Zaista, čini se da je sasvim iščezlo staro gostoljublje prema putnicima. I svi već znadu staru pustinjsku predaju, da je više đavola iza asketa nego iza običnog smrtnika, ali čini se da tim nije ništa bolje postalo, nego gore. Tu sam dakle u Damasku, pustinak koji je trideset godina stajao, — ljudi su iscjeljivani u sjeni moga stupa, — ali nitko ne će da me pusti pod svoj krov, i mogu me ne samo zlikovci ubiti, nego me mogu i bestidnici, koji su izvrnuli narav, teže od smrti uvrijediti i osramotiti. Već mi je posve jasno, da sam pao žrtvom đavoljem ruglu, i da nisam amo poslan na spas svoje duše, nego da ona posve propadne, kao Sodoma i Gomora.

Ali u isti čas opazi Hermije, kako netko brzo trči u tmini preko ulice i začu, kako mu taj netko kroz smijeh progovara: »Što sam ti se nasmijao, moj starčiću!«

»A radi čega?« upita Hermije.

»Kako možeš samo biti tako lud, da te puste u kuće visokorodnih i bogatih, da možeš tamo prenoćiti! Očito je, da zaista ne znaš ništa o životu«.

Isposnik razmišljaše: ovaj čovjek za stalno nije ništa više nego lopov ili lola, ali ipak je razgovorljiv: pa zato ću ga upitati, šta da učinim, da dobijem noćište.

»Oprosti još malko«, reče Hermije, »i saopći mi, ma tko ti bio, nema li ovdje kakvih ljudi, koji su radi svoga čovjekoljublja bolje poznati?«

»Dakako«, odvrati ovaj, »ima i ovdje takvih«.

»Pa gdje stanuju?«

»Upravo si kucao na njihovim vratima i razgovarao se s njima«.

»No onda je njihovo čovjekoljublje malo vrijedno«.

»Takvi su svi oni, koji ističu svoje čovjekoljublje«.

»No možda znaš koje, koji su bogobojazni?«

»I ti su mi poznati«.

»Gdje su?«

»Sad o zalazu sunca zastalno su se zaputili na molitvu«.

»Pa onda ću k njima«.

» To ti ne mogu svjetovati. Bože te sačuvaj, ako bi možda kucanjem pomeo njihovu molitvu, njihovi će te sluge zato baciti na zemlju i pače izraniti«.

Starac zalomi rukama.

»Ta pa što je to«, zavika on: »vaše čovjekoljupce ne može čovjek ni za šta na svijetu uvjeriti, da trpi nevolju, a pobožne ne smiješ smetati u njihovoj molitvi, a tome dolazi još, da su vaše noći tamne i vaše navike zaista užasne. Jao meni, jao!«

»Trebao bi, umjesto da dugo očajavaš ili možda da tražiš bogobojazne, poći Pamfalonu«.

»Šta si rekao?« upita pustinjak i dobi po drugi put isti odgovor:

»Idi Pamfalonu«.

VIII.

Kako se obradovao naš pustinjak, kad je čuo govoriti o Pamfalonu! Nije dakle uzalud ovamo došao. No tko li je to bio što je u mraku s njim govorio: dobro, ako je bio anđeo čuvar, no šta ako je možda bio najstrašniji od vragova?

»Pamfalona«, klikne Hermije, »Pamfalona ja i trebam upravo, jer sam njemu i poslan; ne znam doduše, je li to isti Pamfalon, o kojemu govoriš?«

»Šta su ti rekli o tom Pamfalonu?«

»Svašta su mi kazali, što ne mogu svakomu pripovijedati, ali kao oznaku su mi saopćili, da ga ovdje svatko pozna«.

»No, ako je tako, onda govorim o istom Pamfalonu, o kojem su i tebe izvijestili. Samo on može da bude onaj Pamfalon, kojega svi poznaju«.

»Pa kako dolazi to, da je samo on tako dobro poznat?«

»Već poradi toga, što je ugodan čovjek i svakud donosi veselje. Bez njega nema ovdje ni slave ni uživanja, i svi ga jednako rado gledaju. Jer začuju li iz daleka kako kasa njegov sivi pas s dugom njuškom i kako veselo zveče praporci kojima je urešen, tada odmah svi radosno poviču: evo gdje trči Pamfalonov Akra! dakle će uskoro Pamfalon sam tu biti i biti će čemu da se smije«.

»Kako je to, da on uvijek vodi psa sa sobom?«

»Radi zabave. Njegov Akra je divan, pametan i vjeran pas i pomaže mu koliko god može, da razveseljava ljude. A osim toga ima još i šarenu pticu, koju nosi na obruču na dugu štapu; i ta mu je ptica vrlo mnogo vrijedna, jer može izvrsno zviždati i siktati kao zmija«.

»No čemu treba Pamfalon sve to: psa i šarenu pticu?«

»Ta jasno je, da Pamfalon ne može da postoji bez takvih smiješnih stvari«.

»Pa tko je on, taj vaš Pamfalon?«

»Zar ti to ni sam ne znaš?«

»Ne znam ništa. Ja sam o njemu čuo u pustinji«.

»Vidi, vidi!« usklikne on: »dakle ne samo kod nas u Damasku i u drugim gradovima, našega Pamfalona poznaju čak već i u pustinji! To je i pravo, jer teško ćeš gdje naći drugog takvog veseljaka kao našeg Pamfalona: nitko ne može bez smijeha gledati, kako on zbija svoje vesele šale, kako žmirka očima, miče ušima, namješta noge i zviždi, ili kako puca jezikom i savija glavu punu uvojaka«.

»Namješta noge... savija glavu...« ponovi pustinjak: »igre, tjelesne kretnje i skokovi... Ta tko je on, reci konačno?«

»Pelivan«.

»Kako?... Onaj Pamfalon!... kojemu ja idem.. On da je pelivan!«

»Dakako, Pamfalon je pelivan, pa zato ga i znaju svi; on trči kroz ulice, prevrće se u obruč po trgovima, žmiga očima, topće nogama i previja glavu«.

Od užasa ispusti Pamfalon svoju putničku palicu i mogaše tek da promuca: »Iščezni! Nosi se, Sotono, zar me nisi još dosta pogrdio?«

No onaj, koji je iz mraka njemu govorio nije slušao to proklinjanje i nastavi: »Kuća Pamfalonova je tu za uglom, i zastalno će biti na njegovu prozoru svijetlo, jer naveče priprema uvijek svoju pelivansku odjeću, da predstavlja kod hetera. No ako ne bi bilo svijetla kod njega, onda prebroj u mraku treću kućicu desno od ugla, udi i prenoći tamo. Pamfalonova su vrata uvijek otvorena«.

I na te riječi iščezne čovjek koji mu je iz mraka govorio, iščeznu tako bez traga, kao da ga nikad nije ni bilo..

(Nastavit će se).

Bogdan Radica:

Jedna opaska i dva pjesnika.

I.

Posljednje dvije zbirke pjesama dvojice mladih pjesnika nukaju me, da o toj novoj poeziji malo progovorim.

Obojica su mladi pjesnici, obojica su prvi put nastupili u našim revijama i listovima, pak je već s toga gledišta potrebno nešto progovoriti.

Promatrajući pjesme ove dvojice međusobno nespojivih pjesnika predamnom se sasma spontano nameće pitanje o »katoličkome« u literaturi i o odnosu pisca prema tome »katoličkome«. To se pitanje u nas od svakoga tretiralo mnogostruko. Ne zato, da ja reknem mjerodavan sud, više radi svojih nekojih problema, koji se sada oko mene miču, onako možda letimično izreći ću neku opasku, nastalu snagom gledanja, opažanja, iskustva i diskusija. Osjećam jaku potrebu da se zamračene predrasude ukorijenjene u uskim mozgovima mnogih naših pojedinaca i jedne izvjesne cjeline izliječe i ozdrave i da se već jednom u nas započne slobodnije i svježije disati, jer vrijeme je da iskrenost zamijeni nisko ono i ponižavajuće okolišanje, a koje je konačno oslonac svakoj laži. »Mladi nijesu »katolici«, njihova produkcija i nije katolička«, riječi su koje neprestano sjede na ustima mnogih takovih meni duboko antipatičnih profila. Ma da su ovi daleko od onoga, što se zove život i da sa već oborenim predrasudama gledaju na putove sadašnjih vremena; i ma da se cijela njihova nakvašena logika survala pod pritiskom novog saznavanja, oni još uvijek nekim krugom jednog kavanskog stola sude, govore i raspravljaju. Potreba je da se od toga odalečimo prezirom nekim i mi mladi uz pomoć

onih, koji su uščuvali svijetlije vrijednote tradicije uputimo se novim zahtjevima.

God. 1916., kada je u slovenskoj literaturi zauzimala sve to življeg učešća generacija Izidora Cankara, Finžgara, Pregelja i drugih napisao je, prvi od spomenutih, ideolog te genercije i jedan od duhovitijih književnih i umjetničkih kritičara kod Slovenaca, u »Dom in Svetu« ove značajne riječi: »Mi smo se dominsvetovci kroz 30 godina nešto naučili. Opazili smo, da pedagoška kritika, kakova je bila naša dosada po većini ne vodi do dobre književnosti; potreba je pozitivnog umjetničkog rada, potreba je također umjetničke kritike. Već je 30 godina da se kod Slovenaca objavljuje idealistička estetika, da se goji idealistička kritika. Pa kakova je danas naša umjetnička kultura? Najnaravnije bi bilo, da su nam tih 30 godina stvorili barem velikog religioznog pjesnika, kojega tako teško čekamo, naše duše pozivaju njega, da ih obnovi u božjoj ljubavi. Jesmo li ga dobili? Zato nećemo više umjetničke negacije, koja se barem praktično uvijek nanovo među nama pojavljuje — pojavljuje također u dr. Ušeničkovoj normi... Uza sve to tvrdo smo uvjereni da je potreba tražiti i prisvajati pripravne za budućnost bolje i veće književnosti, zato je prva priprava sloboda umjetnika, kako smo je označili«. (»Trideset let«.)

Prije Iz. Cankara već 1908. pisao je Natko Nodilo svojem poznatom skrupuloznošću čovjeka bistra i objektivna o slobodi književnika i u tome eseju, koji je onda znao da izazove neopravdane polemike tražio ono, što je kroz to vrijeme zahtijevala nova i najkonstruktivnija struja među katolicima u slovenskoj literaturi. Protiv tih nazora u nas se ustajalo onda žučljivo i danas oni žive kod pojedinaca. Ali uza sve to nikada možda, kao danas mi nijesmo pravom od njih odalečeni, a približeni nazorima vrsnog stiliste i dobrog kršćanina, koji je za Flauberta i Balzaca govorio: »Osjećahu svijesno ili nesvijesno, da nam je kršćanstvo u amanet dalo viši moral, te donekad promijenilo i književni ukus« (Eseji: 113), i koga njegovo kršćanstvo nije smetalo, da traži »punu tvoračku slobodu književnika«, pače on ga je jednim dosljednim izvađanjem frapantno dokazao.

Međutim mi nijesmo toliko za tu i takovu »slobodu«, koju je, danas pokopano »larpurlartističko« doba naše moderne, zahtijevalo, jer su nas sadanja vremena odalečila od artističkih iscijeđenosti, pjesničkog dekadanstva i jer danas mi opet osjećamo kako je misao srećnim nekim momentom prevažila formu. I po svim znacima stranih literatura mi smo na putu, da tek zapazimo »katoličko« u literaturi.

A »sloboda« literata katolika se već sama po sebi svugdje izrazila, u nas ona je još ozbiljno pitanje, koje zabrinjuje one mozgove, protiv kojih smo već u početku ustali. Konačno »sloboda« literata katolika ista je, kao »sloboda« političara katolika i ona kakovog eksponenta »katoličkog« (!?) kapitala izraženog u gospodarskim zadrugama i štedionicama. I političar katolik u konkretnom momentu sasma oportuno spaja se s političarom nekatolikom, jer to zahtijeva politički momenat i taj eksponent paradoksalno nazvanog »katoličkog« kapitala u stanovitom slučaju dolazi u doticaj s drugim kapitalom, kojemu su sasma drugi ciljevi i druge svrhe. Pa to je konačno ona životna fluktuacija, koja traži spojeve, prelaze i

dodire, a ne mir, apstinencu i potpuno odalečenje iz života. Askete se odalečuju od života, a to su tek časne i svete jedinice; — kompleks je u mijenjajnju, pobijanju i vrtnji. Odnos literata katolika nije nimalo oprečan odnosu one prve dvojice. Kao čovjek i on dolazi pred iste životne zahtjeve, i on za volju literature neće prolaziti životom »razbijenih« lakata i »neobrijane« brade. Pa nije samo taj prosti momenat, koji danas više nego ikada pravi problem, već drugi čisto uzvišeniji, koji za mene još uvijek posjeduje i jedinu najveću vrijednost, traži slobodu kretanja, izricanja i izražavanja. Nije to jedina zadaća literata katolika da stihove pjeva za »glasnike« i molitvenike, da stvara pripovijesti za dobar svijet i prosuđuje samo ona djela, koja nose potpise cenzora, jer takova literatura i nije prava literatura. Ona je samo jednostručna i zato prisvojena tek nekojima. Jedno djelo može da bude katoličko a da u njemu i nije spomenuto ime Krista. Nasuprot to i jesu djela velikih vrijednota, jer lako je na svakoj stavci spominjati Krista, ali napisati djelo, gdje o Kristu nema spomena, a iz kojega ipak izbija duh Krista, Milosti i Vjere, to je snaga tek pojedinaca.

Ni pošten čovjek ne piše rasprave o poštenju, pa ni iskreni kršćanin nije dužan da svugdje spominje Krista. Nigdje na zemlji nije naznačena riječ »Bog«, ali ipak cvijeće, zemlja, brda, mora, zvijezde, mjesec, ptice pa i sam čovjek najdrastičnije su riječi, koje spominju Boga.

Ovako isto danas o tome misle mnogi iz književne i umjetničke renesanse talijanskog novenčeta. Moderna spiritialistička literatura pred nama je ponovno uskrisila ovo pitanje, ona nas uči kako nova vremena nose u sebi i novi snažniji duh. Kad mladi kritičar Pancrazi u novoj svojoj knjizi traži povratak vremenu Manzonijevih »Promessi Sposi« on sasma logički postavlja u doticaj sadašnjicu s najblistavijim sjajem tradicije, koja uvijek mora da je u kontinuitetu. A Manzoni je bio autor genijalnih i velebnih stranica, koje nijesu patile na voskastom asketizmu mnogih sadanjih mistika i koje nijesu govorile o Kristu mentalitetom onih babica, što ustima kvase pragove crkava.

To je zadaća moderne katoličke duše, da obuhvati život snagom jedne iskrene temperamentnosti, da tome životu izvan dosadanjih granica rekne ono, što osjeća, jer to je pravo.

U nas nema a ne će ni doći tako brzo do jednog takovog svježeg preporoda, jer naš je život još uvijek tako okružen svim tim sitnicama. Pa ipak oni, koji misle da se to mora proizvesti, potrebno je da čim prije nastupe da se u nas unese više životne energetike i duševne dinamike. Loše je to, da naša slova stoje mrtva, a iz naših stranica ne odsijeva ni daška života... Ali o tome drugi put!

II.

Sa Sudetom smo na čistu. Bez uvoda, koji nam je samo to rekao, da je bio »ministrant u bolnici« i još nekojih sitnih interesantnosti Sudeta nam je dostatno jasan iz svojih stihova. Sudeta je pjesnik, koji svojim stihovima ne postavlja nikakovih sumnja.

Ima u novoj poeziji stranoj i našoj mnogo od onih pjesnika, koje su Talijani na pr. nazvali »crepuscolari«. Ta »sutonska« poezija, koja graniči nenaslućenošću, tankoćutnošću i djetinjskom zaplakanošću ima i u nas svoje predstavnike. Kako uvijek mrzim pjesnike i umjetnike postavljati u

struje, ali kad se već i za tu sasma neodređenu i možda najnejasniju liriku našao izraz, koji je opet ne definuje nego samo donekle naznačuje, potrebno se njim poslužiti.

Sudeta ide po Osamljenim Stazama (Virje, 1924., Hermo); i danas, kada je cijela naša lirika — a koliko ima još te lirike? — prepuna samoubilačkih pubertetnih anomalija jednog Alfirevića, polumističkih poza jednog Majera, da spomenemo dvojicu od najnovijih, ova elegantna knjiga stihova nosi ipak jedno simpatično značenje. Nositi danas značenje prilično je teška stvar, kada je pjesnička literatura takova, da je tek malenim zanimanjem i osrednjem amateru omogućeno donijeti u zbirci od deset loših pjesama dvije dobre. Sudeta uprkos stiha, koji je već došao dotle da je izgubio i onu silhuetu stiha, hvata i donosi dobar i pravi stih. To je u formi, a u ideji on je poklonik Vjere, dakle protiv skepse i pozerskih kavanskih ispovijesti, on je konstruktivan.

To on sam kaže:

»Što će meni Vaše mirisave kose
vaze i klaviri i blistave sale,
kad su duše tako nisko pale,
a ulicom tek ih mala djeca nose«.
(36).

To je ona sinteza svih konstruktivaca, koji su se snagom svojega duha uspjeli da oslobode posljednjih ostataka bolesne baudelairovštine, dekadanstva i najnovije bludničke filozofije. Za mene ta četiri stiha danas mnogo znače. Ona su krv i pulz generacija, koje bi imale da niknu... I kad bi Sudeta bio samo to rekao uz njegovu najljepšu pjesmu »Utrni...« (29. »H. P.« XI. 3.) njegova bi zbirka pjesama zahtijevala da se o njoj progovori. [Razumije se i on će se zaboraviti, kao što su se zaboravili mnogi, jer je danas reklamna barnumština jača nego ikada, jer je pjesnik, koji se klanja Mariji još uvijek smatran mucavim nekim idiotom.] Sudeta to zna bolje od mene!

Pjesnik Horvat mi je nekoga sentimentalnoga popodneva govorio onim svojim polaganim glasom dugo o Sudeti. Vani je padala prva proljetna kiša... A meni je ugodno bilo slušati riječi simpatičnog pjesnika o simpatičnom pjesniku, pa kad sam pročitao — sada već po deseti put — njegovu pjesmu »Ja molim ti se...« onda sam tek shvatio i Horvata i Sudetu.

Djetinjski, onako jednostavno kao kakav Borsi, iskrenošću primitivca, seljaka i opet djeteta Sudeta započinje molitvom našega i njegova djetinjstva. Riječi su tu sasma obične, priproste i malene, kojima govore pastiri, djeca i siromasi. Sentimentalna idila pjesnika, koji pozna grad, koji je čak pjevao o gradu, stajao pred izlozima rasvijetljenim iskričavim svijetlom električne lampe, sjedio u kavani, pa koji je poslije toga osjećao da je najljepši život u »vrtu — među jorgovanom, bijelim ružama« — »u livadama, poljima i šumama«, u sjeni hrastova. Očišćen u idili on vidi Hrista, ne kao Blok ili još prije naš Kranjčević na barikadama u revoltnom zanosu, već kao čisto dijete u plavoj viziji, nepomračenoj od života:

»Uz polja ide. I vlat se njiše.
Različci jače se plave...
Kud noge mu stupaju,

tud nanovo pupaju —
grančice;
dižu se trave.« (9):

Njegov repertoir blieskavog negromanta pun lirskih nježnosti i pročućenih akvarela oprečan je Corazziniu i zato je jača poredba izlišna. Sudetina nedjelja od »sreće blista«, dok su nedjeljne večeri ovog toliko već spomenutog sentimentalca polomljene, tragične i teške. To je razlika, koja dijeli ova dva pjesnika: melankolija, koja graniči skepsom i umiranjem, kod Sudete nasuprot djetinjsko osjećanje života. I zato Sudeta u dodiru sa »sutonskim« pjesnicima nosi samo svoje djetinjsko gledanje i osjećanje. Iskreniji i svježiji od njih on pjeva:

»Raširih ruke, o zanosa! Šume
vjetrovi silni Jače vijorite!
U nebo teku, i u nebo svite
moje su ruke. Bog će danas u me!« (40).

A poslije toga: Sudeta je uz Horvata i Orelda jedan od onih, koji imaju u sebi budućnost naše lirike. To je još nešto, što bi moglo da se rekne!

III.

Hans Van Oreld + Al. Iv. Fannyn = M. Bukarica isto su tako antipatični pseudonimi, kao što je simpatično lice, koje ih nosi. Time sam o tome rekao sve. Razumije se za sebe i za prijatelja Orelda .

N e v e s e l i K o r a c i (Zagreb, 1924.) izišli su neočekivano. Za nas, njegove prijatelje, i za njega oni su mala senzacija. Uza sve to, što je ta sitna zbirka pjesama sadržajno i formalno tek početnička, jer ona i sačinjava početak pjesničkog života ovog pjesnika, ipak na sebe ona privlači pažnju.

Bilo je to onda: Oreld je sjedio negdje u kutu one naše »sobe« i pisao prve stihove. I nitko u njega tada nije vjerovao. A poslije, kad je osjetio da ipak u sebi nosi malo i dosta poezije, onda se požurio, sav u zanosu... Tada su izilazili njegovi soneti, stihovi sve do onih mekanih i tako nježnih »pisama bratu« (»H. P.« XI. 2.), pak se već vjerovalo, da je to »jedini« pjesnik one »Studiumove« generacije.

Ova zbirka napisana i sastavljena više radi sebe i iz jedne pjesničke strasti nije ono, što je uistinu njezin autor. Ona je tek jedan dio njega. I možda najslabiji dio. Oreld ima već pred sobom stranice snažnih stihova, raspršene po revijama »Vijencu« i »Hrv. Prosvjeti«, koji su već dostatno karakterizirali njegovu fiziognomiju pjesnika.

Ovaj početak jednog pjesničkog života simboličan je i interesantan. Od Dučića preko Nazora pa do Krkleca kreće se njegova pjesnička erudicija, a tehnika mu od impresionizma skače u najbizarniji ekspresionizam. To ga ne smeta da pjeva o venecijanskim noćima i o gondoljerima. Takva zbirka puna ovakovih kontrasta i reminiscenca ne prikriva pjesnikov značaj.

Tu je ipak on Oreld sa svojim stihovima, koje nosi na ruci i čita ih svakome, polako olovnato listajući stranicu po stranicu. Ovi stihovi nose pečat čovjeka neveselog, polomljenog, ne sentimentalno bolesnog, pjesnika, kojega je više pokvarilo slovo složeno slagarskom rukom na stranicama tragičnih i sumornih sjevernih autora, nego život. Biblioteka više nego ulica. Knjiga više nego kavana. A takova intelektualna tragika jača je od one života. Ona je manje bučna, više nutarnja i zato teža. Čitav taj njegov život do jučer bila je pohlepa za znanjem, za knjigom, za onim crnim na bijelome i kad je započeo instinktivnije stvarati onda je nekako nebožderski i cinički zalupio vratima svoje sobe u potkrovlju i pošao među tramvajske rabotnike, da piše »sudar« jednog čovjeka, jedne mladosti i previše intelektualne; da piše stihove o gradu, o nepoznatim ljudima, o teškim i sumornim ulicama, o parkovima, o grobištima, o šumskim stazama i o svemu onom, što sačinjava jedan gradski život i što stvara jednog pjesnika u kontaktu sa tim životom.

Cijelu svoju filozofiju on ovako definuje mirno, jasno i ne u ekstazi:

»Ima dana kad u meni umru vene
krv i tijelo, sve što nije ritam, boja
muzika i pjesma. I svaka je moja
čežnja svjetlija i ljepša. Oborene

glave hodam ja po parku kada sjene
silaze polako vrh zelenih hvoja
i dok dugo misli roje se bez broja
osjećam se tako kô da nema mene,

kô da samo cvijeće živi sred tišine
i krijesnice bijele po obzorju jezde,
kô da samo lebde sumračne daljine

i zaspale tice po krošnjam se gnijezde.
Rasplinjujem tu se. Miruju visine.
Samo oči gore kô eterne zvijezde.« (5.)

Baš to »preobraženje« atavistički je nasljedak one jučerašnje poezije, koja je doživjela svoj najeklatantniji slom u slabašnoj lirici jednog Šimića. Oreld ga je svakako drukčije shvatio i izrazio, nije se upustio u papirnate refleksije jedne besmislene misli, već je u njega ipak pobijedila afirmacija. Pa ma da Oreld ima veoma malo u sebi konstruktivnosti i ma da je pod jakim i najekstremnijim uticajima sadašnjice, u njega ipak zna da pobijedi potencija i snaga, koju posjeduje na pr. Sudeta:

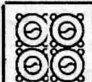
»Tada se vratiše svijetla
mladosti moje daleke
nenadno, jednog časa
i k meni žudno pružene
dvije bijele, mekane
ruke.« (20).

Oreld nije ono što Sudeta. To su dvije diference ove dvojice pjesnika. Je li Oreld ono, što mi nazivamo »katolički« pjesnik? On to sam najbolje zna. Zato i ne odgovaramo, jer diskrecije svugdje, pa i u kritici, moraju biti poštivane...

*

Teško je pisati o pjesnicima! Još teže o prijateljima. Prijatelji su kao i rođaci neka čudna stvar. Poznavati prijatelje i kazati im ono, što o njima znate, jako je mrsko i neprijatno. Neprijatelji su kod toga svakako učtiviji i više prijazni. Oni vam barem to dopuštaju.

Ova dva pjesnika moji su prijatelji. A opet: m e s a m i s s o n t m e s a m i s!

KNJIŽEVNI PREGLED

Pietro Pancrazi.
(Uz prijevod).

Jedan iz one grupe, koji je skupa s Papinijem izdao antologiju »Poeti d'oggi« i toj vrsnoj slici talijanskog novijeg pjesništva podao mnogo od svojeg kritičkog ukusa, literarnog smisla i estetskog ćuta, Pietro Pancrazi izdao je svoju nada sve zanimljivu knjigu »*Ragguagli di Parnasso*«. Duhovito pisana u lijepom blještavom jeziku, puna esprita, dojima se katkada kao dobro pisana kozerija, katkada kao vješto ispisana studija kritičara, koji nije kritičar u onom prastarom smislu rezanja i klasificiranja, već to su stranice čovjeka pjesnika, čovjeka prijatelja, koji poznaje te duše, te ljude; on je s njima proživio nekoliko »peripatetičkih noći«, kako sam govori o jednome, kojemu je knjigu posvetio, a to služi — reklo bi se — i za sve. Otkriva intimnosti, slikarski podaje nekoliko poteza njihove fizičke fizionomije preko koje se konačno dolazi i do one psihičke. Auktor mu je isto toliko simpatičan, ako je uopće simpatičan i zanimljiv ,kao i njegovo djelo.

Svoju knjigu započinje riječima pesimističkog mislioca ili bolje aforiste Jouberta: »Kad imam slijepa prijatelja, ja ga posmatram u profilu«, koje su riječi dostatne da karakterišu cijelu zbirku članaka, prikaza, profila, študija, skica po kojima je nabacano mnogo svježih, istinskih zapažanja, dosta misli, malo skoro ništa proizvoljnog kritičarskog podučavanja, pregršti zanosnih riječi, pa jako dobre poezije. Sam kaže, da su to »alcuni scrittarelli letterarii« koji su većinom izlazili u bologneskom listu Resto del Carlino i to kroz vrijeme od 1919. do 1920.; dalje, nastavlja, »pokušao sam jedan pogled na najnoviju talijansku literaturu — duhovi i forme — kakove su se prikazivale jednom nesebičnom duhu u prvim godinama svršena rata«. Dakle novinarski članci pisani bez sistema i metode, bez one historijsko-literarne cjeline oni su jak izraz svih prilika, potez svih jačih predstavnika te najnovije generacije; one toskanske, koja se okupljala u početku oko futurizma i one, koja nije toskanska niti futuristička, a vremenski je, pa ma razdvojeno, pripadala prvima.

Svi su tu: i Alfredo Panzini, o kojemu auktor duhovito započinje upitom: »gdje će završiti literarni poziv Panzinijev?« Carlo Linati, koji je danas jedan između saradnika »Feste«. Tozzi, pa Moretti, da ne spominjemo Adu Negri, zatim Cardanellija, Jahiera, Baldinija, gdje se pisac jako interesantno dotakao ovog psihološkog procesa, koji se izrazio tako jako u talijanskoj literaturi. Zatim ostali: Morselli, Gaeta, Guglielminetti, Vivanti, Sicillani i konačno uz Tendenze i Palazzeschi. Osobito je ovaj posljednji prikaz o Palazzeschiu jako duhovito izrađen. Pancrazi je tu podao mnogo od one svoje prijateljske ljubavi, dosta osjećanja i finih zapažanja tako da taj prikaz uz onaj Sofficijev i Papinijev dostatni su da protumače onu skrivenu i polutamnu vrijednost ovog danas najvećeg lirika talijanske literature.

Svakako najinteresantnija i najduhovitija kozerija u ovoj knjizi je

članak »*Amici*«, koji donosimo u prijevodu.

Napisan god. 1918., dakle pri koncu rata i u momentu, kada se jedna duga perioda literarnog života ovih ljudi primicala kraju, kada je rat djelovao na sve njih tragički i pobjedonosno. Postavio ih je pred dilemu; svi oni skeptički raspoloženi do posljednjeg u onome krvarenju čovjeka, jako su u sebi osjećali probuđenje duha. Tu su tako plastički prikazani, da je svaki između njih izvrstan portret, koji kaže mnogo više od svih ispisanih studija. Mučaljivi Papini, koji je već na putu skrušenja. Palazzeschi već dvije godine bolestan, slomljen i uništen, traži odriješetnje u kapelama. I Prezzolini i svi oni. Pa eto baš sada, kada mi idemo za tim da prikažemo cijelu ovu grupu, intimna ova slika toga njihova života u Firenzi dolazi upravo zgodno da pokaže sve ove duše u njihovom dodiru sa svakidašnjošću, u sjeđenju u kavani, u vanjskim profilima, u njihovim razgovorima. I možda je to bolje od svih učenih komentara i kritičkih bilježaka. I ako u koječemu vremenski zastarjela, ipak kao cjelina djeluje jako interesantno. Puna živopisnih posmatranja kratko izraženih, najtipičnija slika onih dana one mladosti koja je Italiji podala »un po di letteratura« kako se autor čedno izrazio.

B. Radica.

O katoličkoj literaturi.

Otkad je započeo katolički literarni pokret kod nas, manifestirao se on najjače i najizrazitije u lirici, gdje se je zaista izgradilo nekoliko zaokruženih ličnosti koje su svojim djelima dale dokumentaciju svjesnog nastojanja oko katoličke literature. Pripovijetka se već pokazala kao škakljivije tlo, jer se je više pripovjedača u svom daljem razvijanju zagubilo i uopće propalo za katolički život i njegove probleme. Nije dakle čudo, da se baš o novije zbirke lirike nadovezuju refleksije o katoličkoj literaturi, o njenim bitnim oznakama i zahtjevima. Moram odmah napomenuti, da je u tomu već možda istočni nedostatak, jer se svakako na temelju ove najpersonalnije književne vrste ne može razviti dovoljno široka podloga za shvaćanje čitavog pitanja, te ono postaje suviše jednostrano. Ja sam poradi toga pokušavao u više navrata, da postavim to pitanje kod nas i na polje dramatike, koje je u općoj literarnoj konstelaciji danas jedno od najznamenitijih, a i na katoličkoj se strani stalo intenzivnije kultivirati. Centralni problem katoličke literature može se shvatiti samo ako čitav sklop tih pitanja promatramo sa stanovišta katoličke literature kao cjeline, dok svako drugo razmatranje vodi do nastranosti. Tako imamo i u ovom broju našeg lista, povodom nove lirike, dva gotovo posve oprečna stanovišta, čiji vrhunac kao da je najkraće formulirao R. K r a l i k, kad je spor u njemačkoj katoličkoj literaturi označio riječima: »jedni su htjeli da nagovore katolike, da što više toga nauče i preuzmu od nekatolika, da u utakmici budu ovima dorasli; drugi su htjeli da katolike potkrijepe, da se čvrsto drže svoga katoličkog stanovišta, da tako svijetlo Crkve što nepomućenije i što nepomješanije zasja njima i čitavom svijetu u korist«. Oba stanovišta nisu tako oprečna kao što se čini kad se suviše oštro formuliraju i kad se jednostrano shvate, kao što čine i ovaj put naši debateri g. M. S. i g. B. Radica. Svaka i s k l j u č i v o s t i preziranje drugoga stanovišta ovdje je neumjesna i vodi do tvrdnja, čiju će pretjeranost

svatko lako uvidjeti. Ne radi se kod katoličkog pjesnika samo o ličnoj izgrađenosti s jedne strane, a jasnosti i jednostavnosti s druge strane kako izvodi g. M. S., nego i o stupnju njegove umjetničke dinamike i o kvalitetama njegova pjesničkog talenta. I sam g. M. S. postavlja pok. Isidora Poljaka nad nadb. Šarića kad kaže, da »nitko nije još u hrvatskoj literaturi iznio bolje svoj odnošaj prama Bogu« od Poljaka, ma da je on svakako manje jednostavan od nadb. Šarića. A u drugu ruku zapada g. Radica u apsurd, kad u svojoj revnosti za novim i nenadanim zaboravlja, da bi naša spoznaja Boga iz same prirode bila vrlo manjkava (kako pokazuju idolopoklonici i pogani), da nije pozitivne objave: ne može dakle biti, da je p o s e b i poezija koja se osniva samo na prirodnoj spoznaji, jača od one koja pjesnički odražava Objavu i njene tajne u čitavu njihovu natprirodnom sjaju. U rukama jačeg pjesnika će dakako i ona indirektna spoznaja dobiti veći sjaj; kao što je istina i to: što je jasniji, određeniji, poznatiji predmet, to se jači talenat hoće, da mu dade nov sjaj i izražaj. Zato ne uspijevaju mnogi pjesnici koji nadovezuju na liturgijske i sl. motive, ali oni koji uspiju (kao na pr. Dante) natkriljuju svojom veličinom sve ostale. Treba se također čuvati, da nas vlastita teorija predaleko ne zavede; kao što je g. M. S. promašio govoreći o drugom dijelu Sudetine zbirke, koji sa stanovišta ličnosti pjesnikove nije ništa manje iskren ili istinit od prvoga, a objektivno će oko lako opaziti i to, da ništa manje tuđih formalnih utjecaja nema u prvom dijelu no što ih ima u drugom. Kad bih opširnije pisao, mogao bih to dokazati citatima. No meni nije ovaj put na umu, da se upuštam detaljno u meritum same stvari, nego samo da upozorim na mnogostranost i opsežnost ovoga pitanja kao i na to, da se ono ne da odsjeći s nekoliko općih maksima. Ali je dobro, ako se o njemu raspravlja, jer ćemo to prije doći do jasnosti i do praktičnih rezultata. Sve ono, što odražava makar i nesvjesno vječite istine na kojima je zasnovana Crkva katolička i njena nauka, jest u neku ruku katolička literatura, kao što je i duša ljudska u izvjesnom smislu »naturaliter christiana«, dakle kršćanska i onda, kada kršćanstva još nije ni bilo. Ali katolička literatura kako se danas razumijeva (i kako je definira na pr. F. Strowski), jest pojava koja kao sastavni dio svjesno prati katolički pokret t. j. onaj pokret koji na bazi probuđene socijalne svijesti ide za tim, da služeći se modernim sredstvima »obnovi sve u Hristu«. Kao što se taj pokret u svome opsegu ne pokriva sa samom Crkvom, nego unutar Crkve ima svoje naročite metode, svoje bliže praktične ciljeve, tako i ova literatura traži svoje posebne putove i metode, suzuje svoj krug da ga što više produbi i prama tome stavlja svoje naročite zahtjeve. U čemu oni sastoje, lako bi proizašlo iz osnovnih tražbina samog katoličkog pokreta; no mi se možemo i na to drugom prilikom osvrnuti.

Lj. Marković.

Obnova Marulića.

Kao što su oficijelni literarni krugovi 1901. proslavili 400-godišnjicu »Judite« s mnogo sjaja no s malo faktične koristi za poznavanje Marka Marulića koji je kud i kamo znamenitiji kao ličnost nego kao pjesnik, tako su prilikom četiristote obljetnice smrti njegove katolički krugovi bez buke i čednim sredstvima, no s mnogo više sreće obnovili uspomenu Marulićevu upotpunivši znatno sliku njegova kulturnog značenja. Vrlo ukusno izdanje »P e d e s e t p r i č a« u glatkom i privlačivom prevodu g. Milana Pavelića (izdanje Narodne Prosvjete) učinit će ne samo prilaznim najširim slojevima ozbiljni ali blagi lik gorčinom života prekaljenog asketa isred bučnog renesansnog Splita, nego će također unijeti i u današnja srca besmrtnu baštinu njegove kršćanske životne mudrosti. Danas, iza 400 godina, ove će se lake i male pričice bez sumnje nanovo rado čitati: njihov je karakter alegorijski, bezvremenski kao u Spasiteljevim parabolama, a pouka im je sažeta i jasna, duboka i jednostavna i iznesena zrelošću i sigurnošću, koja se doima kao čvrsta očinska ruka što nas sigurno vodi u život. Hrv. Kat. Nar. Savez izdao je u isto vrijeme partituru za izvođenje Marulićeva »S v e t o g P a f n u c i j a« priređena od g. M. Pavelića, režijski opremljena od g. dra V. Deželića sina s muzikom g. dra Božidara Širole, u stilu nedavne obnove »Žrtve Abrahamove«. Budući da je ovo izdanje namijenjeno svakako živoj pozornici, nadamo se da ćemo uskoro moći u Zagrebu u praksi ogledati njegovu vrijednost, pa ćemo se tom prilikom njim opširnije pozabaviti. Kako je izdanje svakomu prilazno (naručuje se kod H. K. N. Saveza u Zagrebu), nadamo se, da će se i provincija okoristiti ovim pokušajem za obnovu naše stare kršćanske pozornice. Usput spominjemo, da je motiv »Svetoga Pafnucija« isti kao i u legendi o »Pelivanu Pamfalonu« Nikolaja Leskova, koju počinjemo donositi u ovom broju, dok će članak o piscu s još nekim člancima o važnijim pojavama savremene Rusije izići u narednom broju.

Lj. M.

Gubici.

U noći između 21. i 22. kolovoza o. g. umro je u bolnici u Brčkom naš nezaboravni drug i saradnik Isidor P o l j a k, župnik u Boću u Posavini, čije su nove pjesme upravo mjesec dana ranije izišle iz štampe kao dosad najzreliji i najjači plod katoličkog literarnog pokreta. Želeći da ova zbirka, o kojoj donosimo prikaz u ovom broju, bude u rukama svakoga od naših čitalaca, ne ćemo ovdje ponavljati biografiju pokojnoga pjesnika, koju je sa svim tačnošću vanjskih podataka iznio u tom izdanju g. Petar Grgec. No da se bar donekle odužimo blagoj uspomeni muža, koji je kao čovjek bio rijedak primjer karaktera a kao pjesnik dao odabrano biserje katoličke poezije, želimo iznijeti lične uspomene, eventualnu korespondenciju i drugi dokumentarni materijal, kao i studije o pokojnikovoj poeziji, te molimo sve naše poštovane čitaoce, koji bi u tom pogledu mogli šta pridonijeti, da se što skorije odazovu ovom pozivu. Uspomena Isidora Poljaka treba da još dugo živi među nama, a odabrana ljepota i velika vrijednost njegovih pjesama treba da uđe duboko u svijest svih nas i u trajni poklad naše literature.
— 5. kolovoza preminuo je u Novom Sadu 69-godišnji starac Jovan H r a n i l o v i ć, pjesnik čije je mjesto odavno već određeno u književnosti u epohi koja je padala pred pokret »Moderne« i baštinu Šenoinu razmahala u bujan cvat lirike s vidnim oznakama patetskog idealizma i romantičkog patriotizma. Pored Harambašića, Arnolda, Badalića i dr. Hranilović je zauzeo čedno ali izrazito mjesto tihog i skromnog pjesnika vjerom obasjanog socijalnog idealizma, koji se naročito izrazio u najpopularnijim njegovim »Žumberačkim

elegijama«. Pjesme mu je izdala »Matica Hrvatska« g. 1893.; kasniji njegovi pjesnički produkti nisu nažalost dosegli vrijednost ove zbirke. Pokojnik je i teorijski pratio literaturu i nastojao, da naročito u svojim godišnjim pregledima lirike dade i smjernice razvoja naše literature. Polemika s Modernom vodila ga je u tom smjeru katkad predaleko, kaošto su uopće zastupnici »starih« u tom sporu pokazali premalo elastičnosti a previše teškog, nepokretnog formalizma. No ipak Hranilovićev rad nije zaslužio onaj prezir, kojim se je preko njega prelazilo kao reakcija na polemičke neuspjehe »starih«. Jovan Hranilović rodio se 18. prosinca 1855. u Kričkama u Dalmaciji, svršio teologiju u Zagrebu, a filosofiju u Beču, te župnikovao u Radatovićima kod Svete Nedjelje. Uređivao je neko vrijeme »Obzor« i »Vijenac«, saradivao u »Letopisu Matice Srpske« i u »Glasu Matice Hrvatske« kao i u našem listu. — Umro je u Novom Sadu u velikom siromaštvu, upravo kad su se prijatelji spremali da mu izdanjem počasnog zbornika privrijede materijalnu potporu. Pokoj mu duši!

Lj. M.

Talijani „Hrvatskoj Prosvjeti“.

G. Giovani Papini se preko našeg saradnika g. Bogdana Radice zahvalio najsrdačnije »Hrvatskoj Prosvjeti« na njezinom interesu oko talijanske literature i izrazio svoje simpatije na tome radu. U tom pismu piše i o svojoj najnovijoj knjizi, koja će izići koncem godine, a zvat će se »La Secônda Nascita« (Drugo Porođenje). Dalje je naš saradnik g. B. Radica primio poziv na saradnju u »Carroccio«, list mladog katoličkog pokreta moderne Italije, u koji će poslati nekoliko prevoda iz katoličke lirike s prikazom naše savremene literature.

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika“.
Tisak Nadbiskupske tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. LISTOPADA 1924. BROJ 10.

Vladimir Solovjev:

Govor o Dostojevskom.

Prvi od Tri govora posvećena uspomeni Dostojevskog.

U prvo vrijeme čovječanstva bili su pjesnici ujedno proroci i svećenici; religiozna ideja je vladala poezijom, a umjetnost je služila Božanstvu. Ali kad je život postao složeniji, kad je nastala na podjeli rada osnovana civilizacija, izdizala se umjetnost, kao i druga područja duha; ona se odijeliše od religije. Umjetnici, koji su prije htjeli biti samo sluge Božanstva, podigoše samu umjetnost do božanstva ili do idola. Za ove svećenike čiste umjetnosti postade savršeni vanjski oblik glavna stvar; religiozna sadržina otpada. Ali bujni cvat slobodnih umjetnosti u klasično doba i u novoj Evropi nije bio duga trajanja. Novoevropska umjetnost procvate i ocvate pred našim očima, malo po malo nastaje sada stvaranje ploda. Bilo bi nepravedno, tražiti od njenih prvih klica svojstva sazrela ploda; njih možemo samo unaprijed naslućivati. To bi bila tačka, s koje bi se imalo promatrati sadanje stanje umjetnosti i literature. Umjetnici današnjeg vremena ne mogu i ne će više da služe samoj čistoj ljepoti i da iznalaze samo savršene oblike: oni traže sadržinu. Ali udaljivši se od ranijega religioznog sadržaja umjetnosti, obraćaju se potpuno zbiljnosti i padaju u dvostruk odnos ovisnosti o njoj: ponajprije nastoje ropski kopirati zbilju, a drugo isto tako služiti zlobi svakodnevnoj, udovoljiti javno raspoloženje časa, propagirati prihvatljiv moral i uobražavaju sebi, da će na ovaj način učiniti umjetnost upotrebljivom. Dakako da ne dostižu ni jednog ni drugog cilja. U bezuspješnom lovu za pseudorealnim pojedinostima gubi se istinska realnost cjeline i nastojanje, umjetnost svesti u sklad s vanjskom poukom i korisnošću na trošak njene unutarnje ljepote, pretvara je u najbeskorisniju stvar na svijetu, jer je jasno, da loš umjetnički produkat ni uz najbolju tendenciju ne može ni da pouči ni da donese bilo kakvu korist.

Osuda sadanjeg stanja umjetnosti i dominantnog smjera vrlo je laka, jer je opće propadanje stvaralačke snage i mnoge povrede na polju ljepote suviše su očite. Ipak bi ta bezuvjetna osuda bila nepravda. Čak i u tako nisko paloj današnjoj umjetnosti sakriva se iza dvostrukog lica roba znak božanskog veličanstva. Tražiti od današnje besmisleno i nejasno primijenjene umjetnosti potpunu realnost i direktnu korist, to nas vodi njenoj uzvišenoj i dubokoj

sadržini istinitosti, o kojoj dakako ni zastupnici ni tumači čiste umjetnosti nemaju ni pojma. Jer se današnji umjetnici ne će da zadovolje s ljepotom forme, teže oni više ili manje svjesno zatim, da umjetnosti dadu biljeg realne moći, da čovječanstvu tim putem dadu novo svijetlo i nov život. Stara je umjetnost odvraćala čovjeka od mraka i zlobe koji vladaju svijetom, vukla ga je za sobom u svoje bezoblačne visine i vezala je njegov duh o svijetle slike; nova ga umjetnost naprotiv tjera u tamu i zlobu, kadšto s nesvjesnom željom, da prosvijetli tminu i da ublaži zlo. Ali gdje da umjetnost nađe onu prosvjetiteljsku moć? Ako umjetnosti nije dosta, da čovjeka sama odvrati od rđava života, ako hoće da taj rđavi život i popravi, to ona treba, da dostigne tako visok cilj, drugih sredstava no što je samo stvaranje zbiljnosti, jer prikazivati ne znači preobražavati i otkrivati ne znači popravljati. Čista umjetnost podigla je čovjeka nad zemlju u njene olimpijske visine; nova umjetnost se vraća s ljubavlju i smilovanjem natrag na zemlju, no ne da se zakopa u mračni i opaki zemaljski život — jer zato ne treba nikakve umjetnosti — nego da taj zemaljski život podigne i obnovi. Zato moramo biti dionicima svijeta; biti mu blizu, osjećati za nj ljubav i samilost; ali tu treba i jedan viši motiv. Za snažan dojam na svijet, dojam koji bi htio i mogao preobražavati, treba nebeskih moći. Umjetnost, otrgnuta od vjere, mora da stupi u novu vezu s njom. Umjetnici i pjesnici moraju u novom, višem smislu opet postati prorocima i svećenicima: religiozna ideja treba da njima ovlada, i oni treba da ovu ideju u njenu zemaljskom utjelovljenju vode i upravljaju. Umjetnost budućnosti koja sama od sebe mora da nađe svoj put religiji iz svojih beskrajnih zabluda, nije ona prvotna umjetnost, neizljuštena iz religije.

Uza sav prividno antireligiozni karakter današnje umjetnosti može izoštreno oko lako raspoznati u njoj nejasne crte buduće religiozne umjetnosti, i to u dva pogleda: od potpunog utjelovljenja ideje u njenim najsitnijim materijalnim pojedinostima sve do gotovo potpunog njena slijevanja, i ujedno s nastojanjem, da djeluje na realni život, da ga prama priznatim idealnim zahtjevima popravi i poboljša. Dakako da su zahtjevi kao takvi još na nisku stupnju a i nastojanje koje oni pobuđuju je dosta bezuspješno; jer tim što realistička umjetnost ne priznaje religiozni karakter svoga zadatka, lišava se ona jedinog sigurnog uporišta i moćne poluge za čudotvornu djelatnost u svijetu.

Ali taj grubi realizam u novoj umjetnosti je samo tvrda ljuska za kojom se zasada skriva poezija budućnosti. To nije samo lični nazor, nego se osniva na izvjesnim znakovima. Umjetnici iskrsavaju, koji doduše još polaze od dominantnog realizma, a djelomice pače stoje na njegovu niskom nivou, a u isto vrijeme se znatno približavaju religioznoj istini, trude se da s njom spoje socijalni ideal i da postavljene zadaće svedu s njom u sklad, pače primaju posvećenje za svoju opće korisnu službu od religiozne istine. U današnjoj realističkoj umjetnosti vidimo vjesnicu nove religiozne

umjetnosti, koja već polagano dozrijeva. Ona još nema zastupnika u literaturi, ali ima preteča. Takav je preteča bio Dostojevski.

Po vrsti svoje djelatnosti spadao je Dostojevski u red pisaca romana, od kojih ga je po koji u izvjesnom pogledu nadvisivao. No on se je tim razlikovao od njih svih, da nije gledao samo u sadašnjost, nego daleko u budućnost.

Naši najbolji romansijeri izuzevši Dostojevskoga crtaju život tako, kako ga vide i nalaze: u zaokruženim, čvrstim i jasnim oblicima. Dobar nam primjer tomu pružaju romani Gončarova i grofa L. N. Tolstoja. Obojica nam crtaju rusko društvo (posjednike, činovnike, seljake), kako se je tokom stoljeća razvilo, u živima, ali preživljenim oblicima i normama koje se preživljuju. Što se tiče njihova umjetničkog predmeta, to su romani obojice ovih pisaca, uza svu različnost njihova talenta, iste vrste. Gončarovljeva osebina bila je moć umjetničkog generaliziranja; ona ga je osposobila, da stvori sasvim ruski tip jednoga Oblomova. Nijedno jedino drugo djelo ruske literature ne dostiže u tom pogledu Oblomova. Tolstoju manjka ta snaga njegovi tipovi nisu postali pojmovi vrsta); njegova je osebina sastojala u majstorskom slikanju detaja, u upravo blistavom crtanju potankosti iz života ljudi i prirode. Ali njegova glavna snaga ležala je u suptilnom prikazivanju duševnog mehanizma. Pozadina toga detajnog crtanja i psihološke analize bila je nepomična pozadina faktičnog života i to života ruske plemićke porodice, pri čem je Tolstoj umio da nijansira svoje opise još nepomičnijim tipovima iz nižega puka. Ali jedan Karatajev je suviše ponizna figura, a da može da služi kao opreka gospodarima, pa čak ni jedan Napoleon ne može da razmakne taj uski horizonat: osvajač Evrope upada samo u toliko u okvir romana, u koliko se on dotiče života ruskoga »barina«. A takvih dodirnih tačaka je samo malo; ovamo spada na pr. slavna procedura pranja, gdje Tolstojev Napoleon može da uspješno konkurira s Gogoljevim generalom Betričevom. U tom nepomičnom zraku sve je već jasno i stalno, sve je već unaprijed određeno; pa ako još možda postoji koja želja za nečim drugim, nastojanje da se horizonat proširi, to se ono ne obraća budućnosti, nego prošlosti, još jednostavnijem, nepomičnijem životu — životu prirode (»Kozaci«, »Tri smrti«). Sasma oprečan karakter ima svijet Dostojevskoga. Kod njega je sve u vrijenju, ništa ne stoji stalno, sve teče. Predmet romana nije kod Dostojevskoga život društva, nego socijalni pokret. Dostojevski je kao jedini od naših najznamenitijih romansijera odabrao za temu svojih romana socijalno kretanje. Ponajviše ga u tom pogledu stavljaju o bok Turgenjevu, no s nepravom. Da karakterišemo opće značenje nekog pisca, moramo posegnuti za njegovim najboljim, a ne za njegovim manje uspjelim djelima; a najbolja djela Turgenjevljeva, »Lovčevi zapisci« i »Plemićko gnijezdo«, divne su slike ne jednog pokreta unutar društva, nego upravo njegove stabilnosti; to je isto časno, plemićko društvo, koje nalazimo kod Gončarova i Tolstoja. Ma da je Turgenjev uvijek budnim okom

pratio naše socijalno gibanje i djelomice se dao pod njegov dojam, to on ipak nije uhvatio negov dublji smisao i njegov roman u kojemu obraduje tu temu (»Nov rod«) pokazao se kao posve promašen.

Dostojevski se nije podvrgao dominantnim strujama, on nije nekritički slijedio različite faze pokreta — on je šta više okrivao njegove stranputice i o s u d i v a o ih unaprijed. Pravo na njegov oštri sud i nužno mjerilo za prosudivanje dala mu je njegova živa vjera, koja ga je dizala nad sve savremne struje i osposobila ga, da preko njih gleda i da se ne da da ga one ponesu. Pomoću te v j e r e otkrio je Dostojevski najviši i najudaljeniji cilj toga pokreta i pregledao jasno svako zastranjivanje od tog cilja; on je sve stranputice osudivao sa stanovišta prava i osudio ih iz osjećaja pravednosti. Njegov pravedni ukor odnosio se na krive putove u objavama socijalnog gibanja, a nipošto ne na sam toliko nužni i poželjni pokret; on je kudio samo preslabo razumijevanje za socijalnu istinu, no nipošto t r a ž e n j e te istine, kao ni težnju za ispunjenjem toga ideala. Ovaj posljednji je i za Dostojevskog ležao u budućnosti: on je vjerovao ne samo u sadanje carstvo Božje, nego i u buduće i shvaćao je potrebu napora i žrtava da se ono oživotvori. Onaj koji poznaje cilj pokreta ima i pravo da kori svako zastranjivanje od tog cilja, a Dostojevski je to smio to više, što je isprva i sam lutao tim stranputicama. Pozitivni religiozni ideal, koji je Dostojevskoga visoko izdigao nad savremenu struju društvenih mišljenja, nije mu nenadano pao u krilo; on ga je izvojevao u dugoj i teškoj borbi. On je osudivao što je sam i predobro poznavao i sudio je pravedno, i što mu se jasnije otkrivala najviša istina, to stroži je bio njegov sud o tim zabludama socijalnog pokreta.

Odgovor na dvostruko pitanje koji je najviši društveni ideal, i koja su prikladna sredstva da se on postigne, bio je u središtu čitave literarne djelatnosti Dostojevskoga i odredio je njegovo veliko socijalno značenje.

Zakonski uzrok socijalnog pokreta leži u opreci izmedu zahtjèva ličnosti i savremenog socijalnog poretka. Otud je i Dostojevski započeo svoju karijeru kao crtač, tumač a ujedno i aktivni član novog socijalnog pokreta. Ponor socijalne laži, ako i u njenoj najbezazlenijoj formi, pojavio se u njegovoj prvoj noveli »Bijednici«. Smisao te novele (kasnije dopunjene romanom: »Poniženi i povrijedeni«) leži u onoj staroj, vječito novoj istini, da su po sadanjem redu stvari n a j b o l j i ljudi (u ćudorednom pogledu) ujedno za društvo n a j g o r i: jer njihovo je odredenje da ostanu siromašni, poniženi i povrijedeni.

Kad socijalna laž za Dostojevskog ne bi bila više no tema za novelu ili roman, to bi on sam bio ostao tek literat i ne bi nikad bio postigao ono posebno značenje za rusko društvo. Za njega je predmet novele bio ujedno životna zadaća, on je postavio problem odmah na moralno i praktično tlo. Iza kako se ogledao po svijetu

i prekorio, dogadaje sa svoje strane, nabacuje on pitanje: šta se ima sad zbiti?

U prvom redu se nadao jednostavni i jasni odgovor: treba da se slože najbolji izmedu ljudi, koji su socijalnu laž i vidjeli na svojim bližnjima i osjetili na svom rodenom tijelu, treba da ustanu protiv laži i da reformiraju društvo u svom smislu.

U prvom naivnom koraku da provede tu odluku u djelo, koji je Dostojevskoga doveo na stratište i na prisilnu rabotu, i u ispadu svojih osnova vidio je sa svojim drugovima isprva samo ličnu neopreznost i vanjsku silu. Osuda koja ga je stigla bijaše suviše oštra. Ali osjećaj povrede nije mu zaklopio oči: on je shvatio, da nije u pravu s osnovom socijalnog prevrata, po kojemu bi profitirali samo on i njegovi drugovi.

Istom »Mrtvi dom« mu je po prvi put objavio pravo raspoloženje naroda i u njegovu svijetlu je raspoznao neistinitost svoga revolucionarnog teženja.

Njegovi plačidruzi u tamnici bili su većinom jednostavni ljudi. Šta više oni su uz malo izuzetaka spadali medu talog naroda. Pa ipak je kod njih našao ono, što je inteligencija već odavno izgubila. Svojim djelom odvoji se doduše prosti zločinac od svojih drugova iz puka, ali nipošto ne i od njihovih osjećaja, nazora i njihova religioznog shvaćanja svijeta. Istom u Mrtvom domu vidio je Dostojevski zaista »bijednike« (puk ih naziva »nesretnicima«). Oni bijednici koje je ostavio, imali su sredstva za obranu protiv socijalnih povreda u osjećaju vlastitog dostojanstva, lične vrsnoće. Kažnjenici nisu imali ništa t a k v o, nego naprotiv nešto veće. Najodbačeniji individui Mrtvog doma vratiše mu ono, što su mu najbolji ljudi inteligencije oduzeli. Ako se je tamo, medu zastupnicima racionalizma, posljednji ostatak njegova religioznog osjećaja uz blasfemije modernih literata zavukao u najdalji kut njegova unutarnjeg čovjeka, to je ovdje u Mrtvom domu imao taj osjećaj da uskrsne i da se pod dojmom ponizne i bogobojazne vjere kažnjeničke obnovi. Kao da ove od Crkve zaboravljene i od države smrvljene eksistencije ipak na kraju krajeva vjeruju u Crkvu i ne zabacuju državu! I u najtežem času stajaše iza drske i okrutne rulje robijaša dostojanstveno i ponizno lice kmetice Marije, kako je ljubezno tješila zaprepašteno gospodsko dijete. I on shvati, da je na pogled ove najviše istine Božje svaka na svoju ruku skovana istina postala lažju i da je zločinstvo svaki pokušaj, da tu laž naprtimo drugima.

Umjesto ogorčenja neuspjelog revolucionarca nade Dostojevski u kaznioni svijetli vidik moralno preporodena čovjeka: »više vjere, više jedinstva i više ljubavi, onda je sve učinjeno« pisao je on. Ova u dodiru s pukom obnovljena moralna snaga dade Dostojevskom pravo na odlično mjesto medu vodama našeg socijalnog pokreta, ne kao robu svagdanje opakosti, nego kao istinskom zatočniku socijalne misli.

Pozitivni socijalni ideal nije još bio duhu Dostojevskoga sasvim jasan kad se vratio iz Sibira. Ali tri su istine u tom pravcu stajale pred njegovom dušom: on je shvaćao, da pojedinci, pa ma bili oni i najsavršeniji, nemaju prava da društvu nanose silu u ime svoje vlastite odličnosti; shvaćao je također, da socijalnu istinu nisu izmislili pojedini duhovi, nego da je ukorijenjena u osjećanju naroda, i napokon je shvaćao, da ta istina ima religiozno značenje i bezuvjetno stoji u vezi s kršćanskim vjerovanjem i kršćanskim idealom.

Spoznajući te istine Dostojevsk je na daleko unaprijed odredio pravac tadanjeg dominantnog mišljenja i mogao je po tom nagovijestiti i odgonetnuti kamo taj pravac vodi. Poznato je, da romana »Zločinstvo i kazna« napisan baš uoči zločinstva Karakozovljeva, a roman »Demoni« prije procesa Nečajevljeva. Ideja romana »Zločinstvo i kazna« je uza svu dubinu svojih pojedinosti neobično jednostavna i bistra, i ako je mnogi krivo razumiju. Glavni junak zastupa mišljenje, da je svaki jaki čovjek svoj vlastiti gospodar i da mu je zato sve slobodno. U ime svoje vlastite snage i prednosti drži se ovlaštenim, da počini ubijstvo i zaista ga i počini. Tada se pokazala ova stvar, koju je držao svatko jednom izvanjom smetnjom besmislenog vanjskog zakona i smionim izazivom u prkos društvenim predrasudama, za njegovu vlastitiu savjest kao nešto kud i kamo veće, kao grijeh i smetnja nutarnje moralne istine. Smetanje vanjskoga zakona našlo je svoje zakonsko okajanje u osudi na deportaciju i robiju, ali unutarnji grijeh oholosti, koji silnika izolira od ostalog čovječanstva i vodi ga do čovjekoubijstva — taj unutarnji grijeh samoobožavanja može se okajati samo unutarnjim moralnim djelom odricanja sama sebe. Bezgranična oholost mora da ustupi mjesto vjeri u ono, što je veće od vlastitoga Ja. Samoskovano opravdanje mora da se ponizi pred višom Božjom istinom, koja stoluje baš u onim najpriprostijim i najbjednijim od svih stvorova, na koje silnik gleda prezirno odozgo kao na neku vrstu crvi.

U »Demonima« je ista tema, i ako ne baš produbljena, a ono znatno proširena i komplikovana. Obuzeta obmanom, da će pomoću silovitog prevrata svijet preobraziti po svojoj volji, počinja jedna grupa ljudi najokrutnija zločinstva i propada sramno, dok vjerom spasena Rusija pada klanjajući se pred Otkupitelja.

Ova dva romana imala su veliko socijalno značenje: prave socijalne pojave bile su u njima predskazane i bezodvlačno su se i dogodile; ujedno su te pojave u ime najviše religiozne istine osuđene i nagoviješten je najbolji svršetak socijalnog pokreta na podlozi te istine.

Osuđujući samovlasno traženje apstraktne istine jer ono mora da dovede do zločinstva, postavlja mu Dostojevski nasuprot religiozni ideal puka usidren u kršćanskom vjerovanju. U povratku toj vjeri leži spas i za Raskoljnikova kao i za čitavo demonima opsjednuto društvo. Samo kršćanska vjera, živa u puku, posjeduje onaj pozitivni ideal, u kojemu ličnost pojedinca postaje solidarna sa svim. A onoj ličnosti, koja je izgubila tu solidarnost, postavlja se kao prvi zahtjev, da iziđe iz svoje ohole zatvorenosti i da se moralnim činom samoodricanja opet na duševni način združi s čitavim narodom. A u koje ime da se to učini? Možda samo zato, jer je narod i šezdeset milijuna više nego jedan ili tisuću? Zastalno ima ljudi koji to shvaćaju upravo u tom smislu. Ali Dostojevski je bio daleko od tako površna shvaćanja. Kad je zahtijevao od ličnosti koja hoće da se izoluje povratak narodu, mislio je prije svega na povratak pravoj vjeri, koju narod još posjeduje. Njegov socijalni ideal bratstva i solidarnosti naglašuje naročito religiozno-moralni, a ne nacionalni motiv. Već u svojim »Demonima« ruga se Dostojevski onim ljudima, koji se klanjaju pred narodom kao takvim i cijene pravovjerje samo kao atribut ruskog naroda.

Socijalni ideal Dostojevskoga može se najpregnantnije izraziti jednom jedinom riječju; a ta glasi Crkva, a ne narod.

Vjerujemo u Crkvu kao mističko tijelo Hristovo i priznajemo Crkvu kao skup vjernika ove ili one konfesije. No što znači Crkva kao socijalni ideal? Dostojevski nije imao nikakvih teoloških ambicija, pa zato nemamo prava da od njega tražimo bilo kakvu logičku definiciju o biti Crkve. Ali tim što proglašuje Crkvu socijalnim idealom, postavlja on isto tako jasan zahtjev, kao što ga postavlja evropski socijalizam (i ako je taj njemu oprečan). (To nam razjašnjuje izjavu Dostojevskoga u njegovu posljednjem dnevniku, da je vjera u Crkvu ruski socijalizam). Evropski socijalisti zahtijevaju prisilno vraćanje svih ljudi na sasvim materijalni nivo sitoga, sobom zadovoljnoga radnika, isto tako kao i svođenje države i društva na stanovište jednostavne ekonomske asocijacije. A »ruski socijalizam« o kojemu je Dostojevski sanjao, podiže sve ljude do moralnog nivoa Crkve kao do duhovnog bratstva uzimajući u obzir vanjsku socijalnu nejednakost. On zahtijeva produhovljenje čitavog državnog i društvenog poretka u utjelovljenju kršćanske istine i kršćanskog života.

Crkva kao pozitivni ideal imala bi da bude centralna ideja novog romana ili bolje niza romana, od kojih je izišao samo prvi, »Braća Karamazovi«.

Upravo tako kao što je socijalni ideal Dostojevskoga u opreci s idealom njegovih savremenika (Dostojevski crta taj ideal u »Demonima«), isto tako su oprečni putovi, da se taj cilj dostigne. Tamo se to zbiva nasiljem i ubijstvom, ovdje moralnim činom i to dvostrukim ćudorednim samoodricanjem. Ponajprije se traži od ličnosti, da se odrekne svoga samovoljnog nazora i svoje samoskovane istine u ime istine, u koju vjeruje sav narod. Pojedinac mora da se pokloni vjeri puka, no ne zato što je to vjera naroda, nego zato jer je to istina. No narod mora da se pred tom religioznom istinom opravda i da odbaci i oslobodi se svega, što ne može da se pred njim održi.

Posjed istine ne može da bude privilegij naroda, kao što ne može da bude ni privilegij pojedinca. Istina može da bude samo o p ć e n a i narod mora da joj se podredi i uz žrtvu svoga nacionalnog egoizma. Pred tom istinom treba da se narod opravda, jer tko izgubi svoju dušu, taj će je opet zadobiti.

Utjelovljenje te istine je Crkva. Posljednji ideal i cilj ne leži u narodnosti, — ta ima samo podređeno značenje, — nego u Crkvi koja kao najviša instancija počitanja traži moralno djelo i od pojedinca kao i od čitavog naroda.

I tako je Crkva po shvaćanju Dostojevskoga pozitivni socijalni ideal, temelj i cilj naših misli i djelovanja, ona je narodni čin i ujedno izravni put da se taj ideal postigne. Do te spoznaje se bijaše popeo Dostojevski, i ona je obasjala njegovo djelo proročkim sjajem.

Preveo: *Lj. Maraković.*

K. Rimarić-Volinski:

Evrazijci i Skiti — dvije novije struje u ruskoj publicistici.

U zadnje doba niče u sredini ruskih mislilaca jedna struja, koja ima za nas veći interes, jer se ona nalazi u vezi sa nazorima o sudbini Evrope, Rusije i Čovječanstva, s problemima nacionalnog individualizma ili kosmopolitskog univerzalizma. Ta je struja — u ovisnosti o tome, da li će ona biti u vezi s potvrdom ili negiranjem unutrašnje i vanjske vrijednosti oktobarske rezolucije, a i upravo s time, na kojoj strani barikade stoje ljudi, koji provode dotičnu misao — podijeljena u dva pravca. Prvi je pravac tako zvana e u r a z i j s k a ideologija, koja je našla središte među učenjacima i misliocima, koji se nalaze na Balkanu i, djelomice, u Čehoslovačkoj, Njemačkoj i Francuskoj. Nadovezuje se uz stare slavenofilske tradicije, ali kušaju, da prošire i obrazloženje i temelje. Druga je struja s k i t s k a, koja je prvotno niknula u samoj Rusiji, u sredini stranke socijalista-revolucijonaraca. Premda se i u glavnim potezima i u obrazloženju i u detaljima ove dvije struje ne samo razilaze, nego stoje gotovo na suprotnim pozicijama — ipak se opaža nešto što je sasvim zajedničko objema strujama. To je podcrtavanje a n t i t e z e između svijeta Zapada i svijeta R u s i j e, kao predstavnika više Istoka, nego »Abendlanda«, kojega »Untergang«, propadanje, naviještava i u Njemačkoj Spengler. E u r a z i j s k a nas struja zanima još i stoga, što ćemo tu vidjeti, kako ideja duhovne zajednice čovječanstva nalazi na zapreke u mentalitetu nekih predstavnika istočne misli. Naša teza o jedinom čovječanstvu i o jednakim putovima za sve grane ljudstva — što se očituje u katoličkom univerzalnom shvaćanju vjerskog problema — nije dakle ipak općeno priznata. Uz vatrene pristaše

jedinstva imamo i snažne protivnike, i to ne iz logora bogoslova i specifično »vjerskoga« milieua, nego i iz logora sasvim drugačije odgojenih ljudi. Čini se da će poznavanje protivnikâ i njihove argumentacije, uz proučavanje njihovih temeljnih misli, biti od velike koristi za centralni rad i na polju zbližavanja.

*

Dekadansu Evrope predskazuju ne samo Evropejci. O s w a l d S p e n g l e r u svome djelu »Untergang des Abendlandes« tvrdi, da nema jedne civilizacije i kulture, nego više njih (kitajska, egipatska i t. d.). Naša je kultura, po njegovom mišljenju, nastavak u jednu ruku iranske i židovske, a u drugu klasične. Ali današnji njezin stadij (faustinski) — proživljuje sada svoje s t a r a č k o d o b a, te se nalazi na rubu smrti. Potvrđuje taj stav činjenicama, da sada ne opažamo više napretka, te kultura gubi sada svaku idealnu podlogu, izrađajući se u potpuni bestijalni materijalizam. On se nada, da će u Rusiji niknuti nova kultura, kršćanska i mistična, koja će zavladati svijetom, pa će sazdati uza se i novu formu civilizacije.

Dok to tvrdi Spengler — Eurazijci — grupa ruskih učenjakâ i pisaca (K n e z N i k o l a T r u b e c k o i, F l o r o v s k i, S u v č i n s k i, S a v i c k i, K a r t a š e v, B i c i l l i i dr.), zamislili su, da izrade svoje nazore o sudbini Rusije u vezi s činjenicama oktobarske revolucije i s uvjerenjem, da će Rusija biti v o d i t e l j i c a č o v j e č a n s t v a, ali u drugom smislu, nego što to shvaćaju internacionalno-proletarski orijentirani vođe komunizma. Njihove su knjige: 1. Evropa i Čovječanstvo od N. Trubeckoga. 2. Na putovima — Obrazloženje Eurazijstva. 3. Rusija i Latinstvo — zbornici i napokon neperiodički »Evrazijski Vremenik«. Početak je djelatnosti ove struje vezan uz balkansku emigraciju, jer je knjiga Trubeckoga a i prvi zbornik Eurazijaca izišao u Sofiji, dok su neki od suradnika živili u Skoplju.

Ne ću ovdje potanko promatrati posebno mišljenje svakoga od predstavnika ove Rusije, ali hoću samo da navedem osnovne crte njihovog naziranja na svijet.

»Eurazija« je sinteza Evrope i Azije. Rusija je upravo baštinica osvajalačkih istupa Mongolâ (Timur Lenka, Dženghizhana i drugih) Rusija hoće da postane slobodna od racionalističkog naziranja i od vezanosti uz »historijski razvoj«.

Zacijelo, da shvatimo eurazijske teze, moramo priznati kao polaznu točku tu činjenicu, da je izvor njihovih misli negacija historijskog materijalizma — službenog naziranja komunističke stranke. Dakle, njihove teze u golemoj većini slučajeva nisu ništa drugo, nego a n t i t e z e boljševičkih teza, upravo marksizma u potpuno obrnutom obliku. Za dokaz ćemo slijediti glavne točke. Marksisti tvrde, da se razvoj čovječjeg života podudara (prema Hegelovoj dijalektičkoj metodi) s tijekom mišljenja, i to u redu: teza, antiteza i sinteza. Dakle će biti svaka sinteza — nekom višom stepenicom na putu napretku. Na taj se način cijela historija gleda kao mjero-

davni razvoj društvenih pojava. U opreci s ovom tezom Eurazijci tvrde baš protivno. Nema nikakvih zakona razvoja. Ne postoji redanje epohâ, (feudalizam, kapitalizam, socijalizam i slično), nema uopće općenitog zakona za cijelo čovječanstvo, jer nema općenite kulture a i civilizacije, nego kulture migriraju (otprilike isto, što tvrdi i Spengler, govoreći o nizu samostalnih kulturâ, koje nisu nastavci jedna druge). Tvrde, da nisu zakoni, koji vrijede za kulturu romano-germansku (zapadnu) na snazi i za druge kulture. Zakoni drugih kultura jesu drugi. Indija ili Kitaj, recimo, nemaju »povijesti« u našemu smislu riječi, nego neko »nirvansko« stanje... Ruska kultura — koja nije evropska (romano-germanska) nego eurazijska, stepska, možda bliža turanskoj, isto tako nije historijska.

S druge strane, postoji jedna velika zabluda zapada. Zapadnjaci uzimlju, da je romano-germanska kultura — univerzalna, te se uzimlju za kosmopolite, budući da su nosioci univerzalizma. Upravo, po tvrdnji N. Trubeckoga, »kosmopolit«, u zapadnom smislu, je samo evropski »šovinist«, koji teži za ekspanzijom. Samo je predrasuda, da je evropska kultura najbolja; razlog je toj tvrdnji sasvim naravni egocentrizam Evropljana.

Prije ili kasnije — a po misli Spenglerovoj, već sada — klonut će evropski zapad. Onda će doći do odlučnoga sukoba između romano-germanske kulture i čitavog ostalog svijeta, koji će pokušati da izvojuje sebi ravnopravnost, a po mogućnosti i prevlast na zemlji.

Baš tu se nalazi »mesijanska nota« evrazijaca, jer će, po njihovom mišljenju, Rusija — predstavnica evrazijstva preuzeti predvodnu ulogu i u kulturnoj borbi svijeta protiv Evrope, a možda i u oružanoj navali. Evrazija će unijeti svoju vruću i temperamentnu krv u klonuli zapadni svijet, noseći voljno načelo protiv misaonog, transcedenciju — protiv imanentnosti.

Vidimo, dakle, da se misao o svjetskoj ulozi Rusije, kao tla na kojemu će se ustaliti novo društvo (po marksističkome shvaćanju komunističko) preporodila u novo-mesijanistićku misao, koja se nadovezuje na činjenice oktobarske revolucije, ali na ideologiju Dostojevskoga i slavenofilâ.

Drugi predstavnik Evrazijstva, Florovski, bavi se baš pitanjem, kako je došlo do toga, da na čelu nove Rusije, ovako mistički orijentirane, koja izražuje sasvim trancedentne pojmove o udesu čovječanstva.— stoje boljševici. predstavnici baš obratnog, skroz evropskoga mentaliteta — socijalisti i komunisti s marksističkim nazorima.

Razlog je ruske revolucije u tome, što je postojao velik jaz između puka, koji je sačuvao svoje evrazijsko obilježje i između gornjih slojeva, koji su poprimili sasvim zapadni oblik i mentalitet. Baš u oktobarskom prevratu vide oni oslobođenje ruskog, turanskog i evrazijskog po bitnosti naroda od evropske stege, koja je bila izražena u feudalizmu i kasnijem kapitalizmu, dok je ruska

naravna općina — koja u državnom smislu očituje sobom sasvim drugu konstrukciju nego zapadna monarhija, u svome osnovu feudalna.

Spočetka bijaše Rusija podijeljena na zadruge s vijećima na čelu. Bizantinska načela unijela su drugi državni duh; dok je tatarska navala, s istočnjačkim odricanjem individualiteta dovela do autokracije, slične istočnim despocijama, koje nisu smetale povučenom i u suštini prehistorijskom životu seljačkoga puka. Svi pokušaji da se Rusija evropski civilizira, nisu uspjeli baš zbog potpune suprotnosti u kulturi predvodnih slojeva i osnovne mase.

Sada, mal i prirodno, osloboden od zapadnjačke prevlasti, ruski će se narod popeti k vrhuncima svoje mesijanske slave. Stoga i samo u tome smislu evrazijci »priznaju« revoluciju, ali nastoje unijeti u nju sasvim drugi sadržaj, nego što se pričinja u prvi mah. Ali kako će biti s ličnosti u novom evrazijskom društvu? Marxisti tvrde, da je pojedinac sam po sebi nevrijedan, te da je društvo organizam. Postoji klasna borba, u kojoj su sve individualne težnje podređene klasnom interesu.

U skladu sa osnovnom mišlju o potpunoj negaciji boljševičkih nazora, Evrazijci naglašuju protivnu tezu, naime, da nema uopće društva, nego sva pažnja mora da bude svraćena na subjektivnu stranu, na direktni dodir pojedinca sa transcedentnim svijetom. Stoga niječući historizam, vide u budućnosti sasvim anarhičku, da tako rečemo, zadrugu ljudi, vezanih samo unutrašnjim i racionalnim vezama u velik skup.

Tvrde »indeterminiranost historijskog procesa«, u tome smislu da težište ne leži u historijskim, vanjskim događajima nego u načinu života, dakle u tome što se zove ruski »byt«, u nizu navika, u porodici, u intimnim doživljajima, u ustaljenim oblicima svakidanjih životnih običaja.

Gledajući na ovakav način, Evrazijci naravno daju znatno mjesto vjerskim osjećajima; jer materijalistički Zapad — carstvo Antikrista — nužno zahtijeva svoju negaciju, koja je ujedno i afirmacija božanstvene misli, religioznog patosa.

»Sveta Rusija«, — to je prava oznaka evrazijskog naroda, baš kao antiteza bezbožnog zapada, koji zahtijevaše da se i sama vjera ulije u neke ustaljene društvene forme.

Tu prelazimo na nazore Eurazijaca na odnošaj katoličkoga Zapada i pravoslavnoga Istoka. Budući da su boljševici internacionalisti i kosmopoliti s univerzalnim shvaćanjem kulture, Eurazijci mrze, sasvim dosljedno, također i sve ono, što je univerzalno.

Nema zajedničke kulture — tvrde Eurazijci, u opreci s marksistima. Ako tko od Evropljana hoće da nametne zajednički cilj svemu čovječanstvu, onda on dakako stoji na stajalištu svoga evropskog pseudo-internacionalnog šovinizma. Katolicizam je izražaj zapadnog shvaćanja. On hoće da sve identificira, da sve podredi, i uza svu razliku od bezbožnog komunizma, katolički je

nazor na svijet isto tako opasan za Rusiju, jer hoće da je nivelira u duhovnom pogledu. Rusija se ne da.

To je osnovna misao knjige »Rusija i Latinstvo«. Dok mnogi i mnogi rodoljubno i kršćanski orijentirani pisci (Berdjajev, Bulgakov a prije i Vl. Solovjev) nalaze samo u kršćanskom univerzalizmu utjelovljenje svete zadaće čovječanstva a i Rusije, koju će zapasti velika uloga zbog sačuvane u njoj vjerske svijesti. — Evrazijci tvrde na osnovu baš iste svijesti, sasvim protivno, naime da se Rusija mora pošto poto, uz svaku cijenu oprijeti svim eventualnim pokušajima Unije. U zborniku »Rusija i Latinstvo« nalazimo čitav niz članaka (Savickog, Kartaševa, Bicillija) koji na različit način, a i s različitih gledišta opravdavaju svoje isključivo stajalište. Tvrde, da povijest rimskog katolištva i pokušaja Unije nije ništa drugo, nego zapadna ekspanzija na istok.

Drugom prilikom imat ću mogućnost da potpunije navedem njihove glavne točke, za sada ću reći samo to, da je sva njihova argumentacija bazirana na pretpostavci, da Unija crkava nije moguća dok barem jedna od njih ne bi priznala, da se nalazi u zabludi. Jer Sabor (Koncil) koji će riješavati pitanja ujedinjenja, mora da se razdijeli na dvije polovice, istočnu i zapadnu, od kojih svaka se uzima za čitavu crkvu, a drugu računa heretičkom. Ne će taj koncil biti nalik na međunarodne konference, gdje putom uzajamnih ustupaka dolaze do stanovitih pogodaba, a napokon do sklapanja ugovora.

Tamo će biti govora o nadnaravnim stvarima, koje se ne dadu riješiti na čovječji način, jer nitko od sudionika koncila ne smije stati na stajalište neke vankonfesionalne Kristove crkve, jer bi na taj način zapao u herezu i u raskol sa svojom vlastitom crkvom. Ali i nije potrebna po njihovu mišljenju nikaka Unija.

Rusko pravoslavlje u pročišćenom obliku jest jedina prava vjera, i nikakve bolje vjere njima ne treba. Baš obratno: ako bi, dopustimo, »Zapadna Crkva« jednom zaželjela priznati »svoje zablude« te ući u sklop »prave crkve« — to ne bi bilo od koristi za pravoslavlje, jer glavno je, da se č u v a o s e b u j n i d u h.

Sve je to, očito, u vezi s općim nazorima Evrazijaca o migraciji kulturâ. Kad su jednom zanijekali svaki univerzalizam, te su istakli kao poželjno i nužno čuvanje svih osebina, onda su prirodno došli i do dogmatskog opravdanja raskola u crkvi, gledajući u tom nešto historijski (a napokon i dogmatski) nužno. Takvi su, općenito uzevši, nazori Evrazijaca. Da resumiramo: p r v o — poricanje h i s t o r i z m a (buduća će Evrazija biti zemljom »sela Božjega«, gdje će sva pažnja biti svraćena na duhovnu ličnost, — a s druge strane — ne će biti nikakvih historijskih događaja, jer uopće ne postoji nikakva imanentna zakonitost u sociološkom razvitku, nego samo neka transcedentna uzrokovanost); d r u g o: poricanje svakoga u n i v e r z a l i z m a (nema zajedničke kulture čovječanstva; postoje samo različite kulture i migracije kulturâ. Svaki univerzalizam jest šovinizam stanovite kulturne skupine);

t r e ć e: u vezi s time — poricanje univerzalizma u religiji. Katolicizam je izraz zapada, stoga za Rusiju pogibeljan. On je suviše vezan uz vlast, uz državno shvaćanje (»Civitas Dei« na zemlji »Teokracija« po shvaćanju ruskog katolika VI. Solovjeva i dr.) — dok pravoslavlje ne teži za zemaljskom prevlašću, nego samo sa udubljivanjem ličnog odnošaja prema Bogu; č e t v r t o: — tvrdnje, da će Rusija u zajednici s ostalim ne romano-germanskim svijetom otvoriti prije ili kasnije evropski zapad, materijalistički, socijalistički, historički i napokon katolički (NB!). Rusija, kao predstavnica posebne ruske skupine, e v r a z i j s k e (a u Evraziju spadaju i neki drugi narodi naime Balkanci i Turci), stati će na čelo čitave opozicije protiv Zapada, pa će njena kultura, produbljena azijskim dodacima, postati nužda najsnažnija na svijetu. U tom će biti njena predvodna uloga.

*

Takvi su Evrazijci. Sve njihove tačke nisu ni sasvim originalne niti neosporive. Baš obratno. Teza nijekanja historizma je upravo stara teza slavenofila u Rusiji; teza protiv univerzalizma u javnoj i očitoj je opreci s činjenicama, da i skrajnji Istok poprima zapadnu, ne samo civilizaciju, nego i kulturu (Japanci izučavaju na univerzitetima njemačku filozofiju, zauzimaju se za evropsku, a i rusku literaturu — napokon u Japanu i u Kini imamo snažne kršćanske općine, a i obratno. Evropljani čitaju Rabindranata Tagorea, te se dive japanskoj slikarskoj umjetnosti). Uzajamno je djelovanje ne civilizacija, nego kulturâ van sumnje! Kineskih zidova nema više na svijetu, ma da bi Evrazijci htjeli da sagrade novi evrazijski zid.

Što se tiče vjere, nužno je da utvrdimo, da onaj, koji u vjeri traži samo vremenitu p o j a v u vezanu uz migraciju kulture otkuda ima samu bitnost vjere, kao transcedentne pojave, te se na taj način stavlja na stajalište baš ovih ekonomskih materijalista, čije je tvrdnje isprva sam htio da pobije. Ovdje je očito protuslovlje evrazijske teze. Ili je vjera nešto samostalno, božansko, — onda treba priznati, da je odnošaj čovjeka k Bogu određen svakako nekim univerzalnim normama — ili je ona vezana uz stepen kulture — onda uopće ne može biti govora o vjeri kao takvoj, nego samo o nekoj »nacionalnoj vjeri«, upravo o nekoj fikciji, sličnoj rimskomu kultu cezarâ. Ovako Evrazijci sami sebe pobijaju.

Zadnja pak evrazijska tvrdnja o ulozi Rusije samo je izraz njihova najobičnijeg šovinizma, koji oni s takvom odlučnošću predbacuju Evropljanima. Baš ovaj nesvjesni šovinizam (tako običan kod emigranata svih naroda i svih epoha!) glavni je i uzrok i provod čitave njihove misaone zgrade.

*

Druga struja ruske misli, »skitska«, kako smo rekli, ima sasvim drugi izvor. Ona potječe iz logora socijalista-narodnjaka

(»narod« ruski znači »puk« a ne »nacija«). U opreci s Marxom, oni su utvrđivali vrijednost h e r o j s k e ličnosti u historiji, (s toga i njihov »terorizam« u politici), naglasujući, kao princip, b o r b u z a ž i v o t. U mnogom pogledu smatraju se »boljim« socijalistima, nego marxisti, ali baš u agrarnom pitanju predočuju neki prelazni most od revolucionarstva k slavenofilstvu. Seljačka zadruge (općina) — gledala se je kod njih kao osnov budućeg socijalističkog uređenja, koje će u Rusiji naći najbolji oslon u stvarnom stanju gospodarskih odnošaja. »Skitska« je struja nikhula u doba oktobarske revolucije, sred lijevih socijalista-revolucionaraca, koji su aktivno sudjelovali u prevratu. Oni idu za tim, da podmetnu i neki nacionalni temelj pod internacionalnu konstrukciju komunista.

Oni vjeruju u svjetski progres, no ipak smatraju dužnošću Rusije, da preuzme mesijansku, žrtvenu ulogu. Dakle polaze od gledišta univerzalnoga, a ne narodnoga. Ali ipak slažu se s »Evrazijcima« uza svu razliku, u tome, da se Skitska Rusija bliža istočnome svijetu, nego zapadnome, koji je utonuo u kapitalizmu. Ako Evropa ne shvati veličine ruskog prevrata, bit će Rusija prisiljena, da joj okrene leđa u zajednici s Istokom, s kojim će stvarati nove socijalne vrednote.

Nije naš cilj, da ovdje tako podrobno iznosimo nazore pisaca »skitskog« smjera, jer se oni ne bave naročito takvim pitanjima, koja nas ovdje zanimaju (naime, o transcedentnom značenju pravoslavlja i slično) nego ostaju uza sve svoje ideološko i apstraktno mišljenje — više u okviru imanentne filozofije i socijoloških problema... Ali i sam držim za nužno, da utvrdimo, da i ova i ona ideologija, evrazijska i skitska, kušaju da sasvim na drugi način protumače zadnje događaje u Rusiji. U tomu su oni, čini se, u pravu, da vide nešto, što je iza pozornice, koja se čini, kao sagrađena po Marxovom mjerilu, dok u stvari sakriva nešto sasvim novo i još nepoznato.

*

Ovakve struje u ruskoj literaturi jesu svakako zanimljive, ma da bismo mi stajali na drugom gledištu. Ipak, čini se, da je tijek događaja vezan više uz e k o n o m s k u s i t u a c i j u, baš u pravcu političko-socijalnih konstrukcija. Ovdje imadu marxisti pravo. A tema konstrukcije Evrazijaca samo je odjek i reminiscenca nečega što je već preživljeno. Buoducnost čovječanstva ipak je u što većoj zajednici. A zajednica — univerzalizam, može primiti u se i neke posebne struje, koje će samo obogatiti riznicu »ekumenskog« vžiota. Istina je pak ta, da Evropa preživljuje krizu. Možda protivnika. Istana je apk ta, da Evropa preživljuje krizu. Možda i vjerojatno je, da će obnovljena Rusija igrati veliku ulogu. No ne kao nešto, što niječe univerzalizam, nego baš kao zemlja, koja će nositi stijeg zajednice čovječanstva u duhu i vjeri.

J. M. Ujević:

Braća.

Martin Tabarilo, svršeni student, član redakcija triju novina, i čovjek koji se grčevito bori za književno ime, a još grčevitije traži nakladnika svojoj prvoj zbirci pjesama, koju je on već okrstio: Daleki glasi putuje, nakon pet godina, kući. Zna on stalno da će ga dočekati majka, rasplakana i ostarjela i brat Antun, mrk i hladan, kao i uvijek i da će mu dati tri prsta od ruke na pozdrav hladno i nekako neprijatno. A onda će ga omjeriti od glave do pete; naročito će gledati na njegovo odijelo i ako opazi išta suvišna, reći će mu posve otvoreno: koga ti je vraga trebalo ovo, koga ono? E, mladi moj gospodine, zlatne zapućke kupuj kad svojim prstima budeš kruh jeo. A zatim će se brat posve iskreno i zadovoljno nasmijati i ponosno reći: no, hvala Bogu, kad su i te tvoje studije jedamput svršile. I zavi nas, kroz ove prhke godine, u crno. Ni pedlja se nije moglo primaknuti, a tko ne primiče, taj smiče. Pet dugih godina! Mogao si pozobati znanje cijeloga svijeta.

Pa će ga povesti u onim starim rasklimanim kolima (ako ih ne budu popravili!) a kad budu prolazili putem, seljaci će ljubopitno promatrati sina Lucije Tabarilo, koji je proroncao pet kanapa zemlje, postao velik gospodin, i tko zna što će od njega biti. Svi će oni njega oštro gledati i nastojaće da doznadu je li se pogospodio, je li postao »lutor«, otkda je otišao u tuđi svijet. Jer nije, Bog a duša, dok je još hodio u dinažiju, bio silenit. Nije se stidio opanka ni žuljave ruke. R, kad bi momci na sijelo, tko će s curam iglendisati, kao Martin Tabarilo. Sve to vidi sada Martin; sve će to oni, đavo ih odnio, pomisliti i zatim će brat joknuti konjima i oni će ga pitati, kao da i nije njihov posao: kako si se podnosio Martine, šta je tamo nova, hoće li i nama ikada doći naša prava, a zatim će krenuti u kapu, otići i misliti bog zna o čemu.

— Valaj je i on potratio u drenovo zdravlje godine i pare.

— Zna Bog, bolan, šta radi: Antun smiče, a Martin razmiče. Bi se onaj prskavica ogavanio da nije Martina. — Tako će oni govoriti, a cure će promatrati stidljivo, i između sebe reći: alaj da je u nas, pa da po silim ide! Jadna ti majka! Zna on, Martin Tabarilo, da će sve to do na dlaku tako biti. A zatim će, kad budu na samo, zapitati: Omrzla tebi ova naša prljuga, pa za pet godina ni da bi jednom skoknuo amo k nama. Pet dugih godina. Osudurili mi, osudurili, a ti uvijek: pošaljite hiljadu, dvije tri dinara. Ne bi ih štamparija naštampala, koliko ih ti stratiš.

Zna Martin »dika materina«, da će ga tako brat pitati. Pa kad dođe pitanje na ono najglavnije, na ispite, to će biti do vraga mrska stvar. Lagati? Lagati, dabome, lagati. Jer što bi da on bratu kaže. Šta brat zna što su to njegovi ideali; koje njega muke taru? Da mu reče, kako on do tih ispita ne drži ništa, ama baš potpuno ništa i kako on može biti mudriji, učeniji i poslovaniji od svih onih koji su učinili ispite, ne će to brat razumjeti. Odakle bi

on to razumio! Zna brat kupiti komad prljuge i izabrati dobre konje i još koješta slična, ali gdje bi on shvatio težnje njegove duše! Dvije su to skrajnosti: intelektualni rad (tu se, nekako, Martin pogledao, i još se jače pritisnuo u kut, kao da se boji sama sebe) kopanje zemlje i sjeckanje gnoja! Lagati, dakle, jer to nije prvi ni posljednji put. Mora se lagati, kad ljudi neće da shvate, ili ne mogu, sanje svoje duše. Lako će on to udesiti: Profesori pošli na ljetovanje i nije bilo vremena da se položi zadnji ispit. Samo jedan mali ispit, a drugo je sve gotovo. To će se lako na jesen.. Martin Tabarilo bio je osobito veseo tom mišlju; i, na kraju krajeva, to je moglo tako i biti. Pa i jeste, samo s malom razlikom. Proći će to, dakle, dobro i sretno.

Majku će poljubiti, zagrliti je i pohvaliti bječve koje mu je poslala na svetog Antu Opata »da se moje zlato ne prehladi«, a koje je on naprosto bacio, jer su bile debele i tvrde, i ona će od veselja plakati. Neće ništa pitati. O te dobre i svete majke, zaslužuju da im se spomenici dižu! Ništa ne raspituju, milo te pogledaju u oči i sve, više nego mi shvaćamo, razumiju. Pak do pet šest dana kad on bude spavao na onom starom krevetu, a oko njega sve neke male ugodne stvari, dunje, jabuke, smokve, doći će ona stara, čekaće dok se probudi, daće mu kavu, a zatim će ga pitati, onako okolišajući, kako mu je, je li mu tvrdo i doći će na ženidbu.

— E, sinko, da mi je tebe vidjet okućena, pa da zadovoljna pođem pokojnome i da mu rečem da ste obadva zdravo i veselo, da ste se okućili i da ste puni straha božjega i stida ljudskoga!

Tako misli i sanja Martin Tabarilo, a vlak se kotrlja, sopće i u daljini se već bjelasa more, a u vagone ulaze primorke debelih vratova, jakih mišica i crnih očiju. Kad Martin opazi more, pružio je prema njemu ruke, zatim se uspravio, spuštao ruke na koljena, zapalio cigaretu, i tek katkada probrbljao koju riječ sa jednom saputnicom, kratke kose i koja je voljela Zolu i Mopasana, govorila o emancipaciji, pušila cigaretu iza cigarete, i na rastanku dala Tabarilu svoju adresu:

— Džentlmen ste vi, mon cher, gdjegod ćete se sjetiti, što ne, jedne osamljene duše, koja luta po tajnama svijeta i voli sve one koji imaju duboku dušu i iskreno srce.

Tabarilo je uzeo adresu i pokrenut iz svoga mrtvila neobičnom ovom draperijom riječi, pogledao je djevojku pozornije. Bila je nešto postarija, a da bi se mogao za nju zanimati u Zagrebu; a opet izgledala je vrlo inteligentna puca (da tako je pomislio Tabarilo, i ako mu ta zagrebačka riječ nije, ispočetka, nikako išla u volju) a da ne bi odskočila od ovih putnika koji su bili svi nekako čudnovato slični. I svježa puca izgleda. Ima jedru, diskretno zadjevenu, ružicu na prsima. Čudna mu ova sifražetka izgleda. Biće da je to negdje čitala o emancipaciji. Biće. Jer je ona, ako se odbaci onaj baroko stil, kakvim pišu naše žene, sentimentalno brbljavo djevojče. I sunce jarko, kako li samo svježa izgleda. Kao pupoljak. Tako je on, Martin, pomislio, baš kao pupoljak, jer još nije

došao u red onih koji uporeduju djevojačke oči oniksu i piropu. Izgleda kao da nije putovala.

Tabarilo bi se htio sjetiti, gdje je ova djevojka ušla u vlak i je li ona tu u kupeu još iz Zagreba. On, to se sjeća, putuje s njom već dulje i onako, iz navike, brblja; izgleda da joj je laskao, jer gospodica Ruža nije nikome davala pažnje, osim njemu, a eto, nije je, dok ne izađe, dobro ni vidio; nije joj pogledao oči i, strahota! ne zna kad je ušla. Taj nesretni susret sa obitelji toliko ga je zaokupio da nije posvetio malo više vremena jednome zanimljivome djevojčetu, koje je tako čudnovata smjesa. Složena je ona nenaravno, ali, pomislio je Tabarilo, da sam ja dulje s njom tako bih je raščlanio, da bi bila jasna, kao kap na dlanu.

Međutim, dok je on tako razmišljao i dok je sebe vidio u ulozi velikoga osvajača ženskih srdaca i zamjernog psihologa koji čita tajne duša, vlak je bezobrazno stao i Tabarilu je trebalo obaviti, nakon pet godina, jednu vrlo neprijatnu stvar: potražiti nosača i starat se za prtjagu. U taj čas je požalio, što je uopće pošao iz Zagreba. Tamo se nije trebao ni za šta zanimati. U deset se sati dići, pospremiti se do jedanaest, poći u kavanu ili na univerzu, ako bi mu se sviđalo, na podne objedovati, pa opet kavana, podrum, univerza, katkada biblioteka i — punkt.

Putnici su se razbježali po obali; a Tabarilo svejedno još stoji ondje, gdje je izašao iz vlaka. Tek kad mu je kočija došla pred nos, tada se sjeti da može sjesti, uvali se komodno i odmah otide na parobrod.

II.

Sutradan oko deset sati parobrod je doplovio u Split. Putnici su izašli iz salona i kabina na palubu, domahivali svojti, samo Martin Tabarilo sjedi u salonu, nervozno griska cigaretu, na mahove promatra more; zirne koji put kroz prozor da vidi ima li itko njegov, pa opet padne na kanape težak, umoran i neugodno neraspoložen, kao poslije neprijatna i neukusna jela.

Kad su, skoro, svi putnici izašli, pojavio se i Martin Tabarilo na vratima salona, a zatim primakao se dostojanstveno, zabačene glave, prema ogradi i opazio je majku i brata gdje nemirno jedno drugome nešto dokazuje. Kraj njih nova, udobna kočija. Kad su ga opazili, prišli su bliže, majka počela od radosti plakati, a brat mu hladno prijateljski nazove dobrodošlicu:

— Napokon!

— Evo dođoh i ja — napokon!

Pomalo je sašao; hladno i nekako tuđi prišao je k majci, puštao da ga poljubi, a zatim se rukovao s bratom. Antun mu je dao tri prsta ruke; hladnije je pružio ruku nego je očekivao. Poslije toga sjeli su u kola, krenuli u svoje selo koje je bilo udaljeno par sati hoda.

— Dođe i ti.

— A evo dođoh.

— Zaboravio ti ovaj naš kraj pa ti neobično. Bio sam u ratu dva tri mjeseca u Zagrebu, pa znam ja šta je to. Čisto u njemu, kao na tanjuru. A svijet prijuban. Ej, lijepo je tamo! Cigani po krčmama sviraju, da te srsi hvataju.

— Sinko, majka će, kako si se podnosio? Puno si se, duše mi, postarao.

— Pa zdravo sam, majko, bio uvijek. Šta ćeš nauk te ubije. — Martinu je bilo neprijatno. Tko zna šta ga još mogu pitati, što mu reći, a on bi najradije da muče i dase, ovako vozeći, može sjećati svegà onoga što je proživljavao u Zagrebu. Naslonjen na kraj kočije počeo je misliti o nekom događaju na Uskrs prošle godine, ali kad su se tek redale slike, konji su i potrkali nizbrdo. Brat Antun zagolio rukave i prsà, fijukne koji put bičem, zazviždukа, a onda opet pusti da konji trotaju.

Prolazili su kroz grozdne vinograde, maslenike, i sve je to mirisalo jakim i prirodnim zadahom; Tabarilo i ne gleda. Seljaci su prolazili u grad; oni koji ga nisu dobro poznavali, bojažljivo bi skinuli kapu, prošli obazirući se za kolima; među sobom bi nešto šaptali, a oni koji su im bili bliže zaustavili bi kola, propitali Marka za zdravlje, »a od drugog kako Bog dade«.

— Evo ide Nikola Jurišin! On uvijek za te pita, zaustavićemo kola, je li Martine, jer će reći da se ne dostojimo, a opet, duše mi, i on je čovjek od oka i zgodio bi ti, kao da ti je brat.

— Kako hoćeš.

— Hvaljen Isus, Martine moj! Dobro mi došao! Dobro izgledaš, jesi ono . . ., kako bih rekao, pašnjaka mi, malko se postarao, ali ne smeta. Idu i godine. Nisam te ja ni vidio odavna. Ej, gledaj, kuma Luce, što li su mu ruke meke, kao u popa!

— Kako vi, barba Mikula?

— Siromaški, šior! A ti svrši, a! Neka valaj! Neka! Drago je meni ko da si mi od srca pročedio. A jesu se, brate, i tvoji iscijedili. Stanje je, pa odnese, a da ga nije kamo bi? Nikad kraju. Neka zna Antun i stara. Ne ćeš im se odužiti da sto godina živeš.

Zatim je Nikola prišao bliže k Martinu. Skoro je nadvio usta k njegovim ušima. Malo se nakašlja, protegne vratom, pa poče pomalo, tiho, kao da se boji da ga tkogod ne čuje:

— Reci, Martine, sreće ti, je li istina da se ti sa ministrima u automobilu voziš? Davno sam ja govorio da si ti glava. Malo je, Martine, malo mjesto naše moglo takih glava dati. Malo, vjere mi. Ej, muko moja pusta, da je bilo pokojnom starome dići se na noge, pa viditi kako ti sjediš tamo, a ona sve brtr . . . trtr . . . trrr . . ., ljudi se uklanjaju, kreću u kape, a ti se sa ministrom, kao sad sa mnom, razgovaraš. Oni pisar, kosti mu proklete, istjerao starog na silu

iz ureda, Bog mu pokoj vječni daj! Bio zazor svima nami. Da je sada živ, pa da reče onom gobelji, što su mu brčići bili, Bog budi s nami, kao ščitina u pra . . . . . : vidi ti skote i nitkove, sin moj, dika moja, vozicka se u automobilu sa . . . sa Ministrom. Ih zvijezdu mu ćaćinu ljubim!

— Pa da, pa da, počeo je Martin. Hajde de, do viđenja, barba Mikula.

— Sluga sior . . . . e, duše mi u prsima, i ne znam kako se tebi kaže. Kô za šta si se ti, bolan, odredio?

— Za šta mu drago, škole imam.

— Lako je onda, za što Bog odredi. Neka i od našeg soja, neka naših ljudi.

Kola su pošla dalje, a sad je brat Antun s udivljenjem počeo gledati na svoga brata. Čovjek je on! Zna Antun da je Luka Antić pričao o Martinu da ga je vidio u gradu gdje se vozicka u automobilu s jednim ministrom, a sve se ministar smijucka, a Martin puca od smijeha i sve nešto piše u kàrtu. Sjeća se Antun, to je bilo nazad godinu dana, da je on zvao najbrbljavije ljude u selu, davao im piti do mile volje, pričao im kako se njegov Martin vozicka u automobilu sa ministrom, a tada bi ovi uzvanici raznosili slavu Martinovu. U selu su se bili svi uskomešali: ali svakako svi su nastojali da ugode Antunu i njegovoj majci. Ta, Bože moj, nitko nije do sad iz njihova sela sjedio do ministra. Visoku on politiku tjera, govorili su seljaci. On je prvi do ministra! Moćan je, brate, a i Bog mu dao. Sjeća se Antun svega toga. Onda su oni slali molbe, da se zauzme za njih kod ministra. Tražili su da im se iskopa čatrnja; probije put; stari učitelj je tražio da mu poprave dimnjak, a don Marko, da mu zalije zvono, jer su ga neki zlobnici »na zazor puka i na sramotu našeg mirnog sela razbili«. On je, Antun, nadodao Martinu: učini to, pa će ti valjati, kad si i tako ti moćan kod ministra.

Sad bi Antun zagrlio Martinà, kako mu je drago da je tako prodičio Tabarilovo koljeno. I majka je blažena gledala na Martina.

A on, uduben u naslonjaču kočije, počeo se ozbiljno domišljati, koji je to belaj i šta sve to znači, što je barba Mikula govorio. On sjedio do ministra! Nakon nekoliko vremena sjeti se i sav pocrveni. Sjeća se sada vrlo dobro, jer su mu se drugovi radi toga nasmijali tisuću puta. To je bilo kad su, on i još nekoliko daka, iz kluba nacionalnih progresista, obilazili gradom i u ime naprednjaštva i rodoljublja silili trgovce da im dadu oglas za novine, koje će izaći za par dana i koje će biti najveće i najnaprednije novine na Balkanu. Trgovci su davali oglase, jer su doculi da iza ovo par mladih ljudi stoji čitav jedan omladinski pokret, koji se raširio po cijeloj državi i koji predstavlja snagu i borbenost. Tako su trgovcima govorili, i daji, daji, samo da ih vrag što prije odnese, da im ne smetaju. I tako je, doista, izašao prvi broj »Bure«, lista za naci-

onalnu energetiku na Balkanu. Prije nego je list izašao dogovarali se oni dane, mjesece kako će list uređivati. Martina su odredili, radi toga što je bio »feš fant«, za intervjue. On je posve ozbiljno shvatio svoju zadaću. Treba ideji služiti svim predanjem. Dočuo je da se u gradu nalazi poznati brbljavi ministar, a sutra imade da izađe list. Oj, to će biti slast odmah u prvom broju donijeti intervju. Sjedi on tako ono jutro pred kavanom, ozbiljno se misleći o svome posjetu kod gospodina Ministra u X hotelu, kad ga netko upozori da se približuje gospodin Ministar u automobilu. Sav izvan sebe skoči prema ministrovu automobilu, a on, ministar, vrag ga odnio, misleći, valjda, da je atentator dade znak šoferu da zaokrene pokrajnom ulicom.

— Intervenirati, gospodine Ministre; tako je povikao Martin Tabarilo, a svijet koji je bio naokolo smije se u brk Martinu. I kolega nekoliko ima tu. Hej sramota.

Opet potrča za gospodinom Ministrom, koji je, srećom Martinovom, zastao radi jednih kola, teretnih.

— Lapsus linguae, gospodinee Ministre. Novinar sam ja, gospodine Ministre. Jedan važan intervju. Radi se, naime o...

— Sluga, gospodine uredniče; prihvatio je gospodin Ministar vrlo ljubazno. Izvolite, gospodine, kad je to tako, k meni u auto, vrlo mi je drago. Izvolite. Martin je sjeo u auto i pitao Ministra o svim mogućim stvarima i važnim licem pisao u komad papira, nekim nerazumljivim znakovima, odgovore gospodina Ministra, koji su bili bez reda i pravila. Da se pokaže važnijim, upozorio je gospodina Ministra na tu njegovu posebnu stenografiju, a Ministar je dostojanstveno kimao glavom i divio se kako ovaj ženijalni novinar može uhvatiti bujicu njegovih riječi (još auto juri) bez pauze. Bio je zadovoljan i Ministar i novinar. Obadvojici je ovo prvi intervju. Ministar, kad su došli pred najelegantniju kavanu zaustavio je auto i pozvao »gospodina urednika« jedan časak »na kavu« i da tamo dovrše ovaj važan posao. Mučno je to bilo Martinu! bekrije kolege tamo su. I gledaće ga i s kelnerima će šaptati koješta, no, u ovom času, mora i s g. Ministrom u kavanu, a ti će bogci ipak vidjeti kako je on važan čovjek! Sjedoše oni na sred kavane, dostojanstveno. Govori Ministar, a bijedna hartija cvrči i sagiba se pod Martinovom olovkom.

Na kraju, pošto je bilo govora o svemu i svačemu, zapitao je g. Ministra šta mu se čini o budućnosti njihova lista. Ministar je odgovarao tajanstveno, kao da se radi o navažnijoj diplomatskoj tajni, vječno odbijajući pepeo od cigare kažiprstom lijeve ruke, a Martin je to sve, isto tako važno i dostojanstveno, upisao prateći Ministra od riječi do riječi:

»Uveravam Vas, gospodine uredniče i dragi prijatelju (Dà: dragi prijatelju, rekao je g. Ministar!) da se nestrpljivo očekivao takav list od svih pravih intelektualaca ove zemlje. Čeka vas, mladi prijatelju, vrlo teška zadaća, ali samo smelo napred! Ljubav prema otadžbini i svetlim senima našim treba da svlada sve napore. Za napredak kulture vi ćete biti od neprocenive koristi, ako budete radili tim pravcem, kako ste netom meni izjavili. Moja i mojih drugova biće osobita dužnost da podupremo tako otadžbeničko delo«.

Nato se g. Ministar oprostio od Martina Tabarila; pred autom, velikodušno dao u fond lista »svoj prvi prilog« od tisuću dinara. Martin se povratio među drugove u kavani, gdje su ga oni oduševljeno primili.

Eto, to je ono! To je ono, što se on vozickao, kako oni kažu, sa g. Ministrom. Tu ga je, valjada, vidio taj nesretni Luka Antić. Sjeća se on, da su mu i poslali jednu dugu poslanicu (o njoj uprav sada misli i brat Antun) moleći ga da se za njih zauzme; tu je bilo govora o željeznici, bunaru, učiteljevu dimnjaku, popovu zvonu, »Grijota je, pisali su mu oni, da se propusti ovakova zgoda. Sve su to bili zbacali u obliku molbi, u jednu veliku žutu omotnicu, i učitelj se pô dana mislio, kako će mu staviti adresu. Kad se vozicka sa Ministrom biće da je on prvi do ministra. U ona vremena zlatna, tko bi sjeo do ministra! Velike glave! Biće da je Martin Tabarilo, bivši negov učenik, takova glava. Učitelj se, dakle, mislio i konačno je napisao ovako:

Preblagorodnom i preuzvišenom pragospodinu

Tabarilu Martinu pk. Andrije,

prvi do ministra

Zagreb,

Kr. Sveučilište.

I to su pismo, gadovi, poslali na univerzu! Videli su to drugovi i neprestano mu se rugali: prvi do ministra... prvi do ministra! Taj prokleti učitelj šta je učinio i u što je pamet stratio!

Eto, tako oni putuju i sjećaju se obadvojica vozickanja u automobilu sa g. Ministrom. Martin čitavo vrijeme muči i vrlo mu neugodno, a brat Antun veselo zvižduka i popijeva. Majka se, u duši, tužila na nj; evo pet godina da je nije vidio, pa nije dosad ni pet riječi s njom progovorio.

— Martine, srce moje, što je tebi da ne govoriš?

— Eto tako, stara, mislim se nešto, pa mi se ne da.

— Ostavi ga, majko — prihvati Antun, sav veseo od priviđenja kako njegov brat, kojega on uzdržaje svojim žuljevima, razgovara s Ministrom — teško je i njemu sada preko glave, ispiti su na vratu.

Najedamput Antun zaustavi kola. Bili su ispod jedne uvale, u kojoj se bjelasale mlade masline, vinograd se svjetlucao, a u sredini kućica pokrivena crvenim crepovima. Čitav je kraj bio ljepota i jednostavnost boje i pogleda i sve je disalo nekom, vanredno svježom novinom.

— To je naše, Antune?

— Evo, vidi Martine, sve sam ovo uradio otkad si ti otišao. Je li lijepo, a?

— Tjeraj, ništa me ne zanima sada.

Brat ga pogledao koso. Majka također. Antunu se širile nosnice; dva tri puta je zadahtio, zatim se uspeo na kola, i bijesno ošinuo konje.

— Gospošče si ti gadno, dobacio je bratu, kad su odmakli od vinograda. Ne govoreći nijedno, obješeni za par časaka iza toga došli su u selo, gdje ih je dočekalo mnogo svijeta.

(Svršit će se).

Ton Smerdèl:

Crvena jedra.

Ja sin sam mora
i u njemu tražim
skrivenu tajnu Božjih očiju,
u njemu tražim likove
žive misli.
U njemu tražim slike,
koje se trnu,
kad nestane sunca.
Puni su tajna njegovi vali.
Debelo drvo naših lada
grca u boli,
kad plovi daleko —
preko šumâ resina i alga
preko kućica školjka i rakova
i skrivenih domova
tajnih stvorova
mojega mora. —
I tako svakoga dana
na putu ja gledam u more
i plovim daleko,
da vidim zemlju
gdje jedra,
kad brodovi stignu
crvenim gore svijetlom,
gdje duša se svoja vidjeti može.

K. Rimarić Volinski:

Nikolaj Leskov-Stebnicki — kršćanski pisac.

I.

Leskov Stebnicki prema drugim piscima.

Da li postoji u Rusiji kršćanska literatura? Na to pitanje nije tako lako odgovoriti, jer je odgovor, koji se obično čuje, osnovan u većini slučajeva na prostom neznanju. Tolstoj, Dostojevski i Merežkovski, koji se spominju kao ruski kršćanski pisci upravo to nisu, jer Tolstojev nemoćni moral samoga neprotivljenja i trpljenja pri potpunom poricanju svake mističke strane kršćanskog nauka, može se smatrati kršćanskim samo uz veliku rezervu. Dostojevski je zaista dubok mislilac, mistik i psiholog ali njegove su misli u svemu vezane uz istočnjačke reminiscence, te bi bilo veoma netočno, da ga nazovemo kršćanskim »par excellence« piscem. Jest, on ima kršćanski osjećaj. Ali izvor se njegovih nazora nalazi drugdje, i stoga je on, premda u dogmatskom pogledu sasvim »ortodoksan«, ipak pod jakim utjecajem kojekakvih čudnovatih i misterioznih nazora o ulozi Rusije na Istoku i t. d. — što ga stavlja u red više »slavenofilskih« pisaca, nego čisto kršćanskih. Merežkovski pak, istina, govori o Bogu, o Kristu, o Trećem Zavjetu, Carstvu Duha Svetoga, bavi se pitanjem o vezi kršćanske mistike s mistikom Orijenta i Egipta, ali često dolazi u očiti sukob s dogmama, s moralom pravog kršćanstva. Njegove su misli katkada potpune hereze s gledišta kršćanskog bogoslovlja. Dosta je, da pročitamo njegovo zadnje djelo o »Tajni Trojstva« (u Almanahu »Okno), gdje on stavlja egipatski, skroz puteni, može se reći, spolni kult uskrslog Ozirisa uporedo s kršćanskom dogmom o uskrsnuću Kristovu. Dakle, ova trojica pisaca ne mogu se smatrati reprezentantima kršćanskog naziranja u ruskoj književnosti.

Gdje je, dakle, ta literatura i tko je njen predstavnik? Čini se, da možemo sasvim izričito uzeti za takvoga Nikolu Semenovića Leskova. Vidjet ćemo dalje da je taj pisac ne samo zadahnut pravim osjećajem kršćanstva, nego i rekao bih, da on shvaća ovo kršćanstvo sasvim i skroz katolički, ne na misteriozni način Dostojevskog, nego samo sasvim slično tome, kako ga shvaćaju, primjerice, francuski pjesnici i pisci katoličkog smjera. On je — (nesvjesno) kršćansko-katolički pisac među ruskim književnicima.

Druga je teza o njegovoj veličini. Drugom prilikom istaknuli smo, da je pojam estetske vrijednosti vrlo relativan. Osnovom za prosuđivanje veličine svakog pisca može se uzeti novost (originalnost piščeva, uz ocjenu negativnu ili pozitivnu, ali ne ravnodušnu) publike, s obzirom na mišljenje kritike. Ovako ćemo moći pretpostaviti, da je pisac vrijedan pažnje. Drugih kriterija, općenito govoreći, nema, ako hoćemo da nađemo

jedino, skroz univerzalno mjerilo za ocjenjivanje pisaca. Ali, osim objektivnog mjerila nužno je da nađemo i subjektivan kriterij, s kojega bi kritičari mogli polaziti u svome prosuđivanju pisaca. To ćemo formulirati ovako: pisac mora da što potpunije, što intenzivnije, što življe, što slikovitije i što iskrenije izrazi ono što je sam sebi postavio kao zadaću. To znači, da je pjesnik pozvan dostići »akme« u onom smislu, kako on sam shvaća taj pojam.

Leskov je u prvu ruku kršćanin, dok u drugu — rodoljub, čovjek građanskih osjećaja. On shvaća svoju dužnost kao dužnost propovjednika kršćanske ljubavi prema bližnjemu i trijeznoga i nepristranoga promatranja uvjeta državnog i ekonomskog — a i duševnog — života svojeg naroda.

On bijaše sasvim nov u tome smislu, što prije njega nijedan ruski pisac nije stajao na stajalištu isključivo kršćanskog morala i vjere (jer Gogolj bijaše suviše sektarski mistik). Leskovljev vedri način pisanja, sažetost u maniri, bogata fabula — opet su u ruskoj literaturi šezdesetih godina sasvim novi. Publika ga je čitala i voljela. Konvencionalne grupe kritike su ga grdile, svaka sa svojeg stajališta. Kasnije postade priznat od strane svih struja kritičke misli. Sigurno je, da će postati poznat i u Evropi. Njemačka ga je već upoznala i počinje ga cijeniti.

U mnogim pravcima on je postignuo savršenstvo... Nov, čitan i priznat (katkada grđen) — to su objektivni momenti, ma da je u pogledu slave zaostao za drugima, jer ga je strančarska kritika namjerno prešućivala. A što se tiče subjektivnog momenta: vještine kojom je prikazao svoje misli u svojim djelima, postigao je to potpuno: pisao je jezgrovito, zbijeno, zanimljivo, uvjerljivo i lijepim jezikom. Ali reklame za sebe nije pravio, i zato je ostao nepoznat.

Vidi se, da imamo dosta razloga da ga postavimo u jedan red s Dostojevskim, Tolstojem, Puškinom i Turgenjevom kao samostalnog i jedinog reprezentanta kršćanske struje u ruskoj literaturi.

II.

Život Nikole Leskova Stebnickoga.[1]

Nikola Semenović Leskov rođen je u selu Gorohovu, Orlovske gubernije, 4. veljače 1831. Prvi istup u literaturi (članak o skupoći ruskog prijevoda Evanđelja u »S.-Peterburškim Vjedomostima«) uslijedio je god. 1860. Umro je početkom devedesetih godina u Petrogradu. Katkada mu bijaše literarni pseudonim »Stebnicki«. Otac mu je bio državni činovnik, koji je prištedio nešto novaca, te kupio jedno imanjce u orlovskoj guberniji. Inače bijaše on svećeničkog podrijetla: djed Leskovljev bijaše

[1] Biografi su njegovi Faresov (revija Istorič. Vestnik), Sementkovski (uz djela Leskova), Protopopov (Pod nasl. Bolesni talenat, Ruska Misao), Skabičevski (Sjev. Vesnik 90-tih godina).

svećenik, baka Aleksandra Vasiljevna iz trgovačkog staleža, jako dobroćudna i religiozna žena, čijem utjecaju pisac duguje svoju vjeru i moral. Majka pak mu bijaše iz stare plemićke porodice. Ovako se u Nikoli isprekrižalo nekoliko različitih staleža. Stoga se i razvila u njega mnogostrana i mnogostruka sposobnost, da se uživi u mentalitet najrazličitijih ljudi po socijalnom položaju. K tome još pridolazi i utjecaj dviju dadilja — jedne udovice »saldata«, druge seljačke, težakinje. Dakle, i s nižim staležima imadaše Leskov već od djetinjstva dobru vezu...

Osim ruske sredine upozna još i njemačku, po stričevoj ženi Hildegardi, ženi koja je imala jaku volju — a uz to i po svom učitelju Nijemcu, čovjeku izvanredne dobrote i poštenja, ali sasvim idealistički-orijentiranog i u životu nespretnoga, kojega je kasnije opisao u noveli »Tomljenje Duha«. Ta slika idealna, pravedna — ali u životu nesretna čovjeka nije drugo nego novelistički portet njegova učitelja.

Inače bijaše njegov život nešto neobičan. Gimnaziju polazi samo od 10. do 16. godine. Dalje stupa u državnu službu u Orlovskoj Ugolovnoj (kaznenoj) Palati[2] (stari, predreformni sudbeni ured); od 18 godine prelazi u Kijev, gdje je smješten u kijevskoj financijskoj direkciji (»Kazjonnaja Palala«) u svojstvu nižeg činovnika. Ovdje vodi poznanstvo s akademskom omladinom, a katkada i s kojim profesorom; čita Straussa, Feurbacha, Büchnera, Babeufa i druge slične, moderne u to doba, materijalističke i revolucionarne knjige.

To je doba njegove ranije mladosti, koje se podudara s četrdesetim godinama XIX. stoljeća — epohom umstvenog vrijenja u Evropi, s odjecima i u Rusiji... Onda još Leskov ništa ne piše. Nešto kasnije prelazi u kijevski ured za regrutaciju, gdje dolazi u dodir sa širim masama puka. Plodovi su njegova kijevskog života kasnije pisane novele »Pečerske Antike«, niz portreta i sličica iz života. Pečerska je poznati dio Kijeva, gdje se nalazi glasoviti Samostan Lavra i »Vladikin Sud« — gdje se opisuju obični događaji kojih je svjedokom bio Leskov za vrijeme službe u regrutskom uredu...

U pedesetim godinama njegov se horizont proširuje znatno. On stupa u privatnu službu svojem jednom rodaku, Englezu Scottu (Štotu), kao njegov trgovački agent te po poslovima svoga šefa putuje ne samo po Rusiji, nego polazi i u inostranstvo, u Njemačku, Francusku, Češku i na Balkan. Ovako se upozna sa životom zapadnih naroda, a i Slavena. Nekom prilikom provede duže vremena u Nadbaltičkim pokrajinama, u Rigi i u Revelu. Njegovi su se nazori znatno proširili.

[1] »Kazjonnyj« znači ili državni, ili, uže, financijski; dok hrvatska riječ »kazneni« odgovara ruskoj »ugolovnyj« (kriminalni).

III.

Leskov — pisac. Borba s Pisarevim i s nihilizmom.

Pedeseti decenij — to je prava mladost Leskovljeva. Nakon putovanja preseli se napokon sa svojim šefom Scottom u Petrograd, gdje počinje njegov literarni (najprije publicistički) rad, s dopisom o »cijenama Evanđelja«. Bijaše mu 31. godina života, kad poče pisati. Dakle, bijaše već sasvim z r e o, što nije slučaj kod većine ruskih pisaca, čiji prvi istupi se obično vežu o mlade doba. To se dogodilo god. 1860. baš u doba, kad su započele poznate reforme Aleksandra II. i u vezi s tim postala je štampa nešto slobodnija. Surađuje u konservativnim listovima pod imenom S t e b n i c k i. God. 1861. piše sasvim »konservativan« članak o »lošem pravcu nekih pisaca«, gdje se dotiče i ženskog pitanja, u dosta negativnom smislu. Smjer mu bijaše k r š ć a n s k i i r o d o l j u b n i. Ali poznavaše i revolucionarce u njihovim društvima. Piše jedan biografski članak o jednom revolucionarcu iz ovog doba Bennyju, Švicarcu po podrijetlu, koji je stupio u redove poljskih ustaša, ali bijaše inače čovjek izvanredno idealističke i upravo zagonetne ćudi (»Z a g o n e t a n č o v j e k«) kritizira u »Sjevernoj Pčeli« Černyševskog i njegov roman »Šta da se radi?« držeći da su junaci ovog romana samo puki g o v o r n i c i, i da v e r b a l n i liberalizam i socijalizam, nevezan ni uz kakav pozitivni rad — ništa ne vrijedi.

Ali god. 1862. prilikom atentata na cara Aleksandra II. desilo se nešto, što bijaše odlučno za literarnu karijeru Leskovljevu. Svjetina je naime pripisivala velike požare, koji su nastajali ove godine u Petrogradu, djelovanju revolucionaraca, napose iz redova đaštva.

Leskov istupi u »Sjevernoj Pčeli« s člankom, gdje brani omladinu od neosnovanih napadaja tamne mase, ali ujedno osuđuje i same revolucionarce-teroriste. U to doba, kada je čitavo »javno mišljenje« Rusije bilo monopolizirano po liberalcima i kripto-revolucionarcima — ovaj je članak, koji je bio kvalificiran kao p r o v o k a t e r s k i — izazvao čitavu oluju u javnom mišljenju.

Zbog ondašnjih ruskih kritičara i publicista — zlosudni P i s a r e v — započne literarno progonstvo i bojkot protiv Leskova, kao veleizdajnika »Poštene Stvari«, (pod čim se je mislila revolucija). Da uistinu nije bilo tako, nego da se to samo pričinjalo intolerantnim ljevičarima, ne treba ni da kažemo. Literarni su ga krugovi počeli da bojkotuju i kao publicistu i kao romansijera — a baš u ovo doba je započeo da se bavi n o v e l o m i r o m a n i m a. Kad izađe god. 1864. njegov prvi (i bolji) roman »Nema se kuda« (Nekuda), gdje daje — pod utjecajem vlastitih dojmova, a valjda i pod impresijom bojkota — jako negativan, ali slikovit, živ i dubok portret ondašnjeg petrogradskog društva, baš onoga dijela, gdje vlada revolucionarno mišljenje — poče ga kritika prešućivati, a katkada, i u pravom smislu, grditi, kao predatelja. Ali

to i opet ne bijaše upravo istina. Jer u ovom romanu a i u drugom, koji nosi naslov »N a n o ž e v i m a« (Na nožah, ruski izraz koji znači: »u stanju stalnog sukoba«), gdje je ocrtan nepomirljivi sraz dviju g e n e r a c i j a a i m e n t a l i t e t a — Leskov hoće samo da prikaže, kako sa nazorima 50.—60. godina skroz materijalističkim i verbalističkim — dakle sasvim neplodnim — nema izlaza iz ideološkog i političkog ćor-sokaka — nema kuda dalje da ide (»n e k u d a daljše itti«) ruska inteligencija. Potrebiti su l j u d i a ne same reforme. Reforme političke i društvene uopće nisu u stanju da riješe problem. Treba p r a v e d n i h u k r š ć a n s k o m smislu te riječi ljudi, radnika, na polju kulture, i to kršćanske kulture. Dakle to se svodi na kršćanski i n d i v i d u a l i z a m. U »Nekuda« je glavni junak spomenuti Švicarac Benny, pod izmišljenim imenom R a i n e r a, besplodan fantast; L i z a junakinja, dobra ali bezvoljna žena; antiteza im je Maslenikov, koji postizava uspjehe gradeći u selu škole i bolnice, dakle radnik skroz pozitivan. Kritike su ga napadale neobično jako.

IV.

Traženje „Pravednih ljudi“.

Leskov nato poče pisati manje izazovne romane. Traži p r a v e d n i k e, za opreku Gogolju i drugim, koji su reprezentirali doba ruske literature, kada je potraga davala samo n e g a t i v n e pojave i tipove. U ovu seriju spadaju pripovijesti: »Ovcebik« i »Tomljenje Duha« — varijacije o učitelju-Nijemcu, kojega smo spomenuli gore.

Njegov roman »Obojdennye« (»O n i, k o j e m i m o i l a z i s r e ć a«) — uzet je opet iz petrogradskog milieua. Tu se iznosi antiteza između junaka Dolinskog, govorljivog ali ne stvaralačkog liberalca i radine žene, Ane Mihajlovne, koja je uredila radnju ženskih kostima, gdje pruža zaradu mnogim djevojkama. To je tip snažne žene, krepkog, valjanog čovjeka, sasvim pozitivan i kršćanski obilježen, ali skroz prirodan.

Pripovijest »Ostrovitjane« (Otočnjaci«), slika život na Vasiljevom Otoku — »Latinski kvart« Petrograda, kojega su stanovnici pretežno Nijemci. To je upravo slika dvaju svijetova: jedan, svijet ruske umjetničke bohème petrogradskog »latinskog kvarta« — kojega je reprezentant slikar Istomin; drugi — svijet peterburških n j e m a č k i h p u r g a r a istog Vasiljevog otoka — pošten i radini svijet. Uzgojeni po kršćanskim načelima (protestantska moralna strogost) — oni su kao država u državi, sa svojim načinom života i jezikom, a i sa školama. I d a, sestra Istominove prijateljice, (koja nije pozitivno ocrtana) sasvim je idealan tip. Ona uzgaja djecu svoga brata na moralno-kršćanski način. Sve je to prikazano ne samo riječima nego i slikovitom fabulom, koja riše ovaj svakako osebujan život.

»V o j i t e l j i c a« — novela o ruskoj Missis Quingley. Žena inače sasvim nepoštenog zanata (ljubavna i bračna posrednica),

Domna po imenu tužna je zbog toga što je nitko ne cijeni onako, kako je ona dobra. »L a d y M a c b e t h M c e n s k o g u j e z d a (ujezd-kotar) — romantična priča o ženi trgovčevoj, koja je počinila zločinstvo iz ljubavi. Ove dvije pripovijesti upravo ne slikaju p o z i t i v a n tip žene, ali autor hoće njima da dokaže, da i ovakve žene imadu d u š u i to sasvim č o v j e č j u d u š u, uza svu vanjsku neprilićnost situacije.

Zbirke »S m i j e h i J a d« — satire su na ondašnje prilike, bliske Saltikovljevim. Ali i tu autor hoće, da ipak nađe »čovjeka«.

»Z a č a r a n i P u t n i k« (Očarovannyj strannik) je veoma slikovita legenda, uzeta, čini se, iz starovjerskih priča.

Ali n a j k a r a k t e r i s t i č n i j a djela Leskovljeva u gore spomenutom smislu (traženje ne principâ, nego ljudi) jesu, prvo »Z a h u d a l y j R o d« — (»Osiromašena Plemićka porodica«), kronika sela Protozanova. Tu, na usta junakinje, stare kneginje Protozanove, Leskov propovijeda životni princip: »čovjek mora da sam u sebi štuje čovjeka« — pa dosljedno i postupa. Kneginja se Protozanova inače bavi pitanjima o oslobođenju siromaha od tegoba, o carstvu Božjem na zemlji i na nebesima — nešto u socijalističkom duhu, ali s jakom m o r a l n o - r e l i g i j s k o m bojom. Takovih je tipova bilo dosta u ondašnjoj Rusiji.

Drugo, glavno djelo Leskovljevo u tome pravcu jest zbirka pripovijesti »Pravednici«, gdje navodi čitav niz tipova gotovo svetih ljudi u ruskom milieu. Karakteristički jesu: »K a d e t s k i S a m o s t a n« — život kadetske škole, gdje je jedan od uzgajača pravi kreposnik, »Besmrtni Golovan« (liječnik, koji žrtvuje život prilikom epidemije kolere) »Odnodum« (»Jednomisaoni čovjek«) — dokaz, da može biti čovjek i na nezgodnijem mjestu kreposnik: priča o jednom nižem policijskom činovniku, koji je postao ravnatelj redarstva u većem gradu, pa je ostao pošten, pravedan, sasvim kršćanski orijentiran, i kako bi lijepe posljedice za opću situaciju izazvalo, kad bi svi administratori bili takovi...

Kao antitezu piše Leskov novelu »C h e r a m o u r« — portrait jednog sebičnjaka, škrtog i rezerviranog, suhoparnog i ne dobrog čovjeka. Ne treba misliti, kako se pričinja kod izlaganja ovih novela, da su to neke izmišljene, idealizirane figure, kao što Dostojevskoga svetica-prostitutka Sonja Marmeladova. Nipošto ne. Leskov je znao crpsti iz s a m o g a ž i v o t a, sa svom živahnošću, naravnošću, tako reći sa puti i krvlju takve pozitivne tipove. To je baš njegova zasluga i slava. Premda nešto, možda »abnormalni« za naše prilike, a to su ipak živi ljudi kojih bijaše barem u Rusiji dosta, samo što ih nitko prije Leskova nije umio da iznađe, kao Gogolj, na primjer, koji je baš na tome zapeo u drugomu dijelu »Mrtvih Duša«, gdje su svi pozitivni ljudi samo voštane figure.

V.

Leskov i svećenstvo. Kršćanske legende Leskovljeve.

Sada ćemo preći na drugu stranu Leskovljevog djelovanja — koje se podudara s koncem njegova života (umro je u Petrogradu). Napisa naime novelu »S o b o r j a n e« (kler saborne crkve), gdje slika život duhovnika sasvim nepristrano, te ga neki službeni krugovi shvatiše kao n i h i l i s t u zbog tobožnje uvrede cijelom duhovnom staležu. I tako bi prisiljen da ostavi državnu službu (u državnoj kontroli) te se povuče u privatni život, baveći se odsele samo literarnim radovima. Ali ako pročitamo »S o b o r j a n e«, i kasniju pripovijest »S i t n i c e a r h i j e r e j s k o g ž i v o t a«, vidjet ćemo, zaista, mnoge mane, koje su skopčane s ondašnjim stanjem pravoslávlja u Rusiji kao skroz državne (možda »policijske«) vjere i sa slabom (prema zapadnom mjerilu) naobrazbom klerika; ali ćemo ipak vidjeti i i d e a l n e tipove. Takav idealni tip jest oduševljeni prota T u b e r o z o v, misaoni i duhovno sveti čovjek, pravi kršćanski mislilac, premda obrazovan u skroz zastarjelom stilu. Njegove su riječi katkada sasvim evanđeoska opažanja, neobično markantna baš s gledišta obnove kršćanskog morala.

U ovim se djelima sasvim razotkriva g l a v n i s m j e r Leskovljeve misli, smjer koji se je već očitovao i ranije (recimo u »Nekuda« — tip »i g u m e n j e« Agnije ili u »Ovcebiku« — iz »starovjerskog milieua«): smjer religijsko-kršćanski. On traži č o v j e k a n o s i o c a k r š ć a n s k e l j u b a v i — te ga nalazi kadgod u liku gđe Protozanove, kadgod u pojavi Oca Tuberozova — a kasnije traži ga i u p r o š l o s t i kršćanskoj. Uz to su u ovim djelima važne slike ruskog s v e ć e n s t v a. Uz Tuberozova stoji dobri, fizički snažni, ali dosta bedasti đakon Ahila i za duhovni stalež veoma tipski Pizonski. Dakle i tu imamo p o t p u n u s l i k u, a ne tendenciozno-idealiziranu fantastičku konstrukciju...

Kao paralelu životu pravoslavnog svećenstva nalazimo kod Leskova jednu pripovijetku pod naslovom »Z a p e č a ć e n i A n đ e o« (Zapečatlennyj Angel — potpuna slika starovjerskog mentaliteta, punog obredskog i suhoparno-vanjskog shvaćanja vjere. Starovjerci se nadaju, da će im prilikom dolaska careva u Kijev biti povraćene oduzete slike anđela, pa će se zbiti čudesa, i sam će se car »krstiti dvoprsnim znamenjem« (za razliku od pravoslavnih starovjerci, kad se krste slažu prste tako, da glavnu ulogu igraju dva prsta). Živa i slikovita, ova će pripovijetka doći sigurno do šire slave, nego što je ima danas. U noveli »N e k r š ć e n i P o p a« Leskov uzima za junaka jednog pravoslavnog svećenika, koji je sasvim moralan i dobar, ali se nalazi pod utjecajem S e k t a r a Štundista (kasniji »evangelici-baptisti«).

Ali još veću vrijednost — baš za izvan-rusku javnost — imadu Leskovljeve »K r š ć a n s k e L e g e n d e«: »Skomoroh Pamphalon« (Pelivan Pamfalon) »Legenda o savjesnom Danilu«, »Lijepa

Aza« — i napokon (premda ne spada u ovaj zbornik) — novela »Č a s V o l j e B o ž j e«.

U »Skomorohu Pamfalonu« pisac slika opreku između samotnog života jednog sveca, koji je živio »na stupu« (»stolnik«) u pustinji, sa zahtjevima kršćanske ljubavi k bližnjemu — koja je reprezentirana u kreposniku — akrobatu. Napokon svetac dolazi do uvjerenja, da mora ići ljudima, da im služi. Baš tu se nalazi k a t o l i č k a m i s a o o zadatku redovnika da služe ljudima, dok na istoku prevladava čisto asketsko naziranje.

»Lijepa Aza« (»Prekrasnaja Aza«) opet je legenda, kojoj je smisao taj, da čovjek katkada može biti ne samo kreposnik, nego i gotovo svetac — i u najnezgodnijim prilikama. Aza je toliko žrtvovala za ljude, kad je bila bogata, da je ostala bez ičega — pa je postala bludnom ženom. Priča o Azi je specijalno Leskovljeva verzija svete Magdalene. Ali ona je inače uzeta iz istočnih priča — a izvedena kod Leskova s potpunom naravnošću, tako da postaje ne samo »moguća«, nego i »nužna«.

U noveli »Č a s V o l j e B o ž j e« Leskov provodi misao, da je za nas svaki dani trenutak odlučan, te je najvažniji čovjek baš onaj koji je sad tu.

VI.

Sitne pripovijetke Leskovljeve. Zaključci.

Spomenut ćemo još zbirku »Pripovijedaka po prilici« (Razskazy k stati) »D u h M m e J e a n l y s« — satira spiritizma, »A n t u k à« pripovijetka o poljskom ustanku, gdje junak služi svim idejama i svim bogovima. »Z a g o n« — karakteristična stoga, što autor u njoj tvrdi, da je uzrok nesreće naroda i mana u njegovu gospodarstvu u samom narodu, a ne u uređenju (misao, dakako, dosta »nepravedna«). »O t u l j s k o m b r a v a r u i o č e l i č n o j b u h i« je zanimljiva pripovijetka o skrivenim talentima u puku. — Dvije pak pripovijetke »S k a z o F e d o r u K r š ć a n i n u i A b r a m u Ž i d o v u« — (koji su se složili u tom, da će sagraditi bolnicu, koja bi pomagala svim ljudima bez razlike vjere — sasvim na temu Kristovih riječi o Judejcima). I »R a k u š a n s k i (austrijski) M e l a m e d«, priča o učenom životu iz Galicije, gdje je dosta simpatično ocrtan stari jevrej. Ove dvije pripovijetke svjedoče, da Leskov ne bijaše nipošto antisemit, nego je gledao na jevrejsko pitanje sasvim prema Kristovoj nauci. U ovoj zadnjoj pripovijetci, među ostalim, očituje se dobro poznavanje Leskovljevo austrijskih i napose galicijskih prilika.

*

Da završimo: u početku svoga književnog rada protiv Bucklеovaca i Büchnerovaca, na kraju protiv Tolstojeva neprotivljenja, uvijek bez naročite tendencioznosti skupljajući materijal, Leskov stvara e m p i r i č k e i z v o d e bez ikakvog unaprijed stvorenog konkretnog cilja — izuzevši kršćansku nauku i ljubav k čovjeku.

Vanjske su mu oznake: 1. realan pogled na narod, na napredak; vjera u ulogu čovjeka, a ne uredaba, što je, dakako, sasvim razumljivo, ali u njegovo doba posve n o v o; 2. za razliku od predšasnika — kao Gogolj i dr. — traženje pozitivnih pojava i lica; 3. kršćansko gledanje na svijet, u svojoj integralnoj produbljenosti, u svojim pozitivnim životnim vrednotama p r v i p u t u ruskoj literaturi. Prama tome, kako u različitim momentima njegove djelatnosti i razvijanja jače izbijaju pojedine strane njegovih ideja, raspada se njegov rad na tri periode: na prvu, kršćansko-naprednu; na drugu, antinihilističku; i na treću u kojoj je njegovo oduhovljenje i unutarnje produbljenje njegovim savremenicima tako nepristupno, te njega samoga okrivljuju s nihilizma. U svakom slučaju on je i z v o r a n, nov. Leskov nije išao za slavom, i zato je i danas u inozemstvu slabo poznat, dok je kult Dostojevskoga, Tolstoja i dr., isprva istinsko udivljenje nad njihovom ljudskom i umjetničkom veličinom, danas prešao u nezdravu literarnu modu. Ali svoj je cilj Leskov postigao: ruski ga narod čita. I ako se čini nešto smiono, držimo da možemo ustvrditi, da Leskov nije manji genij od Dostojevskoga: dok je Dostojevski uvijek nešto uzbuden, tempo Leskovljev je lagan, sabran, kršćanski oduhovljen. Grandioznoj koncepciji Dostojevskoga odgovara kod Leskova prava kršćanska jednostavnost, priprosta bistrina i vedrina mišljenja i prikazivanja, koja uza sve to nimalo ne zaostaje u dubini i uzvišenom lijetu misli. Kao kršćanski pisac, Leskov je prvi u Rusiji; kao ruski pisac on je uopće jedan od prvih, zajedno s Dostojevskim.

J. Cvrtila :

Časovi.

U mrak hladne bezdani,
Što se vječnost zove
Vrijeme baca bešćutno
Prekrasne časove.

Zalud pružam dlanove
Na taj dažd ljepote:
Propasti se nijedan
Trenutak ne ote...

Oni lebde beznadno
I gasnu u tmini,
Dok od bola zamire
Srce u tišini...

Nikolaj Leskov:

Pelivan Pamfalon.

Iz „Starih kršćanskih legenda“.

(Nastavak).

IX.

Iznebušen svim, što je o Pamfalonu čuo, ostade Hermije u mraku i razmišljaše:

»Šta da sad uradim? Ta sasvim je isključeno, da je čovjek radi kojega sam ja morao da sidem sa svoga stupa i ostavim svoju pustinju, pelivan?! Kakve bi kriieposti, vrijedne vječnog života mogao čovjek naći kod jednog komedijaša, igrača, grabancijaša, koji po trgovima zbija svoje lakrdije i zabavlja besposličare po kućama, po kojima se pije vino i podaje izgredima.

To je bilo nerazumljivo, ali budući da je noć bila mračna i nigdje se nije moglo naći noćište, ne preostade mu ništa, nego da ode pelivanu.

Konačište je bilo za našega pustinjaka neophodno nužno, jer i ako je bio vičan na svako nevrijeme, ipak je bilo u ono vrijeme kud i kamo opasnije, po noći se zadržavati po gradu na ulici, nego možda danas. Tada nije samo bilo lopova, koji bi čovjeka oplijenili, naokolo su se skitali i divlji ljudi, kakvi su se vidali samo još prije propasti Sodome i Gomore. Ti su bili gori od životinja i nisu štedjeli nikoga, svatko je on njih mogao očekivati najsramotniju uvredu.

Sve je to znao Hermije i zato je bila za nj velika utjeha, kad je, tek što je skrenuo oko ugla, opazio prijazno osvijetljeni prozor. Svijetlo je dolazilo iz male kućice i treperilo je po tmini tako jasno kao kakva zvjezdica. Bit će da je pelivan tamo stanovao.

Hermije pođe svijetlu i vidje, da je tamo doista bila malena, niska kućica, čija su vrata bila otvorena; hasura je bila podignuta, tako da se mogla vidjeti čitava unutrina kuće.

Stan nije bio velik, sastojao je iz jedne jedine prostorije, koja je bila prilično niska ali to prostranija, i tako se moglo sve odjednom pregledati: samoga kuće gospodara, kao i njegovo pokućtvo i oruđe. I po svemu onome, što se moglo vidjeti, nije bilo teško ustanoviti, da tu ne stanuje nikakav častan, ozbiljan čovjek, nego upravo jedan pelivan.

O sivom zidu, koji se nalazio nasuprot otvorenih vrata, visjela je glinena svjetiljka s dugim vratom, u kojem je rumenim plamenom gorio fitilj, napojen mašću. Taj je fitilj jako čadio i vatrene kaplje uzavrele masti padale su s njega. Naokolo po zidovima visjele su najčudnovatije stvari, koje bi svakako bolje mogli nazvati staretinama. Tu je bilo saracenskih odijela, ali i grčkih i egipatskih, visjelo je šareno perje, ali i praporci i čegrtaljke i crveni prutovi i pozlaćeni obruči. U jednom kutu je bila kuka na stropu, a o njoj je visio tanak prut, koji se činio kao velik držak od udice, a na kraju toga pruta

visio je o užetu drven obruč a u tom obruču je spavala, sakrivši glavu pod krilo, šarena ptica. Na nozi joj je bio uzak lanac, kojim je bila vezana uz obruč. U drugom kutu bila je gipka trska savijena u polukrug, i tamo su ležali praporci, čegrtaljke, rogovi i još kojekakve čudnovate stvari, čije značenje pustinjak, koji već odavno nije vidio ispraznosti gradskoga života, nije mogao sebi pravo ni protumačiti.

U jednom kutu bila je na podu postelja od hasura, u drugom je bio ormar; na tom ormaru sjedio je pred jednom klupom koja je imala da nadomjesti sto, sam kuće gospodar i bio je zabavljen nekakvim poslom.

Izgled mu je bio čudnovat; nije bio više mlad, prije bi ga čovjek mogao nazvati starijim, boja lica mu je bila tamna, izraz je dakako bio dobroćudan i vedar i govorio je o izvjesnoj umjerenoj postojanosti, oči su mu se malo sjale: lice mu je dakako bilo naličeno i kosa koja je već sijedila bila je skovrčana u sve same male uvojke, tanak bakreni obruč stezao ju je, a s njega je visjelo mnoštvo malih sjajnih kolutića i zvjezdica što su kod svakog pokreta zvečale. Takav je bio Pamfalon. Sjedio je sagnut nad klupom, po kojoj su bile razastrte kojekakve pelivanske sitnarije; upravo pred njim je stajala mala glinena mangala, a on je držao duhaljku za taljenje. Kroz nju je duhao u užareno ugljevlje i rasplamćivao ga sve jače; upravo se bavio tim, da slije zajedno male kolute, i nije kod toga ni opazio, da ga izvana strogi isposnik već odavna promatra. Napokon dugonosi pas, koji je do Pamfalonovih nogu ležao u sjeni, osjeti blizinu strana čovjeka, uspravi glavu i podiže se **režeći:** kod te kretnje počeše zvoniti praporci, koji su visjeli o bakrenu ovratniku i u času se od toga probudi šarena ptica i ispruži glavu, koja je dotle ležala pod krilom. Ptica se činila uzbuđena i oglasi se glasom koji je zvučio gotovo kao zviždanje ili kao oštro brušenje kljuna, Pamfalon se uspravi, ukloni na čas usne s duhaljke i viknu:

»Mir, Akra! a miruj i ti, Zoe! Inače ćete mi preplašiti valjanog čovjeka, koji se tamo približava da me pozove da zabavljam bogataše, kojima je dosadno. A ti, lakonogi glasniče«, nastavi i podiže pri tom glas, ma od koga ti dolazio, uđi brže i reci mi bez oklijevanja šta hoćeš od mene?«

Hermije odvrati na to uzdahom: »O Pamfalone!«

»Da, da, da, zastalno sam ja Pamfalon, odavna sam ja to, plesač i pelivan, pjevač i vrač i sve što se od mene traži. Kojim od mojih darova mogu te poslužiti?«

»Varaš se, Pamfalone!«

»A u čemu se to varam, prijatelju?«

»Čovjek koji stoji tu pred tvojom kućom, ne treba nikako tih tvojih darova: ja nisam nikako došao s toga razloga i ne da te zovem na pelivansku igru«.

»Pa onda nije ni to nikakva nesreća! Još je čitava noć preda mnom, doći će drugi tkogod i pozvati nas na igru, i sutra ćemo ja

i moj pas opet imati šta za jelo. A ti, ne ćeš li mi ti kazati, šta želiš od mene?«

»Molim te noćište i htio bih malo s tobom čavrljati«.

Kad je pelivan te riječi čuo, brzo se okrene, položi kolute i duhaljku na sanduk i zasjeni oči rukom; on reče: »Ne mogu da vidim, tko si, a i tvoj glas mi je nepoznat... Dobro mi došao uostalom u mojoj kući i molim te, da raspolažeš po svojoj volji svim što imam... A što se tiče čavrljanja... Ti mi se bez sumnje rugaš?«

»Ne, ne rugam se«, odvrati Hermije; »svima koji ovdje stanuju, ja sam stran i došao sam izdaleka, da s tobom govorim. Svijetlo tvoje svjetiljke dovelo me je pred tvoja vrata i molim te da me primiš pod krov«.

»No onda mi je drago, da svijetlo moje svjetiljke ne svijetli samo besposlenjacima. Ma tko ti bio, ne stoj duže na ulici, pa ako ne možeš u Damasku naći boljeg noćišta, molim te, da udeš da se mogu za te pobrinuti«.

»Hvala ti«, odvrati Hermije; »i neka te Bog blagoslovi za doček, koji je tako obilno blagoslovio gostoljubivi krov Abrahamov«.

»Štedi mnoge riječi! O tom ne treba ni govoriti, a ti ideš čak do Abrahama. Uzmi stvari jednostavnije, moj starčiću. Bit će prije potrebno da ti, kad ostaviš moju kuću u kojoj hoćeš da otpočineš od svog puta, meni izvoliš udijeliti svoj blagoslov, no sada udi brže unutra; dok sam ja još kod kuće, mogu ti pomoći da se opereš; lako bi moglo biti da dode tkogod, da me pozove na kakvu noćnu zabavu i onda ne ću više imati vremena, da se za tebe brinem. Naši su poslovi naime nešto malo propali: strani pelivani iz Sirakuze došli su nama i pjevaju tako slatko i prebiru uz to harfu, te su nam preoteli mušterije. Ništa se više ne smije sada zanemariti: čim nas pozovu, moramo odmah na noge; a uz to je sada sat, kada bogata i otmjena gospoda idu veselim heterama, da tamo blaguju«.

Prokleta li sata, — pomisli Hermije.

Ali Pamfalon nastavi: »Iskaži mi dobrotu, stupi unutra i ne boj se moga psa: Akra se zove on, moj vjerni pas, moj drug, — Akra živi ovdje ne možda da plaši, nego je upravo kao i ja zato tu, da drugim ljudima bude na šalu. Unidi, putniče«.

S tim riječima pruži Pamfalon gostu obje ruke i uvede ga oprezno iz tmine noćne preko nekoliko stepenica u rasvijetljenu sobu; ali tek što ga je promotrio, ustukne užasnut.

Tako mu se sablastan i divlji učinio unišli isposnik.

Nekadanji dostojanstvenik, iza kako je trideset godina stajao na vjetru i žarkom suncu, bijaše izgubio svaki čovječji izgled. Oči su mu postale posve bezbojne, spaljeno tijelo mu je bilo sasma pocrvenilo i upalo, ruke i noge su mu bile sasušene, prerasli nokti mu se savili i prodrli u dlan, a na glavi mu je stršio samo još jedini čuperak, i to ne bijaše boja te kose možda bijela ili žuta, nije se ni prelijevala u zelenkasto, nego je bila plavičasta, plavičasta poput pačijeg jajeta, a taj je čuperak stršio upravo u sred lubanje kao kukma u patka.

Začudeni stojahu oba sasma različita čovjeka jedan pred drugim: jedan bijaše pelivan, čija prirodna boja lica bijaše skrivena pod ličilom, a drugi isplavjeli isposnik. Dugonosi pas i šarena ptica promatrahu obojicu. I svi su šutjeli. Ali Hermije bijaše Pamfalonu došao ne da šuti, nego da s njim povede razgovor, i to još kako velik razgovor.

X.

Pamfalon dode prvi sebi.

On opazi naime, da Hermije ne nosi sa sobom nikakve prtljage, i upita ga zato začudeno: »A gdje ti je košara i tikvica?«

»Ne nosim ništa sa sobom« odgovori pustinjak.

»Onda moram Bogu zahvaliti, što imam danas nešto tu, čim te mogu nahraniti«.

»Ja ne trebam ništa«, prekide ga starac, »nisam došao tebi, da me pogostiš. Hoću da znam, kako ti to udešavaš, da budeš Bogu ugodan«.

»Šta ti to kažeš?«

»Kako ti to činiš, da budeš Bogu ugodan?«

»Šta ti to kažeš? Šta govoriš, starče! Šta bi na meni moglo biti Bogu ugodno? Ja se ne smijem ni usuditi, da na takovo što mislim«.

»Zašto ne bi smio na to misliti? Svatko mora misliti na spas svoje duše. Ništa ne bi smjelo čovjeku biti toliko drago koliko spas duše. A moguće je dušu spasiti samo onda, ako je čovjek Bogu ugodan«.

Pamfalon ga mirno sasluša, osmjehne se malo i odvrati:

»Oh, oče, oče! Kad bi ti samo znao, kako je smiješno za mene da te slušam. Zaista, vrlo je jasno, da si već odavna otišao iz svijeta«.

»Da, ja sam se već odavno uklonio iz svijeta: trideset je godina već tomu, da ne boravim više medu ljudima, ali ma kako to bilo, što ja govorim istinito je i slaže se s istinama vjere«.

»Ja se ne prepirem o tom s tobom«, odvrati Pamfalon; »ali ja ti kažem, da sam ja čovjek koji vodi vrlo nestalan život, jer ja sam po svom zanatu pelivan; ja mogu tek malo da mislim na strah Božji, nego moram skakati i svijati se i igrati, moram pljeskati rukama, migati očima, iskretati noge i klimati glavom, da mi tko za moju smiješnu predstavu štogod dade. Pa kako bih ja uz takav život mogao mnogo misliti na strah Božji!«

»Zašto ne ostaviš taj život, da započneš novi?«

»I to sam, moj poštovani prijatelju, već pokušao«.

»A uspjeh?«

»Ne ide«.

»Pa pokušaj još jednom«.

»Ne isplati se više, da to još jednom pokušam«.

»A zašto?«

»Jer sam ovih dana propustio takvu priliku, da svoj život popravim, kakva se nikad više ne će vratiti«.

»Otkud ti to znaš? Po tvomu mišljenju ne će se to nikad više dogoditi, ali Bogu nije ništa nemoguće«.

»Ah ne, molim te, ne govori o tom radije samnom, ne ću da još jednom iskušavam Gospoda, kad ja ne umijem da se njegovom milošću pravo poslužim. Ja sam sebi sam oduzeo mogućnost spasa, pa neka sad i ostane kod toga«.

»Ti dakle očajavaš?«

»Ne, ja nipošto nisam došao do očajavanja, ja nisam ništa nego bezbrižan i veseo čovjek, kojemu se šta više čini... potpuno suvišno, ako netko hoće s njim da govori o vjeri.

Hermije zakima samo glavom i nastavi dalje: »U čemu upravo stoji tvoja vjera, ti veseli i bezbrižni čovječe?«

»Ja vjerujem, da svojom vlastitom moći nisam sposoban, da iz sebe načinim nešto dobro; ali ako bi Njemu, koji me je stvorio, uspjelo s vremenom načiniti od mene nešto bolje, e onda je to upravo njegova stvar. On može sve da zadivi«.

»A zašto se ti sam za sebe samo tako malo brineš?«

»Nemam vremena za to!«

»Kako je moguće, da bi čovjek za to mogao imati premalo vremena?«

»Pa ipak je tako. Ja živim u svagdanjoj vrevi, ali kad se saberem i stanem misliti na spas svoje duše, obuzme me uvijek sjeta, i bude mi, umjesto bolje, samo još gore«.

»Ti govoriš ludorije«.

»Ne, to je istina. Kad ja razmišljam o sebi, tada me moj slabi karakter vrlo uznemiri, te moram sve opet razoriti i vratiti se nanovo na svoje pelivansko stanovište«.

»Pa ti si dakle propao čovjek«.

»To može vrlo lako biti mogućno«.

»I ja mislim zaista, da ti nisi nikako onaj Pamfalon kojega ja trebam«.

»Na to ti ne mogu odgovoriti«, odvrati pelivan; »ali meni se čini, da sam u ovaj čas, kad sam tako sretan da mogu tvojoj potrebi, o putniče, poslužiti, ipak možda baš ja onaj Pamfalon, kojega ti trebaš, a šta će ti dalje biti od koristi, o tom ćemo sutra razmišljati. A sad ću ti oprati noge; ti međutim jedi, što ti mogu ponuditi i tada lezi spavati, a dotle ću se ja baviti svojim pelivanskim poslom«.

»Ne trebam ništa nego tvoj razgovor«.

»Razgovor!« povika Pamfalon opet.

»Da, zaista, trebam samo tvoj razgovor, zato sam došao i ne ću sad više odstupiti od tebe«.

Pamfalon pogleda starca, dotakne se njegova modrog čuperka i morade prasnuti u smijeh.

»Šta ti se, ti šaljivdžijo, čini u mom govoru tako smiješno?« upita Hermije.

A Pamfalon odgovori:

»Oprosti mi moju obijest. Ja sam se nasmijao samo zato, jer je moj običaj, da uvijek zbijam šale. Ti si rekao, da ne ćeš da odstupiš od mene, pa sam morao pomisliti, da bi mi moglo biti čak od koristi, da te uhvatim i naokolo po gradu vodam. Moglo bi za me biti vrlo unosno, da te vodim i pokazujem po Damasku; — svatko bi došao, da te vidi; no sada se stidim, da sam tako o tebi mislio, zato te molim, da se i ti stidiš smijati se meni«.

»Ja se nikomu ne smijem, Pamfalone«.

»Pa zašto si onda rekao da želiš moj razgovor sebi za pouku? Kakvu pouku bih mogao dati ja, prezreni pelivan, tebi koji pripadaš ljudima koji osjećaju u sebi snagu, da u svetoj šutnji pustinje razmišljaju o Bogu i o ljudima? Bog nije htio, da izgubim njegov najsvetiji dar: razum nisam izgubio, pa znam dobro razliku između sebe i tebe. Dakle ne žalosti me duže, starče, nego mi dopusti, da operem tvoje noge, i nato se odmori ovdje na mojoj postelji«.

»Pa dobro«, odvrati Hermije; »ti si gospodar u svojoj kući: učini dakle, šta držiš da je pravo«.

Pamfalon donese čabar svježe vode i opere noge starcu, nato mu dade jesti i reče: »Sutra ćemo dalje govoriti. A sada te molim još samo jedno: ne uzrujavaj se, ako bi tkogod od ugrijanih možda kucao na moja vrata ili bacio štagod o zid. To ne znači ništa drugo, nego da me bilo kakvi besposlenjaci zovu sebi, da ih razveselim«.

»A ti, ustaješ li ti onda i ideš?«

»Dakako da idem, u ma koje to vrijeme bilo«.

»Pa može li se zamisliti, da ti svakuda ideš?«

»Dakako da idem svakuda: ta ja sam pelivan i ne mogu tek da sebi tražim mjesto«.

»Bijedni Pamfalone!«

»Šta da se učini, moj oče! Mudraci i filozofi ne pitaju za moje vještine, samo besposlenjaci mogu ih upotrijebiti. Potucam se po trgovima, boravim u blizini trkališta, vrtim se po svečanostima, posjećujem vrtove koji leže ispred grada, ali najčešće ćeš me naći noću u kućama veselih hetera...«

Kad je čuo te riječi, Hermije gotovo da zaplaka i povika još jadnije:

»Bijedni Pamfalone!«

»Tu se ne da ništa promijeniti«, odgovori Pamfalon; »ja sam uistinu veoma bijedan. Ta ja sam sin grijeha i upravo tako, kako sam bio rođen u grijehu, i odrastao sam s griješnicima. Osim svojih pelivanskih majstorija nisam nikad ništa učio i morao sam

u ovom svijetu živjeti, jer je moja majka tamo živjela, koja me je u grijehu začela i rodila. Nisam mogao podnositi, da moja majka, da imadne kruha, mora pružiti ruku tuđem čovjeku i zato sam je hranio svojim majstorijama«.

»A gdje je tvoja majka sad?«

»Ja mislim, da je kod Boga. Umrla je na istoj postelji, na kojoj ti sada ležiš«.

»Ljube li te u Damasku?«

»Ne znam tačno, šta ima da znači riječ »ljubiti«, ali bi moglo biti da me vole, jer mi za moje šale davaju novac i časte me za otmjenim stolovima. Pijem na tuđi račun skupo vino i plaćam to svojim veselim doskočicama«.

»Ti piješ vino?«

»O dakako, nema sumnje o tome da pijem vino i da ga, šta više, volim piti. Bez toga ne bi baš dobro bilo čovjeku, koji se nalazi u veselu društvu«.

»Tko te je učio boraviti u takvim društvima?«

»Slučaj, ili da ti još tačnije kažem, ne mogu to tvojoj pobožnosti protumačiti. Moja je majka bila u svojoj mladosti vrlo vesela i lijepa. Otac mi je bio otmjen čovjek. On me je ubrzo odbacio, a i od drugih uglednih ljudi nije me nitko htio uzeti, no napokon me uze jedan takav kao što sam ja sada, neki pelivan; tukao me je mnogo i istezao mi kosti, no ja sam mu i danas zato zahvalan, jer on je bio onaj, koji me je naučio ovaj zanat, a sad nema nikoga, tko bi bolje znao od mene baciti obruče u vis, tako da se u letu susretnu i spoje; nitko ne zna kao ja pucketati jezikom i praviti grimase, poigravati nogama ili klimatati glavom«.

»No zar ti se nije tvoj zanat još nikad zgadio?«

»To ne, i ako mi se katkad manje sviđa, osobito kad moram gledati, kako dostojanstvenici koji bi upravo morali misliti na blagostanje njima povjerenih naroda, harče svoje vrijeme kod hetera, ili kad cvjetnu mladost dovedu u takve kuće: ali budući da sam ja odrastao u takvoj okolini, to znam samo na taj način sticati kruh«.

»Bijedni, bijedni Pamfalone! Gle, tvoja kosa počinje već sijediti, pa ipak moraš još uvijek rukama pljeskati i nogama toptati i glavom klimati kod zauvijek propalih bludnica. U njihovu društvu ćeš jamačno i ti sam propasti«.

Pamfalon odgovori: »Ne treba da me oplakuješ, što moram plesati i što moram zalaziti u kuće hetera. Dakako da su hetere grešnice, ali su katkad pune samilosti za nas siromašne i slabe ljude. Kad se njihovi gosti opiju, običaju one same ustati i kod besposlenika sabirati milostinju za nas, i katkada mole čak naročito živo za nas i ne plaše se pače ni milovanja, da postignem svoj cilj«.

Pamfalon opazi, da se Hermije odvrnuo; prijazno mu se dotakne ramena i govoraše gotovo opominjući dalje: »Vjeruj mi, časni starče, život ostaje uvijek život, pa i u srcu hetera može tući najbolje srce. Mnogo je žalosnije, kada nas zovu svečanostima, koje

daju bogataši. Tamo se namjerimo često na ružne ljude, koji su ponosni i oholi, i koji traže sve, što im pruža užitak ali slobodan smijeh i šalu ne mogu podnijeti. Tamo se traži ono, pred čim se čovječija narav sa stidom zgraža, tamo se prijeti batinama — a i ranama, tamo i moju šarenu pticu znaju očepušati i tamo i momu psu Akri dušu ili čak i pljuju u njušku. Tamo se uvrede, koje se nanose nižemu, ne drže ničim, ali ujutro... ujutro ide se nato na molitvu, da se učini dojam na bližnje«.

»O jade, o jade!« šaptaše Hermije; »vidim još uvijek je daleko od toga, da jasno spozna, što ga kalja; no njegov duh i narav čini se da nisu zli... očito sam zato poslan njemu, da njegovu nadarenu dušu povedem na drugi put«.

I okrene se nato bez vatre oduševljenja onomu: »Pamfalone, ostavi svoj gadni zanat«.

A onaj mu odgovori mirno: »Učinio bih to rado, ali ne mogu«.

»Uzdigni riječ svoju Gospodu, i on će ti pomoći«.

Pamfalon zadrhta i odgovori tihim glasom: »Riječ... zašto čitaš u mojoj duši ono, što bih i kako rado htio zaboraviti?«

»Aha! očito si već zadao riječ i opet je prekršio?«

»Da, pogodio si: učinio sam to zlo i založio svoju riječ«.

»Zašto nazivaš zavjet zlim djelom?«

»Jer je kršćanima zabranjeno kleti se i zaklinjati, i jer sam ja, ma kako sam i rđav, ipak kršćanin — pa ipak sam se zavjetovao i malo zatim opet prekršio. Sada dakako znam to bolje, znam da je za slaba čovjeka nemoguće da se zavjetuje Svevišnjmu, jer on ga je odabrao za ono što i jest i On ga mijesi, kaošto lončar mijesi svoju glinu na kalupu. Da, poslušaj samo, moj starčiću, poslušaj, ja sam imao mogućnost, da se odreknem pelivan[illegible] i ipak ga se nisam odrekao«.

»Zašto li ga se samo nisi odrekao?«

»Nisam mogao«.

»Pa kakvi je to odgovor koji ti uvijek imaš u ustima: uvijek kažeš, da nisi mogao! Dakle kako si mogao i nisi mogao?«

»Dakako da sam mogao i opet nisam mogao, jer sam... jer sam nemaran, — ne mogu da mislim na svoju dušu, kad znam, da je još netko tu, komu treba da se pomogne«.

Starac se uspravi, kad je to čuo, na svojoj postelji i povika gledajući ukočeno pelivana: »Šta si to rekao? Ti to držiš ničim, da svoju vlastitu dušu na sve vijeke upropastiš, ako za ovog bježnog života možeš za drugoga šta učiniti! Zar ti ne znaš ništa o razornom plamenu paklenom ili o dubini vječne noći?«

Pelivan se samo kratko nasmija i odvrati: »Ne, ja dakako da ne znam ništa o svemu tomu. I kako bih išta mogao znati o životu umrlih, kad ne znam ni sve o životu živih? A ti, starče, znaš li ti šta o Tartaru?«

»Zastalno!«

»Pa ipak opažam da mnogo šta od onoga, šta ima u svijetu, još ne poznaš. To mi se čini čudnovato. Rekoh ti prije, da sam beskoristan čovjek, i ti mi nisi htio vjerovati. A sad ćeš mi dopustiti, da ti ne vjerujem, da toliko znaš o umrlima«.

»Nesretniče! Ta imaš li ti uopće pravi pojam o Božanstvu samom?«

»Imam ga; to je svakako samo neznatan pojam, ali za to ne očekujem prestrogu osudu, jer konačno nisam odrastao ni u kakvoj blagorodnoj porodici i nisam imao mogućnosti, da u Bizantu slušam predavanja sholastika«.

»Možemo Boga shvatiti i služiti mu bez duboke nauke sholastika!«

»Ja sam sasvim tvoga mišljenja i uvijek sam u svom duhu govorio s Bogom: Ti si Stvoritelj, ja sam tvoj stvor; nije moja stvar, da te htjednem razumjeti; ti si me stavio u ovu kožnatu vreću i poslao na zemlju, da obavim tu svoje djelo, i tako pužem ja po zemlji i mučim se. Ma da bih katkad i htio znati, zašto je to sve tako a ne drukčije stvoreno i određeno, to ipak ne ću da igram ulogu besposlenog roba i da se o svemu s tobom prepirem. Ja ću ti naprosto biti poslušan i ne ću istom dugo o tom razmišljati, šta li si ti mislio, nego hoću da jednostavno ono činim i slušam, što je tvoj prst zarezao u moje srce! Pa ako to zlo obavim, oprosti mi Ti, jer Ti si bio onaj, koji si me stvorio s ovim samilosnim srcem. Zato moram s njim i svoj život živjeti!«

»I ti se zaista nadaš, da ćeš se s tim moći opravdati?«

»Ja se ne nadam ni u šta, ali u drugu ruku se i ne bojim ničega«.

»Kako! Pa onda se valjda ne bojiš ni Boga?!«

Pamfalon slegne samo ramenima i odvrati:

»Da, zaista, ja ga se ne bojim: ja ga ljubim«.

»Bilo bi bolje, da strepiš pred njim«.

»Zašto? Strepiš li možda ti pred njim?«

»Strepio sam«.

»A sada više ne?«

»Nisam više onaj isti, koji sam prije bio«.

»Bez sumnje si postao bolji?«

»Ne znam«.

»To si dobro rekao. Jer sam onaj koji gleda, može da to zna, a ne onaj koji obavlja svoj posao. Jer onaj koji vrši svoje djelo, ne može sebe sama kod toga promatrati«.

»Reci mi, jesi li se ikad već naročito dobro osjećao?«

Pamfalon je šutio.

»Zaklinjem te, da mi odgovoriš«, ponovi Hermije, »da li si se ikada naročito dobro osjećao?«

»Da«, odvrati pelivan, »jesam«.

»A kada je to bilo?«

»Zamisli sebi, molim te, desilo se upravo u isti sat, kada sam se od Njega udaljio...«

»Bože moj! Šta to govori ovaj luđak?«

»Ne govorim ništa nego čistu istinu«.

»A čim i kako si se odijelio od Boga?«

»Učinio sam to za volju samo jednog uzdaha«.

»Ta reci mi, šta si učinio?«

Pamfalon htjede odgovoriti i ono mu pripovijedati, šta mu se desilo, ali u isti čas podigoše zastor koji je visio pred vratima dvije mlade pocrnjele ženske ruke na kojima su zveketale narukvice i dva jasna ženska glasa prodriješe tako brzo u sobu, kao da je jedan htio drugoga da preteče:

»Pamfalone, ti smijaču Pamfalone! ustaj brže i hodi k nama. Trčale smo po mraku što smo brže mogle od naše hetere tebi. Hodi brže: naša špilja i naši drvoredi puni su bogatih ljudi iz Korinta. Ponesi obruče i žice i Akru i pticu. Danas možeš mnogo svojim smijehom zaraditi i naknadit ćeš svoj veliki gubitak bar malim dijelom«.

Hermije pogleda žene — i njihova sjajna topla koža, njihova poluotvorena usta, sumorne oči, čiji se pogled neizvjesno gubio u prostoru, potpuna besmislenost njihovih lica i miris njihovih strasnih tjelesa bunio ga. Pustinjaku je bilo, kao da bi mogao čuti muklo žuborenje krvi u njihovim žilama i u nekoj udaljenosti topot kopita i rzanje i zadah oštrog znoja Silenova.

Hermije zadrhta od straha, okrene se zidu i pokri svoje lice hasurom. A Pamfalon šaptaše tiho, sagnuvši se u pravcu prama njemu: »Eto vidiš sada imam li vremena, da s tobom govorim o uzvišenim stvarima!« Ali odmah zatim postade mu glas glasan i veseo i odgovori ženama: »Odmah, odmah ću doći k vama, vi moje nilske zmijice«.

Pamfalon zvizne svomu psu Akri, uze motku na kojoj je visio obruč u kojemu je visjela šarena ptica i ode pokupivši još neke od svojih pelivanskih sprava.

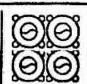
Hermije ostade sam u praznoj kući.

Hans Van Oreld:

Pjesma modrih očiju.

Niz bokove broda pjena se toči
i bljesak srebrenog vala.
Na kraju modrog neba umire
molitva nemirna, mala.

I mnogo modrih očiju pjeva
(kô bezbroj ljubica, lala):
— — O gdje si sunce radosti
sunčanih naših žala? . . .

 KRONIKA

Dr Velimir Deželić st.:

Prvi dani „Kola hrvatskih književnika.

Iz mojih uspomena. Prilog povijesti hrv. katol. preporoda.

(Govor na skupštini »Kola Hrvatskih Književnika« od 27. V. 1924.)

Slavna skupštino! Predmet, o kome želim danas govoriti, sam mi se od sebe daje. Deset je punih godina, što naše društvo »Kolo hrvatskih književnika« postoji, deset je godina, što izlazi njegovo glasilo: »Hrvatska Prosvjeta«. Nad čitavim svijetom već su se ganjali teški oblaci i sakrivali u sebi užasnu oluju krvavih dana, što su imali doći. Podzemna tutnjava mračnih sila, već je nagoviještala blizi dolazak onoga, što nam još i danas sapinje dah. Svjetski rat bio je na vidiku, samo neki vanjski događaj trebao je da ga pokrene i da iz čitavog svijeta, sa sjevera i juga, istoka i zapada nahrupe vihrovi i da zagrme gromovi strašnog razora. Ali još je bilo mirno! Ako i jesu gotovo svi ljudi osjećali i slutili ono, što će doći, ipak se još nije znalo da će tako brzo doći. U oči rata naša je domovina bila domenom svakakih razvratnih načela i ako je već mladi katolički pokret rodio prvim svježim i zdravim plodovima, ipak je vika i dreka ciničkih i divljačkih protivnika daleko nadmašila glasove onih, koji su slijedili stijeg Kristov. Tako je bilo na svim područjima narodnog našeg života, a naročito u književnosti i umjetnosti hrvatskoj. Stvar se je sve više i više pogoršavala, jer su najvažnija književna društva hrvatska u Zagrebu pala u ruke ljudi, koji su mrzili vjeru, a neki i domovinu. »Društvo hrvatskih književnika« izrazito je po svojim predstavnicima i u svom organu »Savremeniku« napadalo na zasade vjere katoličke, izrugivalo se našim načelima, dogmama i našem moralu, našem nazoru o svijetu. Isprvice nije tako bilo. Ja sam sam izabran 9. veljače 1902. odbornikom »Društva hrv. književnika«. Tu sam čast i više godina uzdržao i nastojao sam da poradim u korist ovoga društva, ali već zarana opazio sam, da sve većma u tome društvu prevladavaju elementi posve oprečni našim idealima. No ne samo proti vjeri, već i proti hrvatskom nacionalizmu u literaturi oborio se urednik »Savremenika« Branimir Vizner Livadić na glavnoj skupštini »Društva hrv. književnika« 27. travnja 1912. u svome govoru. Ali i drugo naše još starije i slavnije društvo »Matica Hrvatska«, koje se već i prije često ogriješilo o načela kršćanska u opće, a katolička napose, prošlo je u ruke bezvjeraca i mrzitelja kršćanske prosvjete. »Hrvatska Straža« i sam veliki biskup Mahnić, mnogi put su već i prije imali prigode, da navale na »Maticu Hrvatsku« radi njezina štiva, ali u odboru sjedili su ipak ljudi, koji su u toliko blagotvorno djelovali na društvo, da su barem spriječili otvoreni boj. Ali i to se smijenilo. »Iza burnih skupština »Matica Hrvatska« bi »osvojena«, kako su hvalili njezini »oslobodite lji«.

Nekoliko dana iza glavne skupštine »Matice Hrvatske« g. 1913. pohodio sam u kr. zem. arkivu svoga prijatelja Emilija Laszowskoga, ali ga nijesam našao više u uredu, već mjesto njega prof. Rudolfa Horvata, hrvatskog historika i vlasnika »Prosvjete«, dodijeljena kr. zem. arkivu. Govoreći o događajima u »Matici Hrvatskoj«, kad me je pitao za mišljenje, rekoh mu, da naš poraz mene upravo oduševljuje na novi rad, jer je taj poraz tako malen, da je pobjeda naših protivnika Pirhova pobjeda, zapravo nešto, što nam nagoviješta, da će »Matica Hrvatska« budemo li ozbiljno radili, doći u naše ruke. Drugo je pitanje sa protukršćanskim ognjištem i žarištem, s »Društvom hrvatskih književnika«. To je teko predobiti, jer oni imadu za sebe to, što mogu u odboru začlaniti toliko novih svojih članova, koliko ih je volja i uvijek nas nadglasati. Proti tomu — rekoh ja — jedini je lijek — da stvorimo n o v o društvo. Ali neka o tome govori dr. Rudolf Horvat, koji je o postanku »Kola hrv. književnika« štampao ovo, spomenuvši, kako sam bio odbornikom »Društva hrv. književnika« u početku i radio u njem: »No kasnije pođe »Društvo hrv. književnika« takovim putem, koji nije našao odobravanja kod mnogih književnika hrvatskih. Deželić je uvidio, da »Društvo hrv. književnika« ne može odvratiti od ovoga pravca, zato se je zahvalio na časti odbornika, da ne nosi sukrivnju. Međutim je sve veći broj hrvatskih književnika istupao iz ovoga društva, a mnogi mladi književnici ne htjedoše stupiti u »Društvo hrv. knjiežvnika«, i jedni i drugi prigovarahu, da to društvo napušta čistu narodnu ideju hrvatsku, a u svojem organu »Savremeniku« priopćuje takove radnje, koje stoje u opreci s kršćanstvom i moralom. O tom je Deželić koncem mjeseca travnja g. 1913. razgovarao sa mnom, koji sam poput njega jošte bio članom »Društva hrv. književnika«. Tom prigodom iznio je Deželić misao, da i mi istupimo iz ovoga društva, pa da osnujemo novo društvo, koje će moći okupiti sve književnike čistoga hrvatskoga i kršćanskoga pravca izvan »Društva hrvatskih književnika«, koji stajahu bez ikakove organizacije. Zašto da se ne organizuju i ovi književnici, da lakše provode svoje književne ciljeve?«

Kako smo poslije naišli na odobravanje više književnika sazvali smo sjednicu za 3. maja 1913. na dan uzvišenja sv. Križa u kuli Kamenitih vrata. Bili smo sedmorica: dr. Rudolf Horvat, Emilije Laszowski, oba hrv. historika, dr. Ritig, urednik »Katol. Lista«, Cherubin Šegvić, urednik »Hrvatske«, Ferdo Rožić, hrv. pjesnik, Stjepan Širola, urednik »Škole« i ja. U toj konferenciji dogovorismo se o osnutku novoga društva i već u prvom sastanku dadosmo mu ime: »Kolo hrvatskih književnika«. Pravac društvu da bude hrvatski i kršćanski. Uglavismo i neke druge točke novoga društva, a za pravila zaključismo, da ih u roku od osam dana napiše dr. Rudolf Horvat uz pomoć Emilija Laszowskoga i moju. Ujedno se složismo i u licu predsjednika privremenog odbora dra Đure Arnolda.

U četvrtak 15. maja 1913. na dan sv. Sofije održana je pripravna skupština za podnesak pravila i izbor privremenog odbora. Toj skupštini sam ja predsjedao i stvar je tekla po programu. Na ovu skupštinu došlo je preko 20 hrvatskih književnika, premda smo se ograničili u prvi čas na sam Zagreb, a nijesmo ni slali kakovih pismenih poziva. Skupština je odobrila nova pravila, te izabrala privremeni odbor. U njem su bili:

dr. Đuro Arnold, predsjednik, dr. Velimir Deželić, potpredsjednik, dr. Svetozar Rittig, potpredsjednik, dr. Rudolf Horvat, tajnik, Petar Grgec, tajnički zamjenik, Nikola Maraković, blagajnik, Marija Jambrišak, odbornica, Emil Laszowski, dr. Stjepan Markulin, prof. Marko Peroš, prof. Ferdo Rožić, prof. Kerubin Šegvić, Stjepan Širola, odbornici. Dan iza toga naštampao je Kerubin Šegvić uvodni članak u svom glasilu pod naslovom: »Kolo hrv. književnika«. Iz toga članka vadim: »Netko će odmah ustati i razjaren vikati:

— Što još jedno književničko društvo? Nije li dovoljno »Društvo hrv. književnika« dapače i previše, kad se i na njega tuže? Nije li bolje, da se književnici skupe svi u jedno kolo, pod jednu kapu, pa da tu rade, da tu nameću razlozima svoje nazore i mišljenja?

Onda će emfatično zaključiti:

— Mi smo Hrvati zbilja prokleti, ne možemo se nikada ni u čemu složiti, pa eto se ne mogu složiti ni književnici, elita kulturnoga društva. Polako ljudi božji!

Ovakova, recimo, committed stališka društva ako i na tisuće postoje ili ako ne postoje ni jedno, sve je isto za narod, ili narodu nema nikakove ni moralne štete, a može donijeti velike kulturne koristi«.

Onda je taj uvodni članak spomenuo, kako je prije 14 godina osnovano »Društvo hrv. književnika« pošlo krivim putem, protivnika od sada prvog njegovog predsjednika Ivana Trnskoga.

»Ali od onda do danas sve se je preokrenulo u tom društvu. Ugnijezdila se u njemu jedna anacijonalna, bezvjerska skupina ljudi, koja je, zaboravivši glavnu svrhu toga društva, monopolizirala književnost, stala širiti pogubna, smrtonosna načela antinacijonalizma i bezvjerstva, ubijati moral pornografskim prikazivanjem stvari i djela, koja se u svakoj poštenoj kući kriju. Tko se ne sjeća, kako je predsjednik toga društva Ljuba Babić nazvao nas hrvatske nacijonaliste tek nešto razvijenijim trogloditima? Tko se ne sjeća, kako je lani tajnik toga društva g. Livadić »dokazivao«, da moral i nacijonalizam nemaju mjesta u literaturi?«

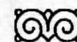
Tako taj uvodni članak.

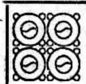
Sam osnutak društva izazvao je silni bijes u protivničkim krugovima. Tomu sam se i nadao, dapače i veselio, jer svaki, koji vjeruje u Krista, veseli se, kad za njegovu stvar progone trpi. Ali premda sam već to i god. 1903. doživio u prvom osnutku kat. preporoda, nastale su smutnje i u samim našim redovima. U novinama se stale uz krupne navale širiti i svakake sumnje i prigovori.

To je ponukalo odbor, te je uz male ispravke izdao ovaj komunike: »Kolo hrv. književnika«. Kako su posljednjega vremena doprle u javnost posve neispravne vijesti o »Kolu hrv. književnika«, umoljavamo sl. uredništvo, da u svom cijenjenom listu objelodani ovo saopćenje društvene sjednice od 26. o. mj. Već odavna mnogi naši književnici nijesu zadovoljni sa strujama, koje vladaju u našoj literaturi. Zdrav napredak prosvjete našega naroda vide oni jedino u tome bude li se ona razvijala u potpunom skladu sa živim njegovim nacijonalnim i vjerskim osjećanjem. Stoga su

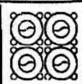
se ovi književnici dne 15. svibnja, ne na poticaj dra R. Horvata, nego na poticaj dra Deželića, skupili u »Kolo hrv. književnika« i prihvatili pravila u kojima je gornji program sadržan. Ujedinivši pak svoje sile, poslužili su se pravom, koje pristoji u današnje vrijeme svakom čovjeku, pa i književniku pomenutoga pravca. »Kolo hrv. književnika« ne snuje svoje namisli ožitvoriti jalovim borbama u hrv. literaturi, nego pozitivnim i sustavnim radom u hrvatskom narodu«. Odmah iza skupštine izdao je odbor na pojedine književnike poziv u društvo: P. n. gospodine! Osnovali smo hrvatsko književno društvo, koje smo prozvali »Kolo hrvatskih književnika«. Potaknula nas je na taj korak potreba, koja se duboko osjećala u duši čitavoga hrvatskoga naroda. Idemo za tim, da u našoj književnosti i umjetnosti stvorimo takove prilike i takova djela, koja će posve odgovarati sadržaju hrv. života; a taj je sadržaj prije svega nacijonalan i kršćanski. Nacijonalni i kršćanski elementi naše kulture treba da dođu do izražaja i razvoja u svakom našem djelovanju, pa i u nauci i umijeću. Zato će naše društvo izdavati samo takova djela, koja odgovaraju duhu hrvatstva i kršćanstva, a nastojat će, da istisne one struje, koje su tomu duhu protivne. Nastojat ćemo, da naše ideje još dublje prožmu savkolik prosvjetni rad u hrv. narodu, i samo u tom smislu bit će naše djelovanje reakcija protiv onih teorija i onoga rada, koji je skrivio, da je u posljednje vrijeme iz naše literature potisnut tradicijonalizam i historizam. Ne ćemo da stežemo pravu slobodu umjetničkoga stvaranja. K sebi naime ne pozivamo onih, koji smatraju nacijonalizam i kršćanstvo okovima, nego samo one, kojima su ta dva elementa uvjerenje, zanos i srčika života. Sakupljeni i ujedinjeni štitit ćemo svoje staleške interese i svoj ugled; radit ćemo, da hrvatskome narodu podamo žive otporne snage protiv razornih utjecaja tuđinštine; izgrađivat ćemo posebnu narodnu individualnost u svim granama našega kulturnoga života.

Stupajući s ovakim težnjama u život, molimo i Vas p. n. g., da izvolite pristupiti u »Kolo hrvatskih književnika«. Prijave i eventualni upiti neka se šalju na adresu potpredsjednika dra Velimira Deželića u Zagreb, Prilaz 23. — U Zagrebu, mjeseca lipnja 1913. — Privremeni odbor: Dr. Đuro Arnold, predsjednik, dr. Velimir Deželić, potpredsjednik, dr. Svetozar Rittig, potpredsjednik, dr. Rudolf Horvat, tajnik, Petar Grgec, tajnički zamjenik, Nikola Maraković, blagajnik, Marija Jambrišak, odbornica, Emil pl. Laszowski, dr. Stjepan Markulin, prof. Marko Peroš, prof. Ferdo Rožić, prof. Kerubin Šegvić, Stjepan Širola, odbornici. (Svršit će se.)

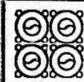
KAZALIŠTE I UMJETNOST

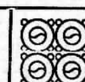
Prvi mjesec kazališta.

August Strindberg koji je svojim do paroksizma zaoštrenim pesimizmom umio da natjera u očaj čitave generacije, ukazuje se i u »Ocu« kao nemilosrdan eksperimentator moderne skepse i bezobzirnog naturalizma. »Otac« je upravo drama à these kao tolike naturalističke drame, čiju idejnu namještenost spasava dobra pozorišna tehnika. I još nešto. Faktična doživljenost. Psihopatološki eksperimenti naturalizma često su traženi, namjerice studirani, iskonstruisani po klinikama i ludnicama. Strindbergov Otac je naprotiv, poput Sina služavke, Ispovijesti luđaka i drugih jačih djela pjesnikovih, komad autobiografije, i u tom je elementarna snaga njegova. Treba dozvati u pamet, da je Strindberg sam bio žrtva psihičkog stanja u koje pred našim očima zapada kapetan. Izazvana abnormalnim krizama mladosti, Strindbergova razrovana duševnost se u četrdesetim godinama razvila u krizu shizofrene psihoze sa svim točno ustanovljenim simptomima te bolesti. Većina autobiografijskih djela pisana su upravo kao odraz ovog nenormalnog stanja, koje se pokazuje osobito u dvojaštvu ličnosti (u čovjeku žive dva oprečna lica) i u maniji progonjenja. Oba ta elementa zastupana su u »Ocu«, naročito ženski tipovi posve su plod razdražive mašte piščeve. Dokazano je naime, da nijedna od njegovih žena nije bila ni izdaleka tako zla kao što je on tvrdio kad se s njima rastavljao, nego su naprotiv, kako se čini, one bile žrtve njegove manijačke mržnje prama drugom spolu. Ta je tužna razrovanost Strindbergove ličnosti to dirljivija, što se Strindberg u velikim i svijetlim svojim časovima ukazuje kao izrazito religiozan duh, i tu doduše katkada strastveno zanesen kao u teosofijski fatalističkoj trilogiji »U Damask«, dok se tek u rijetkim djelima osjeća duboki proplamsaj pravo osjećanoga kršćanstva, kao u rijetko finoj poetskoj priči »Advent«, gdje dolaze ove riječi smirenja i utjehe, sasvim lišene patološke primjese, kakve je nažalost rijetko inače napisao Strindberg: »Pravedno trpjeti, to čine kažnjenici i to nije nikakva čast; ali morati nepravedno trpjeti, to je milost i kušnja, s koje će postojani ubrati zlatne plodove«. Nažalost ih Strindberg sam nije ubrao, i ako ga je čvrsta i zdravija strana njegove prirode spasla od onoga, što redovno čeka bolesnike njegove vrste — od ludnice.

Jov. Sterije Popovića »Kir Janja« pokazuje, da u našoj starijoj dramatici ima djela, koja ne samo imaju relativno dobrih pozorišnih kvaliteta, nego mogu da pred nama ožive čitave naše kulturne epohe. Dakako, da se to može polučiti samo s režijom koja umije i opremi i izvedbi da ulije dah starine. G. Papić, prvi put kao režiser, uspio je u tom potpuno. Ponešto retuširani, no dobro izrabljeni jezični elementi slavnosrpski, njemački, grčki dali su zajedno s minuciozno tačnim kostimima živu sliku historijskog kolorita, dok su dobro konturirani likovi dali socijalnu pozadinu jednog naročitog milieua, Vojvodine pod Madžarskom. Naivna koncepcija intrige dakako da miriše nešto suviše starinski, gotovo šablonski, no kreacija Kir Janje g. Papića dokazala je, da ova komedija ima i umjetničkih kvaliteta, koje joj još i danas daju životvornu snagu. Pišući Kir Janju, Sterija, podrijetlom Grk, piše svojom rođenom krvlju i uspijeva da dade, umjesto tipskog prljavog škrca, sintezu jedne rase, koja ima ne samo talenata za novac, nego i srca za svoj zanat. Neobično izrađeni detalji vanjske režije oživjeli su zaista pred nama i pojedina lica i čitavu historijsku at-
Pirandellov duhovito isprepl-
mosferu Sterijina vremena.
teni komad »Šest lica traži autora« dao je prilike g. dru Gavelli, da i opet dokaže svoju suverenu vještinu u režiranju savremene drame. Sudovi su se o samoj drami znatno razilazili, ma da je odmah na prvi pogled jasno, da se uza sav prividni haos ovdje radi o majstorski složenoj drami, koja uza sve epatiranje publike, ne može da promaši svoj jaki pozorišni učinak. Zahvativši u dno savremenih moralnih kriza, demonstriranih na abnormalnom životu jedne porodice, pisac je uspio da stvarno ublaži a umjetnički pojača psihološke akcente spojivši groteskost situacije — improvizacija kod kazališnog pokusa — s tragičnošću motiva, koji svojom neobično jakom konciznošću sjeća na koncepciju grčke analitičke tragedije. U svojoj istrganoj bujici riječi glavna lica odmah ispočetka izgovore katastrofu, koja će se tokom drame, izvrsno retardirana momentima kazališnog pokusa, pred nama odigrati, no i opet ne kao realnost nego kao ekspresija događaja, kako oni žive u tima pjesničkom maštom pojačanim likovima nesuđene drame. Sve, i napeta radnja, i jaka eksplozivna dinamika, kao i nešto preobilna teorijska razmatranja o ljudima i o umjetnosti, sve jasno sjeća na tehniku ekspresionističke drame i donosi iste umjetničke vrednote. Sama izvedba je u svakom pogledu uzorna i snažno podcrtava visoke umjetničke kvalitete glavnih izvađača, s gđama Podgorskom i Vavrom, te g. Nučićem na čelu.

KNJIŽEVNI PREGLED

Anatole France.

Umro je Anatole France, esejist, kritik, filozof, romansijer i pjesnik, ma da je ovo posljednje najmanje htio da bude. U onom eminentnom smislu riječi naime: Anatole France je, vjeran tradicijama galske ironije i hladnom umovanju jednog Voltairea i Renana zauzdavao fantaziju što je više mogao. Strastven poklonik literarnog stila, znao je držati čitava predavanja o nekoliko redaba Rabelaisovih, no isto tako strasno je mrzio metaforu — sjaj pjesničkog izražavanja — na korist suptilno izrađene trijezne rečenice, promišljene premoći uma nad burnim kucanjem srca. Kasnorimski filosofski stav hladnog gledaoca prama životu — u kasnu se latinštinu razumio kao malo tko — inspirisao mu je strah od patetike, i u vezi s tim, ne samo averziju protiv kršćanstva, nego averziju protiv religije uopće. Religiju je mrzio kao fanatizam, i zato mu je bila jednako odvratna franceska revolucija kao i kršćanstvo: dokaz, kako je postepenim i upornim odgajanjem uspjela pozitivistička filozofija, da potpuno izbriše jasne konture pojmova o religiji. Anatole France ne vidi u pokretima vjere ili revolucionarnog fa-

natizma ništa od dobra šta su stvorili, no dosljedno njegovu stavu superiornog posmatrača, samo zlo. On je, kako točno kaže Faguet, nešto kao Voltaire ne korigiran Augustom Comteom. Uza sve to dao se u životu voditi žarom oduševljenja i bio je jedan od sjajnih govornika i duševnih voda socijalističke stranke, što ga nije priječilo da živi kraljevski u svojoj villi Said, okružen najređim i najskupljim dragocjenostima rafinovanog umjetničkog ukusa. Kao romansijer odlikovao se naročito plastičnim oživljavanjem historijskih epoha (Bogovi žedaju), glatkim i neobično lakim pripovijedanjem (Crveni Krin, manje novele), a ponegdje je pokazao i neposredne nježnosti i sućuti neprikrivene umjetnim pozama i iskonstruisanim pogledima na život. (Zločinstvo Silvestra Bonnarda). Crkva je djela nepomirljivoga svoga protivnika (sva su gotovo glavnija od njih prevedena na hrvatski jezik) pred dvije godine stavila na indeks.

Pabirci.

Ne želeći ni s kim voditi beskorisne polemike, bilježimo u interesu reputacije naše književnosti nekoje »sitnice«, koje žalosno osvjetljuju anarhiju u zagrebačkom literarnom životu. U »L i t e r a t u r i« (urednik g. Vjekoslav Majer), br. 3.—4. donosi g. Stanislav Š i m i ć članak o »Impresijama iz književnosti Branka Lazarevića« za koji sam pisac kaže, da će se možda »mnogima ovaj prikaz činiti napisan u neopravdanom napadačkom tonu i superiorno«. Evo kakvim stilom piše pisac, koji je radi stila isprebijao g. Lazarevića „na mrtvo ime: »Ne kažem, da se mišljenja ne menjaju, ali samo kržljava nezrela i razumljivo je da će prilike u kojem bilo obliku ga menjati, ali zdrava, bar kod ljudi koji su kao g. Lazarević zašli u godine mišljenja se ne će izmeniti, ona se samo razvijaju i upopunjuju i od njega će otpasti ono što mu smeta ili mu je suvišno, kao što se razvija cvet u plod«. (Str. 11.) »Njegova nemoć se očituje osobito pred nerazumljivom bombastikom, koja ga zavede i primorava da na njoj izmišlja isto tako frazerske konkluzije i teorije, koje ni sam ne bi znao odgonetnuti, te se u n j i m a zaplete kao pile u k u č i n e. Nepoznavanje konvencionalnih stvari fatalne su za jednog kritika, te mu poriče ili onemogućuje i ono malo pozitivnosti što ih ima«. Ovo je i za štamparske pogreške prekrupno!

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika".
Tisak Nadbiskupske Tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. STUDENOGA 1924. BROJ 11.

Borivoj Hristov:

Oluja.

Gasi se rumenilo pri zapadanju moje mladosti i plavi suton u lakim oblacima silazi u bujne doline sanja. Moj lijepi svijet, koji se rodio klićući poput proljeća, ključajući snagom kao mlado vrelo, umire, zamiče i tamni kao mrka šuma na dalekom večernjem obzorju. Zbogom o zbogom!

O kolikom se do usahlosti vrućom čežnjom obazirem za onim što izmiče! Metnuo sam nogu na stremen crnome hatu, što nemirno čeka i hrže, oklijevam još čas na dozivanje bojnih drugova, što odilaze i s rukom na čelu obazirem se zamrklim poljanama. Zbogom!

Hoću da te zaboravim. Hoću da prestanem slušati gluhi žubor suza, što pout drevnog vodometa u zaraslom parku neprestano pljuska kraj zapuštene vile, u kojoj ne stanuje niko do uspomena. Hoću da prestanem gledati svoje umrle želje i sanje, što me okružuju kao bezbrojni grobovi mrtvog jesenskog lišća. Da u mojim mislima opet žasja krupno i svijetlo sunce, a kroz umornu dušu zastruje mladi proljetni vjetrovi. Da dignem visoko pobjedni stijeg života i projurim utrkujući se s vremenom i oblacima. I da poput vihora vidim samo ono, što je preda mnom, a bez žalosti i sjećanja zaboravljam sve, što je ostalo za mnom! Oh, da te se prestanem sjećati!

Ali zahman!

Opet sam proveo noć punu polusna i jauka snivajući o tebi. Ja ne znam ili je vjetar zaljuljao moje prozore ili je o njih udarila cvjetna grana, — ja sam se naglo trgnuo misleći, da si ti. i poletio sam na kraj sobe, ali — to je bila mjesečeva sjenka, što se prokrala kroz zastore i prevarila moju bolesnu fantaziju. Ne mogu više!

Kao i uvijek, kad sam izmoren i žalostan, pošao sam tako sutra popodne u šetnju k brežuljku na kraj polja. Obrastao je niskim grmljem. Na njemu kleči zadubljena u molitvu krotka mala crkvica posvećena majci sa sedamput probodenim srcem. Bio je vedri dan kasne jeseni. Popeo sam se i sjeo u hlad. Trava je oko mene bila visoka i suha. Poljskim sagom, koji se šareni od zagašenih jesenskih boja, vijugaju se vrpce putova i vidi se gdje sa stabala poput žalosnih misli pada mrtvo lišće. A rijeka putuje u daljinu okružena vrbama, koje se naginju vodi.

Sve umire i prolazi...

Poput janjeta žuri se u modroj visini jedan bijeli zaostali oblak da dostigne zamaklo stado.

Moja se duša danas trza u valovima smrti. I zato mi čitav svijet tako sablasno sliči na strašni misterij smrti. Čudnovato ista lijepa priroda, koja u mladim srcima budi sanje i polet, pobuđuje u onima koje boli i koji umiru misli o prolaznosti. Svijet je onakav, kakova je naša duša.

Eto, ovdje ću danas probaviti prve navale boli i zabaviti se svojim uspomenama.

— — — — — — — — — — — — — —

Naše su kuće bile jedna do druge. Tvoji su roditelji bili čašćeni i imućni, a moji su umrli i ja sam bio kod sestre. Prva je naša mladost bila lijepa kao sjajni san.

Kad se otope snijegovi i naša se bašča napije proljetnih voda pa potjera meku tamnozelenu travu; kad sunce izmami pupove i lišće; kad se oćuti po mekotama klepet bronza a po njivama uzvikivanje orača, onda mi po cijeli dan nijesmo ni izlazili iz bašče, kao dvije ptičice. Pleli smo jedno drugom krune od cvijeća. Vjetar zaljulja granje, a sjenke se počnu mreškati. Mi pritisnemo dlanom po jednu sjenku, čudimo se i smijemo, kad nam izmakne i gonjamo je dalje.

A ljeti kad se granje savije pod plodovima i sastane se s visokom i gustom travom; pa kad pane suton i počne se rađati mjesec za gorama; kad komšinice izađu na kanate da akšamluče, a iz mehane negdje u kasabi ciknu ćemaneta i def prateći sevdalinku punu duboke strasti i tuge, — mi se ukrademo u visoku travu naše bašče.

Iz bašče navire miris i hladovina, meka i topla mjesečina struji kao krv noći a pjesma nas opaja. Mi sjedimo jedno do drugoga i promatramo zvijezde.

Ti si mislila da ja sve znam i sve si me pitala, a ja sam odgovarao izmišljajući katkada fantastične priče.

Zašto one zvijezde padaju? — pitaš ti gledajući kako prelijeću meteori. Zato jerbo ljudi umiru. A svaki čovjek ima svoju zvijezdu, koja se zajedno ugasi s njegovim životom, — odgovaram ti ja.

Iza toga ti kadgod vidiš da pane zvijezda veliš: Pokoj mu duši! Mali sjajni oblak došao pred mjesec, a on ga oblio zlatom. Ti to gledaš i pitaš: Kako nastaju oblaci?

Ja se nimalo ne zabunjujem nego pričam pokazujući rukom kako tamo daleko leže visoke gore pune hridina i muka, u kojima grme veliki vodopadi. Nad vodopadima se diže magla, a nju pograbi divlji vihor i bježi s njom po nebeskim visinama kao što širokim poljanama juri divlji jahač s ugrabljenom kraljevnom, kako su nam pričali za zimskih večeri. A ti ugledaš daleke i crvene vatre po planinama i misleći da su zvijezde, pitaš me zašto su popadale na zemlju.

Ja odgovaram da su to zvijezde ljudi, koji su davno živjeli i bili dobri. One na njihovim grobovima straže svake noći kao malene svijeće. — —

I tako bi noć poodmakla. Na okolnim livadama carevala tišina i san. Sa gustih krošanja kapa meka i sjajna mjesečina i ljuljaju se plave sjene. Nedaleki potok žubori. Pogdjekoja obalna grana iznenada se prene od sanja, zapljesne vodom i opet zaspi. U jasnim visinama krili se anđeo mira i sna...

Uto se naši vraćaju sa kanata i dozivaju nas. Mi se rastajemo do slijedećeg jutra da sanjamo o zvijezdama.

Pošli smo jedne godine u školu. Ja sam učio dobro: drugovi me štovali i učitelji cijenili. Iza škole smo se tražili to revnije, što nas je škola više rastavljala. Koliko put ti dođeš da me nešto upitaš, ne zato, što ne bi znala, nego zato, da mi se mogneš diviti, pohvaliti me i razveseliti. Kolikoput mi pričaš, kad me po poslu dugo ne bude s tobom, kako si bila nešto lijepa dobila i htjela sa mnom dijeliti, ali mene nije bilo i pri tom me prikorno i žalosno gledaš. A ja sam znao, da je u tome malo istine i da govoriš zato, da me što više privežeš da se ne tuđim...

No brzo je izbila razlika između nas. Mi smo rasli i tvoji su tebe počeli paziti i lijepo odijevati. Siročad imaju oštre oči i osjetljivo srce pa sam zato brzo uvidio, da nam se je rastajati. Ali tada sam istom opazio kako te volim, čitavom dušom, duboko, neizlječivo, balkanski...

A bilo mi je tek 10 godina. Svakog sam dana Boga molio da mi dade — tebe. Smišljao sam, kako da postignem štogod velika i tebe jedamput zaprosim. Snovao sam da odem u Ameriku, kao neki mladi sretnici o kojima sam čitao, zaradim hrpu dolara pa u našem mjestu kupim imanje, sagradim vilu s lijepim parkom, šumicom, bijelim putovima, vodoskokom, a tamo u sjenici, nad kojom se nadvija bršljan i divlja loza — sjedimo ja i ti. Drugiput sam snovao o školama i unosnoj službi, o sobi s visokim ogledalima i mekim stolicama obloženim kadifom, — na kojima ćemo sjediti nas dvoje. A katkada sam želio da se štogod čudnovata i fantastična dogodi, gdje bih ja tebi ili tvojoj majci ili ocu spasio život, pa da me naplate — tobom.

A kad bih načuo gdje žene govore, kako ćeš biti lijepa djevojka i udati se za ovog ili onog gazdu, a o meni ni spomena, — ja sam tražio koje skrovito mjesto da se naplačem.

Tako sam živio jedino misleći na te po danu i sanjajući o tebi u noći. A ako bih što drugo mislio, mislio sam to opet radi tebe.

U obližnjem je mjestu bila niža gimnazija. Moja siromašna seka dala se namoliti da me upiše u gimnaziju. Stanovao sam kod majke mog zeta i sestri dolazio svakih praznika. U praznicima sam kao vjetar lutao po okolnim brdima noseći pod pazuhom Nazora, Dučića ili kojega drugog našeg pjesnika. S tobom bih se samo letimice pozdravio. Ti si kojiput dolazila mojoj sestri na-

šavši se u kakvome god poslu. Premda si birala vrijeme kad bih ja bio doma, samnom si štedljivom povjerljivošću progovorila tek koju riječ. Oh kako sam ja volio te tvoje »poslovne« posjete!

Bilo to u praznicima iza mog trećeg razreda. Kod vas bilo veselje. Vi ste imali sluškinju iz gorskog sela i ona se udavala za domaćeg momka iz prve kuće. Svatovi su poveli mladu od vaše kuće i krenuli iz crkve puškarajući u svoje selo. Tebe su uzeli sobom i obećali te vratiti za par dana dok »proteferičiš«.

Iza dva dana pođem ja rano na šetnju prema tom selu. Bio je dan ranoga ljeta sunčan, vedar i topao. Tek proklasana žita snažno su mirisala i svileni su se talasi ljuljali iznad njiva. S mladog tamnozelenog lišća po ivicama i gajevima runila se rosa, probuđena vrela i potoci veselo su žamorili a nad njima se dizali laki oblačići magle.

Koracao sam veseo i zdrav uskim putićima plašeći ševe i okrećući se na brežuljcima da razgledam bujni okoliš. Već nijesam bio ni sat daleko od sela kamo si otišta ti. Dopirali su do mene rubovi omorikove šume i mirisali pašnjaci. Popnem se kraj putića na neveliki brežuljak i sjednem pod osamljenu omoriku. Čitao sam iz Dučića:

Zaboravljen predeo na proplanku dugom,
Obale pod teškom tišinom i travom —
Tu večernje vode struje tihom tugom
A žalosne vrbe šume zaboravom...

Muzikalni stihovi puni štimunga, ali ne pristaju ovoj okolini ni ovom danu što puca od snage kao zrelo grožđe, — pomislim, a uto začujem klepet ovnujske bronze i vikanje čobana. Domalo naiđe stado sa velikim psom, starim čobanom i seljačkom djevojčicom s kojom si išla — ti! Ne mogoh ništa progovoriti od radosnog iznenađenja čitavu minutu. Ti si pogledala ujedamput k meni i mi smo obadvoje uskliknuli skoro u isti mah i pošli si ususret. Nijesmo bili vezani domaćom uzdržljivošću i mogli smo se jedno drugom iskreno poradovati i narazgovarati se. Na tvom se licu opažala radosna slutnja da sam preko brežuljaka došao tražiti tvoju blizinu, a obadva naša srca kucala su snažno od radosti. Drago nam je bilo, što smo u bujnoj, sunčanoj prirodi, što ćemo se opet kao nekada nesmetano zabaviti, — ja samo za tebe i ti samo za mene! Čitav sam vas dan pratio i s vama sam ručao ječmenog kruha kusajući iz bukare mlijeka u hladu divlje kruške. To je bio najljepši moj objed dosada!

Kad se sunce nagnulo iznad gora i hladni večernji lahori počeli treperiti lišćem izmorenim od sunca, mi smo se oprostili.

Prekrasno je bilo današnje jutro, ali večer je bila kudikamo ljepša. Mirisavi dočići usput pričinjali mi se tako lijepi te sam se čudio kako ih jutros nijesam opazio. Te sam večeri na klupi naše bašče dugo sanjario pod zvjezdanim nebom...

Otada smo općili kao i prije, pomalo i nenapadno ali mi kao da smo se razumjeli. Onaj dan kad smo obliveni suncem i sjenkama drveća na širokim pašnjacima ispod bijelih oblaka onako iznenada prekinuli dugogodišnje sustezanje i vidjeli da su nam srca još bliža nego prije, kao da je nastao među nama tajni sporazum. Tajna zavjera.

Ti nemaš ovakog prijatelja, — govorio mi je tvoj stidljivi i povjerljivi pogled.

Ti nemaš ovakog prijatelja, — uvjeravao je tebe moj pogled. I tako smo se mi šuteći razumjeli.

Svršio sam nižu gimnaziju, a dalje nisam imao kud. Sestra nije mogla od sirotinje. A što ću sa sama četiri razreda? Napokon sam se dao nagovoriti, da molim u sjemenište i — »prevarim«.

Kad budem advokat, onda ću se odužiti sjemeništu tako, da ću uzdržavati za cijelog školovanja dvojicu đaka, koji htjednu u svećenike. — Ja sam umirio svoju savjest nekako ovim ne baš genijalnim sofizmom, ali i to je mnogo od čovjeka, koji ljubi i koji je prema tome lud.

Kad sam polazio, otišao sam i tvojima da im reknem zbogom. Tebi sam pružio ruku. I sada se sjećam tvog pogleda: zar si zbilja odredio u svećenike? ili ako ne ćeš, zar kaniš varati? Ni u kojem slučaju nijesi onda za mene sve ono, što si bio, a ja bih to željela, željela, zato vidiš kako sam smetena i žalosna — eto ja sam to pročitao u tvojim očima, a bio sam i sam doista u sličnim mislima.

A što je bilo od mene u sjemeništu, to najvjernije priča moj dnevnik, koji sam pošao voditi nakon dva mjeseca. Kako ga tužno i radosno listam!

31. X. Danas se navršuju dva mjeseca mog sjemenišnog života. Doista: stvari su iz daljine ljepše! Moji prijašnji ideaini pojmovi o sjemeništu temeljito su reducirani. Duševnog filistarstva, zavisti, pretjeranih simpatija i antipatija ima u obilju među mojim drugovima. Ali napokon to je razumljivo: sastali se mladići najrazličitijih temperamenata, inteligencije, uzgoja, a osim toga svi smo još premladi za gvozdenu značajnost i jedan smo drugom uvijek pred nosom pa se možemo do sita nagledati naših zajedničkih slabosti. A sjemenišni red i čitav život već je tako uređen, da nam neprestano otkriva naše slabosti. Prvih sam se dana upravo iznenadio, tako me neugodno dirnula moja okolina. Činilo mi se da su plemenitiji i muževniji dečki vani. Ali uviđam da mi se to samo činilo. Vani se viđamo rjeđe, slobodniji smo i zato naše mane ostaju tuđim očima sakrivenije. A u sjemeništu od jutra do mraka promatramo jedan drugog, a našu neobuzdanu mladost ovaj red, ovo neprestano svladavanje, stavlja na priličnu kušnju. Dapače ja pomalo otkrivam oko sebe dosta plemenitosti. Ali prijatelja, vidim, da neću među drugovima naći. Različni smo...

Bože moj, moja ljubav počinje mi strašno pritiskivati dušu. Moji poglavari govore: Nemamo svećenika. Navađaju primjere zapu-

štenosti i podivljalosti naroda radi ove nestašice. Govore o potrebi i veličini žrtve. U večer prije spavanja čitamo zajednički živote velikih svetaca reformatora: sv. Ignacija, sv. Franje, sv. Bernarda i drugih. Oni osim toga propovijedaju i svojim primjerom. Liježu u devet sati a ustaju u četiri. Žive u željeznom zaptu. Složni su i njihovo međusobno općenje podsjeća više na nebo nego na zemlju. Kao da nemaju ljudske krvi i ljudskih strasti. Ali onakav život kadar je doista da ukroćuje strasti. Ja im se divim, iako mi se nekoji ne sviđaju u svemu. Naš magister (što na nas pazi) rekao nam je u jednom malom govoru: Teško bi se ogriješio, tko bi u ova teška vremena svijesno varao i otimao mjesto jednom budućem svećeniku. On je to tumačio dalje, a ja sam premirao. Ja se počinjem bojati svaki dan sve više. Ne može me da utješi moja odluka da ću kasnije uzdržavati jednog sjemenarca. Kao da je u njoj nešto nedostatna, lažna, sramotna, što li? A osim toga se stidim kad slušam propovijedi, primjere svetaca i hvalospjeve svećeničkom staležu. Ah, Bože moj, nešto se u mojoj duši teška sprema. Neke slutnje i misli ne daju mi dugo zaspati, i svaki sam dan nemirniji. Bože moj, smiluj mi se. Zato sam i odlučio pisati pokatkad dnevno, da se makar malo izgovorim, utješim...

5. XI. Moj je pult blizu prozora. Nedaleko je obronak s brezovom šumicom i divljim kestenima. Jutros je bio mraz, a sada je ugrijalo sunce pa je počelo gusto opadati zadnje lišće. Zrak je svjež i oštar. Bijeli oblačići putuju visoko, kao mirne misli. Oh kako te volim ljubavi moja! Doći će praznici, zazelenjet će šikare i isklasana će se žita ljuljati išarana makovim cvijetom, a ja ću se zaputiti stazicom ispod naše bašče. Ti ćeš »slučajno« odskakutati do naše njive i mi ćemo se sresti pa ćemo zakititi jedno drugoga. Volim te, volim, pa makar svi gromovi pucali! Kad pomislim da me ti voliš, ja sam odmah samome sebi miliji. Vas drščem od osjećaja...

8. XI. Nemir, nemir, nemir! Pusti me tek na čas, pa me zaskoči kao zvijer. Ja samotujem i razgovaram se sa svojim mislima. Moji drugovi misle da sam ja neki mirni filozof, a ne znaju da sam pun života, ali me krote moje muke. Danas me je potražio magister, kad sam osamljen šetao i sa mnom ljubezno govorio. Hoće da mi pokaže prijateljstvo i pobudi povjerenje. Vidim. Ali ja se ne mogu da otmem osjećaju kao da sam lopov, kradljivac i ja mislim da bi me fino oko progledalo sve do ovih misli. Priča mi da će za pet dana početi duhovne vježbe, pa da otvorim srce svim mislima, nadahnućima i milostima što ih Bog daje u to vrijeme. Moja će duša postati trkalište svakakvih misli i borilište najoprečnijih osjećaja, to već osjećam. Kamo sreće da nijesam ni dolazio u sjemenište!

13. XI. Danas uvečer počinjemo šutjeti. U našu učionu donijeli su pun ormar svetih knjiga, da imamo duhovnog štiva za tri dana. Stari sjedokosi isusovac došao nam držati duhovne vježbe.

Uvečer nam je održao uvodnu propovijed. Pričao nam je o sv. Ignaciju, o špilji kraj Manreze i naglasio, da je svaki od nas Heraklo na raskršću. Stoput sam čuo taj mit, ali danas me je on upravo ubo u srce. Heraklo na raskršću...

14. XI. Zašto smo na svijetu? Sokrati, Aristoteli, Platoni, Sofokli šute ili odgovaraju: najbolje se ne roditi, a ako si već imao tu nesreću, onda je najbolje što prije umrijeti. Na svijetu smo zato da Boga spoznamo, ljubimo, služimo i postignemo nebo. Odgovor jasan kao sunce i jednostavan kao smrt.

Prema svim stvorovima moramo biti indiferentni, da ih uzmognemo samo onoliko i onako upotrebljavati, koliko i kako to vodi našem zadnjem cilju.

Da postignemo tu indiferentnost, traži se dugotrajnih gorostasnih napora i žrtava. Kako smo lakomi na novac! Na putenost! Na sijaset toga! Sredstva izmjenjujemo s ciljem. Stvor obožavamo mjesto Stvoritelja. A kako su jadne zemaljske stvari. Novac te zarobi za zemaljskog života, nesretan si ovdje, pa i na drugom svijetu. Ili obožavaš čovjeka? A njegovo je srce sebično i nestalno i čitav svijet pun je razočaranja. Oh ljubavi moja! Boli me, boli, ali mora se priznati, da i ti imaš samo nestalno ljudsko srce, kod kojeg nije isključena nevjera. Povjerovati ljudskom srcu znači sjesti u barku bez vesala na nemirnom moru. Jao, to je istina, a ja kao da na to nijesam nikad ozbiljno mislio! A i da sva dobra u punoj mjeri uživamo do smrti, to je ipak — do smrti! Smrt! Pokoljenja što putuju za nama da nasele zemlju već viču: Odložite putnički štap, počinite u sjeni smrti i ustupite nam mjesto! Vječnost! Grozota se skriva u ovoj riječi. Kad se čovjek duboko zamisli, tek na čas sine mu u mislima kao munja jedan mali sablasni i grozni predjel ove gorostasne, nepojmljive riječi. Zašto me se ove istine nijesu do danas nikad osobito doimale? Baš sam čitao riječi sv. Alfonza: Ove istine imaju u sebi onu moć, kao što pilule za zdravlje. I kao što neki bolesnici brzo progutaju pilulu, da joj ne osjete gorčine, tako neki ljudi nabrzo gutaju ove istine i ostaju hladni, jer ne će da se zamisle...

Bože moj, ja sam sklon Tvojim odlukama. Ali ja ne vidim kako da se otmem ovom gigantu, ovom apsolutnom gospodaru moje duše, ovoj bezumnoj ljubavi. Ti si svemoguć. Ti s njime ako hoćeš, obračunaj, ukloni ga, ali nemoj da me pri tom odviše zaboli. Smiluj mi se!

15. XI. Oslobodi me ljubavi moje! Eto Bože moj, u suzama istiskujem ove riječi! Teško je to moliti, smrtno teško! Usta govore, a srce se očajno opire. Teško mi je vjerovati, da ću se osloboditi. A još teže mi je iskreno zaželjeti, da se oslobodim. Bože moj, daj mi da iskreno zaželim. Mene tvoj oltar privlači, tvoje svećeništvo, ali ja sam rob, rob, rob... oh Bože moj!

Danas sam razmišljao o svojoj odluci da ću u sjemeništu uzgojiti jednog ili dva sjemenarca, kad izidem t. j. »prevarim« i postignem kakovu visoku čast. Doista to je sofizam.

Jer, odakle si mogu garantirati da ću i o n d a tako misliti, kao i sada? Možda zaboravim tu odluku kao i mnogi drugi. Pa onda: bi li moj gojenac i sam postao svećenik? A ako bi postao, bi li on bio mojih talenata, i bi li Bog s njime mogao izvoditi sve ono, što je rezervirao možda za mene? A ja možda sada otimam mjesto jednome, koji bi i sam bio svećenik, a osim toga bi poslije uzgajao uvijek po jednog sjemenarca, kao što neki uistinu rade? Prema tome svojim svijesnim varanjem počinio bih štetu Crkvi toliku, koliku ne bih mogao naknaditi niti da cijeli život uzdržavam po jednog sjemenarca. A što ako Bog ne će samnom samo korektnu trgovinu, nego hoće mene? Zašto budi u meni ovu borbu i nemir i sve me više vodi pred jednu strašnu dilemu? Osjećam, da se ne smijem igrati.

16. XI. Jutro. Danas razumijem, kako može đavao da onako strahovito mrzi Boga. Ja doista uz najbolju volju ne mogu da pravo razlikujem kome danas više naginje moja duša: Bogu ili davlu. Zašto sam ja siromah? Zašto ja moram trpjeti i žrtvovati, i brojati u noći duge besnene sate, dok drugi ljudi mirno spavaju? Koja me strašna sila goni, da odlučim odreći se onoga, bez čega ne mogu živjeti? A kako da odlučim kad znam, da će i nakon moje odluke moja ljubav biti jednako jaka? Ne mogu je ja istjerati žandarima, niti pozvati na mejdan pa ubiti i izbaciti napolje. Oh strašni Bože, u tvojim sam rukama, ne radi polagano, jer ću umrijeti od muke!

Večer. Oprosti mi, Isuse, jutrošnje rijeći. Nama treba jadnima samo jedna nesretna noć, pa odmah udarimo skoro u blasfemije. Bože moj, nemoj biti žandar, koji me goni kundakom, kamo se skanjujem dragovoljno poći, nego me povedi blagom očinskom rukom. Ja sam bijedan, bijedan i slab! Ja ne osjećam velike ljubavi prema Tebi, Bože moj, a ti hoćeš da se ove odrečem. Jadno moje srce traži naknadu. Daj mi sebe pa onda oduzmi sve, a nemoj tražiti da odbacim sve, a onda istom o b e ć a v a t i sebe. Kako ću? Kolikogod puta pokušam reći: odričem se i odlučiti se za novi život — spopane me grozota i noževi mi probadaju srce. U fantaziji mi se stvori njezina slika i ja joj to žarče poletim ususret, što sam za čas pokušao da je ostavim i ja još jače osjetim kako je duboko, vulkanski ljubim i ja opojen, nemoćan, nadvladan grlim i ljubim tu sliku do umora... A onda se prenem i opet se zamislim: badava ti, kidaj te veze, ti si već zavolio svećeničke ideale, ti si već taknut od Boga, ti si već jedamput ozbiljno promatrao o ništavosti i prolaznosti svega i ako se vratiš na stazu svojih naravnih osjećaja, ti ćeš biti uvijek tužan i nesretan. Tužan, jer ćeš znati da si ostavio idealne visove, kojima si se m o g a o uspeti, pa makar dugom i teškom borbom. Tužan, jer ćeš znati da

će tvoja ljubav jednom ugasiti, da te ljubi jedno nestalno ljudsko srce, gdje nije isključena mogućnost svakovrsnog razočaranja, tužan, jer nećeš taj dio duše moći nikom otkriti i nemirno ćeš čekati vječnost, a tko zna... i ja stenjem od boli, od ognja koji me pali i pali sve više!...

17. XI. Danas se ujutro opraštao s nama naš sjedokosi misijonar. Dobri starac! Meni je više propovijedalo njegovo lice nego njegove riječi. Iz darovitosti i rječitosti dao bih mu dvicu, ali iz svetosti jedinicu. Između njegovih mnogih riječi ja sam zapamtio ono, što je bilo za mene: Budite prema Bogu iskreni, mladi prijatelji! Tražite ga, želite ga, učinite sa svoje strane što možete, pa će Bog učiniti svoje. Bože moj, daj mi iskrenu želju za tobom. Ja osjećam da ni toga nemam. U mojoj su se duši počela istom miješati dva elementa, — Ti i moja ljubav i ja — ne vidim tko će da nadvlada. Osjećam i znam, da se moraju boriti, koliko mogu, ali osjećam i to da ogroman dio, glavni dio nije moja stvar, ne može biti moja stvar i da se razvija mimo moju volju...

22. XI. Pet dana je prošlo strašnih muka. Ja nisam nikada slutio, da ja mogu toliko trpjeti. — Danas sam uzeo jednu zabavnu knjigu da se makar malo rastresem. Čitao sam kako u Americi hvataju divlje konje: ograde velikim povaljenim drvljem prostor, gdje se oni sabiru i ostave samo mali otvor. Kad konji unidu, iznenada zatvore ona mala vrata. No sad nastane trka! S dignutim repovima, plamenim očima, uzvitlanom grivom uzletaju se divlji konji i snažnim prsima navaljuju na razne strane, no svagdje je zatvoreno. Kad se izmore i izgladne, onda dalaze ljudi i odvode ih onako ukroćene i nemoćne... Tako je bilo s mojim osjećajima. Oni su bjesnili, srtali, silili razum da traži razloge, jaukali, otimali mi san, no napokon klonuli i ja danas umoran i skršen govorim: Bože moj, neka bude volja tvoja, samo da bude kraj ovim mukama što prije!

25. XI. Tri dana bio sam nešto mirniji. No ipak neprestano mislim na svoju ljubav. Bože moj, jadni li smo! On i ona. O tom piše literatura ovog pokoljenja, o tom je pisala literatura prošlog pokoljenja, i pisat će literatura budućeg. On i ona: naći ćeš i na svakoj stranici sv. Pisma. Ljubav! Ma kako ta stvar bila konvencionalna, ona je strašna! On se ubio, ona se otrovala — to pišu novine, a čitatelji to i ne pročitaju ili naprave posprdnu grimasu. A ipak kakova je užasna snaga te strasti, koja nadvlada i uništi strahoviti nagon samoodržanja, gdje narav nadvlada samu sebe. Doista ja nijesam za svijet. Velikim je pijancima jedini spas u potpunoj uzdržljivosti i ona im je lakša nego umjerenost. Zato će se i meni biti lakše odreći sasvim ljubavi, nego se izvrgnuti opasnosti da me ubije pijanstvo ljubavi. Ja nijesam za svijet, jer previše ljubim! Što bi od mene bilo da me jednom iznevjeri... Bože moj, makar bilo i smiješno u mojim godinama, ali tako je.

Ti i onako sve vidiš i znaš. Samo mi Ti pomozi, jer je demon u meni još jak.

26. XI. Demon je u meni bio samo zaspao, a sada se je probudio sablastan, gorostasan i jak. Oh, oh, oh...

Danas sam dobio pismo od sestre, a na dnu si dopisala ti — pozdrav. Samo pozdrav! Ali kako mora da velika bude sila, koja je tvoju čednost prisilila da napiše tu malu riječ. Samo pozdrav! Pa ta mala riječ pokidala je zavoje na mojim ranama i obnovila bolove još jače. Svemogući i milosrdni Bože!

27. XI. Oh, varao sam se kad sam i na čas pomislio da se ljubav može iščupati iz srca sličnom brzinom kao što se može odlučiti, da ćemo je ostaviti. Srce je naše katkada brže od naše volje, razuma i fantazije i sili ove da podu za njim. No kada imamo štogod pregarati, onda su naš razum i volja brzo na čistu ali ubogo srce ne može ih tako brzo da slijedi. Ono ozdravljuje samo polako, minutu po minutu, strašno polagano u vječnoj opasnosti da se opet ne sruši u staru bolest.

28. XI. Nijesam mogao više odoljeti. Drugovi su moji skoro svi izabrali duhovnog vodu, a zar da zastanem ja, najbolji đak? Iza klasifikacije, kad mi je direktor dao izvjesnicu sa najboljim notama, rekao mi je: nastoj ovakove svjedodžbe da dobivaš u svakom djelu pred Bogom i pred ljudima. Mnogo ti je Bog dao, mnogo će i tražiti od tebe. — Pa sam eto uzeo duhovnog vodu, jer znam da mi treba. Što su putovi vratolomniji, magla veća i staze zamršenije, to je vodič potrebniji. Reći ću mu sve — čovjek je on, — tako sam odlučio. Znojio sam se, dok sam mu pričao, a on me iznenadio. Suze su mu bile u očima. Prihvatio je moju ruku i rekao mi: Sinko moj, dobro si se ponio. Uči što bolje, moli što srdačnije, odvraćaj od nje svoje misli na svaki način: igraj, pjevaj, razgovaraj ili radi što drugo. — Ali kako da ne mislim na nju, oče, — uzdahnem ja, — kako da ne misli teški bolesnik na svoju bolest, ili ranjenik na nož, koji mu je u grudima? — Može se, sinko moj, pomalo i djelomično u tom napredovati nanoseći si svaki dan silu i idući Božjim putem korak po korak. Odjeđamput se čovjek rani, ali rana zacjeljuje tek pomalo. A kad ti bude teže, dođi mi, da zajedno podnesemo. — O pa neka mi neko kaže da Bog nije dobar, kad je sam njegov jedan sluga sama dobrota! Uzdam se u Tebe, o Bože moj i ne ću se postiditi dovijeka.

30. XI. Grom iz vedra neba! — Brate, ja sam teško bolesna, a — Katica (to si bila ti) umrla. Dođi odmah. Tako je glasio brzojav. Gledao sam jedamput zapaljenu mačku. Uboga životinja upala je u kantu petroleja i došla k vatri da se osuši. Vatra je zahvatila i ona je trčala u dvorište, tamo i ovamo, valjala se i jaukala i ostala ležeći polumrtva. Toga sam se sjetio večeras, jutros se nijesam mogao ničega ni da sjećam. Oh Bože moj ti si mi pomogao, riješio moje muke i uklonio moju buduću pogibelj na užasan i jednostavan način. Smrt, smrt... oh Bože, Bože!

Tu završava moj dnevnik. I danas ga pročitah plačući na brežuljku pred crkvom žalosne Gospe.

Moja je sestra ozdravila i ja sam se prije Božića vratio u sjemenište. O kako je divan Božić u sjemeništu! Drvce, jaslice, paketi, lica, što se sjaju od sreće, pjesme, naše divne božićne pjesme, svi su bili sretni, ali ja sam na badnjak čekajući ponoćku otišao u jedan tamni razred i gorko plakao.

Sjaj i osjećaj koji sam uživao one ponoćke doživjet ću možda još samo u nebesima. Kao oblaci ispod prijestolja Božjeg dizali su se stupovi tamjana. Crkva je gorila u svijetlu. Sa plavog neba visile su kroz prozor u svetište malene zimske zvijezde. Pred našim zlatnim, iskićenim oltarom drhtao je bezbroj svijeća kao četa bijelih anđela, koji izgaraju od ljubavi. A Palestrinina misa! Čas dolazi uz mukli tutanj iz daljine i dubljine, kao što dolaze gromovi na poziv Gospodnji, kao što izviru iz utroba zemaljskih podzemne vode na njegovu riječ. Dolaze bliže, kao drmanje bojnih kola, u kojima se vozi Gospod vojska, najedamput se pridruži kao nepregledna četa oklopnika vojska tenora i uz glasni šum i klikovanje jure u veličanstvenoj povorci, a čete malih anđela, — soprani, — dočekaju ih i lete, lete. Tonu, dižu se, staju od beskrajne sreće, kliču od zanosa, miješaju se u veličanstvenom neskladu kao Božija priroda. Ja sam se sakrio za stup i opet sam plakao. Moja je duša bila u dubini sretna i mirna, ali površina se je pjenila valovima boli. Znao sam da ostavljam manje vrijedni život a uzimam bolji. Ali mi smo takovi: na vječnim rastancima se sjećamo samo dobra u onome, što ostavljamo, a srce naše traži suze kao svoj porez. No patnje su ipak dobre da se naša duša pročisti i učvrsti, kao što se čisti zrak i učvršćuju hrastovi iza oluje.

Venny:

Devici:

Još jedan hymnus Device
Ne Serafa ni Keruba
Ne anđela ni proroka
Ne trubadura strastvenog
Ni nevinoga deteta
Sa Serafovim grudima
I s anđelovim osmejkom.

Još jedan hymnus Device —
Al ne prate cimbali
Ni harfe ni pozaune
Ni posmeh farizejina
Ni kliktaj duše obesne

Ni srca pjanog s ushitom
Ni oka što u plamenu
U ekstazi božanskoj dogara.

Još jednom hymnus Device
Od deteta
Od čoveka
Od ludog deteta
Od grešnog čoveka
Na uzdahu ga pruža pokajnom
U suzama se hymnus rodio.

*

Lutali smo prokletim stazama greha
Od kada smo prošli kroz Edenska vrata
Mimo nas su minule zvezde i nebo
Od onda smo uzalud tražili zlata
Sunčanoga da nam se umorni spuste
Kosturi i prestanu turobne guste
Magle i sjaj svetla što gromove prati
Još se sećamo sunca
Što je nad Edenom sjalo
Greh ga je proguto grešno
Pa je u bezdan palo.

Velebna su bila lutanja
Kaina i Tamare
Tražili su pustim stazama
Izgubljene svetlosti
Ali se još dublja spuštala
Tama pa je život ostao
Suma groznih bolnih lutanja

Hymnusi su tamom orili
Iza greha
Prve žene
Sve su staze u Edenu
Smeha pune
I u tami
Dve krune
Paklenim se svetlom žare
I ne mare
Što je tama
Svima nama
Istočila vedre oči
Ispila nam krv iz grudi
Pa ko ludi

U očaju u suzama
Pitamo se bedni ljudi:
Da l' će kada
Zraka koja
Ugrejati bede naše
Da l' će koja
Svetla boja
Osvetliti mrtve staze
Usmrtiti crne krune
Što se smeju
Iza greha prve žene. — —

Plakali smo — —
Plakali su oci naši
Deca Eve i Adama
U suzi se skromnost krila
Puna boli i kajanja
Videli su sve je samo
Luda sanja
Pa se zato zmija smeje
S Luciferom — — —

Al su suze kajanja gorkog
Odnele uzdahe srdaca
Molitve dece
Jeku kajanja.

Svitalo je.
Nicalo je na istoku novo sunce
Počeo se svetlit Eden
Ta je svetlost
Zadojila oči naše
Kao mati
Na grudima gladnu decu.

Videli smo — — —
Videla su deca Eve
I sinovi Adamovi
U Edenu kostur zmije
I u prahu dve krune,
Izgubljene lude suze
I bes divlji Lucifera — — —

Videli smo — — —

Videla su deca Eve
I sinovi Adamovi
Svetlu senu

Svete žene
Pa su joj je
Celivali kao sunce
Zadojeni
Opojeni — — —

Jeknuo je opet Eden
Pevale su pitome palme
Velebne psalme
Novome suncu
Edenu novom — —
Svanulo!
Došlo je sunce
Ona
Devica.
Velebna su bila lutanja
Lepši smo našli Eden,
Evo nas, dosta je greha
Device
Kraljice!

Ti si nas rodila suncu.

Dve su se razbile krune
Staze su opet pune
Svetla i sunca
Pune su Tebe
Device
Čuvaj nam staze
Kraljice
Majko
Tvoja smo deca — — — —

Antun Smerdel:

Mrtve ruže.

(Iz knjige: „Djetinjska Vjerovanja").

Svi Sveti — popodne.

Blagoslov je svršio, a sunce koso pada i u zlatnim pramenovima duge liže i obavija crno pruće gole bagrene, — jedino stablo pred crkvom.

Još jednom sunce, ta jesenska Ruža dahne miris pozdrava kroz zadimljeni zrak popločanim i zapečaćenim krovovima, — i tiho utihne.

Naglo se šareni svijet zgrne kroz crkvena vrata i spušta se uz pozdrave turobnih uzvika niz stube na »Ulicu« — u selo.

Bura ledeno zavija i već zvijezde skaču; probijaju se otvori vedrine, kroz koje će ući večernje molitve duša ovoga sela.

Miško i ja ostadosmo uz remetu u sakristiji, da pođemo s njime u župnikov vrt po cvijeće, da poberemo ruže zimice i procvjetale krizanteme.

Miško je bio moj školski drug, — skupno smo sjedili, on je imao najljepši rukopis od svih učenika naše škole; — bio je također visok i veoma lijep.

»Hoćemo li otići?« —

Reče remeta — stari Bak, tako smo ga mi školska djeca zvali.

»Možemo, gosparu Marko!« — nasmija se i reče Miško, — te lagano za njim u skupnom smijehu ponavljali smo pjesmu, kojom su svi u selu dražili remetu Marka.

»Ode zvonit Bak — — Ba-aa-a-ak-kk!«

Uz mrmljanje staroga Marka nabrali smo pune rukoveti cvijeća i odnesosmo ih mojoj kući.

Majka je upravo plela vijenac, — sutra ćemo ga ja i brat, a s nama i otac odnijeti na grob sestrin, na svetu zemlju gdje je skrivena prva materinska bol moje majke.

Miško je otišao, ali na odlasku se okrenuo i rekao: »Doći ću i ja s vama na groblje — zbogom!«

»Otac je otišao u drugo selo, te će se tamo dulje, možda kasno u noć zadržati« — reče mi majka.

Majka je upleten vijenac kitila krizantenama i čempresom, među cvijećem bile su samo dvije ruže — jedine, koje je Miško prvi ubrao i skoro ih žalosno meni dodao. Žalio je mene, što neću moći sasvim da zadovoljim majku, ona je volila ruže.

Zdrava Marija zvoni.

Majka se krsti i ja joj glasno odgovaram. Svršila je molitva sa Pokoj Vječni! — a ja sam mislio i u srcu se veselio, kako zvono zvoni jasnije, uživao sam, jer sam siguran bio da konopac poteže Čan, nećak Marka-Baka.

On je svršio, a zvono je zabrenčalo tužno, pustio ga je da breca. Bos je, odrpan i gladan Čan.

Sada je sklonio pred crkvena vrata na suncem ogrijani prag. Tako sam mislio i počeo drijemati.

Na stolu je gorila uljanica za Mrtve; danas u nijednoj seljačkoj kući ne gori petrolejka. Kroz spuštene trepavice, svijetlo je bilo zlatno, moja je glava klimala.

»Evo prvo brecanje« — reče majka. Tužno sam otvorio usta od naivnog straha i mislio sam na Čuna, kojemu je sada ledeno. On mora da tom patnjom moli; on mora da to radi i da sa dvije ruke breca u tri zvona.

Čan je sigurno plakao; plakao je obično kao i mi bez uzroka, a katkada bolno, dok su se drugi njegovom plaču smijali. Njegove suze sada su se miješale sa groznom bolju glada.

»Majko zašto noćas gore uljanice i zašto Čan mora da svakog sata breca?«

»Zvona brecaju, moj sine, za one kojima nijesu zvonila i za one koji su živi, e da se sjete duša, koje trpe u ognju Očišćenja, — odgovara majka«.

Opet se naslanja moja glava na lakat o rubu stola.

Trgnem se i zaplačem, — a zašto?

Vidio sam pola u snu, a pola na javi kako drhće tijelo gladnoga Čana, — ali sam se primirio; majka me je gladila po kosi i govorila:

»Čan moli u suzama i prilaže pokoru za svoju majku, koju je njegov stric, remeta Marko, tukao i mučio«. —

10 sati odbija naš sat, vjenčani dar moje majke. Opet brecaju zvona; sada tiše, sada jače — to je Čana, tako mislim, sanjajući, pohodila njegova majka, ali on mora da breca, ne može da k njoj ode i da je zagrli.

Vijenac je gotov, spleten u obliku srca, gore puniji, a na krajevima tanji, u sredini, u vrhu su one dvije ruže, darovi Miška.

Majka je želila da otidem u krevet i u krevetu, dok sam skoro spavajući molio: »Anđele Čuvaru moj, Anđele — — moj, Ču-v-a-ru« — majka je plakala i ljubila moje čelo i plačući iskazala želju:

»One dvije ruže, kad vijenac položite na grob, otrgnut ćeš, pak ćeš ih nazad meni donijeti.« —

»Anđele Čuvaru« — — — — mucavo trzanje mojih usana i oproštajni cjelov sa majčinih usta pretrgli su moje niti obećanja.

Sanjam o bijednom Čanu i plaču njegove majke.

Jutro, kiša probija neveselo kroz maglu i sipi.

Cin—cin—cin, zvoni sitno zvonce u crkvi, danas su tri mise.

Žene se sa žuljavim rukama krste, a zvono opet zuji cin—cin—cin, — dok ruke grabe zrak, kaju se sa kucanjem u prsa, da odadu uzdahe: Pokoj Vječni daruj mu Gospode!

*

Majka je plakala, mi smo otišli na groblje s vijencem. Ja i Miško išli smo naprijed, on je nosio vijenac, otac i brat idahu ostraga.

Šutnja nas je dovela do groblja sv. Ante. Dva čempresa, naokolo svijećice i žive sjene, zavijenih lica u crnini sagnute ljube malene bokore ruža i rosnih krizantema.

Otac je postavio vijenac, pogledao okolo i stao mirno da zuri u grob, a mali braca naslonio je glavu na njegovo koljeno.

»Tebi nije nitko umro Miško« — rekoh mu.

»Nije i zato sam ti pomogao brati cvijeće i nositi vijenac«.

Ostavili smo groblje, kiša je počela padati. — Žao mi je bilo, ona će sada utrnuti svijećice i rastjerati plačnu crninu. —

Već smo se vratili kući; te večeri Miško ostao kod nas.

Tamno je — spavaju svi; ja molim Večernju Molitvu i tada se sjetim, da nijesam donio one dvije ruže, ostavio sam ih skupa s vijencem.

Plakao sam, jer me majka nije večeras poljubila, zato sigurno, mislio sam, što nijesam izvršio obećanje.

*

»Slatka nano«, plačem i molim je, a ona nije u sobi; tada je Čan zvonio »Uru noći«.

Sanjao sam, kako je k meni došla majka i donijela sama sa groba uvele ruže, Miškov dar i pogladila moje usne poljupcem, punim mirisa grobnih svijećica i onih mrtvih ruža.

Moj Miško, i Ti slatka nano, vi ste sada moje dvije svete uspomene Mrtvih ruža. —

Cvite Škarpa:

Crkvica.

Stoji iznad grada. Tiha i bez reči.
Kao osuđena od ljudi i Boga,
Da večito sama na brežuljku kleči
Napuštena, tužna bez ikoga svoga...

Već toliko lêta tu stoji i sluša
Razgovor čempresâ u ponoći snene
I večito gleda, žalosna kô duša,
U tihu i hladnu senku svoje sene.

Tako stoji ona... Samo kad se zvona
Jave iznad grada mirno i bez buke
U otajstvu šutnje ispod neboskłona.

Noseći na sebi Križ patnje i boli,
Ona tada mirno sklopi svoje ruke;
Skruši se u duši i pobožno moli.

J. M. Ujević:

Braća.

(Svršetak).

III.

Sve je to, dabome, neugodno djelovalo na osjetljivu narav Martina Tabarila. Ta sramota je ovo sve. Ova prga i nitkov, zaprljanih ruku i runjava vrata kao ovan, ovo njemu reći! Jednostavno, kao da ima posla sa kakvom blunom, reče on njemu: gospošče si ti gadno. Pa dolazeći u sredinu sela, Martin je bio obješen, hladan i samo je onako ispod oka promatrao svijet koji ga je ljubopitno gledao. I sada se treba s tim svijetom pozdravljati. Svakome kazati lijepu riječ. Zapitati ga šta je s njegovom, ili s njezinom, već prema tome da li je muško ili žensko, Marom, Ivom, Antom, Lukom i belaj ti zna, šta još ne. I sve je to lako i dobro prošlo. Glatko je Martin odgovarao i pitao, a i seljaci su se uklonili i puštali »lični ponos« kući, gdje je trebalo imati posla sa starim učiteljem i velečasnim. Iza par časaka došao je župnik i učitelj ispod ruke, kako su starije generacije ovih ljudi uvijek išle, smjerno se poklonili mladom gospodinu, rekli par dobrih izreka o njemu, a zatim ga pitali »o našem dragom Zagreb-gradu«, dici i ponosu »svih poštenih Hrvata«, napreduje li, je li u njem skupoća. A on im je onda odgovarao, u duhu nacionalnih progresista, da Zagreb nije naš krasni grad, da ne napreduje, da je u njem leglo svakog smeća i da bi ga trebalo srušiti. Učitelj i župnik turobno su kretali glavom, pogledali jedan drugoga, pa opet u Martina, dok se učitelj ne oslobodi:

— Ma zbilja, da je tako?

— Tako vam je kô u svetom Pismu.

I opet je učitelj kretao glavom, župnik mu povladivao, a obadvojica se nekako uozbiljila.

— A, meder smo ga tu? Tako je to!

— E, sinko, možda se vi varate. Možda vi ne osjećate kako je veliko srce našega grada! Kako je krasan njegov Grič i Kaptol! Ponos je to naš i dika naša. Šta vi to mladi, šta vi pljujete!

— Ja, počeo je župnik, ja gospodine Martine, ja bih malko hladnije...

— Ostavite vi to! Šta to mene briga: ja sam svoju riječ rekao i — basta.

Nastao je tajac. Starci su promatrali »mladoga gospodina«, o kojemu su oni tako lijepo govorili i s kojim su se ponosili gdje bi god došli : eto, sada, belaj mu neki došao. Pljuje na ono, što je njima najsvetije. Ta mladarija! Ništa joj nije sveto. Na sve pljuje. Samo da joj je trbuhu dobro. Pleme bez slave i časti, surogat neki. Ej, gdje su ona vremena pusta kad su oni ovako mladi bili! Kad su njima nausnce probijale samo su mislili o domu i rodu i Zagreb gradu. Meka je to bila. Sjećaju se oni da su jedne godine pošli u Zagreb samo da mogu vidjeti »oca domovine« u saboru; tamo su vikali, psovali i grdili Madžarone.

Tako ona obojica misle. Jedan nešto brže, a drugi sporije, kao da se sve boji. Činilo mu se, da bi mogao mladi gospodin sve to pročitati na njegovu licu, pa reći gazdarici Luci i on bi u nemilost pao — kod najboljih ljudi u selu. Učitelj je još koješta pomišljao o svome bivšemu daku, najedamput je pomislio da to sve možda nije istina i da bi, ipak, trebalo, na svaki način, zapodjeti iznova govor. Ovako se dalje ne može, pa ne može. Sjetio se on tada one molbe, koju su mu poslali tamo o Uskrsu, zbog čega je Martin bjesnio bog zna koliko puta i radi koje često nije mogao poći u kavanu.

Učitelj je zaboravio na ono sve što je malo prije bilo. Postao je on opet onaj učitelj, koji je uvijek o Martinu pričao velikim uvažavanjem (a uvijek bi istakao da mu je on učitelj bio!) jer da je on glava, kakove se rijetko nađe u krajevim našim. To je on nekoć ustvrdio u brk onomu zelenašu učitelju Marku Seviću, koji ga je napao na jednoj konferenciji kotarskog vijeća, jer da on, Ivan Margetić (još ima sjedine u glavi!), nije nijednog čovjeka otpremio u svijet. Učitelj Ivan Margetić pozvao se na »dičnu inteligencu Martina Tabarila«, koja je najjasnija glava što ju je ova naša zemlja dala — čemu je i on sam doprinio svoj kamičak.

Eto, toga se svega sjeti u ovaj momenat i poslije one ljutine, njegovo lice opet postade vedro, bliže se primače k svome dragomu Martinu, te ga veselo potapta po ramenu.

— Zdravi mi bili, junače mladi. Biće to sve tako kako vi kažete. Učeniji ste vi nego nas dva. Je li tako, velečasni? (Tako je! odgovori župnik). Stoga vi to bolje sudite nego mi. Sjedine u glavu, pamet u stranu, je li tako, velečasni! (Tako je!) Prodičiste vi nas. Neka valaj i meni je to i mom kolegi župniku drago. Nisu naše riječi pale na suho tlo. Blaženo vrijeme koje sam vama posvetio. Moj se rodoljubni rad skupo naplatio.

Učitelj je i dalje brbljao, pričao koješta, zamolio Lucu da donese malo cicvaruše — »one dobre«, i sve okolišao, okolišao i na svaki način htio da razgovor navrne na onu njihovu blaženu molbu. Ali nikako doći do nje. Jezik se petljao o sve moguće stvari. Pričao je kako je Martin bio inteligentan, kako ga je on odredio za više škole čim je došao drugi dan u pučku školu i još koješta je pričao gospodin učitelj. Najedamput iza kako je velečasni pogledao barem pet puta na sat, a Martin također, iznenada je tresnuo:

— Hej vi, hej vi, mladiću moj, a vi nami o onoj molbi ne javiste ništa. Kako ono mi utanačismo, a don Grgo? »Javite nam, lijepo Vas prosimo, za kratko vrijeme posljedice«. Ti si, don Grgo htio da staviš riječ: rezultat, ali ja, koji volim čisti jezik kô riblje oko, nisam htio staviti tu tuđu riječ da nam ne kvari našu lijepu hrvaštinu.

Velečasni se samo, posve pristojno, naklonio prema učitelju i prema Martinu, i htio je uvjeriti prisutne, da nije ništa čuo.

— No kolega, prihvati nervozno učitelj, kakono bijaše s tom stvari?

— Ja mislim, počeo je don Grgo, da ta stvar, oprostite mi, molim vas, svi što tako jasno izričem svoja čuvstva, ne spada, kako bih rekao, nikako ovamo...

Marko Tabarilo gleda starce, sav je na iglama i sad bi, kad bi mogao na ijedan način, pobjegao. Jer ovo je uistinu skandal. Došao s v o j o j k u ć i, a ovi mu ne dadu mira. Muče ga kao svetog Stjepana. Učitelj nije na to mnogo mislio. On je, kad je svršio njegov kolega don Grgo, nastavio:

— Tru — tru... ala si mi ga ti, brate, zadiplio. Hi, hi... ja bih rekao, kako bih rekao, i šta ja sve znam. Do vraga, don Grgo, do vraga! Zar se ne sjećaš: sastali se nas dva, pa kašljucaj ti, kašljucaj ja, muči se ti, muči se ja, uzimlji tabaka u nos, kihaj, počni pa raskini dok nismo dokrajčili cifrasto, razumije se! Do vraga, do vraga! Vi moj mladi gospodine čujte! Nadotezalo je on, kako znate, a ne brzorječiv kako ja, ubila ga najveća crkvena svijeća!

— Ih, začepila ti se usta...

— Mi smo vami, mladi moj gospodine, poslali jednu molbu. Sastavismo je ja i taj moj kolega pop. Je l' de, pope? (Jeste!) Valaj smo je, kako no a, nacifrali bili. Divota je bila. I mi to poslali vami, a vi nami ni makac ni jokac.

— Gospodine Martine, ne bih ja tako. Ne bih.

— Bah, kolega, ti si jutros rakije pio više nego treba, a! Ta svi smo mi od istoga panja. Ako je on i vladin čovjek, šta je to! Ta ja ga naučih čitati, a ti Boga moliti.

— Gospodo, ostavite s vašom molbom. Nemojte me dalje mučiti!

Luca je pozvala gospodu na objed.

IV.

Martin Tabarilo već se privikao. Mazuli ga majka, da je divota. A lijepih cura ima i govoriti se s njima može, a crne oči, môre, kao kupina mlada! Sve prižižu. Čak je Martin počeo sebe uvjeravati, da su krasne te cure. Jedna je Carmen, druga prava pravcata i upljunuta Mignon. Sunce je, uostalom, peklo i kroz Martina šiknula nova krv. Sve oko njega vre i brči a cvrčak cvrči i sunce žeže. Šeta on tako gologlav oko kuće, ide na more, šali se s djevojkama, a one, jada ne vidjele, zagledaju se u njegove »mekane obraščiće« i čude se kako je bijel kao mlijeko ili »foj karte«. Uvečer do kasna priprema. Dopisuje se i s gospodicom Ružom. Inteligentno je to djevojče. Kako samo topla pisma piše. I u sve se, pomalo, razumije. Skoro su, preko pisama, postali prijatelji. I u Zagreb je pisao, a odotuda su pitali »kad će naš nadobudni književnik amo«, dok je u novinama čitao da je na ulicama

zagrebačkim nastao mir, otkad je otišlo iz Zagreba nekoliko eksaltiranih mladića, među kojima je bio i jedan »nazovi književnik«. No, to su njegovi partijski neprijatelji i ti ga na silu ne će da razumiju, kao i njegov brat. Ej, taj brat! Nije s njim progovorio sto riječi otkada je došao. Dođe kući s posla, muči, a onda uvečer otide tamo do svoje cure, one koju Martin okrsti da je Mignon, i nikad s njim — Martinom — riječi. Ne shvaća brat njega, ni njegove ideale. Odakle bi ga shvatio? Šta on zna šta su to ideali: nacija, rasna energetika, poezija sinteza duhovnih napora! Hrapav je Antun za takove stvari, ali, ipak, treba ga, na svaki način, pripraviti da izda na svoj trošak Martinovu prvu zbirku pjesama: »Daleki glasi«.

Jedne večeri, kad se Antun povratio iz Splita, došao je u Martinovu sobu, po prvi put nakon njegova dolaska iz Zagreba. Sjeo, zapalio cigaretu, rukom prošao kroz vlasi, protro čelo i za par časaka tako gleda u dim od cigarete i ne govori ni riječi.

— Ti Antune, počeo je Martin neodređeno, biće da si došao k meni po poslu je l' de? Inače, teško da bi se ti amo zamučio. Pa šta si se ustubočio? Reci! Reci!!

— A? To ti pitaš je li?

— Jest! Što si došao? Čast, jest, možeš ti tu doći kao u svoju. Ali ja vidim da jeste nešto. Ti si danas dotjerao petroulje iz Splita?

— Evo vidiš baš k tebi. Čist račun, duga ljubav. Dosta je onoga. Moramo biti na čistu!

— Da, da čisti računi! Šta ti tu govoriš! Hoćeš li da mi opet dušu ispijaš: potrošio si toliko i toliko?! U crno si nas zavio! Ja se probijam ko pseto! — To ćeš, je li, opet reći? Šta ti misliš?

— Eto, kad hoćeš, i kad tako napržasto govoriš, eto što mislim: reci ti meni, anđeliću moj, slatka bebo materina, (imam ja to pravo da te pitam! Krvave su meni ispred očiju letjele, radi tebe!) reci ti meni, što je s tvojim ispitima! Ne ću ja sramote u mojoj kući. Jok, brate, da si ti mudriji, nego onaj kralj Salamun. Po selu već glas: nema od toga ništa. Proronca li, proronca, hej i jeste se onaj crvotočina Antun bio ponio: o, moj brat, sudac, advokat ili šta ga bude volja!! A sada: na! Ništa. Tko s vragom do podne tikve sadi, od podne mu o glavu pucaju. Eto, tako, moj gospodine, govore. A i u gradu mi danas prišapnuše: šta ti, Antune, na nj trošiš? On se po Zagrebu skita od kavane do kavane, tuče se a ti: daji, daji dok kuću ne upropastiš. Reci ti meni, dakle, što je na stvari. Antun se opet povratio u prvašnje stanje. Puši, gleda u dim, rukom tare čelo, prođe prstima kroz kosu i — čeka.

— Šta ti to govoriš! Ja! Ja nemam ispite! Bog budi s tobom. Samo još zadnje. A to nisam dosad mogao. Profesori su otišli na ljetovanje. Pa ti tako ružno. Da se ja, uz to, klatarim po Zagrebu i tučem! O, budalo, budalasta! Gospoda se ne tuku nikada šakama. Oni se pobiju perom — a mjesto njih tuče se fukara. Jesi

li čuo? Nemoj ti sve vjerovati! Ne ide to da ti meni tako predbacuješ.

— Čuješ! Imam ja to pravo! Što ti misliš, da si ti mudar zato što nikad nijesi svojim rukama kruh jeo! Imam ja pravo da te pitam. Mrcvarim se ja, a sve »radi imena«. Znaš li ti, da sam ja radi tebe najljepše komade svoje zemlje prodao? A znaš li ti, šta znači prodati očevinu svoju? Očevinu, koja ti je draža od očinjeg vida. Moje puste Gavrićeve njive! Drugi se danas na njima bani, a ja kad mimo njih prođem zaplačem svaki put. I sve to izgubiti za te proklete gospodske prnje i radi nekoga glasa. Reći će ljudi u gradu: vidiš i ti su Tabarilovi nešto. Oni da mi reknu! Oni što gladni legnu! Oni! Hej, momče, imam ja prava. Ni ti prije — taj glas — nisi postigao. Po selu šapat, u gradu javno. Bruka, bruka? Govore ljudi: Iscrvotočio se onaj bedak Antun, a živi Martin. vozicka se po Zagrebu, tuče drugima glave, trati božje dane, pustolončina prokleta ništa ne uči i kojekuda se skita kao bijesan pas. Jesi li čuo? Tako se govori. Šega se i veliku politiku tjera a od toga ni prebijene pare. Ne ću ja toga. Ne ću, da se moj obraz crveni, kad se tvoj jur ne može crveniti. Ako ona hoće da tako bude, ej, bilo nam prosto. Bisage ću na kosti, pa po širokome svijetu, a ne da mi ta sramota pade na obraz. Nisam se ja naučio pljuvati na se. Mazuli ona tebe, a moje krvave ruke nikad nije opipala.

Martin gleda brata, prebacuje nogu preko noge, počeše se iza uha. I misli: koji to sve vrag siplje iz Antuna? Šta on to sve zna. Tko mu je to rekao? I kipi u Martinu kipi i sad bi on htio svu »sramotu« bratovu sasuti najedamput: i ono cjenkanje i sramotu i prezir, ali je tu nešto po srijedi. Biće bruka, ako on ne izda svoju prvu zbirku pjesama. Bruka će biti, dabome da će biti. Tko je to vidio?: bogodani pjesnik, kao što je on, pa u svojoj dvadeset i četvrtoj ne izdati pjesme! A još da to nisu pjesme! Čitava nacionalna energetika i draž Balkana tu se nalazi. Sjeća se vrlo dobro, da mu je jedan odlučni kulturni radnik, nakon što je pročitao jednu njegovu pjesmu, rekao: Gospodine moj, vi ste genij i ponos nâs, nacionalnih progresista. Vaša me je poezija učinila pet godina mladim. Poezija je to da joj nema para na daleko. Vi ste pogodili srž naše rase. Osobito ono:

»Iza hrptenjače našega mozga,
Kriju se tračnice nove
Za expressne vozove uma
U veliku luku transa kulture.
Trtrtrtrtrtrt... hura Balkana evo!
Hura Balkan dolazi u sjaju svome!«

Tako je taj odlični kulturni radnik govorio i to je ono veliko u njegovoj poeziji. U gadnoj se stoga situaciji nalazi Martin. Ili ga ispsovati, kako i zaslužuje prga prokleta i crvotočina i crvo-

krtica blatna, ili prignuti milostinju za svoju prvu zbirku pjesama. Sve se tako misli Martin i ne zna što bi. Reče njemu brat svega i svačega. Sramota je to, dobro on osjeća, ali kud će i kamo će?!

— Šta se ti, Martine, toliko misliš? Zar se ne dostojiš s bratom ni progovoriti? U taj čas Martinu postalo jasno da se brat ne šali. Ujedno je osjetio da mu je nanio mnogo nepravde otkad je došao kući. Tiho, neočekivano meko odgovori bratu:

— Znaš, brate sve je to suvišno. Bože moj kao da nismo od jedne majke rođeni? Kô da nismo jedno mlijeko sisali? Ne treba toga. Sve će dobro biti. Pretjerali su to koji su ti rekli. Hoće, znaš, da nas omraze.

Antun je pogledao ispod oka na brata, čudno mu se činilo da on to uistinu govori.

— Ta dobro dijete! Nisam ja tebe neprijateljskim srcem dočekao. Drag si ti meni. Ali: osorit, riječi ne bi progovorio, ne bi se ničeg prihvatio, kao da će mu ruka otpasti, a opet tamo, da nije učinio ispit, pa kako da se ne ljutiš! A Martin je nato izvadio svoje papire, načičkane stihovima i jednim čudnim obratom, smiješan, počeo tumačiti bratu, kako je potrebno da on raznese slavu imena Tabarilovih. Tumači on njemu svu dražest pjesnikovanja i na kraju rekao je:

— I bićemo mi mirni, sve ću ja svoje tebi ostaviti ali bi sada trebalo, radi glasa, da izdam zbirku pjesama.

— E, pa izdaj! Tko ti to smĕta? Kao da mene to briga! To su vaša gospodska posla.

— Ali to stoji novaca...

— Novaca, veliš....

— Dä!

— Je li koliko?

— Puno.

— Koliko?

— Deset tisuća.

— Tko to plaća?

— Ja bih to morao platiti. To jest, ti bi mi to imao dati.

— Ja?

— Da ti.

— Ja, također, trebam novaca za jednu kravu znaš. Uprav deset tisuća, a nemam ih.

— A da se zadužiš?

— Dug, zao drug.

— Da štogod prodaš?

— Kao, recimo...?

— Jednoga konja, i tako ti dva ne trebaju.

— Konja za knjigu! Ha... ha! Jesi li ti poludio!? Konja za knjige! Moga Dorata! Ili Putalja! Ha... ha... ha! Za te tvoje kartušine! Tebi su vrane mozak ispile!

— Dosta, ne ceri se, čuješ! Moje pjesme vrijede koliko ti i deset tvojih konja. Ako mi ne daš, ja ću o...

— Što?

— Sam potražiti...

— Kako?

— Sudbeno!

— Ti, sudbeno! Ti gade i huljo! Mrgo jedna! Ti ćeš me na sud goniti Ti, radi kojeg sam ja dušu izgubio! Za koga sam život žrtvovao!

Antun je izašao iz sobe, lupio vratima, srdito. U mraku je zapaljivao i neprestano kleo i vikao. S kraja hodnika zavikao je:

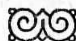
— Zapamti, da su gospodske ruke mekše nego naše. Teško gospodi, ako upadnu u naše ruke i ako nas pravda ne vidi!

*

Kasno u jesen Antun je jedne večeri našao Martina kod svoje djevojke, koja mu je iza toga, izjavila da ga više ne voli. Oko Antuna sve se zavrtjelo. Pograbio je Martina za vlasi i tako ga vuče preko sela, a kroz mrak se čuju samo jaukanja i teški Antunov glas: Iskopniče života moga. A zatim ga je doveo pred kuću i pred svijetom, koji se tu sakupio, gurnuo brata:

— Idi! Idi! I nikad da se nisi vratio u ovu kuću, da je potpuno ne potkopaš. Idi da ne ništiš dalje moj život. I ne vraćaj se. Proklet bio ko ti pokrova dade.

Martin je oteturao, a par dana po selu se pojavile priče o Martinu — skitnici i lopovu. Govori se da je posjekao Antunov vinograd.

Cvite Škarpa:

Moja senka.

Večno je uz mene. I večno za smetnju.
Mogla bi mi biti mesto dobrog druga;
A ona se večno samnom samo ruga:
Imitira svaki moj pogled i kretnju.

Često kušam da se rešim njenih spona;
Al ona to spazi pa gleda i ćuti...
I ne smem se niti makac pomaknuti
A da se pri tome ne makne i ona.

I večito tako. Po danu, po noći
Večito me prate njene silhuete:
Cestama, po moru; pri radu, pri svemu...

A ja samo katkad uprem u nju oči;
Zamislim se u nju isto kao dete
A da pri tom ne znam ni kako ni čemu.

Nikolaj Leskov:

Pelivan Pamfalon.

Iz starih kršćanskih legenda.

(Nastavak).

XI.

Hermije nije dugo mogao zaspati. Duboko je razmišljao o tom, kako li bi njegov razum mogao združiti te dvije stvari: ono jedno, radi čega je amo došao s onim drugim što je ovdje zatekao. Jedno je dakako odmah razabrao, naime, da pelivan ima dobro srce, no ne bijaše li on ipak neobično lakouman čovjek? Šaljivdžija je bio, pljeskao je rukama, cupkao nogama i klimao glavom, pa ipak nije htio da se ostavi tog đavolskog užitka. Pa da li mu je uopće bilo više i moguće ostaviti se toga, kad je već tako duboko upao u lakoumni život? Tamo, na primjer, gdje je upravo sada boravio, iza kako je otišao za ovim nećudorednim ženama, čiji trag je još uvijek lebdio u zraku kao potmuli šapat krvi i zadah strasnog znoja Silenova?

Ako su to bili njeni glasnici, kakva mora da je istom ona, kojoj je u toj grešnoj kući sve služilo!...

Pustinjak se zgrozi.

I zar je zato morao nakon trideset godina izdržljivosti na stupu spuzati i toliko dana putovati mučen užasnim umorom, da napokon stigne i u Damasku ne opazi ništa drugo... ništa drugo nego istu mračnu razuzdanost grijeha, pred kojom je iz Bizanta pobjegao? Ne, zaista nikakav Božji anđeo ga nije ovamo poslao, već demon iskušenja! O tom nije bilo više sumnje, i tako nije ništa drugo preostalo, nego odmah ustati i pobjeći.

Teško je bilo starcu ustati, iznemogle su mu bile noge jer dug je bio put i tako žarka pustinja i puna opasnosti; no ipak ne će on da štedi svoje tijelo... On se digne, stane u mraku lutati po ponorima Damaska i obađe ih. Pjesme i pijani zveket čaša ječe iz kuća, strasni uzdasi nimfa i sam Silen opiru mu se poput valova kakve plime ali neobična snaga i živost dana je njegovim nogama. On hiti, trči, već vidi svoju liticu, hvata se za njena kamenita rebra i već hoće da uspuže u svoju špilju, tada ga strgne neka strašna jaka ruka za noge dolje i postavi ga na zemlju i nevidljiv glas poviče mu prijeteći: »Ne odstupaj od Pamfalona, moli ga da ti pripovijeda, kako je izveo djelo svoga spasenja«.

Tek što uminuše te riječi ponese Hermija vijavica natrag, tako te ga je u buri izdao i vid i sluh; no kad je otvorio oči, vidje da je bio dan i da se nanovo nalazio u Pamfalonoj kući; pelivan je ležao uza nj, on se složio na go pod i spavao, a i njegov pas i šarena ptica sanjahu isto tako...

Uz Hermijevo uzglavlje stajahu dvije glinene posude — u jednoj je bilo vode, a u drugoj mlijeka, — a na svježim zelenim listovima bijaše poredan mekan kozji sir i sočno voće.

Sinoć nije bilo ništa takova u stanu.

To je značilo, da je pustinjak vrlo čvrsto spavao, a da njegov umorni domaćin nije poslije svoga povratka legao spavati, nego se prije potrudio za udobnost svoga gosta.

Pelivan je postavio gostu sve — što je mogao dobiti, da se njegov gost, kad ujutro ustane, uzmogne okrijepiti...

Ni sira ni voća nije sinoć bilo u Pamfalona i tako je bilo očito, da je sve dobio tamo, gdje je proveo noć i razveseljavao besposlenjake kod hetera.

I on je uzeo tu milostinju hetera i donio je stranom putniku.

Čudak je moj domaćin, mišljaše Hermije, diže se sa svoje postelje i pride tik do Pamfalona, da zagleda u njegovo lice i nije ga se mogao dosta nagledati. Sinoć je ugledao Pamfalona uza sjaj svjetiljke i to u času, kad je onaj bio već posve spreman da se uputi na svoju igru, s uvojcima u kosi i licem posve izlijepljenim od loja, a sad je vidio pelivana iza kako je s lica saprao boje te spava, a kakvo je blago i lijepo bilo to lice! Hermije umalo te ne pomisli, da ono uopće nije čovjek, koga tamo vidi, nego anđeo.

»Šta ćemo!« pomisli Hermije; »lako je moguće, da ipak nisam prevaren; lako je moguće da to nije bila napast u koju sam upao, nego da je ovaj tu u istinu onaj Pamfalon, savršeniji no što sam ja, od kojega treba da učim. Ali, Bože moj! Kako da je to doznam? Kako li da se riješim svoje dvojbe?«

Starac poče plakati, klekne pored pelivana, obujmi njegovu glavu i poče ga uz suze po imenu zazivati.

Pamfalon se probudi i upita: »Šta hoćeš od mene, oče moj?«

Ali kad je opazio, da starac plače, skoči Pamfalon uzbuđen u vis, ustane spremno i upita dalje: »Kako je to da vidim suze na tvom staračkom licu? Zar te je možda tkogod uvrijedio?«

Hermije odvrati: »Niko me nije uvrijedio, nitko osim tebe, jer ja dođoh tebi iz svoje pustinje, da čujem od tebe nešto, što bi mi moglo biti od koristi, a ti ne ćeš da mi saopćiš, kako ti je uspjelo, da postaneš Bogu ugodan; ne skrivaj se duže i ne muči me više: ja znam doduše sasvim dobro, da ti živiš usred taštog života, ali ja sam imao o tebi viđenje, da si ti Bogu ugodan«.

Pamfalon je bio sav zaduben u misli, no napokon odgovori: »Vjeruj mi oče, nema ničega u mom životu, što bi mi moglo poslužiti na hvalu, jer nasuprot, sve je vrlo zlo«.

»Kako lako može biti, da ni ti sam o tom ništa ne znaš?«

»Kako ne bih to znao! Ja znam posve dobro, da, kako si sam vidio, živim usred najispraznijeg života, a imam uza sve to još i ludo srce koje mi ne će da dopusti, da se uspnem na viši stupanj«.

»Onda mi pričaj barem nešto o tom: pričaj mi, kakvu ti je štetu nanijelo tvoje srce i kako ti ono ne dopušta, da se uspneš na viši stupanj? I pripovijedaj mi, kako se to desilo, da si imao tako ugodan osjećaj, ma da si počinio zlo djelo?«

»Aha! to možeš čuti«, odvrati Pamfalon; »kad već toliko neuskrativo tražiš — pričat ću ti tu zgodu, ali se bojim, kad se svrši moja pripovijetka, da zastalno ne ćeš željeti da se meni vratiš. Zato, mislim, bit će najbolje da krenemo i izidemo nešto pred grad u polje: tamo ću ti napolju pripovijedati događaj, koji mi je tako potpuno oduzeo nadu, da ću se ikad popraviti«.

»Podimo za ime Božje što brže«, odgovori Hermije i umota se u svoje već dosta oveštale prnje.

Tako izidoše obojica izvan grada i smjestiše se na obronku divljeg strmenitog jarka. Akra im ležaše do nogu, i uskoro poče Pamfalon pripovijedati.

XII.

»Ni zašto na svijetu ne bih ti to pripovijedao, što me moliš«, započe Pamfalon. »No budući da me bezuvjetno hoćeš da držiš dobrim čovjekom i ja se toga stidim, jer ja toga nisam vrijedan i zaslužujem samo prezir, to ću ti pripovijedati svoju povijest. Velik sam grešnik i pijanac, ali, što je još gore, ja sam varalica, prevario sam Boga o zavjet koji mu dadoh i to u čas, kada mi je na posve neočekivan način bila dana prilika, da zavjet ispunim. Molim te, saslušaj me i sudi sa svom strogošću. Želio bih, da mi tvoj sud zadade spasonosnu ranu, koju sam zaslužio kao kaznu.

Prljavost moga pelivanskog života vidio si i sam i možeš zato sve ostalo lako razumjeti. Ja sam skroz naskroz prljav i zao. Govorio sam čitavu istinu kad sam ti rekao, da sam suviše neobrazovan, a da bih mogao udesiti svoja razmatranja o Božanskom; a osim toga je moj način života takav, da mi tako uzvišene misli tek rijetko dolaze. No ti si oštrouman i odgonetnuo si, da je bilo časova, kada sam i ja mislio na spas svoje duše. Noću čovjek pleše, da razveseli pijance; ali kad se u zoru vraćamo kući, razmišljamo o tom, da li se zaista isplati tako živjeti. Griješimo, da se možemo uzdržavati, a hranimo se, da i opet dalje griješimo. U tom krugu se život kreće. Ali budući da je ljudska priroda lukava, oče, to traži u svakom položaju u kojemu se nalazi po kakav smokov list, da pokrije svoju golotinju. Takav sam i ja; i ja sam prigodice o sebi razmišljao, kako duboko sam od nevolje ugrezao u grijehe i da mi ono što zaradim, jedva dostiže, da se protučem; kad bih jednim mahom, mislio sam, jednom dobio toliko novaca, da kupim sebi najmanji komad polja na kojemu bih mogao raditi, smjesta bih napustio čitavu svoju pelivansku vještinu i započeo život, kakav svi pošteni ljudi provode. Ali mi nije nikako htjelo uspjeti i ne možda što nisam nikada imao novaca: desilo se već tu i tamo, da sam imao novaca, ali tada bi se redovno desilo štogod, što bi me spriječilo da toliko uštedim, koliko bih trebao, a ponajviše bih razasuo sve što sam imao; češće bi po tkogod zapao u nevolju i bilo mi ga je žao, i tako bih uvijek izgubio sve. Da mi je uspjelo, da

jednim mahom dobijem toliko novaca na ruku, koliko sam trebao, zastalno bih bio ostavio svoj pelivanski zanat i postao pošten; ali malo pomalo krpati krpu uz krpu, to ja ne umijem. Zašto li me je samo Bog tako stvorio? A da mi je svojom darežljivom rukom samo jednom htio izdašno pomoći — no, tada bih se i ja bio pošteno sabrao i počeo na pravi način živjeti, kako to drugi dobri ljudi rade, koje poštuju monasi i klerici i svi koji će jednom smjeti računati na mjesto u nebu.

Ali, šta misliš! odjednom se desilo, kao da ga je moja riječ ukobila: odjednom se pružila za me takva jedna čudesna zgoda, na koju je, kako mi se čini, bilo potpuno isključeno za me da i mislim. Počuj me pažljivo i sudi mi strogo.

Jednom se u mom životu desilo ovo:

Bio sam pozvan, da razveselim goste jedne ovdješnje hetere Aselle. Ona nije više mlada, no njena je ljepota nadživjela godine, i tako se dešava, da je Asella ljepša od svih ovdješnjih, ali i sjajnija i pametnija. Imala je mnogo gostiju. Inozemce iz Rima i hvalisave bogataše iz Korinta. Svi su pili vina i tražili od mene, da im neprestano igram i pjevam. Neki su htjeli i da ih zasmijavam i ja sam po mogućnosti ispunjao svakomu želju. Kad sam se konačno izmorio, nisu se oni na to osvrtali nego su me ismijavali na uvredljiv način, turali su me, napajali me nasilno vinom, u koje su usuli nešto neugodno, polijevali su me i ljutili moga psa Akru. Štipali su ga po nogama i pljuvali mu u njušku, pa ako bi Akra zarežao, tukli bi ga i čak prijetili da će ga ubiti; ipak sam sve to trpio mirno, samo da što više novaca od njih dobijem. Jer moram ti kazati, da sam tada imao jednu brigu: bio je tu jedan osakaćeni vojnik, kojega bih bio volio otpremiti natrag u zavičaj. A pametna hetera Asella obratila je sve, kad je opazila kako me vrijedaju, u moju korist: ona raširi svoju tuniku i pozva sve, da bace u nju nešto novca za mene; u svomu pijanstvu baciše gosti mnogo novca, naročito neki oholi i debeli Korinćanin, imenom Horos, koji nije imao vrata ali zato vrlo naduven trbuh. On reče glasno: »Pokaži, Asella, jesu li ti mnogo novca bacili u tuniku?«

Ona mu pokaza tuniku.

Horos zaviri, pogleda Rimljanina, kod čega mu se lice razvuče u ohol smijeh, i doda: »Čuj šta ću ti kazati, Asella: potjeraj smjesta sve ove goste, pa neka ti zato moj sluga dade deset puta više novaca, nego što su ti tamo u tvoju tuniku ubacili za tvoga pelivana«.

Odmah se obrati Asella svojim gostima: »O vi mudri ljudi: ne događa se često, da Fortuna siđe smrtnicima, a Pamfalonu za čitava njegova života nije još nikad došla. Dajte joj sad mjesta i pođite sami mirno spavati«.

Nezadovoljni gosti odoše, no kad je Asella mene kao posljednjeg puštala na vrata, dade mi toliku rpu novaca, da ga nisam mogao ni brojiti, tek ujutro, kad sam stao prebrajati, utvrdio sam,

da ima dvije stotine i tridest zlatnika. Neizrecivo sam se obradovao, no u isti čas sam se i prepao.

Sad je prilika tu, pomislim, i sad ne trebam više da se promećem s pelivanskim lakrdijama. To je, kao da je Bog uslišao moj zavjet. Toliko novaca odjednom nisam još nikada imao na okupu. Sad sam već sit toga vrijeđanja i ismijavanja od svih. Sad nisam više prosjak. Da dobijem taj novac, podnio sam jučer velike uvrede, ali to se ne smije više u buduće dogoditi. Konac pelivanstva! Poći ću, kupit ću sebi malo polje, u kojemu izvire vrelo čiste vode i na kojemu raste mnogolista paoma. To ću polje kupiti i živjeti u časti, kao što čine drugi ljudi, čijeg poznanstva se ne žacaju ni monasi ni kler.

I podadoh se najraznoličnijim sanjarijama; igrao sam se s mišlju, kako bi lijepo bilo voditi čestit život. Rano ujutro bih ustao, ne kao sada, kada ujutro idem tek na počinak; ne bih nikad više zviždao nego bih pjevao psalme; danju bih radio u svom vinogradu, na večer bih sjeo uza svoje vrelo pod svoju paomu i imao bih dosta vremena, da razmišljam o svojoj duši i mogao bih očikati zakašnjele i umorne putnike. Pa kad bi onda došao takav putnik, ustao bih i pohitio mu susret, pozvao bih ga sebi, uveo bih ga u svoju kuću, umirio bih ga i nahranio, pa bih onda konačno u tišini pod zvjezdanim nebom započeo s njim voditi razgovor o Bogu. Tako bi se i moj život okrenuo na bolje, i ja ne bih trebao pod stare dane, kada mi sile popuste, da budem više pelivan. A da moja odluka bude još jača i da je ne uzmogne opet savladati bilo kakva slabost, sapeo sam sebi ruke neraskidnim okovima... Učinio sam upravo ono o čemu sam ti već govorio, zavjetovao sam se, da ću odsele biti drugi čovjek. No čuj šta se na to dogodilo i kako je došlo, da nisam ostao vjeran ni svomu zavjetu ni svomu obećanju.

XIII.

Da ništa od svog imutka ne raspem, odrekao sam se svoje namjere da onog osakaćenog ratnika otpremim kući, nego zakopam svoj novac u zemlju ispod jastuka i nisam ujutru odgrtao svoju hasuru sa vrata. Gradio sam se bolesnim i otklonio bih svaki put, da idem pijancima na koju od raspuštenih svetkovina. Svima, koji su došli po mene odvratio bih, da sam bolestan i da ću po svoj prilici na neko vrijeme ostaviti grad, jer hoću da idem u brda, da tamo udišem svježi zrak i potražim ljekovite biljke za svoju bolest. Ali ja sam u potpunoj tišini otišao Židovu Kapitonu, posredniku, koji sve zna gdje i šta je na prodaju, i zamolio ga, da mi pribavi lijepo polje s vodom i u sjeni palama. Kapiton je kao posrednik imao odmah radosnu vijest za mene.

»Imam«, mišljaše on, »baš tako nešto, što ti, kako se čini, trebaš«.

I opiše mi jedno na prodaju ponuđeno polje tako izvrsno, kako se ja nikad ne bih usudio bio pomisliti. Tamo je bilo ne samo

vrelo i paoma, bio je pače i grm balzama, čiji miris je ispunjao čitav okrug.

»Idi dakle«, rekoh ja, »i kupi mi brže to polje«. Židov mi obeća, da će to učiniti.

A sad, pomislim ja, sad počinje kraj moga neurednog života, sad je kraj svih mojih zviždaka i povika, smiješnu ću odjeću sad skinuti i obući valjano odijelo, rubac će mi pokrivati glavu, danju ću raditi na svom polju, a navečer ću sjedjeti pred svojim šatorom i povoditi se za Abrahamovom gostoljubivošću.

Pa ipak nisam sebi tajio, da sam kroz čitavo to vrijeme osjećao izvjesni nemir. Jer mi se sve nekako činilo, da se ništa od onoga što sam sebi bio preduzeo, ne će dogoditi.

Kad sam se vratio od Kapitona, čak sam se i prepao: Da nije tkogod konačno saznao, da sam toliko novaca dobio od ohologa Korinćanina, a da nije čak tkogod u mom odsustvu došao i iskopao novac s mjesta, gdje sam ga pod svojom posteljom zakopao?... Trčao sam kući u uzrujanosti, koju još nikad prije nisam osjetio i bacih se tek što sam se vratio, na pod, da sakriveno opet iskopam; prebrojim novac, no dvije stotine trideset zlatnika, koje mi je bio dobacio oholi Korinćanin Horos, bili su potpuno na broju, i tako ih zakopam nanovo i ispružim se sam kao pas preko onoga mjesta.

Hoćeš li možda da znaš, koga sam se bojao? Nisam se samo i jedino bojao onih lopova, koji se šuljaju od kuće do kuće i kradu, bojao sam se i onoga lopova, koji je u mom vlastitom srcu uvijek sa mnom živio. Ni o kakvoj nezgodi nisam više htio da čujem, da ne izgubim svoju stalnost, jer ona je potrebnija nego išta čovjeku, koji hoće da poboljša stazu svoga života, ne pazeći na to šta se u svijetu događa s drugim ljudima. Uživio sam se u misao, da ja nisam kriv njihovoj nesreći.

Budući da me je moj put Kapitonu i povratak bio izmorio, zadrijemam ubrzo, no i san mi je bio pun nemira. Vidjeh u snu, da sam već odavno kupio polje koje mi je opisao Kapiton i vidjeh kako živim u svijetloj kućici, ukraj mene žuborio je izvor pun svježe vode, balzamov grm je rasipao svoj obilni miomiris, a lijepa paoma je davala ugodnu hladovinu. Pa ipak je u svoj toj ljepoti uvijek bilo nešto što ju je kvarilo: u vrelu sam vidio bezbroj pijavica, oko paome igrahu goleme kornjače, a ispod balzamova grma svijala se odvratna zmija. A kad sam vidio tu zmiju, prepadoh se tako, da sam se smjesta probudio i kao prvo mi pala na um misao, da li je moj novac još tu? Bio je tu, ta ja sam ležao na njemu i nitko mi ga bez nasilja ne bi mogao uzeti. I tada mi dođe već i misao, da novac, koji mi je Horos u Asellinoj kući dobacio, već odavna nije više tajna u Damasku. Nije mi u tu svrhu oholi Korinćanin Horos dobacio novac na časti kod hetere, da sve ostane tajno. On je to dakako učinio samo s toga razloga, da mu svi zavide na njegovu bogatstvu, da se raširi glas koji će biti laskav za njegovu taštinu. Zato se moglo pomišljati, da sada svi ljudi znaju da imam novaca, te će noću doći meni i oplijeniti me i baciti na tlo, pa ako se usudim oprijeti im se, oni bi me čak i ubili.

Budući da je moja hasura još uvijek ostala spuštena, postade u mojoj prostoriji uskoro nesnošljivo vruće i ja sam već mislio na to, da dignem hasuru, kad li vidjeh, kako dva mala dječaka prolaze ulicom s košarama koje su bile pune kruha, a pred njima magarac, natovaren također košarama u kojim se nalazio kruh. Dječaci su gonili magarca i čavrljali između sebe... i to čavrljali o meni!

»Gle gle«, mišljaše jedan: »naš Pamfalon ne diže danas nikako više svoju hasuru«.

»Zašto bi je i otvarao«, odvrati drugi: »nije mu više nužno, da zbija lakrdije; postao je bogat čovjek — može sad spavati koliko hoće. Misliš da si čuo, što su svi danas pričali koji su nam dolazili u pekarnu po kruh?«

»Dakako, dakako, prisluškivao sam tako revno, da mi je gospodar zato odrapio zaušnicu čitavim dlanom. Neki hvalisavac iz Korinta bacio je, da ponizi naše bogataše iz Damaska, kod hetere Aselle Pamfalonu ni pet ni šest deset tisuća zlatnika. A sada će sebi kupiti kuću i vrtove i ropkinje i moći će po cio dan ležati uz vodoskok«.

»Nije bilo deset, dvadeset tisuća zlatnika je bilo«, popravi ga drugi: »a novac je bio osim toga u kutiji, koja je bila obasuta biserom. On će sebi zastalno sada kupiti komad zemlje i palaču, poredati oko sebe najljepše mladiće s lepezama i okupiti oko sebe najučenije ljude, da s njima razgovara u najrazličitijim jezicima o Svetom Duhu«.

Iz razgovora ovih dječaka koji su raznosili kruh mogao sam i suviše jasno razabrati, da je povijest moga nenadanog obogaćenja već u čitavom Damasku poznata, a uz to su i svotu, koju sam posjedovao zaslugom hvalisavog Horosa, kud i kamo pretjerivali.

Dakako, tko je i mogao s izvjesnošću kazati, da svota koju mi je dobacio oholi Horos, nipošto nije sastojala od dvadeset tisuća zlatnika? Jer svakako sam samo ja znao to, budući da Horos bez sumnje nije tek najprije brojio koliko mi je dobacio.

No kako je nevažno bilo sve to u poredbi s onim, čim su momci prolazeći završili razgovor. Jedan od njih naime nastavi, da to jedno pitanje sve ljude veoma zaokuplja, kamo sam ja metnuo toliko blago, koliko predstavlja tih dvadeset tisuća zlatnika. Naročito da se zato pitanje zanima frulaš Amon, očajan vratolomac, koji je prije u dvije vojske koje su se jedna protiv druge borile bio u isto vrijeme vojnik, zatim postao hajduk koji je ubijao bogobojazne hodočasnike; bio je neko vrijeme monah u Nitrijskoj pustinji i konačno je došao u Damask s frulom i jednom crnom ljubavnicom koju je strpao u krzno nekog nitrijskog pustinjaka. Monaha je bez sumnje bio ubio, ljubavnicu je prodao bez ičega u neku javnu kuću, a krzno je upotrebljavao još dugo, da se njim čisti prah i blato s nogu besposlenjaka, koji bi se noću približili pragovima

hetera. Često je svirao frulu, kad bih ja predstavljao, no još češće bi ga potjerale hetere. Amon je sam tomu bio kriv, jer je besramno ličio sebi obraze i bojio obrve, kao da je lice drugoga spola. Tim se je ogadio ženama. Mene je Amon neobično mrzio. Znao sam, da je već više puta nagovarao pijane ljude, da me napadnu kada bih se noću vraćao kući, te mi nanesu štetu.

Tako je dakle sada morala želja, da mi učini zlo, u Amonu još ojačati, a njegove hajdučke navike bez sumnje bi mu dale sredstva, da izvede zlodjelo koje je naumio. Posjedovao je nešto zlata i mogao je dakle lako najmiti ljude, koje je mogao prisiliti, da rad šta god im on zapovjedi.

XIV.

Pomisao na opasnost koja mi je je prijetila od strane Amonove, sune mi poput munje u glavu i pograbi me tako žestoko, te mi je bilo nemoguće da odgrnem hasuru s prozora i da zadržim momke koji su prolazili, premda sam upravo kod njih dnevno kupovao svoj svježi kruh.

Dok sam još za nagradu koju bi mi dobacili morao skakati i poskakivati, bio sam uvijek sit i imao sam čak prilike da pijem vina koliko god sam htio, a sad kad sam imao obilno novca, proveo sam prvi put dan bez ijednog zalogaja, šta više, nisam imao ni gutljaj vina, a uz to je došao još i nemir, koji je stalno i brzo rastao, tako brzo kao što se ovdje zgušćuju sjene koje vode u tamnu noć.

Meni nije bilo na umu jelo: morao sam se brinuti za uzdržanje svoga blaga, no i za svoj život. Pred očima moje zastrašene duše stajaše nepromjenjivo slika frulaša Amona i njegovih najmljenih ubica. I ja sam čak i smislio, kako će on to učiniti: danju je bez sumnje bio trčao svima onima, koji su bili spremni za svako zlo poput njega, a sada, kada je padao mrak, sjedjeli su zastalno već u nekoj špilji ili krčmi sabrani i čekali samo na to, da se posve smrači, a tada će se podići, da onih mojih dvadeset tisuća uzmu. Pa ako ne bi našli kod mene toliko, koliko su oni mislili, bez sumnje, mi ne bi vjerovali, da mi Korinćanin Horos nije poklonio toliku svotu, nego bi me mučili i palili.

I tada se sjetim na svoj užas, da se nikad nisam brinuo za čvrstoću zavora koji su zatvarali moju bijednu kućicu... Za svoga odsustva zatvorio bih svoj stan, upravo samo prividno, ali noću bih često spavao, a da nisam svoja vrata ili prozore ni zatvorio.

Sve to nije sada mnogo vrijedilo, no budući da je vrijeme poodmaklo a noć se već sasvim približila, morao sam se požuriti, da sve ispitam i da zavore što brže uredim, da provala ne bude tako laka.

Upravo sam promišljao, šta li bih mogao učiniti, da svoja vrata barem iznutra nešto poduprem i ostao sam bio na tom, da nešto u tu svrhu načinim, kad li se odjednom pred mojim rođenim

očima razgrnu zastor mojih vrata i jedan posve zakukuljeni ljudski lik ne možda stupi unutra, nego kao bačen tuđom snažnom rukom upravo uletje. Lik pade preda me, ogrli moj vrat i ustraja u tom položaju nakon što je prije glasom iz kojega je govorio sav očaj prostenjao:

»Spasi me, o Pamfalone!«

XV.

Misli, koje su me u taj čas ispunjale i koje su radi Amona bile uznemirene, budući da sam se imao koječega od njega bojati, navedoše me u prvi čas na sumnju, da je to početak događaja, jer se zgoda činila kao zasjeda a znao sam, da je hajdučki duh Amonov neobično spretan u izmišljanju varki.

Već sam gotovo osjećao bol koju mi je morala prouzročiti ruka ubačenog tuđeg gosta, jer je bez sumnje bila oboružana oštrim bodežom, koji je naumila zabosti u moja prsa, te stoga rinuh neznanca u nagomu samoodržanja takvom snagom od sebe, te je odletio do zida i posrnuvši preko nekakvog panja pao u kut. Ali u isti čas dođe mi pomisao, da bi za mene lakše bilo svršiti s tim jednim čovjekom, koji mi se osim toga činio slab, nego s više njih, koji bi ga zastalno slijedili; stoga zatvorim što brže vrata i zavalim snažnu gredu, a tada popadnem sjekiru i stadoh napeto osluškivati. Bio sam čvrsto odlučio da svakomu, koji bi stupio u moj stan, raskolim glavu bradvom, a u isto vrijeme zadržah došljaka kojega sam bio bacio u kut, oštro na oku.

On mi se učinio čudnovat, čudnovat već poradi toga što je u svom kutu, u koji je bio pao, ostao nepomičan i zauzeo tamo tako malo mjesta, kao da je dijete, ali u isto vrijeme nije u svom držanju pokazivao ništa, što bi bilo kako bilo upereno protiv mene, šta više on je budio dojam, kao da stoji na mojoj strani. Napeto je slijedio svaki moj kret i šaptaše, dok je njegov dah grozničavo treptio: »Zaključaj se!... Zaključaj se brže!... brže se zaključaj, Pamfalone!«

Bio sam tim vrlo začuđen, no odgovorih oporo: »Dobro je, vidiš, ja zaključavam, no šta ćeš ti od mene?«

»Daj mi ruku, daj da se napijem malo vode i dopusti mi da sjednem uz tvoju svjetiljku. Tada ću ti kazati, šta hoću od tebe«.

»Pa dobro«, odvratim ja; »ma kakve bile tvoje namjere, evo ti moje ruke, tu ti je čaša puna vode, a tamo ti je mjesto pred mojom svjetiljkom«.

S tim riječima pružih gostu ruku i lagano dječije tijelo zaleprši dižući se.

»Ti nisi muž, ti si žena!« poviknem začuđeno.

Moj gost, koji je dosad govorio samo šapćući, odvrati mi sada ženskim glasom: »Da, Pamfalone, ja sam žena«, i raskrili uz to svoj tamni ogrtač u koji je bila umotana, i pred sobom vidjeh mladu i lijepu ženu, čije lice mi je bilo poznato. No ne samo ljepota je sjala

na tom licu, užasan jad je takoder bio upisan na njemu. Glava joj je bila pokrivena vještački ispletenom kosom, tijelo se činilo jako namazano ambrom, ali nije imala ni traga bestidnosti, ma da je govorila najužasnije stvari.

»Pogledaj me, jesam li lijepa?« upita i osjeni jednom rukom lice, da sjaj svjetiljke ne padne prejako na nj.

»Da«, odvratim ja; »nitko ne će nijekati, da si lijepa, i zato gubiš beskorisno samnom vrijeme. Šta hoćeš od mene?«

Ona ne odgovori ništa nego ovo:

»Ti me nisi prepoznao. Ja sam Magna, kćerka Ptolemejeva i Albinina. Kupi me, kupi me, pelivane Pamfalone, kupi kćerku Ptolemejevu — kažu da sada posjeduješ bogatstvo, a Magna treba toliko tvoj novac, da spase svoga muža i da izbavi svoju djecu iz ropstva«.

I dok su suze obilato curile s njena obraza, počela je Magna spretnom rukom razvezivati pojas svoje tunike.

XV.

O starče! Mnogo sam ljudi već ugledao, ali tako čudna gosta nisam još nikad imao kod sebe... Htjela je da sebe proda a trpila je ujedno od toga, a meni je sve to htjelo gotovo srce satrti.

Ime Magne nosila je najljepša, najotmjenija žena u čitavu Damasku. Poznavao sam je još iz njena djetinjstva, no nisam je više vidio od onoga vremena, kad se Magna po želji svoga oca i svoje majke, ohole Albine, udala za Bizantinca Rufijana i otputovala.

»Stani!« povičem glasno. »Sada te prepoznajem: ti si uistinu plemenita Magna, kćerka Ptolemejeva, u čijim vrtovima sam te s dopuštenjem tvoga oca često u tvom djetinjstvu razveseljavao svojim igrama i iz tvojih ljupkih ruku sam dobivao novac i pšenične hljebove, a kadšto i grozdice i šipke! Reci mi brže šta se s tobom zbilo i gdje boravi tvoj muž, raskošni i bogati Bizantinac Rufijan, kojega si toliko ljubila? Je li moguće pomisliti, da su ga valovi mora progutali, ili je čak mač kakvog skitskog barbara koji je doplovio preko Ponta presjekao njegov mladi život? A gdje su tvoji srodnici, gdje su ti djeca?«

Magna je smetena šutjela.

»Reci mi barem, otkad boraviš u Damasku i zašto ne živiš kod svojih rodaka ili bar kod tvojih nekadanjih bogatih prijateljica, pametne Fotide, učene Taire ili kod čiste djevice Silvije? Zašto su te tvoje okretne noge ponijele siromašnom stanu neslavnog pelivana, kojega si još i sad tako okrutno ismijala, iznesavši mu za šalu taj posve neumjesni predlog?«

Ali Magna tužno zatrese glavom i dade mi samo ovaj odgovor: »Ti ne poznaš, Pamfalone, opseg moje užasne nesreće! Nisam se rugala; nije to bila možda šala, što sam tebi došla da ti se prodam. Moj muž i moja djeca!... Moj muž i moja djeca skapavaju u ropstvu. Moj je jad bezgraničan!«

»Tada mi reci brže, kakva li je to nesreća što te je snašla, pa ako mi je moguće da ti pomognem, to ću smjesta s veseljem sve učiniti za tebe«.

»Pa dobro, sve ću ti kazati«, odvrati Magna.

A sad, o pustinjače, priđe k meni ono iskušenje, kojemu sam za volju sve zaboravio: i svoj zavjet i svoju prisegu, kao i konačno cio vječni život.

(Svršit će se).

Joso Benac:

Jesenji ritmi.

I.

Stišao život se šume.
Zamukla ljetna simfonija.
Žuto je lišće pokrilo drume
i sjenate staze,
a kudagod umorne noge mi gaze
bruji tiha agonija.

I duša se moja gola
po vršcima raspela grana.
Lišena mladosti sâna
pije jecaje mola.

U zraku krešte ždralovi.
Zimovke šušte u lišću.
U mojoj duši se stišću
pred zadahom hladnoga mraza
čežnje i daleki žalovi.

U golim i pustim granama
zamukla ljetna simfonija.
O kako je tužno sad stranama
prazna gledati gnijezda
i lutati s golim sjećanjem
na sve, šta vratit se ne će,
te slušati, kako se svuda
javlja nijema agonija
i pozivi dalekih zvijezda!

Dr. Drago Ćepulić:

Blaise Pascal.,

(* 19. lipnja 1623, † 19. kolovoza 1662.)

Povodom tristogodišnjice njegova rođenja.

(Nastavak).

Međutim je Pascal iza X. pisma prešao iz ofenzive sada opet u defenzivu. Dosada je pariški dopisnik u živahnom tonu pisao svom prijatelju u provinciju, što se sve veselo ne zbiva na Sorboni i kakav sjajni moral uče Arnauldovi neprijatelji jezuiti, da osnuju svoje gospodstvo nad svijetom, a sad mu već grdno dojadiše isusovci optižujući ga s laži, podvala, izvraćanja, nerazumijevanja. Napose se dojmi Pascala optužba, da svete stvari izvrgava ruglu. Odsada se dakle obraća direktno na isusovce. Pri tom se Pascal brani od toga, da bi on pripadao Port-Royalu.

Pošto je u 18. pismu pokušao pomiriti svoj janzenizam s tomizmom,[1] Pascal se vidno umorio i ne vjeruje u toliko triumfalno započetu bitku. »Pustite Crkvu u miru i ja ću vas pustiti rado«, zaključuje na koncu 18. pisma.[2] 19. je prekinuto već u početku.... »Tješite se, dragi oče, oni, koje mrzite, rascviljeni su«...[3] 18. pismo datirano je 24. ožujka 1657. Već je 17. ožujka 1657. Skupština francuskog klera prihvatila bulu pape Aleksandra VII. i sastavila formular, kojim se osuđuje Janzenije: Sve je svećenstvo imalo da potpiše taj formular... Pascal nije nastavio svojih Listića.

Pascala optužiše već tada isusovci s falzificiranja i danas ga optužuju. Stoji, da Pascal uvjerava, da on nije hotice ništa falsificirao. Ali koja su njegova vrela? On se služi prijašnjim Arnauldovim djelima (napose njegovom Théologie morale des Jésuites) i onda ekscerptima, koje prave za nj njegovi prijatelji. Za Escobara kaže, da ga je dva puta čitao u cjelosti. To su njegova vrela. I obzirom na citate Pascalove izgleda, da se u glavnom podudaraju (osim izuzetaka) sa smislom originala, premda Pascal ne citira doslovno, već dugačke citate zbija, rezimira, pokraćuje. Uostalom tu mu se ne može prigovoriti, jer su tako radili i drugi (tako je radio i Escobar sa svoja 24 starca). Ipak glavna teza listova nije samo neodrživa i historijski i marolno neodrživa, nego je jedna strašna kleveta. Pascal kaže ni više ni manje nego da su kazuistiku uveli jezuiti. Istina je, da je ona stara kao Crkva, da se pače nalazi i u drugim vjerama i raznim kršćanskim sljedbama. Pascal ne zna, da su slične stvari, nad kojima se on zgraža kao nad jednim jezuitskim specijalitetom, raspredali prije njih drugi redovi

[1] Ibidem str. 137. i dalje do 143. i 158. dalje. Nicole i po njemu Arnaud stadoše se upuštati u tomističke »šimere«, i tako se tumači, te Pascal u 17. i 18. listu sam protuslovi svojim duhovitim ispadima u prvim listovima.

[2] cit. izd. Provinciales, str. 235.

[3] ibid. 245

(dominikanci), najslavniji učitelji, pape i najveći crkveni sveci. Već je isusovac otac Daniel to dokazao Pascalu: on je čitavo jedno pismo Pascalovo reproducirao tako, da nije ništa mijenjao osim citata, u koliko ih je donekle, ali ne mijenjajući ništa smisla, metnuo u usta dominikancima, od kojih potiču, i time pokazao, koliko su isusovci oni, koji su uveli »laksni moral«.[4] Pascal kaže, da i drugi neki autori uče kao isusovci, ali »većina je te stvari uzela od isusovačkih autora«. Istina je nadalje, da su prvi glasovi, koji se u početku XVII. stoljeća digoše protiv probabilizma, došli baš sa strane isusovaca.[5] Ali crkva je rigorizam zabacila, a i »narav, razum i čovječanstvo« govore za probabilizam.[6] Ne kao da bio ideal dati što manje Bogu od onoga, što je Božje. Ali isusovački red, čije duhovne vježbe teže po naumu osnivača Ignacija od Loyole za osobnom svetošću, našao se pred praktičnim pitanjem spasa ljudskoga roda, koje u mnogom ovisi o ispovijedi. Što se dakle imade smatrati u pojedinom slučaju već grijehom, a što ne; gdje je granica lakog i teškog grijeha; u kojem slučaju može se pokornik odriješiti, ako on sam ne traži najveće savršenstvo? Kazuistika ne kaže: ne valja činiti više od ovog, što je najmanje, a da još možeš biti odriješen, nego ima, kako izvrsno kaže J. Bertrand, onaj dobri smisao, što ga imadu i ispitni programi, koji uglavljuju minimalno znanje, uz koje kandidat još može proći.[7] Nije nadalje Escobar strašan već je srce ljudsko strašno.[8] Historijski dakle promatrajući optužbe Pascalove, moramo reći da ne stoje. »Probabilizam je nauka isusovaca, tako se općenito kaže, a to nije pravedno, kaže čovjek, koji sam nije po uvjerenju kršćanin, dakle nije valjda sumnjiv s »jezuitizma« (isti J. Bertrand). To je također, kako smo dokazali, i nauka dominikanaca.[9] Pascal ne pozna stvar, o kojoj govori. Uostalom, u koliko su isusovci učili neke strašne stvari, one su bile tada od pape osuđene i dotični se dabome pokoriše. Moralno promatrajući bilo je dabome možda u strasti mržnje, moguće da Pascal vjeruje da »politika« jezuitska ide sa svim svojim suptilnostima za tim, da uništi kršćansku etiku i na njeno mjesto postavi jednu pogansku etiku, za koju dostaje sama narav da je ispunja. Danas on više ne bi mogao takovo što pričati ni jednom provincijalcu. Uostalom trebalo bi dokazati, da je sva kazuistika XVI. i XVII. stoljeća išla zatim da oslabi kršćansko ćudoređe, a taj je dokaz nemoguć;[10] i onda se ne bi ticao samo isu-

[4] Vidi u Revue des deux Mondes LX. godina članak od J. Bertranda str. 33. i dalje, gdje je stvar reproducirana.

[5] Vidi citirani članak u Stimmen aus M. L. str. 310.

[6] Tako Lanson u Velikoj Encikl., str. 27. (u 26. sv.)

[7] Vidi spomenuti članak u Revue d. d. M., str. 40.

[8] ibid. 43.

[9] ibid. 38.

[10] Tako Lanson u Velikoj Encikl., str. 26. Kazuistika cvate osobito u XVI. i XVII. stoljeću. Većina kazuista bili su po narodnosti Španjolci i Flamanci.

sovaca. Pita se sada, je li Pascal hotice ovakove strašne klevete sipao na isusovce? To bi trebalo dokazati. Ostaje stalno, da je urota, koju su tobože skovali isusovci da se preko izopačenih savjesti domognu vlasti, »urota zbog osvojenja svijeta per fas et nefas«, jedna kleveta,[11] i ako ne nazovemo Pascalove listiće besmrtnim pamfletom[12] ipak je »bitna teza njihova lažna«.[13]

Pisma Provincialcu stadoše odmah izlaziti u novim izdanjima, a 1658. prevede ih Nicole na latinski, te postadoše popularna po cijeloj Evropi. Rim ih osudi kao heretična. I biskupi ih francuski i Sorbona odsudiše. Jedan dekret Državnog Savjeta iz 1660.) određuje, da se knjiga s natpisom: Ludovici Montaltii[14] Litterae Provinciales imade spaliti od krvnika. Pascal piše u svojim fragmentima za Apologiju: »Ako su moja Pisma odsudena u Rimu, ono što ja u njima odsudujem, odsudeno je u nebu«. On je ustrajao pri otporu ne htijući potpisati formulara protivu 5 tačaka. Arnauld i Nicole popustiše, njegova sestra Jacqueline potpisa i umrije od bola. Međutim nije dostajalo jednom potpisati, već je trebalo ponovno i bez rezerve kategorički i jasno odreći se Janzenija i njegove nauke. Jaquelinin neustrašivi i ogorčeni duh, koji se boji da se iz kukavičluka napusti istina, ušao u njena brata. On se sam suprotivi svoju ne da slomiti, on drži, da potpisati bez rezerve drugi formular znači odreći se Janzenija, sv. Augustina i djelujuće milosti. Pascal uto konzekventno svom otporu dolazi do toga, da papa nije nepogriješiv (samo papi u zajednici s Crkvom i Crkvi u zajedinstvu s papom pripada nepogrešivost). Povodom jednog raspravljanja o tom pitanju Arnauld i Nicole predlažu, da se uz jednu rezervu potpiše formular. Pascalu se smuči i izgubi svijest. Dodatak ne bude prihvačen sa strane Crkve i opatice se nađoše u stisci da potpišu ili se odijele od Crkve. Pascal je među »čistima« najčišći. I kao što je nekoć gledao u jezuitizmu urotu protiv kršćanske etike i nauke o milosti, tako se sada u svojoj bolesnoj razdražljivosti zaboravlja toliko, te podmeće papi đavolsku nakanu, da se bori protiv istine znajući da je istina, a to znači da Pascal drži, da je vidljiva Crkva izdajnik nevidljive i neprijateljica Isusa Krista. Pascal se grdno zakvači s Nicoleom i stane svojim prijateljima predbacivati svoje prijašnje protuslovnosti i suvišne suptilnosti u nauci o milosti. Jer čini se, da su janzenisti htjeli spasiti riječi Janzeniusove, da spase njihov heretički smisao. Jer inače čemu toliko naglasivati, da se heretički smisao ne nalazi u Janzeniusu? Ako janzenisti nemaju specijalne svoje nauke, različite od Crkve, čemu se opirati papi i Crkvi, a ako je imadu, onda su heretici, jer ne misle kao Crkva. Sudbina je Janzenista bila različita, uvijek nesigurna, dok napokon 1709. ne budu opatice iz Port-Royal des Champs protjerane 1710. po nalogu kraljevu sama opatija razorena.

[11] Strowski, op. cit. sv. III., str. 121.

[12] Joseph de Maistre ih zove »les belles menteuses«, a Chateaubriand ih je smatrao »besmrtnom laži«. Izdanja su se odmah stala množiti, te su upravo bezbrojna. Chateaubriand je poslije povukao svoje riječi.

[13] Strowski op. cit. III., str. 123.

[14] Louis de Montalte, tako zove sebe Pascal u naslovu Provincijalnih listova.

Pascal je došao u strašan tjesnac. On je pisao gdici Roannez, sestri svog vojvode, koju je on duhovno vodio svojim piscima:[15] »Mi znamo, da su sve kreposti, mučeništvo, nepogodnosti i sva dobra djela beskorisna izvan Crkve i zajednice s njenom glavom, Papom. Ja se ne ću nikad rastaviti od te zajednice. Barem ja molim Boga, da mi dade tu milost, jer inače bih bio za vijeke izgubljen!« Smatrajući Papu, glavu vidljive Crkve, urotnikom protiv nevidljive Crkve Isusove, zar je Pascal zaboravio na ove svoje riječi? Ali poslije u borbama i prepirkama koje nastadoše o ugledu papinu, gdje janzenisti gledahu da uđu u volju kralju i galikanskim njegovim težnjama, Pascalova imena nema. On se predao isključivo kršćanskoj askezi: molitvi, postu, milostinji, i kad jednog dana susreće jednu bijednu djevojku na ulici, on je vodi do sjemeništa, antijanzenističe župe Saint-Sulpice, gdje je upravo pribivao misi i povjeri djevojku jednom svećeniku: i daje joj odjeću i novac koji će biti nuždan da joj se pribavi kakav posao. To je sjemenište bilo osnovano po g. Olieru, koji je silno mrzio janzenizam, a da je Pascal bio ostao heretik i janzenist, ne bi bio ostavio svoju župnu crkvu,[16] da ide na misu u Saint-Sulpice, koji bi kao uvjereni janzenist izbjegavao kao kugu.

Ali još nismo pri kraju života Pascalova. Treba da se iz ovoga saveza vratimo natrag.

(Svršit će se).

[15] Ona po nagovoru Pascalovu ode u opatice, ali poslije se udade i bi nesretna u braku, što je smatrala znakom Božjim.

[16] Njegova župa bijaše St. Etienne du Mont, gdje je i pokopan, kraj današnjeg Panteona.

KRONIKA

Dr. Velimir Deželić st.:

Prvi dani „Kola Hrvatskih Književnika“.

(Svršetak.)

Odbor je u prvo vrijeme živo radio i propagirao svoje ideje. Tako je odmah zamislio izdavati svoj časopis. Raspravljali smo o programu rada i časopisu. U jednoj sjednici predložili su dr. Rittig i dr. Rožić, neka bih ja bio glavnim urednikom časopisu, a moj suradnik Petar Grgec. Ja sam si pridržao rok za promišljanje. Reklo mi se vrlo laskavo, da sam ja najmanje izvrgnuta osoba, koju sve struje uvažuju. Ipak ja redakcije nisam primio i opominjao, da treba materijalno osigurati časopis.

Već 16. lipnja g. 1913. obratio se odbor episkopatu pismom, koje u početku veli: da hrvatski narod teška i odsudna vremena proživljuje. »Na svim poljima javnog života prodiru k nama strane ideje, koje hoće da razore sve djedovske tradicije, da poruše sve narodne svetinje, da unište vjeru u Boga i Krista. Napose naša literatura je domena ovoga modernoga idejnoga anarhizma.«

Govoreći o programu rekli smo u pismu: Ovaj program sadržava naše životne misli i životnu odluku poraditi za prosvjetu hrv. naroda u duhu Kristove vjere, jer dobro znamo, da je jedino Njegova Crkva, crkva katolička stvorila ovu veliku kulturu, kojom se današnji svijet diči, i da je ona jedina na noge digla i odgojila sve evropske kulturne narode.

To svoje pismo biskupima završili smo riječima: »Naš zadatak nije lak. Putem, što ga kanimo kročiti, posuto je trnje i kamenje. I ne ćemo zapreku nadvladati, ne bude li nas hrv. episkopat u djelovanju živo i izdašno podupro. Pak zato ovime toplo preporučujemo Vašoj Presvijetlosti stvar našu, ali i stvar dobru, stvar katoličku, te usrdno umoljavamo za sebe i za društvo naše, Vaš biskupski blagoslov«.

Od prvoga početka imao sam na umu, da uz starije književnike, u društvo na odlično i odlučno mjesto stavim mlade pregaoce i borce kat. pokreta. Samo se u Zagrebu moglo za onda ove na prste prebrojiti. Zanimat će možda ovaj moj razgovor, koji sam si zabilježio u uspomenu: Dne 16. lipnja, u ponedjeljak g. 1913. prvi put sam se sastao s Ljubomirom Marakovićem, jednim od istaknutih voda kat. omladinskog pokreta. Uzvao sam ga, da se dogovorimo o našoj zajedničkoj akciji s mladom katoličkom generacijom u hrvatskim zemljama. Naš je razgovor tekao vrlo simpatično i iskreno i ja sam mu istaknuo svoje misli. On mi je napomenuo, da prof. Butković misli, da bi se osnovalo posve novo katoličko društvo književnika katolika a kad sam mu rastumačio, da je a priori naše društvo skroz katoličko i da bi značilo cijepati sile, da se osnuje još kakovo novo društvo, on mi je to priznao. Rekoh mu: »Treba samo, da mladi katolici u što većem broju uđu u naše društvo, pak mogu u stalni odbor birati, koga hoće. Tu se radi o stvari, a ne o osobama. Maraković je požalio, što on ne može u svom zatočenju u provinciji onako raditi literarno, kako bi htio. Ne ima knjiga, a sama sebe opetovat da ne će. Razgovarali smo za tim o hrvatsko-slovenskom kongresu i o našim referatima. Ponudih mu neka preuzme moj referat, jer se je tužio, da o svojem ne može pravo govoriti, jer su pitanja već opetovano prežvakana. On reče, da je bolje, da budu dva referenta.

Rekoh mu, da se i s »Kolom« mora postupati, kao što smo s kat. kongresom postupali. Umjesto da ljude ozlovoljujemo i rad njih se apsentiramo, treba da steknemo u društvu većinu.

— Da, reče on — i mi katolici trebali bismo ne samo radikalnih vikača, već i Pašića.

— Jest — rekoh — treba i u nas diplomata, pak ćemo više postići, nego trošiti našu energiju u nepotrebnoj borbi, u vlastitom katoličkom logoru. Sporazumili smo se, kako sam opazio, u svim važnim pitanjima.

Međutim stvari nijesu tako glatko išle. Nepovjerenje proti »Kolu« postojalo je i dalo si oduška u splitskom »Danu« i sarajevskoj »Vrhbosni«. Bojalo se, da »Kolo« ne bi isto onako doživilo preokret in pejus kao »Društvo hrv. književnika«. Imena nekih odbornika u pripravnom odboru nisu tima prigovorima dala dovoljno jamstva za čistoću kat. načela, i ulijevala su im strah, da će se sa »katolištva« društvo razvodniti, ako ne još i gore. Bojali se, da će i polovičnost ili kako su oni rekli »obzoraština« izmiljiti. Ja sam shvaćao, a shvaćam i sad onu svake hvale vrijednu bojazan, pisaca onih članaka, jer uistinu je taki strah opravdan u mnogo slučajeva, ali zdvojnost je ipak prevršila mjeru, jer je mogla spriječiti dobru stvar. Naročito me je boliło, što se je sumnjalo u vjerski program društva. Odbor je bio prinukan te je 8. srpnja 1913. izdao ovu »Izjavu«:

»Koliko nas veseli, da je »Kolo hrv. književnika« u malo vremena, što postoji, izazvalo mnoštvo članaka u katoličkom i liberalnom novinstvu, toliko nam je nemilo, da se i u samom katoličkom taboru sumnjiče naše najbolje namjere. Posljednji brojevi »Hrvatske Straže« i »Vrhbosne« prevršiše svojim napadajima svaku mjeru, pak zaradi dobre stvari i svoje osobne časti jednom za svagda izjavljujemo:

1. Da je naš program širiti kršćansku prosvjetu u hrv. narodu stojeći na dogmatskim i etičkim zasadama sv. katoličke vjere.

2. Sa mladom katoličkom književnom generacijom želimo biti u najboljem odnosu, te smo ih sve listom pozvali u svoje »Kolo«, a jednoga pače od njih izabrali za odgovornoga urednika budućega našega lista.

3. Sadanji odbor »Kola« nema ništa protiv toga, da ga zamijene sposobniji i bolji književnici, koji će biti voljni u borbi za svetu hrvatsku i katoličku stvar žeti umjesto priznanja nepravedne napadaje.

4. Svoje nepatvoreno i iskreno kršćansko i katoličko uvjerenje »Kolo hrv. književnika« zasvjedočilo je odlučnim i otvorenim istupom u našoj javnosti, zasvjedočilo je svojim programom i pravilima, zasvjedočilo je svojim listovima od 16. lipnja na hrvatski episkopat.

5. U interesu dobre stvari umoljavamo sve naše protivnike, neka prestanu svojim napadajima na naše »Kolo«, pa neka svojim sudom pričekaju na plodove našega rada.

Nije pravedno i nije dično napadati na neku instituciju jedino stoga, jer ju ti nijesi osnovao. — U Zagrebu, 8. srpnja 1913. Odbor »Kola hrv. književnika«.

Ali i iza te izjave još je Bogdan Babić u »Danu« napisao članak »Zašto sam proti „Kolu"?« u kojem je iznio protiv njega više točaka, među ostalim, da priječi normalan razvoj našeg pokreta, da mnogi odbornici niti ne shvaćaju taj pokret, jer »Kolo« nema kat. književnika osim dra. Arnolda i dra. Dežel'ića i slično. Bilo je i drugih prigovora.

To me je ponukalo te sam 1913. pisao pismo jednome katoličkome biskupu i prof. Butkoviću o tom predmetu:

»Zagreb, na dan sv. Augustina 1913. Vele časni i vele učeni gospodine! Bojeći se, da se izmedju nas katoličkih radikala ne dogodi rascijep i rasap, hrlim, da Vam ovo pišem. Čujem, da se je na Trsatu, na djačkom sastanku još ovaj mjesec želi osnovati neko novo društvo kat. književnika. To samo po sebi još ne bi bilo takovo zlo, kad bi kat. književnika bilo na pretek. Ali čujem, da će se na tom sastanku zabraniti mladoj generaciji katoličkoj, da udje u »Kolo hrv. književnika« u »Kolo« koje je mojom inicijativom u najplemenitijoj nakani osnovano u Zagrebu, bez ikakove natruhe egoizma ili kakovih separatističkih tendencija u tvrdom uvjerenju, da će u »Kolo« stupiti svi najradikalniji katolici, koji će u njem imati ogromnu većinu i neograničenu vlast. — Učini li sastanak na Trsatu onakav zaključak, kako mi je javljeno, to bi značilo baciti rukavicu »Kolu« i osumnjičiti ga jednom ogavnom klevetom, da nije društvo katoličko.

Nekim nagomilavanjem raznih slučajeva stalo se je s nekih strana gledati na »Kolo« s nepovjerenjem. Najviše radi toga, jer da u privremenom odboru sjede ljudi, koji ne mogu dosta garantovati čistoću kat. radikalizma.

Zaboravilo se je na to, da zato još više sjede u odboru ljudi, koji to mogu garantovati. Prije nego li se je stalo napadati »Kolo«. s katoličke strane, trebalo je uočivši bijes framazonske štampe na »Kolo« biti oprezniji i upitati naše ljude u »Kolu«, u prvom redu mene, kao predsjednika, koji sam već davno »ozloglašen« u »Riječkom Novom Listu« kao »najklerikalniji klerikalac«, koji sam, možda Vam je poznato, u najranijem zarodu »furtimaštva«, u taj čas moram priznati, svom dušom poradio za kat. pokret. Da me se je pitalo ja bih bio odgovorio, da je društvo »Kolo« osnovano na najradikalnijem kat. stanovištu. Osobe pako, koje su u privremenom odboru, da su tek izabrane do konstituante, dok budu potvrdjena pravila. Nisu li zgodne i povoljne mi ćemo ih naprosto zamijeniti s osobama, koje budu i najradikalnijim katolicima povoljne. Dakako, da radi toga treba, da se svi pravi kat. književnici upišu u društvo.

Medjutim nitko me nije pitao, a udaralo se je u novinama po »Kolu« i onda, kad je ono dalo jasne i otvorene izjave, vrijedjajući neke vrijedne i čestite osobe.

Zašto Vam ovo pišem?

Pišem jer znam, da možete, samo ako hoćete, zapriječiti jedan grdni raskol u našim redovima, jednu historičku glupost, koja će još i iza sto godina biti svima hrv. kat. književnicima, kojih i onako imade na bruku i sramotu.

»Kolo H. K.« postoji i nitko ga više neće srušiti. Ako u nj udjemo svi kat. književnici, jednako tako zvani »stari« kao i mladi, garancija će biti tuj, da će biti onako radikalno katoličko, kakovo to Vi, a vjerujte mi na poštenu riječ, i ja želimo, i uspjeh je naš. Stvorimo li pako još novo društvo, to će i to novo društvo i »Kolo« vegetirati. Stvori li se uz to novo društvo u očitoj tendenciji protivno »Kolu« zabranjujući na pr. Grgecu, da bude urednikom časopisa, koji će »Kolo« izdavati, onda je razdor gotov i uživat će samo framazoni i naši dušmani, koji i onako već preštampavaju članke iz naših katoličkih redova. Zaista moralo bi nas osupnuti, da jednom »Obzoru« postaje suradnikom jedan kat. radikal, kad hoće da sruši kat. drutvo »Kolo«. Ne vidite li u tom prst Božji?... Zajednički bijes framazona i neupućenih katolika sasut na »Kolo« sve više me uvjerava, da je »Kolo« stvar Bogu preugodna, jer što je Kristovo progon trpi. Medjutim mislili Vi za sada o tome, kako mu drago, ja sam zadnji, koji bi Vam htio narinuti svoje mnijenje, umoljavam Vas ipak, da se poslužite onom opreznošću, koja je u tom pitanju nužna i koju nam nalaže sam Gospodin Bog. Dajte, ne dopustite, da se stvori kakav definitivni zaključak, o osnutku novog kakovog društva kat. književnika, bar tako dugo ne, dok se ne uvjerite na kat. slovensko-hrvatskom kongresu u Ljubljani, da je »Kolo« društvo, kojemu je smjer posve identičan — isti s Vašim idejama. Usmeno na samom kongresu lako ćemo se sporazumiti, lako ćemo jedan drugome svoje želje iskazati, lako ćemo se naći čestito i pošteno u istom taboru. Sporazumit ćemo se i o licima u odboru »Kola«. Ne sporazumijemo li se, ne nadjemo li u istinu jedinstva, e onda Bog Vam i duša Vam, ako uvidite, da »Kolo« ne radi dobro, a Vi stvorite u ime Božje — novo društvo, pa ako hoćete bacite i anatemu na »Kolo«. Bit će to onda u ime Božje, dok će sada na trsatskom sastanku, to je moje duboko uvjerenje, uvjerenje najradikalnijega katolika, zaključi li se što proti »Kolu« sve biti, makar i neznalice, ali svakako u ime Satane, oca razdora i laži.

Kako da zapriječite, bar definitivni, zaključak na Trsatu, možda izborom odbora, koji mora istražiti stvar, što je s »Kolom« ili na koji drugi način, to prepuštam Vašoj uvidjavnosti, znajući, da Vam je sveta naša zajednička katolička stvar i njezin procvat, bilježim se s najvećim poštovanjem Dr. Velimir Deželić, potpredsjednik »Kola H. K.« i ravnatelj kr. sveučilišne biblioteke u Zagrebu.«

Dne 16. augusta sastadosmo se u vrtu gostione »Zagreb« (Vukić) u senijoratu »Domagoja«. Bili su prisutni dr. Markulin sa gospođom, Nikola Maraković s kćerkom Vericom, te dva Marakovića Milan i Ljubomir, dva svećenika izaslanika iz Slavonije, dr. Janko Šimrak, dr. Rogulja, moj sin Velimir i ja. Mi smo tuj sve točno izvjestili i uglavili glede slov. katoličkog sastanka u Ljubljani i glede ponašanja o »Kolu H. K.«. O »Kolu« sam izvjestio ja, pročitav pismo, koje sam pisao prof. Butkoviću i svi smo se složili u zajedničkom radu.

Na hrv.-slovenskom katoličkom kongresu u Ljubljani kojemu sam ja bio hrv. predsjednikom g. 1913. dana 25. i 26. kolovoza imao sam ja referat »Katolička beletristika i hrvatske tlierarne organizacije«.

Iza referata povela se je diskusija. Moj sin Velimir Deželić potaknuo je, da se riješi pitanje »Kola hrv. književnika«, da znamo, na čemu smo. Ja sam odvratio, da ovo pitanje ne spada amo i da je za one, koji su ga najviše urgirali, riješeno na Trsatu, na pouzdaničkom sastanku društva. Petar Grgec upozorio je na memorandum predstavnika hrv. kat. nar. đaštva, koji je poslan odboru »Kola hrv. književnika« kao plod vijećanja na Trsatu. Ne prihvati li odbor »Kola« ovaj memorandum, tada je i za učesnike đačkog sastanka zajednički rad u »Kolu« nemoguć.

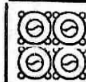
Ja sam na to istaknuo svoju nadu, da će odbor, koji se međutim nije mogao sastati, da odgovori na memorandum, ovaj svakako prihvatiti. Pismena garancija, da će društvo ostati uvijek katoličko, ne bi značila praktično ništa, jer to ovisi o ljudima, koji odlaze i dolaze. Rekoh: Ne bude li »Kolo« radikalno katoličko, ja ću sam iz njega prvi istupiti. Ovim se je riječima burno odobravalo i klicalo.*

Pravila »Kola hrv. književnika« potvrdila je vlada već 12. srpnja 1913. Dana 20. novembra 1913. održala se u »Hrvatskom katoličkom kasinu prva redovita glavna skupština »Kola hrv. književnika«. Na toj sam skupštini jednoglasno izabran predsjednikom. God. 1914. začela je izlaziti »Hrv. Prosvjeta« pod uredništvom Petra Grgeca i društvo se je stalo lijepo razvijati, al je došao strašni svjetski rat sa svim po kulturu i čovječanstvo zlim posljedicama. Al o daljnjem razvoju društva nije mi ovdje govoriti. Nanizao sam tu samo uspomene na prvi razvitak društva. Težak je to bio rodaj, ali hvala Bogu još smo živi. A što nas najviše veseli, obećanje zadano na kongresu u Ljubljani nisam trebao održati i nisam trebao prvi istupiti iz društva, jer danas može o našem radu suditi tko kako hoće, al nitko već ne sumnja u pravi i zdravi kršćanski i katolički smjer »Kola hrv. književnika«.

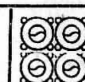
(Izvještaj o glavnoj skupštini slijedi u narednom broju.)

* Šimrak Janko dr., Spomen-knjiga o II. hrv. kat. kongresu u Ljubljani 1913. Rijeka 1913. str. 183., 184.

KNJIŽEVNI PREGLED

Henrik Sienkiewicz.

Započevši sam svoju književnu karijeru u jeku evropskog realizma realističkim psihološko-socijalnim crtama (Humoreske iz Worszylline teke, Skice ugljenom), Sienkiewicz je tako stečenim znanjem psihološke uvjerljivosti i realističke detaljne tehnike preporodio historijski roman iza kako se on bio izrodio u fantastičnim avantirama protkani roman-feuilleton ili u shematski blijedi idealizirani roman slabijih nasljedovatelja genijalnog Waltera Scotta. Što nas kod Sienkiewicza u prvi mah iznenađuje, jest golemi njegov uspjeh u vijeku, koji je sam najbolje ocrtao davši mu ujedno karakterističnu etiketu »Bez dogme«. Na prvi mah samo, jer ako izbliže ogledamo stvar, osjetit ćemo neminovno, da uza sve bahato razmetanje pozitivizma i uza sve bučne uspjehe realizma, uza sve uporno sugeriranje o jedino spasonosnoj svagdašnjosti i suverenom pravu socijalnih problema, čovječanstvo ne može ni u najmračnijim svojim epohama da se odrekne žeđe za veličinom, za zanosnim djelima, za ponosnim idealima. A to je dao Sienkiewicz. U svojim socijalnim romanima (Bez dogme, Porodica Polanieckih) dao je sjajne dokaze, da je dorastao svojim savremenicima na polju romana i moderne pripovjedačko-analitičke tehnike; no svojim historijskim romanima dao je čitavu epopeju, dao je sve zamahe i napore više-milijunskog jednog naroda u najusudnijim časovima njegove historije, dao je u 13 svezaka svoje Trilogije more ljepote u čarobnim opisima prirode, sugestivnim tabloima bitaka i opsada, grozničavim prizorima napadaja i proganjanja, bregova i mejdana, a nadasve u upravo nepreglednoj galeriji neobično živih, do kraja plastičnih i uvjerljivih, nezaboravnih figura iz svih slojeva i staleža čitave jedne dobe i čitavog jednog naroda. Pored preufinjenog psihološkog nijansiranja, stečena u realističkoj školi, pisac nije ni za jedan čas izgubio pravi epski smisao za širinu razmaha u kompoziciji, za daljinu zamaha u ideji, za bogatstvo plastike i otmjenost duboke objektivnosti, stečene modernim kritičkim izučavanjem historije, kakve nisu poznavali Sienkiewiczevi predšasnici. I tako doživljujemo čudo, da u vijeku najzakletije skepse kršćanski pisac »Quo vadisa« i stvaralac nezaboravne svetice na prijestolju Poljske (Sv. Jadvige u »Križarima«) podiže cio jedan narod iz očajne apatije u frenezìju entuzijazma, a u »praktičnoj« Americi raspačava u malo prvih godina dva milijuna primjeraka svoga najpoznatijeg romana. Ako se ikad eklatantno pokazala istina o kraljevskoj visini pjesničkog duha, bilo je to u bajoslovnoj popularnosti Sienkiewiczevoj, koja nije ni za trun smanjila visoke odlike njegovih umjetničkih pretenzija. Pa ako je prenos njegovih kostiju u domovinu proslavljen kraljevski, bio je to samo potpuno adekvatan vanjski izražaj one vlasti, koju je veliki Poljak stekao nad tolikim srcima čitavoga svijeta.

Lj. M.

Nove knjige.

Dr Velimir Deželić, Hrvatske slave sjaj, Jeronimska pučka knjižnica br. 206., Zagreb 1924., izd. Društva sv. Jeronima.

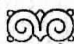
Knez Budimir, otac Smiljkin i Dragomir, njen zaručnik, nalaze se u Sv. Zemlji, jedan u zarobljeništvu, a drugi na hodočašću. Kojčin, nevjerni namjesnik Budimirov, preotme sa svojom poganskom demonskom ženom Vučicom Budimirov grad, a Smiljku mukama hoće da predobije za ženu, dok ona srećom ne umakne i kao rekluza benediktinskog samostana ne sačeka sretni povratak oca si i zaručnika. No ni sada još ne mogu da se konačno združe, dok Dragomir o boku kralja Tomislava ne izvojuje pobjedu nad Madžarima, koja ustali mlado hrvatsko kraljevstvo a glas o moći Tomislava raznese po cijeloj Evropi. Oko te sasvim prednjevjekovne priče, pune crnih spletaka, bjegova, mejdana, bitaka i junačkih pustolovina, umio je pisac da isplete svu silu zanimljivih kulturno-historijskih detaja, koji živo osvjetljuju slavno doba prvoga hrvatskog kralja. Opisi bi bez sumnje bili bogatiji a psihologija intenzivnija, kad ovaj roman ne bi bio namijenjen izrazito pučkim slojevima, gdje treba da u prvom redu djeluje što življa i što napetija radnja i jednostavno ocrtane figure. Intenzivan studij i vrlo vješto iskorišćivanje historijskih izvora učinili su sliku vremena uza sve to vrlo šarolikom, a naročitu vrijednost dobila je ona tim, što je g. dr. Deželić Tomislavljevu slavu nastojao protumačiti ličnom veličinom, koju je izgradio u neobično zanimljiv i izrazit svetački lik. Ta figura, uza svu svoju nadzemaljsku veličinu, ima u sebi tople krvi i živoga mesa: za njom se očito krije piščeva vlastita žeđ za što većom savršenošću. A u tom ima nešto što neminovno osvaja.

Lj. M.

Petar Grgec, Stare slave djedovina, Jeronimska pučka knjižnica br. 208., Zagreb 1924., izd. Društva Sv. Jeronima.

Romanom g. Deželića i ovom historijskom pjesmaricom odužilo se Jeronimsko društvo na krasan način proslavi tisućgodišnjice izdavši dvije vrlo korisne knjige koje mogu da snažno podupru historijsku svijest u narodu. Pažnja kojom je g. Grgec prebrao, proučio i odabrao i historiju i pjesnički materijal zaista je udivljenja vrijedna i nadilazi u svakom pogledu način, kojim se kod nas obično izrađuju pučke knjige. Ova knjiga nije antologija; ona je kontinuiran zbornik historijskih događaja, kako su ih pojedini pisci kod nas opjevali. Umjetnička vrijednost pojedinih komada od podređene je važnosti, no uza sve to se osjeća stalno, da je na djelu bio čovjek koji ima i istančan umjetnički smisao i čvrste literarne kriterije. Kao cjelina, knjiga bez sumnje reprezentira i svoju posebnu umjetničku vrijednost; ona je jedinstveno zamišljena, munuciozno sastavljena, a slabije partije paralizirane su zgodnim uplitanjem ponajljepših stranica našega pjesništva. Ta cjelovitost umjetničke koncepcije opravdava i ovakvu formu djela; jer bi inače sa stanovišta pučke knjige narodu svakako više odgovarala Kačićeva forma, kod koje bi tumač i savezni tekst dolazio naizmjence iza pjesničkih partija kao prozni dio teksta. No kultura je međutim i u najširim slojevima nesumnjivo napredovala, te se može pretpostavljati, da će ipak i većina jeronimskih čitalaca osjetiti vezu između teksta i bilježaka na kraju knjige, te se njima uporedo i poslužiti.

Lj. M.

KAZALIŠTE I UMJETNOST

Narodno kazalište.

O Guizotu se kažuje, da se u zrelije doba potpuno odrekao čitanja franceskih romana i pohađanja kazališta; no do u kasnu svoju starost — a ta je bila zaista kasna — zadržao je običaj, da dnevno pročita, kao neku ozbiljnu razonodu, po dvije tri stranice kojeg engleskog romana. Ne ćemo Guizotu ustupati kompetenciju u prosuđivanju literarne vrijednosti književnih djela, ali je nepobitna činjenica, da u djelima engleske literature poprečno ima neka srž zdrave moralnosti, ima neki svježi napitak okrepe i životne snage, kakav se rijetko nalazi u drugim literaturama. I S h a w je to posvjedočio svojim »Đ a v o l o v i m u č e n i k o m«. Zaista to nije ništa više nego vaudeville, serija živih slika, nanizanih katkada više epski nego dramski, s vrlo teatralnom pointom u prizoru vješanja. No kakva svježina zdravlja trepti iz tih »suhih« engleskih paradoksa, iz tog specifično njihovog humora, koji je uvijek vezan o svijetlu misao, o čvrst pogled na život i o jednu dobru moralnu hrabrost koja iznenađuje. Tko bi se još sa Shawom usudio onako rafinovano sarkastički kritizovati svoju državu i svoju rasu? Tko bi se, šta više, usudio napisati dramu u kojoj se glorifikuje revolucija protiv vlastitog naroda, makar i u ime velike i vječne pravde? I tko bi se, sa Shawom, usudio dobaciti publici XX. vijeka, zablenutoj neobičnim sjajem toga đavla — pravednika, britku tezu da za slobodu domovine treba ne samo vojnika, nego i svetaca! Majstor je, dakako, taj Shaw i u zaplitanju svoje drame! Vještina njegova zapleta osniva se na psihološkom iznenađivanju i na smionosti, ali i potpunoj tačnosti, situacije. Nitko ne bi s manje dramskog patosa a s više životne istinitosti riješio problem psihološke krize u duši pastorovičinoj! Nitko možda ne bi umio da uvjerljivije i pravednije izvede rehabilitaciju pastorovu. A da o »đavoljemu učeniku« samom i ne govorimo. Jednostavnost i spontanost kojom se on upravo nesvjesno predaje svomu velikom instinku dobrote i pravednosti, ima u sebi tragičke veličine uza svu lakoću koncepcije. Publici je svakako bliža ova drama nego li »Cezar i Kleopatra«, koja je već svojom dužinom premarala, a vrlo slikovita i šaroliko fina inscenacija osigurat će joj još jači uspjeh.

Prostor mi ne dopušta, da zađem u detajnu, naročito sadržajnu analizu pojedinih komada, no i inače bih to teško učinio pišući o Šaloma A š a »B o g u o s v e t e«. Nastojeći da iskoristi čisto židovski milieu naroda koji se, pored svoje izuzetno oštre sensualnosti, odlikuje okorelim osjećajem do fanatizma zaoštrene vjere u nesmiljenu i strašnu pravednost osuda Božjih, Aš je stvorio dramu koja dinamikom svoga konflikta iskoja dinamikom svoga konflikta iscrpljuje svoju temu ali i oštrinom svoje drastičnosti naše živce. U toj kobnoj Božjoj osveti ima nešto od grandioznosti grčke tragičke a n a n k e, ali i u kontrastiranju dvaju svjetova, onoga u prvom katu i onoga u prizemlju, ima brutalne smionosti koja, šta više, nadilazi i granice društvenog ukusa. Režija g. Ive Raića bila je izvrsno prostudirana, do u najtanju sitnicu

realistička; same figure nose u sebi tu teškoću, da svako igranje Židova po pripadnicima drugih rasa neminovno sjeća na karikaturu. Toga je bez sumnje bio svjestan Stanislavski, kad je ovaj komad dao u ruke naročitom židovskom studiju. Ipak se igralo ozbiljno i s mnogo predanosti; g. Papić je dao zaista veličinu ovom tipskom predstavniku sraza između vjere i probitka u židovskoj rasi u svoj tragičkoj snazi. Gda Vavra je svojim poznaitm stilom izdašno poduprla izrazito naturalističku notu komada i igre. I svi drugi bili su vrlo dobri. Katolik Léon Bloy pisao je svakako o Židovima s više smilovanja (Le salut par les juifs), i bilo bi zanimljivo vidjeti šta bi bilo iz kršćanina, koji bi napisao ovakovu dramu iz toga milieua. **Lj. M.**

Umjetničke izložbe.

U Salonu Ulrich izložio je g. Milenko Gjurić svoje studije s boravka u Italiji pod naslovom »Rim« simbolizujući tim, da sadržina njegove izložbe ne čine letimični dojmovi i ugodaji s puta, nego sve ono, šta se kroz vjekove staložilo u sretnoj zemlji, čija je glava i srce vječni Rim. Starinska i čvrsta patina umjetničke kulture koja se slegla na to klasično tlo učinila je zaista, da g. Gjurić nije toliko studirao talijanske pejzaže i rimske motive, nego nastojao da odgonene duh klasičke forme, tajnu onoga što je dozrijevalo pod vedrim italskim nebom. I, mora se kazati, da g. Gjurić na tom dosta kritičnom putu, iako sjeća na već poznato, nije zapao u imitovanje i besmisleno stilsko povođenje, nego odaje solidno traženje zrele, čvrste, pune umjetnosti. — G. Viktor Šipek dao je, za razliku od svoje posljednje izložbe domaćih pejzaža, također impresije iz Italije: kod njega, koji se sve više razvija u majstora akvarela, radi se tu u prvom redu o traženju motiva, o hvatanju ugođaja, koji zaista umije punom sočnošću pravog akvarela i da dade. G. Šipek cjelinom svoga rada odaje ne samo sve veći napredak u tehnici, nego i sve jače konture jedne izrazite umjetničke ličnosti. — Braća Pastuhovi, ruski slikari, zastupaju kao većina Rusa koji kod nas izlažu, dobro crtanje, veliku virtuoznost u formi i tehnici, bez pretenzija na to da reknu nešto novo. — Kl. Menci Crnčić izložio je veliku kolekciju »Naše more«, detajne studije primorskog pejzaža i morskih ugođaja, nastavljajući i dalje svojim poznatim stilom koji se već razvio do virtuoznosti i stičući sve veći krug ljubitelja, no ne mičući se ni u kojem smjeru putem novih problema. Pa ipak, čini mi se da je to preran zastoj za čovjeka koji ima još toliko produktivne snage. **Lj. M.**

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika“.
Tisak Nadbiskupske Tiskare u Zagrebu.

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XI. ZAGREB 25. PROSINCA 1924. BROJ 12.

Dragutin M. Domjanić:

Iz lirike Francisa Jammesa.

Sva kuća ruža bi...

(La maison serait pleine de roses.)

Sva kuća ruža bi i osa puna bila,
Po podne večernje bi zvona zazvonila,
Ko jantar prozirni bi grožđe žuto sjalo
I kao od sunca u lakoj sjeni spalo.
O, ljubio bih te, sve srce darovao,
S dvadeset četir ljeta, duh podrugljiv dao,
Moj ponos, pjesme mi u ružama bijelim.
Al ne znam te, jer nema te, tek ja te želim.
Ja znadem samo to kad ti bi bila živa,
I da si kao ja sred livada i njiva,
Mi smijući bi ljubili se ispod pčela,
Uz potok gdje je svjež hladovina debela.
I osjećat bi tek plam sunca užarena,
Na tvoje uho tad bi pala ljeske sjena,
I prestav smijat se, bi usta spajat stali,
Da ljubav kažemo, što ne bi reći znali.
I ja bih našo, da ti rujna usna pruža
I zlatnog grožđa tek i osa i rujnih ruža.

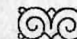
Ko zvona poj...

(Comme un chant...)

Ko nježni zvona poj k večernji, koji gine
I na brežuljku mre sred meke mahovine,
Kraj neke grlice s ružičnim nožicama,
I duša pjeva mi i stoji sad pred vama.

Ko vrtni ljiljan bijel, koj nježno si miriše
Uz stari župni dvor od tihe, blage kiše,
Od vaše nježnosti, ko rose mladog luga,
Ko ljiljana mi dah u duši nježna tuga.

Nek zvono, grlica, kiša i ljiljan sjete
Sad vas, da postoji i neko bijedno dijete,
Što k vašim nogama jedanput, kad vas sretnu,
Svú u trandovilju i dušu svoju metnu.

Dr Fran Binički:

Kamen smutnje.

1.

Već se tisuću i pedeset godina spotiču o nj. Smućuju se veliki i mali, zvani i nezvani. A ipak nije to kamen međaš, nije grdan kamen, što prepriječuje putniku stazu. Nije ni brušeni alem-kamen, za koji bi se otimali lakomi i slavičnjaci. Taj vam je kamen stara naša svetinja. Ali ne poput onoga crnog kamena u ćabi, što ga u Meki pobožno ljube hadžije iz dalekih strana. Drugačija je to svetinja. Nama je mila, mnogima sumnjiva, a nekima tako mrska, da protiv nje već preko tisuću godina pokreću goru i vodu, drvlje i kamenje. To vam je naš starinom posvećeni jezik, narodni jezik u službi Božjoj, staroslovenski, bolje starohrvatski crkveni jezik, i naše drevno hieratsko pismo, glagolica.

Zna se, što su radi toga pisma i jezika pretrpjeli slavenski apostoli, sv. braća Ćiril i Metod. Napose Metod, na kojega su svetogrdno dizali ruku i crkveni natpastiri. Poznato je, da su baš prije 1000 godina biskupi latinaši u mladom istom sjedinjenom kraljevstvu hrvatskom pokrenuli pravi križarski rat. Hrvatski kralj Tomislav u jednu ne bijaše opojen cesaropapizmom poput istočnih i zapadnih vršnjaka, u drugu se valjda ne osjećaše ni dosta jakim na novom prijestolju, pa ne htjede raspirivati strasti. A rođen bojovnik, ne mogaše shvatiti zamašaja narodnoga jezika i knjige, kao što shvati bugarski car Simeon Veliki. Stoga Tomislav i pusti samoga ninskog biskupa Grgura Dobru, da brani narodni liturgijski jezik. A Grgur se osjećaše dosta jakim, da obrani pravo od nepravde. I zbilja, za živa Tomislava i Grgura ne mogoše latinaši zatrti glagolaštvo. Za Krešimira Velikoga ne bijaše već Grgura ni Grgurevića. I glagolaštvu bi izrečena smrtna osuda. Izrečena, ali ne izvršena. Hrvatski se jezik održa u službi Božjoj do današnjega dana. Dašto, ne u sjaju ni u slavlju već u skromnoj zabiti. Odobriše ga Petrovi nasljednici češće puta, tamo od Inocentija IV. (1248.) do slavnoga Lava XIII. Pape se postaraše i za potrebne liturgijske knjige i dadoše ih tiskati u Rimu.

Ali iza Lava XIII. postade glagolica opet kamen sumnje. Protivnici joj ne mogoše zakrenuti vratom, ali tegnuše da je stisnu u pretijesne granice. I za pape Pija X. bijaše zbilja našemu crkvenom jeziku i te kako dogustilo. Hvala diplomaciji naših milih pokojnica, »katoličke« Austrije i Madžarije, naših dragih susjeda s »avita coltura«, i naših prerevnih katolika, hrvatskih liberala! Nego kad pukoše lanci, kojima su nas sinovi Arpadovi pritezali na bratske grudi, kad se dvoglavome orlu polomiše krila, poče svitati i glagolaštvu. Jugoslavenski se episkopat založi u sv. oca Pija XI., da naš povlašteni crkveni jezik proširi iz dosadanjih zakutaka po svoj Jugoslaviji. Episkopatu pruži pomoćnicu ruku i diplomacija Jugoslavije. Ali se opet počeše nadvijati oblaci na naše obzorje. Trojezični Romulovi potomci nastavljaju staru svoju spletkarsku borbu. Naši štićenici i miljenici svemožnih državotvoraca, njemački Hrvati, mladovjerci starokatoličke sekte na sav glas zahtijevaju narodni jezik u službi Božjoj i na svoje hrvatske mise vabe pobožne slobodne zidare, moniste i ateiste. A hrvatski i slovenski katolici misle na stari »fuit Ilion«. Znajući golemu ljubav jedinih državi odanih gromovnika prema hrvatskome i slovenskom narodu, drže se mnogi Hrvati i Slovenci one: timeo Danaos = i kad nose dare, s kožom nam pazare. I zato s nepouzdanjem prate borbu naših državnika za naš liturgijski jezik. Neki pače ustadoše dosta odriješito protiv proširenja glagolaštva. I ja sam napisah nekoliko riječi, koje bi se mogle razumjeti krivo. Napisah u onom ježovitom članku, zbog kojega se naježiše kose mnogima, te se uzrujaše velikani i mališi, bojeći se da ću i ja u papučare. Zato je red reći koju, da se raščiste nesporazumci i razbiju prividni razlozi, radi kojih se smućuju dobri katolici.

2.

Prije ravnih 17 godina dobih list iz Barcelone. G. Benet R. Barrios, prije mi nepoznat, potražio me za praznika, ali ne našao, jer bijah kod kuće u Lici. I zato me zamoli u listu, da mu svakako priskrbim glagolsku azbuku i misal. Među ostalim mi piše: »El que se diga la misa en croato aqui lo ignoran muchisimos y yo deseo ocuparme del pueblo tzech y del croato victimas ambos de Austria y de Hungaria...« Nemah misala, poslah mu Brčićevu azbuku i razložih neka pitanja. Katalonac se živo zanimaše za sve papinske odredbe i za udes glagolice. A u listovima kasnije isticaše »tributo de admiracion, de respeto y de simpatia à la nacion croata...« Koliko sam mogao razabrati, g. Borriosu nisu važili hirovi ni puka radoznalost, van se htio u tančine upoznati s povlasticom, kojom se hrvatski narod ponosi već tisuću godina i ističe među svim zapadnjačkim katolicima. A hrvatski učeni ljudi daleko zaostaju za tim vrijednim Španjolcem. Stoga i ne mogu razumjeti vrednote našega, recimo, glagolskog jezika.

Papa je Hadrijan II. prokleo pilatovce i trijezičnike, koji su se obarali na slavenski crkveni jezik. A danas ima i kod nas trijezičnika. Ima trijeznih ljudi, koji misle, da bi se rasklimalo crkveno jedinstvo uvodeći slavenštinu u liturgiju. Prteno oružje! Grčki, sirokaldejski, jermenski, koptski jezik, pa različne liturgije ne rasklimavaju crkvenoga jedinstva. A slavenski će ga rasklimati. Spasitelj nije govorio ni grčki ni latinski. Zašto dakle da se ističe prednost ovih dvaju jezika uz židovski? Da je namjesto Pilata bio u Jerusolimu Arpad, jamačno bi na križu Isusovu bio na prvom mjestu madžarski natpis. A da je bio slučajno sreski glavar ili okružni načelnik, na prvom bi se mjestu isticala ćirilica. Isusovci su i u Kitaju bili počeli uvoditi kitajski jezik u liturgiju. Poprimili su pače i neke kitajske običaje. I da nije bilo zavisti u drugih re-

dovnika, bili bi isusovci učvrstili katolicizam u Kitaju. Tjesnogrudnost ga je gotovo istrijebila. Kad sam prije 24 godine prvi put posjetio zaslužnoga isusovačkog učenjaka o. N. Nillesa, prikazao sam mu se kao »sacerdos glagolita«. Odmah me je upitao, imam li glagolski misal. Inače će mi on nabaviti. Dašto, imao sam svoj! Na rastanku je izručio pozdrav Hrvatskoj, koju pozdravlja on, »der alte Glagolit«. Znano je, da se uvelike zanimao udesom glagolice i branio je. A ipak je bio uzoran redovnik! Još i ovu! Ban je Zdeslav pokušao Hrvatsku odcijepiti od Rima. Pokus je platio glavom. Branimir je opet svoju državu sjedinio s Rimom. I dok je ninski biskup Teodosij glagolaš bio vjeran papi, dalmatinski su latinaši dugo pristajali uz istočni raskol. Dašto, za protestantskoga je pokreta bilo i hrvatskih lutorana, koji su s pomoću hrvatskih bogoslužnih knjiga nastojali raširiti protestantizam. Ali su na pr. biskupi Vigar i Dominis Gospodnetić bili latinaši, pa su bili zagriženiji od drugih. Zato se ne smije poredivati jedinstvo Crkve s jedinstvom jezika. Inocentij IV. lijepo napisa, da je podložan sermo rei, non res sermoni. Jezik je samo sredstvo obreda. A ako različiti obredi ne uništuju crkvenoga jedinstva, još će manje jezici.

3.

Trojezičnici ističu svetinju latinskoga jezika. Ne mogu se pozivati na natpis na križu Isusovu. Ono su bila mrtva slova, kojih se nije dotakla krv Isusova. A ako se dotakla njih, orosila je i zemlju pod križem, pa bi ona zemlja i kamen bio svetiji od slova, kojih je nestalo. A usto je u onim jezicima izrečena smrtna osuda sinu Božjemu. Time jamačno nisu oni jezici posvećeni niti su uzdignuti nad ostale jezike. Židovski je jezik bio u Jerusolimu domaći, latinski je bio državni, grčki jezik uljudenog svijeta. Danas bi natpis bio valjda arapski, engleski i franceski, a možda i ruski! Nu mora se priznati, da je ltinski jezik posvećen dugom uporabom u službi Božjoj. A tako je posvećen i grčki i jermenski, pa i staroslavenski i stari hrvatski jezik.

Crkva je katolička, pa i jezik mora biti katolički. U zbilji nikad nije bio latinski jezik općeni jezik sve Crkve, već samo jezik zapadnjačkih obreda. Istočnjaci su se oduvijek služili istočnim jezicima.

Crkva je apostolska. Nu nije dokazano, da su apostoli govorili latinski. A sve da i jesu, govorili su i začetnici slavenskoga crkvenog jezika, slavenski apostoli Ćiril i Metod. Zato je dogmatska borba protiv našega liturgijskog jezika — mlaćenje prazne slame.

Slavenska služba Božja ne rasklimava crkvenoga jedinstva, ne tare crkvenih obilježja. Naprotiv je slavenska služba zlatan most za crkveno jedinstvo. Odavno mi je jedan prijatelj Poljak malo odviše sanjarski dokazivao, da se preživio germanski i romanski svijet, pa da budućnost Crkve ostaje na Slavenima. A dašto, Slaveni će svoj jezik učiniti službenim crkvenim jezikom. To su

prostodušne sanjarije. Činjenica je, da Slaveni brojno nadmašuju sve ostale narode kršćanske. Činjenica je, da je samo odbrojak Slavena u Crkvi katoličkoj. A da se izvrši Isusova želja i molitva, da svi budu jedno, može uvelike pomoći stari slavenski jezik. Nikome taj jezik nije zazoran u katolika istočnoga obreda. Pa zašto da se o nj spotičemo, kad se liturgija služi po obredu rimske Crkve?

Ne stoji, da nas taj jezik otuđuje od ostalih katolika, pa i od naših državljana Neslavena. Dok su stari glagolaši bili neuki samouki, dakako, nisu se mogli razumjeti s ostalima. Nu bilo je takih svećenika i biskupa i latinaša, koji su jedva što razumjeli latinski. Sv. Abon († 1004.) morade po odredbi poatjerskoga i pariškog biskupa iakom latinštinom sastaviti propovijedi za svećenike, koji su jedva što znali latinski. (D' Achery, Spicileg. IX. p. 79.). Ali danas gude druge gusle. Glagolaši znadu koliko i latinaši. Razumiju službeni jezik svoje Crkve. Do potrebe ga mogu upotrebljavati i u saobraćaju s onima, s kojima ne mogu općiti u drugom jeziku. Pa kud će više?

Ja sam u crkvi sv. Petra u Rimu lijepo glagolao i pod misom pričestio Talijane, koji nisu razumjeli ni jedne riječi, a opet su znali, o čemu se radi. Vršio sam sve kao i njihovi zemljaci.

4.

Mogao bi ko reći, da se sam porezah. Ili je potrebno ili suvišno, da narod razumije liturgijski jezik. Ako je potrebno, onda bi morali svi narodi služiti u svome narodnom jeziku. Onda sam i sam griješio, kad sam misio jezikom, kojega narod ne razumije. Ako je suvišno, čemu onda Hrvatima narodni jezik u iturgiji? Ovo vonja po sofisteriji. Mnogo se ističe tajanstvenost mise. Ali meden agan — ništa previše. Kršćanska religija i bogoslužje nije poput starinskih misterija i teurgija. Dašto, mi ne možemo proniknuti posve u tajnu sv. mise. Ali se ne smijemo lučiti u esoterike i eksoterike kao stari pogani i krivovjerci. Kršćanska vjera nije demagogija, ali nije ni oligarhija. Svi smo mi katolici »kraljevsko svećenstvo«, svi sudjelujemo kod sv. mise. Svi su nazočni u neku susvećenici i suprinosnici. Zato im se ne smiju liturgijski obredi prikrivati deveterim zastorima. Ta latinski su crkveni jezik isprvice razumjeli svi vjernici zapadnjaci. Razumjeli su ga donedavno i naši purgari, koji su svjetovali djecu: »Miškec, bene te geras. Ne facias mihi pudorem!« Danas smo toliko napredni, te ne razumiju ni oni, koji prođoše 13 škola. A glagolsku misu u glavnom može razumjeti svak. Dašto samo onda, kad svećenik ne meće riječi na mučila. I od »Vniđu k oltarju božiju« do posljednjega »Bogu hvali« može pratiti svu božansku službu. Može sa svećenikom sudjelovati. A tako se i radi na pr. u Hrvatskom Primorju i na Krku, gdje narod nije nijemi posmatrač, van pjeva i S l a v a i V j e r u j u i ostale dijelove. Držim, da živa, razumljiva riječ može više djelovati na srce, na pobožno čuvstvo nego tuđa nejasna riječ.

Neki su suviše tankoćutni pa se boje, da bi se neupućen narod mogao spoticati, osobito u gornjoj Hrvatskoj i u Sloveniji. Široki su slojevi konservativni, pa bi se lako mogli smutiti bilo kakovom novotarijom. Kad se prije 30 godina obnovila glagolica u senjsko-modruškoj biskupiji, nastala je u narodu prava buna. A zašto? Svećenici su sami bili vični misiti napo latinski napo hrvatski, pa glagolice i starog jezika nisu razumjeli, već su sve lomili i mrvili. Preko volje su počeli glagolati. Smutljivci su pričali narodu, da će se povlašiti, jer je ruski car poslao papi vreću dukata i t. d. Narod je povjerovao i uzbunio se. A poslije se lijepo prilagodio. Zato treba širokim slojevima sve razložiti. Treba ih uputiti, da se narodnim liturgijskim jezikom ne mijenja vjera, da se ne radi o političkoj propagandi, već da se hrvatskome i slovenskomu narodu u kolu ostalih katoličkih naroda daje ovlast, odlika, kakve nema nijedan drugi katolički narod. A k tome mu se namjenjuje i golemi vjerski i kulturni zadatak, da bude most između Istoka i Zapada. Ne mrtvi most, preko kojega će gaziti osvajalačke horde, već živi zlatni most, koji će pritegnuti u Isusov tor one, što su dosele izvan njega.

5.

Zato su na krivom putu i liberalci, koji bi s pomoću narodnoga crkv. jezika rado razbili crkveno jedinstvo i hrvatski narod otudili vjeri naših otaca. A varaju se i plašljivi katolici, koji se boje političkih demagoga, te misle, da će nas starohrvatski jezik baciti u natražak. Neki drže, da je proučavanje glagolice Sisifov posao, a bez ikakve koristi. Suvišni strah. U Hrvatskoj se i dosele u gimnazijama učio stari slavenski jezik, ako i ne odviše duboko i opširno. Neka se u bogoslovskim učilištima upotrebi jedan sat u tjednu za poučavanje toga jezika, lako će naučiti i najslabiji slušač. A tim ne će zaman trošiti vremena. Ako naša stara knjiga i nije prebogata, opet nije na odmet. Ko želi da pravo razumije živi hrvatski jezik, mora poznati i stari slavenski. Oblika: napeti, napon, napnem, opanak itd., naduti, nadmem, nadam i sl. ne razumije bez staroslovenštine. I još nešto. Zna se, da je staroslavenski jezik stric svih današnjih živih slavenskih jezika, a sinovac sanskritu i ostalim drevnim jezicima. On je ključ za komparativnu slavistiku. Ko pomno prouči stari slavenski jezik, moći će bez velike muke razumjeti sve slavenske jezike, ako i ne će sve jednako. I svakako će imati više koristi, nego da uči posebice ne znam koji živi jezik. Imat će koristi i onaj, ko se hoće uopće da bavi komparativnom filologijom. Nek se niko ne smiješi dobacujući: pop i komparativna filologija! Ta začetnik je komparativne filologije isusovac Hervas.

6.

»Ali naš glagolaški jezik nije onaj staroslavenski jezik sv. braće Ćirila i Metoda«. I jest i nije. U istočnoj je liturgiji stari jezik porušen. Levaković i Karaman bijahu dosta natrusili ruštinom i naš misal. Parčić je istrijebio rusizme, ali je otišao predaleko, pa je upotrebio neprilične starije primjerke mjesto kasnijih razumljivijih. Kako se vidi iz nekih glagolskih spomenika, i Hrvati su isprvice bili prihvatili u liturgiji i jezik sv. braće, koji se malo razlikovao od ondašnjega hrvatskog jezika. Nu uskoro su počeli odbacivati ono, česa nije bilo u hrvatskom jeziku. Odbacili su nosne glasove ę i ą, pomiješali su poluglas jer i jor. A naskoro su mjesto jerova uzeli pisati čisti a ili e. Staro su št i žd zadržali, ali su izgovarali đ (j) i ć. Poslije su naši stari išli i dalje, te su uveli gotovo ondašnji živi jezik uz neke samo uspomene starinskoga jezika. Šteta, što naš zaslužni Parčić nije pošao zlatnom sredinom. Mogao je odbaciti jerove, umjesto št i žd pisati ć i đ itd. Dašto, izabrao je glagolicu, u kojoj nema dosta slova za svaki glas. K tome je bez potrebe zadržao različne oblike. Tako je naš misal neka krestomatija ili antologija. A to bi se moralo popraviti. I latinsko se sv. pismo češće čistilo i popravljalo, pa zašto ne bi naš misal? Dr. Vajs, koji prepisuje misal latinskim slovima, misli na sve Slavene, pa odviše konservativno zadržava št i žd, te samoglasno l (vlk, vlna), a jer piše poput i, samo bez tačke. Zato će i prepisani misal ostati kamen smutnje. U latinskom se misalu ne upotrebljuju arhaistički oblici, ne pazi se puno ni na klasicizam, već se prevod prilagodio kasnijoj latinštini. Tako bi trebalo i naš misal prilagoditi starome hrvatskom jeziku. A braća Česi i Poljaci mogu izgovarati po svoju. Nije to obilaženje zakona. Istu riječ izgovara Talijan čezar, Rumunj česar, Francez sezar, Španjolac sesar, Englez siser. Pa zašto ne bi rekao Hrvat noć, Čeh i Poljak noc, Rus noč? A opet bi najbolje bilo pisati noć.

Trebalo bi iz misala protrijebiti i nepotrebne grecizme, koji smetaju i učenu svećeniku, pa kako će ih razumjeti neuk laik. I tuđa bi imena trebalo pisati razumljivije, jer su mnoga i smiješna. A ne bi bilo zgorega, da se usavrši prevod himana i posljednica, jer su neke odviše drvene.

7.

Da zaglavim. Crkva je dopustila onoj šaci sjedinjenih Kopta, da u liturgiji upotrebljuju stari koptski jezik, koji je danas posve mrtav. I niko se ne spotiče o taj jezik. I ne boji se, da će zbog jezika otpasti od Crkve. Ne smijemo ni mi biti strašivice ni licemjeri. Ne smijemo isticati crkvenoga jezika kao kulturno i političko sredstvo, premda ni to nije na odmet; već kao jezik posve podesan za službu Božju, osobito u nas na razmeđu Istoka i Zapada. Moramo poduprijeti nastojanje našeg episkopata i truditi se, da sv. Stolica protegne na sve Jugoslavene rimskog obreda staru povlasticu, što su je teško sačuvale samo neke biskupije. A mi svećenici moramo nastojati da proniknemo u duh starohrvatskog jezika i upotrebljujemo ga u službi Božjoj tako, te se dosegne velika svrha, za kojom su išla sv. braća, apostoli Ćiril i Metod.

Marko Soljačić:

Misa.

Kyrie eleison.

Gospode, ja sam otišo
daleko u proljeće svoje,
moje su misli usnule
i čežnje su moje se razbile.
Kô blijed i sumoran dan
stao sam ovdje na grudi:
tek što sam okolo zirkao
i strah me je bilo od ljudi.
Nisam se, nisam se ufao
u pobjedu vjerovat svoju,
i noge su mi klonule
i nade su mi tonule
kô olovo na dno.
Ah, kako je teško, Gospode,
razbiti slutnje i vjeru,
kako je užasno ljubiti,
a polete plamene ubiti
u cigli jedan dan!
I što su mi ljudi pomogli,
i što su jutra proljetna,
kad bez Tebe su svitala
gorčine puna i mirisa šutljivih?
— I pošo sam na raskršće,
gdje dv'je se ceste križaju:
na jednoj sila otrova
i bijes golemi urliče,
na Tvojoj uzdah molitve
i tihi šapat jutarnji.
I došao sam Tebi, Gospode,
i prosim Tebe srce mladano
i dobru dušu djetinju.
O, smiluj mi se, Gospode!
Sve moje jade pomiluj
i pakost moju poništi.
O, smiluj mi se, Gospode,
o, pomiluj, o, pomiluj!

Gloria.

Jutros su bašte prosile
vedrine, sunca, mira,
jutros su jele nosile
na granam pozdrav Gospodu.

Sa hiljadu je usana
seoskih ovdje moma
razlijegao se blagoslov
do Gospodova doma.

U bašti rosa sijevala
jasminak drag, i ruža
u grud je balsam lijevala:
dobrotu višnjeg Gospoda.

Potoci mirno slušaju
veselje zrelih šljiva,
i naprežu se, kušaju
zaljuljat se u molitvu.

Dječaci kô kukuruzi
podigli svijetle glave:
i oni hoće u zoru
Gospodina da slave.

Što grlaca zazvonilo,
kad dan u crkvu pane,
i ruke su se dizale
i klanjahu se grane.

Sve bruji, sve se zanijelo,
i hrast i šuma plava,
pa što ću i ja kliktat, Gospode,
no: Slava Tebi, slava!

Credo.

Znam, da u kapljici rose
žive milioni stvorova,
i znam, da jasika treperi
na dah,
što ja ga i ne osjećam.
O, kako smo ludo sanjali,
a nismo htjeli vidjeti,
da ima život, dušu mekanu,
da ima jedna miso prebijela,
što hoće pjev slavuja u šumi!
Što puta smo se divili aprilima
i jutrima, što dršću tihano
ko duša čista, nevina.
— Ja ne vidjeh Te jošte, Gospode,
na Sinaj gori, u plaštu oblačnome,
ja ne vidjeh Ti ruku presvetu,
al osjetih Te po tisuću puta
na stazi tvrdoj, kojom si me slao.
Vidjeh junaka, koji ovud luta
kô slijepac čovjek, što je na rub stao,
i vidjeh duše: srce im je cijelo
golemi oganj ljubavi i vjere.
Junak se boji, drugi život mjere
po vječnom danu.
Samrt je njima
bolji života dio.
I sve, što je bijelo,
Od prečiste je misli.
Ja to znadem,
i znadem, da jesi,
i da si došo
i da ćeš opet doći.

Tko je u moje noći
ulio radost i sreću?
I tko je svima stvorenjima
ulio nadahnuće,
da vrškom, dušom prema Nebu klise?
Zar nije tamo vječni mir
i život vječni?
Vjerujem,
vjerujem,
vjerujem!

Sanctus.

Svet si, Gospodine Bože,
u zraku,
kada oluja gromovima bjesni.
Svet si, Gospodine Bože,
na moru,
kad oluja silne valove lomi.
U šumi, potoku, u oblaku,
što je stao nasred svoda
i divi se veličju Tvojem.
Svet si i presvet u dušama
svih jaganjaca,
što skaču po pašnjacima
na slavu Tebi.
I sve stvari, što bjehu i što jesu
padaju skrušeno pred Tobom
sa dušama svetaca i grješnika,
što se kaju, biju i mole se:
Svet, svet, svet...
Blagosloven, Gospodine Hriste,
što si jutros u moju sišao dušu,
da rasvijetliš i sakrite kutove,
što u njoj sjaju prazni
čekajuć da ih ispuniš Ti,
koji dolaziš u ime Gospodnje.
Blagosloven u svetištu
svih duša,
koje si pozvao
na radost pira vječitog,
kojim si dao blagoslov,
mir i veselje
u križu,
koji nose s Tobom
na Golgotu.
Blagosloven u pjesmama,
što ore u srcima nevine djece,

što dižu ruke,
i cvijeće prosiplju
pred otajstvom Tvojim
i viču:
Hosana, Hriste, hosana!

Podizanje.

Gospodine, sa žitom, što se talasa
po bijelim poljima
u ljupkim i vedrim urama,
kad ga dodirne dah
blagoslovenih lahora Tvojih,
ja poklanjam se sada
i uvijek
svemogućem veličju Tvojem.
O, klanjam Ti se sa tisuću
jutara prečistih,
što Ti donose sve,
što je kroz noć počivalo,
da bude čisto i vedro
i da razumije dah molitve
i dar,
što si dao svemu stvorenom.
Sa rojevima umilnih pčela Tvojih
ja palim svijeću,
i htio bih da izgorim,
kô što si gorio Ti,
svemogući Hriste,
na večeri zadnjoj,
na gori Maslinskoj
i na Golgoti.
Kô što je zadnja noć Tvoja
bila puna muka i prezira,
a ipak si je ljubio
ko veličajnu drugu patnja i bolova,
što Ti utisnula u ruke križ,
tako daj, da i ja,
sjećajući se Tijela i Krvi Tvoje,
svakome oprostim
i ljubim,
kô što si rekao,
kô što si činio.
Hriste, klanjam se
presvetoj krvi Tvojoj

i Tebe blagosivljam,
što si nam dao snage,
da lakše ljubimo,
da lakše snosimo,
i da dođemo
u kraljevstvo Tvoje.

Pater noster.

Oče naš, koji si blagoslovio
zemlju i svodove
i sve što u njima živi
i jest
tajnenom noći Tvoga Duha,
sa svih se gudura i klanaca,
šuma, pašnjaka, oranica,
livada i oblaka
sveti ime Tvoje.
Svi dani, večeri i noći
zazivlju kraljevstvo Tvoje,
jer Ti si jedini kralj
svih bijednih, što umiru
od gladi i nevolje.
O, pruži milostivu ruku,
koja će prosuti radost
po oporim stazama,
kuda vrludaju milioni
gladne, bosonoge djece,
što dižu oči,
ruke sklopljene k Tebi,
ocu nebeskome
i mole,
da se ispuni
volja Tvoja.

Agnus Dei.

Jaganjče Božji,
koji ideš
od doma do doma
i tješiš sve, kojima je godina
donijela prokletstvo
i nemir
i smrt,
pa sve na sebe uzimaš,
kô da si kriv,
što su drumovi tvrdi
i polja močvarna
i duše kaljave.
Jaganjče Božji,
smiluj se, smiluj se nama!
Ti, koji si u večernjem rumenilu
vidio krv,
što se prolila
za jedan jedini hir ljudske duše,
raširi svoje ruke probite:
u jednoj rani naše duše okupaj,
u drugoj, Hriste, srca nemoćna,
pa vitlaj s njima,
da se očiste!
I kliktat ćemo Tebi u zoru,
s radošću ljupkih ostrva,

što kupaju se u moru,
s veseljem sviju mladih kosova
i jaganjaca,
što pasu travu mekanu.
I biti ćemo opet veliki
i jaki,
da u nebesa gledamo;
jer tamo su nam domovi
i tamo su nam proljeća
i tamo nam je mir.

Postcommunio.

Ni jedan ni dva,
već hiljadu rascvalih dana
ustreptjelo je danas,
Željo brežuljaka vječnih,
po kojima su pasli pogledi
Katarine sijenske i svetice
male Terezije.
U mrkom doba ponoćnom
i svakoj uri jutarnjoj,
kad snaga nama poče klecati,
ti prišla si nam,
o dobra sveta Hostijo,
da u srž nama uliješ
svjetlost i želju
preko svih vrhunaca
do presvijetloga Horeba,
da utonemo radosno
u tihom miru vječnosti.
Što niti jedan genij umrli
na samrti nam dati nije mogao,
da lakše nama bude u agoniji
i lakše prijeći ovog svijeta granicu,
to Ti nam poda, Hriste Gospode,
što sve si, sve si nas uzljubio
i zalog sreće pružio nam vječite.
I zato su nam čežnje neodoljive
i dobri dani veseli i blistavi
i ove noći naše biserne,
jer za Tobom nam duša izgiba:
O, Ti si s nama u srcima našijem,
koja Te, Hriste, nisu, nisu dostojna,
ali su Tvoja
od dana prvih do raskršća velikog
u kasne dane
u vjekove vjekova
Amen.

Dr Ivan Merz:

U krilu svete liturgije.

Gle smirenje moje u vijeke vjekova: boravit ću tu, jer tako sam odabrao. (Ps. CXXXI.)

Na putu.

Postelja je moja u plamenu — pomislih prema preporuci sv. Terezije; ... skočim naglo na noge, zahvalim se Stvoritelju, predam se u naručaj današnjem svečaru sv. Ivanu Evanđelistu, koji me primi i urnebesnim lijetom stade nositi prema beskrajnom Božanskom Srcu. I međutim sam se već umio; otvorio sam ključanicu velikih kućnih vrata i — hladan zrak i mrak prodrmaju svim mojim bićem.

Požurim se kroz mrak prema Južnome kolodvoru. Iščeznu iz moje duše pomisao na orlujski lijet sv. Ivana i misterij noći stade da djeluje na moju odmorenu dušu. I što se više kroz mrak žurim, to mi se posve nehotice sve to jasnije ukazuje slika Učitelja, koji se također u noći dizao preko gora i dolina, kroz gradove i šume išao — dok su ostali ljudi počivali; i tada je pomišljao na spas svoga bijednog stada, koje je došao da otkupi. A tako su činili i apostoli: i oni bi probdjeli čitave noći, moleći se beskrajnom Stvoritelju, vrhovnome zapovjedniku milijuna zvijezda što trepte na nebu, Zakonodavcu svemira, koji uzdržava sunce i najmanju travu i svako pojedino stvorenje vodi prema određenoj svrsi. I tajna me je noći sve više zaokupljala i u kretanju svemira osjetih bilo Onoga, koji je bio u početku, koji jest sada i koji će kraljevati u vijeke vijekova.

I apostoli i mučenici, i monasi i ispovjednici, i djevice i svete žene i svi ti heroji čovječanstva, svi ti koji su u prošlosti probdjeli noći u molitvi ili koji su u smirenim zvjezdanim noćima čekali, da ih odvedu pred krvnika — svi ti, pa među njima i one mnoge tisuće hrvatskih mučenika — svi su osjetili kucanje noćnoga bila, tajanstvenu sveprisutnost Božju....

U tim mislima i osjećajima stigoh na kolodvor. Već je tamo bilo nekoliko đaka-kongreganista i svi su bili smireni; kao da je i na njihovu mladenačku dušu djelovala tajanstvenost i dostojanstvo velike, beskrajne noći.

Tek što je željeznica krenula i njen isprekidani ritam počeo da u našim dušama prekida pravilnost svemirskih kretnja, dadosmo se na posao. I dok su se nizala sela i gradovi, ukazivale u daljini crkvice i tvornice mi smo, puni neke neizvjesne nade i čežnje, pomišljali na doživljaje koji nas čekaju u Rajhenburgu. Putujemo u trapistski samostan, da pohodimo utjelovljenu Riječ Božju. Našeg Gospoda Isusa Krista, koji tamo stanuje i vjernicima govori na osobito mio, sladak način pomoću svete Liturgije.

Već smo se radovali, kako ćemo prisluškivati koralnom pjevanju trapista po kojemu Zaručnik na posebno ljubazan i čaroban način govori ljudskim dušama; kliktali smo od radosti što ćemo mi, razumna bića, u raznim časovima dana dati u ime nerazborite prirode — u ime zvijezda i sunca, u ime leda i snijega, u ime ekvatorskih vatrâ i ražarenih peći tvornica, u ime devetog sata, kada je sišao Duh Sveti na zemlju i u ime dvanaestog, kada je Isus bio za nas na križ raspet, dà, kako ćemo mi u ime svih nerazboritih stvorova i u naše vlastito odati Bogu Tvorcu čast, hvalu i slavu.

Željeznica stade. Iskočimo brzo i počnemo se penjati bijelim zavojima prema tvrdoj kuli vitezova Marijinih. Već izdaleka opazimo dva monaha u bjelini.[1]

Bili su to prečasni opat i prior. Nakon srdačnog pozdrava odvedoše nas u predvorje. Nad glavnom kapijom stoji kip bl. Djevice Marije. Dà, eto Marijina djeca, kongreganisti, ta Marijina pješadija, došla je da pohodi teško Marijino topništvo. Marija je naša kraljica; ona je onaj nepobjedivi toranj Davidov, s kojega visi tisuću štitova (Cant 4, 4); to su bile misli, koje su me pri početku zaokupljale. Prođosmo kroz ova vrata i pročitamo natpise: »Bernarde ad quid venisti« (Bernardo, čemu si došao?) i »Quod incipis, perfecte incipe« (Šta započneš, temeljito započni!). U predvorju ove kule blažene Djevice Marije vidjesmo velik kip sv. Bernarda, ovog sredovječnog Marijinog viteza, štovatelja nebeske Kraljice. U maloj, vrlo siromašnoj kapelici pogledamo rasvijetljene jaslice iznad kojih su se sjala crvena vatrena gotska slova: »Gloria in excelsis Deo« (Slava Bogu na visini).

Terca.

Doskora uđoše polaganim dostojanstvenim hodom bijeli monasi i nekoliko njihovih gimnazijalčića, te stadoše moliti Tercu iz malog časoslova blažene Djevice Marije. Pošto su ovu svršili, izmolili Oče naš i Zdravo Marijo, jedan između njih zapjeva tugaljivim glasom: »Deus, in adjutorium meum intende«. (Bože, priteci mi u pomoć), a zbor odgovori: »Domine, ad adjuvandum me festina« (Gospode, hitro mi priteci u pomoć). Svi skupa zapjevaše složno, duboko pognuvši gornji dio tijela: »Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto« (uspravivši se zatim) »sicut erat in principio et nunc et in saecula saeculorum Amen« označivši time, da je svrha cijelog njihovog života i njihovih neprestanih molitava, odavanje časti presvetome Trojstvu. Pošto je to bila Terca (u 9 sati prije podne), koja nas podsjeća na silazak Duha Svetoga, to svi složno zapjevaše himan sv. Ambrozija »Nunc Sancte nobis Spiritus...« U ovome se moli Duh Sveti, da poput sunca, koje se

[1] Zahvaljujem se tom prigodom presv. ocu opatu, ocu prioru i ostalim redovnicima, koji su nas tako srdačno primili, lijepo poučili i obilno podvorili

već dobrano diglo nad obzorje, svojom ljubavlju užeže naše duše, da uzmognemo ustima, jezikom, duhom, sjetilima i svim silama ispovijedati slavu Božju i uz to ljubiti našega bližnjega.

Nakon ove molitve, koja uređuje odnošaj pojedinih duša spram čovjeka, svi se sjetiše svečara, sv. Ivana Evanđeliste i zapjevaše: »To je onaj učenik, koji o svemu tome svjedoči«. A o čemu svjedoči? To su monasi već noćas saznali, kada im se je sa Matutina čitala poslanica sv. Ivana u kojoj ovaj tvrdi da je bio s utjelovljenom Riječi i da mu se poradi toga mora da vjeruje:

Psalam 119., koji je uperen protiv zlobnih jezika, posve odgovara svetkovini dana. Tà sam sv. Ivan napisao je svoje evanđelje protiv raznih heretika, klevetnika, koji su tvrdili da Isus nije opstajao prije Marije. Sveti se je Ivan posve pouzdao u Božju pomoć. Kakav je bio njegov unutarnji život u to doba, to kazuje 120. psalam, koji trapisti zapjevaše »Digao sam svoje oči gorama, otkle će mi doći pomoć. Pomoć mi dolazi od Gospoda, koji je stvorio nebo i zemlju. Neka ne dopusti, da tvoja noga posrne... Ne, ne drijema ni ne spava onaj koji čuva Izrael...« I sami se trapisti moraju da bore poput svečara i oni željno iščekuju smirenje; sva je njihova težnja, da jednom uđu u dvore nebeskoga Jeruzalema. Radost obuzimlje njihovu dušu kada pomisle na taj čas. Sva ova čuvstva izražavaju pjevanjem: »Radovao sam se poradi onoga što mi se reklo: Ići ćemo u stan Gospoda. Naše su se noge zaustavile kod tvoga predvorja, Jerusolime. Jerusolim, koji je sagrađen poput grada, čiji se dijelovi međusobno drže. Jer onamo su se uspela plemena, plemena Gospodnja.... da hvale ime Gospodnje...«

Misa sv. Ivana Evanđelista.

Nakon nekih drugih molitava započe svečana, konventualna misa. Kako je dostojanstvena! Kako sve ide polako, da čovjek osjeti kucanje vječnosti. Čemu se žuriti, kada čovjek pjeva hvalu Božju, radi koje je i stvoren?! Čovjek je došao do svog cilja, on ima samo da motri. A o čem razmatramo, glasno, muzički? »Usred Crkve je otvorio svoja usta, svi krajevi, svi vjekovi čuli su njegovo evanđelje u kojemu govori s božanskom mudrosti i razboritosti«. I zaista je sv. Ivan div duha; sam Duh sveti govorio je po njemu i već na samoj zemlji »obukao ga je u odijelo slave«. S ushićenjem moramo priznati, da je »dobro hvaliti Gospoda«, kao što je to činio sv. Ivan, » i slaviti... ime Svevišnjega. Slava Ocu...«

Molimo se zato da Gospod prosvijetli svoju Crkvu i neka »rasvijetljena naukom blaženog Ivana Apostola i Evanđelista dođe do vječnih dobara«.

G r a d u a l e sa svojim jednostavnim melodijama dozivlje u pamet onu scenu, kada je Spasitelj rekao Petru da ga slijedi, a Ivanu da pričeka, dok On sâm ne dođe. Cijeli sadržaj tek saznasmo kod čitanja Evanđelja, a ofertorij doskora pun nadnaravne radosti zapjeva: »Pravednik će cvasti poput palme i umnožit će se poput cedra, koji je na Libanonu«. Osobito se kod razvučene melodije »multiplicabitur« — umnožit će se — nehotice sjetih na hrvatske Orlove, koji su si nedavno izabrali sv. Ivana za zaštitnika. Zaista će se njegov rod umnožiti; svaki Orao ima da postane malim Ivanom, koji će ga nasljedovati u čistoći, počivati na presv. Srcu i poput Orla kružiti u nedohvatnim visinama božanskih ideja.

O svim ostalim dijelovima mise ne ću da govorim. Radost nas je okupljala, jer smo vidjeli pravu misu, misu u kojoj je živi kontakt između svećenika, koji moli i puka, koji odgovara. Kada su svi prisutnici izišli, podosmo za njima, da se porazgovorimo s monasima. Đake je pri tome najviše zanimao njihov »nijemi govor«, pa su htjeli da nauče te »tajne« znakove.

Seksta.

Doskora odosmo da prisutvujemo pjevanju »Sekste«. To je sat, kada je Spasitelj, za ljetne žege, obećao Samaritanki živu vodu, koja će teći u život vječni. Samaritanka je bila poganka. U podne dakle biješe pogani pozvani da postanu djecom Božjom. Radi toga je i sv. Petar u podne vidio, kako s neba silazi veliki plašt s raznovrsnim nečistim životinjama, poganima, koje će si kraljevstvo Božje prisvojiti. Toga se sjeća sv. Crkva, kada moli sekstu.

Trapisti zapjevaše himan sv. Ambrozija »R e c t o r p o t e n s« u kojemu mole Tvorca, da ugasi vatru prepiraka. To je psihološki posve opravdano. U podne sunce tako pali, da čovječja volja oslabi i lakše popusti grijehu. U podne je čovjek također izmoren, pa treba osobite Božje pomoći. Evo kako glasi ovaj pijev: »O Bože istine, čija moć svima ravna i koji upravljaš svim mijenama, daješ jutru čar svijetla, a podnevu svoje vatre. — Utrni vatre prepiraka, odnesi svaku štetnu strast; daj našim tjelesima zdravlje i našim srcima pravi mir....«

Od posla umorni, monasi nijesu izgubili nadu u Božju pomoć. Pjevaju zato 122. psalam: »Digao sam svoje oči spram Tebe, koji stanuješ na nebesima, kao što oči slugû gledaju u ruke svojih gospodara ... isto tako upiremo oči spram Gospoda, našeg Boga...« Sjećaju se pjevajući 123. psalam, da ih je Gospod već prije oslobodio: »...Naša je duša umakla, kao vrebac, mreži lovaca; možda se je rastrgla, a mi smo oslobođeni...« Mogu biti puni pouzdanja. Te osjećaje izražava 124. psalam: »Tko se pouzdaje u Gospoda, poput gore je Siona; tko stanuje u Jerusolimu, ne će biti nikada svladan...«

Takav je bio i sv. Ivan. »Naš Gospod Bog ga je hranio hljebom razboritosti i ugasio mu je žeđ vodom mudrosti, koja daje spas«.

Nakon ručka otpjevali su đaci gregorijanski »Salve regina«. Trapisti su se obradovali, kada su vidjeli pravi interes za liturgijsku glazbu, ali su međutim izjavili, da oni pjevaju jedan svečaniji »Salve regina«, koji ćemo čuti, na večer, kod kompletorija. Međutim je jedan otac, koji se brine za glazbu, odveo dvojicu između nas u jednu posebnu sobicu, gdje nas je uputio u pratnju koralnoga pjevanja.

Razgledali smo cijeli samostan. Natpisi »Claustrum ubi regnat Charitas est paradisum in terra«, te izvaci iz Sv. Pisma jasno pokazuju, koji duh nadzemaljskoga duševnoga mira vlada u tim pustim studenim zidinama. Iz spavaonice, gdje su tvrdi ležaji s raspelom i sličicom u svakoj ćeliji, pruža se pogled na Savu i štajersko gorje između kojega se ova vijuga. Mjesto je zaista predivno; ova visina kao da simbolski označuje, da trapist mora biti izvan svijeta, visoko gore, bliže nebu.

Budući da je naša ekskurzija imala liturgijski karakter, to nijesmo dospjeli ni da razgledamo gospodarstvo i tvornicu čokolade. Braća i svećenici rade sve moguće fizičke poslove i na taj način doslovno izvršavaju načelo: »Moli i radi«.[1]

Nona.

Moradosmo se požuriti na »Nonu« i zatekosmo trapiste gdje recituju Mali časoslov. Taj nas sat podsjeća na smrt Spasiteljevu na križu. To je čas, kada su iz njegovoga presv. Srca potekli Sakramenti, ova vrela našeg posvećenja. Jer zemaljsko sunce već počinje zalaziti, mi molimo Gospoda, da Krist, duhovno sunce, nikada ne zapadne našim dušama.

To možemo to lakše da činimo, jer nas je Kristova smrt, na koju nas podsjeća ovaj čas, oslobodila iz lanaca smrtonosnog grijeha. »Kada je Gospod oslobodio robove Siona, bili smo posve utješeni. Tada je radost napunila usta naša i naš je jezik klicao. Zatim govorahu Narodi: Gospod im je učinio velike stvari...« Psalam 126, koji slijedi, izriče uvjerenje, da čovjek sâm ne može ništa, da ljudi moraju da svoja djela pripišu Bogu: Ako Gospod ne gradi kuću, uzalud rade oni, koji je grade. Ako Gospod ne čuva grad, uzalud bdije onaj, koji ga čuva«. Glavno je zato uvijek vršiti volju Božju: »Blaženi su svi oni, koji se boje Gospoda i koji idu njegovim putovima«. Budu li trapisti to činili, moći će se uzdati,

[1] Svećenici također obavljaju fizičke radnje na polju kroz 6 sati (zimi 3), a taj rad prekidaju liturgijskim obredima u ckrvici. Svi skupa ustaju u 2 sata u noći i razmatraju do 3 sata; tada mole matutin Laude i Primu. Zatim u 4 sata sveta misa. Braća od 3—4 obavljaju kućne poslove, zatim idu k sv. Misi i sv. Pričesti. Zimi lože samo u sobi kapitulума. Nikada ne jedu mesa.

da će imati dosta podmlatka i da će se Crkva — taj novi Izrael — moći u miru da razvija: »I (želim ti) da vidiš djecu tvoje djece i mir nad Izraelom!« (Ps. 127).

Vespere.

Kod časova, koje smo do sada proživjeli, bili su prisutni samo svećenici i njihovi mali redovnici (gimnazijalci). K vesperema dođoše i ostala braća u svojim tamno-smeđim odijelima. Kad su izmolili odgovarajući dio malog časoslova, započe pjevanje ovog najsvečanijeg popodnevnog obreda. Na polju je mrak i sve je skriveno. Mi se radi toga sjećamo onih časova, kada je Spasitelj bio skriven u mraku Djevičine utrobe. Taj nas mrak također sjeća na muku Spasiteljevu, radi koje je njegova slava u očima svijeta bila na kratko vrijeme potamnjela. U ovo je noćno doba Spasitelj ustanovio presvetu Euharistiju, bio snimljen s Križa i pokazao se učenicima u Emausu.

Na sve ovo mislimo prigodom vespera. Himan toga dana »Exultet coelum laudibus« (IX. vijek) dozva nam u pamet svu moć i svu slavu apostola. Mi zato na koncu molimo pjevajući: »Kad dođe sudac, Krist na kraju vjekova, neka nas učini dionicima vječnih radosti«. Antifone i psalmi nam govore o vječnom porođenju Riječi: »iz svoga krila, prije negoli je Lucifer postojao, ja sam te poslao«.

Najvažniji je dio Vespera pjevanje »Magnificata«. Kao što izjutra, kod podizanja, sva zvona zazvone, isto tako se to zbi, kad se začuše prvi zvuci ove pjesme. Kako nas se ona radosno doimlje u ovo noćno doba! Magnificat nas sjeća na Zvijezdu Mora, koja ukazuje putnicima put u luku spasa. Tom prilikom mislimo na sva Božja dobročinstva, a osobito na otkupljenje, po kojemu nas je Bog otac spasio od vječnog trpljenja.

Večernja je bila kombinovana s blagoslovom s presvetim Sakramentom.

*

Trapisti već liježnu u sedam na večer. Jedva smo dospjeli da vidimo knjižnicu i s nekom smo nostalgijom gledali veliku seriju Bolandista, te mnoge sveske Dom Guérangerove »Année liturgique«. Vidjeli smo mnogo francuskih knjiga i začudili se kada nam knjižničar reče, da sva braća govore francuski. Samostan su podigli u osamdesetim godinama prognani francuski trapisti i još i danas imade u njemu više Francuza.

Kompletorij.

Na večernju smo se molitvu, na kompletorij, najviše veselili. Posve razumljivo! Htjeli smo da čujemo kako trapisti pjevaju »Salve regina«, taj biser crkvene glazbe.

Monasi, koji mole kompletorij povode se za Spasiteljem, koji je na maslinskoj gori moli i tu prolio svoju krv za naše grijehe. San, što će doskora doći, samo je slika smrti. Moramo da posvetimo Bogu ovu noć i moramo ga moliti da potjera vraga, koji najrađe — a osobito monasima — u noći šalje svoje napasti »Braćo budite umjereni i bdijte, jer vrag, vaš neprijatelj, kao ričući lav obilazi okolo i traži koga da proždre: njemu se puni vjere oprite. No Ti se, Gospode, smiluj nama«. I ako monasi znaju da je kula njihovog samostana okružena neprijateljima duše, vragovima, ipak se oni potpuno uzdaju u Gospoda: »Kada sam ga pozvao, Bog moje pravednosti me je uslišao... Spavat ću i posve ću se u miru odmoriti, jer si me sam Ti, Gospode, na poseban način u nadi okrijepio«. Istu misao obrađuje i slijedeći, devedeseti psalam: »Tko stanuje pod okriljem Svevišnjega ostat će pod zaštitom nebeskoga Boga... ti se ne ćeš bojati noćnih strašila, strijele koja po danu leti, zalâ, koja se po mraku kreću.. Jer je on zapovjedio glede tebe, svojim anđelima, da te čuvaju na svim svojim putovima«. Himan sv. Ambrozija »Te lucis ante terminum« u sebi koncentrira sav ovaj noćni ugođaj. Osobito se u njemu moli noćna zaštita i obrana od loših, nečistih snova i od različitih prikaza....

Dospora se začuše zvuci antifone »Salve regina«. Sva se ljepota ovih stihova, koji potječu iz jedanaestog stoljeća, može tek razumjeti, kada ih pjevaju pobožne duše. Čovjeku se čini da tužni anđeli nose k nebu suze žalosnice ljudskoga roda. Zadnji krik sv. Bernarda: »O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria« sa svim svojim modulacijama izražava svu žalost zapuštenog čovječanstva, koje goji neizmjernu ljubav spram One, koja je okrunjena suncem, stoji na mjesecu, a ovjenčana je s advanaest zvijezda«.

Unutarnji sjaj.

Kada dođete u Chartres i izvana stanete razgledavati glasovitu srednjevjekovnu katedralu, ne opažate na njoj ništa osobito. Vidite bezbroj šiljatih lukova i lučića, stupova, oslonaca, kipova. Pomno promatrate zavoje velike centralne ružice (rosace) i sivo staklo, isprutano bjelkastim crtama, što označuju razne biblijske scene. Stanite unutra za lijepog sunčanog dana! O udivljenja! Ponutrica gori grimizno-rumenim, tamno-modrim, žutim, zelenim bojama. Kao da ste ušli u kaleidoskop — u carstvo fantastičnih priča. Tko bi rekao, da ona velika ruža, koja izvana sliči sivom isprutanom staklu, baca tako divne reflekse boja i pretvara cio golemi prostor katedrale u magijsko carstvo najdubljih ugođaja? Tko bi rekao, da na njoj žive anđeoski prizori, koji sa svojim žarkim šarenim bojama pjevaju himan Bogu? I kada zrake sunca prolaze kroz ta stakla, stakla počinju da žive i da svojim čarobnim bojama blago umivaju svu ponutricu katedrale....

I kada bijednik bez vjere dođe u trapistski samostan, to mu se čini, da je došao pred bezbojnu kamenitu katedralu. Možda će se diviti organizaciji toga reda, svim lukovima i lučićima njihovog života, svim sitnicama njihovog dnevnog reda, ali jamačno ne će moći da razumije, zašto da razboriti ljudi mogu prigrliti takav život. Ne će moći da to razumije, jer sve promatra izvana; neka uđe u katedralu njihove duše, u kojoj tinja vječno svijetlo Duha Svetoga i koju rasvjetljuje sunce Posvetne Milosti, i ne će se moći da nadivi čarobnom sjaju i ljepoti, što će ih otkriti. — A za nas katolike, koji živimo u svijetu, sveta je liturgija ona vratašca, pomoću kojih možemo da zavirimo u to svetište.

Zaista, dođe li čovjek nekatoličkoga duha u trapistski samostan, vidi on u svemu samo ono što je teško i skrajno: hladne sobe, tvrde ležaje, ustajanje u dva sata u noći, bezmesnu hranu, postove, neprestanu šutnju, turobno i često moljenje, natpise, koji sjećaju na smrt, vječnost, duše koje trpe u čistilištu i slično. Sâmog su Chateaubrianda prolazili srsi kada je pomislio na trapiste.

Posve drugi osjećaji obuzimaju novi katolički naraštaj, kada stupa među ove tihe zidine. Nehotice mu melodije psalama 41. počinju strujati dušom: »Unići ću u mjesto počivališta predivnoga, sve do doma Božjega« ili liturgijski stihovi: »Ovo je stan Gospoda, silno je čvrsto sagrađen i dobro zasnovan ponad moćne hridi«.

Kada naime znamo u čemu se sastoji unutarnji život trapista, to dosta lako zaboravimo sve one fizičke poteškoće, koje mnogoga napune stravom. Sav njihov rad, sve žrtve imaju služiti želji, da postanu što boljim dionicima samog Božanskog života. Svi svećenici dolaze u određene sate danju i noću i pjevaju božanski oficij. Kada slušamo ove divne melodije i nastojimo razumjeti i shvatiti smisao teksta, to tek onda možemo pojmiti sreću tih ljudi, koji su ostavili prolazne radosti ovoga svijeta i već ovdje na zemlji počeli pjevati hvalu Tvorcu, ne iščekujući zato, kao mi što živimo u svijetu, čas smrti.

I ako se je đacima, koji su prisustvovali terci, konventualnoj misi, seksti, noni, vesperama i kompletoriju, rastumačilo značenje pojedinih dijelova, ipak su oni mogli tek da naslute ljepotu svečane liturgije. Kod slijedeće »liturgijske ekskurzije« valjat će temeljito pripraviti tekst onih dijelova, kojima se kani pribivati. Tada učesnici ne će smjeti da budu samo puki gledaoci, koji promatraju s manje ili više razumijevanja, šta drugi rade, već će morati da budu dionici; oni će već unaprijed morati da upoznaju tako dobro sâm tekst, da će tom prilikom moći da obavljaju glazbeno razmatranje i pojačaju tako pred prijestoljem Svevišnjega zbor onih, koji mu pjevaju hvalu.

Kada bismo se uputili u sve potankosti svojih dojmova iz Rajhenburga, nebi to bilo ništa drugo nego još tačnije analiziranje

oficija sv. Ivana Evanđelista. Drugo upravo nijesmo ni doživjeli; mi smo tom prilikom nastojali da upijemo osjećaje svete Crkve i podali smo se dojmu onih nostalgičnih melodija, koje izražavaju čežnju Zaručnice za svojim božanskim Zaručnikom. »Takav je prizor za mene«, veli francuski književnik Léon Bloy (Le Désespéré, p. 131) »najsvježiji od svih odmorâ. Kada čovjek to vidi, mora priznati, da nije do tada ništa znao o redovničkom životu. Čovjek se što više čudi, da je tako slabo poznavao kršćanstvo, koje je do toga časa upoznavao samo iz nevrijednih književnih djela. I kao da je Otac nebeski uzeo srce u svoju ruku da ga rastopi poput leda u usijanoj peći! Osamnaest stoljeća kršćanstva ponovno započinje, kao nečuvena, nepoznata pjesma... dosta je, da se čovjek toga sjeti i da nikada ne zaboravi ovu noć — j e r j e s a m B o g t a d a p r o z b o r i o«.

Što Leon Bloy kaže za noćni oficij u jednom ovećem kartuzijanskom samostanu, možemo mi dobrim dijelom da primijenimo na naš pohod u Rajhenburg.

Joso Benac:

Jesenji ritmi.

II.

Valom zvukova, šta u noći ginu,
jedan još akord nesmanjeno zvoni.
Nezasitnom žurbom on sve dublje roni
stazama tajnim u našu nutrinu...

U ožaru svjetla u raskošnoj vili,
Kroz prozor smo zrli u noćnu tišinu
i slušali jecat meku violinu,
ko duša čeznuće gdje nad nama cvili.

Skriti u sjeni zvukove smo pili
glazbe i noći. U duša dubini
oćutismo gdje se nostalgija krili
i snovi i nade nalik mjesečini.

Ugasla svjetla u raskošnoj vili.
Alejom tihom rumorio pijesak,
Mirisao bor je, kadulja i vrijesak.
Po moru se pljusci mjesečine lili.

I — minulo sve je! Noć i zvuci oni...
Proljeća mnoga docvala su cvjetna.
U nama se jesen već gnijezdi sjetna.
Nad nama još akord spomena tek zvoni!

III.

S odbljeskom zvijezda dvor starinski sijeva
u riječnoj dubini, što nemirno jeca.
Uz ritove puste nijemim bolom žreca
zamire Jesen. Poputnicu pjeva
joj vjetar sred grana, što se k nebu dižu
u ekstazi Boli. U vršku, na inju,
zvijezda se ledni odsjevi im nižu
ko naziri zadnji u Smrti svetinju.

U zraku se miris bijelog ćuti snijega
i gluva tišina. Mrtvo sjaju zvijezde.
Bolna klonuća u spoznaji jezde
i oćut smirenja na izmaku svega.

U duši praznina, a koprena bijela
na nju se svija. Dok zamiru priče
na usnama mojim, u njoj zadnji niče
spomen na mladost i maštanja svela.

Dr. Drago Ćepulić:

Blaise Pascal.,

(* 19. lipnja 1623, † 19. kolovoza 1662.)

Povodom tristogodišnjice njegova rođenja.

(Svršetak).

Sjećajući se svoje mondene periode i raznog društva, u kom je živio, Pascal je već dugo namislio napisati jednu apologiju kršćanstva. Mi danas posjedujemo samo fragmente te apologije, to su t. zv. Misli (Pensées) Pascalove. Svoj je plan izložio Pascal u jednom predavanju od dva do tri sata u Port-Royalu. I gospoda od Port-Royala biše upravo začarana njegovim mislima. Oko 1658. je prema tome Pascal zasnovao to djelo. Ali Pascal pripada onoj vrsti pisaca, koji su vanredno osjetljivi za glazbu i ritam riječi i misli, te ne samo izvanju već i unutarnju harmoniju i estetiku izričaja, on izdjelava sve, što piše. U to nažalost njegova glavobolja postojaše sve veća i stade sve zaboravljati, tako da je bio prinuždeni svoje misli zapisivati, dok je inače zbog izvrsnog pamćenja malo bilježio. Sada je stao bilježiti svoje misli, već kako mu dolažahu, na papiriće, cijele ili samo skicirane, na šetnji ili kod kuće, olovkom ili tintom, pače je i na manšetama i na noktima znao štogod zapisati.

Što bi Pascal učinio od svojih fragmenata, da je dulje živio, ne znamo. Iza njegove smrti Port-Royal (Arnauld, Nicole) i napose vojvoda de Roannez) nastojahu da te fragmente, često nečitljive i puno preradivane, nekako poredaju i izdadu. 1670. ugledaju svjetlo P e n s é e s d e M. P a s c a l s u r l a r e l i g i o n e t s u r q u e l q u e s a u t r e s s u j e t s s predgovorom Pascalova nećaka Etiennea Périera. Ali iz opreza tu je štošta izostavljeno. Istom je Cousin polovicom 19. stoljeća upozorio, da treba posegnuti za originalom (u Bibliothèque Nationale). Moderni su autori izdavali odsele Misli Pascalove bilo naprosto kako se nalaze u originalu, gdje su više njih zajedno poljepljene, bilo u stanovitom redu prema materiji, koju obrađuju (tako čini i Brunschwicg u Grands Ecrivains). Naći danas plan, po kojem bi Pascal bio sve te razne odlomke sredio, stvar je nemoguća. Dakako, u tim se odlomcima nalazi sav Pascal, sva njegova ličnost, pače on je zastalno svoje lično iskustvo smatrao ovom zgodom za podlogu djela, koje je imalo biti orudem za obraćenje libertinaca i bezbožaca. Ali napose ova nesavršena skica rada i života Pascalova ne može da o toj osnovi samostalno govori.

Ipak možemo donekle znati osnovu Pascalovu. Izmedu ostalih prisustvovao je predavanju u Port-Royalu, na kom je Pascal izložio svoju namjeru i plan apologije, neki Filleau de la Chaise. I kad je Port-Royal iza smrti Pascalove naumio izdati Misli, obrati se

na Filleaua, da napiše predgovor i izloži plan Pascalov.[17] Misli ne izidoše tada s njegovim predgovorom, već s predgovorom Etiennea Périera. Ali doskora taj predgovor uđe u sva izdanja uz još dvije rasprave (Discours sur les preuves des livres de Moise i Qu'ilya des démonstrations d'une autre espèce et aussi certaines que celles de la géometrie).

Pascal je po tome zabacio sve ontološke i metafizičke dokaze kojima se obično dokazuje Bog, jer ne uvjeravaju duha ni srca, i prihvaća samo m o r a l n e i p o v j e s n e dokaze.

Paskal ne će da se služi metafizičkim dokazima, jer on je obzirom na snagu razuma skeptik. Međutim uzima, da s r c e može da otkrije istinu: od njega su nam u svem p r v i p r i n c i p i (les principes se sentent), po njem znamo, da ima gibanje, količina, vrijeme, i srce nam otkriva i n t u i t i v n o u j e d n o m t r e n u, jer obasiže m n o š t v o pojava jednim sveukupnim pogledom, dok je razum spor i nesiguran, i uvijek počinje iznova. Srce poznaje i jednu novu dokaznu metodu. »Većina velikih izvjesnosti, koje imamo, piše Filleau tumačeći Pascalovu misao, osniva se samo na vrlo malom broju dokaza, koji za se nisu nepogriješivi, i koji se ipak u stanovitim okolnostima tako jedan drugog podupiru međusobnim zbrajanjem, da ih je na koncu i više nego treba da uvijek mogu osuditi s ekstravagantnosti svakoga, koji bi im se htio otimati, i nema dokaza, o kom se ne bi lakše mogla pobuditi sumnja u duhu«. I Filleau nam tumači, da bi onaj, koji bi često čuo o požaru Londona, napokon dao svoj život, da se dogođaj zbilja desio. Napokon se sve te vjerojatnosti sumiraju u izvjesnost. Ne radi se dakle o stupnju vjerojatnosti ,kao u Laplaceovu računu, gdje se nigda ne dolazi do izvjesnosti, već s u m a v j e r o j a t n o s t i u ovom slučaju pomoću srca, koje je organ uvjerenja, prelazi u nešto posve novo: u i z v j e s n o s t. Tako nas dalje Filleau poziva, da se zamislimo u događaje i tajne naše Vjere, i kako je to sve došlo do nas, da promotrimo stil i nauku svetih knjiga, dubinu istine, koju sadržavaju o čovjeku, o Bogu, o krepostima i opačinama, te se zamislimo, koliko su sve te stvari vremenski od nas daleko, pa ako se to sve posmotri i vagne, uvidjet ćemo da se je tu nakupilo toliko dokaza za našu vjeru, »te nema uvjerljivijeg dokaza, pa bi bilo jednako teško o tom dvojiti kao i o jednoj stavci geometrije«, »jer premda se nijedan od ovih dokaza ne da dokazati nedvojbenim na geometrijsko-strogi način, oni ipak imaju zajedno takovu moć, te uvjeravaju posve drugojačije nego ono, što geometri zovu dokazom« jer ovi nam dokazi stvari osvjetljuju i približuju. Takav je put »konvergentnih« vjerojatnosti, koje sve zajedno daju dokaz, a da same za se još ne uvjeravaju, onaj isti, što ga je i kardinal Newman prihvatio i označio kao nagomilavanje vjerojat-

[17] G. Strowski potpuno prihvaća izlaganje Filleauovo kao adekvatno mišljenju Pascalovu.

nosti, od kojih je jedna neovisna o drugoj, vjerojatnosti odveć sitnih da bi svaka za se odijeljeno mogla uvjeriti, odveć suptilnih da se skupe u silogizam, i odveć raznolikih i mnogobrojnih, a da bi se takav silogizam ukazao praktičnim.

Pascal se obraća svojom apologijom na bezbošca i heretika i libertinca, kako se vidi iz jednog razgovora, što ga je vodio otac Beurrier župnik Saint-Etienne-du-Monta, s Pascalom na umoru: pri tom se Pascal izjavio, da je uzeo za ravnalo iskustvo, što ga je stekao u razgovoru s najokorjelijima, znajući njihove jake i slabe strane.

Najprije je naumio Pascal uplašiti libertinca i prisiliti ga, da sam sebe promotri u svojoj bijedi. A onda mu pokazati veličinu čovjekovu, tako te uvidi temeljnu protuslovnost čovjekove naravi. Čovjek je jedan protuslovan skup čudnih skrajnosti: na svakom koraku Pascal nastoji, da mu odkrije sva protuslovlja, od kojih je sazdan: traži sreću, a ne može je naći, ljubi mir a traži gibanje, uvijek hoće nešto drugo, jer ga trajno nešto vara, i tako nam mašta uvijek stavlja nešto pred oči i ostavlja nas prevarene i razočarane. Čovjek je nešto nestalno, promjenljivo i protuslovno. Promatrajući njegove intelektualne sile i opet otkrivamo nesklad srca i uma, nemoć razuma i vjeru u istinu. Naša pravda je druga s ovu, a druga s onu stranu Pireneja, smiješne li pravde! A pravda postoji. Ugled naših sudaca, liječnika i kraljeva ovisi o njihovim haljama, mazgama i pratnji. A kako bijedno izgleda ljudska etika, pa opet etika postoji. Čovjek je jedan kaos, jedan monstrum, jedna zagonetka, u njem je sjedinjena najveća bijeda, najveća niskoća i najveća razbaštinjeni kralj? Veličina je čovjekova u tome, što znade, da je bijedan. Drvo ne zna za bijedu (»Un arbe ne se connait pas misérable). Znači dakle biti bijedan spoznati se bijednim, ali znači i biti velik znati svoju bijedu. Sva bijeda čovjekova to bolje doveličina u svemiru. Jer tko je nesretan, što nije kralj, ako ne kazuje njegovu veličinu. Sva ta bijeda izvire iz njegove prvotne i sada naslučivane veličine. »Ce sont misères de grand seigneur, misères d' un roi dépossédé«. Čovjek je slaba trstika, jedna ga kap može uništiti; ali da ga i svemir sruši, on bi bio veći od svemira: jer čovjek zna, da umire, a čovjek ne zna, da umire, svemir ne zna za svoju premoć, a čovjek zna za premoć svemira. Sve je naše dostojansvo dakle u mišljenju. U njemu je sva naša dužnost. Čovjek nije ni životinja ni anđeo. Treba da znade, da je jedno i drugo. U svom »Discours sur l'esprit géometrique« već je prije Pascal upozorio čovjeka, koju moralnu poduku može za sebe povući, ako promotri, da se nalazi između dvaju polova, između dviju neizmjernosti: neizmjerno malenog i neizmjerno velikog. Čovjek je u prirodi nešto ograničeno, odasvud skučeno, potlačeno, poniženo, ništavilo prema svemiru, ali i svemir prema ništavilu, sredina između dviju protivnosti: ništavila i neizmjernosti. Neka se dakle čovjek ocijeni, i naći će, da je dostojan vlastite mržnje i vla-

stitog udivljenja. Pascal ga uzvisuje, kad se ponizuje, on ga ponizuje, kad se uzvisuje, dok ne shvati, da je slava i izmet svemira, šimera, monstrum, kaos, čudovište, sklop protuslovlja, sudac svega i neznatni crv, pohranilište istine i kloaka neizvjesnosti i bludnje. Narav dokazuje nemogućnost opće skepse, razum dokazuje nemogućnost naše spoznaje. Spoznaj se, dakle, oholi čovječe. Ponizi se, nemoćni razume, umunki, glupa naravi; jer čovjek je nad čovjekom, i samo Bog naučit će čovjeka poznavati samoga sebe.

Tako Pascal u svojim Mislima Čovjeka baca od jedne strane na drugu. Libertinac je smeten i rado bi znao, kuda da se obrati. Prema planu, koji slijedimo, Pascal ga šalje k raznim filozofima, jer još mu nije kazao, da će ga samo Krist upoznati sa samim sobom. Ali filozofija ne zna da riješi zagonetku, koja se krije u čovjeku, i sama je puna protuslovlja. Treba tražiti riješenje iznad čovjeka, u vjerama. Ali one se općenito nadaju bez dokaza, i etika im je strašna, te je nemoguće u njih naći zadovoljenja. I dok tako bezbroj vjera, nedostojnih čovjeka i nemoguće nerazumnih, sitnih i niskih, plaši našeg libertinca, on je »već gotov da padne u očaj«, i hoće da »se odluči poći u smrt«, kad ga Pascal upozoruje, da skrene pogled na jedan osobit narod, koji svu svoju historiju čita u jednoj izvanrednoj knjizi, koja kaže, da je svemir djelo ruku Božjih, da je čovjek stvoren na priliku Božju, da je pao i u grijehu povukao sve svoje potomstvo, ali mu je u svojem milosrđu Bog obećao Spasitelja, o kom govori jedna druga knjiga; po njoj taj Spasitelj došao na zemlju i izbavio nas milošću svoje smrti. Ta se nauka o padu i otkupljenju čovjekova tako divno podudara s onim, što realno znamo o veličini i bijedi čovjekovoj, ona je tumač i lijek, bez nje je sve besmisleno i bolje bi bilo, da ništa nije, a u njoj sav smisao, i Krist je središte i smisao svega.

Kladiti se treba, da Bog jest, jer tu se radi o neizmjernosti, o vječnoj sreći ili nesreći. Zato treba sada podvrći srce vjeri. Jer silni interes traži da vjerujemo. Zato će se libertinac škropiti svetom vodom, moliti, ići u crkvu. Naša narav nije naime drugo nego rezultat navike. Kad se očistimo od strasti i oslobodimo se zla, moći će vjera ući u srce.

Međutim je Pascal zabacio metafizičke dokaze za vjeru. Zadržao je samo dokaze moralne i historijske. Kršćanska vjera ne samo da tumači čovjeka, nego je i čudesa, proroštva i sav stari Zavjet, slike novoga, potvrđuju. I Pascal **izlaže** sve te dokaze. Srce ih sve zbraja, i od njih se stvara uvjerenje. Jer istina ima, i to možemo tvrditi protiv svakog pironizma, ali svu je ne možemo dokazati, kako hoće dogmatizam. **I treba da razum** čovjekov bude ponižen, i ponižen je. Ali srce ima svojih razloga, koje razum ne pozna (le coeur a ses raisons que la raison ne connaît point). Jer srce osjeća Boga, a ne razum. Evo to je vjera, vjera srca a ne razuma (Dieu sensible au coeur, non à la raison).

Jedina moguća vjera — kršćanska. Jer ona uči jedinom Bogu, koji nas zadovoljava, te ne valja reći, da je istočni grijeh tajna, jer je veća tajna, neshvatljiviji je čovjek, on je zagonetka bez te tajne. Sva je vjera i jedina je moguća vjera u Adamu i u Kristu. Po toj vjeri biva jasna naša veličina i naša bijeda, ona sadržaje rješenje svih protuslovnosti, nije ni tašta stoička preuzetnost ni Montaigneovo kukavično prepuštanje naravi i navici. Bez te vjere sve je nesmisao, u njoj je sav smisao. Krist je pravi Bog ljudi, središte svega i sviju. Tko njega ne pozna, u tami je i ništa nepozna. Ni sebe ne pozna, jer u Kristu, se sve spoznaje. Te ne samo da u Kristu spoznajemo Boga, već ni sebe ne poznamo bez Krista. Bez Krista je napokon sve tama, bijeda, opačina i očaj, u Kristu je sva naša veličina, krepost i sreća.

»Misli« su Pascalove krasna knjiga. Sa stanovišta katoličke doktrine one su jednostrane. Pascal držeći s Janzenijem, da je po grijehu naša narav totalno pokvarena, ne vjeruje razumu. I pouzdaje se samo u srce. Da je Pascal poznavao katoličku mistiku, bio bi osnivao istinu kršćanstva na dvojakom temelju mističkog iskustva i r a z u m a. Ono se prvo, kao sjedinjenje srca i središta svega našeg bića, s Bogom u ljubavi, sjedinjenje, koje ne izvire iz razumskog razglabanja već iz neposrednog i općenitog nekog shvaćanja Boga u duši — ne protivi po katoličkoj doktrini intelektualnoj spoznaji Boga, ono se njome popunja, djelovanje je jednog i drugog vrela spoznavanja zamjenično, te jednom otkrivamo razumom, drugi put iskustvom, sad istinu, sad živu stvarnost: razumom Boga spoznajemo, mističkim ga iskustvom doživljavamo. I mistici traže, da se prihvati vjera, ponajprije neke moralne uvjete, hoće, da se ponizimo, očistimo, i da onda tražimo Boga. Ali oni ne zabacuju zato razum. I oni traže, da se razum odmori, da ne traži Boga uvijek na putu intelekta, ali sveti Toma, koji je mistik, i dokazuje Boga. Oba se načina spoznaje popunjuju: mistična ili realna spoznaja dostizava ga osobnim iskustvom, intelektualna ga otkriva razumom; jedna drugu podupire i utvrđuje. Francuski abbé Bremond, od nedavno član akademije, izvrsni poznavač francuskih vjerskih pokreta,[1] veli stoga, da Pascal »nije poznavao tih jednostavnih istina, koje su tako tačno odgovarale njegovu osobnom iskustvu o Bogu, i koje bi mu bile omogućile osnovati njegovu apologetiku na jednoj saveznoj, solidnoj i plodnoj psihologiji«.[2]

Pascala je sprečavala u pisanju bolest, koja je bivala sve žešća. Od 1658. on bez prestanka trpi na glavobolji, pamćenje ga ostavlja i zato od sada bilježi svoje misli. Ali on provodi zadnje četiri godine svog života u to intenzivnijem radu. On se predao doduše svetosti, ali za čudo, duša tog bolesnika na umoru, koji nije

[1] Autor opsežnog djela Histoire du sentiment religieux en France.
[2] Vidi Revue de Paris od 15. juna 1923. članak Pascal et les mystiques od H. Bremonda str. 747.

bio nigda odjelito i za redom, učenjak, svjetski čovjek, pobožnjak, u svim se smjerovima razvijala »istim začudnim, kompleksnim — i bolnim — bogatstvom«.[3]

Dok se on predaje unutarnjem usavršavanju odricanjem, ubijanjem sjetilnosti, i zlih svojih sklonosti k taštini, buni, srditosti, tražeći svetost, evo ga nalazimo začudo vanredno aktivnim na znanstvenom polju. Baš u to vrijeme on se bavi teškim problemom krivulje zvane cikloide (roulette), koji je Galilej smatrao nerješivim, i kojim su se tada bavili najslavniji umovi (Descartes, Roberval, Toricelli). Prema biografiji gde Périer Pascal je slučajno otkrio riješenje problema jedne noći trpeći od zubobolje i besanice. Htio je da na taj način ublaži bol skrećući od nje pažnju. Ali se ne mora ovo kazivanje gde Périer smatrati ispravnim, jer Pascal se odsele dao na sistematsko izučavanje problema kroz više mjeseci i onda je po običaju tadašnjeg vremena predložio u obliku natječaja taj problem znanstvenom svijetu na rješenje. Onaj, koji riješi problem do stanovitog roka, dobiva 10 pistola. Pascal je tom zgodom razvio veliku znanstvenu aktivnost pišući i raspravljajući o problemu, polemizujući s učenjacima, koji se dadoše na riješenje problema, te ova perioda sjeća time na njegovu periodu najaktivnijeg znanstvenog rada. Natječaj je počinjao u mjesecu lipnju 1658. a svršavao je za 18 mjeseci. Pošto taj rok prođe, učenjački jury odluči, da nijedan od kompetenata nije riješio problem, i Pascal tada sam objavi svoje riješenje. Sav se svijet divio. Mi danas znamo, da je Leibniz čitajući Pascalovo riješenje gornjeg problema došao do svog infinitezimalnog računa.[4] Ali treba nešto istaknuti. Pascal je u to vrijeme, bilo težeći opet za slavom, bilo iz drugog kojeg motiva radio pri cijeloj stvari na način, koji nije sigurno odgovarao kršćanskim osjećajima, koji su ga imali ispunjati iza drugog obraćenja. Ne samo da se je ogriješio o udvornost već i o samu pravednost se je ogriješio u svom postupanju s učenim svijetom, koji mu je predlagao svoja riješenja za natječaj. Tako su napose neki Englez Wallis i jedan isusovac iz Toulouse, otac Lalouère, stali predlagati svoja riješenja. Pošto u svojoj ambiciji htjedoše da im se prizna njihovo pravo, isusovac, s kojim je Pascal nedostojno postupao, odustane napokon od svojih tražbina, ali Englez to nikada ne htjede. Kako se Pascal mogao tako zanijeti u borbenosti, da je u gnjevu zaboravio pravdu? G. Srowski nam to tumači Pascalovom grozničavošću, grozničavošću čovjeka, koji se približava smrti, zatim onim borbenim duhom, koji je u njega zašao, kad je za periode Provincialnih listova morao izdržavati borbu protiv Isusovaca, protiv svojih prijatelja i protiv sebe samoga. A zatim su i njegovi prijatelji htjeli izrabiti njegov genij u partijske svrhe, i Pascal je imao pokazati bezbošcima, koje se je spremao

[3] Strowski, sv. III. str. 324.
[4] Subito lucem hausi, veli Leibniz.

pobijati, koliko je on jak i na polju znanosti, koje se služe strogim matematičkim dokazivanjem.

Međutim zamrači Pascalove zadnje godine života pitanje potpisa onih formulara, koji imahu dokazati ortodoksnost janzenista. Pascal je bio neustrašiv i bolilo ga je, da se Port-Royal boji. Napokon se je našao sam i ostavljen od svojih negdanjih prijatelja Arnolda i Nicolea, i premda se nije s njima rastao, on se više nije miješao u janzenističke raspre, nastavio je svoj sveti život u molitvi, pokori i podupiranju siromaka. Gđa nam Périer sama pripovijeda, kako je proveo zadnje vrijeme svog života. On je uskraćivao svojim sjetilima sve, što im je moglo biti ugodno, i budući da je bolešću bio prisiljen da se finije hrani, on je znalice odvraćao pažnju sa sjetilnih podražaja, smatrajući zlom jesti da se ugodi teku, i premda je volio neke stvari, nije ih zbog toga htio. Osobito je uz trapljenje sjetila mislio na siromake. Znao bi kazati: »Da mi je srce tako ubogo kao duh, bio bih sretan, jer ja sam divno uvjeren, da je siromaštvo veliko sredstvo za postizanje našeg spasa«. Nekoliko je mjeseci pred svoju smrt došao tako na misao, da izrabi svoj izum omnibusa. Po pariškim je blatnim ulicama hodati značilo biti izvrgnut svaki čas pogibli, da čovjeka poprska sad konj plemićev, sad mazga liječnikova. Rijetki su bili sretnici, koji su se mogli dati nositi u chaise à porteur, a najveći dio svijeta morao je pješke. Pascal je došao na misao, da bi se mogao uvesti omnibus, kola koja bi išla stalnim putovima, i za pet soldi moglo bi se putovati Parizom. Stvorio je jedno Društvo i napokon dobio dozvolu, da unovči svoju misao. 18. ožujka 1662. cirkulirale su Parizom prve takve kočije. Parižani su bili zadivljeni, i navala je svijeta bila tako silna, da je jedino zlo pri svemu bilo to, da nije bilo dosta kola u dosta smjerova. Pascal je namijenio sav svoj dohodak siromasima i htio je tražiti kredit od 1.000 franaka, da to preda siromasima grada Bloisa. On je sve u svojoj okolini poticao na ljubav prema siromaštvu, uvjeren, da će nas po tom suditi Spasitelj, i da je to uopće zvanje svih kršćana. Mme Périer hvali njegovu veliku brigu za čistoću, te je nevjerojatno, veli, koliko je gledao da ta krepost ne bude povrijeđena ni u njega ni u drugih. On se srdio, kad bi gđa Périer govorila, da je vidjela lijepu ženu, veleći, da tako ne valja govoriti pogotovu pred slugama i mladarijom, nije trpio da je njena djeca ljube i grle. Pače on nije trpio, da ikoji stvor niti on sam bude ičija svrha, i zato se ne valja uz nikoga vezati odveć čvrstom ljubavi. Nije dopušteno posjedovati ničije srce, jer svako pripada Bogu. »Ja nisam ničija svrha i nemam čime zadovoljiti čovjeka«. Rado je praštao uvredu do potpune zaboravi, bijaše blag i strpljiv.

Pascal je nosio na golom tijelu obruč od željeza sa šiljcima, da se bode, kad bi mu pala u glavu kakva tašta misao. Tako je htio umrtviti u sebi sve zle težnje. Da nije više bio fanatički janzenist, dokazuje i zgoda, koju pripovijeda i gđa Périer, kako je jednog dana izišavši iz ortodoksne crkve Saint-Sulpice vodio, onamo u sjemenište jendu ubogu djevojku. To smo već naveli.[5] Svoju ljubav prema siromasima pak dokazao je ponovno na vrlo očit način.

Malo pred smrt preseli se gđi Périer. Bijaše naime uzeo u svoj stan jedan ubogi par, i pošto dječak oboli od kozica, ne htjede, da njegovi gostoprimci sele. Bojeći se da ga odsele gđa Perier ne bi mogla posjećivati, on se k njoj preseli, ostavivši svoj stan onim siromasima.

Učenik jenzenista i Saint Cyrana, koji su za volju svojoj strogosti otuđivali ljude od Krista u hostiji, tražio je »nevjerojatnom upornošću« pričest. I pošto mu to postojano uskraćivahu, on izjavi, da želi imati uza se jednog bolesnog siromaka, koga će jednako paziti kao i njega samoga: budući da mu naime ne će da priušte milost, da se pričesti u samom Isusu Kristu, on želi da se pričesti u jednom od njegovih udova (ne pouvant pas communier dans le chef, je voudrais bien communier dans les membres) Pošto ni to nije bilo odmah moguće, zamoli da ga odnesu u bolnicu da umre u društvu siromaka. Ali liječnici se opriješe. Jednog dana htjede svakako, da jedan svećenik uz njega probdije noć. O ponoći uhvate ga opet grčevi i izgubi svijest. Ali o osvitu dana evo župnika Saint-Etienneskog s hostijom u rukama. Agonija se prekide, bolesnik dođe kao čudom k potpunoj svijesti, kad začu: »E v o o n o g a, k o g a s t e t o l i k o ž u d i l i !«

Zatim ga župnik stade ispitivati po običaju o tajnama vjere, i da li sve vjeruje, a on odgovaraše: »Da, gospodine, ja to sve vjerujem od sveg srca«. Zatim primi posljednju pomast lijevajući suze od ganuća. Zadnje mu riječi bijahu, pošto ga svećenik blagoslovi ciborijem: »Neka me Bog nigda ne ostavi!« Grčevi ga opet uhvatiše i ne ostaviše do smrti, koja nastupi za 24 sata, dana 19. augusta 1662. u dobi od 39 godine i 2 mjeseca.

*

»L e m o i e s t h a i s s a b l e«. Zato se može Pascalu zaboraviti sve, što je svetim koncem okajao. A tijekom ove biografije (ovih nesavršenih i nerječitih redaka), upoznali smo u njemu velikog učenjaka, divnog pjesnika, i dubokog kršćanina. Kao učenjak on bijaše čovjek velike snage duha i oštroumnosti, modernih pogleda u prirodnim znanostima, preteča Leibniza, otkrivača infinitezinalnog računa. Kao pjesnik on je otkrio onu najveću poeziju, poeziju sve stvarnosti u Kristu, ludu pred svijetom, mudru pred Bogom. Jer to je prava poezija naše vjere, da je u njoj sve smisao, i sve je smisao, a izvan nje nije ništa. I sve je u njoj, i izvan nje je ludost i hir, i čovjek je bez nje veća tajna od svih njenih tajna.

[5] Da se Pascal odrekao janzenističke hereze, uzima i H. F. Stewart; vidi franc. prijevod njegove knjige (La Sainteté de Pascal, Bloud 1919.) str. 41.

Isus je Krist smisao svijeta. Nije nikakovo čudo da to pronalaži čovjek, koji je ne samo kršćanin već i učenjak i pjesnik. Što traži učenjak, ako ne smisao i vezu, što motri pjesnik, ako li ne smisao i izvor, a kuda se obraća kršćanin? Treba dakle težiti jedino da spoznamo Isusa Krista, jer samo po njemu možemo spoznati Boga na način, koji će nam biti od koristi. On je pravi Bog ljudi, to će reći bjednika i grješnika. Ne Bog filozofa, začetnik geometrije, ni poganski Bog providnosti. On je središte svega, i tko ga ne pozna, ne pozna ništa niti u poretku svijeta niti u sebi samome. Jer ne samo da Boga spoznajemo samo po Isusu Kristu, već mi ni sebe ne poznamo osim po Isusu Kristu. »Bez Isusa Krista čovjek mora da je u opačini i bijedi, s Isusom Kristom čovjek je lišen opačine i bijede. U njem je sva naša krepost i sva naša sreća, izvan njega je samo opačina, bijeda, bludnja, tama, očaj«. Bez Isusa Krista svijet ne bi postojao; ako li bi postojao, trebalo bi ga uništiti.

U kratkom Misteriju Isusovu (le Mystère de Jésus) Pascal si predočuje Krista sred muke u vrtu, ne užitka i propasti, kao što bijaše prvi Adam, već u vrtu bola i otkupljenja, da bude drugi Adam.

On razgovara sa Svojim Spasiteljem, Liječnikom i Prijateljem; razgovor je pun mistike i kontemplacije.

»Tješi se: ti me ne bi tražio, da me nisi našao.

Ja sam na tebe mislio u svojoj agoniji. Za tebe sam prolio određene kapi svoje krvi.

Znači više kušati mene, nego iskušavati tvoje sile ako misliš, da bi ti znao učiniti tu i tu stvar, koja nije: ja ću je učiniti u tebi, ako bude......

Liječnici te neće izliječiti, jer ćeš napokon umrijeti. Ali ja liječim i činim tijelo besmrtnim.

Ja sam ti više prijatelj od ovoga ili onoga čovjeka; jer ja sam za te više učinio nego oni, i oni ne bi za te trpjeli, što sam ja zbog tebe trpio, i ne bi za te umrli zbog tvojih nevjerstva i okrutnosti, kao što sam ja umr'o, što sam spreman da učinim i što činim u svojim odabranicima.

Da ti poznaš svoje grijehe, nestalo bi tvoje srčanosti. — Nestat će je dakle, Gospodine, jer ja vjerujem u njihovo zlo, na tvoju riječ. — Ne, jer ja, po kom to saznaješ, mogu te od njega izliječiti, i što ti kažem, znak je, da te hoću izliječiti. Okajavajući ti ćeš ih spoznati i bit će ti rečeno: Gle grijeha, koji su ti oprošteni. Čini dakle pokoru za skrovite si grijehe i za tajno zlo grijeha, što ih poznaš.

— Gospodine, ja ti sve predajem.

Ja te ljubim žarče nego što si ti ljubio tvoje blato. Ut immundus pro luto.

Svaje slava moja, a ne tvoja, crve zemaljski«.

Nikolaj Leskov:

Pelivan Pamfalon.

Iz starih kršćanskih legenda.

(Svršetak.)

XVII.

Poznavao sam Magnu još u najranijim danima njena djetinjstva. Bio sam doduše samo u vrtu njena oca a nikad u njegovoj kući, ta bio sam samo pelivan kojega bi dozvali, da razveseli dijete. Bilo je samo malo stalnih gosti u onoj kući, jer Ptolemej, ljubitelj sjaja, bijaše vrlo suzdržljiv i nije nipošto pobliže općio s ljudima, koji nisu strogo živjeli. U njegovoj kući se nisu slavile slave na koje bi mogao biti pozvan kakav pelivan; kod njega su se sastajali učeni bogoslovci i izmjenjivali svoje misli o različitim uzvišenim predmetima ili su raspravljali o Svetom Duhu. Albina, Ptolemejeva žena i majka lijepe Magne, odgovarala je dostojno svomu mužu. Nije je trpila nijedna od sjajnih Damaščanka, ali svaka je priznavala njenu čistoću. I zaista. Albinina vjernost mogla se nazvati uistinu uzornom. Odlična Magna bila je u tom jednaka svojoj majci a i u ljepoti lica joj je sličila, ali je njena mladost donosila sa sobom to, da je bila mnogo blažega srca. Prekrasni vrt njena oca Ptolemeja graničio je s dubokim jarkom iza kojega se pružalo široko polje. Preko toga polja imao sam često da idem, da izbjegnem velikom okolišanju do kuće hetere Aselle koja je ležala u predgradu. Išao bih obično onuda natovaren predmetima koje sam trebao za obavljanje svoga pelivanskog zanata, i obično u pratnji ovoga istog psa ovdje. Akra je bio tada još mlad i nije još ni izdaleka umio sve ono, što pas jednoga pelivana mora da umije.

Tek što bih stigao na polje, obično bih se na pola puta zaustavio, da malo otpočinem, da pojedem svoj ječmeni hljeb i da ujedno medutim podučavam svoga psa Akru; izabarao sam zato slučajno jedno mjesto, koje je ležalo nasuprot Ptolemejevu vrtu. Ponajviše bih tamo jeo svoj kruh i naložio Akri da na otvorenom polju ponovi lekcije, koje sam mu dao u svom vlastitom stanu. Dok sam bio tim zabavljen, spazim jednom prekrasno lice nedorasle Magne. Dobro skrivena od granja, gledala je iz zelenila radoznalo vesele šale, koje je moj Akra imao da izvede. Ja sam to dobro vidio, te odlučih, a da Magna ne osjeti da sam je vidio, da joj s predstavama svoga psa načinim još veće veselje, ali zaboravih, da Akra tada još nije bio tako dobro školovan. Da podbodem psa na još veću spretnost, udarim ga nekoliko puta remenom, no moradoh smjesta opazih, da se je u isti čas, kad je pas ciknuo, zelenilo iza kojega se Magna bila skrila, stalo gibati i lijepo lice djevojčino iščezlo...

To me razbjesni tako, te sam Akru udario još dvaput; no kad je pas udario u svoje tužno cviljenje, dopriješe iza vrtne ograde do moga uha ove riječi: »Okrutni čovječe! S kojega razloga mučiš tu bijednu životinju! Zašto hoćeš da prisiliš svoga psa da učini ono, što se posve protivi njegovoj prirodi!«.

Okrenem se i ugledam Magnu, koja je bila istupila iz svoga skrovišta i sada, gledajući preko niske živicom gusto obraštene ograde, govorila meni licem užarenim od gnjeva.

»Ne osudi me, o mlada gospodarice«, odvratim ja: »nisam ja okrutan čovjek, ali školovanje ovoga psa usko je spojeno s mojim zanatom, koji nas obojicu hrani«.

»Prezira je vrijedan tvoj zanat i samo prezira vrijedni besposlenjaci služe se njim«, odgovori mi Magna.

»O, moja gospodarice!« odvratih ja; »svaki se hrani onim, čim može da sebi zaradi uzdržavanje, pa ako ne živi na trošak drugih ili ne izaziva tim nesreću svoga bližnjega, onda je i to već dobro«.

»Ali to se proteže na tebe, ti zavodiš i kvariš svoga bližnjega«, dobaci Magna i kod toga sam mogao u njenim očima opaziti istu strogost, koja je uvijek ležala u pogledu njene majke.

»Ne, mlada moja gospodarice«, odgovorih joj; »ti sudiš tako strogo, jer si sama još malo iskusila. Ja sam jednostavan čovjek, kako bi mi bilo moguće da pokvarim ljude s višim obrazovanjem?«

Rekoh i okrenuh se da odem; no ona me zadrža povikom i dovikne mi: »Ne priliči tebi, da govoriš o ljudima s višim obrazovanjem. Uhvati radije ovu moju kesicu; dobacit ću ti je, da mogneš svomu psu dati dosta hrane«.

I dobaci mi s tim riječima svoju svilenu novčarku prijeko; no ona ne poletje baš sasma do mjesta na kojemu sam ja stajao; i kad sam se ispružio da je uhvatim, izgubih ravnotežu i padoh u jarak.

Kod toga pada sam se užasno stukao.

XVIII.

Jedina moja utjeha u mojem teškom položaju bila je, da se je kroz čitavih deset dana, koje sam proveo u maloj špilji što se nalazila na dnu jarka, Magna dan za danom potrudila da dođe dolje meni. Ona bi mi donosila tako odabranu hranu i u tolikom obilju, te je bilo dosta ne samo za mene, ne, nego i za Akru, a osim toga bi Magna svojim vlastitim djevičanskim rukama kvasila rubac, koji je bio uvijek oko moga bolesnoga ramena, da bar nešto ublaži nesnošljivu vrućinu upale, koja je bila posljedicom pada. Mi bi međutim vodili razgovore, kojima sam se silno radovao, a kod toga me je oduševljavala ne samo čistoća njena srca, nego i bistrina njena razuma. Samo to jedno bi me moglo ozlovoljiti, što nije nikada htjela pripustiti bilo kakvu slabost, te se u svemu i previše oslanjala o sebe samu.

»Zašto«, običavala bi govoriti, »zašto svi ne žive tako, kao što živi moja majka i moje prijateljice Taor, Fotis i Silvija, čiji cio život je čist ka ledac«.

Mogao sam lako iz tih riječi zaključiti, da ih je ona veoma poštovala i da im je htjela biti u svemu slična. U prkos svojoj mladosti htjela je i mene popraviti i odvrnuti me od života koji sam vodio, no budući da se ja nisam mogao odlučiti, da joj to obećam, srdila se na me.

A ja sam joj razlagao stvari onako, kako su uistinu stajale.

»Zar ti možda ne znaš«, rekoh joj, »da mora da bude jedna posuda za počast a jedna za sramotu? Živi ti, da postigneš časti, a ja sam određen, da živim za svoju sramotu, pa budući da ja nisam ništa nego glina, ne ću da se svađam sa svojim lončarom. Život me je doveo do toga da budem pelivan i tako ja idem svojom stazom poput bika kojega vode na njegovu konopcu«.

Magna nije mogla razumjeti moje jednostavne riječi i držala je sve navikom. »Neki mudrac kaže«, odvraćala je ona, »da navika dolazi nama kao putnik, boravi kao gost i postaje konačno gospodarom kuće. Smola, koju su metnuli u čistu bačvu, učini da bačva nije više ni zato, nego da opet i opet prima u sebe smolu«.

Nije mi bilo teško zapaziti, da je postala nestrpljiva i da ja u njenim očima nisam bio ništa više nego upravo takva bačva za smolu, zato sam zašutio i žalio što nisam bio u stanju da brže ostavim jarak. Njene su me sumnje tištile a vidio sam, da je i ona sama bila zabrinuta, kako bi me otpremila iz jarka u moj stan.

To nije bilo tako lako, jer ja nisam mogao još hodati, a djevojka je opet bila preslaba, da mi kod toga pomogne. A kod kuće se nije usudila, da ispovjedi svojim ponositim roditeljima, da je govorila s čovjekom moga prezrenoga staleža.

Pa kako jedan posrtaj često vuče za sobom i drugi, dogodi se tako i s kreposnom Magnom. Da meni, prezrenom pelivanu, čija nedostojnost ne bijaše nikako vrijedna njene pažnje, uzmogne pomoći, osjetila se prisiljenom, da se povjeri još i jednom drugom čovjeku, i to nekom mladiću, imenom Magistijanu.

Magistrijan je bio mlad umjetnik, koji je umio zidove raskošnih palača najdivnije islikati. I tako se jednom desilo, da je sa svojim kistovima pošao heteri Aselli, koja mu je povjerila da na zidovima njena novosagrađenog hladnjaka prikaže gozbu satira i nimfa; kad je Magistrijan jednom slučajno išao preko polja u blizini mjesta gdje sam ja ležao u jarku, prepoznade ga moj Akra i započe jadno zavijati.

Magistrijan se zaustavi, no budući da mu je došla misao, da po svoj prilici na dnu jarka leži kakav ubijeni, htio je upravo da se što brže ukloni. I bio bi bez sumnje otišao, da ga nije zadržala Magna, koja je sve promatrala.

Magna se dade zavesti samilošću koju je osjećala prama meni, ona razgrnu zeleno granje i povika: »Prolazniče! ne hiti, a da nisi prije iskazao pomoć svome bližnjemu. Ovdje na dnu jarka leži čovjek, koji je pao i utukao se. Preslaba sam, da mu pomognem da izide napolje, a ti si snažan čovjek i lako ti je da mu iskažeš tu pomoć«.

Smjesta siđe Magistrijan u jarak, ispita moje stanje i pohiti zatim u grad, da dovede nosače, koji bi me mogli odnijeti u moj stan.

Ne dugo zatim vrati se on, a kad je iza nekog vremena bio sam sa mnom, stade me ispitivati, kako li se to sa mnom dogodilo, te sam

pao u jarak i tako se utukao, i na koji li je način moguće, da sam dvije sedmice proveo bez hrane?

Budući da smo Magistrijan i ja već odavno bili znanci i prijatelji, nije mi bila naimjera, da mu podmetnem štogod izmišljeno, i tako mu ispripovjedim čistu istinu, kako se sve to zbilo.

No tek što sam u svomu pripovijedanju došao do mjesta, kako me je Magna hranila i svojim vlastitim rukama kvasila rubac i ovijala ga oko moga utučenoga ramena, preobrazi se lice mladoga Magistrijana i on povika s izrazom velikog slavlja: »O Pamfalone! Kako se sretnim možeš nazvati i koliko ti zavidim na tvojoj sudbini! Kako rado bih dopustio, da mi prebiju i ruke i noge, samo da ugledam sebi o bok tu nimfu, velikodušnu Magnu«.

Sad spoznah dakako, da je onaj snažni osjećaj koji se obično naziva ljubav, taknuo srce mladoga umjetnika, i požurim se da ga privedem pameti.

»Nerazumniče«, progovorim mu, »Ptolemejeva kćerka je lijepa, o tom ne treba trošiti ni riječi, no uza sve to ostaje zdravlje najvećim dobrom za svakoga smrtnika a pored toga je Ptolemej tako opor, a Albina, Magnina majka, tako ponosna, da, premda tvoja duša osjeća žar ljepote te djevice, uza sve to ne može ništa dobra kod toga izići«.

Magistrijan problijedi samo i reče: »Šta bi kod toga izišlo? Nije li dosta, da me ona napunja oduševljenjem?«

I tako je nastavio da se za nju oduševljava.

XIX.

Kad sam opet prizdravio, pođem već prvo veče Aselli; Magistrijan mi sam pokaza slike, kojima je on međutim uresio zidove heterina hladnjaka. Prostrana zgrada hladnjaka bila je u toliko »sati« razdijeljena, koliko ih ima dan svakoga čovjeka. Cio hladnjak bio je posvećen Saturnu, čija slika je sjala ispod kupule. Glavni krug je imao dva krila u čast Hora, kćerka Jupitrovih i Temidinih, a ova su sastojala opet od različitih podrazdjela: tamo je bio jedan Augin prostor, otkud se vidio ruj zore, zatim prostor Anatolin, otkud se mogao promatrati izlaz sunca; bio je jedan prostor, posvećen Musiji, u tom se moglo baviti naukom; jedan Nimfin, gdje se je moglo kupati, i Spondin gdje se je čovjek mogao dati polijevati; u Cipridinu prostoru mogao se čovjek zabavljati a bio je čak i jedan prostor, gdje se molilo... I na tom mjestu, u jednom od udaljenih kutova, koji je bio namijenjen samotnom sanjarenju, bijaše slikar ljupkim kistom stvorio kreposno priviđenje... Prikazivalo je svečanost s ukusno i bogato urešenim ženama, koje sam sve mogao po imenu nabrojiti. Bile su to naime sve same poznate hetere. Ležale su u društvu gostiju okićene cvijećem na svojim počivaljkama oko sjajno uređena stola, a jedan mladi gost je spavao, utišnuvši glavu u košaru punu cvijeća. Lice mu nije bilo vidljivo, ali sam razabrao po togi, da je Magistrijan u tomu spavaču prikazao sama sebe. Iznad spavača bio je prikazan cirkuski lov: lavovi koji su bili nahuckani na jednu djevicu... no ona je stajala mirno i šaptala molitve. To je bila Magna.

Kucnem ga po ramenu i rekoh: »Lijepo!... dobro si je pogodio; ali zašto misliš, da se ona ne boji životinja? Poznam njenu kuću dobro: Ptolemej i Albina su poznati svojom otmjenošću i svojom ponositošću, no šta to ima da znači: zla kob ih je dosad još uvijek mimoilazila, a ni njihovoj kćerci nije dosad pristupila nikakva napast«.

»Šta zaključuješ iz toga?«

»Samo to, da lijepa Magna nije dosad upoznala nikakve životne nevolje, te da ja ne mogu shvatiti s kojega si joj razloga dao ovu crtu neustrašivosti i postojanosti pred bijesom životinje? Ako to ima da bude samo slikovit izraz, to ja zaista mislim, da je život mnogo strašniji nego ikoja životinja, te da može da pokoleba svakoga, koga samo hoćeš«.

»Ali ne Magnu«.

»Ah, ja mislim, čak i Magnu!«

Rekao sam to, samo da se on ne dade predaleko zavesti svojim osjećajem za Magnu; no on me prekide i prišapta mi: »Dobio sam nalog, da zgotovim štitove za njenu djevojačku sobu, i dok sam pravio hitri crtež ugljenom, govorio sam s njom. Ona me je pitala za te...«

Slikar ušuti.

»Ona žali, što se ti baviš zanatom pelivanskim! Ja sam joj doduše odgovorio: Gospodarice, ne može svaki biti tako sretan, da svoj život tako provede, kako je sebi želio. Sudbina je nesavladiva: ona može da prisili smrtnika, da pije i iz najmutnijeg vrela, čak iz takova, u kojemu ima pijavica i na čijem dnu boravi zmija. — No ona je to uzvratila samo prezirnim smiješkom«.

»Smiješkom?« upitah... »Po tomu prepoznajem kćerku Ptolemeja i ponosne Albine. Meni, znaš... meni bi se kud i kamo više svidjelo, da je šutjela ili još bolje, da je samilosno uzdahnula«.

»Bez sumnje«, mišljaše Magistrijan, »no ona reče još i to: smrt je bolja od sramote, — i ja mislim, da bi ona bila sposobna za to«.

»Sudiš preuranjeno«, odvratim ja; »doduše a ne ću da pobijam, da je smrt bolja od sramote; ali misliš li ti zaista, da bi majka koja ima djece mogla takovo šta da kaže?«

»A zašto ne? Sjeti se samo onoga, šta je učinila majka Makabejaca!«

»Svakako. Makabejci su bili pogubljeni. Ali šta, da su njihovoj majci zaprijetili, da će ih učiniti ovakvim pelivanima kakav sam ja, ili da će morati da peru noge u kući koje hetere... Šta? da je Magna bila njihova majka, Bog zna, što bi pretpostavila: sramotu ili smrt za njihovo oslobođenje?«

»Zašto da se takva šta govori!« povika Magistrijan odlazeći od mene, »neka joj se za čitava njena života ne dogodi nikad nikakvo zlo«.

»O da«, viknuh za njim, »od svega srca priključujem se i želim poput tebe Magni svako dobro«.

Dan iza toga razgovora dođe Magistrijan još prije mraka žalostan

k meni i reče: »Pamfalone, jesi li već čuo najžalosniju novost? Ptolemej i Albina udaju svoju kćer«.

»Zašto misliš, da je to tako tužna novost?« odvratim ja. »Otkada je to veza dvaju srdaca nešto tužno, a ne radosno?«

»Uvijek je dosad bilo tako, kad se je vezalo srce sa besrčnošću«.

»Magistrijane!« rekoh ozbiljno slikaru, »iz tebe govori nemiran osjećaj: zovu ga ljubomorom. Moraš da ugušiš taj osjećaj u sebi«.

»O, ja sam ga već odavno ugušio«, odvrati slikar. »Nije Magna moja zaručnica, i nisam ja njen zaručnik; ali je ipak užasno, da je njen zaručnik Bizanćanin Rufin«.

To mi je ime bilo tako dobro poznato, da sam zadrhtao i moj rad mi je ispao iz ruku.

XX.

Bizanćanin Rufin bio je otmjena roda i čovjek, koji je mnogo pažnje obraćao svojoj vanjštini, ali ujedno je bio neobično lukav i hinio je tako spretno, te su to čak i u Bizantu označavali prekorednim. Hvalisavi Korinćanin Horos i svi drugi, koji su tratili svoje novce i sile na svečanostima koje su se odigravale kod hetere Aselle, bili su po momu mišljenju još vredniji od Rufina. Došao je s nekim otvorenim poslanjem u Damask i bio je ovdje od Ptolemeja odlično primljen. Kao iskusan licemjer proboravio bi Rufin po čitave dane kod kuće u postelji, ali je dao razglasiti, da čita bogoslovske spise, kad bi nastalo veče, pošao bi izvan grada, da vodi moralne razgovore, jer u to je vrijeme živio u blizini Damaska neki stari pustinjak, koji bi danju stajao na stijeni, a noću ležao u otvorenu lijesu i oplakivao svoj život. Ovomu je dakle išao Rufin, da o sutonu moli u njegovoj sjeni; ali krilat Eol bi ga redovno otud donio pod Asellin krov, kod čega bi se obično poslužio oprezom te bi svoje lice, hvala umjetnosti Magistrijanovoj, potpuno izmijenio. Tako je eto i došlo, da smo ga tako dobro poznavali, jer kako je Magistrijan bio moj prijatelj, nije mi nimalo tajio, da je on svaki put mijenjao Rufinovo lice i mi smo se nerijetko smijali toj bizantinskoj dvoličnosti. I hetera Asella je to znala, jer poput svih drugih hetera bi i ona često zatvorila svoja vrata stranim gostima i čavrljala bi s nama, jednostavnim ljudima, jer je nalazila u nama razum i srce, i zato nas je volila, to više što ta svojstva nije vrlo često nalazila kod svojih bogatih i otmjenih posjednika.

Moram nadalje izvijestiti, da je Asella ljubila moga slikara i to ljubila ga je a da joj on nije uzvraćao ljubavi, jer je Magistrijan mislio samo na Magnu, čija čista slika je uvijek stajala pred njegovim očima. Asellino tankoćutno srce bijaše odmah otkrilo tajnu, no tim nježnija i ljupkija je bila s Magistrijanom. Kad bi ja i Magistrijan još iza izlaska sunca malo boravili u njenoj kući, razgovarala bi često s nama iza kako bi se oprostila sa svojim gostima, i rekla bi nam otvoreno, šta misli o svakom od njih i kod toga nije mogla sakriti svoju naročitu odvratnost prama Rufinu. Ona ga nazivaše prezira vrijednim licemjerom, koji bi bio u stanju da svakoga prevari i da počini najniže prostote, a Asella se dobro razumjela u ljude. Jednom reče ona, kad je Korinćanin Horos opet nekom zgodom razasuo

svoj novac na najluđi način: »On je bijedan paun... Svi ga perušaju i bilo bi dobro, kad Bizanćanin Rufin jednom bude ovdje boravio u njegovu društvu, katkada protresti dobro njegovu gornju haljinu«.

To je značilo, da je Rufin mogao i krasti... Asella se nije nikada varala, to smo znali Magistrijan i ja vrlo dobro.

Ali Ptolemej i Albina su gledali Bizanćanina svojim očima, pa kako je dobra kćerka bila poslušna volji roditelja, ispunila se je ubrzo njena sudbina. Magna postade Rufinovom ženom, on uze nju i bogati miraz koji je Ptolemej obećao, i odnese oboje u Bizant.

XXI.

Ne potraja dugo, te Ptolemej i Albina zadobiše svoju kaznu od sudbine. Licemjerni Rufin nije bio ni bogat niti tako otmjen, kako se je izdavao u Damasku; a tomu svemu je još dolazilo, da nije bio ni pošten te je imao tako velike dugove, te je cio bogati miraz, koji je donijela Magna, poslužio samo za udovoljenje lihvara koji su ga pritiskali. Ne dugo i Magna postade vrlo siromašna, šta više, prodriješe do nas i glasovi, da je imala da mnogo trpi od okrutnosti svoga muža. Rufin ju je htio prisiliti, da ponovno traži zlata i srebra od svojih roditelja, i kad na to nije htjela pristati, postupao je s njom veoma oštro. Sve, što bi Magna dobila od roditelja, potratio bi besramno Rufin, na smanjivanje svojih dugova nije nikako ni mislio a ni na ono dvoje djece, što mu ih je Magna rodila. Osim toga je imao, kao većina Bizanćana, još i drugu jednu srdačnu vezu u Bizantu, i njoj za volju je pljačkao i ponižavao svoju ženu.

Sve je to zabrinjavalo ponosnog Ptolemeja toliko, te je počeo sve češće pobolijevati i malo zatim umrije on; on ostavi svojoj ženi vrlo neznatan imetak. Albina dade sve svojoj kćeri: nadala se, da će ovu spasiti, ali njen novac je služio samo za darove bližoj okolini eparha Valensa, koji je i sam bio pohlepan sladostrasnik i čekao samo na zgodu, da zadobije lijepu Magnu. Činilo se gotovo, kao da mu je sam Rufin obećao svoj pristanak na to. Govorilo se pače, da je Rufin prisilio svoju ženu, da popusti Valensovu udvaranju, i zaklinjao je da na sve pristane, jer da mu se je Valens zaprijetio, da će ga inače zajedno s čitavom porodicom predati u ruke njegovih vjerovnika.

To je bilo previše za Albinu i ona se ubrzo preseli u vječnost. A Magna ostade sa svojom djecom u najgorem siromaštvu, ali uza sve to ne usliša grešne zahtjeve Valensove. I na to se odluči rasrđeni dostojanstvenik Valens, da ih sve preda u vlast njihovih vjerovnika.

Vjerovnici baciše Rufina u tamnicu, a njegovu djecu i bijednu Magnu upotrebljavao je za ropske službe. Pa da ropstvo učine još strašnijim, rastaviše Magnu od njene djece: mališe poslaše nekom prevejanom seljaninu, a Magnu prepustiše posjedniku jedne sramne kuće, a ovaj se obveza, da će vjerovnicima platiti za nju svaki dan tri zlatnika.

Uzalud je jadna Magna zaklinjala svoje znance i tražila zaštitu. Odgovoriše joj: »Nad svima nama je zakon. Zakon štiti one koji imaju mnogo. Oni su jači od svih drugih u državi. Kad bi naš nekadanji pretpostavljenik

Hermije još bio na svom mjestu, on bi se, kao pravedan i blag čovjek, možda za tebe zauzeo i ne bi dao da tako daleko dođe; ali on je postao čudak i povukao se je iz svijeta, samo da može što više misliti na svoju dušu. Okrutni starac! Neka mu nebo oprosti njegovo pustinjačko samoljublje«.

Kad je pelivan izgovorio ove riječi, opazi, da je pustinjak koji je sjedio uza nj zadrhtao i uhvatio Pamfalonovu ruku. Pamfalon ga upita: »Zar ne, ti je žališ?«

»Da, žalim... žalim... Žalim nju i žalim sebe«, odvrati Hermije: »No nastavi samo svoju pripovijetku«.

I tako pripovijedaše Pamfalon dalje.

XXII.

Da izbjegne svako uzbuđenje u glavnom gradu i da dođe na sigurniji način do svoga novca, otpremio je posjednik sramne kuće Magnu iz Bizanta u Damask, gdje ju je, kako je on znao, poznavao svatko kao najotmjeniju i najneprilazniju ženu, te su svi mogli tako osjetiti želju za njom.

Vrlo su pazili na Magnu, bila su joj oduzeta sva sredstva za bijeg. Ona ne bi bila mogla ni da sebi oduzme život, ali dakako nije nipošto na to mislila, jer je bila majka i njena je namjera išla samo za tim, da izbavi svoju djecu iz ropstva onog prevejanca.

Bila je strogo odijeljena i pod dobrom paskom dovedena u Damask, i dan iza toga, to jest onoga dana, kada sam se ja skrivao ležeći na svomu zlatu, oglasili su telali, da taj i taj prodavač ima Magnu u svojoj kući i da je za pet zlatnika daje svakomu na dvadesetičetiri sata. I da je može svatko dobiti, tko plati te zlatnike.

XXIII.

Čovjek, koji je bio preuzeo da toliko i toliko zlatnika dobije za Magnu, nije dakako oklijevao, da ih što prije ubere, tako da bi i za njega kod toga ispala dobra dobit, zato posla odmah glasnika svima bogatim ljudima u Damasku, da ih obavijesti, kakovu divnu robu ima sada.

Grešni ljudi navališe jurišom na kuću prodavača, i Magna je cio dan imala dosta muke, da svojim suzama isposluje odgodu. Ali kad se smrklo, zaprijeti joj prodavač, da će se staviti u vezu s onim, koji je njenu djecu uzeo sebi, te će ih osakatiti, i tako je konačno navede na odluku, da se ne će duže opirati... Sile je ostaviše, ona zaspa čvrsto i usni jedan san: bilo joj je, kao da netko lagano dolazi njoj i govori joj: »Raduj se, Magna! Ti si danas stekla ono jedno, što ti je cio tvoj život dosad manjkalo. Bila si čista ali u isto vrijeme si bila ohola na svoju netaknutost, upravo tako kao i tvoja majka oštro si sudila o ženama koje su pale, ma da i nisi nikako znala, šta ih je dovelo do pada. To je bilo zlo, no sada kada si sama spremna na pad i znaš, kako je to mučno, sada je iščeznula tvoja bogumrska oholost i sada će te Bog očuvati čistu«.

I u isti čas pokuca na kući, u kojoj je Magna bila zatvorena, bojažljiv posjetnik, koji je bio oko svoga lica ovio jednostavan rubac; on dozva tiho domaćina i reče mu šapćući: »Ja sam doduše nešto plah, no umirem od strasti. Povedi me brzo Magni i evo ti deset zlatnika«.

Prodavač je bio veoma obradovan, ali reče prije no što je neznanca poveo Magni: »Gospodaru, moram ti kazati, da ova žena potječe iz vrlo otmjene porodice i da me je stala velikih svota, koje još nikako nisam za nju ubrao, jer je svakoga, koga sam njoj poveo, umjela svojim jadikovanjem ublažiti. Ništa me se ne tiče, ako ti poslušaš njene riječi i ako bi te njen govor pobudio na samilost. Tvoj ću novac uza sve to zadržati, jer ja sam siromah čovjek i dobio sam je uz vrlo visoku cijenu«.

»Ne brini se«, odvrati stranac, kod čega je još uvijek držao svoje lice skrivenim »uzmi svojih deset zlatnika, ja nisam takav; ja znam vrijednost ženskih suza«.

Prodavač uzme deset zlatnika i povuče jednu vrpcu, bakrena ljuska se prevrnu a iz nje se iskotrlja bakrena kruglja. Kruglja se odskliza duž vrpce i pade, kad je stigla u Magninu sobu, jasnim zvukom u bakren kotlić koji se nalazio povrh glave njene postelje Odmah zatim povede prodavač gosta Magni.

XXIV.

Neznanac stupi u prilično udaljeni prostor koji je bio ispunjen mirisom ambre, i vidje Magnu; ona spavaše, osvijetljena svjetiljkom sa obojenim staklom. Pad kruglje nije je probudio; snivala je u taj čas upravo onaj san, u kojem joj je bilo otkriveno, da je njena oholost sada iščezla, i da bi za nagradu što je uvidjela svoju slaboću imala biti spasena.

Prodavač prigovori Magni, što je prečula pad kruglje u kotlić i reče joj, pokazavši na neznanca, grubim glasom: »Ne pričinjaj mi se, kao da nisi čula, kad sam ti otkotrljao krugliju! Ovomu ovdje dao sam svu moć nad tobom do sutradan. Budi razumna i poslušna. Ali ako bi ti još uvijek nastavila biti uzrokom, da ja radi tebe trpim gubitak, onda ću te staviti onamo, gdje će samo još surovi ratnici dolaziti tebi, od kojih se nemaš nadati nikakvoj milosti«.

Iza kako je rekao ove riječi, uze prodavač kruglju i izide napolje; a gost zatvori vrata za njim, okrene se i prišapće Magni sasvim tiho: »Ne boj se, nesretna Magno, došao sam da te spasim«. Reče i odbaci svoj plašt.

Magna prepoznade Magistrijana i udari u plač.

»Ostavi suze, prelijepa Magno. Sad nije vrijeme da ih prolijevaš, ili da zdvajaš. Umiri se i vjeruj samo, da ako te je nebo do ovog časa očuvalo, sada tvoje konačno spasenje stoji nad svakom sumnjom, dakako moraš biti spremna, da mi pomogneš, te da mi bude moguće da te otkupim i da te vratim tvomu mužu i tvojoj djeci«.

»Da li sam spremna za to!« povika Magna. »O dobri mladiću, može li o tom biti sumnje?«

»Požuri se da učiniš, što ću ti reći: ja ću se otkrenuti, — promijenimo odijela što je brže moguće«.

Silnom brzinom skoči Magna u tuniku i obavije se njegovim rupcem, a on joj reče: »Ne oklijevaj duže! Pokrij svoje lice rupcem i to upravo onako, kako sam ja učinio, kad sam ušao, i ostavi smiono kuću! Tvoj prezira vrijedni gospodar će te sam povesti kroz ta prezira vrijedna vrata«.

Magna učini tako i prođe bez smetnje, no tek što je bila vani, zapade u najgorčiju žalost: Kamo da bježi, gdje da se sakrije i kakva bi bila sudbina bijednog mladića, ako bi se sutradan otkrila varka? Magistrijan bi, budući da se ogriješio o zakon o dužnicima, bio mučen; bilo je i odviše jasno, da nije mogao toliko posjedovati, da isplati cio dug, radi kojega je Magna zapala u ovo sužanjstvo, i tako bi ga zastalno za cio njegov život bacili u toranj i udarili na muke, a ona ipak nije mogla k svojoj djeci, jer ni ona nije posjedovala sredstava, da ih iskupi iz ropstva.

I tada se desi, da je toj ženi sunula u glavu ona misao, koja mi je zauvijek oduzela mogućnost, da popravim svoj način života i da počnem voditi uredan i krepostan život.

XXV.

Kad mi je Magna tako otkrila svoju nevolju i opasnost u koju se njoj za ljubav uputio Magistrijan, bilo mi je, kao da se preda mnom otvorio ponor. Jer ja sam znao, da Magistrijan nije nipošto raspolagao sa deset litara zlata, ma da je bio platio tu svotu za Magnu, a znao sam nadalje, da je ova svota bila suviše neznatna, da je očuvam od poniženja, jer je iznos, radi kojega je Magna izgubila svoju slobodu, bio mnogo veći, — pa što je bilo konačno s djecom, koju je prevejanac bio odveo iz Bizanta? Pa od koga je mogao Magistrijan sam tih nekoliko zlatnika dobiti? On je stalno radio u Asellinoj kući i bilo mi je poznato, da se tamo nalazio kovčeg s čitavim nakitom u njega bezgranično zaljubljene hetere... Užas me obuze... nehotice sam morao misliti: šta, ako ga je ljubav bijednoj Magni dovela do ludila te je on ukrao kovčeg s naktiom; šta ako odsad Magistrijanovo ime bude nečasno: s dodatkom »lopova«!

Jadna Magna, koja je još uvijek nastavljala puniti zrak svojim jadikovkama, mucala je međutim iznova one riječi, s kojima je bila provalia u moj stan.

»Pamfalone!« povika ona, »čula sam da si obogatio, da ti je neki hvalisavi Korinćanin dao neizmjerne svote. Došla sam tebi, da ti se prodam, bit ću tvoja robinja, samo mi daj novaca, da iskupim svoju djecu iz ropstva i da izbavim Magistrijana, koji radi mene pada u nevolju«.

Pustinjače, čuj! Ti si svoj život proboravio u pustinji, i nepoznata ti je možda ona muka koju sam ja osjetio, kad sam morao slušati, kakve je riječi očaj iznio na usta te žene, te žene koju sam poznavao, kad je još tako čista bila i tako ohola radi svoje kreposti! Ti si dakako sada već jači od svih strasti, i ne mogu te više pokolebati, ali ja sam odvajkada imao meko srce i kad sam vidio tu užasnu nevolju drugoga čovjeka, morao sam postati rasipnikom — i morao sam sasvim lakoumno zaboraviti na spas svoje vlastiti duše.

Ja udarih u jecanje i rekoh joj gušeći se u suzama: »Za ime Božjeg milosrda zamukni konačno, nesretna Magno! Moje srce ne može to duže da snosi! Ja sam jednostavan čovjek, samo pelivan koji je proveo svoj život usred hetera, besposlenjaka i rasipnika, bačva sam puna smole, ništa više, pa ipak ne mogu nikad kupiti to, što mi ti u ludilu svoga jada nudiš«.

Ali Magnina je bol bila već tako golema, te me nije nikako razumjela.

»Ti me odbijaš!« povika ona zgrozivši se: »O nesretnica ja! odakle da uzmem zlato, da očuvam svoju djecu od sakaćenja?« i ona zalomi rukama i pade na zemlju.

I sada me obuze još silniji užas... Zadrhtah, jer sam vidio, da ju je bol već tako duboko ponizila, te je gotovo već i držala srećom, ako bi se netko našao spreman, da kupi njeno milovanje.

XXVI.

Požurim se, da je utješim.

»Ne«, viknuh ja, »nipošto to nije tako, kao da te ja možda odbijam. Ja sam tvoj pravi prijatelj i hoću da ti to i dokažem spremnošću, da ti u tvomu jadu pomognem. Ali ne govori mi više o onom, radi čega si došla ovamo. I razori što je prije moguće taj umjetni splet kose, koji ti daje izgled hotere, saperi čistom vodom sa svojih ramena miris miomirisnog narda, s kojim su te oni ljudi namazali, koji nisu željeli ništa nego tvoju sramotu i reci mi onda, koliki je dug tvoga muža?«

Ona uzdahnu samo i odvrati posve tiho: »Deset tisuća zlatnika«.

Vidjeh, da su je prevarili: bogatstvo koje mi je bio dobacio rasipni Horos, bilo je neznatno u poredbi s onim što je trebalo, da se plati njen dug i iskupe njena djeca.

Magna bijaše međutim šutke ustala i ponovno omotala Magistrijanov rubac oko svoje glave.

Pregledah, da je ne goni dobra namjera na to, da me ostavi i rekoh stoga: »Hoćeš li da odeš, gospodarice Magno?«

»Svakako, vratit ću se onamo odakle sam došla tebi«.

»Hoćeš da oslobodiš Magistrijana«.

Ona kimne glavom u znak priznanja.

Silom je zadržah.

»Ne čini toga«, govorio sam joj. »Bit će uzalud. Magistrijan je tako plemenit i tebi toliko odan, da će se ustručavati da odande ode, a ti ćeš svojim povratkom načiniti zbrku samo još većom. Ja ne posjedujem ništa više od dvijestotine i trideset zlatnika... To je sve što sam dobio od Korinćanina Horosa. Ako se govori, da posjedujem više, to je ili iznašašće glasine ili hvalisanje nadutoga Horosa. Ali ti smatraj mojih dvijestotine-trideset zlatnika kao svoje vlasništvo. Ne protuslovi mi, gospođo Magno, ne opiri mi se ni jednom riječju! Ovo je zlato tvoje; ali mi trebamo još mnogo više, da se dosegne dugovima tvoga muža. Doduše ne znam odakle da to uzmem, ali noć je tek nastala... Do jutra ne prijeti Magistrijanu nikakva opasnost. Ostani sada ovdje i budi mirna. Moj Akra ne će u

momu odsutstvu nikoga pustiti k tebi, a ja ću odmah obavijestiti tvoje otmjene prijateljice Taoru, Fotidu i Silviju, čije kreposti su dobro poznate u čitavom Damasku... Njihovi me sluge poznaju i pustit će me za malenkost, da mogu govoriti s njihovim gospodaricama. One su bogate i kreposne i ne će bez sumnje gledati novaca, da tebe i tvoju djecu iskupe«.

Magna me prekide naglo. »Pamfalone, ni Taori, ni Fotidi, ni djevičanskoj Silviji nemoj dosadivati, jer nijedna od njih ne će ni truna učiniti da ispuni tvoju molbu«.

»Varaš se«, odvratim ja: »Taor, Silvija i Fotis su čiste žene, one progone opačinu, i njima za volju su već mnoge hetere iz Damaska izagnane«.

»To ne znači ništa«, odgovori mi Magna i otkri mi, da se je još mnogo prije no što je nesreća koja ju je stigla dosegla svoju sadanju visinu, obratila visoko rodnim gospođama koje sam nabrojio s molbom za pomoć, ali da se nijedna od njih nije na njenu molbu ni osvrnula.

»A kako sad«, nastavi ona, »uz to dolazi još i sramota u koju sam upala, to će one sve molbe koje se tiču mene shvatiti čak kao uvredu. Nisam li i ja bila jedna od takvih kao što su one i ne moram li znati, da ne dolazi od njih pomoć jednoj paloj ženi?«

»Svejedno«, zaključim ja, »bilo kako bilo: ti čekaj ovdje, šta će nam dobro nebo poslati«. Utrnem tim riječima svjetiljku i zakračunam vrata koja su vodila u moj stan; Magna ostade tamo pod zaštitom moga psa Akre, a ja potrčim što sam brže mogao kroz mračne ulice Damaska.

XXVII.

Nisam poslušao Magnin savjet i došao sam posredovanjem služinčadi i do Taore kao i do Silvije i Fotide... I stidim se, kad se moram sjetiti onoga što sam od njih čuo... Magna je imala u svemu, štogod je rekla, skroz naskroz pravo. Moje riječi pobudiše samo vatrenu srdžbu tih žena i bio sam sramno istjeran, jer sam se usudio s takvom molbom prodrijeti u njihove kuće... Dvije od njih, naime Taor i Fotis, zapovjediše da me istjeraju i da mi utuve u glavu, da sam zaslužio batine; a djevičanska Silvija dade nalog, da me pred njenim očima išibaju, i njene sluge me istukoše bakrenom šibom, tako da je, kad sam je ostavio, moje tijelo bilo sasma krvavo a grlo kao sasušeno. Zato pohitih, gonjen žeđom, u kuhinju hetere Aselle, da zamolim tamo gutljaj vina i vode, prije nego nastavim svoj put. A kamo bih imao da idem — nisam dakako ni sam znao.

Tek što sam stigao njenoj kući, susretne me pod natkrivenim potkrovljem plavokosa Ada, Heterina pouzdanica. Pa kao da je bilo unaprijed smišljeno, nosila je puno vijedro okrepnog pića; ja joj progovorim: »Budi dobra srca, prelijepa Ada, i osvježi moje usne — skapavam od žeđi«.

Ona se samo osmjehnu i odvrati mi šalom: »Nije na tebi sad da mreš, gospodine Pamfalone, sad više nisi siromah i možeš da držiš robove, koji nemaju nikakva drugog posla, no da za tebe hlade vodu«.

Ja joj odgovorim: »Ne, Ada, hvala Bogu, ne, ja opet već nisam više bogat, — ja sam siromah kao što sam i bio, a uz to... moram priznati... bilo sam izranjen«.

Ona prikloni posudu koju je nosila, meni, i ja se pomamno dočepah pića; ali dok sam pio, opazi Ada na svojim ramenima krv, koja je curila iz modrica što su mi ih zadali udarci bakrene šipke. Krv je prodirala kroz tanku tuniku i Ada poviče prestravljeno: »Nesretniče! Zaista ti si sav krvav! Zastalno su te napale noćne pustahije!... Nesretniče! Kako je dobro da si se pred njima spasio pod naš krov. Ostani tu i pričekaj me malo: ja ću ovo okrepno piće ponijeti gostima i odmah ću se vratiti, da ti isperem rane...«

»Dobro«, rekoh ja, »rado ću na te čekati«.

Ona doda još: »Jeli možda tvoja želja, da štogod o tom prišapnem Aselli? Kod nje se upravo gosti nadstojnik grada Damaska s nekoliko prijatelja: on može izaslati ljude, da pronađe one koji su te zlostavili?«

»Ne«, odvratim ja, to nije nužno. Donesi mi samo nešto vode i možda čistu tuniku«.

Jer je bila moja želja, kad obučem čistu haljinu, da idem momu znancu Amoniju, koji se kako sam znao, bavio svakojakim poslovima, te mu se prodam za cio svoj život, samo da brzo dobijem novaca, koje sam htio za to upotrebiti, da iskupim Magninu djecu od prevejanca.

Ada se uskoro vrati i donese mi sve što sam trebao.

Ali ona je bila o meni govorila i svojoj gospodarici, i tako se zbi, da se je, tek što je Ada vlažnom spužvom očistila moje rane i pokrila moja ramena platnenom tunikom, u hodniku, gdje sam ja ležao na zemlji naslonjen o neko drvo, pojavila Asella u svom najsjajnijem odijelu.

XXVIII.

Asella je bila sva u zlatu i biserju, od kojega je jedan bio naročito skupocjen. Taj odabrano lijepi biser bio joj je poklonio neki neobično bogati Egipćanin.

Sućutno mi se približi Asella i navede me, da joj ispripovjedim sve, što mi se desilo. S nekoliko riječi joj ocrtah događaje, no kad se dotakoh nevolje u koju je upala Magna, opazih, da su se Aselline oči uozbiljile i da je Adin pogled skliznuo u daljinu, dok su joj lice prelile suze.

I tada mi pade na um, da bi bilo možda vrijeme, da joj otkrijem Magistrijanovu tajnu i rekoh dosta neočekivano: »Asella, nosiš li ti sve dragocjenosti, što god ih posjeduješ?«

»Ne, to nisu sve«, odvrati Asella. »No šta se to tebe tiče?«

»Pače me se i veoma tiče, i zaklinjem te: reci mi, gdje ih sakrivaš, i jesu li još sve tu?«

»Ja ih čuvam u jednom skupocjenom kovčegu i sve su tu«.

»O puste sreće!« uskliknuh ja i zaboravih u času sve svoje boli. »Sve je tu! Ali otkud je Magistrijan uzeo onih deset lira zlata?«

»Magistrijan?!«

»Da, on!«

Pa kad sam nato stao pripovijedati, šta je Magistrijan učinio, prošapta Asella:

»Da, to je uistinu ljubav! Moja je Ada vidjela, kako je išao iz Amonijeve kuće... Shvaćam sada sve: on se je prodao Amoniju, da omogući Magni bijeg!«

Hetera Asella zaplaka tiho, njena ruka poskida zlatne obruče koje je nosila, narukvice pa i veliki biser iz Egipta, i reče mi: »Uzmi to sve, uzmi i poteci što brže možeš, i izbavi djecu Magninu iz ropstva prevejančeva, prije no što mu uspije da ih osakati!«

Ja učinih tako: metnem svoj novac što sam ga dobio od Korinćanina Horosa k onomu, što sam dobio od hetere i pošaljem Magnu, da oslobodi svoga muža i svoju djecu iz ropstva. Uspjelo je potpuno, ali zato je moj san o poboljšanju moga života i moja nada u sretnu vječnost odsad zauvijek propala. Pa tako ću htio ne htio morati ostati pelivan — zasmijač, prljav čovjek — i skakat ću i igrati, udarati u talambas, zviždati, lupkati nogama i klimati glavom. Riječju: ja ostajem bačva, bačva puna smole, beskorisno smeće, koje se ni na koji način ne može više popraviti. To je čitava moja povijest, pustinjače, moja čitava pripovijest, kako sam izgubio mogućnost da popravim svoj život i prekršio svoj zavjet, što sam ga zadao Bogu.

XXIX.

Tada se diže Hermije, uze svoju kozju kožu i reče pelivanu:

»Ti si me umirio«.

»Ta pusti šale!«

»Ti si mi dao radost«.

»A u čemu sastoji ta?«

»Vječnost ne će ostati prazna«.

»Zastalno!«

»Ali zašto?«

»Ne znam«.

»Jer će mnogi od onih koje svijet prezire, putem milosti ući u nju, mnogi od njih, koje sam ja, oholi pustinjak, u svome sebeljublju bio zaboravio. Vrati se sad opet u svoju kuću, o Pamfalone, i bavi se i dalje onim čim si se bavio , a ja ću otići opet natrag«.

Oni se pokloniše jedan drugomu i oprostiše se, Hermije prispje opet u svoju pustinju i vrlo se začudi, kada u litici, gdje je stajao, nađe sada gavranovo gnijezdo. Stanovnici sela mu javiše, da su na sve moguće načine pokušavali, da rastjeraju ptice, ali da one ne htjedoše podnipošto napustiti litice.

»Tako se i moralo zbiti«, odvrati Hermije. »Ne priječite ih, da grade tamo svoja gnijezda. Ptice treba da stanuju na stijenama, a čovjek treba da služi čovjeku. Vi imate kojekakvih briga, ja ću vas pomoći. Slab sam doduše, ali ću ipak učinti, šta je u mojim silama. Povjerite mi u buduće svoje koze, ja ću ih goniti na pašu i čuvati, pa kad se budem vraćao sa stadom, vi ćete mi dati kruha i sira«.

Bili su s tim sporazumni, i Hermije poče izgoniti koze na pašu, a podučavao je u dokolici i seljačku djecu. A kad se čitavo selo dalo na počinak, tada bi on izišao napolje, sjeo bi na jedan brežuljak i upravio bi oči onamo, gdje je ležao Damask. I tamo bi vidio Pamfalona. Starac je volio misliti na dobrog Pamfalona, pa još svaki put, kad bi se Hermije u duhu uputio u Damask, bilo bi mu, kao da vidi pelivana kako trči sa svojim Akrom, kao da osim toga vidi na čelu pelivanovu bakren vijenac. A s tim se vijencem zbivalo nešto čudno: iz dana u dan bivao je on svjetliji i svjetliji i poče jedne noći konačno tako sjati, da je Hermiju bilo preteško, da ga dalje gleda. Iznenađen pokri starac rukom oči, svijetlo je prodiralo sa svih strana do njega. Pa i kroz spuštene kapke opazi Hermije, da je pelivan ne samo bio skroz i skroz u sjaju, nego da se je sve više i više dizao — upravo tako kao da se penje sa zemlje u zrak i kao da leti ravno prama žarkoj zori.

Kamo li samo leti? Sagorjet će tamo, pretvorit će se u pepeo! Hermije se vine za Pamfalonom, da ga zadrži ili bar da se od njega ne rastavi, no tad odjednom stade u toplom sjaju svitanja prepreka između njih dvojice... Bilo je nešto kao plot ili kao rešetka, ali dakako nijedan od njenih štapova nije bio drugom sličan. I Hermije vidje, da su to bili znakovi, čitav nebeski prostor bio je pun golemih jevrejskih slova, ugljenom i pepelom je bila napisana jedna riječ: »Uobraženje«.

Eto je tu, moje granice! pomisli Hermije i zaustavi se. Ali Pamfalon razgrne svoje pelivansko odijelo i pređe s njim preko toga i u jednom je času zbrisao cijelu riječ sa čitavog beskrajnog prostora, i čas zatim nalazio se Hermije u neiskazanu svijetlu i osjeti, da se penje u vis te da leti ruku o ruku s Pamfalonom, i da oni čavrljaju.

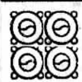
»Kako si mogao veliki grijeh moga života tako jednostavno izbrisati?« upita Hermije Pamfalona, dok su letjeli.

A Pamfalon odgovori: »Ne znam, kako sam to mogao: vidio sam samo, da se boriš s poteškoćama i htio sam ti pomoći kako sam mogao. Dok sam boravio na zemlji, uvijek sam tako radio, pa i sada ulazim s istom navikom u drugi stan«.

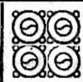
Dalji razgovor obojice nije pisac ove pripovijesti više čuo. Dalji njihov let sakri hladan oblačić s dubokom sjenom, a njihove oslobođene duše sliše se s purpurnim rujem sunčeva izlaska.

Preveo *Lj. Maraković.*

KNJIŽEVNI PREGLED

Hrv. nar. molitva: Sveti Vide...

Malo je narodnih molitava tako rašireno među Hrvatima, kao što je raširena molitva: Sveti Vide... Ja sam je dobio osobito mnogo iz Slavonije i iz Bosne. Mnogo se moli u kraćem obliku, kako sam je na pr. dobio iz Dolca u Bosni:

Sveti Vide, vidi mene,
Sveta Gospo, brani mene,
Svi anđeli, čuvajte me,
Dok mi tilo otpočine,
Da mi duša ne pogine.

U Ljubi je u Srijemu mole ovako:

Sveti Vide, vidi mene,
Sveta Gospo, krili mene,
Svi anđeli oko mene,
Čuvajte mi dušu moju,
Dok mi tilo pripočine,
Da mi duša ne pogine.

Ovo je skraćeni i kasniji oblik molitve, a po svojim je riječima i po narodnom shvaćanju (vidi Zbornik za život i običaje južnih Slavena knj. VIII. str. 119.) zapravo to narodna večernja molitva za sretan i blagoslovljen noćni počinak.

Raniji i dulji oblik te molitve nije molitva za sretan i blagoslovljen noćni počinak, nego je molitva za sretnu i blaženu smrt.

Milo mi je, da vam je mogu u tom duljem obliku s različitih strana pokazati.

Dobio sam je iz Oštre Luke u Bosni, a ispisao mi je svojom rukom čestiti seljak Ivo Topić:

Sveti Vide, vidi nas,
Sveta Gospo, krili nas,
Svi anđeli, čuvajte nas,
Dok nam tilo pripočine,
Da nam duša ne pogine,
Dok nam tilo zemlji pođe,
Da nam duša Bogu dođe.

Krasna je i sasvim jasna moja varijanta iz požeške okolice:

Križić mali,
Bog te fali!
Kad ja pojdem umirati,
Svoja usta rasklapati,
Bogu dušu pridavati,
Sveti Vide, vidi mene,
Sveta Gojspo, čuvaj mene,
Da mi tilo otpočine
I dušica raj dobije
Kod Isusa i Marije. Amen.

Nešto je teža i na jednom mjestu manje jasna ova moja bosanska:

Sveti Vide, vidi mene,
Sveti Duhe, obraduj me,
Slavna Gospo, krili mene
Pod dva krila anđelova
I pod treće Isusovo.
Svi anđeli, čuvajte me,
Kad mi tijelo zemlji padne,
Da mi dušu Bogu dadne,
Kad mi tijelo prepočine,
Da mi duša ne pogine.
Sine Božji, moli za me
Na sve vijeke vijekom. Amen.

A dodajem napokon i đakovačku molitvu iz Abjanićeva rukopisnog zbornika Mat. Hrv. (broj 673.):

Sveti Vide, vidiš mene,
Sveti Križe, pazim tebe.
Sveti Duhu, snidi k meni.
Kad ja pojdem umirati,
Ti š mi usta otvarati,
Da ja mogu svoje grijehe iskazati
I prid popom i prid fratrom
I prid svetim sakramentom.
Kad od Boga iskra spade,
Da na moje tilo spade
Tilo će se posvetiti,
Duša hoće Božja biti.

Juraj Lahner.

Uređuje Ljubomir Maraković. Izdaje: „Kolo Hrvatskih Književnika".
Tisak Nadbiskupske Tiskare u Zagrebu.